

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

AHMET HAMDİ BAŞAR VE İKTİSADİ
DEVLETÇİLİK

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN

HAZIRLAYAN

Prof. Dr. Rahmi DOĞANAY

Osman Kubilay GÜL

2011

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

AHMET HAMDİ BAŞAR VE İKTİSADİ
DEVLETÇİLİK

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN

HAZIRLAYAN

Prof. Dr. Rahmi DOĞANAY

Osman Kubilay GÜL

Jürimiz, 25/02/2011 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu doktora tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

1. Prof. Dr. Ayhan ÖZTÜRK
2. Prof. Dr. Rahmi DOĞANAY
3. Prof. Dr. Erdal AÇIKSES
4. Prof. Dr. Ali YILDIRIM
5. Prof. Dr. Cemalettin ÇOPUROĞLU

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Erdal AÇIKSES

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Doktora Tezi****AHMET HAMDİ BAŞAR VE İKTİSADİ DEVLETÇİLİK****Osman Kubilay GÜL****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Tarih Ana Bilim Dalı****Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı****ELAZIĞ – 2011, Sayfa: XIII+372**

Ahmet Hamdi Başar, gerek yaşadığı dönem gerekse aldığı görevler açısından cumhuriyet tarihi açısından önemli bir şahsiyet olarak dikkat çekmektedir.

Çocukluk yılları Osmanlı Devleti'nin dağılma dönemine denk gelmiştir. Gençlik döneminde ise Milli Mücadele'nin içerisinde yer almış ve özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin izlediği ekonomik politikalarını yakından takip etmiştir.

Gerek Başar'ın önemli olaylara yakından şahit olması gerekse aktif düşünce hayatı kendisine olan ilgili arttırmaktadır. Bu şahitliği yalnızca anıları ile dile getirmekle yetinmemiştir. Başar, hayatı boyunca sekiz dergi çıkarmış ve bu dergilerin yazı yükünü büyük oranda üzerine almıştır. Ayrıca kurduğu derneklerle sivil toplum hareketinin ülkede yerleşmesi açısından önemli bir görev ifa etmiştir.

Özellikle Türkiye'nin iktisadi kalkınması amacıyla geliştirmiş olduğu iktisadi devletçilik teorisi dikkate değer bir çalışmadır. Bu teorisini İstanbul Limanı ve Süngercilik şirketlerinde hayata geçirerek sistemin başarısını kanıtlamaya çalışmıştır.

Bir dönem Demokrat Parti'den milletvekili de olan Başar, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde çalışmaları ile önemli bir figür olarak yerini almıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Hamdi Başar, iktisadi devletçilik, Ahali İktisat Fırkası, Türk Çalıştırma Derneği, Barış Dünyası, İstanbul Liman Şirketi, Mim Mim Grubu, İstanbul Ticaret Odası.

ABSTRACT

Doctorate Thesis

AHMET HAMDİ BAŞAR AND ECONOMIC STATECRAFT

**Osman Kubilay GÜL
The University of Fırat
The Institute of Social Science
The Department of History**

Ahmet Hamdi Başar, both in lifetime of his life and an important figure in the history of the republic in terms of tasks is noticeable.

His childhood was during in the period of Ottoman Empire's disintegration time. His youth in the period took place in the National Struggle, and he has been especially followed Turkish Republic economic policies closely.

Both Başar have witnessed important events closely and actively increases the interest in his thought life. He has not been just settled this witness in his memories. Başar has done eight magazine during his life, and he largely took the obligation of writing these journals. In addition, he has been founded some civil society associations in the country has performed an important task in terms of the settlement.

Especially for Turkey's economic development he has developed a remarkable study of the theory of economic statism. With his this theory to prove the success by implementing the system worked of Istanbul Harbour and the Sponge Company.

Başar was in the Democratic Party deputy in a term, with work on the Republic of Turkey has taken its place as an important figure.

Key Words: Ahmet Hamdi Başar, Economic Statecraft, Ahali Economic Party, Turkish Association of Operating, Barış Dünyası, Istanbul Harbor Company, Mim Mim Group, Istanbul Chamber of Commerce.

Mehmet Egemen'e...

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	IX
KISALTMALAR.....	XII
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM: ÇOCUKLUK VE ÖĞRENCİLİK YILLARI – FİKİR DÜNYASININ OLUŞMASI – İLK YAYIN VE DÜŞÜNCE HAREKETLERİ	4
1. 1. Çocukluk ve Öğrenim Yılları	4
1. 2. Öğrencilik Yıllarında Ahmet Hamdi ve Düşünce Hayatı.....	7
1. 3. I. Dünya Savaşı Sonrası Ahmet Hamdi’nin Faaliyetleri.....	11
1. 3. 1. Ahali İktisat Fırkası.....	12
1. 3. 2. Türk Çalıştırma Derneği.....	19
1. 3. 3. Müdafaa-i Milliye Grupları İçindeki Çalışmaları	21
1. 3. 3. 1. Karakol Cemiyeti	21
1. 3. 3. 2. Ahmet Hamdi ve Mim Mim Grubu.....	22
1. 3. 4. Tombala ile Mücadele Derneği.....	26
II. BÖLÜM: CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜCCAR, BÜROKRAT VE SİYASETÇİ OLARAK AHMET HAMDİ BAŞAR.....	29
2.1. Tüccar Ahmet Hamdi.....	29
2. 1. 1. Millî Türk Ticaret Birliği.....	31
2. 1. 1. 1. MTTB’nin İzmir İktisat Kongresi Faaliyetleri	35
2. 1. 3. İstanbul – Ankara Çekişmesi ve Ahmet Hamdi.....	40
2. 1. 4. İstanbul Ticaret Odasının Millileştirilmesi.....	46
2. 2. İş Adamı ve Bürokrat Ahmet Hamdi	54
2. 2. 1. Bağdat Demir Yolları Yönetim Kurulu Üyeliği	55
2. 2. 2. Liman Şirketi Müdürlüğü	57
2. 2. 3. Atatürk’ün Maliye Uzmanı Ahmet Hamdi ve Türkiye Gezisi	68
2. 2. 4. Süngercilik Türk Anonim Şirketi.....	76
2. 3. Ahmet Hamdi’nin Siyasi Faaliyetleri	82
2. 3. 1. Cumhuriyet Halk Partisinden İstifası	83
2. 3. 2. Demokrat Parti Dönemi.....	85
2. 3. 2. 1. Ahmet Hamdi’nin TBMM Çatısı Altındaki Faaliyetleri	97
2. 3. 3. Ahmet Hamdi Başar’ın Yeni Parti Kurma Çabaları	121

2. 3. 4. Ahmet Hamdi Başar'ın DP'ye Karşı Ortak Muhalefet Oluşturma Çabaları	129
2. 3. 4. 27 Mayıs ve Ahmet Hamdi.....	137
2. 3. 6. 3. Ahmet Hamdi Başar ve CHP Görüşmeleri.....	145
III. BÖLÜM: YAYINCI AHMET HAMDİ	148
3. 1. Ticaret-i Umumiye Mecmuası.....	148
3. 2. Türkiye İktisat Mecmuası (1921-1926)	150
3. 3. İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası	153
3. 4. Liman Mecmuası	155
3. 5. Kooperatif Mecmuası.....	157
3. 5. 1. Kooperatif ve Sanayiciler Mücadelesi	159
3. 5. 2. Kooperatif ve Kooperatifçilik Dergisi Mücadelesi.....	162
3. 5. 3. Kooperatif ve Kadro Dergisi	163
3. 5. 4. Kooperatif ve Ağaoğlu Ahmet Bey Mücadelesi.....	167
3. 6. Barış Dünyası (1944)	169
3. 7. İstanbul Tüccar Derneği ve Türkiye İktisat Mecmuası (1948-1956).....	171
3. 7. 1. Türkiye İktisat Mecmuası.....	174
3. 7. 2. 1948 İktisat Kongresi	175
3. 8. Barış Dünyası Dergisi (1962-1971).....	178
3. 8. 1. Barış Dünyası'nda Doğu Davası.....	180
IV. BÖLÜM: İKTİSADİ DEVLETÇİLİK TEORİSİ.....	184
4. 1. 1929 Buhranı ve Türkiye'ye Etkileri	184
4. 1. 1. Ahmet Hamdi Başar'a Göre 1929 Buhranı	186
4. 2. İktisadi Devletçilik Kavramı	187
4. 3. İktisadi Devletçiliğin İlkeleri.....	192
4. 4. Kooperatifçilik	200
4. 5. Buğday Organizasyonu	202
4.5.1. 1929 Dünya Buhranı Karşısında Türkiye Ziraatı	203
4.5.2. Buğday Organizasyonunu Zorunlu Kılan Sebepler	204
4. 5. 3. Organizasyonun Sağlayacağı Fayda	210
4. 6. Ziraat İnkılabı	212
4. 7. Para Meselesi.....	214
4.7.1. Altın Karşılığı Para Meselesi.....	214

4.7.2. Türkiye’de Para Meselesi	217
4. 8. Vergi Siyaseti	219
4.8.1. Türkiye’de Uygulanan Vergi Sisteminin Eksiklikleri.....	221
4.8.2. Türkiye’nin Vergi Sisteminde Yapılması Gereken Yenilikler	224
4.8.2.1. Gelir Vergisi Meselesi.....	225
4.8.2.2. Türkiye’ye En Uygun Vergi Sistemi: Tüketim Vergisi	226
4. 9. Ahmet Hamdi Başar’ın Yeni Düzen Fikri.....	228
V. BÖLÜM: AYDIN OLARAK AHMET HAMDİ BAŞAR VE DÜŞÜNCE	
HAYATI	232
5. 1. Bilim.....	232
5. 2. Medeniyet.....	234
5. 3. Tarih	236
5. 4. Fikir Hareketleri.....	238
5. 4. 1. Faşizm	238
5. 4. 3. Liberalizm.....	240
5. 5. 2. Sosyalizm ve Marksizm	242
5. 5. 4. Nasyonal Sosyalizm	245
5. 5. 6. Milliyetçilik	247
5. 5. 7. Batılılaşmak	251
5. 5. 8. Laiklik	253
5. 6. Devlet	256
5. 7. Özgürlük ve Demokrasi	257
5. 7. 1. Özgürlük	258
5. 7. 2. Demokrasi.....	260
5. 8. Türk İnkılabı	262
SONUÇ	267
KAYNAKÇA.....	270
A. Arşiv Belgeleri.....	280
B. Süreli Yayınlar	281
C. Kitaplar	282
D. Makaleler.....	290
EKLER	299
EK I: AHALİ İKTİSAT FIRKASI PROGRAMI ESASİYAT	299

VIII

EK II: İKTİYASADİYATIMIZ HAKKINDA BİR BEYANNAME.....	321
EK III: TÜRK ÇALIŞTIRMA DERNEĞİ NİZAMNAMESİ.....	324
EK IV: MİLLİ TÜRK TİCARET BİRLİĞİ NİZAMNAMESİ.....	330
EK: V İSTANBUL LİMAN İŞLERİ İNHİSARI TÜRK ANONİM ŞİRKETİ NİZAMNAME-İ DAHİLİYESİ.....	335
EK: VI AHMET HAMDİ BAŞAR'IN CHP'DEN İSTİFA DİLEKÇESİ	348
EK: VII AHMET HAMDİ BAŞAR'IN 1946 SEÇİMLERİ DOLAYISIYLA HAZIRLADIĞI PROGRAM.....	349
EK: VIII TİCARET-İ UMUMİYE MECMUASI	359
EK: IX TÜRKİYE İKTİSAT MECMUASI	360
EK: X İSTANBUL TİCARET VE SANAYİ ODASI MECMUASI	361
EK XI: LİMAN MECMUASI	362
EK: XII KOOPERATİF MECMUASI	363
EX: XIII BARIŞ DÜNYASI (1944).....	364
EK: XIV TÜRKİYE İKTİSAT MECMUASI	365
EK: XV BARIŞ DÜNYASI DERGİSİ.....	366
DİZİN.....	367
ÖZGEÇMİŞİM	372

ÖN SÖZ

Birinci Dünya Savaşının bitişinden hemen sonra, Türk halkı elinde kalan toprakları itilaf devletlerine kaptırmamak için büyük bir mücadeleye girişmiştir. Bu mücadele sonunda itilaf devletleri Türk topraklarından atılmıştır. Askeri alanda kazanılan zaferin ardından ülkenin ekonomik olarak da bağımsız bir devlet haline gelmesi için çalışmalar başlamıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında liberal bir ekonomi benimsenmişken 1929 ekonomik krizi bütün ülkeleri olduğu gibi Türkiye’yi de etkisi altına almıştır. Zaten ekonomisi zayıf olan Türkiye krizden çıkmak için çözüm yolları aramaya başlamıştır.

Dönemin aydınları Türkiye’yi krizden çıkarmak için fikirler ortaya atmaya başlamışlardır. Bu aydınlardan birisi de Ahmet Hamdi Başar’dır. Kendisi Osmanlı’nın son dönemine, Milli Mücadeleye, Cumhuriyetin ilk yıllarına, çok partili hayata geçilmesi ve Türkiye’nin ilk askeri müdahalesine yakından tanık olmuş bir şahsiyettir. Başar, Türkiye’nin kalkınma anahtarı olarak kendi geliştirdiği İktisadi Devletçilik ilkesini göstermiştir. Biz çalışmamızda Ahmet Hamdi Başar’ın Hayat hikayesi ekseninde İktisadi Devletçilik fikrini incelemeye çalıştık.

Araştırmamız, beş ana başlık halinde ele alınmıştır. Birinci bölümde Ahmet Hamdi Başar’ın çocukluk ve gençlik yılları ilk düşünce hareketlerini kronolojik sıra ile incelemeye çalıştık.

İkinci bölümde ise Başar’ın cumhuriyet döneminde bulunduğu faaliyetlerini ele aldık. Kurduğu ve kuruluşunda görev aldığı birlikler ve dernekler, yöneticilik yaptığı şirketler, siyasi partilerdeki faaliyetlerini bu başlık altında inceledik.

Üçüncü bölümü Başar’ın yayıncılık hayatına ayırmayı uygun bulduk. Zira kendisinin en dikkat çekici yanlarından birinin de yayıncılığa olan ilgisi olduğu görüşündeyiz. Ahmet Hamdi Başar’ın yönetiminde görev aldığı yahut sahibi olduğu dergileri bu aşlık altında teker teker incelemeye çalıştık. Dergiler hakkındaki bilgiler haricinde Başar’ın bu dergilerdeki makaleleri hakkında da bilgileri bu başlık altında veremeye çalıştık.

Araştırmamızın dördüncü bölümde ise Başar'ın hayat hikâyesinin özeti sayılabilecek iktisadi devletçilik teorisi üzerinde durmaya çalıştık. Teorinin kavramları, öğeleri, uygulanışı gibi başlıklara bu bölüm içerisinde yer verdik.

Beşinci bölümümüzü Başar'ın sosyolojik çıkarımlarına ayırdık. Araştırmamız sırasında Başar'ın iktisadi devletçilik teorisini sosyolojik çıkarımlarla temellendirmeye çalıştığını gördük. Bu çalışma sonunda kendisinin sosyolojik kavramlar üzerinde de fikir sahibi olduğu kanaatine vardık. Bu nedenle çalışmamızın son bölümünde Başar'ın dünya düzenini etkileyen görüşler hakkındaki sosyolojik çıkarımlarına yer vermeye çalıştık.

Çalışmamız süresince Ahmet Hamdi Başar ile ilgili olarak olabildiğince fazla kaynağa ulaşmaya çalıştık. Öncelikle Başar'ın Osmanlı dönemine ait olan faaliyetleri hakkında Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden faydalandık. Fakat buradan elde ettiğimiz belgelerin sınırlı bir sayıda ve dolaylı olarak Başar ile bağlantısı olduğunu belirtmek lazımdır.

Cumhuriyet dönemindeki faaliyetleri ile ilgili olarak ise Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden yine sınırlı sayıda belge edinmeyi başardık. Özellikle CHP ile olan alakası, İstanbul Liman Şirketi müdürlüğü gibi konularda bazı arşiv belgelerine ulaşabildik. Başar'ın milletvekilli mazbatasını ise TBMM Arşivi'nden temin ettik.

Ahmet Hamdi Başar'ın ciddi bir yayıncı olması, pek çok makale ve kitap yazması çalışmamız sırasında bizim en büyük yardımcımız olmuştur. Bu kaynakların hepsine ulaşmaya çalıştık. Tezimizin temel kaynaklarını Başar'ın yayınları oluşturmaktadır. Bununla birlikte Ahmet Hamdi Başar ve onun faaliyetleri hakkında ciddi çalışmalar yapmış olan Sayın Murat KORALTÜRK'ün çalışmaları da bize yol gösterici olmuştur.

Araştırmalarımız sırasında desteğini sürekli olarak yanımda hissettiğim, önerileri ile yolumuzu aydınlatan, her konuda bize cesaret veren Hocam Sayın Prof. Dr. Rahmi DOĞANAY'a, önümde yeni ufuklar açılmasının en büyük müsebbibi Hocam Sayın Prof. Dr. Necati DEMİR'e, teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca bu stresli çalışma periyodunda desteğini esirgemeyen eşim Serap GÜL'e, kendine ayırmam gereken zamandan feragat ederek beni çalışmaya teşvik eden oğlum Mehmet Egemen GÜL'e,

Çalışmamın Ankara bölümünde bize evini aan Sayın Selahattin KIZGIN ve değerli ailesine, yoğun çalışmaları arasında bize vakit ayırarak tezimizin tashihini yapan Arş. Gör. lker şEN'e, de teşekkürlerimi sunuyorum.

SİVAS-2011

Osman Kubilay GL

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
age.	: Adın geçen eser
agm.	: Adı geçen makale
BD	: Barış Dünyası Dergisi
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
bkz	: Bakınız
C	: Cilt
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CMP	: Cumhuriyetçi Millet Partisi
DP	: Demokrat Parti
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
HP	: Hürriyet Partisi
MP	: Millet Partisi
MTTB	: Millî Türk Ticaret Birliği
No:	: Numara
S	: Sayı

s	: sayfa
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİM	: Türkiye İktisat Mecmuası
TTK	: Türk Tarih Kurumu
İTSOM	: İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası
İTO	: İstanbul Ticaret Odası

GİRİŞ

Devirden devire güzellik ve sanat anlayışının değiştiği gibi, topluma faydalı ve fikirleri dinlenir insan tipleri de değişiklik göstermiştir. Kimi dönemlerde düşüncelerini yılmadan savunan ve her platformda düşüncelerinin doğruluğunu ispatlamaya çalışan kişiler başarıya ulaşmışlardır. Kimi zamanlarda da hiçbir işe karışmayıp sadece önderine tabi olan ve onun sözünden başka hiçbir s z n ehemmiyetini kabul etmeyen kişiler kendilerince önemli saydıkları koltukları işgal etmeyi başarmışlardır. Bu zümreden zevat, zaman zaman önderlerin etrafını o kadar yüksek duvarlarla sarmışlardır ki, önderin dışarı ile fikir bağlantısı neredeyse kesilmiştir. Dışarıyla bağlantısını kestikleri önderin, her sözünü emir, her yaptığı işi de tam isabet gördükleri için hiçbir eleştiride bulunmayıp önderlerinin de fikir dünyasına katkıda bulunmamışlardır. Bu nedenle önderinin de yanlış kararlar vermesine sebep olmuşlardır. Ahmet Hamdi Başar, tam da bu görüşte olup kendi başına gelenleri de bu şekilde izah etmektedir. Kendince ülkenin kurtuluşu olan *İktisadi Devletçilik* fikrini Mustafa Kemal Atatürk'e bir türlü anlatmayı başaramamıştır.

Ahmet Hamdi Başar, coğrafya eğitimi almış bir şahsiyet olmasına rağmen, Milli Mücadele'nin İstanbul ayağında önemli roller üstlenmiş bir şahıştır. Bununla birlikte ciddi bir ekonomi eğitimi almamıştır, ama büyük bir gayret göstererek ekonomik sistemler üzerine çalışmış ve sonunda da kendisine ait olduğunu iddia ettiği *İktisadi Devletçilik* doktrinini ortaya atmıştır. Bu doktrini oluşturduktan sonra neredeyse hayatının tamamını görüşlerini anlatmak ve bir gün Türkiye'nin kendi görüşlerine göre yönetildiğini görmeye çalışmakla geçirmiştir.

Bu anlayış, temelde devletin iktisadi alanlara müdahalesini  n görmektedir. Bununla birlikte bu müdahalenin tam bir hâkimiyet şeklinde olmaması  n görülmektedir. İktisadi devletçiliğe göre devlet, özel sektörün giremediği alanlara girerek yatırımlar yapmalıdır. Daha sonra kurduğu fabrika ve şirketleri özel yetkili yöneticilere devretmeli ve denetleme de dahil olmak üzere hiçbir şekilde bu şirketlere müdahale etmemelidir. Böylece ekonomi devletin katı kuralları arasında kalmadan b y yebilecektir. İlerleyen bölümlerimizde bahsedeceğimiz üzere Başar, iktisadi devletçilik görüşünü iki şirkette uygulama imkânına erişmiştir. Bunlar, İstanbul Liman

Şirketi, diğeri ise Süngercilik Anonim Şirketi'dir. Bu iki şirketin de kâra geçmesini sağlamayı başarmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında ileri sürdüğü iktisadi devletçilik ile 1960'lı yıllarda savunduğu iktisadi devletçilik arasında uçurumlar olmasa da bazı farklar olduğu kesindir. Daha önce şirketin sahibinin devlet olması gerektiğini savunan Başar, ilerleyen yıllarda devletin şirketi kurduktan sonra payını güçlenen özel sektöre satması gerektiği üzerinde durmuştur. Değişen dünya ve ülke şartlarını göz önüne aldığımızda böyle bir değişimin yadırganmaması gerektiği görüşündeyiz.

Başar'ın hayat hikayesi incelendiğinde fikirlerinden taviz vermeyen, kavgacı bir kişiliğe sahip olduğu ilk göze çarpan özellikleridir. Hayatı boyunca pek çok dergi çıkardığı gibi pek çok derginin de yöneticiliğini yapmıştır. Bu dergilerde de bolca makale yayınlamıştır. Hatta kendi ismi ile yazdığı yazılarla yetinmeyen Başar, farklı rumuzlar kullanarak da yazılar yayınlamıştır.

Başar'ın diğer bir özelliği de siyasi bir şahsiyet olmasıdır. Başar, hem Cumhuriyet Halk Partisi'nde hem de Demokrat Parti'de siyaset yapmıştır. Demokrat Parti'den bir dönem milletvekilliği de yapan Başar'ın son siyasi çabası ise 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi sırasında olmuştur. Bizzat Alparslan Türkeş ile görüşen Başar, fikirlerini benimsetmeyi başarmışsa da ilerleyen zamanlarda gözden düşmüş ve yayın hayatına tekrar dönmüştür.

Başar'ın 1960 yılından sonraki en büyük eğlencesi ise Barış Dünya'sı dergisi olmuştur. Hatıralarını da yayınladığı dergide görüşlerini savunmaya devam etmiştir. Başar, 1971 yılında vefat etmiştir.

Ahmet Hamdi Başar'ın bu yayın sevdası, çalışmamız sırasında bize fazlaca yardımcı oldu. Kendisine ait pek çok kitap ve makaleye ulaşma şansımız oldu. Kendisi ile ilgili yayınların büyük bir kısmını Milli Kütüphane'de bulduk. Başbakanlık Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivleri'ndeki çalışmalarda ise, az sayıda ama önemli belgelere ulaşıldı. Başar'ın tercüme-i hâli ve mecliste yapmış olduğu konuşmaların metinleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi'nden temin edildi.

Çalışmada, Ahmet Hamdi Başar’ın ekonomik görüşü olarak vurgulanan “iktisadi Devletçilik” ile ilgili yaklaşımları yanında, ülke ve toplumun problemleri ile ilgili çok değişik konularda da Başar’ın görüş, düşünce ve önerileri tespit edildi. Başar’ın çeşitli konulardaki değişik fikirleri ve faaliyetlerinin zenginliği, çalışmanın planlanması ve yöntemi konusunda bizi zorladı. Kendisinin yazdıkları ve söyledikleri ile hakkında yazılıp söyleneler, bilgi akışı yönünden katkı sağlamakla birlikte, bu kadar çok yönlü bir kişinin değerlendirilmesi açısından özellikle çalışmanın hacmi konusunda sıkıntılara sebep oldu. Ancak Başar’ın araştırılmaya değer bulunmasının ve pek çok araştırmaya konu olmasının sebebi de bu çok yönlülüğü ve “kabına sığmayan” kişiliği olsa gerekti. Bu şartlarda Ahmet Hamdi Başar hakkında bu çalışmayı yapmamızın sebebi, Başar hakkında bilinmeyenleri ortaya çıkarmaktan çok, birçok yönüyle irdelenen Başarın fikir ve düşüncelerini bir de tarihçi nokta-i nazarından ele almaktır.

Çalışmanın Birinci Bölümünde Başar’ın biyografisi, İkinci Bölümde ticari ve iktisadi görüşleri ve Cumhuriyetin şekillenmesine yapmak istediği katkılar, Üçüncü Bölümde yayıncı Başar ve yayınları ile bunlarda gündeme getirilen ticari, iktisadi görüşleri ile bunlarla ilgili örgütlenme teşebbüsleri ve kooperatifçilik alanlarındaki düşünce ve teşebbüsleri ele alınmıştır. Dördüncü Bölüm, Başar’ın iktisadi tercihi “iktisadi devletçilik” ve iktisat politikalarına katkıları, Beşinci Bölüm aydın, siyasetçi ve bürokrat olarak Başar’ın faaliyetlerine ayrılmıştır.

Ahmet Hamdi Başar’ı önemli bir şahsiyet haline getiren pek çok sebep vardır. Bunlardan ilki yaşadığı dönemdir. Osmanlı’nın yıkılışına şahit olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş ve gelişmesine de şahitlik etmiştir. Pasif bir şahitten öte ülke geleceği hakkında söz sahibi olma çabaları kendisini çağdaşları arasında farklı bir boyuta taşımaktadır. Dönemi, başarısızlığa uğramış bir bürokratin ayak izlerini takip ederek anlamaya çalışmanın araştırmacılara farklı bir bakış açısı kazandıracağı inancındayız.

I. BÖLÜM: ÇOCUKLUK VE ÖĞRENCİLİK YILLARI – FİKİR DÜNYASININ OLUŞMASI – İLK YAYIN VE DÜŞÜNCE HAREKETLERİ

1. 1. Çocukluk ve Öğrenim Yılları

Ahmet Hamdi Başar'ın çocukluk ve öğrenim yılları hakkında çok sayıda kaynağa ulaşmak maalesef mümkün olmamıştır. Bu dönem ile ilgili bilgileri kendisinin çıkarmış olduğu Barış Dünyası Dergisi'nde yayınladığı anılardan ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne verdiği olumluluk kâğıdından derlemek zorunda kaldık¹.

Ahmet Hamdi Başar, 1897 yılında İstanbul'da doğmuştur. Babası Mehmet Fevzi Bey, annesi Hatice Hanım'dır². Babasını anlatırken, onun padişahın huzur hocalarından biri olduğundan, yeniliklere açık ve ilme hayran olduğundan, medrese eğitimi ile yetinmeyip gençliğinde yeni açılan mekteplere devam ettiğinden bahsetmektedir. Mehmet Fevzi Bey'in bu sayede Hukuk Mektebini bitirdiğini yazmaktadır³. Annesi ise Karaosmanoğlu sülalesine mensuptur⁴.

Başar, 1908'de Mahmudiye rüştiyesini bitirmiştir. Daha sonra idadi tahsili için Vefa İdadisine başlamıştır. Burada iki yıl eğitim aldıktan sonra ablası ve subay olan eniştesiyle birlikte Manastır'a gitmiştir. Manastır idadisinde bir sene okuduktan sonra İstanbul'a dönmüş ve Gelenbevi İdadisinde tahsilini tamamlayarak 1912 yılında mezun olmuştur⁵.

Eniştesi ile birlikte gittiği Manastır şehrinin kozmopolit durumu Ahmet Hamdi Başar'ın düşüncelerinde derin etkiler yapmıştır. Burada Sırp, Ulah, Rum öğrencilerle

¹ Ahmet Hamdi Başar'ın Barış Dünyası Dergisi'nde yayınlamış olduğu anıları Murat Koraltürk tarafından iki cilt olarak kitap hâline getirilmiştir. Murat Koraltürk, *Gazi Bana Çok Kızmış*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, Murat Koraltürk, *Yine Hayal Aleminde Uçuyorum...*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.

² Ahmet Hamdi Başar, TBMM'ye verdiği olumluluk kâğıdında doğumunu 1309 olarak yazmıştır. Fakat belgede yer alan nüfus bilgilerinde doğumu 1309 (1893/1894) olarak belirtilmiştir. Doğum tarihinin yanında yanına parantez içinde *hakiki doğum 1313* (1897/1898) notu eklenmiştir. Bunun sebebini aynı yerde şu şekilde ifade etmektedir. “1912’de Gelenbevi İdadisi’ni bitirdim. Aynı sene Darülfünuna gitmek ve ilk mektepte hocalık yapabilmek üzere doğum tarihimı dört yaş büyüterek 1309 olarak tescil ettirdim” . TBMM üyelerine ait IX. Dönem Olumluluk Kâğıdı, Sicil No: 1705, Defter No: 2-460, Zarf No: 32.

³ Koraltürk, *Gazi Bana...*, s. 70.

⁴ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul, 1992, s. 472.

⁵ Koraltürk, *Gazi Bana...*, s. 70,71.

birlikte okumuştur⁶. Bu birliktelik sırasında milliyetçilik ve hürriyet kavramlarının Osmanlının diğer tebaalarını nasıl etkilediğini yakından görmüş ve yaşamıştır. Ayrıca İstanbul’da eğitim aldığı sırada da Türklerin Osmanlı içindeki durumu hakkındaki gerçeklerle de acı bir şekilde yüzleşmiştir.

İdadiyi bitirir bitirmez Darülfünunun riyaziyat bölümüne kaydolmuştur. Bir süre bu bölümde eğitim almış daha sonra Edebiyat Fakültesi Coğrafya bölümüne geçerek eğitimini burada tamamlamıştır. Ticari bir zekâyâ ve hareketli bir mizaca sahip olduğu anlaşılan Ahmet Hamdi, öğrenci olduğu yıllarda arkadaşlarıyla beraber Fatih Çırçır’da bulunan Timsal-i Maarif ilk mektebini satın almış ve bu okulda ilk öğretmenlik deneyimini yaşamıştır⁷.

I. Dünya Savaşı başladığında Ahmet Hamdi hâlâ Darülfünun öğrencisidir. Ordunun ihtiyacı dolayısıyla darülfünun öğrencileri de askere alınmaktadır. Doktor olan eniştesinin yardımı ile çürük raporu alan Ahmet Hamdi, askere gitmemiş ve savaş sonunda Darülfünun Edebiyat Fakültesi Coğrafya bölümünden mezun olmuştur⁸. Coğrafya bölümünde öğrenci iken, Alman Profesör Doktor E. Obst’tan ders almıştır. I. Dünya Savaşı’nın sona ermesi üzerine hocası Almanya’ya dönmek için hazırlıklara başlamıştır. Obst giderken Ahmet Hamdi’yi de beraberinde götürmeyi teklif etmiştir. Eğer kabul ederse Obst’un, Breslav Üniversitesinde asistanlığını yapacaktır. Fakat bu teklifi Almancasının iyi olmaması ve Türkiye’den ayrılmak istememesi nedeniyle reddetmiştir⁹. Hocası gitmeden önce öğrencisinin istikbalini emniyete almak için de çaba sarf etmiştir. Dönemin Maarif Nazırı Şükrü Bey ile Ahmet Hamdi’yi tanıştırmış ve Darülfünuna coğrafya muallimi olarak atanabileceği konusunda Şükrü Bey’e sağlık vermiştir¹⁰. Obst, ülkeyi terk ettikten sonra Şükrü Bey’in gayretleri ile Ahmet Hamdi’nin Darülfünuna girme süreci başlamıştır. Fakat coğrafya muallimliğine tayin

⁶ Didem Gürses, *Dönemi ve Görüşleriyle Ahmet Hamdi Başar*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesinde Hazırlanmış ve Yayınlanmamış Doktora Tezi), 1986, s. 4.

⁷ Başar, “Hatıralar”, *Barış Dünyası Dergisi*, C.5, S.50, Temmuz 1966, s.60.

⁸ Başar, eniştesinin kendisine çürük raporu verdiğini doğrular fakat bunun süresinin bir yıl olduğunu ve bir sonraki yıl eniştesinin Erzincan’a tayin olması nedeniyle kendisine torpil yapacak kimsenin olmamasına rağmen zayıf bulunarak askere alınmadığını yazar. Ayrıca diğer senelerde de ilk mektep hocası olması nedeniyle askere alınmadığını belirtir. Buna rağmen askere gitmemenin üzerinde büyük bir yük olduğunu bu yükten de Millî Mücadele sırasında İstanbul’da kurulan Müdafaa-i Milliye Teşkilatı’na hizmet ederek kurtulduğunu belirtir. Koraltürk, *Gazi Bana...*, s. 75.

⁹ Koraltürk, *Gazi Bana...*, s. 80.

¹⁰ Başar, *Yaşadığımız Devrin İç Yüzü*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1960, s.10, 11; Koraltürk, *Gazi Bana...*, s. 80; Didem Gürses, *age.*, s. 5.

edilebilmesi için öğretim üyelerinden oluşan bir jüri tarafından yapılacak sınavı geçmesi gerekmektedir. Fakat bu sınavda başarı sağlayamaz. Ahmet Hamdi, Darülfünun'un tek coğrafya mezunu olarak bu sınavda başarı sağlayamamasının tamamen kendi suçu olduğunu söylemektedir. Yaşadığımız Devrin İç Yüzü adlı kitabında bunu şu şekilde ifade etmektedir:

“Alman Prof. Dr. Obst Maarif Nazırı Şükrü Bey’e beni yerine profesör bırakabilecek kadar yetişmiş bir adam olarak tavsiye ediyor. Darülfünunda hoca olmak istiyorsan bundan istifade etsene!.. Hayır; hemen darülfünunda hakiki ilim adamı olamayacak, sadece bu durumlardan faydalanmayı düşünen el ele vermiş bir klik var; ben onlarla mücadeleye başlıyorum. ... Alman Profesörün “yerime doğrudan doğruya profesör olarak tayin edebilirsiniz” dediği adam, bu klik’in önünde profesörlük imtihanı vermeye tabi tutuluyor ve tek Coğrafya Fakültesi mezunu, coğrafya hakkında umumi malumatı olmadığı kararıyla ilk imtihandan geri çevriliyor!...”¹¹

Darülfünun hocaları, Prof. Dr. Obst’un himayesindeyken kendilerini hor gören Ahmet Hamdi’yi aralarında görmek mi istemediler yoksa Ahmet Hamdi mi başarısız oldu sorusuna verilecek kesin bir cevap maalesef yok. Fakat Obst’un gitmeden önce öğrencisi için yaptığı tavsiyenin Darülfünun için işe yaramasa bile Çamlıca Kız Lisesi’nde çalışması hususunda işe yaradığı kesindir. Ahmet Hamdi, Çamlıca Kız Lisesi’nde coğrafya muallimi olarak işe başlamıştır. Daha sonra İstanbul Kız Lisesine geçmiş ve burada coğrafya muallimliğine devam etmiştir¹². Muallimlik yaptığı sırada boş durmayan Ahmet Hamdi, liseler için coğrafya kitabı da hazırlamıştır¹³.

1923 yılı başında tekrar Darülfünun coğrafya muallimliği sınavına girmiştir. Bu sınavda da başarı sağlayamamıştır. Bu başarısızlığın sebebi olarak da jüriyi görmüştür. Coğrafya muallimi Macit Bey ve tarih muallimi Behçet Bey’i yeren bir broşür yayınlamıştır. Sınavda sorulan soruları, soruların cevaplarını ve sınavın yapılış usulünü eleştirmiş ve özet olarak kendisinin hak ettiği bir kadroya farklı birinin atandığını

¹¹ Başar, *Yaşadığımız Devrin...*, s. 10, 11.

¹² Başar, *Temsilciler Meclisine Adaylığımı Koyuyorum*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1960, s. 6.

¹³ Gürses, *age.*, s.6.

savunmuştur. Sınavı kaybetmesini hocalara bağlayan Ahmet Hamdi, rakibi İbrahim Hakkı Bey'i ise övmüştür¹⁴.

Ahmet Hamdi, Darülfünuna alınmamasını kendisi açısından bir dönüm noktası olarak değerlendirmektedir. Ona göre, eğer Darülfünuna girse idi coğrafya hocası olarak hayatını yalnız pozitif bir bilim kolu çevresi içinde sıkıştırmış olacaktı. Kazanamadığı bu iki sınavın kendisini memleket hesabına çalışma konusunda çok etkilediğini söylemektedir¹⁵.

Gerçekten de Ahmet Hamdi, bu tarihten sonra tekrar Darülfünun denemesi yapmamıştır. Kendisini memleketin daha iyiye gitmesi amacıyla yazar ve fikir adamı olmaya adanmıştır. Düşüncelerini izah için pek çok kitap yayınlamış, fikirlerini duyurabilmek için süreli yayınlar çıkarmış, çok yönlü ve hemen hemen bütün bilim dallarında ve siyaset alanında söyleyecek az ya da çok sözü olan bir aydın olarak tanınmıştır.

1. 2. Öğrencilik Yıllarında Ahmet Hamdi ve Düşünce Hayatı

Ahmet Hamdi'nin çocukluğu ve gençlik yılları Osmanlı Devleti'nin büyük sıkıntılarla baş etmek zorunda olduğu yıllardır. Milliyetçilik hareketlerinin genişlemesi, İmparatorluğun dağılma sürecinin hızlanmasına neden olmuştur. Milliyetçilik akımından etkilenen Balkan Devletleri birer birer elden çıkmaya başlamıştır¹⁶. Bu devletlerin bağımsızlıklarını kazanmalarındaki en büyük etken ise Avrupa devletlerinden gördükleri destektir¹⁷.

¹⁴ Gürses, *age*, s. 6.

¹⁵ Koraltürk, *Gazi Bana...*, s. 80.

¹⁶ Osmanlı İmparatorluğu'nda Batı Milliyetçiliğinin ilk defa yayılmaya başlaması 1797 yılında Bonaparte'ın İyonya adalarını istila için verdiği "Eğer cemiyet istiklale temayüllüyse, onların bu temayülünü teşvik ediniz ve Yunanistan, Atina, Isparta hakkındaki fikirlerini söylemekten sakınmayınız." emri ile olmuştur. Bu tarihten sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun Hristiyan azınlıklar arasında Milliyetçilik akımı hızla yayılmaya başlamıştır. Ercüment Kuran, "XIX. Yüzyılda Milliyetçiliğin Türk Aydınları Üzerindeki Tesirleri", *Türkiye'nin Batılılaşması ve Milli Meseleler*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1997, s. 73.

¹⁷ Sina Akşin, "Fransız İhtilali'nin II. Meşrutiyet Öncesi Osmanlı Devleti Üzerindeki Etkileri Üzerine Bazı Görüşler", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Ankara, 1994, C. 49, S. 3-4, s. 26.

Bütün Osmanlı aydınları Devleti kurtarmak için düşünce geliştirme çabasındadır. Pek çoğu meşrutiyetin yeniden ilan edilmesinin sorunları büyük ölçüde çözeceğine inanmaktadır.

Meşrutiyetin ilanı hem aydınlar hem de halk arasında büyük bir sevinçle karşılanmıştır¹⁸. Sihirli bir değnek olarak görülen meşrutiyetin ilanı ile her şeyin bir anda değişeceği düşüncesinin yanlış olduğu ise kısa zamanda anlaşılacaktır.

Ahmet Hamdi'nin öğrencilik yıllarının bir kısmını İstanbul'da, küçük bir kısmını da Manastır'da geçirmesi ona, meşruti fikirlerin iki cephesini de yakından görme fırsatı tanımıştır. Bu durum Ahmet Hamdi'nin düşünce hayatının oluşumunda büyük rol oynamıştır. Babasının da ilan edilen hürriyete tamamen karşı olması muhakkak ki Ahmet Hamdi'nin kafasının daha çok karışmasına neden olmuştur. Çünkü sokaklarda “Yaşasın hürriyet!” diye bağırان pek çok kişi varken, evde babası hürriyetin kendilerini ancak fenalığa götüreceğinden bahsetmektedir. Vefa İdadisine başladığında hürriyet rejiminin azınlıklar üzerindeki etkisinin nasıl olduğunu daha yakından görme fırsatı bulmuştur. İdadi tahsilini yaparken Rumca hocasının kendilerini yaptığı telkini anılarında şu şekilde ifade etmektedir:

“Vefa İdadisi'ne girdiğim sene hürriyetin ilan edildiği seneydi. ... Mektepte Rumca ya da Ermenice okumak mecburiyeti vardı. Ben Rumca dersine girerdim. Hocamız Nikolaki Efendi isminde sakallı bir adamdı. Başka hocaların hiç hürriyetten söz ettiğini işitmezdik. O, sık sık konuşurdu: “İstanbul'da her Türk'ün Türkçeden başka mutlaka Rumca da bilmesi lazımdır; başka türlü Türkler burada iş göremez.” derdi. Nikolaki Efendi, anasır arasında iş bölümü de isterdi. Türkler çiftçilik ve memurluk; Rumlar ticaret; Ermeniler de sanat yapacaklardı.”¹⁹

Görüldüğü üzere, Osmanlı Devleti'nin başkentindeki idadide Rum bir hoca İstanbul'da sadece Türkçe konuşularak iş yapılamayacağını söyleyebilmektedir. Üstelik bunu Türk öğrencilerin belleklerine yerleştirerek bilinçaltlarına bir aşağılık kompleksi

¹⁸ Detaylı bilgi için bkz. İlay İleri, “Batı Gözüyle Meşrutiyet Kutlamaları ve Genel Af”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Ankara, 2005, S.17.

¹⁹ Koraltürk, *Gazi Bana...*, s. 68, 69.

oluşturmaya çalışmaktadır. Bu bilgiler ışığında Ahmet Hamdi'nin hürriyet fikrine şüpheyile yaklaşması ve kafa karışıklığı yaşaması normal görünmektedir.

Eğitiminin ikinci aşaması olarak eniştesi ile Manastır'a gitmesi ile birlikte hürriyet fikrinin her yerde aynı anlama gelmediğini anlamıştır. Ahmet Hamdi, Manastır idadisinde Türk, Arnavut, Bulgar, Sırp, Ulah, Rum gibi pek çok milletten öğrenci ile birlikte eğitim görmüştür. Hürriyetçilik fikrini milliyetçilik temeline dayandıran arkadaşlarının bağımsızlık ateşi ile yandıklarını fark etmiştir²⁰. Dağılma sürecindeki ülkeyi tekrar birleştireceği ümit edilen meşrutiyet fikrinin azınlıklar tarafından Osmanlı'yı daha rahat parçalama aracı olarak görüldüğü anlaşılmaktadır.

Karşılaştığı bu durumdan hoşnut olmayan Ahmet Hamdi, tarih okumaya merak salmış ve bulabildiği Türkçe tarih kitaplarından Osmanlı'nın etrafında bu küçük devletlerin nasıl kurulduğunu, Osmanlı'dan neden ayrıldıklarını öğrenmeye çalışmıştır. Bütün bu araştırmalarından sonra "Rumeli'yi elimizde nasıl tutarız?" sorusu kafasını yormaya başlamıştır²¹. Yıllar sonra yayınladığı kitabında ilan edilen hürriyet hakkında şöyle demektedir:

*"1908'de doğan hürriyet güneşi bir hayal idi. Memlekete neyin geldiğini, ne ilan olduğunu anlayacak vakit bulamadan, hürriyet geliyor diye sevinenler, ellerine bayrak alıp karşılamaya gidenler. ... ilk şaşkınlıklarından henüz kurtulamadan bu gelenin ne menem bir şey olduğunu anladılar. Eski hamam eski tas... yalnız eski hamamcılar değişmişti. Sonra değişen bir şey vardı vatan haritası."*²².

İstanbul'da anladığı hürriyet ile Manastır'da anlaşılan hürriyetin aynı şey olmadığını fark eden Ahmet Hamdi, hürriyet fikrine ömrünün geri kalanında temkinli bir yaklaşım göstermiştir.

Ahmet Hamdi, bütün bu karışıklıklar içerisinde "Devleti nasıl kurtarmalı?" sorusuna cevap aramaya başlamıştır. Bulgarlar, Romenler, Sırp, Rumlar ve

²⁰ Başar, "Hatıralar" ..., C.5, S. 50, Temmuz, 1966, s. 58.

²¹ Başar, "Hatıralar" ..., C.5, S.50, Temmuz 1966, s. 58.

²² Başar, *Demokrasi Buhranları*, Türkiye Basımevi, İstanbul, 1956, s. 26.

Arnavutlar bir millet olarak canlanmışlardır. Fakat Türkler ne yapacaktır? Nasıl kurtulacaktır? İşte Ahmet Hamdi'nin kendisine sorduğu ve cevabını Türk mütefekkirlerde aradığı soru budur.

O dönemde Osmanlı Devleti'ni kurtarmak için ortaya atılan başlıca fikirler Osmanlıcılık, İslamcılık, Turancılıktır. Farklı kesimlerden pek çok taraftan bulmuş olmasına rağmen Ahmet Hamdi Başar, bu fikirlerden hiçbirinin taraftarı olmamıştır. Yusuf Akçura, Ahmet Agayif gibi Türkçülerin yazılarını takip etmiş, fakat fikirlerini inandırıcı bulmamıştır. Turancılık fikrini; batmakta olan gemideki yolculara yüzlerce mil uzaktaki karayı göstererek kurtulacaklarını söylemek olarak değerlendirmiştir²³. Buna karşılık kurutuluş yolunu kendisi çizmeye çalışmıştır. Görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir:

*“Ne Osmanlıcılık, ne Turancılık ve ne de İslamcılık bizi artık kurtaramaz. Rumeli elimizden gitti ve Arnavutlar bizden ayrıldığı gibi Arabistan da elimizden gidecek ve Araplar bizden ayrılacaktır. Tek kurtuluş yolu elimizde kalacak çoğunluk halkı Türk olan anavatanda yeni bir Türk Milleti ve yeni bir Türk devleti idealine bağlanmak ve onu gerçekleştirmekten ibarettir.”*²⁴

Ahmet Hamdi'nin fikrine göre Türkler de Rumların, Bulgarların, Sırpların, Arnavutların daha önce yaptığı gibi Osmanlı Devleti'nden ayrılmalı ve kendi devletini kurmalıdır²⁵. Lozan'daki barış görüşmeleri sırasında borçlar meselesinde Türkiye'nin kendisini Osmanlı'dan ayrılan bir devlet gibi görmesi ve borçların diğer devletlerle bölüşülmesi tezini savunması²⁶, ulusal çıkarlar için dahi olsa, kısa bir müddet Türkiye Cumhuriyeti tarafından da desteklenen bir fikir olarak ortaya çıkmaktadır.

Yukarıdaki fikirlerinden de anlaşılacağı üzere Ahmet Hamdi, sadece Türkiye üzerinde yaşayan Türkleri kapsayacak bir Türkçülükten yana gözükmektedir.

²³ Başar, “Hatıralar”, C.5, S.50, s. 61.

²⁴ Başar, “Hatıralar”, C.5, S.50, s. 61

²⁵ Koraltürk, *Gazi Bana...*, s. 77.

²⁶ Stanfor Shaw, Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, çev. Mehmet Harmancı, e. Yayınları, İstanbul, 1983, s. 436.

1. 3. I. Dünya Savaşı Sonrası Ahmet Hamdi'nin Faaliyetleri

1912 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin hâlâ varlığını devam ettirebilmesinin sebebi Avrupalı devletlerin Osmanlı ile ilgili yapacakları paylaşım planında mutabakata varamamış olmaları gibi gözükmemektedir. Avrupa Devletleri Osmanlı'nın Afrika'da bulunan topraklarına göz dikmişler ve birbirlerinden izin alarak işgallere başlamışlardır. İngilizlerin Mısır'ı, Fransızların Tunus'u işgalinden sonra İtalya da Osmanlı'nın Afrika'da kalan son toprağı Trablusgarp'ı işgale yeltenmiştir. Avrupalı devletler tarafından körüklenen milliyetçilik akımı sayesinde Balkan devletleri Osmanlı'dan kopmuştur. Bu devletler sadece Osmanlı'dan ayrılmakla kalmamış, topraklarını Osmanlı aleyhine genişletmek gibi bir fikre de kapılmışlardır. I. Balkan Savaşı'nın başlaması nedeniyle Osmanlı Trablusgarp'taki direnişinden vazgeçecek, hatta Ege Denizi'ndeki on iki adaları da geçici olarak İtalya'ya emanet edecektir. I. Balkan Savaşı'nda Avrupa devletlerinin dahi inanmadığı bir yenilgi alan Osmanlı Devleti'nin güçsüzlüğü bütün dünyaya ifşa olmuştur. İttihat ve Terakki iktidarı Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını durdurmayı başaramamıştır. II. Balkan Savaşı'nda kazanılan küçük başarılar Osmanlı yöneticilerini cesaretlendirmiş, belki de I. Dünya Savaşı'na girmeleri konusunda öz güvenlerini arttırmıştır.

I. Dünya Savaşı'na Almanya'nın yanında katılan Osmanlı Devleti, birkaç başarı hariç hemen hemen bütün cephelerde hezimetler yaşamıştır. Savaş sonunda Arap yarımadasını da kaybeden Osmanlı Devleti'nin elinde sadece Anadolu kalmıştır²⁷. 30

²⁷ Falih Rıfkı Atay, Kanal Cephesi'nden dönerken Cemal Paşa'nın Anadolu hakkındaki görüşlerini ve Anadolu insanının hayaller peşinde nasıl harcandığını şu şekilde anlatmaktadır: “Kumadanım (Cemal Paşa) harap Anadolu topraklarını gördük: - Keşke vazifem buralarda olsaydı diyor. Keşke vazifesi buralarda olsaydı. Keşke o atın sağanağı ve enerji fırtınası, bu durgun, boş ve terk edilmiş vatan parçası üstünde geçseydi! - Eğer kalırsam diyor; bütün emelim Anadolu'da çalışmaktır. Eğer kalırsa, eğer bırakırlarsa... Anadolu hepimize hınç, şüphe ve güvensizlikle bakıyor. Yüz binlerce çocuğunu memesinden sökerek alıp götürdüğümüzü bu anaya, şimdi kendimizi ve pişmanlığımızı getiriyoruz. İstasyonda bir kadın durmuş, gelen geçene: - Benim Ahmed'i gördünüz mü? Diyor. Hangi Ahmed'i. Yüz bin Ahmed'den hangisini? Yırtık basmasının altından kolunu çıkararak, trenin gideceği yolun, İstanbul yolunun aksini gösteriyor. - Bu tarafa gitmişti, diyor. O tarafa? Aden'e mi? Medine'ye mi, Kanal'a mı, Sarıkamış'a mı, Bağdat'a mı? Ahmed'ini buz mu, kum mu, skorpit yarası mı, tüfüs biti mi yedi? Eğer hepsinden kurtulmuşsa, Ahmed'ini görsen ona da soracaksın: - Ahmed'imi gördün mü? Hayır... Hiçbirimiz Ahmed'ini görmedik. Fakat Ahmed'in her şeyi gördü. ... Ahmed'ini ne için

Ekim 1918 tarihinde itilaf devletleri ile Osmanlı arasında Mondros Ateşkesi imzalanmıştır. İttihat ve Terakki Partisi liderleri barış antlaşmasının imzalanmasını beklemeden İstanbul'u terk etmişlerdir.

İttihat ve Terakki Partisi yöneticilerinin yurt dışına gitmesinden sonra Osmanlı Devleti'nin siyasi hayatı hareketlenmiştir. Pek çok insan parti kurarak ülkeyi kurtarmak adına faaliyetlere girişmiştir. İrili ufaklı pek çok siyasi parti teşekkül etmiştir²⁸. Bu siyasi ortam içerisinde Ahmet Hamdi Başar da boş durmamış ve Ahali İktisat Fırkası'nı kurmuştur.

1. 3. 1. Ahali İktisat Fırkası

Fırka, Teşrin-i Sani (Kasım) 1334 (1918)'te, İstanbul'da Hacı Eyüp Hanı'nda kurulmuştur²⁹. Kurucu ve yöneticileri; Ermenekli Mehmet Nuri³⁰ (tüccardan), Lütfi Arif (Kanber) Bey (gazeteci), Eskişehirli Hüseyin Hüsnü Bey (tüccardan), Ahmet Hamdi (Başar) Bey (iktisatçı)'dir. Fırkanın özelliği, programlarında ilk kez sosyo-ekonomik sorunları ele almış olmasıdır. Mütareke döneminin siyaset sahnesine ekonomik bir bakış getirmiştir. Fırka içtimai iktisada yöneleceğini açıklamıştır ve bu görüşünü halkın egemenliğine bağlamıştır³¹. Ahali İktisat Fırkası, Ahmet Hamdi'nin ilk siyasi denemesi olmuştur.

Ahmet Hamdi'nin en önemli özelliği kendine olan güveni olarak görünmektedir. Fırka kurulduğunda henüz 21 yaşındadır. Bu yaşta sadece kurucular arasında yer almak ve siyasi işlere pek karışmamak yerine fırkanın programını bizzat kendisi yazmıştır. İstanbul dışında sadece hocası Obst ile on beş günlük bir Trakya gezisi yapmış olan Ahmet Hamdi, Osmanlı Devleti'nin iktisadi kurtuluşu için fırka kurmaktan ve fırkanın programını yazmaktan geri durmamıştır³². Fırkanın ulaşabileceği siyasi bir hedefinin

harcadığımızı söyleyebilsek, onunla ne kazandığımızı anlatabilsek, onu övündürecek bir haber verebilsek... Fakat biz Ahmed'i kumarda kaybettik". Falih Rıfkı Atay, *Zeytindağı*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2004, s. 108, 109.

²⁸ Bu partilerden bazılarının isimleri şöyledir: Radikal Avam Fırkası, Teceddüt Fırkası, Milli Türk Cemiyeti, Milli Kongre, Selamet-i Osmaniye Fırkası, Sosyal Demokrat Fırkası, Sulh ve Selamet-i Osmaniye Fırkası, Osmanlı Mesai Fırkası v.d. Kurulan partilerin tamamı ve programları için bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986, C.II.

²⁹ Fırka'nın nizamnamesinin tam metni için bkz. Ek: I.

³⁰ Ermenekli Mehmet Nuri Bey, Ahmet Hamdi'nin eniştesidir.

³¹ Tunaya, *Türkiye Siyasal ...*, s. 161.

³² Koraltürk, *Gazi Bana...*, s. 86.

olmamasına rağmen Ahmet Hamdi'nin ülke siyaseti hakkında görüş bildirmesi dikkate değer bir nokta olarak dikkat çekmektedir.

Fırka programı¹⁴³ maddeden oluşmaktadır³³. Bu maddeler Esasiyat, Teşkilat, Dâhili, İctimai, Maarif, Adli, Mali, Umrani, Zirai ve İktisadi başlıkları altında sınıflanmıştır.

Fırkanın maksadı; içtimai iktisadiyata doğru yürümek, sahiplerin tarafından imar ve ıslah edilmeyen emlak ve arazinin halka taksimi, ziraat, sanayi ve ticaret erbabının haklarının korunması ve hâkimiyetin millete olması olarak belirlenmiştir (Madde 1).

Partinin saltanatı kaldırmak gibi bir niyetinin olmadığı da parti programında yer almıştır (Madde 2). Cins ve mezhep ayrımının yapılmaması, herkesin kanun önünde eşit olması, (Madde 3), Osmanlı memleketinde esaret, müsadere ve angaryanın men edilmesi (Madde 4) de programa dâhil edilmiştir.

Ahmet Hamdi, gençlik döneminde Prens Sabahattin'in³⁴ görüşlerinden fazlaca etkilendiğini sık sık dile getirmektedir³⁵. Prens Sabahattin'in ademimerkeziyetçilik görüşü çerçevesinde parti programında memleketteki her yerin kendi idaresiyle alakadar olmakla görevli olduğu söylenerek yerel yönetimlere daha geniş yetki verileceği belirtilmiştir (Madde 7).

Seçmen yaşı yirmi beş olarak ifade edilmiş ve seçim usulü olarak nispi usul ve tek dereceli seçim benimsenmiştir. Milletvekilliği süresi ise üç yıl ile sınırlanmıştır (Madde 8). Milletvekillerinin oluşturduğu meclis haricinde bir de Ayan Meclisi'nin kurulması istenmiştir. Bu mecliste padişahın atadığı kişilerle, halk tarafından seçilen kişiler birlikte görev yapacaktır. Seçimle gelenlerin görev süresi altı yıldır. Bu süre

³³ Programın tamamı için bkz. EK I.

³⁴ Prens Sabahattin'in hayatı ve düşünceleri için bkz. Prens Sabahattin, *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?*, Liberte Yayınları, Ankara, 2002, Prens Sabahattin, *Görüşlerim*, Buruç Yayınları, İstanbul, 1999, N.Nurettin Ege, *Prens Sabahattin'in Hayatı ve İlim Müdafaaaları*, Güneş Neşriyat, İstanbul, 1977, Z. Fahri Fındıkoğlu, *Le Play Mektebi ve Prens Sabahattin*, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1962, Mustafa Ergün, "Prens" Sabahattin Bey'in Eğitim Üzerine Görüşleri", *Kurumsal Eğitim*, 2008, C.1, S.2, s. 1-9, Oğuz Kaan, "Prens Sabahattin Bey'in Siyasi Fikirleri: Birey – Devlet Görüşü", *Tarihin Peşinde*, 2009, S.2, s. 183-197.

³⁵ "Fikri formasyonum üzerinde Sabahattin Bey'in çok etkisi olmuştur. Ancak onun gençliğimde başlayıp sonra daha kesin çizgilerle aramda belirmiş olan tarih ve sosyoloji felsefesi üzerindeki ayrılığı da saklayamam." Koraltürk Gazi Bana...,s. 91.

sonunda tekrar seçime gidilecektir. Padişahın atadığı kişiler ise ömürleri boyunca bu meclisin üyesi olarak devam edebileceklerdir (Madde 9).

O dönem için radikal bir karar sayılabilecek zorunlu askerlik kaldırılmış (Madde 11), azınlık hakları güvenceye alınmış (Madde 12), devletin resmî dili Türkçe olarak belirlenmiş ve cuma günü tatil ilan edilmiştir (Madde 13).

Ahmet Hamdi, devlet yapısında da köklü değişiklikler öngörmektedir. Ticaret Nezaretinin yerine Ziraat ve Sıhhiye Nezareti kurulacaktır. Evkaf, Posta ve Telgraf, İaşe Nazırlıkları ile imkân dâhilinde Harbiye ve Bahriye Nazırlıkları da kaldırılacaktır (Madde 19).

Ahmet Hamdi'nin önerilerinden biri de taşra teşkilatı üzerinedir. Ona göre, beş bin nüfusu iskâna muktedir arazi bir nahiye addedilecek, on beş nahiye bir merkeze bağlanacak ve livayı teşkil edecektir (Madde: 27). Nahiyelerin ve livaların taksimatında iktisadi, beşeri hudutlar dikkate alınacaktır (Madde: 28). Her nahiyenin kendisine özel bir bütçesi olacaktır. Harcamalar, şartlar elverdiğince bu bütçeden yapılacaktır. Bütçede artma olursa artan para ile de kütüphane, sinema, konferans ve tiyatro salonları veya umumi bahçeler kurulacaktır (Madde: 30).

Yedi bin nüfusa ulaşan her yerde belediye kurulacaktır. Bir belediye başkanı en fazla yirmi beş bin kişiyi temsil edecektir. Vilayetlerde bu sayının artması durumunda belediye sayısı çoğaltılacak ve bu belediye başkanları büyük şehir belediyelerine bağlanacaktır (Madde: 32). Şehirler, belli bir plan dâhilinde imar edilecektir (Madde: 34).

Fırka, içtimai hayatı da atlamamış ve bu hayatın düzenlenmesi hakkında 19 maddelik bir karara programında yer vermiştir. Bu maddelerde, evliliğin özendirilmesi (Madde: 41), evlilik hayatında kadının rolünün sağlamlaştırılması (Madde: 42), şehirlere göçün engellenmesi (Madde: 43), miras yoluyla emlak ve arazilerin küçülmesinin engellenmesi (Madde: 44), gayrimenkullerin devlet elinde kalmasını sağlanması (Madde: 45), göçebelerin yerleşik hayata geçirilmesi (Madde: 47), mevcut köyler ve kasabalar ilmi tetkike tabi tutulup sıhhi ve gayri tabii olan köylerin başka yerlerde tekrar kurulması (Madde: 48), kooperatif tarzında örgütlenecek inşaat şirketlerinin köylere varıncaya kadar sıhhi ve muntazam evler yapması (Madde: 49),

dilencilik, acezelik gibi geçinme yollarının men edilmesi ve bu işi yapan kişilerden gerçekten ihtiyacı olanların geçimlerinin belediyece sağlanması, çocuklarının okutulması (Madde: 50), devletten habersiz işleyen meyhanelerin kapatılması ve yüklü bir vergi almak koşuluyla devletin izni ile meyhaneler açılması (Madde: 55), kumar ve fuhuşun önlenmesi için sert tedbirler alınması (Madde: 56), kadınların çalışma hayatına girmesi (Madde: 58), amele sınıfı ile sermayedar sınıfı arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi gibi konular yer almıştır.

Eğitim alanında kadın ve erkeklere ilköğretimin mecburi olması esas kabul edilmiştir. İlköğretim süresi nahiyeelerde dört, şehirlerde beş yıl olarak belirlenmiştir. Ayrıca iş mevsimlerinde okulların kısmen ya da tamamen tatil edilmesi öngörülmüştür (Madde: 62). Nahiyeelerin ve belediyelerin okul binasını yapması, okulun giderlerinin karşılaması, öğretmen ve müstahdemin maaşlarını vermesi zorunluluğu programda yer almıştır (Madde: 63.). Dilin sadeleştirilerek eğitimi, öğrenimi ve okunması kolay bir hâle getirilmesi de düşünülmüştür (Madde: 65). İlköğretimin ardından öğrencilerin meslek eğitimi ve ihtisas eğitimi alanında yönlendirilmesi kararı alınmıştır (Madde: 66). Ayrıca Darülfünunun özerkliği (Madde: 69), medreselerin ıslah edilmesi (Madde: 70), bilim akademileri ve cemiyetlerin kurulması (Madde: 72), millî bir kütüphane kurulması, (Madde: 73), ilköğretimde tarih ve coğrafyanın Türkçe olarak öğretilmesi, Türkçenin zorunlu ders olması da programın maddeleri arasında yer almıştır (Madde: 74).

Adli konularla ilgili olarak programa alınan on bir maddede özet olarak, adaletin hızlı cereyan etmesinin sağlanması, nahiyeelerde meydana gelecek ufak meselelerin nahiye meclislerinde çözülmesi, örfi idare kanununda değişiklikler yapılması, temyiz mahkemelerinin açık yapılması, siyasi olaylardan dolayı verilen idam cezasının kaldırılması, kanunların mümkün olduğunca basitleştirilmesi ve uygulanabilir hâle getirilmesi gibi konular yer almıştır (Madde: 75- 85).

Mali alanda en göze çarpan program maddeleri; buhran yaratmasını önlemek açısından iktisadi kurallara aykırı para basımının yasaklaması (Madde: 91), yabancı sermayenin yerli sermaye ile iş birliği yaparak ülkeye çekilmesi (Madde: 92) maddeleridir.

Umrani boyutta ise programın 95. maddesi dikkat çekicidir. Bu maddede *“Hükümetin doğrudan doğruya şimendüfer, vapur işletmesini fırka muvafık bulmamaktadır. Hükümet, inşa ve tesisatla işletmeye tahsis edeceği sermayeyi bu hususta teşkil edilecek bir şirkete sermaye-i iptidaiye olarak vaz edebilir.”* denmektedir. Ahmet Hamdi Başar, bu görüşünden hayatının geri kalan kısmında da vazgeçmemiştir. Ona göre devlet iktisadi teşebbüsler için sermayeyi koymalı fakat bizzat işletmeci olmamalıdır³⁶.

Programa göre zirai alanda bir kalkınma şarttır. Bu kalkınmayı sağlamak için azami miktarda arazi fenni bir şekilde işlenmelidir (Madde: 102). Her çiftçinin arazi sahibi olması düşünülmüştür (Madde: 103). Büyük sermayeli zirai donanım şirketleri kurularak kooperatif tarzındaki köylü şirketlerine yardımda bulunacaktır (Madde: 104). Köylülerin maddi olarak teşkilatlanması da düşünülmüştür. Ziraat Bankası’nın nahiyeleere hatta köylere kadar girerek buralarda *köylü tasarruf sandıklarının* kurulması kararlaştırılmıştır. Ziraatın gelişmesi için eğitimin de şart olduğunu düşünen parti, ziraat mektepleri açmayı düşünmüştür (Madde: 107). Zirai üretimin devamını sağlamak için düşünülen tedbir ise dört sene toprağını ekmeyen çiftçinin toprağının başka birine verilmesi olarak programda yerini almıştır (Madde: 109). Ziraat alanında alınan diğer kararların özeti ise şu şekildedir: hayvancılığı ve şeker pancarı ekimini desteklemek, yerine başka türlü vergiler konulduktan sonra aşar vergisini kaldırmak ve ormanların tahribini engellemek (Madde: 110 – 115).

Programın 116 ile 143. maddeleri arası iktisadiyat olarak belirlenmiştir. Programın en kapsamlı bölümüdür. Bu bölümün birinci maddesinde fırkanın kuruluş amacı şu şekilde izah edilmektedir:

“...ihtiyacat-ı memleketin mümkün mertebe istihsalat ve imalat-ı mahalliye ile tatmini ve mahsulat ve mamulat-ı Osmaniye’nin Pazar-ı alemde temin-i revaç ve muvaffakiyetiyle servet-i umumiye’nin tezayüdüdür.” (Madde: 116).

Partinin adından da anlaşıldığı gibi, Osmanlı Devleti’ni ve onunla birlikte halkını iktisadi olarak kalkındırmayı hedeflemiştir. Bu konuda Ahmet Hamdi tarafından

³⁶ Bu konu tezimizin IV. Bölümünde detaylı olarak işlenecektir.

yapılmış iktisadi tetkikler bir sistem dâhilinde parti programında yer almıştır. Bu açıdan bakıldığında partinin asıl programın teşkil eden maddelerin “*iktisadi*” başlığı altında toplandığı görülecektir.

Bu bölümde genel olarak sanayi üretiminin ihraç edilebilmesine çalışılmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bu amaçla gerek gümrük vergilerinin düzenlenmesi³⁷, gerek nakliye olanaklarının temini için devlet yardımının sağlanması, gerekse ürünlerin dış piyasalara karşı devlet tarafından himayesi düşünceleri programa maddeler hâlinde dâhil olmuştur. Bunun haricinde Ahmet Hamdi'nin ihracatı arttırmak için önerdiği orijinal fikirler de vardır. Yurt dışındaki önemli merkezlerde kurulacak Osmanlı ürünlerini tanıtan numune müzelerinin kurulmasını önermiştir. Bu müzeler ve yurt dışı iş yapmak isteyen tüccarların devlet eliyle himayesi gerektiği de yine bu maddelerde bahsedilen hususlardandır. Ayrıca ürünlerimizi tanıtıcı rehber, salname ve katalogların bastırılıp yurt dışında tanıtım yapılması gerektiği de program maddeleri arasındadır.

Osmanlı tüccar ve sanayicisinin Garp'taki gelişmeleri yakinen takip edebilmesi ve bilgilene bilmesi için *nümune-i timsal* müesseseleri kurulması düşünülmüştür. Hatta tüccar ve sanayicilerin yurt dışı gezilerine katılarak Garp'ta olan bitenden haberdar olmalarının sağlanması program dâhilinde yerini almıştır.

Dış piyasanın, iç piyasaya hâkim olmasını engellemek için de gümrüklerde ayarlama yapılması öngörülmüştür. Buna göre ülkeye girecek mamul maddelere uygulanacak gümrük yükseltilecektir. İthal edilen mal hammadde ise sistem tam tersine işleyecek ve gümrük vergisi azaltılacaktır.

Madencilik meselesi de diğer iktisadi meseleler gibi ayrıca ele alınmıştır. Buna göre madenciliğin devlet eliyle teşviki ve ihracata yönelmesi düşünülmüştür. Fakat bu ihracatın mümkün olduğu kadar mamul ürün hâlinde olması öngörülmüştür.

Ziraatın sanayiye destekleyecek boyutta olması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Buna göre ziraatta sanayi ürünlerinin yetiştirilmesinin teşviki düşünülmüştür.

³⁷ Ahmet Hamdi Başar, gümrük vergilerinin düzenlenmesi sırasına herhangi bir yanlış karar almamak için bir İktisat Akademisi oluşturulması ve yapılan anlaşmaların imzalanmadan önce bu kuruma danışılmasını önermiştir (Madde: 128).

Çalışma hayatındaki düzensizliğe dikkat çekilmiştir. Bu düzensizliğin ortadan kaldırılması için alınacak tedbirler sıralanmıştır. Buna göre işçilerin grevlerine engel olmak, sermayedarların da işçiyi sömürmesini engellemek için her ikisi arasında arabuluculuk yapacak bir hakem heyetinin oluşturulması program maddelerinde yerini almıştır. Ayrıca işçilerin sağlık ve hayat sigortalarının olmasının gerekliliğine değinilmiştir.

Ahmet Hamdi, yukarıda bahsettiğimiz *İktisadi Devletçilik* görüşüne bu başlık altında da yer vermiştir. Programdaki maddeye göre, devlet iktisadi alanda sadece sermayedar olabilir. Bunun haricinde iktisadi hayata karışması yasaklanmalıdır. Ayrıca memurların ticaret yapmasının da yasaklanması düşünülmüştür.

Ahali İktisat Fırkası, gösterdiği faaliyetler ve örgütlenmesi olarak ele alındığında Osmanlı Devleti'nin yönetimine gerçekten aday olmuş bir fırka görünümünden uzaktır. Bu düşünce, programını baştan sona tek başına yazdığını söyleyen Ahmet Hamdi'de de yoktur. Programda yazan ve idealize edilmiş kuruluş amacından farklı olarak Ahmet Hamdi fırkanın amacını:

*“Ahali İktisat Fırkası'nı kurmamızın sebebi, ... bir politika hareketi yapmak değildi. 1918 Kasım sonlarına doğru bu fırkayı, çoğalan partiler arasında kendimizi göstermek ve sesimizi duyurmak için kurmuştuk.”*³⁸ diyerek açıklamaktadır.

Bu açıklamadan anlaşıldığına göre Ahmet Hamdi görüşlerini kamuoyu ile paylaşmak için böyle bir yol seçmiş gibi görünmektedir. Programı tek başına yazmış olması da bu görüşü kuvvetlendiren bir etken olarak ortaya çıkmaktadır. Daha sonra programı tek başına yazmasını cahil cesareti olarak nitelemesine rağmen, programdaki görüşlerinin hemen hemen tamamını ömrünün geri kalan döneminde de savunmaya devam edecektir.

Fırka 300 – 400 kadar üye kaydına muvaffak olmasına rağmen, ne İstanbul'da ne de taşrada örgütlenememiştir. Üyelerinin tamamı ticaret erbabındandır. 4 Şubat 1335

³⁸ Koraltürk, *Gazi Bana...*, s. 91.

tarihinde fırkanın ilk kongresi altmış yetmiş kadar üyenin katılımı ile yapılmıştır³⁹. Fırka meclissiz bir dönemde kurulduğu için doğal olarak parlamento dışında doğmuştur. Bununla beraber, 1919 genel seçimiyle açılacak 4. yasama dönemine katılmayı, seçimde Anadolu hareketiyle ilişki kurmak suretiyle, tasarlamıştır. Bu amaçla da Millî Kongre ile iş birliği yapmış ve İstanbul'dan Millî Ahrar Fırkasıyla ortak bir liste hazırlamıştır. Seçimler kazanılamamıştır⁴⁰.

Mütareke döneminin hızla değişen olayları içinde, Ahali İktisat Fırkası hareketsiz kalmamıştır. İzmir'in işgali üzerine yapılan Sultanahmet Mitingine (2-3 Mayıs 1918) "İzmir Türk Kalacaktır" yazılı rozetler dağıtarak katılmıştır. Ayrıca parti, kendi olanaklarıyla Beyazıt Meydanı'nda başka bir miting daha tertiplemiş ve meydana 50 bin kişi toplamayı başarmıştır⁴¹. Bu durumu partinin gücü olarak değerlendirmenin yanlış olacağı kanaatindeyiz. Zira işgale Türk halkı büyük bir tepki göstermiştir. Bu mitingi Ahali İktisat Fırkası yerine başka bir örgüt de yapmış olsa idi onların da hemen hemen aynı kalabalığa ulaşmaları kuvvetle muhtemel gözükmektedir.

1. 3. 2. Türk Çalıştırma Derneği

Ahmet Hamdi Başar, sadece kendisi ticarete ilgi duymakla kalmamış etrafından insanların ve gençlerin de ticarete atılmasını sağlamaya çalışmıştır. Bu amaçla arkadaşlarıyla beraber 20 Ağustos 1919 yılında, merkezi İstanbul olmak üzere "*Türk Çalıştırma Derneği*" adında bir dernek kurmuşlardır⁴². Derneğin adı nizamnamesinde Türk Çalıştırma Derneği olarak geçmesine rağmen Başar, anılarında bu dernekten *Çocukları Çalıştırma Derneği* olarak bahsetmektedir. Nizamnamede yer alan derneğin amaçları incelendiğinde derneğin isminin nizamnamede sehven Türk Çalıştırma Derneği olarak yazıldığı anlaşılmaktadır.

³⁹ Bu toplantıda partinin istekleri bir beyanname hâline getirilmiş ve Bab-ı Aliye gönderilmiştir. Bu beyannamenin tam metni için bkz. Ek:II.

⁴⁰ Bu listede Bekir Sami Bey, Celal Muhtar Bey, Mustafa Kemal ve Dr. Besim Ömer Paşalar da yer almıştır. İkdâm, 2 Ekim 1919'dan aktaran Tunaya, *Türkiye'de Siyasal...*s. 162.

⁴¹ Ahmet Hamdi Başar; düzenledikleri bu mitingin Harbiye Nezareti tarafından Bekirağa Bölüğü'nde tutuklu olan ittihatçıları ve diğer vatanseverleri kurtarmak amaçlı olarak görülmüştür. Bu nedenle miting yapılmadan bir gece evvel, gece yarısı bu kişiler Malta'ya sürülmüştür. Başar, kendilerinin böyle bir fikri olmadığını da belirtmektedir. Koraltürk, *Gazi Bana...*, s. 95.

⁴² *Türk Çalıştırma Derneği Nizamnamesi*, Matbaa-i Bahriye, 1919-1335, s. 1-2. Derneğin nizamnamesinin tam metni için bkz. Ek: III

Derneğin kurucuları arasında hem devlet erkânından hem de tüccardan kişiler yer almışlardır. Bunlardan bazılarının şunlardır: Ahmet Hamdi, yayıncı Emin Ali Bey, deniz subayı Ahmet Celal Bey, Aşiyân Tedrisat Şirketi müdürü Cevdet Bey. (Madde 2).

Derneğin nizamnamesinde hiçbir siyasi kuruluş ile alakalarının olmadığı özellikler belirtilmiştir. Derneğin kuruluş amacı şu şekilde izah edilmektedir; Geçimlerini sağlamak zorunda kalan genç ve çocukları ticaret hayatına sevk etmek ve bunlara küçük miktarda da olsa sermaye sağlamaktır. Ayrıca bu gençlerin ve çocukların yeteneklerine göre dernek tarafından sanat, ticaret ve ziraat mekteplerinde okutulması da düşünülmüştür. Hatta bu mekteplerde okutulması amacıyla tahsilde bulunan çocukların üretim ve ticaret hayatında başarılarının sağlanmasına yardımcı olacak programlar hazırlamayı dahi düşünmüşlerdir. Çocukların ticarete ilgi duymaları için ticari alanda başarılı kişiler tarafından konferanslar düzenlenmesi, ticaret kitaplığı kurulması, ticareti özendirici neşriyat yapılması, meslek dershanelerinin oluşturulması, iş evlerinin açılması, sigorta ve sendika olanaklarının sağlanması gibi meseleler de nizamnamede yer almıştır⁴³. Dernek özellikle Türk çocuklarını hedef almış ve onların ticaret hayatına aktif bir şekilde katılmasını sağlamaya çalışmıştır.

Derneğin diğer bir görevi ise Ankara hükümeti tarafından İstanbul'da oluşturulan ve istihbarat çalışması yürüten Mim Mim Grubu'nu maskeleyesidir. Ahmet Hamdi, hatıralarında bu derneğin bünyesinde şenlikler düzenlediklerini, bu şenliklere itilaf devletlerinin yöneticilerini davet ederek onlardan istihbarat elde etmeye çalıştıklarını bildirmektedir⁴⁴.

Dernek hakkında maalesef nizamnamesi haricinde bir kaynağa rastlayamadık. Bu nedenle derneğin ne zaman kapandığı ya da ne gibi faaliyetlerde bulunduğu hakkında bir fikir sahibi olamadık. Bununla birlikte nizamnamede yer alan maddeler ışığında derneğin gerçekten gençlere faydalı bir misyonu olduğu söylenebilir. Özellikle İstanbul'da büyük bir kısmı gayrimüslim tebaanın elinde bulunan ticaretin yeniden Türklerin eline geçmesi için çekirdekten tüccar yetiştirmeye çalışması takdire şayan bir davranış olarak değerlendirilmelidir.

⁴³ *Türk Çalıştırma ...*, s.2-4.

⁴⁴ Koraltürk, *Gazi Bana...*, s. 101, 102.

1. 3. 3. Müdafaa-i Milliye Grupları İçindeki Çalışmaları

I. Dünya Savaşı'nın kaybedilmesi üzerine Osmanlı Devleti toprakları itilaf devletleri tarafından paylaşılmaya başlanmıştır. Ülkenin işgal edilmeye başlanması, Türk halkını da harekete geçirmiştir. Anadolu'da ve Rumeli'de pek çok müdafaa-i hukuk cemiyeti teşekkül etmiştir. Bu cemiyetler tuttukları farklı yollara rağmen amaç olarak ülkenin kurtuluşunu benimsemişlerdir. Kuruldukları bölgenin şartlarına göre kimisi düşmanı yurttan atmak için silaha sarılmış, kimisi Türk'ün haklı sesini dünyaya duyurmaya çalışmıştır. Bunlardan biri de gizli örgütlenen Karakol Cemiyeti'dir.

1. 3. 3. 1. Karakol Cemiyeti

Bu cemiyet mütarekeden sonra İstanbul'da kalan ittihatçıların haberleşmesini ve dayanışmasını sağlamak amacıyla, Talat Paşa'nın verdiği emir doğrultusunda Kara Vasıf ve Galatalı Şevket Bey tarafından kurulmuştur⁴⁵. Fakat daha sonra cemiyet Anadolu'da başlatılan Millî Mücadele'yi destekleyen bir gizli kuruluş hâlini almıştır⁴⁶.

Kurulması için ilk adım 1918 Ekim'inin son haftasında Enver Paşa'nın Kuruçeşme'deki yalısında yapılan bir toplantıda Talat Paşa tarafından atılmıştır. Fiili kurucuları, Talat Paşa'nın sağ kolu Kara Kemal, Miralay Kara Vasıf, Miralay Baha Sait, Miralva Halil (Kut), ve – kimi kaynaklara göre - Dr. Adnan'dır. (Adıvar). Karakol ismini Kemal ve Vasıf'ın lakapları üzerine çıkmıştır⁴⁷.

Karakol Cemiyeti, hücre sistemine göre örgütlenmiş olması, kurulması için emir verenlerin ve kurucularının İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi olması nedeniyle Mustafa Kemal cephesinde şüpheyle karşılanmıştır. Cemiyetin kuruluş amacı incelendiğinde Mustafa Kemal'in böyle bir şüphe göstermesinin haklı olduğu savunulabilir. Zira halk I. Dünya Savaşı'nın sonunda ülkenin işgal edilişinin müsebbibi olarak ittihatçıları görmekte ve onlara karşı bir güvensizlik göstermektedir⁴⁸. Millî Mücadele'nin de

⁴⁵ Necdet Ekinci, "Kurtuluş Savaşında İstanbul'daki Türk ve Düşman Gizli Faaliyetleri", *Atatürk Yolu*, 1994, C.4, S. 14, s. 168.

⁴⁶ Fethi Tevetoğlu, *Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, TTK Yayınları, Ankara 1991, s. 3.

⁴⁷ Erik Jan Zürcher, *Millî Mücadele'de İttihatçılık*, Çev. Nükhet Salıhoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 141.

⁴⁸ Zira, Sivas Kongresi'nin ilk üç günü Mustafa Kemal ve yanındakiler ittihatçı olmadıklarını ispat için yemin etmeleri gerektiğinden yemin formülü üzerinde çalışmak zorunda kalmışlardır. Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Bugünkü dille yayına hazırlayan, Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi, İstanbul, 1994, s. 61.

ittihatçılar tarafından başlatıldığıının düşünülmesinin hareketin daha doğum aşamasında sonuçsuz kalmasına sebep olma ihtimali yüksektir.

Karakol Cemiyeti'ne güvenmeyen Mustafa Kemal, teşkilatını Bursa'ya kadar genişletmeye çalışan cemiyetin faaliyet alanını sınırlamak için harekete geçmiştir⁴⁹. Ali Fuat Paşa'ya, Balıkesir'de Kazım Paşa'ya, Bursa'da Bekir Sami Bey'e gerekli talimatlar verilmiştir. Ayrıca İstanbul'u kaybetmemek için de Cafer Tayyar Bey'in İstanbul'da gizli çalışmasına karar verilmiştir⁵⁰. Cafer Bey'in çalışmaları Mim Mim Grubu'nun temellerini atmıştır.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti şubelerine Karakol'un faaliyetleri hakkında bir uyarı yazısı yollanmıştır. 16 Mart'ta İstanbul'un İngilizler tarafından işgalinden sonra, Karakol'un önemli liderleri tutuklanmış ve daha sonra Malta'ya sürülmüşlerdir⁵¹. Bunlar arasında Vasıf, Kemalettin Sami ve Galatalı Şevket de bulunmaktadır. Bu durum, işgal edilmiş bölgelerdeki örgütü denetim altına almak için Ankara tarafından başarıyla kullanılmıştır. 23 Nisan'da Karakol'un dağıtıldığı resmî olarak ilan edilmiş ve yerini Mim Mim olarak da bilinen Millî Müdafaa örgütü almıştır⁵². Bu sayede Ankara, İstanbul'da tam denetimi altında olan bir teşkilat kurmayı başarmıştır.

1. 3. 3. 2. Ahmet Hamdi ve Mim Mim Grubu

Karakol Cemiyeti kapatıldıktan sonra İstanbul'da onun yaptığı görevi yapacak yeni bir gruba ihtiyaç duyulmuştur. Bu sırada Karakol'un varisi olarak *Zabitan Grubu*⁵³ kurulmuştur (23 Nisan 1920). Zabitan, Ekim 1921 tarihinde *Yavuz* ismini almıştır⁵⁴. Ankara, bu grupları desteklememiş ve desteğini Müdafaa-yı Milliye'ye⁵⁵ vermiştir.

⁴⁹ Mustafa Kemal'in ittihatçıları Millî Mücadele'den uzak tutma teşebbüsleri hakkında bkz. Emine Kısıklı, "Millî Mücadele Başlangıcında, Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Hareketi, İttihat ve Terakki Faaliyetlerinden Uzak Tutma Teşebbüsleri", *Atatürk Yolu Dergisi*, 1990, C.2, S.5.

⁵⁰ Atatürk, age., s. 165,166.

⁵¹ Malta'ya Sürgünleri hakkında geniş bilgi için bkz. Bilâl Şimşir, *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985.

⁵² Zürcher, age., s. 169.

⁵³ Zabitan Grubu hakkında detaylı bilgi için bkz. Mesut Aydın, "Millî Mücadele Döneminde İstanbul'da Anadolu Lehide Faaliyette Bulunan Gizli Gruplardan Zabitan Grubuna Ait Bir Vesika Teşkilat ve Faaliyet Raporu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S.18, C. VI., Temmuz, 1990.

⁵⁴ Semih Yalçın, "Mustafa Kemal Paşa'nın İttihatçılığı", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye yay., Ankara 2002, C.13, s. 256.

⁵⁵ Bu teşkilatın adı M.M. (Mim Mim) Grubu olarak kaynaklarda yer almaktadır. Bu kısaltma Müdafaa-i Milliye'nin kısaltması olarak kabul edilir. Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir ayrıntı mevcuttur. Balkan Savaşları sırasında İstanbul merkezli olmak üzere bir Müdafaa-i Milliye Cemiyeti

Müdafaayı Milliye Teşkilatı, Karakol Cemiyeti'nden boşalan yeri doldurmak amacı ile kurulmuştur. Kuruluş yerinin İstanbul olması sebebiyle gizli bir örgüt kimliğindedir. Grup iki bölüm hâlinde teşkilatlanmıştır. Birinci grup olan *Müsellah Mim Mim Grubu*'nun Merkez İdare Heyeti şu şekildedir: Reisi, *Miralay Esat* (Daha sonra Harbiye Nezareti Harbiye Dairesi Reisi İhsan Paşa getirilmiştir), diğer azalar, Karakol Cemiyeti kurucuları⁵⁶ : Piyade Yüzbaşı *Emin Ali*, Topçu Kaymakamı *Kemal*, Polis Müdüriyeti Dördüncü Şube Müdürü *Sadi*, Harbiye Nezareti Sevkiyat Şubesi Reisi *Kabakçı Ali Rıza* Beylerdir. İkinci grup *Mim Mim Grubu*'dur bu grubun Merkez İdare Heyeti ise: *Topkapulu Mehmet Bey*, Topçu Kaymakamı *Kemal* ve Muhasip *İhsan Beylerdir*. Azaları ise Piyade Yüzbaşısı *Emin Ali*, Mülazım *Zeki*, Bahriye Binbaşlılarından *Hakkı*, Yüzbaşı *Vahid*, *Serezli Galip*, *Kayyum Ahmed*, Hükümet ile Muhabere Memuru *Cemal*, *Saip*, *Şefik*, Yüzbaşı, *Şahap*, *Ahmed*, *Muhlis*, *Cemal* Beylerdir⁵⁷.

Bu gruplardan *Müsellah Mim Mim Grubu*'nun görevi Anadolu'ya yardım için kaçırılması gereken teçhizatın bulunduğu mevki ve depolarda, şüpheli addedilen memurların, Harbiye Nezaretindeki nüfuzlu elemanlar delaletiyle değiştirilmesi olmuştur. *Mim Mim Grubu* ise daha detaylı bir çalışma göstermiştir. Bu grubun faaliyetleri beş noktada toplanmaktadır:

1. Anadolu'ya silah ve cephane sevkiyatı.
2. Ecnebi düşman kuvvetleri hakkında istihbarat.
3. Memleket dâhilinde muhalif partiler ve teşekküller hakkında istihbarat.
4. Muzır eşhas hakkında tahkikat ve istihbarat.
5. Komünistlik teşkilatı hakkında istihbarat⁵⁸.

M.M. Grupları Karakol Cemiyeti'nin devamı niteliğindedir⁵⁹. Kurulduktan sonra da hemen hemen Karakol Cemiyeti'nin görevini üstlenmişlerdir. Ortada iki tane grup

kurulmuştur. Mütareke döneminde kurulan *Mim Mim Grubu*'nu bu cemiyetle karıştırmamak gerekir. Balkan Savaşları sırasında kurulan *Müdafaa-i Milliye Cemiyeti* için bkz., Nazım Hikmet Polat, *Müdafaa-i Milliyet Cemiyeti*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991., Tefik Bıykoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, C.I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987., Tunaya, *Türkiye'de Siyasal...*, C.I, s. 448-457.

⁵⁶ Karakol Cemiyeti kurucuları arasında Kara Vasıf'ın sürgünde olması ve Baha Said'in Mustafa Kemal'den habersiz giriştiği işlerden Ankara'ya dönüp faaliyetlerine Mustafa Kemal'in denetiminde devam ediyor olması nedeniyle *Müsellah Mim Mim Grubu*'nun kuruluşunda görev almış olma ihtimalleri yoktur. Baha Sait'in Karakol Cemiyeti'nin kapatılmasından sonraki faaliyetleri için bkz. Tevetoğlu, *age.*, s. 50.

⁵⁷ Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, s. 524, 525.

⁵⁸ Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, s. 524,525.

bulunması bilgilerdeki çelişkileri arttırmıştır. Ayrıca grupların gizli olması da grup adına çalışan elemanların birbirlerini çok iyi tanımamaları gibi bir sorunu da ortaya çıkarmıştır⁶⁰. Bu yüzden grubun yöneticilerinin kim olduğu konusunda bazı ihtilaflar yaşanması normal karşılanmalıdır.

M. M. Grubu Anadolu'ya malzeme ve insan kaçırmaya devam etmiştir⁶¹. Cephanelerin ve kendilerinin güvenliğini sağlamak için istihbarat işini geliştirmeye çalışmıştır. Bu amaçla, grup tarafından *Çocukları Çalıştırma Derneği* adı altında kendisini maskeleyen bir dernek kurulmuştur. Hayır cemiyeti olarak gözüken dernek, yetim çocukları toplamış ve bir ziraat mektebi açmıştır. Mektepte sık sık müsamereler düzenlenmiş, bu müsamerelere Fransız, İngiliz generalleri ve işgal kuvvetlerinin ileri gelenleri davet edilmiştir. Bu sayede bazı üyelerin bu kişilerle yakın arkadaşlık kurması sağlanarak istihbarat toplamışlardır⁶². Şüphesiz elde edilen bu istihbaratlar kendisinden çok daha fazla olanağa sahip düşman ile mücadele eden millî güçlerin çok işine yaramıştır.

M.M. Grubu İstanbul'da faaliyete başladığında Ahmet Hamdi de gruba katılmıştır. Gruba katılmaktaki isteğini I. Dünya Savaşı'na torpil kullanarak gitmemesinden dolayı duyduğu vicdani rahatsızlık olarak değerlendirmek yerinde olacaktır. Fakat yine de Ahmet Hamdi'nin vicdani bir rahatsızlık duyması da vatanına karşı duyduğu sevgiyi göstermesi açısından önemlidir.

⁵⁹ Detaylı bilgi için bkz. Mesut Aydın, "Millî Mücadele Döneminde İstanbul'da Anadolu Lehinde Faaliyette Bulunan Gizli Gruplardan Zabitan Grubuna Ait Bir Vesika Teşkilat ve Faaliyet Raporu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Temmuz 1990, C.VI, S.18.

⁶⁰ Grubun liderliği konusunda; ihtilaflar mevcuttur. Hüsameddin Ertürk, grup başkanının kendisi olduğunu iddia eder, *age.*, 467 (Kitabın kapağında Hüsameddin Ertürk *M.M. Grubu Başkanlığında Bulunan Emekli Süvari Albayı* sıfatını kullanmıştır. Selahattin Salıxık, eserinin tamamında başkanın Cambaz Mehmet olduğunu ve bu görevin ona Mustafa Kemal tarafından bizzat verildiğini yazar, *age.*, s. 5. Ahmet Hamdi Başar, kendisinin grubun merkez azası olduğunu ve Cambaz Mehmet Bey'i grubun lideri olarak bildiğini söyler. Koraltürk, *age.*, C.I, s. 106. Kemal Koçer, Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul (İşgal Senelerinde M. M. Grubunun Gizli Faaliyetleri), adlı eserinde fahri başkanın Hamdi Baba, resmi başkanın ise İstanbul polis müdürü Esat Paşa'nın olduğunu yazmaktadır. Kemal Koçer, *Kurtuluş Savaşında İstanbul (İşgal Senelerinde M. M. Grubunun Gizli Faaliyetleri)*, Vakıf Yayınları, İstanbul, 1946, s. 144.

⁶¹ Salıxık, sadece bir cephanelik soygununda 1500 tüfek, 720 makineli tüfek, bir batarya top, 2 bin sandık cephaneye, 10 bin takım asker elbisesi, 100 bin takım nal-mıh, 15 bin matara, 500 ton kadar çeşitli malzeme bir gecede Hasköy'deki bir depoya nakledildiğini anlatır. , *age.*, 25.

⁶² Başar, bu müsamerelerin yanında cephaneye kaçırılacağı gecelerde itilaf devletleri subaylarına Boğaziçi'nde Rum dilberlerle zevk âlemleri tertipediklerini anlatmaktadır. Koraltürk, *Gazi Bana....*, s. 101, 102.

Ahmet Hamdi, gruba Cambaz Mehmet Bey tarafından alınmıştır. Gruba dâhil olduktan sonrada kendisine verilen görevlere dört elle sarılmaya başlamıştır. Teşkilatın genel merkez azası ve temas Murahhası olarak görev yapmıştır. Grubun yazışma işlerini üzerine almış olan Ahmet Hamdi, en önemli evrakları evinde saklayarak ailesini de bu tehlikeye ortak etmekten kaçınmamıştır⁶³. Bu durum Ahmet Hamdi'nin kısa bir süre sonra grubun güvenilir kişilerinden biri olmasına sebep olmuştur.

Ahmet Hamdi, grup için yaptığı bu çalışmaların yanında gruba, Ankara'dan gelen bir emir doğrultusunda Türk Komünist Fırkası'nın İstanbul şubesinin açılışında da görev almıştır. Ayrıca İstanbul'a gelen Rus Komünist Partisi temsilcisini de on gün boyunca evinde ağırlamıştır. Ankara temsilcisi ile komünist parti temsilcisinin görüşmesini de eşi Şükufe Nihal⁶⁴ sağlamıştır⁶⁵.

Ahmet Hamdi'nin grupla ilgili olarak en çok yakındığı şey, Millî Mücadele'nin kazanılacağına kesinleşmesi üzerine ortaya çıkan yeni kahramanlar olmuştur. Bu kişilerin ne yapıp edip kendilerini yendiğini ve üstlendikleri görevin hiç olmazsa şeref payını almalarına engel olduklarını ifade etmektedir. Özellikle ittihatçıların İstanbul'da denetimi ele geçirmek için gösterdikleri çabanın başarıya ulaştığını anlatmaktadır. Hatta Kılıç Ali'nin ittihatçılar ile M. M. Grubunu barıştırmak için Ankara tarafından İstanbul'a gönderildiğini fakat bu çalışmaların ardından oluşturulan Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti İstanbul Şubesine M. M. Teşkilatından hiç kimsenin alınmadığını belirtmektedir⁶⁶.

Ahmet Hamdi, Ankara'ya kendileri ile ilgili olarak yanlış istihbaratlar gönderildiğini anlatmaktadır. Bu istihbarata göre, M. M. Grubu, 1923'te yapılacak seçimlerde kendi listesini oluşturmuş ve onların seçilmesi için gayret edeceklerdir. Ankara bu ihbarı ciddiye almış ve Kütahya mebusu Ali Çetinkaya başkanlığında bir heyet göndererek İstanbul'da seçimleri organize etmesini istemiştir. Ali Çetinkaya M.

⁶³ Koraltürk, *Gazi Bana...*, s. 101.

⁶⁴ Şair olan Şükufe Nihal Hanım, Ahmet Hamdi Başar'ın ilk eşidir. Darülfünundan sınıf arkadaşlarıdır. Evlilikleri 1960 yılına kadar sürmüştür. Bu evlilikten Günay isminde bir kız çocukları dünyaya gelmiştir. Soner Yalçın, evliliğin bitme nedenini Ahmet Hamdi'nin sürekli politik beklentiler ve arzular peşinde koştuğu için Şükufe Nihal Hanım'ın aradığı huzuru bulamamasına bağlar. Soner Yalçın, "Hep İdeal Aşkı Arayan Bir Şair: Şükufe Nihal", *Milliyet Gazetesi*, 17 Ağustos 2008. Şükufe Nihal hakkında detaylı bilgi için bkz. Hülya Argunşah, *Bir Cumhuriyet Kadını, Şükufe Nihal*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2002.

⁶⁵ Koraltürk, *Gazi Bana...*, s. 102, 103.

⁶⁶ Koraltürk, *Gazi Bana...*, s. 108-110.

M. Grubu ve Ahmet Hamdi ile temasa geçmiş yer yer yapılan sert konuşmalara rağmen grup Ankara'nın emirlerine uymuştur. M. M.'nin katkılarıyla Ankara'nın adayları ittifak ile seçilmişlerdir⁶⁷. Anadolu hareketinin İstanbul'a şüphe ile yaklaştığı anlaşılmaktadır. Bu durum Ahmet Hamdi'nin "zaferin kazanılmasının kesinleşmesi ile yeni kahramanların ortaya çıktığı" fikriyle aynıdır. Bütün sıkıntıları çeken ve ülkeyi kurtaran Ankara'nın bu onuru başka birine kaptırmama niyetinde olduğu düşünülebilir.

Her fırsatta kendisinin grup içinde önemli bir görevi olmadığını söyleyen Ahmet Hamdi, Ali Çetinkaya ile birlikte seçim çalışmalarında bulunurken, Ali Bey'in kendisinin mebusluk istediğine dair bir fikre kapıldığını söylemektedir. Fakat mebusluk için hem yaşının tutmadığını hem de böyle bir arzusunun olmadığını kendisine bildirdiğini anılarında dile getirmektedir⁶⁸. Ahmet Hamdi'nin bu açıklamalarına rağmen bütün hayatı göz önüne alındığında gerçekten istemese bile böyle bir intibayı Ali Çetinkaya üzerinde oluşturmuş olma ihtimali yüksektir.

M. M. Grubu, Ankara denetiminde bir gruptur. Ankara hükümetinin emirleri doğrultusunda çalışmalarını sürdürmüştür. Özellikle bu faaliyetleri işgal altında bulunan İstanbul'da sürdürdükleri ve tehlike ile sürekli burun buruna oldukları göz önüne alınırsa yaptıkların işin büyüklüğü daha iyi anlaşılacaktır. Bu gruplar, hareket amaca ulaştıktan sonra, Ankara'nın 2 Teşrinievvel 1339 (2 Ekim 1923) tarihli emriyle lağvedilmişlerdir. Azaları taltif edilmiş, silah ve cephaneleri orduya teslim edilmiştir⁶⁹. Grubun lağvedilmesiyle birlikte Ahmet Hamdi de iktisadi alandaki faaliyetlerine geri dönmüştür.

1. 3. 4. Tombala ile Mücadele Derneği

Rusya'da yaşanan Ekim Devrimi'nin sonrasında pek çok soylu Rus memleketlerinden kaçmak zorunda kalmıştır. Bunların bir kısmı İstanbul'a gelmişlerdir. 1921 yılı itibarıyla Rusya'dan kaçarak İstanbul'a gelen Rus vatandaşlarının sayısı Kızılay tarafından şu şekilde verilmektedir: 50.000 Müslüman,

⁶⁷ Başar, Ali Çetinkaya'nın, kendisinin de mebusluk beklediğine dair bir düşüncesi olduğunu söyler. Ali Çetinkaya olması muhtemel bu düşüncüyü yok etmek için kendisine İstanbul'da çok önemli vazifeleri olduğundan dolayı mebus adayları içinde olmadığı seçimden bir gün önce bildirilmiştir. Koraltürk, *Gazi Bana...*, s. 122-124.

⁶⁸ Koraltürk, *Gazi Bana...*, s. 124.

⁶⁹ Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, s. 526.

40.000 Rus, 4.000 Rum ve Ermeni. Amerikan Kızılhaç'ı ise bu sayıyı 85.524 olarak bildirmektedir⁷⁰.

Bu geliş coğrafi yakınlığın bir eseri midir, yoksa Osmanlı Devleti'nin yüzyıllardır oluşturduğu güvenilir devlet olma imajı mıdır sorusunun cevabı kesin olarak verilemese de her ikisinin de önemli bir etmen olduğu anlaşılmaktadır. Memleketlerinden kaçıp İstanbul'a sığınan bu kişilerin bir müddet sonra maddi sıkıntıları artmıştır⁷¹. Geçimlerini sağlayabilmek için Rus kadınları tombala oynatmaya başlamışlardır. Ahmet Hamdi, hem kadınların tombala oynatması sonucu doğan sosyal huzursuzluğu gidermek hem de Rus kadınlar tarafından soyulan insanları kurtarmak amacıyla Tombala ile Mücadele Derneği'ni kurmuştur. Başkanlığını yaptığı bu derneğin üç dört yüz kadar azası vardır ve çoğu üniversite öğrencisidir. Dernek üyeleri kahvelerde konferanslar vererek, camilerde vaazlar verdirerek halkı bilinçlendirmeye çalışmışlardır⁷². Bu sayede zaten kendisi de ekonomik zorluklar yaşayan halkın paralarını kaybetmesi önlenilmeye çalışılmıştır.

Derneğin çalışmaları devlet katında da etkili olmuştur. Mart 1921'de tombala oyunu yasaklanmıştır⁷³. Daha sonra yasak esnetilerek İslam mahallelerinde oynatılması yasaklanmıştır⁷⁴. Ruslar Beyoğlu'nda tombala oynatmaya devam etmişlerdir. Fakat bir süre sonra bu istisnanın suiistimal edilmesi üzerine Osmanlı topraklarında tombala oynamak ve oynatmak kesin olarak yasaklanmıştır⁷⁵.

Sadece tombala oynatmakla değil, tombalanın kadınlar tarafında oynatılmasından dolayı fuhuşa teşvikle de suçlanan Ruslar, kahvehanelerden ve tombaladan ellerini çekmişlerdir. İstanbul'a hareket ve değişik bir renk getirmiş olan ama o oranda da kentin bozulmasına neden olmakla da suçlana Beyaz Ruslar, 1921

⁷⁰ Muammer Göçmen, "Mütareke Yıllarında Beyaz Rusların İstanbul'daki Sürgün Hayatları", *Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 20, 2008/1, s. 204

⁷¹ İstanbul'a gelen Rusların gündelik yaşamları hakkında detaylı bilgi için bkz. Tülay Alim Baran, "Mütareke Döneminde İstanbul'daki Rus Mültecilerin Yaşamı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 64-65-66, Cilt: XXII, Mart-Temmuz-Kasım 2006.

⁷² Koraltürk, *Gazi Bana...*, s. 125,126.

⁷³ BOA, Fon Kodu: DH.KMS, Dosya No:60/-1, Gömlek No:61, Tarih: 29/C /1339 (Hicrî) (09.03.1921)

⁷⁴ BOA., Fon Kodu: MV, Dosya No:221, Gömlek No:102, Tarih: 27/B /1339 (Hicrî) (06.04.1921)

⁷⁵ BOA, Fon Kodu: DH.EUM.AYŞ, Dosya No:53, Gömlek No:13, Tarih: 05/Ş /1339 (Hicrî) (14.04.1921)

yılında Sırbistan'a (22.306), Bulgaristan'a (3.840), Romanya'ya (2.000) ve Yunanistan'a (1.742) sığınmacı olarak gitmişlerdir⁷⁶.

Ahmet Hamdi'nin bu derneği kurması tombala ile mücadeleye girişmesi iktisadi konulara olduğu kadar sosyal konulara da duyarlı olduğunun bir göstergesidir. Uğraşılacak pek çok işin olduğu bir dönemde sosyal hayatın düzenlenmesine de vakit ayırmış ve halkın bilinçlenmesini sağlamıştır.

⁷⁶ Tülay Alim Baran, "İstanbul'da Beyaz Ruslar ve Tombalacılar Derneği", *İstanbul Dergisi*, Ocak 2005, S. 52, s. 66.

II. BÖLÜM: CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜCCAR, BÜROKRAT VE SİYASETÇİ OLARAK AHMET HAMDİ BAŞAR

Ahmet Hamdi Başar, kendine duyduğu güven sayesinde pek çok alanda faaliyet göstermiştir. Millî Mücadele'nin kazanılması ile birlikte de yıldızı parlamaya başlamıştır. İlk olarak Türk tüccarları örgütlenme çabasına giren Başar, daha sonra millî ekonomi içerisinde bizzat yer almıştır. Özerk olarak şirketler kurmuş, bu şirketlerin büyük oranda kâr etmelerini sağlamıştır.

İktisadi devletçilik sistemine göre yönettiği devlet şirketlerinden sonra iyice oturduğuna inandığı ideolojisini tüm Türkiye'ye duyurmak için harekete geçmiş fakat başarı elde edememiştir. Bu amaçla hem Demokrat Parti'nin kurulması çabalarına katılmış hem de bu partiden ikinci dönem milletvekili olarak fikirlerini meclise taşımayı başarmıştır.

Tezimizin bu bölümünde Ahmet Hamdi Başar'ın Millî Mücadele sonrasında başlayarak 27 Mayıs Darbesine kadar uzanan tüccarlık, bürokratik ve siyaset faaliyetlerini anlatmaya çalışacağız.

2.1. Tüccar Ahmet Hamdi

Kapitülasyonların olumsuz etkisi 19. yy sonlarına gelindiğinde Osmanlı için hat safhaya ulaşmış vaziyettedir. Ahmet Hamdi, böyle bir ortamda Türk tüccarını bir araya toplayarak güçlendirmek ve iş hayatının da millîleşmesi yolunda adımlar atılmasını sağlamak istemiştir. Bu amaçla İstanbul'daki 10 tüccarla *İktisadi Tetkikat, Neşriyat ve Muamelat Türk Anonim Şirketini* kurmuşlardır⁷⁷. Bu şirket ekonomi bültenleri yayınlarak Türk ticaret hayatına katkıda bulunmaya çalışmıştır. Şirketin yaptığı en önemli faaliyet ise Türk Ticaret Salnamesi'nin hazırlanması olmuştur. Bu salname gayet titiz bir çalışma sonucunda hazırlanmıştır. Hazırlık aşamasında İstanbul Ticaret

⁷⁷ İstanbul Ticaret Odasına 4846 sicil numarası ile kayıt olan şirketin tüzüğü 15.06.1924 tarihinde tasdik olunmuştur. BCA Yer No: 10.30..8., Fon Kodu: 30..18.1.1, Dosya: 180-35, Sayı: 612, Tarih: 15/6/1924.

Odasının ve Başbakanlığın kayıtlarından faydalanılmıştır⁷⁸. Bu salname ile Osmanlıdan kalan ekonominin Türklerin elinde olmadığı, yabancı sermayenin yüksek kâr oranı olan her yerde faaliyet gösterdiği ispatlanmaya çalışılmıştır.

Bu salname de amacına ulaşmış ve İstanbul'un ismen Türk kaldığı, işin yüzde doksanlara varan kısmının gayrimüslimlerin elinde olduğu görülmüştür. Dahası gayrimüslimlerin şirketlerinde Türk tebaaya ancak hademelik işleri verilmekte olduğu tespit edilmiştir⁷⁹. Ülke, düşman işgalinden Anadolu'dan başlayan bir hareketle kurtarılmıştır. Şimdi ise sıra İstanbul'dan başlatılarak bütün Türkiye'yi kurtaracak olan millî iktisat mücadelesine gelmiştir. İşte Ahmet Hamdi ve on arkadaşı tarafından kurulan *İktisadi Tetkikat, Neşriyat ve Muamelat Türk Anonim Şirketi* kendi tabirleriyle iktisadi bir meydan muharebesine hazırlanmaktadır⁸⁰. Şirketin adından da anlaşıldığı gibi iktisadiyatı tetkik edecek, bu tetkikleri duyuracak ve yapılaması gerekenleri uygulayacak bir şirket kurulmuştur.

Şirket kurucuları, hazırlanmakta oldukları iktisadi meydan muharebesi için destek arayışına çıkmışlardır. Tabi ki dönem içerisinde sağlanabilecek en büyük destek Ankara'nın desteğidir. İstanbul'da bu hazırlıklar yapılırken Anadolu'da Millî Mücadele büyük başarılarla kazanılmış ve sonunda ateşkes antlaşması için Mudanya'da görüşmeler başlamıştır. Bu görüşmeleri İsmet Paşa yürütmüştür. Ateşkes antlaşmasının imzalanmasından sonra Mustafa Kemal, Fevzi Çakmak ve Kazım Karabekir Paşalar da Bursa'ya gelmişlerdir. Bunu fırsat bilen Ahmet Hamdi, *İktisadi Tetkikat, Neşriyat ve Muamelat Türk Anonim Şirketi* temsilcisi sıfatıyla Bursa'ya gitmiştir. 13 Ekim - 20 Ekim arası Bursa'da kalmış ve temaslarda bulunmuştur. Mustafa Kemal ile görüşmeyi başaramamış olmasına rağmen Fevzi ve Kazım Karabekir Paşalar ile görüşmeyi başarmıştır. Bu görüşmeden iktisadi savaşın desteklendiği kanısını edinerek İstanbul'a dönmüştür⁸¹. Ahmet Hamdi'nin bu görüşmesi daha sonra yapacakları faaliyetler için çok büyük bir manevi destek olmuştur. Ayrıca Millî Mücadele'nin galiplerinin desteğinin alınması da şirketin saygınlığını artırmıştır.

⁷⁸ BOA, Fon Kodu: HR.İM., Dosya No:102, Gömlek No:43, Tarih: 13/4/1924 (miladi) ve BCA, Yer No: 27.158..15., Fon Kodu: 30..10.0.0, Dosya: 2715, Tarih: 23/11/1925, bu belgelerde Millî Türk Ticaret Birliği tarafından hazırlanacak olan salnameye konulması için isim listelerinin gönderildiği belirtilmektedir.

⁷⁹ Başar, "Hatıralar", BD., C.5, S.54, 1966, s.53,54.

⁸⁰ Başar, "Hatıralar", BD, C.5, S.54, 1966, s. 54.

⁸¹ Başar, "Hatıralar", BD., C.5, S. 54, 1966, s. 55.

1 Kasım 1922’de saltanatın kaldırılmasından sonra Ahmet Hamdi ve arkadaşları harekete geçme zamanının geldiğini düşünmüşler ve 1 Aralık 1922’de Sultan Mahmut Türbesi karşısındaki Hilal-i Ahmer binasındaki bürolarında açık bir toplantı yapmışlardır. Bu toplantıda 18 kurucunun imzası ile *Millî Türk Ticaret Birliği*⁸² kurulmuştur⁸³. Böylece *İktisadi Tetkikat, Neşriyat ve Muamelat Türk Anonim Şirketi, Millî Türk Ticaret Birliği* adını almış ve daha fazla ses getirecek faaliyetler için hazırlığa başlamıştır.

2. 1. 1. Millî Türk Ticaret Birliği

Şirketin nizamnamesinin birinci maddesinde MTTB adında bir cemiyetin kurulduğu yazılıdır. İkinci maddesinde, birliğin amacı olarak Türk tüccarların ithalat ve ihracat ticaretinde, toptancı ve yarı toptancı şeklinde ticarete hâkim olması gösterilmiştir. Bunu başarmak için de Türk tüccarların kendi aralarında konsorsiyumlar ve tröstler gibi ticaret birliklerinin kurulmasını temine çalışmayı kendisine görev kabul etmiştir. Nizamnamenin en ilgi çekici maddesi ise ithalat ve ihracat ticaretinde Türk tüccarlar tarafından kurulacak olan şirketlerin hükümet tarafından himayesinin istenmesidir. Bu durum İttihat ve Terakki’nin savaş yıllarında uygulamaya çalıştığı millî burjuva ve millî sanayi oluşturma politikasının devamını istemek olarak değerlendirilebilir. Birliğin diğer amaçları, Türk firmalarını Batı’ya tanıtmak, Batı’da meydana gelen iktisadi ve ticari hareketleri Türk tüccarına bildirmek, ülkedeki yabancı sermayeye yol göstermek, memleketin ticari hayatına etki edecek olayları takip ederek tüccarın ve memleketin menfaatine uygun olarak hükümete önerilerde bulunmak ve bu şirketlerde Türkler lehine çıkarlar sağlamak, tüccarlar arasında çıkabilecek ihtilaflarda hakem görevi görmek, Türk tüccarlarının birliğini sağlamak, tüccarların mesleki ihtiyaçlarını tatmin etmek, Türk ticaretini temsil etmek olarak nizamnamede yer almıştır⁸⁴. Özet olarak Birlik, yeni kurulacak olan Türk Devleti’ne iktisadi alanda yol göstermeyi, Türk tüccarını temsil etmeyi kendisine görev edinmiş gözükmektedir. Ayrıca MTTB gerek ithalat ve ihracat ticaretinde ve gerekse toptancı ve yarı toptancı ticarete Türk tüccarının hâkim olmasını amaç edinmiştir.

⁸² Millî Türk Ticaret Birliği bundan sonra MTTB olarak anılacaktır.

⁸³ Koraltürk, *Gazi Bana...*, s. 131,132.

⁸⁴ Şirketin nizamnamesinin tam metni için bkz. Ek IV.

MTTB, Türk tüccarının bu işi tek başına yapabileceğine inanmamaktadır. Bu nedenle devletin aktif bir şekilde olaya müdahale etmesi gerektiği görüşündedir. MTTB, liberal bir görüş ve serbest rekabet şartları içinde ticaretin millileşmesi, iktisadi hâkimiyetin Türk milletinin eline geçmesi mümkün olmadığı gibi, başlangıç döneminde devlet gücüne dayanan bir müdahalenin zorunlu olduğuna da inanmaktadır⁸⁵. MTTB'nin istekleri göz önüne alındığında Ahmet Hamdi'nin görüşleri ile paralel oldukları görülmektedir. Bu durum Ahmet Hamdi'nin Birlik üzerinde ciddi bir etkiye sahip olduğu fikrini uyandırmaktadır.

Birlik, 1922 yılının sonuna doğru iki birlik daha kurmuştur. Bunlardan ilki *İstanbul Esnaf Birliği* diğer ise *Umum Amele Birliği*dir. MTTB, nizamnamesindeki maddeler doğrultusunda çalışmaya başlamış, öncelikle İstanbul esnafını bir çatı altında toplamaya çalışmıştır. Bu amaçla 1922 yılı aralık ayının sonuna doğru *İstanbul Esnaf Birliği* adında bir birlik daha kumuşlardır. İstanbul'da faaliyet gösteren yirmi dört esnaf cemiyetini bu birlik altında toplamayı başarmışlardır. Fakat bu birlik özellikle Hamallar Cemiyeti ve Mavnacılar Cemiyeti arasındaki hizipleşmeden dolayı amacına ulaşamamış ve bir addan ibaret olarak kalmıştır⁸⁶. Bu başarısızlık Birliğin işinin sanıldığı kadar kolay olmadığını göstermiştir.

MTTB, Türk tüccarını dünyaya, dünyayı da Türk tüccarına tanıtmaya çalışmıştır. Bu amaçla Türkiye İktisat Mecmuası'nı çıkarmışlardır. Mecmuada amacına uygun olarak Türkçe ve Fransızca haberler yer almıştır. Bu Mecmua kısa sürede büyük aşamalar kaydederek tüccarlar için güvenilir bir kaynak olmuştur. Ayrıca yurt dışında öğrenim görmüş Türk gençlerine de kendi statülerine uygun iş bulmalarında yardımcı olmuştur⁸⁷. Yabancı sermaye ve azınlıkların hâkim olduğu bir piyasa içerisinde, iyi eğitim almış olsa dahi, Türklerin iş bulması zor gözükmektedir. Bu nedenle Birliğin Türk gençlerini işe yerleştirme çabaları daha fazla önem kazanmaktadır.

MTTB'nin kurduğu ikinci birlik ise *Umum Amele Birliği*dir. Millî Mücadele yıllarında Ankara hükümeti ile Sovyet Rusya arasından ortak çıkarlardan kaynaklanan bir yakınlaşma olmuştur. Bu yakınlaşmadan da faydalanılarak Türkiye'de işçiler arasında dernekler ve fırkalar kurulmuştur. Millî Mücadele'nin zaferle

⁸⁵ Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2001, C.I, s.341.

⁸⁶ Koraltürk Gazi Bana..., s. 134.

⁸⁷ Türkiye İktisat Mecmuası hakkında detaylı bilgiyi tezimizin III. Bölümünde yer almaktadır.

sonuçlanmasından sonra bazı kesimler bu fırka ve dernekleri ele geçirerek işçileri sermayedarlara karşı kullanmayı hedeflemiştir⁸⁸. İşçiler kullanılarak bir sınıf kavgası çıkarmak hedeflenmektedir. Ahmet Hamdi Başar, bu olayı şu şekilde tahlil etmektedir:

*“Hâlbuki sınıf davası millî davaya ihanet demektir. Biz henüz teşekkül etmemiş bir, topluluk olduğumuz için yapacağımız iş, Türk olarak bu sınıfları yaratmak ve aynı zamanda bunların birbirine düşman olmamasını ve el birliği ederek iktisat meydan muharebesini kazanmalarına çalışmaktır.”*⁸⁹

İşçilerin bir sınıf kavgası yaratmak için kullanılması ve bu sayede yeni filizlenen devlete zarar verilmesini önlemek için MTTB, Umum Amele Birliği’ni kurmuştur. Tevhid-i Efkâr’da birliğin kuruluşu ile ilgili olarak şu haber çıkmıştır:

“İstanbul’da ahiren umum amele toplanarak bir birlik vücuda getirmişler ve birlik riyasetine Türk Çalıştırma Derneği azasından Mehmet Bey’i⁹⁰ intihap eylemişlerdir. Umum Amele Birliği hiçbir maksad-ı siyasiye ile teşekkül etmiş olmayıp yegâne gayesi milli bir daire dâhilinde şirketlere ve kumpanyalara karşı kendi hukuk ve menafîini müdafaa ve muhafazadan ibarettir.

Şehrimizdeki yabancı şirketlerin hemen hepsi amelenin zararına yalnız kendi menfaatlerini muhafaza gayesini takip ettikleri için birleşmeleri pek muvafıktır. Bu meslekte amelemizin muvaffak olmasını memleketteki yabancı müessesatın hepsinin mahiyetini bilen ve hepsine alenen hası ona Tevhid-i Efkâr temenni eder.

⁸⁸ Bu gruplar Aydınlik ve Türkiye İşçi Derneğidir. 1922 yılı sonunda İstanbul’da işçiler arasında yapmaya çalıştıkları birlik sonuçsuz kalmıştır. Hatta *Amele Dernekleri Birliği* adı altında bir dernek örgütlenmesine gitmeye çalışmıştır. Umum Amele Birliğinin de kurulması bu çevre tarafından hiç hoş karşılanmamıştır. Bu çevreler tarafından *İstanbul Umum Amele Birliği* hakkında “*Son zamanlarda türeyen, müteveffa, Sosyalist Partisi’ni andıran acayip cemiyet*” olarak nitelenmiştir. Nizamnamesini yayınladıkları *Amele Dernekleri Birliğinin* isminin *Umum Amele Birliği* ismine yakın olması nedeniyle birliğin ismini değiştirerek *İstanbul İşçi Teşkilatları Heyet-i Müttehidesi* yapmışlardır. Mete Tunçay, *Türkiye’de Sol Akımlar 1908-1925*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1978, s. 319, 320.

⁸⁹ Başar, *Hatıralar*, BD, S.54, s. 57.

⁹⁰ Ahmet Hamdi Başar, Birliğin başkanının Rasim Şakir olduğunu söylemektedir. Tevhid-i Efkâr gazetesi ise başkanının Mehmet Bey olduğunu yazmaktadır. Başar, “*Hatıralar*”, BD, S.54, 1966, s.57.

4 Kanun-i Sani 1339’’⁹¹.

Haberden de anlaşıldığı gibi, Umum Amele Birliğinin siyasi hiçbir gayesi yoktur. Bunun özellikle belirtilmesinin nedeni ise yukarıda bahsettiğimiz işçiler üzerinde nüfuz sağlamaya çalışan siyasi grupların mevcudiyetidir⁹². Umum Amele Birliğinin kurulması ile işçilerin siyasete karışmadan dâhil olabilecekleri bir birlik oluşturulmuştur.

MTTB ile Umum Amele Birliği aynı binada faaliyet göstermiştir. Aslında teorik olarak bakıldığında bir taraf burjuvayı, bir taraf ise işçileri temsil etmektedir. Bu açıdan bakıldığında sol kesim tarafından eleştirilmesi normal olarak görülmektedir. Fakat o dönemde millî bir sanayinin bulunmaması, işçilerin büyük kısmının yabancı sermayeli şirketlerde çalışıyor olması, MTTB’yi bu şirketlere karşı Türk işçileri korumaya sevk etmiştir. Bu düşünce de Umum Amele Birliğinin MTTB ile uyumlu çalışmasını sağlamıştır. İki birlik tam bir iş birliği içinde olduklarını alenen ilan ettikleri gibi, fiili olarak da göstermişlerdir. Mustafa Kemal’e de telgraf çekilerek Birliğin kurulduğu bildirilmiştir⁹³.

Umum Amele Birliği işçileri teşkilatlandırmakla kalmamış, iktisadi alanda haklarını da düzenlemeye çalışmıştır. İzmir İktisat Kongresine bizzat katıldıkları gibi katılmadan önce MTTB’ye de isteklerini ileten iki adet rapor sunmuşlardır. Bu raporda İstanbul amelelerine iş bulunması ve durumlarının düzeltilmesi için çalışmalar yapılması istenirken, iktisat kongresinden istediklerini de Birliğe bildirerek onların desteğini sağlamaya çalışmışlardır⁹⁴. İşçiler ve tüccarlar arasındaki bu uyumu, azınlıklara ve ülkeye sızmaya çalışan fikir akımlarına karşı bir iş birliği şeklinde yorumlamak mümkündür.

Umum Amele Birliği bir süre sonra tüccar kesimi ile iş birliği içinde olduğu için gözden düşmüştür. 1924 nisanında yalnızca 7.000 üyesi kalmıştır. Gazi’ye çekilen telgraf hükümetin bu birliğe güven duymasını sağlamaya yetmemiştir. Sonuç olarak

⁹¹ Tevhid-i Efkâr gazetesinden nakleden, Gündüz Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi 1923 – İzmir: Haberler – Belgeler – Yorumlar*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara, 1968, s. 160.

⁹² Birliğin nizamnamesi için bkz. Mete Tunçay, *1923 Amele Birliği*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2009, s. 45.

⁹³ 4 Kanun-i Sani 1923 tarihli *Tevhid-i Efkâr* gazetesi sayfa 3’ten aktaran Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi...*, s. 160.

⁹⁴ Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi...*, s. 161-167.

Dâhiliye Vekâletinin emriyle 20 Mayıs 1924'te Amele Birliği dağılmıştır⁹⁵. Umum Amele Birliği kapatılıncaya kadar ülkede sınıf kavgalarının çıkmasını önlemesi açısından önemli bir görevi yerine getirmiştir.

2. 1. 1. 1. MTTB'nin İzmir İktisat Kongresi Faaliyetleri

Millî Mücadele'de askerî zaferin ardından siyasi alanda da zaferin eşiğine gelinmiş bulunuluyordu. Fakat Lozan'da yapılan görüşmeler ekonomik konular yüzünden tıkanmış durumdaydı. İşte bu sırada askerî, siyasi alandaki çalışmalardan sonra Millî Mücadele'nin tamamlayıcısı olarak iktisadi bir mücadeleye girişilmesi de zaruri bir durum olarak ortaya çıkmıştır.

Millî Mücadele'nin başarıyla sonuçlanmasını sağlayan Mustafa Kemal, iktisadi bir kalkınma hamlesinin yapılması gerektiğini düşünmektedir⁹⁶. Bu hamlenin başarılı olması için programa dayalı olmasının şart olduğunu dile getirmiştir. Bu amaçla İzmir'de bir iktisat kongresi toplanması kararlaştırılmıştır⁹⁷.

MTTB'nin üstlendiği misyon Türk tüccarın ülke ekonomisinden en büyük payı alması olduğundan yukarıda bahsetmiştik. Birlik, Türk tüccarının dış piyasa ile tanışmasını ve rahat iş yapmasını sağlamaya çalışmıştır. Bunu sağlamak amacıyla da bir Ticaret-i Hariciye Kongresi toplamaya karar vermiştir⁹⁸. Bölgesel çapta olacağı anlaşılan kongre, ülkenin dış ticareti ile alakalı olacaktır.

Kongre hazırlıkları devam ederken, MTTB, kongreye başkanlık etmesi için dönemin İktisat Vekili'ni İstanbul'a davet etmiştir. Bu davetin gerçekleştiği sırada, Ankara'da da İktisat Vekâleti tarafından bir iktisat kongresi yapılması planlanmaktadır.

⁹⁵ 20 Mayıs 1340 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nden nakleden, Tunçay, *Türkiye'de Sol*, s. 340

⁹⁶ *Atatürkçülük (Birinci Kitap)*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1998, s.402.

⁹⁷ Dönemin İktisat Vekili Mahmut Esat Bey, BMM'de şu izahatı vermiştir. “*Türkiye İktisat Kongresi İktisat Vekâletinin teşebbüse isteklendirmesi ile toplantıya çağrılmıştır. Bakanlar Kurulu'nun kararı yoktur. Memleketimiz iktisatçıların bir araya gelmesindeki ihtiyacı duyup 21Kasım 1922'de Mustafa Kemal Paşa'ya İzmir'den bir telgraf çekerek; “meslek adamlarını dinlemek ve dilekçelerine göre bir ekonomik program düzenlemek gerekir” dedim. Bu kongredeki amaç, yol ve uzaklık nedeniyle birbirlerini tanımayan türlü yerlerdeki memleket çocuklarının birbirlerini tanıması, yurt ekonomisini birlikte düşünmesi, ekonomik meseleleri topluca çözmesi lazımdır. Yetkileri dışarıdaki konularda da muhtıralar vererek BMM hükümetinin dikkatini çekmesidir. Ben meslek adamlarının verecekleri bilgilerden İktisat Vekâleti'nin hükümetin ve meclisin aydınlanacağı kanısındayım.*” Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti*, Ankara, 1971, s. 92.

⁹⁸ İlk olarak ocak ayının başında yapılması planlanan kongre hazırlıklarının tamamlanamaması nedeniyle 15 Ocak tarihine ertelenmiştir. Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi...*, s. 85.

İktisat Vekili Esat Bey⁹⁹, Birliğe bir yazı yollayarak hükümet olarak kendilerinin de bir kongre düşüncesinde olduklarını bu nedenle İstanbul'da yapılacak kongrenin iptal edilmesini ve birlik üyelerinin heyet olarak İzmir'de düzenlenecek kongreye katılmalarını bildirmiştir. Ayrıca Esat Bey, istenildiği takdirde kongrenin üç ay sonra yapılabileceğini de teklif etmiştir¹⁰⁰. Gerek İzmir'de düzenlenecek kongrenin bütün Türkiye'yi kapsayacak olması, gerekse bütün iktisadi hayatı düzenleyecek olması nedeniyle Birlik, kongresini ertelemeyi uygun bulmuştur.

Ahmet Hamdi Başar'a göre İktisat Vekâleti'nin aslında böyle bir kongre düzenleme düşüncesi yoktur. MTTB'nin kongre hazırlığı ve İktisat Vekâleti'ni daveti üzerine böyle bir kongre hazırlığına girilmiştir. Fakat yukarıda bahsettiğimiz gibi MTTB'nin kuruluş tarihi Aralık 1922'dir. Esat Bey'in Mustafa Kemal'e telgraf çekerek bir kongrenin yapılması gerektiğini bildirmesi 21 Kasım 1922 tarihindedir. Bu durumdan anlaşıldığına göre gerçekten de MTTB kongre hazırlıklarına başladığında İktisat Vekâleti böyle bir kongrenin çalışmalarını yürütüyor olmalıdır¹⁰¹. Böyle bir durum olmasa dahi İzmir İktisat Kongresi ile Birliğin düzenlemeyi düşündüğü Ticaret-i Hariciye Kongresi arasında büyük fark vardır. İlki, yeni kurulan ülkenin iktisadi politikasını belirlemek amacıyla düzenlenmişken; ikincisi sadece harici ticareti geliştirmek amacını taşımaktadır. Yani İzmir İktisat Kongresi hem konu hem de temsil açısından Birliğin kongresini kapsamaktadır.

MTTB ülkede bulunan yabancı sermaye ve Avrupa ekonomisine karşı girişilmiş iktisadi meydan muharebesi olarak gördükleri kongreye yoğun bir mesai ile hazırlanmaya başlamışlardır. Bu hazırlıklar çerçevesinde 22-23 Ocak 1923'te Birlik merkezinde ihrazi iki kongre düzenlemişlerdir. Bu kongrelerde MTTB bir istek listesi oluşturmuştur. Ahmet Hamdi Başar, bu kongrelere bizzat katıldığı ve alınan kararlar üzerinde ciddi bir etkisi olduğu için kongrelerde alınan kararlara tezimizde yer vermeyi uygun bulduk. Bu liste şu şekildedir:

⁹⁹ Türkiye Cumhuriyeti'nde İktisat Vekilliği ve Adalet Vekilliği yapan hukuk profesörü Mahmut Esat Bozkurt hakkında detaylı bilgi için bkz. Hakkı Uyar, "Mahmut Esat Bozkurt", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce cilt 2, Kemalizm*, İletişim yay., İstanbul, 2001., Hakkı Uyar, *Sol Milliyetçi" Bir Türk Aydını: Mahmut Esat Bozkurt (1892-1943)*, Buke yay., İstanbul, Kasım 2000, Tarık Ziya Işıltan, *Mahmut Esat Bozkurt Hayatı ve Hatıraları (1892-1943)*, Güneş Basım ve Yayınevi, İzmir, 1944.

¹⁰⁰ 8 Kanun-ısanî 1923 tarihli Vakıf Gazetesinden nakleden Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi...*, s. 86.

¹⁰¹ Koraltürk, *Gazi Bana...*, s. 139.

1. Gümrük himayesi ve gümrük istiklalimizin kayıtsız şartsız sağlanması.
2. Ecnebi sermayesine, velev hükümetle ortak da olsa, hiçbir şekil ve surette inhisar ve imtiyaz verilmemesi ve mevcut inhisarın (tütün inhisarının) kaldırılması.
3. Sahillerimizde kabotaj hakkının kullanılmasında ne devlete ne de şahıslara imtiyaz tanınmaması.
4. Büyük sermayeli millî bir tedavül bankası (Merkez Bankası gibi) kurulması (Bu banka Türk Anonim Şirketi gibi olacak ve senetleri Türk halkına satılacak ve sermayenin yarısına hükümet iştirak edebilecek).
5. Yeni bir ticaret kanunu yapılması ve ticari mevzuatın ıslahı.
6. Ecnebi sermayesinin memlekete zararlı olmayacak şekilde girmesinin temini.
7. Ticaret ve sanayi odalarının ıslahı.
8. Dış ticaretin, devletin de sermayesine katılacağı büyük Türk Anonim Şirketleri elinde teşkilatlandırılması ve millileştirilmesi.
9. Kazanç vergisinin ıslahı.
10. Kambiyo işinin devlet murakabesi altına alınması.
11. İktisadi ve mali kararlarda meslek ve ihtisas teşekküllerinin mütalaalarının alınması.
12. İş adamı ve bürolarda çalışacak elemanlar yetiştirmek maksadıyla geniş bir program hazırlanması ve yurdun çeşitli yerlerinde ve çeşitli kademelerinde mektepler ve kurslar açılması¹⁰².

MTTB'nin istekleri incelendiğinde, ülke ticaretinin ecnebi inhisarlar elinden kurtarılması, iç ve dış ticaret sahasında Türk tüccarların himaye edilmesi ve ticari alanda eleman ihtiyacını karşılamak için öğrenciler yetiştirilmesi ana fikirler olarak göze çarpmaktadır.

Ahmet Hamdi Başar, 15 Şubat 1923 tarihinde Tevhid-i Efkâr gazetesinde çıkan makalesinde İktisat Kongresi'nden beklentilerini dile getirmiştir. Türk parasının değerlendirilmesi, yabancı tahvillerin durumu, piyasadaki malların fiyatlarında nasıl bir değişme olacağı üzerine yorumların yer aldığı yazısında Türkiye'nin bir inkılap

¹⁰² Koraltürk, *Gazi Bana...*, s.139,140., Toplantıların tam metni için bkz. Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi...*, s. 114-142.

devresine girdiğine dikkati çekmektedir. Bu geçiş sırasında tüccarın en az sarsıntıyı görmesi gerektiğini bunu da devletin yapabileceğini dile getirmiş ve İzmir İktisat Kongresi'nin ciddiye alınması gerektiğini savunmuştur¹⁰³. Ahmet Hamdi, makalesi tüccarın yeni oluşacak şartlara adapte edilmesini sağlamak için devletin yardımının gerekli olduğunu da dile getirmiştir.

MTTB'nin kongrede İstanbul'u temsil ettiğinden yukarıda bahsedilmişti. Bu temsil nedeniyle de birliğe çeşitli raporlar iletilmiştir. İstanbullu tüccarlar, kongrede dile getirilmesini istediği konuları raporlar hâlinde birliğe sunmuştur. Bu raporlar, *Tütün Rejisi ve Mazarratları, İstanbul Ticaret Odası Hakkındaki Rapor, İtibar-ı Milli Bankası Raporu, Hilmi Naili Bey'in Raporu, Şamlı Emin Bey'in Raporu, Raşit Bey'in Raporu, İstanbul Umum Amele Birliği'nin Raporu, Ticaret Mektebi Âlisi'nin Raporu, Sefer Fevzi Bey'in Raporu* isimlerini taşımaktadır¹⁰⁴. Bu raporlar MTTB'nin kongrede savunacağı fikirlerin oluşmasında büyük katkı sağlamıştır.

Gerek kendi kongreleri için yaptıkları hazırlıklar, gerekse İzmir'de toplanacak kongrenin haberini aldıktan sonra yaptıkları kongreler MTTB'nin işi ne kadar ciddiye aldığına bir göstergesi olmuştur. Bu ciddiyet sayesinde İzmir İktisat Kongresi'ne en hazırlıklı ve ne istediğini bilen grup olarak MTTB, Esnaf Cemiyeti ve Umum Amele Birliği gelmiştir.

İzmir İktisat Kongresi, 17 Şubat – 4 Mart 1923 tarihleri arasında, 1135 delegenin katılımıyla çalışmalarını sürdürmüştür. Kongrenin amacı, uygulamaya konulacak iktisat politikası önlemleri hakkında hükümet kadroları ile toprak sahipleri, tacirler ve sınırlı varlıkları ile sanayiciler arasında bir uzlaşma sağlamaktır. Bir başka deyişle, kongre, yönetici asker-bürokrat kadronun, toplumun varlıklı sınıflarıyla etkili bir siyasal sosyal iletişim kurma, siyasal iktidarın bu toplum kesimleriyle kurulacak belirli ilişkilerde ve belirli gelişme hedefleri etrafında sağlanılacak ortak görüşleri sağlamlaştırmak isteği açısından hayati önem taşıyan bir platform oluşturmaktır¹⁰⁵.

¹⁰³ 15 Şubat 1923 tarihli Tevhid-i Efkâr gazetesinden nakleden; Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi...*, s. 62,63

¹⁰⁴ Raporların tam metni için bkz., Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi...*, s. 90-114.

¹⁰⁵ Yahya Tezel, *Cumhuriyet Dönemi İktisat Tarihi (1923-1950)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002, s. 148, 149.

İktisat Vekili Mahmut Esat, kongreyi mesleki temsil esasına göre örgütlemiştir. Yeni rejimin karşılaşılabileceği tüm iktisat politikası sorunlarının tartışıldığı ve çiftçi, tüccar, sanayici ve amele gruplarının katılımı ile kararların alındığı bir kongre olmuştur¹⁰⁶.

Kongre, 17 Şubat 1923'te Mustafa Kemal Paşa'nın konuşması ile açılmıştır. Konuşmasında iktisadi hayatın öneminden bahsetmiş ve iktisada birinci derecede ve en çok ehemmiyetin verilmesi gerektiğini söylemiştir. Osmanlı tarihinden örnekler vermiştir. Ayrıca “...*efendiler alelacele fütuhata yapanlar, sapanla fütuhata yapanlara binnetice terk-i mevki etmeğe mahkûmdur.*”¹⁰⁷ diyerek yeni kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti'nin felsefesini de açıklamıştır.

MTTB, aşar meselesi hariç, istediği kararları kongreden çıkarmayı başarmıştır. Bu kararlar arasında bankaların durumu, kambiyo merkezlerinin millileştirilmesi, ticaret borsalarının teşkili, hafta sonu tatilinin düzenlenmesi, maden işletmelerinin ıslahı ve millileştirilmesi, ormanların koruma altına alınması ve bir plan dâhilinde ormandan faydalanılması, deniz ticaretinin Türk bayrağı çekmiş gemiler tarafından yürütülmesi ve büyük deniz ticaretlerinin devlet tarafından ödüllendirilmesi, ticareti kolaylaştıracak tedbirler alınması yer almaktadır¹⁰⁸.

Kongre bittikten sonra İstanbul'a dönen heyet MTTB merkezinde bir iki toplantı daha yapmıştır. Amaç, kongresinin devamlı bir örgütlenme hâline gelmesini sağlamaktır¹⁰⁹. Misak-ı İktisadi'den pek hoşlanmamasına rağmen, kongrenin çok faydalı olduğunu düşünen Ahmet Hamdi, alınan kararların halka duyurulması gerektiğini fakat İzmir İktisat Kongresi'nin ve kongrede alınan misak-i iktisadi kararlarının basında dedikodular kadar bile yer bulamadığından yakınmaktadır. Bu durumu anlatmak amacıyla Türkiye İktisat Mecmuası'nda *Zavallı Misak-ı İktisadi* başlığı ile bir makale yayınlamıştır¹¹⁰. Bu makale yalnızca Misak-ı Millî'yi savunma

¹⁰⁶ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi (1908-2002)*, İmge Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 45.

¹⁰⁷ Konuşmanın tam metni için bkz. Afet İnan, *İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat-4 Mart 1922)*, TTK Yayınları, Ankara, 1982, s. 57-69.

¹⁰⁸ İnan, *İzmir İktisat Kongresi...*, s. 32-48.

¹⁰⁹ Koraltürk, *Gazi Bana...*, s. 153.

¹¹⁰ Başar, “Zavallı Misak-ı İktisadi”, *Türkiye İktisat Mecmuası*, 1 Haziran 1339 (1923), C.2, S.15, s. 33-35.

amaçlı değildir. MTTB olarak isteklerinin kabul edildiği bir kongrenin aldığı kararların uygulanmaması ihtimali Ahmet Hamdi Başar'ı rahatsız etmiş olabilir.

Kongre MTTB'nin istediği gibi geçmiş olmasına rağmen, hükümet adına karar alma mercii olmaması, aldığı kararların sadece hükümete tavsiye niteliğini taşıması nedeniyle pek memnun olmamıştır. Bu memnuniyetsizliğin sebepleri arasında, Ankara'nın İstanbul'daki tüccarlara karşı duyduğu güvensizlik de önemli bir etken olarak görünmektedir. Kongre, Ankara Hükümeti'nin yeni dönemde ekonomide söz sahibi olma isteğini yüksek sesle dile getirdiği bir platform olmuştur¹¹¹. Ahmet Hamdi'de, Ankara'nın, İstanbul'un hiçbir davada önderlik etmesine izin vermeyeceği kanısı uyanmıştır. Zira Başar, anılarında İzmir İktisat Kongresi'nden bahsederken İzmir'de hiç hoş karşılanmadıklarını, hatta İktisat Vekili Mahmut Esat ile görüşme yaparken İstanbul'daki neşriyatından dolayı görüşme esnasında soğuk rüzgârlar estiğini anlatmaktadır¹¹². Bunun nedenini İstanbul tüccarının Ankara'dan bağımsız hareket etme çabaları olarak göstermek mümkündür.

Cumhuriyetin ilk yıllarında devletin özel sektöre yardımcı olmak üzere aldığı bütün önlemlere rağmen; özel teşebbüs kendisinden beklenen performansı sağlayamamıştır. Bunda temel iki etkenin rol oynadığı söylenebilir. Bunlardan birincisi Osmanlı Devleti'nde Batılılara tanınan kapitülasyonların Lozan Antlaşması'yla 1929 yılına kadar aynen devam etmesi, ikincisi ise 1929 yılında dünyada patlak veren ekonomik krizdir¹¹³.

2. 1. 3. İstanbul – Ankara Çekişmesi ve Ahmet Hamdi

Gerek MTTB'nin tüzüğü gerekse İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar İstanbul tüccarının Ankara Hükümeti'nden beklentisinin bir hayli yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Bu beklentilerinde de pek haksız oldukları savunulamaz. Yıllardan beri ülkenin en fazla gelir getiren kaynakları üzerinde ya bir yabancı şirket ya da

¹¹¹ Koraltürk, “17 Şubat – 4 Mart 1923, İzmir Türkiye İktisat Kongresi'nin Belgeleri”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, S.85, Şubat 2001, s. 25.

¹¹² Başar hatıralarında Mahmut Esat Bey'i şu cümleler ile tanımlamaktadır. “Bilgileri yüzeyde, tecrübeleri sıfır ve dünya görüşlerinden de geniş ölçüde yoksun olan bu gençlerden biri olan Mahmut Esat Bey, Batı taklitçiliği yapmak suretiyle Millî Hükümet'e hayli zararları dokunmuş olanların başında gelir” Koraltürk Gazi Bana..., s. 153,154.

¹¹³ Hüseyin Akyıldız, Ömer Eroğlu, “Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2004, C.9, S.1, s. 47,48.

Osmanlı tebaası olan bir azınlık oturur vaziyettedir. Yabancı şirketler temsilcilerini dahi azınlıklardan seçmektedir. Bu organizasyon içinde Türklere düşen görev sadece ağır şartlarda işçilik yapabilmektir. Millî Mücadele'nin kazanılması ile birlikte ticari alanda da millî bir revizyonun beklenmesi gayet normal gözükmemektedir. İstanbul tüccarı, yabancı sermayenin ülkeden çıkarılmasını değil, azınlıkların ticaretteki etkilerinin kırılmasını ve yabancı şirketlerin temsilciliklerinin Türklerin eline geçmesini istemektedir.

Fakat işler MTTB'nin beklediği gibi gelişmemektedir. İzmir İktisat Kongresi öncesinde Ankara'dan umdukları iyi haberleri alamamaktadırlar. Olaya tüccar gözü ile bakan MTTB'nin ihmal ettiği nokta Millî Mücadele'nin tam olarak nihayete ermemiş olmasıdır. Silahlı mücadeleyi kazanmış olan Ankara Hükümeti siyasi alanda da kendisini dünyaya tanıtmaya gayreti içerisindeydi. Lozan görüşmeleri gayet sıkıntılı bir şekilde devam etmektedir. Musul, kapitülasyonlar, yabancı sermayenin ülke içindeki durumu gibi meseleler Lozan'da görüşmelere ara verilmesine dahi sebep olmuştur.

Yeni kurulmuş bir devletin uluslararası arenada karşılaşacağı en büyük sıkıntı, diğer ülkelerin güvenini ve saygısını kazanmaktır. Doğal olarak Ankara Hükümeti de Lozan boyunca hem haklarını savunmak hem de diğer devletlerin gözünde itibarını ve güvenilirliğini ispatlamak çabası içerisindeydi. Bu çabayı da en kolay gösterme yolu, yabancı ülkelerin ülkemiz içinde bulunan ve iktisadi temsilcilikleri diyebileceğimiz yabancı sermayeli şirketlerin güvende olduğu mesajını karşı tarafa vermektir¹¹⁴. Ankara da elinden geldiğince bu mesajı diğer devletlere vermeye çalışmıştır.

Millî Mücadele'nin silahlı mücadele evresi sonunda Ankara'da trafik gayet yoğundur. Yabancı sermayeli şirketler imtiyazlarının devamını sağlamak için yeni hükümet ile görüşmeler yapmak üzere Ankara'ya akın etmişlerdir. Yukarıda bahsettiğimiz nedenlerden dolayı da bunların çoğu olumlu yanıtlar almaktadır. Bu yanıtlar şirketleri memnun ederken MTTB ve Ahmet Hamdi'de ciddi bir huzursuzluğun baş göstermesine sebep olmuştur. Hükümet tarafından himaye edilmek, hükümete iktisadi alanda yol gösterici olmak isteklerini hem tüzüğüne almış hem de millî bir iktisat istediğini İzmir Kongresi'nde dile getirmiş olan Birlik, Ankara'nın bu

¹¹⁴ Mahmut Esat Bey, yabancı sermayenin ülkede güvende olduğu konusunda verdiği demeç için bkz. Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi...*, s.17.

tutumu karşısında hayal kırıklığına uğramıştır. Ankara'nın bu tutumu şiddetle eleştirilmiştir. Tabi ki bu eleştirilerin en sertleri de yine Ahmet Hamdi'nin kaleminden çıkmıştır¹¹⁵. Ahmet Hamdi'nin makaleleri incelendiğinde herhangi bir şeyden çekinmeden eleştirilerini sert bir dille yazdığı gözlenmektedir.

MTTB'nin Ankara Hükümeti'nin iktisat politikaları hakkında yaptığı eleştiriler Chester Projesi'nin Ankara Hükümeti tarafından onaylanması ile doruğa çıkmıştır. Zira Chester Projesi, İstanbul tüccarının hayallerinin tamamen yıkılması manasına gelmektedir. Bu projenin Ankara Hükümeti ve İstanbul tüccarı üzerinde yaptığı etkilerden bahsetmeden önce projenin tarihî gelişim süreci hakkında kısaca bilgi vermenin faydalı olacağı kanısındayız.

Chester'in ilk denemesi Osmanlı Döneminde olmuştur. Fakat başarı sağlayamamıştır¹¹⁶. İlk denemesinde başarı sağlayamayan Chester, Millî Mücadele Döneminde yeniden bu projeyi hayata geçirmek için harekete geçmiştir. Yukarıda bahsettiğimiz gibi uluslararası alanda saygınlık kazanmak ve güvenilir olduğunu ispat etmek endişesi içerisinde olan Ankara hükümeti bu dönemde yabancı sermayenin ülkeye gelmesine sıcak bakmaktadır. Özellikle bu sermayenin Amerika'dan gelmesi daha da iyi karşılandığının söylenmesi yanlış olmasa gerektir. Bunun en büyük sebebi, Amerika'nın coğrafi uzaklığı nedeniyle ülkeyi bir sömürge hâline getiremeyeceğinin düşünülmesi ve diğer Avrupalı devletlere karşı mücadele devam ettiği hâlde Amerika ile herhangi bir husumetin yaşanmamış olması denilebilir.

Kurtuluş Savaşı'nın kesin bir Türk zaferi ile sonuçlanmasından sonra, "The Ottoman-American Development Company"¹¹⁷, yeniden ortaya çıkmıştır. Kasım 1922'de Amiral Chester'in oğlu A. Chester ve A. Kennedy, Ankara'ya gelmişlerdir. Bu şirket ile Ankara'nın Bayındırlık Bakanlığı arasında pazarlıklar başlamış ve hazırlanan sözleşmeler Ocak 1923'de, onay için Büyük Millet Meclisine sunulmuştur. Meclis

¹¹⁵ Başar, *Ankara'da Şirketlerin Kazandığı Zafer*, Türkiye İktisat Mecmuası, S.18, 28 Haziran 1923, s. 85,86.

¹¹⁶ Chester Projesi hakkında detaylı bilgi için bkz. Bülent Can, Bilmez Bülent Can, *Demiryolunda Petrole Chester Projesi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, Rahmi Doğanay, Erdal Açıkse, *Yüzyıllık Amerikan Rüyası Chester Projesi*, Elazığ, 2010.

¹¹⁷ Bu şirket, 1909 yılında Osmanlı Devleti'nden hemen hemen aynı güzergâhın demiryolu imtiyazını almaya çalışan Amiral Chester tarafından, 600.000 dolar sermaye ile kurulmuştur. 1909 girişimi başarısız olması üzerine 1913'te faaliyetlerin son vermiştir. Lester H. Brune, Richard Dean Burns, *Chronological History of U.S. Foreign Relations*, NewYor, 2003, Vol. I (1607-1932), s. 341. Kapatılan şirket imtiyazı tekrar alabilmek için Chester önderliğinden yeniden kurulmuştur.

komisyonlarınca yapılan birtakım değişikliklerden sonra, sözleşmeler 8 Nisan 1923’de Mecliste görüşülmüş, bir gün sonra yapılan oylamayla da imzalanan sözleşmeler bir kanunla onaylanmıştır¹¹⁸.

Chester Projesi, sadece demir yolu yapma ve bu yol etrafındaki madenleri işletmeyle alakalı değildir. Projenin diğer bir aşaması ülkeye tarım araç gereçleri satma işidir. 12 Mart 1923 tarihinde, İktisat Vekâleti ile Chester Grubunun imzaladığı anlaşmaya göre; şirket, azami üç ay içinde 2.600.000 liralık tarım araç ve gereci getirecektir. Bunlar çiftçiye taksitlerle satılacaktır. Fiyatlar ve taksit süreleri şirket ve bakanlık tarafından tayin edilmiş olan bir kurul tarafından belirlenecektir. İlk yıl içinde, ikisi seyyar olmak üzere, toplam on iki atölye açılacaktır. Atölyelerin açılacağı yerler Bakanlık tarafından belirlenecektir. Ayrıca yurdun birçok yerinde satış şubeleri açılacaktır. Tüm işlemler, yeni kurulacak bir Türk-Amerikan şirketi tarafından uygulanacak, şirketin sermayesinin %40’ı Türk olursa şirket Türk tabiiyetine geçecek, aksi hâlde kavanin ve nizamatomıza riayetkâr bulunmak suretiyle Amerikan tabiiyeti muhafaza edilecektir. Ziraat Bankası, altı yıl için, şirketten her yıl en az 400.000 liralık alım yapmayı garanti etmektedir. Fakat şirketin satışı üç sene zarfında üç milyon liraya baliğ olursa banka teminatından kurtulmuş olacaktır¹¹⁹. Bu durum Chester şirketinin rekabet gücünü büyük ölçüde arttırmış hatta rakipsiz kılmıştır.

İstanbul tüccarı bu ikinci anlaşmayı beğenmemiştir. Anlaşmayı inceleyen Ahmet Hamdi, bunun bir tekel oluşturmamasından endişe etmiştir. Anlaşma metninde böyle bir ibare olmamasına rağmen, bu şirket dışında dışarıdan ziraat aleti getiren kişiler satış yapamayacaktır. Zira devletin verdiği 400.000 liralık garanti, şirket harici tüccarların rekabet gücünü kırarak ve bu tüccarları saf dışı bırakacaktır¹²⁰. Ahmet Hamdi Başar, yıllar sonra yayınladığı hatıralarında bu şirket ile imzalanan anlaşmayı *soygunculuk* olarak nitelemiştir¹²¹. Projenin hayata geçmesi durumunda şirketin ciddi kârlar elde edeceği açıktır. Fakat Başar’ın kastettiği derecede bir soygunculuk olup olmadığı tartışılabilir bir durumdur.

¹¹⁸ Tezel, “Birinci Büyük Millet Meclisi Anti-Emperyalist miydi? Chester Ayrıcalığı”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Ankara, 1970, C. 25, S. 4, s. 294.

¹¹⁹ Bilmez Bülent Can, *Demiryolunda Petrole Chester Projesi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s. 266.

¹²⁰ Başar, “Alet-i Ziraiye Celbi Hakkında Mukavele”, *Tevhid-i Efkâr*, 28 Mart 1923’ten nakleden, Gürses, *age*, s. 70,71.

¹²¹ Başar, “Hatıralar”, *BD*, S.56, 1966, s.57.

MTTB'nin çabaları sonucu değiştirmemiştir fakat Lozan'da Musul ve Kerkük'ün sınırlarımız dışında kalması şirketin planlarını altüst etmiştir. Demir yolu ve tarım aleti projelerini, bölgenin petrol yataklarına hâkim olmak amacıyla geliştiren şirket, en büyük petrol yataklarının sınırlarımız dışında kalması üzerine projelerinden vazgeçmiştir¹²². Bu durum projenin asıl amacının petrol olduğunu göstermektedir. Yani şirket tarım aletleri konusunda Türkiye'de bir tekel oluşturma fikrinde değildir.

Chester haricinde yabancı şirketlerde Osmanlıdan kalma imtiyazlarını yenilemek derdine düşmüşlerdir. MTTB, yabancı sermayenin gördüğü ilgiyi basın yoluyla ciddi biçimde eleştirmiştir. Ahmet Hamdi Başar, Türkiye İktisat Mecmuası'nda bu konu ile ilgili olarak bir makale yayınlamıştır. *Ankara'da Şirketlerin Kazandığı Zafer* başlıklı makalesinde, yabancı sermayeli işletmelerin millileştirilmesi şöyle dursun, eskisinden daha kolay bir şekilde ve daha yüksek fiyatlara imtiyazlarını Ankara hükümetine onaylattıkları iddia edilmektedir¹²³. Ona göre yabancı şirketler Ankara Hükümeti'ni kandırmıştır. Bu kandırılmanın başlıca sorumluları ise, İstanbul'daki şirketler ve şirketlerin kârları hakkında bilgi sahibi olmadan karar veren kabine üyeleridir. Ahmet Hamdi, bu anlaşmalar imzalanırken, zaten kuruluş amacı millî hükümete yol göstermek olan, MTTB'nin görüşünün alınması gerektiğini savunmaktadır. Kendilerinin şirketler hakkında dosyalar hazırladığını dönemin Nafia Vekili ve Diyarbakır Milletvekili Fevzi Bey'e ilettiği¹²⁴. Fakat bu görüşme gerçekleşinceye kadar anlaşmaların büyük bir bölümü imzalanmış bulunmaktadır. Zaten bu tarihten sonra da yabancı sermayenin ülkedeki yatırımını, yukarıda da belirttiğimiz gibi, 1930 yılına kadar devam edecektir.

Millî olarak kurulan, Millî Mücadele'yi gerçekleştiren ve Millî bir devlet olarak yola devam etme arzusunda olan Ankara Hükümeti'nin iktisat politikasının da millî olması gerektiği, Ahmet Hamdi tarafından sürekli olarak dile getirilmiştir¹²⁵. Millî Mücadele sonunda hayal edilen millî ekonomi Başar ve arkadaşlarının istediği hızla gerçekleşmediği için eleştirilere maruz kalmıştır.

¹²² Chester Projesi hakkında detaylı bilgi için bkz. Can, age.

¹²³ Başar, "Ankara'da Şirketlerin Kazandığı Zafer", *TİM*, No: 18, 28 Haziran 1339 (1923), s.86.

¹²⁴ Başar, *Hatıralar*, BD, S.56, 1966, s.60.

¹²⁵ Ahmet Hamdi'nin bu konudaki makaleleri, "İktisatla Nasıl Uğraşıyoruz", *TİM*, S.3, Mart, 1338 (1922), "Memleketimizin İktisadi Atışı ve İstiklali", *T.İ.M.*, S.14, Nisan, 1339 (1923), "Müsbet ve Muayyen Bir Siyaset-i İktisadi", *T.İ.M.*, S.19, 5 Temmuz 1339 (1923), "Yıkılan Binayı Yeniden ve Kendi Malzemelerimizle Yapmalıyız", *T.İ.M.*, S.34, 12 Teşrinisani 1339 (1923).,

Görüldüğü üzere Ankara Hükümeti ile İstanbul tüccarı arasında ciddi bir çekişme söz konusudur. Aslında İstanbul, Millî Mücadele'den sonra devletin merkezi olarak devam etmeyi beklemektedir. Ankara'nın başkent olacağı haberleri yayılmaya başlamıştır. Bu fikir pek çok kişi tarafından tartışılmıştır. Ahmet Hamdi, *Türkiye İktisat Mecmuası*'nda yazdığı bir makalede, şimdilik dahi olsa, İstanbul'un başkent olmaya uygun olmadığı görüşünü savunarak İstanbul tüccarı namına Ankara Hükümeti'nin bu tercihi destek vermiştir. Bu makalede İstanbul, "*Anadolu'nun ithalat limanı, Garp sermayedar âlemiyle en büyük temas mahali*" olarak nitelendirilmiştir. Makalenin genelinde İstanbul'un içinde bulunduğu durum yerilmişse de bu işlerin düzelmesi durumunda başkentin tekrar İstanbul olması ve iktisadi alanda İstanbul'un liderliğinin devam etmesi görüşünün hâkim olduğu anlaşılmaktadır¹²⁶. Buna rağmen Ankara Hükümeti her alanda liderliğin Anadolu'da olmasını düşünmektedir. Siyasi merkez olarak Ankara belirlenirken, iktisadi olarak da İzmir merkez seçilmiş görünmektedir. İktisat kongresinin İzmir'de yapılması bu durumun ispatı niteliğindedir.

Ankara'nın İstanbul karşısında duyduğu güvensizlikten dolayı kendisinin egemenlik gücünü artırmak için beslediği bir sindirme duygusundan da beslenmiştir. Bu duygu kimi zaman İstanbul'a karşı görüntüsü de vermiştir. Hatta İstanbul'dan gelen kimi hareketler haksız bir biçimde eleştirilmiş ve itham edilmiştir¹²⁷.

Ankara'nın MTTB'nin şahsında İstanbul tüccarını işine karıştırmama çabalarına rağmen Birliğin umumi kâtibi sıfatıyla Ahmet Hamdi, Ankara'ya gidip gelmiş ve iktisadi alanda tespit ettiği boşluklar ve yanlışlıkları hükümete bildirmiştir¹²⁸. Çoğu zaman eleştirel düzeyde olan bu görüşmeler Ahmet Hamdi Başar'ın Ankara tarafından tanınmasına yol açmıştır.

¹²⁶ Başar, "Payitahtımız ve İstanbul Meselesi", *TİM*, S.21, Temmuz 1339 (1923).

¹²⁷ Koraltürk, "1920'lerde Ankara'nın Sermaye Birikimini Yönlendirme Girişimleri ve Buna İstanbul'un Tepkisi", *İstanbul Dergisi*, Ocak, 2001, S. 36, s. 101.

¹²⁸ Bunlar, Tütün inhisarı ve Kambiyo meselesidir. Tütün inhisarının kaldırılarak yerine bandrol usulünün getirilmesi MTB tarafından istenmektedir. Kambiyo meselesinde ise, kontrolünün sağlanması ve bir döviz santrali kurulması fikri hükümete bildirilmiştir. Ahmet Hamdi, Kambiyo Kanunu hazırlayan komisyona davet edilmiştir. Bu komisyonda çalışmalar yapan Ahmet Hamdi, hatıralarında bu kanunun kendisinin İstanbul'da hazırlayarak Ankara'ya beraberinde getirdiği kanun tasarısının aynısı olduğunu yazmaktadır. Koraltürk, . *Gazi Bana...*, s. 159-164.

2. 1. 4. İstanbul Ticaret Odasının Millîleştirilmesi

Osmanlı Döneminde özellikle ticaret alanında azınlıkların hâkim olduğundan bahsetmiştik. Bu hâkimiyet, ticaret hayatında olduğu gibi yönetim alanında da bariz bir şekilde görülmektedir. Millî Mücadele bittiğinde İstanbul Ticaret Odası¹²⁹ büyük ölçüde gayrimüslim Osmanlı tebaasının elinde bulunmaktadır. Yukarıda MTTB'nin kuruluş amaçlarından bahsederken gayrimüslim tüccarların yerini almayı hedeflediklerinden bahsetmiştik. Kuruluş amacına uygun olarak birlik İTO'yu millîleştirmek için harekete geçmiştir.

Oda ile ilgili ilk şikâyetler İzmir İktisat Kongresi'ne gitmeden önce başlamıştır. İTO hakkında bir rapor hazırlanmıştır. Bu raporun ilk maddesinde ticaret odası faal olmamakla itham edilmektedir. Rapora göre, oda en sıkıntılı dönemlerde dahi harekete geçmemiştir. Piyasa hakkında herhangi bir çalışma yapmadığı gibi piyasa ile ilgili malumata da sahip değildir. İşler bir nizam üzerine işlememektedir. Yurt dışından odadan istenen yazılara zamanında cevap verilmemektedir. Oda herhangi bir neşriyat yapmamaktadır¹³⁰. Sonuç olarak odanın bu hareketsizliğinin iktisadi zararlara neden olduğu bu nedenle de ıslahının gerektiği görüşü ileri sürülmüştür.

Odanın eleştirildiği ikinci husus millî olmaması hatta millî olmaması için özellikle çalışılmasıdır. Rapora göre odanın millî olmaması Türk ticaretinin gelişmesi hususunda lazım olan inkişafın gerçekleşmemesinin en büyük nedenidir. Bu durum Türk ticaretine yapılmış en büyük suikast olarak gösterilmektedir. Odada üye olan ya da çalışan Ermeni ve Rumların bu suikastın başlıca müsebbibi olduğu dile

¹²⁹ Bundan sonra İTO olarak anılacaktır.

¹³⁰ Bu dönemde oda neşriyatı düzenli işlememektedir. Bu durum hükümetin de dikkatini çekmektedir. 17 Nisan 1921 tarihinde Ticaret ve Ziraat Nazırı Hüseyin Kazım tarafından odayı şu telgraf çekilmiştir. *"Dersaadet Ticaret ve Sanayi Odası namına neşredilmekte olan gazetenin gerek mündericat ve gerek intizamı hakkında nazarı dikkati aliyelerini celbe lüzum görüyorum. Haftada bir neşredileceği kabında muharrer olan bu gazete iki buçuk ay tehhürlerle çıkarıldığı gibi mündericatı da ticareti Osmaniyeyi alaka ve menfaatdar edecek şekilde değildir. Sın nüshasında münderiç (Osmanlı ricareti) ünvanlı makalede dahi müfit bir tedbir tavsiye edilmedikten başka Osmanlı tüccarının rencide edecek mukayeselere girişilmektedir. Dersaadetteki ecnebi Ticaret Odalarının neşretmekte oldukları mükemmel mecmualara karşı oda gazetesinin bir derece olsun ıslahı çaresinin taharrisi tavsiye olunur."* Hakkı Nezihi, *50 Yıllık Oda Hayatı, 1882-1932*, Sanayii Nefise Matbaası, İstanbul, 1932, s. 230,231.

getirilmektedir¹³¹. Son olarak odanın harice karşı itibardan ve güvenden mahrum olduğu eleştirilmiştir. Türk ticaretinin gelişmesi için hariçle yapılması gereken muhaberatın odaya karşı hariçte bir itimat olmaması nedeniyle¹³² İstanbul'da bulunan Ermeni istihbarat örgütleri ile yapılmaktadır. Bu durum Türk tüccarının mağdur olmasına sebep olmaktadır denilmektedir¹³³. Bütün bu durumların düzeltilmesi için alınması gereken tedbir olarak da oda azalarının hemen hepsinin istifa etmesi ve yerlerine yeni bir idare heyetin oluşturulmasının şart olduğu bildirilmektedir. Bu durumun düzeltilmesi için MTTB'nin gerekli çalışmaları yapabileceği de raporun sonunda yer almıştır¹³⁴. MTTB, bu iş için zaten hazırdır fakat işi resmî kanallardan izin alarak yürütmek amacındadır.

Raporların hükümete bildirilmesine ve telgraf ile verilecek kararın ivedileştirilmesine çalışılmasına rağmen hükümet bu konuda iktisat kongresi sonuna kadar herhangi bir tasarrufta bulunmamıştır. Odanın millîleşmesi hususunda iş MTTB'ye bırakılmış görülmektedir.

MTTB delegeleri İzmir İktisat Kongresi sırasında hükümet temsilcileri ile görüşmelerinde umduklarını bulamamalarına rağmen, isteklerinin neredeyse tamamını kongrede kabul ettirmeleri kendilerine cesaret vermiştir. Bu cesaret ile İstanbul'a geldikten sonra İTO'yu millîleştirmek için çalışmalara başlamışlardır.

Ahmet Hamdi, millîleşme öncesi İTO'yu şu şekilde tarif etmektedir:

“İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mütareke senelerinde büsbütün yabancılaşmış ve bir sömürge odası halini almıştı. Başkâtibi Zaven Efendi adıyla bir Ermeni; muhaberat bile Fransızca, Bütçesi yılda 12 bin lira; daha fazlaya da ihtiyaç yok. Ticaret Odası'nın ancak ithal ve ihraç ettikleri mallar için menşe

¹³¹ Ökçün, *Türk İktisat Kongresi...*, s. 96,97

¹³² 25 Ocak 1921 tarihinde, Ticaret Müdürü Umumisi imzasıyla odaya şu telgraf çekilmiştir: “*Dersaadet Ticaret Odasından gönderilen tezakir ve evrak ekseriyat tarih sevklerinden beş on gün sonra vürut ediyor. Ezcümle 5 Kanunusani 337 tarih ve 7 numaralı tezkire 23 Kanunusani 337 tarihinde vürut etmiştir. İcap edenlere tenbih ve ihtar edilmesi temenni olunur efendim.*” Hakkı Nezihî, *age*, s. 232.

¹³³ Ökçün, *Türk İktisat Kongresi...*, s. 97.

¹³⁴ Ökçün, *Türk İktisat Kongresi...*, s. 99,100. Raporun tam metni için bkz. *age*., s. 94-100.

şahadetnamesi gibi evrak almaya mecbur olan tüccar kayıtlı.

Bunlardan çoğu Türk değil.”¹³⁵.

MTTB’nin bütün gayretlerine rağmen hükümetin desteği olmadan odanın millîleşmesi mümkün görünmemektedir. Bu nedenle Birlik, hükümetin desteğini sağlamaya çalışmıştır. Bu destek arayışı, kolay bir şekilde hedefe ulaşmamıştır. Ağır bir savaştan çıkmış olmanın yanında elaman eksikliği ile de boğuşan Ankara’da halledilmesi gereken pek çok iş vardır. Bu durum, odanın millîleşmesi için gereken teşebbüsün gecikmesine sebep olmuştur. Ahmet Hamdi, hatıralarında bu durumu aşma yolu olarak arkadaşı, Ticaret Umum Müdürü Vehbi Sarıdal’ın yardımını göstermektedir. Vehbi Bey, oda meclisinin feshedildiğini ve seçimlerin tekrarlanacağını bildiren yazıyı yazmış ve vekil adına kendisi imzalamıştır. Ayrıca oda nizamnamesine göre yeni oluşturulacak idare heyetine 10 kişi de hükümet tarafından seçilebilmektedir. Vehbi Bey, yazıyı yazmakla kalmamış MTTB’nin kendisine verdiği 10 kişilik listeyi vekâletin seçimi olarak yazıya eklemiştir¹³⁶. Vehbi Bey’in yazısı Ankara Hükümeti namına 29 Ağustos 1923’te İstanbul Umur-u Ticariye dairesine gönderilmiştir. Oda meclisinin feshedildiğini, seçimlerin tekrarlanacağını bildirmiştir¹³⁷. Böylece MTTB amacına ulaşmıştır.

6 Eylül 1923 tarihinde seçimler yenilenmiştir. Yenilenen seçimler ile birlikte İTO tamamen millî bir kimliğe kavuşmuştur. Bu seçimler sonucunda İbrahim Paşazade Hüseyin Hüsnü Bey, Kibar Sarım Bey, Hamdi Bey, Macit Karakaş Bey, Ekrem Bey, Potamos zade Haydar Bey, Hacı zade Mehmet Mesut Bey, Hüseyin Münir Bey, Hacı Recep Bey, Hüsnü zade Şinasi Bey, Habib zade Ziya Bey, Sezai Ömer Bey, Şahin zade Hasan Tahsin Bey, Sofu zade Sûdi Bey, Ziya Molla Bey, Avunduk zade Üzeyir Bey, Ali Çavuş zade Hamdi Bey, Kır zade Şavkı Bey, Giritli Hüseyin Nafi Bey, Mustafa Şükrü Bey, Rifat Kamil Bey, Nemli zade Mithat Bey, Veli zade Mustafa Faik Bey, oda riyyaset heyetine seçilmişlerdir. 8 Eylül 1923 tarihinde yapılan toplantıda İbrahim Paşazade Hüseyin Bey 16 oy ile başkanlığa getirilmiştir¹³⁸.

¹³⁵ Koraltürk, *Gazi Bana...*, s. 166.

¹³⁶ Ahmet Hamdi bu iş yaparken Vehbi Bey ile olan arkadaşlıklarını kullandığından bahsetmektedir. Koraltürk, *Gazi Bana...*, s. 168.

¹³⁷ *İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Faaliyet Raporu*, Eylül 1923 – Mayıs 1926’dan nakleden Gürses, *age*, s. 57.

¹³⁸ Hakkı Nezihi, *age.*, s. 263.

Ahmet Hamdi Bey, 14 Ekim 1923 tarihinde, Ticaret Odası gazete müdürü ve başmuharriri olarak görevlendirilmiştir¹³⁹. MTTB oda neşriyatı ve neşriyatın içeriği meselesi üzerinde önemle durmuş ve eski yönetimi bu konuda eleştirmiştir. Odanın millîleşmesi ile birlikte neşriyatın canlandırılması ve Türk tüccarına faydalı hâle gelebilmesi için çaba sarf ettiği açıktır¹⁴⁰. Geçmişte yayıncılık tecrübesi olan, dergi ve gazetelerde yazılar yazmayı seven Ahmet Hamdi'nin oda gazetesinin başına getirilmesi isabetli bir karar olarak gözükmektedir.

Oda yönetiminin değişmesi çalışmalar üzerinde de ciddi bir etki göstermiştir. Bütün kayıtlar düzenli tutulmaya ve neşriyatlar vaktinde ve amaca uygun olarak yapılmaya başlamıştır. Millîleşmiş oda, bununla yetinmemiş ve iktisadi hayatı tektik etmek ve canlandırmak için önlemler alma çabası içerisine girmiştir. Bu çalışmalarından da müspet sonuçlar almıştır. Başlıca ilgilenilen ve tedbir alınan meseleler, Türk vapurcularının yabancı vapurculara karşı himaye edilmesi, Reji usulünün kaldırılması hususunda Samsun Ticaret Odasına destek verilerek TBMM'ye telgraf çekilmesi, Reji usulü yerine uygulanabilecek usuller hakkında yabancı devletlerde incelemelerde bulunulması, hamal olmadığı hâlde hamallar üzerinden para kazanan hamal gediklerinin ilgası, broşür ve kartpostallar bastırılarak bunların yabancı ticaret odalarına yollanması ve bu sayede Türk ticaretinin geliştirilmeye çalışılması, Türk ihracat ürünlerini tanıtılması için sergiler açılmasıdır¹⁴¹. Bu çalışmalar göz önüne alındığında yeni yönetimin odayı tam olarak faaliyete geçirdiği ve sıkı bir çalışma içerisine girdiği görülmektedir.

Bu çalışmalardan en önemlisi İstanbul'un iktisadi meselelerinin tetkikidir. 11 Ocak 1924 yılında Büyük Millet Meclisi Başkanı Fethi Bey (Okyar) bir mektup göndermiş ve bir komisyon kurularak İstanbul'un iktisadi meselelerinin tetkikini istemiştir. Bu amaçla 27 Ocakta kurulmuş olan komisyon İstanbul'un iktisadi hayatının tetkik ederek ileride yapılacak iktisadi çalışmalar için önemli bilgilere ulaşmıştır¹⁴². Komisyon çalışması sonunda bir rapor hazırlamıştır. Çeşitli meslek guruplarından 104 kişi ile yapılan mülakat sonunda hazırlanan rapora göre, İstanbul'un ticari hayatının çok

¹³⁹ Hakkı Nezihi, *age.*, s. 271.

¹⁴⁰ Ahmet Hamdi Başar hatıralarında İTO'daki işini çok fazla önemseydiğini ve bütün gücünü buraya harcadığını anlatmaktadır. Hatta bu sıkı çalışma nedeniyle MTTB'nin katib-i umumiliğini bıraktığını ve bunun büyük bir hata olduğundan bahsetmektedir. Koraltürk, *Gazi Bana...*, s. 171.

¹⁴¹ Hakkı Nezihi, *age.*, s. 282-285.

¹⁴² Hakkı Nezihi, *age.*, s. 283.

zor bir durumda olduğu görüşmüştür. Türklerin ticaret ile uğraşmak istememeleri haricinde yönetici dahi olarak kendilerine herhangi bir alanda rastlanmadığı tespit edilmiştir¹⁴³. Özet olarak İstanbul, ticaretin geri, sanayinin neredeyse hiç yok, muhaberatın ise ilkel şartlarda yapıldığı eski bir başkent olarak göze çarpmaktadır.

İTO'nun millileştikten sonra yaptığı faaliyetleri detaylı bir şekilde incelemek çalışmamızın kapsamı dışında kaldığı için bu konularda fazlaca tafsilata girmemeyi uygun görüyoruz. Fakat Ahmet Hamdi Başar'ın bizzat içinde bulunduğu ve çalışmaları bizzat yürüttüğü tütün rejisi meselesinden bahsetmek gerektiği düşüncesindeyiz.

Millî Mücadele'nin ardından her alanda başlayan millileşmenin rejî alanında da yaşanması Türk tüccarı tarafından şiddetle arzu edilen bir mesele olarak ortaya çıkmıştır. Hâlihazırda rejî imtiyazına sahip olan şirketin imtiyaz süresi 1924 yılında dolmaktadır. Türk tüccarı, rejî imtiyazının başka bir şirkete verilmesini istememektedirler. Devletin de bu işe müdahale etmesini istemeyen tüccar bandrol sistemine geçilmesini istemektedir. Bu konu ile ilgili olarak İTO'ya ilk müracaat Samsun Ticaret Odası'ndan gelmiştir. Oda, Ankara'ya rejînin kaldırılması için müracaat etmiş ve İTO'nun da kendisini desteklemesini istemiştir. İTO bu isteği olumlu karşılayarak Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na ve İktisat Vekâleti'ne telgraf çekmeye karar vermiştir. Bir heyet oluşturularak yabancı ülkelerde bu işin nasıl yürüdüğü araştırılmaya başlanmıştır¹⁴⁴. Devlet, bandrol sistemine temkinli yaklaşmış ve daha sonra her hangi bir sorun çıkarmayacağından emin olmak istemiştir.

Aslında rejî meselesi ilk olarak İzmir İktisat Kongresi'nde gündeme gelmiştir. MTTB rejî ile ilgili olan teklifini kongreye kabul ettirmeyi başarmıştır¹⁴⁵. Fakat İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararların uygulanmaması İTO'nun bu konuda tekrar faaliyet geçmesine neden olmuştur. Özellikle Ahmet Hamdi oda mecmuasının başında olması nedeniyle bu konuyla yakından ilgilenmiş ve yazılarıyla bandrol sistemini desteklemiştir.

¹⁴³ Raporun tam metni için bkz. *Ticaret ve Sanayi Odasında Müteşekkil İstanbul İktisat Komisyonu Tarafından Tanzim Olunan Rapor, 29 Kanun-u sani 134 -1924 _ 26 Teşrin-i sani 134-1924*, İstanbul, 1341.

¹⁴⁴ Hakkı Nezihi, *age.*, s. 282.

¹⁴⁵ İnan, *İzmir İktisat Kongresi...*, s. 32-48.

İTO'nun bu çabalarının reji imtiyazının yenilenmesi için yeterli olmadığı görülmektedir. Ankara reji şirketleriyle görüşmeler yapmış ve bir anlaşmaya varılmıştır. 18 Kasım 1923 tarihinde varılan bu anlaşma TBMM'ye tasdik için gönderilmiştir¹⁴⁶. Oda, bu durumu öğrenince bütün gücü ile harekete geçmiştir. Tütün tüccarı toplanarak bir grup kurulmuş ve İbrahim Paşazade Hüseyin Bey bu grubun başkanlığına getirilmiştir. Gerek bu grubun baskısı, gerek milletvekilleri arasından İstanbul tüccarını tutan kişilerin yardımı ile anlaşmanın görüşüldüğü bütçe encümeni Tütüncüler Grubundan temsilcileri dinlemeye razı olmuştur. Ahmet Hamdi Başar, bu davete arkadaşı Kazım Ziya ile birlikte katılmıştır. Başar burada Maliye Vekili Abudlhalik (Renda) Bey ile konuşup onu ikna etmeye çalışmıştır. Başarılı olamamasına rağmen komisyondaki diğer üyeleri ikna etmeyi başarmış ve inhisarın kaldırılması kararının alınmasına vesile olmuştur¹⁴⁷.

Ahmet Hamdi'nin bu çalışmalarına rağmen reji meselesi tamamen gündemden çıkmamıştır. Hükümetin daha fazla kâr teklif eden bir şirketle anlaşmak üzere olduğu söylentileri yayılmaya başlamıştır. Tütün rejisi meselesinin tamamen gündemden çıkmadığının anlaşılması üzerine İTO ve Ahmet Hamdi Başar, tekrar işe koyulmuşlardır. Başar, ilk olarak *Bandrolün Mali ve İktisadi Faideleri* adında bir kitap yazarak, Tütüncüler Zümresi Heyet-i Umumiyesi adına yayınlamıştır.¹⁴⁸ Daha sonra *İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*'nda¹⁴⁹ tütün rejisi aleyhine yazıları yayınlanmaya başlamıştır.

Hükümet, tütün rejisini kaldırmaya kara vermiştir. Fakat rejinin yerini alacak usul henüz bulunabilmiş değildir. Bunun için bir araştırma yapılmasına karar verilmiştir. Bulgaristan'da uygulanmakta olan bandrol sistemi İTO'nun uygulanmasını istediği bir sistemdir. Hükümet de Bulgaristan'a bu sistemi tetkik için Adil Bey isimli bir şahsı göndermiştir. Adil Bey'in Bulgaristan incelemesinden sonra verdiği karar bandrol sisteminin aleyhine olmuştur. Adil Bey reji inhisarının devamı yönünde görüş belirtmiştir. Ahmet Hamdi, Adil Bey'in tütüncülükle hiçbir alakası olmadığını savunarak, Bulgaristan'a gönderilen Adil Bey'e bandrol usulünü tetkik görevi değil, bandrol usulü hakkında olumuz rapor verme görevi olduğunu yazmaktadır. Ayrıca Adil

¹⁴⁶ BCA., Yer No: 8.40..10, Fon Kodu: 30..18.1.1, Dosya No: 210/20 Sayı: 30, Tarih: 18.11.1923.

¹⁴⁷ Koraltürk, *Gazi Bana...*, s.174.

¹⁴⁸ *Bandrolün Mali ve İktisadi Faideleri*, Yeni Matbaa, İstanbul, Teşrinisani 1340.

¹⁴⁹ İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası bundan sonra İTSOM olarak anılacaktır.

Bey'in raporunun yayınlanmamış olması da eleştiri konusu olmuştur. Raporun yayınlanarak bandrol sistemi hakkındaki olumsuz tetkikatın bütün kamuoyu ile paylaşılması taraftarıdır. Ahmet Hamdi, olayların bandrol usulünden vazgeçilip, inhisar usulüne geri dönüyor olmasını ise şiddetle eleştirmiştir. Şirketin isminin değiştirilmesinin reji usulünü değiştirmeyeceğini bu nedenle sistemin kökten değiştirilmesi gerektiğini savunmuştur. İnhisar usulünde ısrar edilmesinin sebebinin maliye vekilinin şiddetli isteği olduğunu da ileri süren Başar, bu şiddetli isteğin sebebinin ise hazineye sağlanacak gelir olarak göstermektedir¹⁵⁰. Maliye vekilini ikna etme yolunu ise bandrol usulünün hazineye daha çok varidat getireceğinin vekile izahı olarak göstermektedir.

Başar, başka bir yazısında inhisar sistemi ile bandrol sistemini karşılaştırmıştır. Bu yazısında inhisar sistemini savunanların iddialarını inceleyerek iddialara birer birer cevap vermiştir. Ayrıca devletin görevlerini de sorgulamıştır. Ahmet Hamdi, Bandrol sisteminin inhisar sistemine göre daha fazla gelir getireceğini düşünmektedir. Hükümetin karlı bir iş diyerek tütün işine el atmasının manasız olduğunu belirtmiş. Eğer devletin böyle bir düşüncesi varsa, pamuk, buğday, ekmek, elbise, ayakkabı gibi sektörlerle de girmesi gerektiğini savunmuştur. Ona göre, devletin bu sektörlerle girmesi ne kadar manasızsa, tütün meselesinde inhisar sistemini uygulaması da en az o kadar manasız görünmektedir. Devlet, fabrikatörler ve tüccarların karlarına göz dikmemelidir¹⁵¹. Bu fikir Ahmet Hamdi Başar'ın iktisadi devletçilik fikrinin temel taşıdır.

İnhisarcıların ikinci olarak ileri sürdükleri bandrol usulünün kaçakçılığa sebep olacağı düşüncesi de Ahmet Hamdi tarafından bu yazıda reddedilmiştir. İnhisar usulünün başlangıçta kaçakçılığı bir müddet dizginleyebileceği fakat daha sonra kaçakçılığın eskisinden daha fazla bir şekilde ortaya çıkacağını savunmuştur. Zira ona göre inhisar usulü kaçakçılığa en müsait sistemdir. Bandrol sisteminde ise başlangıçta

¹⁵⁰ Başar, "Tütün ve Reji Meselesi", *İTSOM*, Sene: 40, Teşrinisani 1340 (Ekim, 1924), No: 11, s. 523-525.

¹⁵¹ Başar, "Tütünde İnhisarı Nasıl Müdafaa Ediyorlar?", *İTSOM*, Sene: 40, Teşrinisani – Kanunuevvel, 1340 (Kasım-Aralık 1924), No: 12, s. 574.

kaçakçılık çok olmuş olsa bile sistemin tam oturması ile kaçakçılığın tamamen ortadan kalkacağını iddia etmektedir¹⁵².

İnhisar sistemini savunanların bandrol sistemi için ileri sürdükleri bir diğer iddia ise tröstlerin oluşmasıdır. Onlara göre bandrol sisteminin yürürlüğe girmesi ile birlikte başta eski imtiyaz sahibi reji şirketi olmak üzere pek çok Amerika merkezli şirket bir araya gelecekler ve tröstler oluşturarak tütüne hâkim olacaklardır. Ahmet Hamdi, bu iddiayı da iddiacıların bilgisizliğine bağlamaktadır. Ona göre yurt dışında alıcı çok olduğu için bir tröst kurulma imkânı yoktur. Tröstün iç piyasada kurulması da imkânsız görünmektedir. Ülkede 60 milyon kilo tütün üretilmektedir. Üretimin 50 milyon tonu da ihraç edilmektedir. Yani iç piyasa fiyatları dış piyasadaki alım durumuna göre düzenlenmektedir. Bu yüzden tröstlerin tütünü alıp üzerine kâr koyarak satması mümkün değildir. Bandrol usulünün uygulandığı ülkeleri de örnek gösteren Ahmet Hamdi, bu ülkelerde alıcının azalması diye bir şey olmadığını hatta tütün alıcısının git gide fazlaştığını söylemektedir. Oysa inhisar usulünde alıcı tektir. Başar, bandrol meselesinin ülkenin millî koşullarına da uyduğu görüşündedir¹⁵³. Ona göre, hem daha fazla kâr getirecek hem de ülkenin millî koşullarına hiçbir şekilde zarar vermeyecektir. Bu sebeple bandrol sistemi bir an önce kabul edilmelidir.

İTO tütün meselesi üzerinde büyük bir ciddiyetle durmuştur. Sadece rejinin kaldırılması değil, kaldırılan reji yerine bandrol sisteminin getirilmesi için de büyük çaba sarf etmiştir. Hatta reji yerine düşünülen inhisarı savunan iktisat vekili Albülhâlik Bey ile polemige girmekten dahi çekinmemişlerdir. İTSOM'da yayınlanan makaleler ve Ahmet Hamdi Başar tarafından yayınlanan *Bandrolün Mali ve İktisadi Faideleri* adlı kitap haricinde Hüseyin Hüsnü Bey tarafından da bir kitap yayınlanmıştır¹⁵⁴. *İnhisarcıların İddialarına Cevap* adını taşıyan kitap -isminden de anlaşılacağı gibi- inhisarcılar tarafından bandrol usulü hakkında ortaya atılan iddialara cevap vermektedir.

Odanın tütün meselesi için yürüttüğü çalışmalar iki başlık altında değerlendirilebilir. Birincisi reji sisteminin kaldırılması, ikincisi ise bandrol usulünün rejinin yerini almasıdır. İlki ile ilgili çalışmalar özellikle reji şirketinden halkın da şikâyetçi olması nedeniyle hızlı bir şekilde sonuç vermiştir. Fakat ikinci mesele

¹⁵² Başar, "Tütün İnhisarı...", s. 574.

¹⁵³ Başar, "Tütün İnhisarı...", s. 575.

¹⁵⁴ Hüseyin Hüsnü, *İnhisarcıların İddialarına Cevap*, İstanbul, 1340.

umulduğu gibi gerçekleşmemiştir. 26 Şubat 1925 tarihinde TBMM'ye 558 sayılı Tütün İdare-i Muvakkatesi ve Sigara Kâğıdı İnhisarı Hakkında Kanun teklif edilmiştir. Bu Kanun ile tütün inhisarı 1341 sonun kadar devlete kalmıştır. 8 Şubat 1926 tarihinde 1930 mali yılı sonuna kadar uzatılan inhisar, 1930 tarihinde süre tanınmadan devlete bırakılmıştır¹⁵⁵. Ahmet Hamdi, İTO adına yürüttüğü bu mücadelede başarı sağlayamamıştır.

Chester meselesi ve tütün rejisi meselesinde İTO, Ankara Hükümeti'ne karşı ciddi bir muhalefet gütmüştür. Politikalar ve politikaların uygulayıcılarını yayın organında sözünü çekmeden eleştirmiştir. Bu durum hükümetin gözünden kaçmamıştır. Ankara Hükümeti odalar vasıtasıyla tüccarlar üzerinde nüfuz oluşturmaya çalışmıştır. 1925 yılında yapılan düzenleme ile odalara üye olma zorunluluğu getirilmiştir. Bu düzenleme İstanbul tüccarını rahatsız edici bir mahiyet taşımamaktadır. Zira kendileri zaten bu üyelik meselesinin zorunlu olmasını istemektedirler. Fakat İktisat Vekâleti'nin yaptığı bu düzenleme İstanbul'da odaların resmî birer müesseseye dönüştürülüyor olması olarak algılanmış ve ölçülü bir tepki gösterilmiştir¹⁵⁶.

2. 2. İş Adamı ve Bürokrat Ahmet Hamdi

Ahmet Hamdi Başar, Millî Mücadele'yi Osmanlı tebaasında milliyetçilik akımından en geç etkilenenlerin yani Türklerin yaptığını düşünmektedir. Yüzyıllar boyunca Osmanlıda azınlıklar ve yabancılar Türklere tercih edilmiştir. Millî Mücadele'nin kazanılmasıyla birlikte artık Türklerin tüm alanda hâkim olduğu bir devletin kurulacağı ümidi bütün Türklerde hâkimdir. Yüzyıllardır yabancıların ve azınlıkların yaptığı kârlı işleri ancak uzaktan izleyebilen Türk tüccarı da bu ümide kapılmış Türk halkının bir parçasını oluşturmaktadır.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi Millî Mücadele sonrası oluşan durumda Türk tüccarı, iktisadi hayatta yerini almaya çalışmaktadır. Bu pozisyonda millîleşen iktisat içinde millî burjuvazinin oluşturulmasıdır. Bu amaçla da ticari sahada çok kâr getiren

¹⁵⁵ Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumunun 2003, 2004, 2005 Yılları Eylem ve İşlemlerinin Araştırılıp Denetlenmesi Raporu, Ankara, 2006, s. 2.

¹⁵⁶ Koraltürk, "1920'lerde Ankara'nın Sermaye...", s. 100.

işlere girmeye çalışmışlardır. Bu çabalar sadece azınlık ve yabancı sermayeye karşı olmamış, yeri geldiğinde kârlı işleri devlete kaptırmamak için de çaba sarf etmişlerdir. Gayet organize bir biçimde olaylara yaklaşmışlar ve devlete zor anlar yaşatmışlardır. Chester Projesi'nin iptaline katkıda bulundukları gibi¹⁵⁷ tütün inhisarı meselesinde de büyük gayretler göstermiştir, fakat istediği sonucu alamamıştır.

2. 2. 1. Bağdat Demir Yolları Yönetim Kurulu Üyeliği

İstanbul tüccarları gerek İzmir İktisat Kongresi'ne katılımları, gerek MTTB'nin faaliyetleri ve gerekse İTO'nun millîleştirilmesi ile bizzat ilgilenmeleri sayesinde Ankara'nın dikkatini çeker duruma gelmişlerdir. Önceleri Ankara ile İstanbul arasında bazı çekişmeler yaşanmış olsa da ilerleyen dönemlerde bu anlaşmazlıklar ortadan kalkmış gibi gözükmemektedir. Ankara, İTO nezdinde İstanbul tüccarını muhatap almaya başlamıştır. Bunun ilk somut kanıtı yukarıda da bahsettiğimiz gibi Fethi (Okyar) Bey'in İstanbul'un ticari hayatı ile ilgili olarak odadan istediği rapordur.

Bu çalışmalar yürütülürken Ahmet Hamdi de Ankara'nın gözüne çarpan simalardan biri olmuştur. MTTB'nin umumi kâtibi olmasının yanında İzmir İktisat Kongresi'nde de kâtib-i umumilik yapmıştır. Ayrıca İTO'nun millîleşmesinin ardından oda mecmuasının başına geçmesi de tanınması için yeterli bir fırsat olmuştur. Savunduğu konularda yazdığı sert makaleler Ankara tarafından hoş karşılanmasa da bunları yazan kişi hakkında merak uyandırdığı kesindir. Ahmet Hamdi, yazılarının ilk karşılığını tütün rejisi meselesi hakkında görüşlerine başvurulmak üzere Ankara çağrılmasıyla almıştır.

Ahmet Hamdi'nin Ankara'dan aldığı ikinci görev ise Anadolu Demir Yolları İdare Meclisi Üyeliği'dir¹⁵⁸. Kendisi hatıralarında böyle bir görevi beklemediğini kendisi için bir sürpriz olduğu yazmaktadır. Kendisine bu görevin verilmesini ise Nafia Vekili Süleyman Sırrı Bey'e olan yakınlığına bağlamaktadır. Süleyman Sırrı Bey'in İstanbul'da Nafia Umum Müdürü iken Ahmet Hamdi, gazeteci sıfatıyla kendisiyle pek

¹⁵⁷ Chester Projesi'nin iptalinin asıl sebebi proje sahiplerinin Musul ve Kerkük üzerindeki planlarını uygulayamayacak olmaları olsa bile, İstanbul tüccarlarının basın yoluyla yürüttüğü kampanyanın hükümet üzerinde hiç etkisi olmadığını savunmanın tüccarın çabalarına haksızlık etmek olacağı düşüncesindeyiz.

¹⁵⁸ B.C.A., Fon Kodu: 30..18.1.1., Yer No: 9.26..11, Dosya No: 156-10, Sayı: 534, Tarih: 19/05/1924.

çok defalar görüşme yapmıştır¹⁵⁹. Ayrıca Ahmet Hamdi, yazdığı yazıların da kendisinin bu göreve getirilmesi açısından en büyük etmenlerden biri olduğunu kesindir.

Bu dönemde Anadolu Demir Yolları Umum Müdürü Behiç Bey'dir. Behiç Bey başkanlığındaki idare meclisi, imtiyazı Almanlardan geri alınmış olan Anadolu demir yollarını yönetmek üzere kurulmuştur. Behiç Bey başkanlığında yapılan gezilere Ahmet Hamdi de katılmış ve Behiç Bey'in tecrübelerinden fazlasıyla yararlanmıştır. Kendisinin demir yolları hakkında teknik bilgisi olmadığı için yalnızca idari konularda görüş beyan etmiştir. Bu konuda hatıralarında Emekli Sandığının kurulmasındaki payını şu şekilde anlatmıştır:

“Sorunlar teknik olmayınca bülbül kesilirdim. Umum Müdür Behiç Bey ve Daire reisleri en çok davalarını bana kabul ettirmek çabası içindeydiler. Ukalılığı da elden bıraktığım yok, teknik gerisinde ne kadar iş varsa hepsine aklım ererdi sanki!. İdare, memurlar arasında bir tasarruf sandığı kurulmak istemiş, hatta bunun için İsviçre'den sigorta işlerinde mütehassıs birisini de getirmiş. Mütehassıs, eldeki bilgiye ve rakamlara dayanarak hesap yapmak mümkün değil demiş ve işin içinden çıkamamış.

... olmaz böyle şey. Verin bana dosyayı, bu işi tektik edeyim, size çıkar bir yol bulayım. ... cehaletin cesaret demek olduğuna, bu kendime güven halimi düşündükçe daha çok inanıyorum. ... verdiler işi bana... iş işten geçtiği için söylemekte sakınca yok, bu rakamları filan hepsini ben uydurdum. Bir hesaba dayandığımı söyleyemem.

...

Bir an evvel tasarruf sandığının kurulmasını isteyen Umum Müdürlük, ortada dört başı mamur bir teklif görünce ona hemen katıldı ve Meclisin bir oturumunda Tasarruf Sandığı Nizamnamesi tasdik edilerek, kurulmuş oldu.”¹⁶⁰

¹⁵⁹ Koraltürk, *Gazi Bana...*, s. 186.

¹⁶⁰ Koraltürk, *Gazi Bana...*, s. 189-191.

Ahmet Hamdi'nin Behiç Bey'den öğrendiklerinin yanı sıra Anadolu Demiryolları Şirketinin nasıl işlediğini görmek gelecekteki fikirlerinin oluşmasında etkili olmuştur. Zira kendisi hayatının geri kalanında savunacağı iktisadi devletçilik modeline göre yönetilmekte olan bir şirketin idare meclisinde görev almaktadır. Bu şirketin bütçesi meclis onayından geçmemektedir. Umum müdürü başkanlığındaki idare meclisinin aldığı kararlar dâhilinde şirket yönetilmektedir. Ahmet Hamdi'ye göre şirketin düzgün işlemesinin en büyük nedeni budur. Fakat iktisadi devletçilik esasına göre yönetilen şirketin Umum Müdürü Behiç Bey ile Nafia Vekili Süleyman Sırrı Bey'in aralarının açılması her şeyi değiştirmiştir. Önce şirketin bütçesinin meclis onayından geçmesine karar verilmiş daha sonra da tamamen devlet idaresine geçmiştir. İdare Meclisinin merkezinin Ankara'ya taşınması üzerine Başar, görevinden ayrılmıştır¹⁶¹. Ahmet Hamdi Başar'ın hatıralarından anlaşıldığına göre şirketin Umum Müdürü Behiç Bey'e karşı bir hayranlığının olduğu bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Başar'ın daha sonra müdürlük görevini üstlendiği şirketlerde Behiç Bey modelini takip ettiği yargısında bulunmak yanlış olmasa gerektir.

2. 2. 2. Liman Şirketi Müdürlüğü

Millîleşen Türkiye'de Türk tüccarların ilgisi sadece ulusal düzeydeki iktisadi meselelerle sınırlı kalmamıştır. Aralarında birlikler oluşturarak azınlıklardan ve yabancı sermayeden boşalan iktisadi alanları kendi şirketleriyle doldurmaya çalışmışlardır. Tabi ki bunu yaparken en büyük desteği de hükümetten görmektedirler. Tüccarların bu dönemdeki davranışları ve yayın hayatları incelendiğinde hükümetin kendilerine yardıma zorunlu gibi hissettikleri intibası uyanmaktadır. İttihat ve Terakki'den gelen bir alışkanlık sonucu tüccar *“Biz zaten sizin istediğiniz millî burjuvaziyi oluşturmaya çalışıyoruz. Siz de bize yardımcı olmalısınız.”* edası içerisinde görünmektedir.

İktisadi alanda millîleşme çabalarını bizzat yürüten tüccarlar en kârlı gördükleri alanlarda faaliyete geçmişlerdir. Bu kârlı alanlardan bir tanesi de İstanbul Liman'ı olarak göze çarpmaktadır. Ahmet Hamdi ya bu rantı fark ettiğinden ya da millîleşme meselesine kendisini fazlaca kaptırdığından İstanbul Limanı'nın millîleşmesi meselesine el atmıştır.

¹⁶¹ Koraltürk, *Gazi Bana...*, s. 186-194.

Ahmet Hamdi, hatıralarında Liman Şirketinin millîleşmesi ve Liman Şirketindeki faaliyetleri hakkında bir hayli detaya sahip bilgiler vermektedir. Bu nedenle Liman Şirketi'nin millîleşmesi meselesini onun hatıralarını temel alarak incelemenin doğru olacağı kanaatine vardık.

Ticaret Odasının millîleşmesinin ardından gözler limana çevrilmiş durumdadır. Bu millîleştirme işi diğer millîleştirme işlerine göre de daha farklı bir boyut taşımaktadır. Zira diğer işlerde elde edilen kârdan kat be kat daha fazla kârın elde edilmesi söz konusudur. Bu kârı ilk olarak tespit eden ve bir Türk acentenin kurulmasını öneren kişi MTTB'nin ikinci başkanı ve iki yabancı vapur kumpanyasının müşaviri olan Kazım Ziya Bey olmuştur. Ahmet Hamdi, bu teklif üzerine yaşadıkları tereddüdü ve daha sonrasını şu şekilde ifade etmektedir.

“Ne güç iş acentelik?... Nasıl başarırız bunu? Kazım Ziya müşavirlik ediyor ama acentelikten bir şey anlamaz. Bize memur olarak ya da pay vererek çalıştıracığımız adam bulmak mümkün diyordu. Nihayet aklımız yattı bu işe... Biz dört arkadaşlık: Kazım Ziya, ben, Cemal Hüsnü ve Cester Emin. Arslanlar ağzından lokma kopararak, milli davaya hizmet ederek para kazanmanın şevki ve zevki hepimizi sarmıştı. Günlerce aramızda toplandık. Nihayet 10 bin lira sermaye ile “Bahri Muamelat Türk Anonim Şirketi adında bir şirket kurmaya karar verdik ve bu şirkete Ticaret Vekili Ali Cenani Bey'in yakın akrabasından Cevdet Bey isminde birini de ortak aldık.”¹⁶²

Görüldüğü gibi Ahmet Hamdi ve üç arkadaşı millîleşme gayelerinin yanında para kazanma arzusu ile de harekete geçmişlerdir. Kurdukları *Bahri Muamelat Türk Anonim Şirketine* Cevdet Bey'i ortak etmelerinin sebebi ise Ankara'nın desteğini sağlamaya yönelik bir hamle olarak değerlendirilebilir.

Şirket kurulduktan sonra Ankara nezdinde çalışmalar başlamıştır. Bu çalışmalar sonucunda 14 Nisan 1925 tarihinde 618 numaralı Limanlar Kanunu çıkarılmıştır. 20

¹⁶² Başar, “Hatıralar”, S. 59, 1966, s. 56.

Nisan 1925 tarihinde Resmî Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren bu Kanun’un 8. Maddesinde,

*“Sermayesinden bir kısmını bütçesinden vererek limanlarda yükleme ve boşaltma ve su, kömür dağıtma işlerini tanzim için hisse senetleri nama muharrer her limanda birer anonim Türk şirketi meydana getirmeğe Hükümet mezundur. İstanbul liman için 1341 senesi nihayetine kadar böyle bir şirketin teşkili mecburidir. Bugün bu işlerde çalışmakta olan merakibi bahriye sahipleri, işbu merakibe kesilecek kıymet üzerinden şirketlerin hisse senetlerine tercihan talip olmak hakkını haizdir. Ancak şirketlerin teşekkülünden itibaren altı ay içinde işbu haklarını istimal etmedikleri halde hakları sakıt olur. Şirketler mezkûr merakipte çalışan işçileri başkalarına tercihan işletmeğe mecburdurlar. Mezkûr merakibin kıymetleri berri ve bahri ticaret odalarından birer aza ile ticaret müdürü ve liman reisi ve merakip sahipleri mümessilinden mürekkep beş kişilik bir heyet tarafından takdir olunur.”¹⁶³*denilmektedir.

Kanun içerisindeki bu madde ile birlikte Ahmet Hamdi ve arkadaşları istediklerini fazlasıyla almışlardır. Zira bu Kanun sayesinde limanları işletecek şirketin Türk olması şartı getirilmiştir. Böylece yabancı şirketlerin rekabet olanağı ortadan kalkmıştır. Zaten Ahmet Hamdi de kendilerinin bu iş için en uygun kişiler olduğunu düşünmektedir.

Cemal Hüsnü Bey ve Emin Cester Bey’in dönemin Ticaret Vekili Ali Cenani Bey’in yakın arkadaşları olması ayrıca diğer ortak olan Cevdet Bey’in de vekilin yakın akrabası olması şirketin şansını bariz ölçüde arttıracak açıktır. Bu avantajlarını kullanmak isteyen şirket, hemen hükümete başvurarak İstanbul Limanı’nı işletmeye talip olduğunu bildirmiştir¹⁶⁴. Ahmet Hamdi Bey, işi şansa bırakmayarak ortaklarını özenle seçmiş ve Ankara’dan olumsuz bir karar çıkma şansını en aza indirmiştir.

Ahmet Hamdi Başar ve ortaklarının çok avantajlı bir durumu olduğu görünse de inhisarı ele geçirme yolundaki planları istedikleri gibi gitmemiştir. Kanun sayesinde

¹⁶³ Resmi Gazete, 20/04/1925, S. 95.

¹⁶⁴ Başar, “Hatıralar”, S. 59, 1966, s. 56.

yabancıların giremediği işe başka Türk şirketler talip olmuş ve sıkı bir rekabet başlamıştır. En önemli rakip İstanbul Mavna ve Salpuryacılar Tahmil ve Tahliye Türk Anonim Şirketi olmuştur. Mavnacılar tarafından kurulmuş olan bu şirket limandaki kârın farkında olduğu için bu inhisarı başka bir şirkete kaptırmak istememektedir. Fakat inhisarın kendilerinde olmadığı zamanlarda dahi oluşturdıkları gedik sistemi nedeniyle halkın tepkisini çekmiş olmaları inhisarı tek başlarına almaları önündeki bir engel olarak ortaya çıkmıştır. Yakup Bey, bunun farkına varmış ve Bahri Muamelat Türk Anonim Şirketine imtiyazı ortaklaşa almayı teklif etmiştir. Bunun üzerine devlet, kendisini temsil eden şirketlerin de katıldığı yeni bir şirket kurmaya karar vermiştir. Sonuç olarak Seyri Sefain İdaresi, Türkiye İş Bankası, Sanayi ve Maadin Bankası, Bahri Muamelat Türk Anonim Şirketi ve Mavnacılar ve Salpuryacılar Tahmil ve Tahliye Türk Anonim Şirketinin katılımı ile *İstanbul Liman İnhisarı Türk Anonim Şirketi* kurulmuş ve inhisar hakkı bu şirkete verilmiştir¹⁶⁵. Fakat Mavnacıların idare tecrübesinin olmaması, devlet kuruluşlarının ise şirkete yalnızca delege yollaması idare işinin Ahmet Hamdi ve ortakları üzerinde kalmasına neden olmuştur. Böylece liman inhisarını tamamen alamamasına rağmen kurulan şirketin yönetimini ele geçirmeyi başarmıştır.

Her kuruluşun 100 bin lira sermaye koyarak ortak olduğu şirketin kuruluşuna 9 Ağustos 1925'te karar verilmiş ve şirket 1 Eylül'de faaliyete geçmiştir¹⁶⁶. Şirketin nizamnamesinde¹⁶⁷ şirketin yapacağı işler maddeler halinde yazılmıştır. Birinci maddede; İstanbul Limanı'nda gemiler için tatlı su tevziatı, gemilere tatlı su itası ve kömürde dâhil olduğu hâlde yolcu ağırlığı haricindeki bilumum tahmil ve tahliye kılavuzluk ve dalgıçlık, tahlisiye işleri hususatına dair 26 Temmuz 341 tarih ve 2256 numaralı kararname-i âliye mukadderen ve bilcümle hukuki işbu şirkete müdir imtiyaz mukavelenamesi ahkâmına bahriye, menbaî ve tesisatı tasrif ve bunları idare ve icabında da İstanbul ve diğer limanlarda ve limanlar arasında muamelât ve nakliyat bahriyeye mut'allık ve bilcümle ticari ve sanayi hususatı da ifa edebilmek olarak belirlenmiştir. (Madde 1).

Şirketin faaliyet alanı İstanbul limanları olarak bildirilmiş olmasına rağmen ülkenin herhangi bir yerinde hatta yurt dışında dahi şube açılabileceği nizamnamede yer

¹⁶⁵ Başar, "Hatıralar", S.59, 1966, s. 57.

¹⁶⁶ BCA, Fon Kodu: 30..18.1.1., Yer No: 15.49..20., Dosya No: 161-15, Sayı: 2328, Tarih: 9/8/1925.

¹⁶⁷ Şirketin Nizamnamesinin tam metni için bkz. Ek: V.

almıştır. Bu şubeleri açma hususunda tek şart olarak ise Ticaret Vekâletine bilgi vermek gerektiği gösterilmiştir. (Madde 3). Şirketin faaliyet süresi ise olağan üstü bir durum yaşanmadığı müddetçe 30 yıl olarak belirlenmiştir (Madde 4).

Nizamnamede dikkat çeken bir maddede şirkette çalışacak kişiler hakkındadır. Beşinci madde bu konu hakkında “Şirket, bu merakebede çalışan ve bu sayı kendilerine sanat ittihaz edinen Türk işçilerini başkalarına tercihen işletmeye mecburdur.” denilmektedir. Bu sayede limanın tamamen millîleşmesi sağlanmaya çalışılmış olabileceği gibi, mavnacılar şirketinin kendi çalışanlarını güvenceye almak için eklettirdikleri bir madde de olma ihtimali vardır.

Şirket kurulduktan sonra iş yönetim kurulunu oluşturmaya gelmiştir. O dönem içerisinde katı bir devletçilik uygulanmadığından devlet kurumlarından yönetici seçilmemiştir. Geriye imtiyaz için kıyasıya rekabet etmiş iki şirket kalmıştır. Bunlardan mavnacıların kurduğu şirketin ise daha önce oluşturdukları gedik sisteminden ve halkın kendilerinden memnun olmamasından dolayı şansı az gözükmektedir. Yönetim için en mantıklı seçimin Bahri Muamelat Türk Anonim Şirketi’nden yapılabileceği düşünülmeye başlanmıştır. Ticaret Vekili Ali Cenani Bey’in çağrısı üzerine 17 Ağustosta şirketin ilk idare meclisi toplantısı yapılmıştır. Bu toplantıda 15 kişilik idare meclisi oluşturulmuştur. 15 kişilik bu meclisin 4’ü Ahmet Hamdi ve ortakları olmuştur. Diğer üyeler ise hükümet tarafından belirlenmişlerdir. Bunlar arasında Şükrü Saraçoğlu, Doktor Fikret, Salih Bozok, Mavnacılar Şirketi Müdürü Yakup Bey, Seyri Sefain İdaresi Umum Müdürü Sadullah Beyler vardır. Ahmet Hamdi, geri kalan kişilerin ise İsmet Paşa tarafından kayırlan kişiler olduğunu bildirmektedir. İdare heyetinin bir gün sonraki toplantısında da Ahmet Hamdi, İdare Meclisi üyeliği sıfatı baki kalmak üzere şirketin umum müdürlüğüne getirilmiştir¹⁶⁸. Böylece Başar, şirketin yönetim kadrosuna hâkim olmayı başarmıştır.

Gerek şirketin yeni kurulması, gerek şirket yöneticilerinin bu işteki tecrübesizlikleri şirketin ilk yıllarını sancılı geçirmesine neden olmuştur. Öncelikli olarak para meselesi gündeme gelmiştir. Hükümet, İzmir Limanı’nı millîleştirip Türk şirkete teslim ettikten sonra buraya bir milyon lira yardımda bulunmuştur. Ahmet Hamdi ve arkadaşları bu durumu gördüklerinde İzmir Limanı’na göre çok daha fazla

¹⁶⁸ Başar, *Hatıralar*, S. 59, 1966, s. 57-58.

işlek olan İstanbul Limanı'na en az beş milyon lira verileceğini hesap etmişlerdir. Gayet iyimser bir şekilde hesap ettikleri bu para ellerine geçmediği gibi, ortakların taahhüt ettiği sermayeyi tam olarak yatırmamaları da şirketi iyice parasız bırakmıştır. Bahri Muamelat Türk Anonim Şirketi ve İş Bankası taahhütlerinin %10'unu yatırmışlardır. Diğer ortaklar ise hiç para yatırmamışlardır. Başlangıçta beklenen 5 milyon lira yerine şirketin elinde ancak 20 bin lira bulunmaktadır¹⁶⁹. Devletin İzmir Limanı'na yüklü miktarda para yardımı yapmasına rağmen İstanbul Limanı için aynı cömertliği göstermemesini yalnızca devletin İstanbul'a bakış açısı olarak değerlendirmenin yanlış olacağı kanaatindeyiz. İstanbul Limanı, İzmir Limanı'na göre daha organize ve daha fazla kâr getirir durumdadır. İzmir'de limanın gelişmesi için yapılması gereken daha çok iş vardır. Bu durum devletin limanlara sermaye verirken dikkate aldığı bir durum olsa gerektir. Bu nedenle İzmir Limanı istediği parayı alırken İstanbul Limanı'nın aldığı para cüzi bir miktarla sınırlı kalmıştır.

Paranın yeterli olmaması nedeniyle günlük masrafların karşılanması için bazı tedbirler alınmışsa da liman imtiyazının tam olarak işleyebilmesi için gerekli para bulunamamıştır. Ahmet Hamdi, şirketin umum müdürü sıfatıyla Ankara'da görüşmeler yapmış, fakat para bulmak konusunda bir başarı sağlayamamıştır. İş Bankasından da kredi almak mümkün olmamıştır. Bütün bu sıkıntılar arasında Ahmet Hamdi Bey, bazı tanıdıklarını kullanarak şirkete 100 bin lira varidat sağlamayı başarmıştır. Hatıralarında geniş bir şekilde yer verdiği olay sonunda dolaylı bir şekilde Maadin Bankasının hisselerini peşin parayla Maliye Bakanlığına satmayı başarmıştır¹⁷⁰.

İstanbul Liman İnhisar Türk Anonim Şirketi, teoride beş ortaklı olmasına rağmen pratikte iki ortağı vardır. Bunlar yukarıda da bahsettiğimiz gibi imtiyaz alımı sırasında büyük rekabete girişmiş olan Ahmet Hamdi'nin şirketi ve Mavnacıların kurduğu şirkettir. Ahmet Hamdi ve ortakları ile Mavnacılar arasındaki mücadele şirket kurulduktan sonra da devam etmiştir. Her iki tarafta birbirlerini saf dışı bırakabilmek için çaba sarf etmişlerdir. Ahmet Hamdi'nin parasızlıktan sonra uğraşması gereken bir mesele olarak da mavnacılar ortaya çıkmıştır. Mavnacılar, mavnaların şirket tarafından satın alınmasına karşı çıkmış, şirketin taşıma işlerini mavnacılara ücret karşılığı yaptırmalarını savunmuşlardır. Ahmet Hamdi ise mavnaları şirkete alarak kâr etmeye

¹⁶⁹ Koraltürk, *Gazi Bana...*, s. 207.

¹⁷⁰ Koraltürk, *Gazi Bana...*, s. 219-225.

çalışmaktadır. Bu çekişme, şirket çalışanlarını dahi ikiye bölmüştür. Sonunda mavnacılar harekete geçmiş ve Ahmet Hamdi'yi şirketin genel müdürlüğünden azletmeye çalışmışlardır. Ahmet Hamdi, şirket nizamnamesini iyi bilmesi ve inatçılığı sayesinde bu girişimi bertaraf etmiştir. Sonuç olarak Ankara Hükümeti duruma el koymuş ve İzmir Liman Müdürü Hulusi Alataş'ı işe el koyması için İstanbul'a göndermiştir¹⁷¹. Sonuç olarak mavnacıların isyanı bastırılmış ve Ahmet Hamdi müdürlük koltuğunu korumayı başarmıştır. Bu mücadele onun kararlı kişiliğini yansıtmaları açısından da önemlidir.

İstanbul Limanı, şirket tarafından devralındığında ilkel şartlarda iş gören bir müessese konumundadır. Dünya standartlarının çok altında depoları ve iskeleleri vardır. Ayrıca indirme bindirme fiyatları dünya standardının çok üzerinde gerçekleşmektedir. Ahmet Hamdi, şirket ve liman üzerindeki otoritesini tam olarak sağladıktan sonra limanın daha fazla kâr getirmesini sağlamak için çalışmalara bağlamıştır. Bağdat Demiryolları İdare Meclisi üyeliği sırasında Behiç Bey'den çok şey öğrenen Ahmet Hamdi, liman şirketini de bu düzen içerisinde yönetmeye çalışmıştır. İstanbul Liman Şirketi, devletin hissedar olduğu, hatta büyük oranda sermayesini sağladığı fakat işlerini ciddi bir biçimde müdahale etmediği bir şirket görünümü kazanmıştır. Şirket ilk faaliyete geçtiğinde iş hakkında pek bilgi sahibi olmayan Hamdi, işi öğrenmeye başladıktan sonra şirket üzerinden rant sağlayanları birer birer saf dışı bırakmıştır. Bu sayede şirketin ciddi manada kâra geçmesini sağlamıştır. Elde edilen bu kârdan kendisi de faydalanmıştır. Belki büyük bir servet edinmemiştir ama özellikle şirketin bütün imkânlarından sonuna kadar faydalanmıştır. Kendi tabiri ile yaşadığı bu lüks hayat pek çok kişinin dikkatini çekmiştir. Bu da kendisine pek çok düşman kazandırmıştır. Ahmet Hamdi, bir dönem sonra *Liman Prensi* olarak anılacak kadar şirketteki yeri sağlam ve yaşantısı lüks bir şahıs hâline gelmiştir¹⁷². Başar, hayatının en rahat ve başarılı dönemini bu şirketin başındayken yaşamıştır.

Ülkenin sıkıntıları içerisinde lüks bir hayat süren Ahmet Hamdi hemen fark edilmiştir. Bu nedenle de hem ülke içinden hem de ülke dışından hücumlara uğramıştır.

¹⁷¹ Başar hatıralarında bu olayı anlatırken yönetim kurulunun karar almasını engellemek için üç arkadaşı ile birlikte istifa ettiğini bu şekilde azil kararını hukuksuz hâle getirdiğini anlatmaktadır. Daha sonra da şirkette mavnacı yanlılarını tasfiye etme işine girişmiştir. Olay hakkında detaylı bilgi için bkz. Başar, *Hatıralar*, S. 61, s. 52-61.

¹⁷² Ahmet Hamdi'nin şirketin imkânlarını kullanması ve liman prensi olarak anılması hakkında detaylı bilgi için bkz. Korlatürk, *Gazi Bana...*, s. 253-256.

Limanda sigorta işini yürüten Lloyd Şirketinin primlere %40 zam yapması ve bunu da malların taşıma sırasında eskisinden daha çok yıpranmasına bağlaması ulusal ve uluslararası alanda yankı bulmuştur. Manchester Guardian gazetesinde konu ile ilgili bir haber yer almıştır. Ankara tarafından bu olay ciddiye alınmış ve hemen Ahmet Hamdi'den konu ile ilgili bilgi ve gazetede çıkan haber talep edilmiştir¹⁷³. İşin aslı şirket tarafından araştırılmış ve şirketin daha fazla kâr için böyle bir haber düzenlettiği ve sahte belgeler kullandığı tespit edilmiştir. Şirket tarafından Manchester Guardian gazetesine bir mektup gönderilmiştir. Bu mektup gazete tarafından yayınlanmış ve liman şirketi aklanmıştır¹⁷⁴.

Limanın gelişmesini sağlamak için ticaret odası da çalışmalar yapmıştır. Liman hakkında raporlar hazırlayarak hükümete sunmuştur. Bu raporlarda göze çarpan husus, liman şirketinin muhtar bir şirket olarak idare edilmesi teklifidir. Ayrıca hükümet tarafından serbest bölge oluşturulması da teklif edilmiştir. Bu sayede Ankara'nın başkent olması ile birlikte siyasi önemini kaybeden İstanbul'un iktisadi özelliğinin muhafaza edilmesi hedeflenmiştir¹⁷⁵. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği'nin dış ticaret olanaklarının azalması İstanbul Limanı'nın transit ticaret merkezi olma özelliğini kaybetmesine sebep olmuştur¹⁷⁶. Açılacak bir serbest bölgenin limana eski canlılığını kazandıracağı düşünülmüştür.

Bu teklif hükümet tarafından olumlu karşılanmıştır. Serbest bölge meselesini araştırmak ve ülkede bu bölge için en uygun yeri seçmek amacıyla bir komisyon oluşturulmuştur. Bu komisyonun yurt dışında meseleyi incelemesi ve hükümete durumu bir raporla bildirmesi istenmiştir¹⁷⁷. Komisyon araştırmaları sonucunda bir rapor hazırlamış ve 11.12.1926 tarihinde hükümete sunmuştur. Bu raporda İstanbul'un uluslararası bir geçiş noktası olduğu ve geniş bir hinderlanda sahip bulunduğu vurgulanarak burada kurulacak bir serbest bölgenin tüm ülke için yarar sağlayacağı belirtilmiştir. Ayrıca İstanbul'da serbest bölgenin kurulabileceği yerler hakkında da

¹⁷³ B.C.A., Yer No: 1.5..4., Fon Kodu: 30..1.0.0., Dosya No: A1, Tarih: 24/6/1929.

¹⁷⁴ İstanbul Ticaret Borsası Bülteni, Beşinci Sene, Numara: 1319, 2 Haziran 1929, s. 3.

¹⁷⁵ Bahar Özdoğan, *Serbest Bölgeler*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2006, s. 24.

¹⁷⁶ Çağlar Keyder, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk Tüccarı'nın Millileşmesi", *Odtü Gelişim Dergisi*, 1979-1980 Özel Sayısı, s. 246-247.

¹⁷⁷ BCA, Yer No: 20.52..1., Fon Kodu: 30..18.1.1, Yer No: 20.52..1., Dosya No: 161-22, Sayı: 3980, Tarih: 28/07/1926.

detaylı bir çalışma da raporda yer almıştır¹⁷⁸. 1927 yılı başlarında *Serbest Mıntıka* hakkında bir kanun tasarısı oluşturulmuştur¹⁷⁹. Mecliste herhangi bir tartışma yaşanmadan 1132 sayılı *Serbest Mıntıka Kanunu* kabul edilmiştir¹⁸⁰. Buna rağmen Kanun’u hayata geçirmek mümkün olmamıştır. Uygulaması sürekli ertelenen Kanun, 1929 ekonomik krizi ile birlikte Türkiye’nin birçok ülke gibi ithal ikamesine dönük sanayileşme çabalarına girmesi gibi faktörler nedeniyle uygulanma fırsatı bulamamıştır¹⁸¹. Çağdaş bir sisteme sahip olmayan İstanbul Limanı’nda serbest bölge sisteminin uygulanması ve başarılı olması tartışılabilir bir meseledir. Zaten dünya ekonomik krizi bu uygulama fırsatını da alıp götürmüştür.

Cumhuriyetin ilk yıllarında müesseselerin kurulması veya ıslahı için yurt dışından pek çok mütehassıs ülkeye gelmiş ve çalışmalar yapmıştır. Bu mütehassıslar, üniversite reformu, emekli sandığının kurulması, merkez bankasının kurulması gibi hem sosyal hem de ticari alanlarda raporlar hazırlamışlardır. Bu dönemde hükümet tarafından liman şirketinin ıslahı ve geliştirilmesi için de yurt dışından bir mütehassıs getirilmesi uygun görülmüştür. Bunun için Kopenhag Liman Reisi, masrafları Liman Şirketi tarafından karşılanmak üzere ülkeye davet edilmiştir. Getirilen uzman limanda incelemeler yapmış ve bir rapor hazırlamıştır. Bu raporu doğrudan doğruya hükümete iletmiştir. Ahmet Hamdi’nin bu raporun içeriğinden ancak hükümetin kendisine bir nüshasını yollaması ve mütalaasını istemesi ile haberi olmuştur. Ankara’ya giderek bizzat İsmet Paşa’ya rapor hakkında düşüncelerini sunmuştur. Uzmanın görüşlerinin doğru olduğu fakat bu görüşlerin 19. yy liman anlayışına göre şekillendiğini oysa İstanbul Limanı’nın Orta Çağ limanı görünümünde olduğu için bu tekliflerin uygulanamayacağını anlatmıştır. Bu konuşmalarında İsmet Paşa’yı ikna etmiş olmalıdır ki kendi müdürlüğü zamanında bu mütehassısın görüşleri ile ilgili olarak bir çalışma yapılmamıştır¹⁸². Osmanlıdan kalma bir gelenek olarak yurt dışından gelen uzmanlar ve fikirleri çok kıymetli kabul edilmiştir. Liman hakkında bir rapor alındıktan sonra beklenen hemen uygulamaya konulmasıdır. Ahmet Hamdi Başar, hükümete verdiği

¹⁷⁸ Engin Erdoğan, *Serbest Bölgeler ve Türkiye’de Bir Model Denemesi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1985, s. 91,92.

¹⁷⁹ BCA, Yer No: 22.86..15., Fon Kodu: 30..18.1.1, Sayı: 4673, Tarih: 23/01/1927.

¹⁸⁰ Hakan Atik, *Serbest Bölge ve Türkiye’de Serbest Bölgeler*, Türkiye Kalkınma Bankası AŞ Araştırma Müdürlüğü, Ankara, Ocak 1998, s. 7.

¹⁸¹ Özdoğan, *age*, s. 24.

¹⁸² Koraltürk, *Gazi Bana...*, s. 256.

izahatlarla bu raporun uygulanmasını engellemiştir. Bu da onun hükümet üzerinde belli bir etkisi olduğunun kanıtıdır.

Şirket kısa zamanda gelişmiş ve büyük kârlar elde etmeye başlamıştır. Büyük kârların elde edilmesi ve özellikle yönetimin özerk olması bazı çevreler tarafından eleştiri konusu olmuştur. Özellikle Serbest Cumhuriyet Fırkası¹⁸³’nın kurulması ile Liman Şirketi hakkındaki tartışmalar alevlenmiştir. SCF, limanın sermayesinin devlet tarafından konulmuş olmasına rağmen, yönetimin özel kişiler elinde olmasını şiddetle eleştirmiştir. Partinin dokuz maddeden oluşan programının 6. Maddesinde;

*“Fırka, vatandaşların refahına mali ve iktisadi her türlü teşebbüslere engel olan hükümet müdahalelerini kabul etmez. Memleketin iktisadi hayatının inkişafında her türlü teşebbüs erbabının zahiridir. Cumhuriyet menfaatleri için girişilmesi icab eden iktisadi işlerde fertlerin kuvveti gayri kâfi görüldükçe, devlet doğrudan doğruya teşebbüs eder. Liman inhisarı kalkacaktır.”*¹⁸⁴ denilmektedir.

Cumhuriyet Halk Fırkası¹⁸⁵ ise inhisarlardan yana bir tutum sergilemektedir. SCF’ nin inhisarlar ve liman inhisarı meselesindeki hücumları bizzat İsmet Paşa tarafından cevaplanmıştır. Şirkete sahip çıkan İsmet Paşa, şirket kurulmadan önceki durumu anlatmakta ve devletin inhisar kurarak pek büyük bir müşkülü hallettiğini savunmaktadır. Bu inhisarın kurulmaması hâlinde muvazaalı yabancı şirketlerin işin içine gireceğini ve bu durumun daha fena sonuçlar doğuracağını dile getiren İsmet Paşa, inhisarın olduğu gibi devam edeceğini söylemektedir¹⁸⁶. İnönü’nün şirketi savunması yalnızca SCF’ye muhalefet etmek için olmasa gerektir. Liman şirketinin işleyiş düzeni ve İnönü’nün Ahmet Hamdi Başar’a duyduğu güven de bu savunmanın nedenleri arasında olmalıdır.

Ahmet Hamdi, SCF’nin liman inhisarına hücumu karşısında şirketi şu şekilde savunmaktadır:

¹⁸³ Bundan sonra SCF olarak anılacaktır.

¹⁸⁴ http://tr.wikisource.org/wiki/Serbest_Cumhuriyet_F%C4%B1rkas%C4%B1%E2%80%99n%C4%B1n_Program%C4%B1. Erişim tarihi 28.05.2010.

¹⁸⁵ Bundan sonra CHF olarak anılacaktır.

¹⁸⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, III. Dönem, C. XXI, s. 34.

“... bilhassa liman şirketine hemen hiç para verilmemiş ve şirket binlerce mavunayı, liman vesaitini satın almak, bunları yenilemek ve limanda ıslahat yapmak ve bütün bu dağınık işleri teşkilat altına bağlamak vazifesini kendi varidatı ile yapmak gibi, adeta imkânsız bir yolda yürümeğe mecbur tutulmuştur. Diğer taraftan liman inhisarının kurulması ile menfaatlari baltalanan bir çok kimse vardı, ve bunların bir kısmı, sermaye ve nüfuz itibarı ile, çok kuvvetli idiler. Serbest Fırkanın beş on maddeden ibaret programına liman inhisarının lağvına ait hüküm ise, bu nüfuz ve iktidar erbabının müdahalesiyle konulmuştu.”¹⁸⁷.

Daha önce de bahsettiğimiz gibi hükümet İzmir Limanı’na yaptığı maddi yardım kadar İstanbul Limanı’na yardımda bulunmamıştır. Ahmet Hamdi, şirketin devamını sağlamak amacıyla para bulmak için büyük çabalar sarf etmiştir. Bütün girişimleri sonuçsuz kaldığında ise kendisine göre masum bir oyunla Maliye Bakanlığını şirkete ortak yapma karşılığı 100 bin lira temin edebilmiştir. Böylece; Maliye Bakanlığı’ndan 100 bin, Bahri Muamelat Şirketi’nden 10 bin, İş Bankası’ndan 10 bin lira alınmış olmuştur. Mavnacılar şirketi ise kendi payına düşen parayı şirkete mavna vererek karşılamıştır. Seyrisefain İdaresi ise taahhüt ettiği sermayeyi vermemiştir. Şu durumda devletin, şirket sermayesinin büyük kısmına sahip olduğunun doğru olduğu görülmektedir. Hatta ilerleyen zamanlarda Ahmet Hamdi Başar, diğer ortakların elindeki hisseleri de Maliye Bakanlığı adına satın almıştır¹⁸⁸. Şu hâlde Fethi Bey’in iddiaları doğru olarak gözükmektedir. Fakat bu sistem haricinde başka ne tür bir sistem belirlenip uygulanmasının daha iyi olacağı meselesi tartışmaya açıktır.

Şirket, 1934 yılına kara iktisadi devletçilik anlayışına göre çalışmalarına devam etmiştir. Bu döneme kadar karma olarak devam eden ekonomi iyiden iyiye devletçi bir politika izlemeye başlamıştır. Bu politika çerçevesinde limanların da devletleştirilmesi meselesi gündeme gelmiştir. 18 Haziran 1934 tarihinde 2521 sayılı *Liman İşlerinin Hükümetçe İdaresine Dair Kanun* ile sermayesinin 3/4 ‘ü veya daha fazlası hazineye ait

¹⁸⁷ Başar, *Atatürk’le Üç Ay ve 1930’dan Sonra Türkiye*, AİTİA Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu Basımevi, Ankara, 1981, s. 6-7.

¹⁸⁸ Ahmet Hamdi Başar’ın şirket için para arama girişimleri ve Maliye Bakanlığı’nı onlardan habersiz şirkete ortak edişi hakkında detaylı bilgi için bkz. Koraltürk, *Gazi Bana...*, s. 213-225.

olanların tasfiyesi veya satın alınması için Maliyeye yetki verilmiştir¹⁸⁹. O döneme kadar zaten Ahmet Hamdi tarafından şirket hisselerinin büyük kısmı Maliye Bakanlığına satılmış olduğundan İstanbul Liman İnhisar Şirketi devlete devredilmiştir. Şirketin devlete devri ile de Ahmet Hamdi'nin genel müdürlük görevi sonra ermiştir.

2. 2. 3. Atatürk'ün Maliye Uzmanı Ahmet Hamdi ve Türkiye Gezisi

Cumhuriyetin ilk yıllarında yeni yeni filizlenmeye başlayan devlet pek çok sıkıntı ile karşılaşmıştır. Her alanda geri kalmışlığı yenmek için çaba sarf edilmiştir. Bütün bu çabalar dönüp dolaşıp ekonomiye dayanmaktadır. Ekonominin güçlü olması devletin de güçlü olduğu manasına gelmektedir. Ekonominin güçlendirilmesi için çabalar sarf edilmişse de istenilen sonuca ulaşamamıştır. Başlangıçta karma bir ekonomi benimsenmiş gözükmemektedir. Yabancı sermayenin ülkeye gelmesine karşı bir politika da izlenmiştir. Bu dönemde tuz inhisarı bir Anonim Şirkete, petrol – benzin inhisarı bir Amerikan Şirketine (Standard Oil Co.), kibritle – çakmak inhisarı yine bir Amerikan Şirketine (The Amerikan Turkish Investment Corporation), ispiro ve alkollü içkiler inhisarı 1927'ye kadar bir Polonya Şirketine verilmiştir. Özel sektör teşvik edilmiş fakat özel sektörün gücünün üstünde olan yatırımlar da devlet tarafından yapılmıştır¹⁹⁰. Bunun en bariz örneği İstanbul Liman İnhisar Şirketidir. Özel sektörün sermaye olarak üstesinden gelemeyeceği bir işe devlet ortak olmuş fakat yönetimini yine özel sektöre bırakmıştır.

1929 yılına gelindiğinde patlak veren ve hemen hemen bütün dünyayı etkileyen ekonomik kriz Türkiye'de de etkisini göstermiştir. Türkiye, bu buhranı atlattırmak için çareler aramaya başlamıştır. Bu konuda devletçi bir ekonomi politikası mı yoksa liberal ekonomi politikası mı izlenmesi gerektiği sorusu ortaya çıkmıştır. Mevcut hükümet izlediği politikayı *mutedil devletçi* olarak belirlemiştir. Mutedil devletçiliğin benimsenmesinin temel nedeni olarak ekonomide istenen kalkınmanın hızlı bir şekilde gerçekleşmemesi olarak gösterilebilir. İstenen hızlı kalkınmanın gerçekleşmemesinin nedeni ise altyapı, sermaye, girişimci ve teknik eleman yetersizliği olarak kabul

¹⁸⁹ *Resmî Gazete*, S. 2735, s. 4425.

¹⁹⁰ Dündan Sağlam, "Devletçilik İlkesinin Gelişmesi ve Günümüzdeki Sonuçları", *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, C. 2, S. 4, s. 74.

edilebilir¹⁹¹. Bu sayede devlet arzu ettiği hızlı kalkınmayı sağlamayı hedeflemiştir. Ayrıca 1929 buhranının liberal sistemin iflası olarak değerlendirilmesi hükümeti devletçi bir politikaya doğru itmiştir.

Hem çok partili sisteme geçmek hem de ekonomik bunalımı atlatma konusunda farklı görüşleri de dinlemek amacıyla SCF, Mustafa Kemal Atatürk'ün desteği ile kurulmuş bir partidir. Kurucusu Fethi Okyar, partiyi kurma şartı olarak Mustafa Kemal Atatürk'ün tarafsız kalmasını istemiştir. Atatürk tarafsız kalmanın yanı sıra partiye milletvekili vermeyi kabul etmiştir. Atatürk'e yakınlığı ile bilinen ve daha sonra Millî Eğitim Bakanı olacak Reşit Galip Bey¹⁹², Ahmet Ağaoğlu hatta refikası Makbule Hanım'ı dahi SCF'ye kayıt ettirmiştir¹⁹³.

SCF' nin kurulması Türkiye'de beklenenden daha fazla bir infial uyandırmıştır. CHF politikalarından hoşnutsuz olan gruplar SCF'ye akın etmeye başlamışlardır. Muhalefet misyonu ve farklı bir görüşün dile getirilmesi amacı ile kurulan fırka kısa zamanda iktidarı ele geçirebilecek bir görüntü vermiştir¹⁹⁴. Fethi Bey ve partisinin etrafından, SCF'nin düşüncelerini paylaşmadıkları hâlde CHF'ye duydukları tepki nedeniyle, pek çok kişi toplanmıştır. Durumun kontrollü bir muhalefet, yeni fikirler durumundan irtica boyutuna gelmesi üzerine SCF, kurucuları tarafından kapatılmıştır¹⁹⁵.

Fırkanın kapanması ile bütün sorunlar halledilmiş kabul edilmemiştir. Mustafa Kemal Atatürk, halkın SCF'ye neden bu kadar ilgi gösterdiğini merak etmiştir. SCF'nin programı ile CHF'nin programı arasında çok büyük farklar olmamasına

¹⁹¹ Nadir Eroğlu, "Atatürk Dönemi İktisat Politikaları", *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2007, C. XXIII, S. 2, s. 66.

¹⁹² Reşit Galip hakkında detaylı bilgi için bkz. Osman Kubilay Gül, *Osmanlı'dan Cumhuriyete bir Türk Aydın ve Siyasetçisi dr. Reşit Galip*, (Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Kırıkkale, 2007.

¹⁹³ Makbule Hanım'ın SCF'ye dâhil olması Mustafa Kemal'in partiye verdiği değeri yansıtmaları açısından önem taşımaktadır. Bu sayede Gazi, tarafsızlığını göstermektedir.

¹⁹⁴ Partinin ileri gelenlerinden Ahmet Ağaoğlu partiye biçilen rolün muhalefet olduğunu çok önceden anlamıştır. Partinin 1930 seçimlerine girmesini dahi istememiştir. Ona göre parti önce meclisteki küçük gurubu ile yumuşak bir muhalefet sürdürmelidir. Bu sayede partinin teşkilatını tamamlaması ve kendisini halka daha iyi anlatabilmesi mümkün olacaktır. Detaylı bilgi için bkz. Fahri Sakal, *Ağaoğlu Ahmet Bey*, TTK Yayınları, Ankara, 1999, s. 58.

¹⁹⁵ Tezimizin çalışma alanı nedeniyle SCF'nin ülke içerisinde uyandırdığı infial ve sonuçları hakkında geniş bilgiye yer vermeyi uygun görmedik. Fakat SCF hakkında geniş bilgi şu kaynaklar incelenebilir, Fethi Okyar, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Feshedildi*, İstanbul Yayınları, İstanbul, 1987, Çetin Yetkin, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı*, Karacan Yayınları, İstanbul, 1982, Cem Emrence, *99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, Ahmet Ağaoğlu, *Serbest Fırka Hatıraları*, Nebioğlu Yayınevi Siyasi Yayınları, İstanbul, 1969.

rağmen bu kadar ilgi görmesini CHF'nin izlediği politikalardan hoşnutsuz olan halkın SCF'ye sığınması olarak değerlendirmiştir. Bu hoşnutsuzluğun sebeplerini anlamak ve çözüm yolları üretmek için bir yurt gezisi düzenlemeye karar vermiştir. Bu amaçla bir mütehassıslar heyeti oluşturmuş ve iki bölümden oluşan uzun bir yurt gezisine çıkmıştır¹⁹⁶. Bu seyahatte Kayseri, Sivas, Tokat, Amasya, Samsun, Trabzon, İstanbul, Kırklareli, Edirne, Bursa, İzmir, Aydın, Denizli, Balıkesir, Antalya, Mersin, Malatya, Adana, Konya ve Afyonkarahisar illeri ziyaret edilmiş ve halkın şikâyetleri yerinde tespit edilmeye çalışılmıştır¹⁹⁷. Ahmet Hamdi Başar da Mustafa Kemal Atatürk'ün Maliye Mütehassısı unvanıyla bu geziye dâhil edilmiştir.

Aslında Ahmet Hamdi Başar'ın ülkenin ekonomik sorunlarına ilgi duyması ve sesini Mustafa Kemal Atatürk'e duyurmaya çalışması daha eskiye dayanmaktadır. Ahmet Hamdi Başar, Liman Şirketi müdürü iken sadece kendi işleriyle uğraşmamış, ülke meseleleri ile de yakından ilgilenmiştir. Gençlik dönemlerinden beri iktisada ilgi göstermiş olan Ahmet Hamdi, devletin iktisat politikasını beğenmemektedir. İktisadi alanda görüşlerinin hükümete çok faydalı olacağı görüşündedir. İlk olarak görüşlerini Mustafa Kemal Paşa'ya duyurmaya çalışmıştır. Bu amaçla Salih Bozok'a bir mektup yazmış ve iktisadi görüşlerini Gazi'ye sunmak istediğini bildirmiştir. Mektuba ayrıca görüşlerini başlıklar hâlinde eklemiştir. Ona göre;

1. Bol istihsal yapmalıdır.
2. Ülke kalkınması için devlet gücü şarttır. Fakat mevcut kurumlar bu işi yapabilecek yeteneğe sahip değildir. Bu nedenle devlet müesseselerinin bir inkılaba ihtiyacı vardır.
3. İktisadi devlet mekanizması kurulmalıdır. Plan ve iktisadi işlemler idari devlet teşkilatından ayrılmalıdır.
4. Memleketin iskân sistemi bozuktur ve nüfus siyaseti yoktur. Yeni iskân sahaları meydana getirilmeli, Anadolu'nun verimli toprakları üretime açılmalıdır.

¹⁹⁶ Gezi 18 Kasım 1930 günü Ankara'dan Kayseri'ye hareketle başlamıştır. 7 Ocak 1931 tarihi İstanbul'a ulaşılması ile ilk bölüm tamamlanmıştır. 26 Ocak 1931'de ikinci bölüm başlamıştır. Bu bu gezi de 4 Mart'ta Ankara'ya dönülmesi ile son bulmuştur. Başar, *Atatürk'le Üç Ay...*, s. 3.

¹⁹⁷ Bu gezi bazı yazarlar tarafından *Dert Dinleme Gezisi* olarak adlandırılmıştır. Bkz. Mehmet Önder, *Atatürk'le Adım Adım Türkiye*, Kültür Ofset Araştırma Yayınları, Ankara, 1984, s. 214. Ayrıca bkz. Başar, *Atatürk'le Üç Ay...*, s. 3.

5. Sanayi ve sanayi himayesinde yanlış yol takip edilmektedir. Bu sayede cılız bir sanayi kurulmaktadır. Sanayide gümrük himayesi meselesi tekrar gözden geçirilmelidir.
6. Kalkınma için yabancı sermayeye ihtiyaç yoktur, fakat yabancı sermaye ile iyi geçinmek lazımdır.
7. Yapacağımız bütün işlerde planlı davranmak gerekmektedir.
8. Üretim karşılığı para politikası benimsenmelidir¹⁹⁸.

Mustafa Kemal Paşa'ya bu görüşler tam olarak ulaşmış mıdır yoksa Salih Bey'de mi kalmıştır kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat Salih Bey'in verdiği cevapta, Gazi'ye mektubu ulaştırdığını, kendisine Gazi tarafından İktisat Vekâletine rapor vermesi tavsiye ettiğini bildirmiştir¹⁹⁹. Durumdan anlaşıldığına göre Atatürk ilk başta Başar'ın fikirleri ile ilgilenmemiş, onu iktisat vekâletine yönlendirmiştir.

Başarın, geziye müteahhas olarak davet edilmesini sağlayan olay ise bir tesadüf sonucu Atatürk ile yüz yüze görüşmesi ve ona fikirlerini açıklaması olmuştur. SCF'nin liman inhisarı konusunda iktidarda bulunan CHF'ye yüklendiğinden ve İsmet Paşa'nın inhisarı müdafaasından yukarıda bahsetmiştik. İsmet Paşa, bu müdafaadan önce şirket hakkında Ahmet Hamdi'den bilgi almak istemiştir. Bu amaçla Dolmabahçe Sarayı'nda İsmet İnönü ve Ahmet Hamdi arasında bir görüşme yapılmıştır. Bu görüşmeye bir müddet sonra Mustafa Kemal de katılmıştır. Ahmet Hamdi, bu sayede görüşlerini hem cumhurbaşkanı hem de başbakan önünde açıklama fırsatı bulmuştur. Daha sonra kendisinden istenen liman şirketi raporunu verdiği sırada İsmet Paşa ile bir görüşme daha yapmıştır. Bu görüşmeler Ahmet Hamdi'nin önünde yeni bir sayfa açmış, Atatürk ve İnönü'nün gözlerine girmeyi başarmıştır²⁰⁰. Ahmet Hamdi'nin seyahate katılan uzmanlar arasında yer alması bu sayede olmuştur.

Mustafa Kemal'in heyetinde müfettişler ve uzmanlar yer almıştır. Ahmet Hamdi ve dönemin Tahran Büyükelçisi Memduh Şevket Beyler bizzat Atatürk'ün müşaviri olarak geziye dâhil olmuşlardır. Durumdan anlaşılan Dolmabahçe görüşmesi sonunda Ahmet Hamdi Bey, Ankara kulislerinde isminden en çok bahsedilen kişilerden biri hâline gelmiştir. Yurt gezisi için Ankara'ya gittiğinde meclis kulislerinde kendisine

¹⁹⁸ Koraltürk, *Gazi Bana...*, s. 264, 265.

¹⁹⁹ Koraltürk *Gazi Bana...*, s. 265.

²⁰⁰ Koraltürk, *Gazi Bana...*, s. 268-274.

Atatürk'ün ülke için yeni bir iktisadi program hazırlatacağı söylenmiştir²⁰¹. Başar, mektuplarla ulaşmaya çalıştığı Mustafa Kemal Atatürk ile üç ay geçirme şansını yakalamıştır.

Bu gezide Mustafa Kemal ve yanındaki heyet üç ay boyunca Türkiye'yi dolaşmış ve halkın şikâyetlerini dinlemişlerdir. Ahmet Hamdi de gezi sonunda sunmayı hedeflediği rapor için tetkikler yapmıştır. Bu gezi sırasında yaşadıkları olayları bir kitap hâline getirmiştir²⁰². Bu kitapta seyahat boyunca yaşadıkları olayları detaylı bir şekilde anlattığı gibi ülke ekonomisi için hazırladığı raporu Mustafa Kemal'e ulaştırma çabalarını da anlatmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk tarafından yurt gezisi kadrosuna çağırılmak zaten yeterince büyük bir iltifat olmasının yanında Ahmet Hamdi, bizzat Atatürk'ten de iltifat görmüştür. Kendisi bu olayı şu şekilde aktarmaktadır:

“Gazi seyahatlerde herkesten fazla beni koruyor; beni dinlemek istiyor. Bir mevzuun konuşulmasından sonra hulasasını yapmak icap edince, çok defa, bana emrediyor. ... Gece gözlerine uyku girmediği zaman beni yanlarına çağırdığı oluyordu. Yaverlerin beni uyandırdıktan iki dakika sonra vagonlarında huzurlarına çıktığım zaman yüzlerinden memnun olduklarını okuyordum. ... iki veya üç geceye münhasır kalan bu tatlı ve unutulmaz sohbet sonunda bir defa elimi tutarak şunları söyledi:

‘Hamdi Bey, birbirimizden asla ayrılmayacağız. Hadiseler bir gün belki beni senden ayıracak; belki birbirimize kötü gözle bakacağız. Fakat asla bugünü, bu elele verişi unutmayacaksın. Haydi, şimdi git...’”²⁰³.

Ahmet Hamdi Başar'ın gördüğü bu iltifatlar hem kendisi üzerindeki sorumluluğu arttırmış hem de ister istemez kendisine aşırı bir güven duymasına neden olmuştur. Gezi sonunda hazırlayacağı raporun Türkiye'nin ekonomisine yön vereceğine

²⁰¹ Ahmet Hamdi kedisine bu sözün dönemin Afyon Milletvekili Ali Bey tarafından bu işi başaramayacağı ima edilerek söylendiğini bildirmektedir. Başar, *Atatürk'le Üç...*, s. 16,17.

²⁰² Başar, *Atatürk'le Üç Ay...*

²⁰³ Başar, *Atatürk'le Üç Ay...*, s. 51, 52.

inanmıştır. Tabi ki bu güven ve Atatürk tarafından gördüğü iltifatlar düşmanlarının da artmasına sebep olmuştur. Başar kitabında; sık sık kendisini Atatürk'ün gözünden düşürmek maksadıyla ekipteki kişilerin sorularına maruz kaldığını anlatmaktadır²⁰⁴. Bu çabalara rağmen Başar, gezinin ilk bölümü boyunca Atatürk'e olan yakınlığını korumayı başarmıştır.

Bu seyahat Ahmet Hamdi Başar'ın düşünce dünyasını derinden etkilemiştir. Büyük bir gayretle kendisine verildiğine inandığı iktisadi programı yapmaya başlamıştır.

Ankara'dan seyahate başlayan Mustafa Kemal ve yanındaki heyet tren ile yola çıkmıştır. Kayseri, Sivas, Tokat ve Amasya'da tetkikler yaparak Samsun'a ulaşılmıştır. Buradan vapur ile Trabzon'a gidilmiştir. Trabzon tetkiklerinin ardından da yine vapurla İstanbul'a geçilmiştir. Böylece gezinin ilk aşaması bitmiştir. İstanbul'a gelinmesi ile birlikte mütehassıslar heyeti toplantıya çağırılmış ve tetkikleri hakkında malumat vermeleri istenmiştir. Yapılan toplantıda bütün mütehassıslar aldıkları notlara dayanarak ülkenin sorunlarını dile getirmişlerdir. Ahmet Hamdi de bu toplantılarda kendi görüşlerini söyleme fırsatı bulmuştur. Konuşmasına kendisinden önceki mütehassısların görüşlerini tenkit ile başlamıştır. Bu mütehassısların tesbitlerinin tamamen doğru olduğunu fakat bu tesbitlerin ülkenin sorununu çözemeyeceğini dile getirmiştir. Ona göre yeni bir mali organizasyon gereklidir. Dönemin uygulanan vergi sistemi Fransa'dan alınmıştır. Fransa için ideal olan bu sistem Türkiye için hiç de kullanışlı değildir. Bu sistemle 700 bin metrekare araziden 7 milyon lira vergi toplanabilmektedir. Ayrıca bu vergiyi toplamak için ücretlendirilen memurlar, veremeyenlerin hukuki takibi, icralar gibi masraflar gelirden çıkarıldığından devlet topladığı vergiden zarar eder duruma gelmektedir. Ülke topraklarının kadastro görmemiş olması da başka bir vergi kaybı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu tesbitler Mustafa Kemal Atatürk tarafından ilgi ile dinlenmiştir. Bizzat Atatürk tarafından Ahmet Hamdi'ye düşündüğü yeni mali sistem ile ilgili bir rapor hazırlaması ve birkaç gün içinde takdim etmesi emri

²⁰⁴ Başar, özellikle Şükrü Kaya Bey'in bu amaçla büyük gayretleri olduğundan bahsetmektedir. Başar, *Atatürk'le Üç Ay...*, s. 30.

verilmiştir²⁰⁵. Bu, Ahmet Hamdi için tarihî bir fırsattır. Hazırladığı raporu bizzat Mustafa Kemal Atatürk'e sunma şansını elde etmiştir.

Ahmet Hamdi, bu toplantıda yaptığı konuşma ve izahatları ile Atatürk'ün gözüne biraz daha girmeyi başarmıştır. Fakat toplantı sırasında diğer mütehassısları ve onların tesbitlerini eleştirmesi gezi ekibi içerisinde kendisine karşı bir hoşnutsuzluk oluşmasına neden olmuştur. Bu durumu pek fazla önemsemeyen Ahmet Hamdi, kendisine Mustafa Kemal'i muhatap aldığı için çalışmalarını ona sunmak üzere devam ettirmiştir.

İstanbul'da kaldıkları dönemde heyetin en gözde ismi Ahmet Hamdi olarak dikkat çekmiştir. Atatürk'ün sofrasına çalışmalarından dolayı davet edilmese de sofrada kendisinden sıkça bahsedildiği ve hazırlamakla görevlendirildiği mali sistemin heyecanla beklendiği haberi kendisine ulaşmıştır²⁰⁶. Ahmet Hamdi, sıkı bir çalışma sonunda raporun ana esaslarını tamamlamayı başarmıştır. Fakat işler planladığı gibi yürümemiştir. Hazırladığı raporu bizzat Mustafa Kemal'e sunacağını düşünmektedir. Ancak Mustafa Kemal'in emri gereği rapor önce Recep Bey (Peker) başkanlığındaki gezi heyeti arasında görüşülmüştür. Ahmet Hamdi, raporunun ana esası olarak vergilerin düzenlenmesi ve buğday organizasyonunun sağlanması olarak belirlemiştir. Raporda buğday meselesi ile ilgili olarak bir organizasyonun devlet gelirlerini arttıracığından bahsedilmektedir. Bu organizasyona göre buğday fiyatları arttırılacaktır. Bu sayede köylünün yoksulluğuna son verilecektir. Buğdayın fiyatının düşmemesi için de buğdaylar devlet tarafından organize edilmiş değirmenler tarafından alınacaktır. Değirmenler de ürettikleri unları üzerine kâr koyarak fırınlara satacaklardır. Eski uygulamaya göre buğday çok üretilince fiyatı düşmektedir. Buna mukabil ekmeğin fiyatı da aynı şekilde gerilemektedir. Fakat buğday üretiminin az olduğu yıllarda ise ekmek fiyatları aşırı artmaktadır. Ahmet Hamdi bu uygulama ile fiyatlardaki oynamayı minimum düzeye indirmeyi hedeflemiştir. Bu sayede mühim bir gelirin elde edileceğini de hesaplamıştır. Bu gelir sayesinde de halkın ezilmesine yol açan ve doğrudan alınan

²⁰⁵ Başar, *Atatürk'le Üç Ay...*, s. 67-70.

²⁰⁶ Toplantıdan bir gün sonra Ahmet Hamdi ve Bozok mebusu Salih Bey (Bozok) Dolmabahçe Sarayı'nda karşılaşmışlardır. Salih Bey Ahmet Hamdi'ye “ *Hamdi Bey, Allah nazardan saklasın; dün gece sofrada hep senden, senin zekândan, kavrayışından bahsetti. Bir rapor hazırlayacakmışsın! 'Bak ne güzel rapor olacak, bak neler teklif edecek göreceksiniz.'* diye mütemadiyen seni methetti.” demiştir. Detaylı bilgi için bkz. Başar, *Atatürk'le Üç Ay...*, s. 70, 71.

vergilerin kaldırılmasını düşünmüştür²⁰⁷. Dönem için radikal tedbirler olarak değerlendirilebilecek bu uygulamalar pek çok kişi tarafından yadırganmıştır. Ortaya çıkan bu durum ilerleyen zamanlarda Ahmet Hamdi Başar'ın yükseldiği hızla düşmesine neden olacaktır.

Ahmet Hamdi'nin bu raporu Recep Bey başta olmak üzere hemen hemen bütün mütehassıslar tarafından tepki ile karşılanmıştır. Günler boyu süren tartışmalarda Ahmet Hamdi arkadaşlarını ikna etmeyi başaramamıştır. Dahası kuruldan geçemeyen raporunu Mustafa Kemal'e sunmayı da başaramamıştır. Gezinin geri kalan bölümünde Ahmet Hamdi, aynı şevk ile çalışmaya devam etmişse de gözden düştüğünü anlamakta gecikmemiştir. Mustafa Kemal'in yanı sıra ekip arkadaşları da soğuk davranmaya başlamıştır. Ahmet Hamdi, bu gözden düşüşün nedenini ancak Salih Bey (Bozok) ile görüştüğünde anlayabilmiştir. Salih Bey kendisini bir köşeye çekip; *“Yahu sen ne yapmışsın, Hamdi Bey. Çok kızdı. Sen ekmekten vergi alalım demişsin. Nasıl olur? Fakir fukaranın gıdasından vergi almak. ... böyle şeyler olmaz çok kızdı.”*²⁰⁸ demesi Ahmet Hamdi'de bir şok etkisi yapmıştır. Gezinin geri kalanında Mustafa Kemal'e ulaşip yanlış anlamayı telafi etmeye çalışmışsa da girişimleri sonuç vermemiştir.

Ahmet Hamdi Başar, büyük bir umutsuzluk içinde olmasına rağmen raporunun üzerinde çalışmaya devam etmiştir. Son çare olarak raporunu bizzat Mustafa Kemal'e anlatabilirse eski itibarını geri kazanabileceğini umut etmektedir. Seyahatin sonuna gelindiğinde Konya'da mütehassıslara görevlerine geri dönmeleri emri verilmiştir. Ahmet Hamdi'nin ise raporunu sunması için beklemesi emredilmiştir. Konya'da okunması planlanan rapor daha sonra Ankara'da okunmak üzere ertelenmiştir. Ankara'ya gelindiğinde ise raporun öncelikle Recep Bey ile tetkik edileceği daha sonra da Mustafa Kemal Atatürk'e sunulacağı kendisine bildirilmiştir. Bunun üzerine Başar, raporu Recep Bey ile tekrar gözden geçirip İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır²⁰⁹. Raporun daha sonra Mustafa Kemal Atatürk'e ulaşip ulaşmadığı meçhuldür. Kesin olan bir şey ise Ahmet Hamdi Başar'ın kaybettiği itibarını bir daha asla kazanamayacağıdır.

²⁰⁷ Başar, *Atatürk'le Üç Ay...*, s. 70-83. Buğday organizasyonları ile ilgili geniş bilgiye teziminin Dördüncü Bölümünde yer vereceğiz.

²⁰⁸ Koraltürk, *Gazi Bana...*, s. 357. Ayrıca, Başar, *Atatürk'le Üç Ay...*, s. 98,99.

²⁰⁹ Başar, *Atatürk'le Üç Ay...*, s. 120-124.

Memleketin yöneticilerine, fikirlerini tam olarak izah edememesine rağmen, bu yurt seyahati Ahmet Hamdi'nin ülkeyi tanıması ve iktisadi problemleri yakından tetkik etmesi açısından çok büyük önem taşımaktadır. Burada hazırlamaya başladığı rapor daha sonraları oluşturacağı ve yazdığı kitaplarla, çıkardığı dergilerle her platformda savunmaya çalıştığı “*İktisadi Devletçilik*” fikrinin temelini oluşturmuştur. Hatıralarında raporunun Atatürk tarafından okunmamasının umutlarını yitirdiğini söylemesine rağmen, daha sonraki dönemlerde fikirlerini Atatürk'e izah için büyük çabalar da harcayacaktır.

2. 2. 4. Süngercilik Türk Anonim Şirketi

Tezimizin *Liman Şirketi Müdürlüğü* başlığı altında Ahmet Hamdi ve liman şirketinin kuruluşundan bahsetmiştik. Başar, parasal sıkıntıların yanında mavnacılar ile de mücadele etmek zorunda kalmış fakat sonunda şirketi kâr elde eder bir konuma getirmeyi başarmıştı. Maddi sıkıntılarını ise kimsenin haberi olmadığı hâlde kendi giriştiği bir oyunla Maadin Bankası'nın yerine Maliye Bakanlığı'nı şirkete ortak ederek çözdüğünden bahsetmiştik. Bu tarihten sonra Ahmet Hamdi, Maliye Bakanlığının yıllık kârını ödemeyerek bu paralarla şirket hisselerini Maliye Bakanlığı namına satın almıştır.

Sonuç olarak 18 Haziran 1934 tarihinde sermayesinin $\frac{3}{4}$ 'ü veya daha fazlası hazineye ait olan şirketlerin tasfiyesi veya satın alınması için kanun çıkarıldığında İstanbul Liman İnhisar Şirketinin büyük bir kısmı zaten Maliye Bakanlığına ait bulunmaktadır²¹⁰. Maliye Bakanlığı şirkete el koymuş ve Ahmet Hamdi'nin de müdürlük görevine son vermiştir. Aslında Ahmet Hamdi, kendi sonunu kendisi hazırlamıştır. İlk olarak şirketin hisselerinin büyük çoğunluğunu Maliye Bakanlığı namına satın alması sonun başlangıcı olmuştur. Ayrıca sahip olduğu lüks ve milletvekillerinden daha fazla aldığı maaşla bir köşeye çekilip keyifli bir hayat sürdürmek yerine devlet meseleleri ile fazlaca alakadar olmuş ve sık sık devlet politikalarını eleştirmekten geri durmamıştır. Özellikle Atatürk ile geçirdiği üç ay sonunda oluşturduğu iktisadi programın tanıtılması için yazdığı kitaplar ve makaleler ile pek çok kez gündeme oturmuştur.

14 Ağustos 1934'te genel kurulu toplanmış ve şirketi feshetmiştir. Bu fesihle Ahmet Hamdi Başar'ın liman şirketi umum müdürlüğü görevi sona ermiştir. Genel

²¹⁰ Resmi Gazete, S. 2735, s. 4425,

kurulda Ankara'dan görevli olarak gelen ve şirketin hesaplarını inceleyen müfettişlerin raporları da okunmuştur. Bu raporda şirketin başarısı övülmüş, fakat Ahmet Hamdi'nin senede üç defa aldığı ikramiyenin usulsüz olduğu belirtilmiştir. Usulsüz alınan bu ikramiyenin yasal faizi ile geri ödenmesi için dava açılmış ve Ahmet Hamdi'nin evine haciz gönderilerek bu para tahsil edilmiştir²¹¹.

Liman şirketi müdürlüğünün sona ermesi üzerine Ahmet Hamdi bir müddet işsiz kalmıştır. Fakat çok sürmeden ikinci bir iktisadi devletçilik teşebbüsünü kurmak ve yönetmekle görevlendirilmiştir. Ahmet Hamdi'nin ikinci iktisadi devletçilik teşebbüsü *Süngercilik Anonim Şirketi* olmuştur. 1935 yılında dönemin Maliye Vekili Celal Bayar, Ahmet Hamdi'yi çağırarak İş Bankası ve Sümerbankın 100'er bin lira ile ortak oldukları Süngercilik Anonim Şirketinin başına geçmesini istemiştir. Ahmet Hamdi bu görevi kabul etmiş ve şirketin hem idare meclisi reisliği hem de Murahhas azalığına getirilmiştir.

Şirketin kurulması ile ilgili karar 29.08.1934 tarihinde Meclis tarafından kabul edilmiştir. Şirketin süresi 30 yıl olarak belirlenmiştir²¹². 23.12.1934 tarihinde İstanbul Asliye Mahkemeleri 1. Ticaret Mahkemesi tarafından şirketin mukavelesi tasdik olmuş ve 15.01.1935 tarihinde 20678 sicil numarası ile şirket tescil edilmiştir²¹³. Böylece Başar, ikinci defa iktisadi devletçilik teşekkülünün başına geçmiştir.

Şirket, Sümer Bank, İş Bankası ile İş Bankası Umum Müdür Vekili Muammer, Sümer Bank Umum Müdürü Nurullah Esat ve Ahmet Hamdi Bey tarafından kurulmuş kabul edilmiştir²¹⁴. Şirket nizamnamesinde kuruluş amacını; Türk sularında ve icabında ecnebi sularında sünger ve diğer deniz hayvanatı ve mahsulâtını avlamak veya bunları avlayanlara ortaklık etmek veya avlayanlardan mahsulleri alarak kendi hesabına veya müstahsiller hesabına satmak, sünger ve diğer deniz mahsulât ve hayvanatını piyasaların istediği şekillerde imali için fabrika ve saire vücuda getirmek, hülâsa süngerciliğin ve

²¹¹ Ahmet Hamdi Başar, şirketin anonim şirket olması nedeniyle müfettişlerin teftiş yetkisi olmadığını, fakat Ankara'nın baskısı sonucunda teftiş kabul etmek zorunda kaldığını anlatmaktadır. Müfettişlerin şirketle ilgili bir sıkıntı bulamamalarına rağmen Ankara'dan aldıkları emir doğrultusunda bu ikramiye meselesini gündeme getirdiklerinden bahsetmektedir. Borcun haciz yolu ile tahsil edilmesini ise Ankara'nın kendisinden aldığı intikam olarak nitelendirmektedir. Başar, *Gazi Bana...*, s. 520-533.

²¹² BCA., Yer No: 47.59..14., Fon Kodu: 30..18.1.2, Dosya No: 180-148, Sayı: 11942/, Tarih: 28/8/1934.

²¹³ *Süngercilik Türk Anonim Şirketi Esas Mukavelenamesi*, Cituri Biraderler Basımevi, İstanbul, 1936, s. 31.

²¹⁴ *Süngercilik Türk Anonim Şirketi Esas...*, s. 3.

diğer deniz hayvanat ve mahsulâtı ticaretinin ilerlemesi için her türlü ticari, sınai ve mali teşebbüslerde bulunmak ve icabında diğer Türk şirket ve müesseselerle iştirakler vücuda getirmek ve denize ve dalgıçlığa ait faydalı görülen her türlü diğer teşebbüsleri de yapabilmek olarak belirlemiştir²¹⁵.

Şirket kurulmadan önce ilkel tarzda sünger üretimi yapılmaktadır. Elde edilen süngerler ise adalı süngercilere yine ilkel bir tarzda satılabilmektedir. Bu durum Türk tüccarını kârdan ziyade zarara uğratmaktadır. Şirket, bu meseleyi hem ülke hem de bu alanda çalışan işçi ve tüccarlar lehine çözmeyi hedeflemiştir. Üretimi artırmaya aynı zamanda da üretilen süngerin değer fiyatı ile alıcısına ulaşmasına çalışmıştır²¹⁶. Bu ilkeler göz önüne alındığında şirket Başar'ın savunduğu gibi özel teşebbüsün giremediği bir alana el atmış ve bu sektörde çalışanları zor durumdan kurtarmayı hedeflemiştir.

Şirketin kurulması ne kadar kolay olduysa, mallarını satabilmesi ve kâra geçebilmesi de o kadar zor olmuştur. Yeni kurulan şirket devlet adına kurulmuştur. Fakat Yunanistan'da ferdî olarak sünger işi ile uğraşanlar kadar üretim yapamamaktadır. Ayrıca Yunan tüccarlar gizli olarak aralarında anlaşmışlar ve Türk süngerinin yurt dışında alıcı bulmasını engellemişlerdir. Ahmet Hamdi, yurt dışı gezileri sayesinde Türk süngerini almak isteyen bir tüccar ile anlaşma sağlamış ve şirket bu sayede kendisini toparlayarak kâra geçmiştir²¹⁷. Başar, liman şirketinden edindiği tecrübeleri hayata geçirerek bu işi kısa sürede toparlamayı başarmıştır.

Şirket, kurulmasından itibaren ülkedeki sünger üretimini tekeline almıştır. Kurulduktan sonra üretimin %83'ünü eline geçirdiği gibi üretimi de %40 oranında artırmayı başarmıştır²¹⁸. Üretilen süngerlerin pazarlanamaması sorununun ortadan kalkması ve devletin güvencesinin işe girmesi bu artışın en önemli iki etkeni olarak gözükmektedir.

Önceleri sünger çıkarılmasına riayet eden ve süngerlerin pazarlanması ile ilgilenen şirket daha sonraları kendi motorlarını almış ve doğrudan sünger üretimine başlamıştır. Ayrıca Marmaris'te depolar ve sünger işleme tesisleri kurarak şirketin

²¹⁵ *Süngercilik Türk Anonim Şirketi Esas...*, s. 3-4

²¹⁶ *Süngercilik Türk Anonim Şirketi Alelâde Heyeti Umumiye Toplantısı I*, Resimli Ay Basımevi T.C. Sosyeta, İstanbul, 1936, s. 5.

²¹⁷ Koraltürk, *Gazi Bana...*, s. 549-552.

²¹⁸ *Süngercilik Türk Anonim Şirketi Alelâde Heyeti Umumiye Toplantısı I*, s. 6.

büyümesi sağlanmaya çalışılmıştır²¹⁹. 1937 senesine gelindiğinde şirketin üretimi diğer yıllara göre %40-45 oranında artış göstermiştir²²⁰.

Şirket, 1935 yılında bütün giderler ve ihtiyat akçesi çıktıktan sonra %4 oranında kâr elde etmeyi başarmıştır. Bu %4 oranı 2410.60 Türk lirasına tekabül etmektedir²²¹. Kâr, 1936 yılında 2627.46 TL ve 1937 yılında 6985.21 TL olarak gerçekleşmiştir²²². Bu iki sene içerisinde murakıb üyeler tarafından şirketin çalışmaları ve kâr zarar dengesi övülmüştür²²³. Ahmet Hamdi'nin çabaları semeresini vermiş ve şirket kâr getiren bir kuruluş hâline geldiği gibi, sünger üreticilerinin iyi para kazanmasına da vesile olmuştur. Ayrıca sünger işinde çalışan halkın hak ettikleri paraları kazanmalarında en büyük âmil yine Süngercilik Türk Anonim Şirketi olmuştur.

Ahmet Hamdi, şirketi iktisadi devletçilik modeline göre yönettiği için hükümet çevrelerinden eleştiriler almaya başlamıştır. Bu eleştirilerin en mühimi sünger satışının tek bir tüccara yapılmasıdır. Ayrıca bu tüccar Türkiye'ye geldiğinde Ahmet Hamdi ile pek samimi olduğunun görülmesi de akıllara soru işareti getirmiştir. Bu eleştiriler Ahmet Hamdi'yi fazlasıyla rahatsız etmiş ve sonuç olarak 1937 yılında görevinden istifa etmiştir²²⁴. Kendisi hakkında bulunulan ithamları haksız bulan Ahmet Hamdi Başar, kendisini şöyle savunmaktadır:

“Sonra tutturdular: “Ne diye bir tek alıcıyla anlaşılmış. Eğer tek alıcı olacaksa, iş eksiltmeye konarak şirkete en uygun şart teklif eden aranmalı.” Bu konu İdare Meclisi’nde tartışılırken, Sümerbank temsilcisi, merkezden aldığı talimata dayanarak vetosunu kullandı: Kuremetis²²⁵ mukavelesi feshedilmelidir. Adeta bu adamla benim gizliden gizliye bir ortaklığım olduğundan bile söz ediliyordu.

²¹⁹ Süngercilik Türk Anonim Şirketi Alelâde Umumi Heyet Toplantısı III, Cituris Basımevi, İstanbul, 1938, s. 5.

²²⁰ Süngercilik Türk Anonim Şirketi Alelâde Umumi Heyet Toplantısı III, s. 5.

²²¹ Süngercilik Türk Anonim Şirketi Alelâde Umumi Heyet Toplantısı I, s. 7.

²²² Süngercilik Türk Anonim Şirketi Alelâde Umumi Heyet Toplantısı III, s. 6.

²²³ Süngercilik Türk Anonim Şirketi Alelâde Umumi Heyet Toplantısı I, s. 9. ve Süngercilik Türk Anonim Şirketi Alelâde Umumi Heyet Toplantısı III, s. 8.

²²⁴ Ahmet Hamdi'nin tam olarak hangi tarihte şirketteki görevinden istifa ettiğini tesbit edemedik. Fakat hatıralarında kendisinin görevden ayrılmasından bir yıl sonra şirketin Denizbanktan kredi çektiğinden bahsetmektedir. Şirketin bu krediyi 1938'de kullandığı tespit edildiğinden Ahmet Hamdi de 1937 yılında şirketten ayrılmış olmalıdır. Süngercilik Türk Anonim Şirketi Alelâde Umumi Heyet Toplantısı IV, Çituri Basımevi, İstanbul, 1939, s. 7.

²²⁵ Türk süngerlerinin yurt dışında satıldığı tüccar.

Türkiye'ye geldiği zaman ben onunla çok içli dışlıydım. Bu kadar yakınlık dedikoduya sebep olmaktaydı. Yaptıkları tenkitler aynı zamanda benim haysiyetimi kurtarmak içindi..! Oysaki ben, adam bize bağlansın diye, ne yapacağımı bilmiyordum. Sünger merkezlerine gittiği zaman hep yanında bulunur; onu kendime bağlamaya çalışırdım.

Nihayet ben de dayattım. Bu iş ya benim dediğim gibi yürür ya da ben şirketten ayrılırım, dedim. Sümerbank Umum Müdürü Nurullah Esat Sümer yakın arkadaşım. Gidip kendisini gördüm ve bunları söyledim. Ellerini ovuşturarak:

'Hamdi; bu devlet işidir; senin söylediğin gibi tek elden idare edilemez; mevzuata ve usullere uyacaksın" dedi. Ben de istifamı verdim ve çekildim. Bundan memnun bile olmuşlardı.' ²²⁶.

Ahmet Hamdi'nin ayrılmasından sonra şirkette işler iyi gitmemeye başlamıştır. Bir sene içerisinde süngerler dışarıya satılamaz hâle gelmiştir. Üretim ancak yurt içinde değerlendirilebilmiştir. Şirketin kazancı giderlerini karşılamadığı için Deniz Banktan yıllık %8.5 faizle 211.577.94 TL kredi alınmıştır²²⁷. Başar'ın ayrılmasından sonra şirket ayakta kalmakta zorlanmıştır. Bu durum Başar'ın yönetsel faaliyetlerinin, devlet tarafından onaylanmamasına rağmen, isabetli olduğu görüşünü desteklemektedir.

1939 senesinde gelindiğinde ise Türk süngerleri gümrüklerden geçemez hâle gelmiştir. Satışlar ancak maliyet fiyatına yapılabilmektedir. Buna rağmen ödemeler düzenli yapılmamaktadır. Alacakların düzenli olarak alınamaması banka kredisinin de zamanında ödenememesine yol açtığı için şirket üzerindeki faiz yükü her geçen gün artmıştır. Ayrıca daha önceleri 4 motor ile çalışıp yıllık 6000 kilo sünger üretilmesine rağmen bu yıl içerisinde 8 motorlar çalışılmış fakat 7500 kilo sünger ancak üretilmiştir. Görüldüğü gibi pazarlama gücünün azalması yanında üretimde de düşüş

²²⁶ Koraltürk, *Gazi Bana...*, s. 552.

²²⁷ *Süngercilik Türk Anonim Şirketi Alelade Umumi Heyet Toplantısı IV*, s. 5-8.

meydana gelmiştir. Şirket, İş Bankasından aldığı yıllık %8.5 faizli ve Sümer Banktan aldığı yıllık %7.5 faizli krediler ile ayakta durmaya çalışmıştır²²⁸.

Şirket, her geçen yıl daha kötüye gitmiştir. Her bilanço sunumunda murakıb üye tarafından ciddi eleştirilere maruz kalınmıştır. 1940 bilançosunun tartışıldığı sırada şirketin durumunun gittikçe kötüye gittiği belirtilerek devletin müdahalesi dahi talep edilmiştir²²⁹. İktisadi devletçilik teşebbüsü olarak kurulmuş olan şirket, girdiği borç batağından kurtulma yolunu devlete teslim olmak olarak belirlemiştir.

Murakıb Üye Sait Alkın'ın 1941 bilançosu sunulduktan sonra:

*“...Şirket Müdürlüğünün, Sünger istihsal ve satışına vakıf bilgili bir ele tevdi edilmesinin de randımanı arttırmak bakımından faideli gördüğümü mutaleatan yüksek görüşlerinize arz ederim.”*²³⁰

teklifinde bulunmuştur. Bir sonraki bilanço sunumunda yine Murakıb Üye Sait Alkın, işlerin kötü gidişinden bahsetmiş ve şirket müdürünün üretim merkezlerine giderek buralarda bizzat işleri yürütmesinin ve sorunları bizzat çözmesinin gerektiğini idare meclisine bildirmiştir²³¹. Bu tekliflerden anlaşıldığına göre şirkette üretimsel sıkıntıların yanı sıra yönetsel sıkıntılar da yaşanmaktadır.

Şirket, son bilançosunu 1944 yılında sunmuştur. Bu bilanço da diğer senelerde olduğu gibi kötümser bir tablo çizmektedir. Şirketin bankalara olan borcunun haricinde bünyesinde çalıştırdığı kaptanlara olan borcu dahi şirket sermayesinin %30'na tekabül eder hale gelmiştir²³². Bu durum şirketin daha fazla yaşatılmasını imkansız kılmıştır.

Şirketin kötüye gitmesinin tek sebebi olarak Ahmet Hamdi'nin istifasını göstermenin yanlış olacağı kanaatindeyiz. Zira II. Dünya Savaşı'nın başlaması uluslararası ticareti büyük ölçüde etkilemiştir. Bunun yanında Ahmet Hamdi'nin

²²⁸ *Süngercilik Türk Anonim Şirketi Alelâde Umumi Heyet Toplantısı V*, Çituri Basımevi, İstanbul, 1940, s. 5-10.

²²⁹ *Süngercilik Türk Anonim Şirketi Alelâde Umumi Heyet Toplantısı VI*, Çituri Basımevi, İstanbul, 1941, s. 11.

²³⁰ *Süngercilik Türk Anonim Şirketi Alelâde Umumi Heyet Toplantısı VII*, Çituri Basımevi, İstanbul, 1942, s. 9.

²³¹ *Süngercilik Türk Anonim Şirketi Alelâde Umumi Heyet Toplantısı VIII*, Çituri Basımevi, İstanbul, 1943, s. 9.

²³² *Süngercilik Türk Anonim Şirketi Alelâde Umumi Heyet Toplantısı IX*, Çituri Basımevi, İstanbul, 1944, s. 9.

yönetim stratejisi yeni kurulmuş bir şirket için en uygun strateji gibi görünmektedir. Çünkü hem yurt dışında yıllardır piyasa içerisinde olan ve Türk süngerini piyasaya sokmamak için iş birliği içinde bulunan tüccarlarla mücadele etme zorunluluğu vardır hem de iptidai şartlarda yapılan üretimi artırmak gerekmektedir. Bu durumda Ahmet Hamdi, kimsenin almaya yanaşmadığı süngerleri kâr vererek alacak bir tüccar bulmuş ve satışı ona gerçekleştirmiştir. Eleştirilere konu olmasına rağmen bu durumun ne kadar faydalı olduğu Ahmet Hamdi'nin istifasından sonra anlaşılmıştır. Zira daha sonraki senelerde en büyük sıkıntı süngere yurt dışında alıcı bulunamaması olarak ortaya çıkmıştır. Daha sonraları bulunan alıcılar ise maliyetine satın aldıkları süngerin parasını dahi vaktinde ödemeyerek şirketi zor duruma sokmuşlardır.

Ahmet Hamdi Başar, Süngercilik Türk Anonim Şirketinden istifa ettikten sonra bir daha iktisadi devlet teşebbüslerinde görev almamıştır. Bundan sonra geçimini sağlamak için özel sektörde teşebbüslerde bulunmuştur. Yabancı devletlerin Türkiye'deki fabrika temsilciliği, gemi tüccarlığı, Alman bir nakliye şirketinin Türkiye temsilciliği gibi işleri yaparak geçimini sağlamıştır. Dönemin bütün özel sektörünün yaptığı gibi Ahmet Hamdi Başar ve ortakları da devlete iş yaparak kâr elde etmeye çalışmışlardır. Ahmet Hamdi, bu teşebbüslerinde devletin zarara uğramaması için elinden geleni yaptığını belirtmektedir²³³.

Süngercilik Türk Anonim Şirketi, Ahmet Hamdi Başar'ın devlet adına yönettiği son şirkettir. Liman şirketini baştan sona yenileyen ve yüksek kârlar elde etmesini sağlayan Başar, sünger şirketinde de aynı performansı göstererek başarılarının tesadüf olmadığını göstermiştir.

2. 3. Ahmet Hamdi'nin Siyasi Faaliyetleri

Ahmet Hamdi Başar gibi aktif bir insanın siyasetin dışında kalma ihtimali pek yok gibi gözükmemektedir. Özellikle Atatürk ile geçirdiği üç aydan sonra memleket için yapabileceği çok şey olduğuna inanmıştır. Aslında yapısı gereği mebusluk yerine müsteşarlık görevinin kendisi için daha uygun olduğunu düşünmesine rağmen memlekete hizmet için milletvekili olmayı hedeflemiştir.

²³³ Ahmet Hamdi Başar'ın Süngercilik Türk Anonim Şirketinden istifasından sonra giriştiği işler ve bu işlerle ilgili hatıraları için bkz. Koraltürk, *Gazi Bana...*, s. 549-564.

Ahmet Hamdi'nin milletvekilliği beklentisi Atatürk ile çıktığı seyahatten sonra olmuştur. Büyük bir umutla katıldığı gezinin başlarında, Mustafa Kemal Atatürk'ün düşüncelerine önem verdiği bir kişi olarak görülmesi Ahmet Hamdi Başar'daki milletvekilliği beklentisini yükseltmiştir. Aslında Ahmet Hamdi'nin milletvekilliği beklentisi haklı bir beklenti olarak gözükmektedir. Kedisi de dâhil olmak üzere geziye katılan herkes bir dahaki seçimlerde Ahmet Hamdi'nin milletvekili olacağını düşünmektedir. Çünkü Ahmet Hamdi Başar, geziye bizzat Mustafa Kemal Atatürk'ün isteği üzerine yine onun müsteşarı olarak katılmıştır. Geziye müsteşar sıfatı ile Ahmet Hamdi ve Mahmut Şevket Beyler katılmıştır. Gezi sonrasındaki seçimlerde Mahmut Şevket Bey milletvekilliğine aday olarak gösterilmiştir. Ahmet Hamdi Başar'a ise vekillik teklifi gelmemiştir. Partiye başvurarak vekil olmak isteği ise “*Sen bize İstanbul'da lazımsın.*” denilerek reddedilmiştir.²³⁴ Bu durumdan anlaşıldığı üzere Ahmet Hamdi'nin buğday organizasyonu düşüncesi ekmeğe vergi koymak olarak algılanmasa o da milletvekili olacaktır.

2. 3. 1. Cumhuriyet Halk Partisinden²³⁵ İstifası

Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatından sonra Ahmet Hamdi Başar, düşüncelerini hayata geçirebilmek için milletvekili seçilmeyi kendisine hedef olarak belirlemiştir. Fakat bu çabaları sürekli olarak boşa çıkmıştır. Bunun üzerine Ahmet Hamdi de CHP'den istifaya karar vermiştir. İstifa dilekçesini bağlı bulunduğu CHP İstanbul Şişli, Meşrutiyet Mahallesi Semt Ocağı'na vermiştir. Dilekçenin nasıl işleme konulacağına karar vermek güç olmuştur. Genel sekreterlik tarafından Ahmet Hamdi Başar'dan bir açıklama istenmiştir. Bu açıklamada Ahmet Hamdi Başar istifasının gerekçesini şu şekilde ifade etmiştir:

“Halk Partisi kuruluşundaki demokratik ruha ve inkılâbımızın ana direklerine aykırı olarak bir yol tutmakta ve onu hakikî maksatlarına çevirmek üzere yapılan idealistçe bütün gayretler tesirsiz kalarak bilâkis hoş görülmemektedir. Parti, yeni ve ileri fikirlere kapılarını kapamış olduğu için inkılâpçılık vasfını kaybetmiştir. Değişmez şef sistemi ve Şef emrinin kayıtsız ve şartsız

²³⁴ Başar, *Atatürk'le Üç...*, s. 133.

²³⁵ Bundan Sonra CHP olarak anılacaktır.

parti emir olarak tanınması gibi demokrasi fikri ile hiçbir sebep ve bahane altında dahi birleşmesi kabil olmayan bir esas üzerine binasını ve teşkilâtını kurmuştur.”²³⁶

Ahmet Hamdi, CHP’den istifa ederken partiyi hem inkılapları amacından saptırmakla hem de farkında olmadan millî beraberliği bozucu faaliyetlerde bulunmakla itham etmektedir.

Bu istifa, CHP’de şaşkınlık yaratmıştır. Kendi ifadesine göre Ahmet Hamdi partiden istifa eden ilk kişidir. Uzun süre dilekçe hakkında nasıl bir işlem yapılacağına karar verilememiştir. Son olarak 3 Aralık 1945 tarihinde bir hüküm verilebilmiştir. Faik Barutçu parti genel sekreteri adına istifa dilekçesi hakkında bir rapor hazırlamıştır. Trabzon Milletvekili Faik Barutçu tarafından hazırlanan raporun ilk maddesi dikkat çekicidir. Bu maddede parti tüzüğünde istifa edenler hakkında bir hüküm olmadığı belirtilmiştir. Anlaşılan o ki CHP kurulurken herhangi bir kimsenin partiden istifa edebileceği kimsenin aklına gelmemiştir. O zaman bu istifa dilekçesine karşı ne gibi bir işlem yapılmalıdır? Faik Barutçu, bunun çözümünü ise şu şekilde bulmuştur: Parti tüzüğünün 9. Maddesi uyarınca parti program ve prensiplerini kabul ettiğine ve parti tüzüğü hükümlerinden ayrılmayacağına dair şeref ve namusu üzerine verdiği sözden caymış ve bir inan sarsıntısına uğramış olduğunu gösteren bir hareket olduğu için istifanın kabulü ve reddi mevzubahis olmaksızın kaydına istifa ettiğinin işaret edilmesi yeterli görülmüştür²³⁷. Yani Ahmet Hamdi Başar, bütün isteğine rağmen partiden istifa edememiştir. İnan sarsılması nedeniyle partiden çıkarılmıştır.

Ahmet Hamdi Başar’ın CHP’den istifasını değerlendirirken dönemin şartlarının da göz önüne alınması lazımdır. İkinci Dünya Savaşı sonunda dünya iki kutba ayrılmış vaziyettedir. Bir tarafta sosyalizmi benimsemiş, tek parti ile yönetilen ve sosyalizm gereği ekonomisi devletçilik ilkesine dayalı olan Sovyetler Birliği, diğer tarafta ise liberal ekonomiyi benimsemiş, demokratik ve demokrasinin gereği olan çok partili sistem ile yönetilen Amerika Birleşik Devletleri²³⁸ liderliğindeki özgür dünyadır. Savaşın sonra Türkiye kendisini bir taraf seçmek zorunda hissetmiştir. Sovyetler

²³⁶ B.C.A., Yer No: 522.2202..1., Fon Kodu: 490..1.0.0, Dosya No: 2. BÜRO, Tarih: 13/6/1934. Dilekçenin asıl metni için bkz. EK: VI.

²³⁷ BCA, Yer No: 522.2202..1., Fon Kodu: 490..1.0.0, Dosya No: 2. BÜRO, Tarih: 13/6/1934.

²³⁸ Bundan sonra ABD olarak anılacaktır.

Birliği'nin baskısını sürekli olarak hissetmiş bir devlet olarak da onlardan uzaklaşmış ve ABD'ye yaklaşmaya çalışmıştır. Bu yaklaşmayı da ilk olarak siyasi manada onlara benzemeye çalışarak göstermiştir. İsmet İnönü, 19 Mayıs 1945'te Meclis'te toprak kanunu tartışılırken rejimde bir liberalleşmeye gidileceğini söylemiştir. 1 Kasım'da Meclis'in açılış konuşmasını yaparken de bir muhalefet partisinin lüzumunu dile getirmiştir²³⁹.

Görüldüğü üzere CHP, Türkiye'de iktidar partisi çok partili hayata geçilmesini destekler bir tavır almıştır. Bundan istifade ile muhalefet canlanmıştır. Ahmet Hamdi'nin CHP üyesi iken elde edemediği milletvekilliğini muhalefet partisi saflarında yer alarak elde etme düşüncesine girmiş olma ihtimali çok yüksek gözükmektedir. Hatta Ahmet Hamdi kişilik özelliği olarak kurulacak muhalefet partisine katılmak yerine muhalefet partisini bizzat kurmak için harekete geçmiştir.

2. 3. 2. Demokrat Parti²⁴⁰ Dönemi

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi dünyada olduğu gibi Türkiye'de de şartların farklılaşmasına sebep olmuştur. Dünya dengeleri değişmiş, ülkelerin uluslararası siyasetteki yerleri bütünü ile farklılaşmıştır. Türkiye II. Dünya Savaşı'na girmiş ve Almanya'ya savaş ilan etmiş olmasına rağmen, savaşa girmemek için gösterdiği çaba ve kullandığı taktikler açısından ciddi eleştirilere maruz kalmıştır.

Savaş, Türkiye'nin dış siyasetini de büyük ölçüde etkilemiştir. II. Dünya Savaşı'na kadarki bölümde Rusya ile iyi ilişkiler sürdürmek ve uluslararası arenada birbirlerine yardımcı olmak üzerine kurulmuş olan dış siyasetimizin, Rusya'nın Türkiye toprakları üzerindeki emellerini açıklaması ile tamamen değişmesi gerekmiştir. Türkiye Rusya'ya karşı dayanacağı güç olarak ABD'yi belirlemiştir.

ABD iki kutba ayrılan dünyada “*özgür dünya*”yı temsil ettiğini savunmaktadır. CHP de Türkiye'yi tek partili sistemden çok partili sisteme götürerek ülkeyi özgür dünyanın bir parçası hâline getirecek tedbirler almaya çalışmıştır.

²³⁹ Avcıoğlu, *age.*, s. 515.

²⁴⁰ Bundan sonra DP olarak anılacaktır.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası iki başarısız deneme olarak Cumhuriyet tarihinde yerini aldığından CHP'ye karşı bir muhalefetin oluşması elbette zor olmuştur. 1939 tarihinde CHP kendisine muhalefet edecek bir parti olmadığından kendi muhalefetini kendisini yaratmıştır. *Müstakil Grup* adı verilen ve yine CHP milletvekillerinden oluşan grup partinin grup toplantılarında suni muhalefet görevini yürütmüştür²⁴¹. CHP milletvekillerinden oluşması bu grubun kuruluş amacı olan muhalefet görevini tam olarak yerine getirmediği ya da getiremediği izlenimini vermektedir. Zaten grup, 11 Mayıs 1946 tarihinde olağanüstü olarak toplanan CHP kurultayında çok partili hayata geçişin kabul edilmesiyle birlikte kaldırılmıştır²⁴². Bundan sonra CHP karşısında gerçek muhalefet partileri bulacaktır.

SCF'den sonra Türkiye'de kurulan ilk parti Millî Kalkınma Partisi olmuştur. Cumhuriyetin kuruluş yıllarındaki en büyük sanayici ve iş adamlarından olan Nuri Demirağ'ın kurduğu parti, Türk siyasi yaşamında fazla ses getirmeyi başaramamıştır²⁴³. Bunun nedeni olarak Nuri Demirağ'ın partiyi, ülke yönetimine talip olmaktan ziyade iş hayatında İsmet İnönü'nün önüne çıkardığı zorluklar nedeniyle ondan intikam almak amacıyla kurulmuş bir parti görünümünde olması kabul edilebilir.

CHP'ye alternatif olarak ortaya çıkacak ve kısa bir süre sonra da iktidarı elinden alacak olan Demokrat Parti ise CHP'nin içinden doğmuştur. CHP'de ayrılık rüzgârları, 1945 yılında Meclis'te *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu*²⁴⁴ görüşmeleri sırasında esmeye başlamıştır. Bu kanuna göre toprak ağalıklarının önüne geçilmesi bu sayede fakir köylünün kendine ait toprağının olması amaçlanmıştır. Adnan Menderes ve onun gibi geniş topraklara sahip olan milletvekilleri bu tasarıyı gericilik olarak eleştirmişlerdir. Onlara göre Hitler rejiminin uyguladığı toprak iskân kanunu *Erbhof* dan aynen alıntıdır. Bu da CHP'nin gericilik yaptığı anlamına gelmektedir²⁴⁵.

²⁴¹ Rahmi Kumaş, *CHP'nin Soyağacı*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1999, s.40.

²⁴² Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, PhoenixYayınları, Ankara, 2004, s.19.

²⁴³ Nuri Demirağ ve Millî Kalkınma Partisi hakkında detaylı bilgi için bkz., Semih İnceöz, "Türkiye'de ilk Uçak Fabrikasını Kuran Adam, Nuri Demirağ", *Aksiyon Dergisi*, 1996, S. 80, s. 24-29. Necmettin Deliorman, *Nuri Demirağ'ın Hayatı ve Mücadeleleri*, İstanbul, 1957. Fatih M. Dervişoğlu, *Nuri Demirağ, Türkiye'nin Havacılık Efsanesi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2007.

²⁴⁴ Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun tam metni için bkz. Resmî Gazete (15/06/1945), S. 6032, Kanun No: 4753, Kabul Tarihi: 11/06/1945,

²⁴⁵ Birgül Ayman Güler, "Toprak Reformu Politikası Üzerine", *TMMOB Toprak Reform Kongresi 2005*, Hermes Basımevi, Ankara, 2005, s. 42.

Mecliste ciddi tartışmalara hatta yeni bir partinin temellerinin atılmasına sebep olan kanun günümüzde hâlâ tartışılabilirliğini korumaktadır²⁴⁶.

Bu tartışmanın arkasından ikinci muhalif hareketi Adnan Menderes, Celal Bayar, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü'nün de aralarında bulunduğu yüz dört milletvekilinin 11 Haziran 1945 tarihinde yapılan tasarının oylamasına katılmaması olmuştur. Muhalefeti daha uç bir noktaya taşıyıp partiden kopmalarına neden olan olay ise bu dört kişinin 7 Haziranda hazırlayıp 12 Haziranda CHP Meclis Grubu Başkanlığına verdikleri karar olmuştur. Türk demokrasi tarihine *Dörtlü Karar* olarak geçen bu belgede muhalifler özet olarak; millî hâkimiyetin tecelli etmesini sağlamak için gerekli tedbirlerin alınmasını, yurttaşların siyasi hak ve hürriyetlerini daha rahat kullanabilmesi için anayasa değişikliklerinin yapılmasını, CHP'nin bütün çalışmalarının bu esaslar doğrultusunda yeniden tanzimini istemişlerdir²⁴⁷. CHP, böyle kararlara alışık bir parti değildir. Partinin kendisini denetlemesi için oluşturduğu grup dahi parti politikalarını eleştirmekten kaçınmıştır. Böyle bir durumda milletvekillerinin karar vererek CHP yöneticilerini eleştirmeleri büyük ses getirmiştir.

İsmet İnönü *Çiftçiye Topraklandırma Kanun Tasarısı*'na büyük önem vermektedir. Hatta "*Toprak reformu istemeyen parti benim partim değildir.*"²⁴⁸ diyerek milletvekilleri üzerinde baskı kurmaya çalışmıştır. İnönü'nün bu sözleri reforma karşı olan kişilerin partiden uzaklaştırılacağı şeklinde yorumlanabilir. Celal Bayar liderliğindeki dörtlü oylamaya katılmadıkları gibi CHP'ye bir de karar vermişlerdir. Bu durum Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü'nün CHP'den uzaklaştırılması için yeteri kadar nedeni ortaya çıkarmıştır. Ayrıca tasarı üzerinde

²⁴⁶ Konumuz kapsamı dışında olduğu için bu tartışmalara ve kanun ile ilgili görüşlere yer verilmemiştir. Fakat farklı görüşlerin karşılaştırılması için bkz. M. Asım Karaömerlioğlu, "Bir Tepeden Reform Denemesi: Çiftçiye Topraklandırma Kanununun Hikayesi", *Birikim*, Mart, 1998, No. 107, s. 34. Ayrıca bkz. Çağlar Keyder-Şevket Pamuk, "1945 Çiftçiye Topraklandırma Kanunu Üzerine Tezler", *Yapıt*, S. 8 (1984-1985), s. 52-63, Gülten Çamurcuoğlu, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Toprak Reformu ve Milli Burjuvazi Yaratma Çabası", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XIII, Y. 2009, S. 1-2, s. 161-178.

²⁴⁷ Dörtlü Kararın tam metni için bkz. Rıfık Salim Burçak, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş 1945-1950*, Olgaç Yayınları, Ankara, 1979, s. 241-244.

²⁴⁸ Avcioğlu, *age.*, s. 495.

yapılan tartışmalar Adnan Menderes'in lider olarak dikkatleri üzerine çekmesini de sağlamıştır²⁴⁹.

CHP'yi biraz daha liberalleştirmek için verilen taktir, taktiri verenler haricindeki diğer bütün milletvekillerinin oylarıyla reddedilmiştir. Bu red taktirin sahiplerini CHP'den daha da uzaklaştırmıştır²⁵⁰. Menderes ve Köprülü gazetelerde CHP'yi eleştirir yazılar yazamaya başlamışlardır. Sonuç olarak bu iki milletvekili 21 Eylül 1945 tarihinde CHP'den ihraç edilmişlerdir²⁵¹. Refik Koraltan ise ihraçların hukuki olmadığını savunduğu için CHP'den ihraç edilmiştir. Celal Bayar bu gelişmeler üzerine önce milletvekilliğinden sonra da CHP'den istifa etmiştir²⁵². Böylece dörtlü taktirin altında imzası bulunan dört kişi de ya ihraç yoluyla ya da istifa ederek CHP'den ayrılmışlardır.²⁵³ Böylece yeni oluşum içerisinde yer alacak bütün milletvekillerinin CHP ile ilişkisi kesilmiştir.

Başar, Meclis'in karışmasından itibaren gelişmeleri yakından takip etmiştir. İhraçların ve istifanın yaşanması üzerine de taktiri veren dörtlüye katılarak yeni kurulacak muhalefet partisinin temellerini atmak için harekete geçmiştir. Başar'ın taktirin sahipleri ile teması Refik Koraltan sayesinde olmuştur. İkili, İstanbul'da sık sık bir araya gelerek yeni bir parti kurulması fikrinden bahsetmişlerdir. Hatta Başar ve Koraltan, yeni kurulacak partinin programı üzerinde çalışmaya dahi başlamışlardır²⁵⁴. Partinin lideri olarak da Celal Bayar'ı belirlemişlerdir²⁵⁵. İkili, Celal Bayar henüz partiden istifa etmemiş olduğu hâlde, İstanbul'da, Şişli'de bir ahabap evinde görüşmüşlerdir. Bu görüşmede yeni parti kurulması ve bu partiye başkanlık etmesi için Bayar'a ısrarlarda bulunmuşlardır. Bayar, bu ısrarlara, İsmet Paşa'ya karşı çıkmayacağı cevabını vermiştir. Koraltan ve Başar'ın "*Halk bunu sizden bekliyor.*" sözü üzerine "*Ben, tabiatım icabı, kafamdaki iş pişinceye kadar bunu açığa vurmam. Parti kurmak*

²⁴⁹ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944-1973, Tek Partiden Çok Partiye, 1944-1950*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998, s. 58.

²⁵⁰ Erdal İnce, "Köylüyü Topraklandırma Kanunu'nun Türk Siyasal Yapısının Oluşumu Üzerindeki Etkileri", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. V, 2006/Güz, s. 73.

²⁵¹ Osman Akandere, *Milli Şef Dönemi*, İz Yayınları, İstanbul, 1998, s. 396., Nüzhet Kandemir, *Siyaset Fırtınası*, Ekicigil Yayınları, Ankara, 1956, s. 4.

²⁵² İnce, *agm.*, s. 74.

²⁵³ Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839 – 1950)*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999, s. 410.

²⁵⁴ Başar, "Hatıralar", *BD*, S. 9, s. 55.

²⁵⁵ Başar, "Hatıralar", *BD*, S. 10, s. 56.

konusunda da böyle davranmış olacağım..." demiştir²⁵⁶. Yani Celal Bayar, yeni bir parti düşüncesindedir, fakat şartların tamamen olgunlaştığını görmek ve İsmet İnönü'nün partiye müdahale etmeyeceğinden emin olmak istemiştir.

Yeni kurulacak parti için en uygun başkan adayı olarak Celal Bayar görünmektedir. Bayar, istifasından sonra basına yeni bir parti kurma teşebbüsünde bulunacakları demecini vermiştir. Bu demeçten sonra sıra, muhalif partinin kurulması için izin alamaya gelmiştir. 4 Aralık 1945 tarihinde Çankaya'ya yemeğe davet edilen Celal Bayar, İsmet İnönü'ye kurulacak partinin ilkeleri konusunda bilgi vermiş, böylelikle partinin kurulma iznini almıştır²⁵⁷. Muhalefet partisinin kurulmak için İsmet İnönü'nün onayına ihtiyaç duyması dikkat çekici bir durumdur. Bu onay isteğinin İnönü üzerinde oluşacak muhalefet partisini güdümü altına alacağı intibasını oluşturmuş olması yüksektir. DP'nin kurulmasına bu kadar kolay izin verilmesi de İnönü'nün bu düşüncesine bağlanabilir.

Ahmet Hamdi Başar, dörtler arasındaki yerini parti programını hazırlayacak kişi olarak belirlemiştir. Bu amaçla da partiye program hazırlamak için gece gündüz çalışmıştır. İstanbul'da hazırladığı taslak program DP'nin müstakbel kurucuları tarafından görüşülmek ve tartışılmak üzere Ahmet Hamdi, Ankara'ya çağırılmıştır. Ankara'da Refik Koraltan'ın evine götürülmüş ve evden dışarı çıkmaması kendisine sıkıca tembih edilmiştir. Öğleden sonraları gizlice yapılan toplantılar sonunda Ahmet Hamdi Başar'ın hazırladığı program beğenilmemiştir. Bunda en büyük etken Adnan Menderes'in olumsuz görüş belirtmesi olmuştur. Şevket Süreyya Aydemir eserinde Ahmet Hamdi'nin programının kabul edilmemesini şu şekilde yorumlamaktadır:

"Başar, çalışkan, ama beraber çalışılması güç bir insandır. Çünkü kendine göre doktrincidir. Fakat bu doktrinin nerede başlayıp, nerede bittiği bilinmez. Demokrat Parti ise nihayet, her

²⁵⁶ Toker, *Demokrasimizin...*, (1944-50), s. 68.

²⁵⁷ Tevfik Çavdar bu görüşmenin ana hatlarını şu şekilde aktarmaktadır. *"Savaş sonrası dünyada Türkiye'nin yalnız kalmaması için çok partili bir yaşama geçmesi kaçınılmazdır. Ne var ki, daha önceki olumsuz deneyimler bu konuda dikkatli olmayı gerektirmektedir. Dikkat edilecek noktalardan birincisi Atatürk'ün koyduğu cumhuriyet ilkelerinden taviz vermemek, ünlü deyişiyle irticaya kaçmamaktır; Dış politika açısından polemiklere girilmemelidir; CHP iktidarı, yeni kurulacak partiye engeller çıkarmamalıdır."* Çavdar, *age.*, s. 410.

*parlamentodaki demokrat partiler gibi bir “orta parti” olacaktı. Bu orta partiler ise doktrin partileri değildir.”*²⁵⁸.

İstanbul’dan parti kuruluş çalışmalarına katılan Ahmet Hamdi Başar, burada Koraltan ve Bayar ile görüşmeler yapmıştır. Her ikisine de görüşlerini anlatmakta ve benimsetmekte muvaffak olmuştur. Fakat Ankara’ya giden arkadaşları hazırladığı programdan tamamen farklı bir metni Başar’a yollamışlardır. Hazırladığı program kabul görmediği gibi, yeni program olarak da kendi deyimiyle *berbat bir şey* hazırlanmıştır²⁵⁹. Ahmet Hamdi Başar, 21 yaşından itibaren parti programları ve nizamnameler kaleme almıştır. Bunun haricinde kendi kafasından belirlediği ilkeleri vardır. Bu ilkeleri arkadaşları ile görüşerek programlara koymak yerine önce programı yazıp sonra kabul ettirme yolunu tercih etmiştir. Kurucuların yolladığı programı beğenmemiş olmasının en büyük sebebi, programda kendisinin fikirlerine yer vermemiş olması ihtimali yüksektir.

Başar, programı beğenmemesine rağmen program üzerinde görüşmek için Ankara’ya gitmiştir. Burada Koraltan’ın evinde misafir olarak kalmış ve evin dışına çıkmadan bir hafta boyunca dörtlerle toplantılar yapmıştır. Her gün öğleden önce, öğleden sonra ve gece olmak üzere üç defa yapılan toplantılarda parti programı tartışılmıştır. Bu toplantılar sırasında Başar ile Menderes arasında ciddi fikir ayrılıkları baş göstermiştir. Netice olarak, Menderes ve Köprülü bir hafta sonra Koraltan’ın evine gelmemişlerdir. Bunun yerine Bayar’ın evine giderek Ahmet Hamdi Başar ile çalışmak istemediklerini belirtmişlerdir. Hatta ya kendilerinin ya da Başar’ın tercih edilmesini Bayar’dan istemişlerdir. Bu olaylar sonunda Ahmet Hamdi Başar, kendi tercihi ile parti kurucularının arasından ayrılmıştır²⁶⁰. Bu konu hakkında bilgi Başar’ın hatıralarında yer almaktadır. Bayar’ın gerçekten böyle bir düşüncede olup olmadığını başka bir

²⁵⁸ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1979, C. II, s. 445.

²⁵⁹ Başar, *Yaşadığımız Devrin...*, s. 29.

²⁶⁰ Başar bu durumun kendisine bildirilmesini şu şekilde anlatmaktadır: “Koraltan’la birlikte Bayar’ı evinde ziyaret edip, karşılıklı teessür ve hatta bir miktar göz yaşı içinde, iki saat yakın konuştuğumuz zaman, Celal Bayar’ın ortadaki anlaşmazlığı ileri sürerek: - Bu durum karşısında partiyi kurmayalım, bu işten vazgeçelim, demesini bile ciddiye almış ve kendilerine şu cevabı vermiştim:

- Hayır Beyefendi; siz partiyi, dört kişi kuracaksınız. Bütün memleket bunu bekliyor. Ben de size elimden geldiği kadar, partinize dahil olmamakla beraber, yardım edeceğim; buna söz veriyorum, diyerek bensiz bir parti kurulamayacağı telakkisini sözde Bayar’da da mevcut olduğunu vehmetmişim.” Başar, *Yaşadığımız Devrin...*, s. 32, 33.

kaynaktan teyit etmek mümkün olmamıştır. Bayar'ın, Başar'ı kırmamak için nezaket göstermiş olma ihtimali de göz ardı edilmemelidir.

Sonuç olarak Ahmet Hamdi Başar, DP'den uzaklaştırılmıştır. Daha sonra dörtlere parti kurma yolunda yardımcı olan iki kişi daha vardır. Bunlardan Zekeriya Sertel program hazırlama çalışmaları sırasında yapılan toplantılara katılmış ve uzun süre dörtlerin yanında kalmıştır. Diğer kişi ise Tefik Rüştü Aras'tır. Aras'ın toplantılara katılması ve DP kurucuları içinde yer almak isteğine rağmen, dörtler tarafından kendisini yanlarında görmek istemedikleri söylenerek uzaklaştırılmıştır²⁶¹. Gerek Başar, gerekse diğer iki kişinin uzaklaştırılması dörtlerin partiyi sahiplenmelerinin bir sonucu olsa gerektir. Ayrıca bu durum, dörtlerin kendilerine olan güvenlerini göstermesi açısından da önem taşımaktadır.

Başar, DP'nin kuruluş çalışmalarından uzaklaştırılmasına rağmen DP'yi desteklemekten vazgeçmemiştir. Türkiye'de muhalefetin inkılapçı ve demokratik bir cephe olarak ortaya çıkması gerektiğini bunun da programlı ve teşkilatlı bir birleşme ile olabileceğini savunmaktadır. Bu nedenle DP'ye olan desteğini çekmemiştir. Fakat 1946 seçimlerine girilirken DP'ye olan desteği yok olmuş görünmektedir. Bunun sebebi olarak; parti içerisindeki bir iki kişinin demokrasi anlayışlarında ve mücadele taktiklerindeki tehlikeli yanlışlık ve derhâl şahlanan ihtirasları olarak göstermektedir. Bütün bu olumsuzluklara rağmen DP'ye sempati duyduğunu da gizlememektedir²⁶². Bu sempatinin DP'nin CHP'ye karşı olan mücadelesinden kaynaklandığı açıktır. Zira DP kurulduktan bir süre sonra onların politikalarını da eleştirmeye başlayacaktır.

DP'nin kurulması meselesinin ortaya çıkması Başar'ı çok heyecanlandırmıştır. Sonunda kendi fikirlerini savunabileceği bir partinin kurulduğuna inanması bu heyecanı katlamıştır. DP' ile ilgili pek çok hayali olan Başar, Kapıkulu devletçiliğinin yıkılacağı günün yakın olduğunu düşünmüştür²⁶³. Fakat Mustafa Kemal Atatürk ile çıktığı gezi sonrasında yaşadığı hüsrânın bir benzerini de DP'den uzaklaştırılarak yaşamıştır.

²⁶¹ Toker, *Demokrasimizin...*, (1944-50), s. 76-78.

²⁶² Başar, *Bağımsız Olarak İstanbul'da Adaylığını Koyan Ahmet Hamdi Başar'ın Seçim Beyannamesi*, Gün Basımevi, İstanbul, 1946, s. 2.

²⁶³ Başar, *Demokrasi Buhranları*, Türkiye Basımevi, İstanbul, 1956, s. 12

Hüsran içerisinde İstanbul'a dönen Başar, DP'nin en büyük hedefi olarak gösterdiği hürriyet fikrini eleştirdiği bir kitap yayınlamıştır. Kitabında, aslında hürriyetin iyi bir şey olduğunu fakat Türk toplumunun hürriyete hazır duruma gelmesi için bir inkılap döneminden geçmesi gerektiğini savunmuştur²⁶⁴. Bu kitap, Başar'ın 1946 seçimlerinde DP'den adaylığını engelleyecek kitap olarak raflardaki yerini almıştır.

Sonuç olarak 7 Ocak 1946'da ise Demokrat Parti eski Cumhuriyet Halk Partisi milletvekillerinin önderliğinde kurulmuştur²⁶⁵. Başar, kuruluş çalışmalarında bir süreliğine de olsa yer aldığı partiye ancak 1950 seçimlerinde milletvekili olarak dönebilecektir.

Aslında Ahmet Hamdi Başar'ın Meclis altında siyaset yapma fikri ilk olarak 1945 yılında boş olan milletvekillikleri için yapılan seçimlerle başlar. Bu seçimlerde henüz DP kurulmuş değildir. CHP, biraz daha demokratikleşmek adına bazı illerde tam kadro aday göstermemiştir. Bunun yerine bağımsız adayların bu kadrolar için mücadele etmesini istemiştir. Ahmet Hamdi de Atatürk döneminde elde edemediği milletvekilliği için bağımsız aday olmaya karar vermiştir. Zaten o dönemde İsmet İnönü tarafından çok partili rejime geçilmesi ve bağımsız adayların seçimlere girmesi teşvik edilmektedir.

Başar'ın seçimi kazanmak gibi bir gayesi yoktur. Zaten kazanamayacağından emindir. Fakat görüşlerini duyurabilmek için bu seçimleri bir araç olarak kullanmak fikrindedir. Kendisini tanıtmak ve taraftar desteği sağlayabilmek için yayınlar yapmaya başlamıştır. Bu amaçla yayınladığı risalede; işsizliği ortadan kaldırmayı, kapıkulu sınıfının milleti idare etmesine son vermeyi, seçimlerin serbest olarak yapılmasını sağlamayı, hükümetçilik ve bürokrasiyi kaldırmayı, vilayetlerin serbestçe seçilmiş idareler tarafından yönetilmesini sağlamayı, vergi sisteminin yeniden düzenlemeyi, gerçek demokrasinin oluşmasını hedeflediğini bildirmiştir²⁶⁶. Yayınladığı bu broşürü

²⁶⁴ Başar, *Hürriyet Buhranları*, Gün Basımevi, İstanbul, 1946. Tezimizin V. Bölümünde Ahmet Hamdi Başar'ın düşünce hayatı işlenecektir. Bu bölümde Başar'ın hürriyet hakkındaki düşüncelerine daha geniş yer verilecektir.

²⁶⁵ Necdet Ekinci, *II. Dünya Savaşından Sonra Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1997, s. 305, 306.

²⁶⁶ Başar, *İstanbul Millet Vekilliği İçin Namzetliğimi Koyuyorum*, Tan Matbaası, İstanbul, 1945, s. 2-4.

İsmet İnönü'ye de yollamış fakat bir karşılık alamamıştır²⁶⁷. Tahmin edileceği gibi Başar bu seçimde başarı sağlayamamıştır.

1946 seçimlerine gelindiğinde DP ile CHP arasında büyük bir rekabet başlamış durumdadır. DP, yeni kurulmuş bir parti olmasına rağmen seçimlerde iktidara gelmeyi hedeflemektedir. Ahmet Hamdi Başar da arkadaşları Koraltan ve Bayar sayesinde DP listelerinde kendisine yer bulacağını ümit etmektedir.

Ahmet Hamdi DP'den gelecek teklifi beklerken boş durmamıştır. Konya'nın Ermenek kazasından aday olmak için CHP genel sekreterliğine başvurmuştur. Bu başvuruda buradan aday olması hâlinde kazanma ihtimalinin bir hayli yüksek olduğunu bildirmektedir. Ahmet Hamdi Başar, CHP'den istifa etmiş olmasına rağmen 13 Haziran 1946'da tarihli başvurusunda Konya vilayetine tâbi Ermenek kazasından 38 bin kişinin kendisini milletvekili olarak görmek istediklerini bildirmiştir. Ahmet Hamdi, CHP'nin Konya yahut İçel'de tam kadro aday göstermemesini, bağımsız adaylar için bir iki kadronun açık bulundurulmasını teklif etmiştir. Böyle bir durumda kendisinin de bu iki ilin herhangi birinden bağımsız aday olacağını bildirmiştir²⁶⁸. Fakat bu dilekçeye herhangi bir karşılık alamamıştır.

1946 seçimleri içerisindeki diğer bir çalışması ise DP listelerinden aday olmaktır. Bayar ve Koraltan'ın verdiği sözlere güvenerek DP'nin en güçlü olduğu yerden liste başı olarak milletvekili adayı gösterilmeyi beklemektedir. Başar'ın DP ile olana münasebetleri Koraltan aracılığı ile olmuştur. Bu nedenle Koraltan'ın kendisine verdiği sözleri tutmasını beklemektedir. Kendisinde önce İstanbul'dan aday gösterileceği söylenmesine rağmen daha sonra bu karar değiştirilmiş ve Konya'dan adaylığının daha uygun olacağı kendisine Koraltan tarafından bildirilmiştir. Ayrıca Konya'dan aday gösterilebilmesi için demokrat olduğunu bildirir bir telgrafi DP'ye çekmesi şart koşulmuştur. DP'nin Konya'da güçlü olmadığını bilen ve kazanma ihtimalinin çok az olduğuna inanan Başar, yine de partiye demokrat olduğu konulu bir

²⁶⁷ Koraltürk, *Yine Hayal...*, s. 5-7.

²⁶⁸ Ahmet Hamdi Başar, hatıralarında bu dilekçenin kendisine ait olmadığını, Ermenekli hemşerileri tarafından yazılıp CHP'ye yollandığını anlatmaktadır. Hatta kendisine bu teklifle gelenlere CHP'den istifa ettiğini bu nedenle böyle bir adaylığın mümkün olmadığını yazmaktadır. Fakat Cumhuriyet Arşivinden elde ettiğimiz dilekçenin aslında Ahmet Hamdi Başar'ın imzası bulunmaktadır. BCA, Yer No: 522.2202..1., Fon Kodu: 490..1.0.0, Dosya No: 2. Büro, Tarih: 13/6/1934.

telgraf çekmiş ve Ermenek'ten aday olmak istediğini bildirmiştir²⁶⁹. Adaylık için Ermenek'i seçmesinde babası ve eniştesinin Ermenekli olmasının büyük bir etken olduğu açıktır.

Başar'a DP'den aday olamayacağı kendisine 9 Temmuz da bildirilmiştir. Başar'ın DP listelerinden milletvekilliği adayı gösterilmesi parti genel kurulu tarafından hürriyet ve demokrasi aleyhtarı olduğu gerekçesiyle reddedilmiştir²⁷⁰. Genel kurulun aldığı kararda yalnızca Korlatan ve Bayar muhalif kalmışlardır. Ahmet Hamdi'nin bu dönemde yayınlamış olduğu *Hürriyet Buhranları* kitabının adaylığının reddedilmesindeki en büyük etken olduğu Koraltan tarafından telefonla kendisine bildirilmiştir²⁷¹. Böylece Ahmet Hamdi Başar'a DP kapılarının kapandığı resmen bildirilmiştir.

Ne DP'den aday gösterilmemesi ne de CHP genel sekreterliğine yazdığı dilekçeye cevap alamaması Ahmet Hamdi'yi siyasete küstürmemiştir. Parti listelerinde kendisine yer bulamayan Başar, İstanbul'dan bağımsız milletvekilliğine adaylığını koymuştur.

Her iki partiye de kırılgan olduğu anlaşılan Başar, seçim için yayınlara başlamış ve sıkı bir muhalefete girişmiştir. Yayınlarında CHP'nin izlediği politikaları eleştirmiş ve bunların düzeltilmesi gerektiğini savunmuştur²⁷². Ahmet Hamdi'nin eleştirilerinden DP de nasibini almıştır. Kuruluş çalışmalarına katıldığını, DP'yi halkın huzursuzluğunu ve şikâyetini istismar etmekle suçlamıştır. Bu durumun ileride devletçi ve inkılapçı rejimi yıkmaya kadar gidebileceğini savunmuştur²⁷³. Başar'ın bu tutumu milletvekili seçilmek yerine her iki partiyi eleştirmek için aday olduğu izlenimini uyandırmaktadır.

Başar, milletvekilliğine aday olma sebebini şu şekilde açıklamaktadır:

“Muhalefet partimizin memlekete ve demokrasi idealine faydalı olabilmesi için Büyük Millet Meclisinde parti mücadeleleri dışında müstakil milletvekillerinin bulunması ve bu yolla milli

²⁶⁹ Koraltürk, *Yine Hayal...*, s. 153-155.

²⁷⁰ Başar, *Yaşadığımız Devrin...*, s. 35.

²⁷¹ Koraltürk, *Yine Hayal...*, s. 155.

²⁷² Başar, *İstanbul Millet Vekilliği...*, s. 2-4.

²⁷³ Başar, *Bağımsız Olarak İstanbul'da...*, s. 2-3.

hayatımızın taraflı görüşlerin tesirinden mümkün olduğu kadar kurtulması gerektiğine inandım ve bu maksatla bağımsız olarak İstanbul milletvekilliğine adaylığımı koydum."²⁷⁴.

Ahmet Hamdi Başar'ın adaylığı bağımsız bir milletvekilliğinden ziyade muhalif bir parti liderliğini andırmaktadır. Gerek CHP'ye ve DP'ye getirdiği eleştiriler gerek bulunduğu vaatler tek bir milletvekilinin yapabileceği şeyler gibi görünmemektedir. Seçim çalışmaları daha çok ülke çapında örgütlenmiş bir parti çalışması şeklindedir. Tek başına aday olmasına rağmen kendisi için 32 maddelik bir program dahi oluşturmuştur²⁷⁵. Seçim için belirlediği slogan ise "*Son söz; güven, inan ve bilgi içinde birliğimizi korumaktan ibarettir.*" olmuştur²⁷⁶. Ahmet Hamdi Başar, kendisini partilerine kabul etmeyenleri hayıflandırmak istercesine bir parti lideriymiş gibi hareket etmiştir.

Ahmet Hamdi Başar, 1946 yılı seçimlerinde aday olabileceği bir parti bulamamıştır. CHP'den istifa etmiş olması, DP'nin kuruluşu sırasında Adnan Menderes ile ters düşmesi her iki partinin de kapılarını kendisine kapatmıştır. Ahmet Hamdi Başar'ın önünde iki yol vardır. Bunlardan biri bağımsız olarak seçimlere katılmak, diğeri ise yeni bir parti oluşturmaktır. Ne hatıralarında ne de seçim için hazırladığı risalelerde yeni bir oluşumdan bahsetmemektedir. Fakat hazırladığı program bir milletvekili programından ziyade bir parti programını andırmaktadır. Şahsi görüşümüz Ahmet Hamdi Başar, fikirlerini halka duyurarak taraftar sayısını arttırmak hatta başarabilirse yeni bir parti kurmak fikrindedir. Kendi imkânları ile yürüttüğü yoğun seçim çalışmalarına rağmen Ahmet Hamdi'nin milletvekilliği adaylığı başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Milletvekilliği konusunda umduğunu bulamayan Başar, özellikle süreli yayınlarda CHP ve DP'yi eleştirmeye devam etmiştir.

CHP'nin iktidar anlayışı Başar'ın eleştirilerinden nasibini almıştır. 1946 yılında *Aziz Şef İnönü'ye Açık Dilekçe* eserini yayınlarak İsmet İnönü'nün ve CHP'nin

²⁷⁴ Başar, *Bağımsız Olarak İstanbul'da...*, s. 3.

²⁷⁵ Programın tam metni için bkz. EK. VII.

²⁷⁶ Başar, *Bağımsız Olarak İstanbul'da...*, s. 32.

politikalarını eleştirmiştir. Üzerinde durduğu en önemli konu parti liderinin cumhurbaşkanı olarak da görev yapmasıdır. Bu konuda Başar, İsmet İnönü'ye;

*“Hem Halk Partisinin başında kalmak, hem de iktidardaki parti başkanı sıfatı ile devlet reisi olmak hakkındaki kararınızı bendeniz milli birliği bozacak mahiyette görüyorum. Eğer Halk Partisi inkılâbın tek organı ise niçin başka partiler kurulmasına müsaade buyurduğunuzu anlamamız güçleşir. Eğer partilerin çoğalmasını inkılâbımız ve demokrasimiz için lüzumlu görmüşseniz o zaman da Halk Partisi başkanı olarak devlet reisi kalmanızın sebebini kavramamız kabil olmaz.”*²⁷⁷ demektedir.

Ahmet Hamdi Başar, devletin daha fazla demokratikleştirilmesinin sağlanmasını da istemektedir. Bu amaçla İsmet İnönü'nün anayasa değişikliği yapmasının en uygun karar olacağı görüşündedir²⁷⁸. Ahmet Hamdi Başar, okunup okunmayacağından bile emin olmadığı açık dilekçeyi İnönü'ye göndermiştir. Hatta bu dilekçede anayasa değişikliği isteyecek kadar da kendisine güvenmiştir.

DP'ye getirdiği eleştiriler ise daha çok Türk siyaset gelenekleri ile ilgili olmuştur. Hürriyet fikrinin iktidara gelmek için kullanılmasından yakınmaktadır. Sonuç olarak iktidar olunduktan sonra ise parti etrafındaki idealist kadronun dağıtılarak geriye politika esnafının kalacağını savunmaktadır. Bu kişilerin çoğunun işsiz güçsüz kişiler olduğu ya da politika sayesinde menfaat düşünen kişiler olduğunu söylemektedir²⁷⁹. Başar, bu kişileri partici esnafı olarak nitelendirmektedir. En fazla yakındığı konu idealistlerin iş başına gelememesi, gelse bile uzun süre burada kalamamasıdır.

1946 yılından sonra Ahmet Hamdi Başar, siyasi bir yalnızlık yaşamıştır. Mevcut iki partiden de uzaklaşmış durumdadır. Kendi kabuğuna çekilip siyasi arenadan uzaklaşmak yerine sesinin daha güçlü çıkmasını sağlamaya çalışmıştır. Bu dönem

²⁷⁷ Başar, *Aziz Şef İnönü'ye Açık Dilekçe*, Gün Basımevi, İstanbul, 1946, s. 4.

²⁷⁸ Başar, *Aziz Şef...*, s. 12.

²⁷⁹ Başar'ın DP'den uzaklaştırılması böyle bir eleştiri getirmesinin en büyük nedeni gibi gözükmektedir. Başar, *Demokrasi Buhranları*, s. 37.

içerisinde *İstanbul Yayın Kooperatifini* kurmuştur²⁸⁰. Kendi kitaplarının basıldığı bu kooperatif fazla ilgi görmemiş ve kapanmak zorunda kalmıştır.

Ahmet Hamdi Başar'ın uzun yıllardır hayalini kurduğu milletvekilliği 1950 seçimlerinde gerçek olmuştur. DP bu seçimlerde Başar'ı İstanbul'dan aday göstermiştir²⁸¹. Bu durum Adnan Menderes ile aralarındaki buzların eridiği manasına gelmemektedir. Başar'ın aday gösterilmesinde Koraltan'ın büyük etkisi olmuştur. Koraltan, Başar'a kefil olarak onun listeye girmesini sağlamıştır²⁸². Yani bütün gayret ve çalışmalarına rağmen Başar, düşüncelerinden faydalanılmak için değil, yakın arkadaşı Refik Koraltan'ın ısrarı ve kefilliği üzerine parti listesine alınmıştır.

14 Mayıs 1950 seçimleri DP'nin büyük zaferi ile sonuçlanmıştır. %89.3 gibi rekor bir katılımın yaşandığı seçimlerde CHP %39.9 oy oranı ile 69, DP ise %53.3 oy oranı ile 408 milletvekili çıkarmıştır. DP'den kopmuş olan Millet Partisi ise %3.1 oy alarak 1 milletvekili çıkarabilmiştir. Ayrıca 9 milletvekili de bağımsız olarak seçilmeyi başarmıştır. Böylece 27 yıllık CHP iktidarı son bulmuştur²⁸³. DP İstanbul milletvekili adayı Ahmet Hamdi Başar da 23875 oy alarak milletvekili olmuştur²⁸⁴.

2. 3. 2. 1. Ahmet Hamdi'nin TBMM Çatısı Altındaki Faaliyetleri

Celal Bayar'ın liderliğindeki muhalefetin seçimleri büyük bir çoğunlukla kazanması üzerine, Demokrat Parti Meclis Grubu, Cumhurbaşkanı ile Meclis Divanı için kendi adaylarını tespit etmek üzere 20 Mayıs 1950 cumartesi günü toplanmıştır. Kulislerde bir ara eski Yargıtay Başkanı Halil Özyörük'ün veya emekli Orgeneral Ali Fuat Cebesoy'un Cumhurbaşkanlığına getirilmesi yolunda eğilimler belirmişse de grup, parti merkezinden yapılan telkinler doğrultusunda Cumhurbaşkanlığına partinin genel başkanı Celal Bayar'ı, Meclis Başkanlığına partinin dört kurucusundan biri olan Refik Koraltan'ı aday olarak seçmiştir²⁸⁵. Parti başkanı olarak Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanı olması üzerine Adnan Menderes de başbakanlık görevine getirilmiştir. Menderes

²⁸⁰ Başar, *Yaşadığımız Devrin...*, s. 37.

²⁸¹ *Milliyet Gazetesi*, 14.05.1950, s. 1.

²⁸² Koraltürk, *Gazi Bana...*, s. 703.

²⁸³ Çavdar, *age.*, s. 22.

²⁸⁴ *Milliyet Gazetesi*, 17.05.1950, s. 5.

²⁸⁵ Rıfıkı Salim Burçak, *On Yılın Anıları (1950-1960)*, Nurol Matbaası, Ankara, 1998, s. 50

hükümeti 2 Haziranda Meclis'ten güvenoyu alarak görevine başlamıştır²⁸⁶. Böylece Ahmet Hamdi'nin hem kendi partisiyle hem de CHP ile olan mücadelesi Meclis çatısı altına taşınmıştır.

Ahmet Hamdi Başar'ın ilk muhalefeti ve Menderes ile yeni düzelmiş olan arasının tekrar açılması ise Cumhurbaşkanlığı seçimi sırasında olmuştur. Ona göre Celal Bayar Cumhurbaşkanı olmamalıdır. Cumhurbaşkanı olması hâlinde Menderes'in de Başbakan olması gündeme gelecektir. Menderes ise yeterli devlet yönetimi tecrübesine sahip değildir. Bu görüşünü bizzat Bayar'a ileterek hükümeti Menderes'in eline teslim etmemesini istemiştir. Bayar, tabanın böyle bir isteği olduğunu bu nedenle Cumhurbaşkanlığı teklifini kabul edeceğini söylemiştir. Buna rağmen Cumhurbaşkanlığı seçiminde Başar, Celal Bayar'a red oyu vererek dikkatleri üzerine çekmiştir²⁸⁷. Verdiği red oyu oylamanın kaderi üzerinde hiçbir etki yapmadığı gibi Menderes'in Başar'dan daha fazla uzaklaşmasına sebep olmuştur.

Parti programının Meclis'te okunmasından sonra söz alan Ahmet Hamdi Başar hem programı hem de CHP'nin iktidar yıllarını eleştirmiştir. CHP'yi kapıkulu devletçiliği yaratmakla suçlamıştır. Ona göre CHP, devleti tek gelir kapısı olarak göstermiştir. Takip ettiği bir prensip olmadığı gibi prensipsizliği bir prensip hâline getirmiştir. Varlık vergisi gibi çağ dışı vergiler uygulayarak Türk milletinin itibarını zedelemiştir. Devlet işlerine liyakat usulüne göre değil, kayırma usulüne göre atamalar yapılmıştır. Ayrıca eğitim sistemindeki yanlışlıklar nedeniyle kapıkulu zihniyeti taşıyan gençler yetiştirilmektedir. Bu gençler ancak devlet dairelerinde görev yapabilmekte, başka herhangi bir yerde karınlarını doyurma şansları bulunmamaktadır²⁸⁸. Bu eleştiriler sert olmasına rağmen tamamen haksız değildir. Başar, dolaylı olarak CHP'nin katı bir şekilde yürüttüğü devletçilik sistemini eleştirmiştir. Bu katı devletçilik kâr getirecek her alana devletin el atmasına neden olmuş ve gençler özel teşebbüs yerine devlet kapısında çalışmak zorunda kalmıştır.

Konuşmasında DP'nin programına tamamen katıldığını söyleyen Başar, programı yeterince açık olmamakla eleştirmektedir. Öncelikle programda ülkenin içinde

²⁸⁶ Ahmet Yeşil, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, s. 138.

²⁸⁷ Korlatürk, *Yine Hayal...*, s. 185,186.

²⁸⁸ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 9, C. I, Birleşim 4, 31.05.1950, s. 74-76.

bulunduğu kötü durum tam olarak yansıtılmamıştır. Ayrıca kayırma ve torpil ile devlet dairelerine yerleşmiş pek çok liyakatsiz kişi vardır. Programda bu kişiler hakkında yapılacak işleme de değinilmemiştir. Son olarak ise CHP'nin çok kötü bir eğitim sistemi götüğünü bu nedenle eğitim sisteminde değişiklik yapılması gerektiğini savunmuştur. Eğitim alanında yapılacak düzenlemelerin programda yer almamasını ise eleştirmiştir. Programı eleştirmesine rağmen kendisinden önce söz alıp programı eleştiren CHP sözcüsüne karşı programı savunmayı da ihmal etmemiştir²⁸⁹. Başar'ın DP programına getirdiği bu eleştiriler daha sonra yapacağı eleştiriler yanında nazik uyarmalar olarak kalmaktadır. Fakat şunu da belirtmekte fayda var ki Başar'ın kendi yazdığı haricinde bir program beğenmesi güç görünmektedir.

Başar, Meclis'te aktif milletvekilleri arasında yer almıştır. Meclis çalışmaları, ilgi alanı gereği iktisadi ve ekonomik meseleler üzerine olmuştur. Başar, farklı bir milletvekili profili çizmiştir. Bir partiye mensup milletvekili gibi davranmamıştır. Yeri geldiğinde CHP'yi yeri geldiğinde de DP'yi eleştirmekten geri kalmamıştır. Gerekli gördüğü yerlerde DP'ye ciddi muhalefet etmiş ve bütçelere dahi red oyu vermekten çekinmemiştir.

Ahmet Hamdi, Meclis içerisinde çeşitli görevler yürütmüştür. Bunlardan biri de CHP iktidarının imzaladığı Avrupa Tediye Birliği Antlaşması gereğince ithalatın %60'ının liberalize edilecek olması üzerine gümrüklerde tedbir alınmasını sağlamaya çalışmak olmuştur. Tedbir alınmadığı takdirde Türkiye ekonomisinin bir sene bile geçmeden çökeceğini düşünmektedir. Diğer çalışmasına göre daha kabul edilebilir bir yol izleyen Başar, Menderes ile durumu konuşarak tedbir alınmasını istemiştir. Sonuç olarak Ticaret Bakanlığında bir toplantı gerçekleşmiş ve bu toplantıda Başar'ın acil olarak alınması gereken 3 maddelik tedbir paketi kabul edilmiştir. Bu paketin maddeleri şu şekildedir:

1. Derhal gümrük tarifelerimizi Gatt Anlaşması'nın²⁹⁰ verdiği yetkiyi kullanarak %95 nisbetinde yükseltmek

²⁸⁹ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 9, C. I, Birleşim 4, 31.05.1950, s. 76,77.

²⁹⁰ İngilizce adı "General Agreement on Tariffs and Trade" kelimelerinin baş harflerinin bir araya gelmesinden oluşan GATT, "Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması" anlamına gelmektedir. Uluslar arası ticareti, haklar ve sorumluluklar açısından düzenleyen çok taraflı bir antlaşmadır. Ekim 1947 yılında 23 ülke tarafından imzalanmıştır. Kuruluş amacı, ithalat vergilerini azaltarak uluslararası ticaretin önündeki engelleri kaldırmaktır. Türkiye 1951 yılında GATT'ı imzalamayı kabul etmiş ve

2. Gümrüklerde himaye edemeyeceğimiz ve liberasyondan sonra memlekette bol olarak girebilecek bazı eşya için lüks vergisi koymak.
3. Piyasa için mal üreten zirai işletmeleri gelir vergisinin kapsamına alma. Teklif ettiği maddeler komisyonca kabul edilmiş ve mecliste acil tedbirlerin alınması için çalışma başlatılması kararlaştırılmış olmasına rağmen herhangi bir gelişme olmamıştır. Sonucu araştıran Başar, Ticaret Bakanı Zühtü Hilmi Velibeşe'den Menderes'in tedbirleri gereksiz gördüğü için aldırmadığını öğrenmiştir²⁹¹.

Ahmet Hamdi Başar'ın DP'ye bir muhalefeti de bazı memurlara verilen ikramiye ve fazla ödemelerin iptalinde yaşanmıştır. DP, CHP hükümeti döneminde memurlara fazla ödeme yapıldığını ve bu ödemelerin devlete büyük yük getirdiğini savunmuş ve bu ödemelerin iptalini istemiştir. Başar ise iktisadi devletçilik zihniyetine sahip olduğu için, işi iyi bilen ve devlete büyük kârlar sağlayan yahut zor koşullar altında çalışan memurların ek ödeme ve ikramiye almalarının gayet normal olduğunu savunmuştur. Ona göre devlet üretme çiftliğinde müdürlük yapıp, devlete yılda 6 milyon kâr sağlayan bir müdürün aylığının diğerlerine göre 30 lira fazla olmasının herhangi bir mahsuru görünmemektedir. Bu kanunun iptalini sağlamak için Halûk Şaman (Bursa Milletvekili), Fethi Çelikbaş (Burdur Milletvekili), S. Fehmi Kalaycıoğlu (Trabzon Milletvekili) ve Şefik Bakay (Kırklareli Milletvekili) ile birlikte bir teklifte bulunmuştur. Bütün bu gayretlerine ve meclisteki savunma konuşmalarına rağmen kanunu değiştirmeyi başaramamıştır²⁹². Başar'ın bu konudaki hassasiyeti liman şirketi müdür iken aldığı ikramiyelerin daha sonra kendisinden haciz yoluyla tahsil edilmesinden kaynaklanmış olma ihtimali yüksektir. O, çok yüksek kâr getiren bir şirketinin müdürünün pozitif bir ayrımcılığa tabi tutulmasının normal karşılanması gerektiği görüşündedir.

Ahmet Hamdi Başar, milletvekili olduktan sonra hem DP yöneticileri ile arasını düzeltmek hem de kendisini göstermek için eline bir fırsat geçmiştir. Kendisinden basit bir şekilde Orman bütçesinde komisyon üyesi olması istenmiştir. Kendisine verilen

1953'te imzalamıştır. GATT hakkında detaylı bilgi için bkz. *GATT Bilgilendirme Rehberi*, Gelir Dairesi Başkanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı GATT Müdürlüğü Yayın No: 95, Ankara, 2009.

²⁹¹ Korlatürk, *Yine Haya...*, s. 191-194.

²⁹² *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 9, C. 5, Birleşim 41, 09.02.1951.

görevi hakkı ile yerine getirerek hem yönetim ile arasındaki buzları eritmek hem de yükselmeyi hedeflemiş olma ihtimali çok yüksektir. Bu nedenle orman bütçesi için detaylı bir rapor hazırlama işine girişmiştir. Çalışmaları sonunda 60 sayfalık bir rapor hazırlamıştır. Raporda, 74 milyon lira olan bütçenin orman muhasebat müdür tarafından onaylandığını, cüzi bir miktarının Meclis'in onayına sunulduğunu belirtmiş ve bu durumu eleştirmiştir. Ayrıca orman işlerinde fazla ödemelerin çok olması nedeniyle bütçenin reddedilmesini ve yeniden bütçe hazırlanmasını da teklif etmiştir. Bu teklif sayesinde kanunda yeri olmadığı hâlde halkın sırtına yüklenmiş olan orman vergilerinde israfın önlenerek kaldırılmasının mümkün olduğunu savunmuştur. Bütün bu çalışmalara ve hazırlanan rapora rağmen raporun komisyonda okunması milletvekilleri tarafından engellenmiştir. Raporun uzun olması nedeniyle sadece sonuç okutturulmuş özet itibarıyla de bütçenin reddedilmesi teklif edildiği için de reddedilmiştir²⁹³. Aslında bu olay kendisi için bir ders niteliğini taşımaktadır. Kendisinden fikir üretmek yerine tâbi olmak istendiğini maalesef anlayamamıştır.

Ahmet Hamdi Başar, hazırladığı raporla DP bütçesinden ziyade CHP hükümetinin yaptığı yanlışları eleştirmiştir. Bu durumu da 1951 yılı bütçesi görüşülürken söz alarak dile getirmiştir. CHP hükümetinin zamanında uygulanan orman politikasının yanlış olduğunu ve değiştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Hatta 1946 yılına kadar orman işlerinde büyük yolsuzluklar yaşandığını iddia etmiştir. 9 sene boyunca orman idaresi hesabının tetkik edilmediğinden, Sayıştayın raporlarının incelenmediğinden bahsetmiştir. Bu raporların 1950 seçimlerinden hemen önce gündeme aldığını, 9 senelik ve yüzlerce milyonluk hesabın 15 Şubatta meclise geldiğini ve 23 Şubatta tasdik edildiğinden bahsetmiştir. Tasdik sürecinin bu kadar kısa olmasını ise 1 Martta yapılacak seçimlerde iktidarın kaybedilmesi endişesine bağlamıştır. Ayrıca bu hızın, daha sonra milletvekili olan orman muhasebat müdürünü aklamak için olduğunu Meclis'te dile getirmiştir²⁹⁴. Bu açıklamalara rağmen Ahmet Hamdi asıl hedef gösterdiği yerin CHP olduğuna DP milletvekillerini inandıramamıştır.

Önerilerinin dikkate alınmaması üzerine Başar, gazetelere bir demeç vermiş ve komisyon olarak yaptıkları çalışmaların dikkate alınmadığını bu yüzden bütçeye red

²⁹³ Koraltürk, *Yine Hayal...*, s. 243-245.

²⁹⁴ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 9, C. 5, Birleşim 47, 21.02.1951, s. 389,390.

oyu vereceğini kamuoyu ile paylaşmıştır²⁹⁵. Siyasi partilerin aile olarak değerlendirildiği bir dönem içerisinde Başar'ın aile sırlarını dışarıdaki insanlarla paylaşması doğal olarak hoş karşılanmamıştır.

Ahmet Hamdi Başar'ın Meclis için diğer bir faaliyeti ise Deniz Bankası Anonim Ortaklığının kuruluş çalışmalarında aktif rol oynamasıdır. Kanunun incelenmesi için hazırlanan karma komisyona da başkanlık etmiştir. Meclise sunduğu raporda kanunun çıkarılmasının büyük bir adım olduğundan bahsetmiştir. Kendi döneminde 100 kişinin çalıştığı limanda şuanda 800 kişinin aynı vazifeyi ifa ettiğine değinmiştir. Devletin sahip olduğu gemilerin ise büyük bir kısmının ettiği kârın sefer masraflarını karşılamadığını dile getirmiştir. Kanun ile birlikte özel sektöre denizcilik alanında daha fazla olanak sağlanacaktır. Bu sayede hem işlerin daha iyi yürümesi hem de maliyetin azaltılması hedeflenmiştir²⁹⁶. Başar'ın liman şirketindeki tecrübeleri ve konuya tamamen hâkim olması kendisine bir avantaj sağlamışsa da isteklerini tamamen kabul ettirmesi mümkün olmamıştır.

Bu kanun ile kurulacak olan Denizbank Türk Anonim Ortaklığının sermayesinin %51'ini devlet karşılayacak, %49'unu ise özel sektör karşılayacaktır. Bu durum Başar'ın düşünceleri ile bire bir uyumlu görünmektedir. 1930'lardan beri Türkiye'de uygulanması için çaba sarf ettiği iktisadi devletçilik teşebbüsü bu sefer hayata geçecek gibi görünmektedir. Fakat kanun tasarısında CHP, devlet parasının gereksiz olarak kullanıldığı gerekçesiyle karşı çıkmaktadır. DP ise hükümetin komisyona havale ettiği tasarı ile komisyonun Meclis'e taşıdığı tasarının birbirinden farklı olduğunu savunmaktadır.

Başar, tasarının devletin şirketi denetlemekle ilgili olan 24. Maddesinin çok katı olduğunu savunmuştur. Bu maddenin kaldırılması gerektiğini Meclis konuşmasında dile getirmiştir. Bu durumun özel sektörü korkutup kaçıracağından endişe etmektedir. Hükümet ise maddenin aynen kabulünü istemektedir²⁹⁷. Ahmet Hamdi Başar, hemen hemen hükümetle aynı fikirde oldukları bir yasa tasarısında bile kendi partisine muhalefet etmeyi başarmıştır.

²⁹⁵ *Milliyet Gazetesi*, 28 Şubat 1951, s. 1 ve 5.

²⁹⁶ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 9, C. 9, Birleşim 112, 09.08.1951, s. 803-816.

²⁹⁷ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 9, C. 9, Birleşim 112, 09.08.1951, s. 814-821.

Hükümet ile Başar arasında yaşanan tek sorun 24. Madde olmamıştır. Komisyon başkanı olarak Ahmet Hamdi Başar komisyona gönderilen kanun tasarısı üzerinde bazı değişiklikler yapmıştır. İlk olarak 24. Madde kaldırılmıştır. İkinci olarak 500 milyon olan şirketin sermayesi 300 milyona indirilmiştir. Üçüncü olarak ise diğer devletlerde temsilcilik açma konusunda özel şirketlerin Maliye Bakanlığından izin almak hükmünün kaldırılması olmuştur. Bu durum Maliye Bakanı Hasan Polatkan tarafından meclis kürsüsünden eleştirilmiş ve Ahmet Hamdi Başar'ın yaptığı değişikliklerin uygun olmadığı ilan edilmiştir²⁹⁸. Daha önceki olaylardan ders almayan Başar'ın kanun tasarısı üzerinde hükümetin bilgisi dışında yaptığı değişiklikler kabul edilmediği gibi partisi ile arasındaki uçurumun biraz daha genişlemesine neden olmuştur.

Denizbank Türk Anonim Ortaklığı ile ilgili kanun görüşülmeye başlanmadan önce Ahmet Hamdi Başar, Meclis'e *Milletçe Kalkınma Kanun Teklifi*'ni sunmuş bulunmaktadır. Başar kitap hâline getirdiği kanun teklifini milletvekili arkadaşlarına dağıtmıştır. Bu görüşmeler sırasında hücumu uğradığı bir konu da bu teklif olmuştur. Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş, Ahmet Hamdi'nin "*Devletçilik öyle bir vasıta ki onunla en koyu bir liberalizmden, en koyu bir sosyalizm de yapılabilir.*" sözünü aktarmış ve devletçiliğin içeriğinin bu kadar belli olmadığı hâlde Denizbank Türk Anonim Ortaklığı kanununun meclisten geçmesine razı olmadığını bildirmiştir²⁹⁹. Ahmet Hamdi, hayatı boyunca bu tür durumlarla karşı karşıya kalmıştır. Sosyalist kesim kendisini kapitalist olarak nitelemiş, kapitalist kesim ise komünist damgası vurmuştur. Başar, hayatı boyunca iktidarda olsa bile muhalefette kalmayı başarmıştır.

Ertesi gün yapılan görüşmelerde, komisyon olarak teklif edilen değişiklikler hükümet tarafından kabul edilmemiş ve kanun Meclis'ten hükümetin önerdiği şekilde geçmiştir³⁰⁰. Böylece Başar'ın başarısız girişimlerine bir halka daha eklenmiştir.

Yaptığımız araştırmalar sonucunda Ahmet Hamdi Başar'ın milletvekilliği döneminde bir tahrir vermiş olduğunu tespit ettik. Bu tahrir, devlet tarafından veya onun yardımı ile yapılacak her türlü kalkınma işlerinin sermayeleştirilmesine, bu maksatla yapılacak işler için birkaç senelik müddetlere şâmil devlet planları yapılmasının

²⁹⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, C. 9, Birleşim 112, 09.08.1951, s. 833-835.

²⁹⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, C. 9, Birleşim 112, 09.08.1951, s. 827.

³⁰⁰ Kanun tasarısı, komisyon raporu ve Kanun'un kabul edilen nüshası için bkz. TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, C. 9, Birleşim 112, 18.08.1951, s. 276/1-47.

düşünüldüğü ve kalkınma hareketlerinin bütçe sarfiyatı şeklinde çıkarılmasına dair olmuştur³⁰¹. DP'nin iktidarı döneminde bir plandan bahsetmek hele hele bir de uzun vadeli plandan bahsetmek pek hoş karşılanan bir durum olarak gözükmemektedir³⁰². Zira bu dönem planın, en çok korkulan tehdit olan komünist işi olduğu fikrinin öne çıktığı bir dönemdir.

Başar daha sonra sözlü olarak verdiği takriri neden göstermeden geri çekmiştir³⁰³. Dışarıdan yapılacak baskılara pek boyun eğecek bir yapısı olmayan Başar'ın takririni geri çekmesinin en mantıklı nedeni, mecliste bu konu hakkında ciddi bir çalışma yapılmayacağına inanması olsa gerektir.

Ahmet Hamdi'nin tekliflerinin geçirilmesi daha sonraları da yaşanmıştır. 25.06.1951 tarihinde bir İskân Bankası kurulması için Meclis'e teklif vermiştir. Bu teklifte; Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra ülke fazlaca göç almış ve bir göçmen memleketi hâline gelmiştir. Ülkeye gelen göçmenler hakkında herhangi bir tedbir alınmadığı gibi, göçmenler Anadolu köylüsünün şefkatine terk edilmiş durumdadır. Oysa devletin yapması gereken göçmenlerin en kısa zamanda ülkeye kâr sağlayabileceği yerlere yerleştirmektir. Bu nedenle iskân işi ciddiye alınmalıdır. İskânın devlet eliyle yapılamadığı görülmüştür. Kurulacak olan İskân Bankası bu işi en verimli şekilde yapabilecektir³⁰⁴.

Başar ve arkadaşlarının sunduğu teklif ilk olarak 27.06.1951 tarihinde meclis gündemine gelmiştir. Kanun tasarısı Tarım, Ticaret, Maliye ve Bütçe Komisyonlarına havale edilmiştir³⁰⁵. Tarım Komisyonu bir ay sonra bu işin ayrı komisyonlarda görüşülmesi yerine Tarım, Ticaret ve Maliye Bakanlıklarının her birinden gelecek 3 kişi ile oluşturulacak geçici komisyonda görüşülmesini istemiştir. Teklif kabul edilerek geçici komisyon oluşturulmuştur³⁰⁶. Geçici komisyon raporunu ancak 16 ay sonra verebilmiştir. Komisyonun verdiği rapor olumsuz olmuştur. 14.11.1952 tarihinde

³⁰¹ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 9, C. 15, Birleşim 73, 16.05.1952, s. 250.

³⁰² Başar, hatıralarında, gerek Menderes gerek Polatkan tarafından pek çok defalar plan yapılmasını önerdiği için komünistlikle suçlandığını bildirmektedir. Başar, *Yaşadığımız...*, s. 45.

³⁰³ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 9, C. 15, Birleşim 73, 16.05.1952, s. 250.

³⁰⁴ Kanun teklifinin tam metni için bkz. *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 9, C. 17, Birleşim 4, 14.11.1952, s. 253/1-4.

³⁰⁵ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 9, C. 8, Birleşim 95, 27.06.1951, s. 385.

³⁰⁶ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 9, C. 9, Birleşim 105, 27.07.1951, s. 350.

görüşülen rapor kabul edilmiş ve teklif reddedilmiştir³⁰⁷. Görüldüğü gibi 25.06.1951 tarihinde verdiği kanun teklifinin reddedilmesi bile 17 ay gibi bir süre almıştır.

“Başar’ın Meclis’teki en önemli faaliyeti *Milletçe Kalkınma Kanunu* teklifidir.” yargısı doğru bir yargı olarak görünmektedir.

Bu kanun teklifi, Başar’ın Ahali İktisat Fırkası programı ile başlayan, Liman Şirketinin yönetimi ile teoriden pratiğe geçen, Atatürk ile çıktığı gezi ile birlikte vatan sathına nasıl yayılır sorusunun cevabını bulduğu, Süngercilik Şirketi ile olgunlaşan “İktisadi Devletçilik” fikrinin Meclis’e taşınmasıdır. Aslında bu fikir Ahmet Hamdi Başar’ın hayat hikâyesidir.

Ahmet Hamdi, milletvekili olması ile birlikte hayatında pek çok şeyin değişeceğini ve ülkeyi değiştirmek için de eline büyük bir fırsat geçtiğini düşünmüştür³⁰⁸. İktisadi devletçiliği hayata geçirecek fırsatı elde ettiğini düşünmektedir. Bu amaçla kanun teklifini sunmak için yoğun bir çalışmaya girişmiştir.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi Başar, milletvekili seçilmesinden hemen sonra milletvekili arkadaşlarına ülkeyi gezme teklifinde bulunmuştur. Bu sayede Meclis’in tatilde olduğu dönemi boş geçirmeyecekler ve halkın dertlerini dinlemiş olacaklardır. Fakat bu teklif milletvekilleri arasında taraftar bulamamıştır. O da geziyi kendi başına gerçekleştirmeye karar vermiştir. 1950 yazında Türkiye gezisine çıkmıştır. Bu gezisinde ülkenin pek çok yerini gezmiş ve halkın sıkıntılarını yerinde tespit etmeye çalışmıştır. Halkın çoğunun fakirliğin pençesinde olduğunu, makineleşen tarım yüzünden köylülerin şehre göçüp dilencilığe kadar düşen işler yaptığını, sınır bölgelerinde yaşayan fakir halkın ufak tefek kaçakçılık işine girdiğini fakat birçoğunun kolluk güçleri tarafından öldürüldüğünü, oysa kaçakçılığı büyük partiler hâlinde yapan zengin kişilere herhangi bir şey olmadığını tespit etmiştir. Plansız ve programsız yapılan gelişim hamlelerinin halka yansımalarının çok kötü olduğunu görmüştür³⁰⁹. Aslında Osmanlının son dönemlerinden beri Türk köylüsünün durumu bu şekildedir. Fakat

³⁰⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, C. 17, Birleşim 4, 14.11.1952, s. 140.

³⁰⁸ Bu çalışmaları konusunda Başar; “Ben kendi hesabıma mebusluğu ciddiye almış, durmadan çalışıyordum. Garip bir şey; sanki bunların hepsi sadece benim üzerime vazife imiş gibi bir his altında idim. ... yaz tatillerinde seçim bölgem olan İstanbul’un, birçoklarımız için şark vilayetleri kadar meçhul olan, hakiki köylerini dolaşmak ve köylülerin meseleleriyle uğraşmak bana en iyi dinlenme vesilesi oluyordu.” demektedir, Başar, *Demokrasi Buhranları*, s. 15.

³⁰⁹ Başar’ın gezi hatıraları için bkz. Başar, “Hatıralar”, *BD*, S. 44, Ocak 1966, s. 57-63.

Ahmet Hamdi daha sadece Atatürk ile yurt gezisine çıktığı ve sınırlı sayıda şehri dolaştığı için gördüğü manzara karşısında dehşete düşmüştür.

Geziden döndükten sonra “yirmi seneyi geçen naçiz araştırmalarımın, çırpınmalarımın mahsulü” dediği *Milletçe Kalkınma Kanunu* ismini verdiği yaklaşık üç yüz maddelik bir kanun teklifini ortaya atmıştır³¹⁰. Başar, daha önceleri pek çok kez yaptığı gibi kimseyi işine karıştırmadan bir plan ve program yapıp bunu muhataplarına kabul ettirme yolunu seçmiştir. Tek başına hazırladığı programı yine tek başına savunmak zorunda kalmıştır.

16 Mayıs 1951 tarihinde kanun teklifi Meclis’e verilmiştir. Başar, kanun teklifinin giriş bölümünde neden böyle bir kanun teklifinde bulunduğunu açıklama ihtiyacı duymuştur. Bu giriş bölümünde Türkiye’nin neden şimdiye kadar iktisadi başarıya ulaşamamış olduğu üzerine fikirlerini dile getirmiştir. Başar, dışarıdan alınacak fikir akımlarının bizim ülkemizde başarı şansı olmadığını, başarıya ulaşmak için kendi bünyemize uygun iktisadi fikirlerimizi geliştirmemiz gerektiğini savunmuştur³¹¹. Bu görüş Ahmet Hamdi Başar’ın fikir hayatının temelini oluşturmaktadır.

Teklif toplamda 273 maddeden ibarettir. Kanun teklifine göre, devletin icrai vazifeleri idari ve iktisadi olmak üzere ikiye ayrılmakta ve bunlardan ikincisinin idari devlet nüfuz ve tesirinden uzak ve demokratik prensiplere uygun şekilde yeniden tesis edilecek organlar vasıtasıyla yürütülmesi esas olarak kabul edilmiştir³¹². Bu esas doğrultusunda kalkınmanın ilkeleri şu şekilde belirlenmiştir:

1. Kalkınma hareketi her tarafta birden başlar ve devam eder. İktisadi hayatın bütünlüğü ve cemiyetin bu bakımdan bir tek uzuv halinde mütalaası zaruretime uygun yeni bir ruh ve zihniyetle yeni bir tatbıkata ihtiyacımız vardır.
2. Devletin iktisadi hayata koruma, tanzim ve idare etme, işletme gibi şekillerde yapacağı her türlü müdahaleleri millete mal edilmiş salahiyyetli meslek ve ihtisas organlarının düşünmesi ve hazırlanması lazımdır. İşletme işi tercihan devlet elinden halk eline geçmelidir.

³¹⁰ Başar, *Demokrasi Buhranları*, s. 14.

³¹¹ Başar, *Milletçe Kalkınma Davamız*, Tan Matbaası, İstanbul, 1951, s. 8-13.

³¹² Başar, *Milletçe...*, s. 30.

3. Kalkınma hareketlerini toplu olarak umumi devlet planlarına bağlamak zarureti vardır.
4. Umumi devlet planını tanzim ve iktisadi hayata devletin müdahale ve yardımı prensiplerini tayin etmek vazife ve salahiyeti idari devletten alarak millete mal edilmiş olan iktisadi devlet organlarına bırakmak ve bu organları bir taraftan araştırma ve ihtisas elemanlarıyla kuvvetlendirmek, öbür taraftan da milletin daimi şekilde kontrol ve murakabesinde bulunan demokratik örgüye bağlamak.
5. Cemiyette bir akıl merkezi kurmak ve politika adamlarının kendi görüş ve buluşlarına göre karar vermeleri ve parçalı tedbirler alarak iktisadi hayata müdahalede bulunmaları önlemek.
6. Karar ve akıl merkezi milletçe kalkınma hareketinin ve devletin bu hareketlere müdahale ve yardımının ne gibi esaslara bağlanması icab ettiğini araştırmak ve devlet planlarını hazırlamak gibi vazifelerle ödevli olmakla beraber bil fiil icra işlerine karışmamaktır.
7. Bütün bunlarla beraber plan hazırlama ve icra organlarının tamamen siyasi iktidar dışında müstakil bir iktidar halinde mütalaa edilmesi ve kurulması da mümkün değildir. Milli hâkimiyet rejimlerinde parlamentonun ve onun tarafından iş başına getirilen hükümetlerin anayasalarla kurulan salahiyet ve iktidarlara devam etmelidir.
8. İdari devletle iktisadi devlet, tek meclis ve icra vahdeti prensiplerine uygun şekilde ayırdıktan sonra iktisadi devleti bir birinden ayrı iki organla yeniden kurmak icab edecektir³¹³.

Planın birinci kısmı, plan hazırlama organları ile ilgilidir. Tasarıya göre kurulması öngörülen organlar şunlardır: Yüksek Planlama Kurulu (Planlama organları ile Meclis arasındaki koordineyi sağlar), Araştırma Enstitüleri (Genel Araştırma, Zirai Deneme ve Araştırma, Maden ve Jeolojik Araştırma, Su İşleri, Yol ve Bayındırlık, Organizasyon, Meteorolojik, İstatistik Enstitüleri kurularak memleketin her türlü iktisadi hayatı hakkında detaylı çalışma yapmak), Kongreler (Bölge Kalkınma Kongreleri, Büyük Kalkınma Kongresi düzenleyerek iktisadi kalkınmaya zemin hazırlamak), Devlet Planları (Devlete ulaştırılan iktisadi kalkınma projelerini hayata

³¹³ Başar, *Milletçe...*, s. 22-29.

geçirebilmek için olanaklar yaratmaya çalışır)³¹⁴. Başar, ülkede kalkınma unsuru olabilecek her alanla ilgilenen bir organının olması gerektiği görüşündedir. Bu organlar, mesul oldukları alan ile ilgili detaylı plan çalışmaları yaparak bunları devlete bildirecektir. Devlet de bu planları hayata geçirecektir.

Teklifin ikinci kısmında şu organların kurulması öngörülmüştür: Bölge Kalkınma Daireleri (Kalkınma planlarının mahallen tatbik ve icrasında gerekli koordinasyonu sağlamak), Kalkınma Kombinaları (Yurdun münasip yerlerinde yeter derecede iskân edilmemiş ve işlenmemiş topraklar üzerinde esas mevzuları zirai istihsal olmak üzere kurulurlar), Kalkınma Kooperatifleri (Devlet planlarına giren işlerde kalkınma kredisinden faydalanmak üzere küçük ve orta çiftçiler, kombinalılar ve küçük sanayi erbabı arasında istihsal, alım ve satım, kredi, nakliyat, sigorta, bayındırlık, yapı ve sosyal hizmet mevzularında kalkınma kooperatifi isimli ortaklıklar kurulabilir), Devlet İşletmeleri ve İşletmeciliği (Sermayesinin %70 ve daha fazlası devlete ait olan işletmeleri kurar ve idare eder), Mevcut İşletmelerin İntibakı (Mevcut devlet ve belediye işletmeleri mallarına biçilecek kıymet üzerinden ikinci plan devresi sonuna kadar kendi bünyelerini öngörülen işletme şekillerinden birini uydururlar), Devlet İşletmeleri Genel Kurulu (Plan hazırlama organlarını idare ve teftiş etmek), Milletçe Kalkınma Bankası (Milletçe kalkınma hareketlerini finanse etmek, devlet anonim şirketleri kurmak, bu şirketlerin hisselerini alıp satmak), Devlet Anonim Şirketlerinin Kurulması³¹⁵.

Kurulması önerilen organlardan anlaşıldığı üzere bu bölüm icra işinin nasıl yapılacağına ayrılmıştır. Başar, devlete yollanan planların hayata geçirilmesi için bu organları kurmayı hedeflemektedir.

Üçüncü bölüm, milletçe kalkınma hareketlerine bağlı meselelere ayrılmıştır. Birinci fasıl çalışmaya ayrılmıştır. Çalışma mükellefiyetleri, kampları, planları, iş üretimi ve işçilerin hakları gibi meseleler bu başlık altında incelenmiştir. İkinci fasıl gayrimenkullere ait hükümlerdir. Kalkınma sahalarındaki gayrimenkuller, istimlakler ve haksız tapu edinimleri bu başlık altında incelenmiştir. Üçüncü fasılda milletçe kalkınma mahkemeleri ve cezai hükümler yer almıştır. Yalnız iktisadi sorunlarla ilgilenecek yeni

³¹⁴ Başar, *Milletçe...*, s. 73-112.

³¹⁵ Başar, *Milletçe...*, s. 112-161.

bir adli yapının oluşturulması öngörülmüştür. Dördüncü ve son fasılda ise geçici hükümler yer almıştır³¹⁶.

Başar, hazırlamış olduğu bu kanun tasarısını parti grubuna götürme gereği duymamıştır. Kanun tasarısı doğrudan meclise sunulmuştur. Bunun nedenini parti meclisinde gereksiz işlerin görüşülmesi olarak açıklamaktadır. Bu gereksiz işlerin görüşülmesi grup toplantılarının süresini uzattığı için kendi kanun tasarısına sıranın çok geç geleceğini düşünmektedir. Hazırladığı tasarının Türkiye'yi kurtaracağına inandığından ve ülkenin kaybedecek vakti olmadığını düşündüğünden parti meclisini atlamış ve doğrudan Meclis'e başvurmuştur³¹⁷. Usul gereği teklif komisyonlara gönderilmiştir. Komisyonlar Başar'ın teklifleri için uyutma yerleridir denilebilir. Zira daha önceki teklifleri de komisyonlarda aylarca bekletilip uyutulduktan sonra reddedilmişlerdir.

Başar da bu sırada teklifini milletvekillerine tanıtmaya çalışmıştır. Tasarısını kitap hâline getirip milletvekillerine dağıtmıştır. Teklifin kitap hâline getirilmiş olması halk arasında da okunmasına neden olmuştur. Basın teklif hakkında konuşmaya başlamıştır. Kanun CHP cephesinde hoş karşılanmamıştır. Bu kanunun, devleti bölük pörçük ettiği, devlet fabrika ve işletmelere veya otonom idarelere vererek devletçiliği tasfiye etmeye çalıştığını savunmuşlardır³¹⁸. Başar, CHP'den aradığı desteği bulamamıştır.

Kanun teklifi sadece CHP tarafından değil, DP tarafından da hoş karşılanmamıştır. Öncelikle tasarının Meclis'te görüşülmesi engellenmeye çalışılmıştır. Öncelikle tasarının Anayasa'ya uygun olup olmadığının anlaşılması gerektiği savunulmuş ve tasarı Anayasa komisyonuna gönderilmiştir. Zühtü Velibeşe başkanlığındaki komisyon tasarıyı iki yıl beklettikten sonra tasarının melun rejim kurmak üzerine olduğu hakkında bir rapor vermiştir. Sonuç olarak teklif Anayasa'ya aykırı olduğu gerekçesiyle reddedilmiştir. Hatta kendisine plan önermesi nedeniyle komünist damgası vurulmuştur. Velibeşe ile Başar arasında mecliste ciddi tartışmalar

³¹⁶ Başar, *Milletçe...*, s. 161-177. Kanun teklifinin tam metni için bkz. Başar, *Milletçe...*, s. 73-183.

³¹⁷ Başar, *Yaşadığımız...*, s. 44,45.

³¹⁸ Korlatürk, *Yine...*, s. 248.

geçmiştir. Buna rağmen sonuçta herhangi bir değişiklik olmamıştır³¹⁹. Başar'ın düşünceleri her zamanki akıbetlerine uğramışlar ve uygulanma fırsatı bulamamışlardır.

Ahmet Hamdi Başar, Meclis'e İstanbul milletvekili olarak girmiş olması nedeniyle İstanbul ve İstanbul'un meseleleri ile yakından ilgilenmeye çalışmıştır. Bu amaçla İstanbul milletvekillerini³²⁰ bir araya toplamaya çalışmıştır. Toplanan mebuslar aralarında gruplar oluşturarak İstanbul'u bölgelere ayırmışlar ve her gruba bir bölgenin dertlerini dinleme işini vermişlerdir. Bu çalışma sırasında köyle, mahalleler, sendikalar, ticaret odası, esnaf, meslek teşekkülleri gibi toplumun her kesiminden kişi ile görüşüp sorunlar tespit edilmeye çalışılmıştır³²¹. Bu faaliyetler bir milletvekilinin seçim bölgesi adına yapması gereken bir hizmet olarak göze çarpmaktadır. Başar, ülke sathında gerçekleştiremediği düşüncelerini İstanbul bazında gerçekleştirerek bir model oluşturmaya çalışır gözükmektedir.

Şahsi çabalarla çözülecek sorunlar halledilmiştir. Fakat şahsi çaba ile çözülemeyecek sorunların halli için ise bir kongre toplanması düşünülmüştür. Bu amaçla *İstanbul Bölge Kalkınma Kongresi* toplanmıştır³²². Bölge kalkınma kongreleri Başar'ın iktisadi devletçilik fikri içerisinde yer alan bir olaydır. Bu açıdan kongrenin toplanması ve aldığı kararlar iktisadi devletçilik düşüncesi açısından önem arz etmektedir.

Kongre hakkında basında yer alan haberlerde, İstanbul'da bir bölge kalkınma kongresi düzenleneceği ve bu kongreye, hükümet erkânı, milletvekilleri, şehir meclisi ve sanayi odası temsilcileri, iktisatçılar, üniversite ve belediye ileri gelenleri, esnaf sendika mümessilleri, şehircilik mütehasısları, mimarlar, mühendislerin iştirak edecekleri bildirilmiştir³²³. Başar, İstanbul için, hem siyasileri hem bilim adamlarını hem de esnafları bir araya toplamayı başarmış görünmektedir.

12.01.1952 tarihinde kongre için bir ön toplantı yapılmıştır. Ahmet Hamdi Başar, komisyon başkanlığına seçilmiştir. Başkan sıfatıyla yaptığı konuşmada;

³¹⁹ Zühtü Hilmi Velibeye ve Başar arasında Meclis'te yaşanan tartışmanın tam metni için bkz. Koraltürk, *Yine...*, s. 261-271..

³²⁰ Bu dönemde İstanbul milletvekillerinin sayısı 27'dir. Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Celal Bayar da İstanbul'dan milletvekilli seçilmişlerdir. *Milliyet Gazetesi*, 17.05.1950, s. 5.

³²¹ Başar, *Yaşadığımız...*, s. 52.

³²² Başar, *Yaşadığımız...*, s. 52.

³²³ "İstanbul Bölgesi Kalkınma Kongresi", *Milliyet Gazetesi*, 05.11.1951, s. 2.

İstanbul'un topluca kalkınmaya ihtiyacı olduğunu belirterek, kalkınma konusunda fikri olan herkesin fikirlerini ortaya atmasını ve bir tartışma ortamı içinde doğru seçimi yapıp işe başlanmasını istemiştir. İstanbul milletvekilleri adına kongrede alınacak kararların takipçisi olacağını da sözlerine eklemiştir. Kongrede komisyonlar oluşturularak raporlar hazırlaması da istenmiştir³²⁴. 12 Ocak ile 10 Mart tarihleri arasında komisyonlar çalışmalarını ciddi bir şekilde sürdürmüşlerdir. Hazırlanan raporlar kongre tertip komitesine sunulmuştur. Komite ise bu raporları bastırarak delegelere dağıtmıştır³²⁵. Bu raporlar daha sonra kongrenin konusunu teşkil edecektir. Kongrede raporlar görüşülerek karara bağlanacaktır.

10 Martta kongre açılmıştır. Başar yaptığı konuşmada; İstanbul'un eski ihtişamına kavuşması için gereken çabayı sarf edeceklerini söylemiştir. Ayrıca bu tür kongrelerde alınan kararların çabucak unutulduğunu fakat 1952 İstanbul Bölge Kalkınma Kongresi'nin diğer kongrelerden farklı olacağını, alınana bütün kararların hayata geçmesi için bütün imkânları kullanacaklarını bildirmiştir³²⁶. İzmir İktisat Kongresi kararlarının uygulanamamış olması Başar'ın her fırsatta alınan kararların uygulanacağını vurgulamasına neden olmuştur.

Kongre sonunda alınması teklif edilen kararlar şunlardır:

1. İstanbul vilayeti ve belediyenin ayrılması için tek maddelik bir kanunla değil, nüfusun en az yüzde altmış belediye hudutları içinde yaşayan vilayetlerde belediye, özel idare ve merkeze bağlı bir kısım hizmetleri ve işlemleri içine alan bir birleşik idare kurulmasını sağlayacak bir kanun lazımdır.
2. İstanbul'un kalkınmasına ve imarına ait her türlü meseleleri incelemek, araştırmalarda ve gerekli tekliflerde bulunmak üzere şehirci, iktisatçı, maliyeci, sosyolog, arkeolog, ziraatçı, mimar ve mühendislerden müteşekkil olmak üzere salahiyetli bir kurulun teşkil ve bir şehircilik enstitüsü kurulması.
3. İstanbul'un imar ve kalkınma planının kongrece tespit edilen esaslara göre tanzimi.

³²⁴ *Milliyet Gazetesi*, 13.01.1952, s. 7.

³²⁵ *Milliyet Gazetesi*, 30.01.1952, s. 3.

³²⁶ "İstanbul Bölge Kalkınma Kongresi Dün Toplandı", *Milliyet Gazetesi*, 11.03.1952, s. 7.

4. İstanbul vilayetinde mevcut ve çeşitli daire ve müesseselere bağlı olan hastane ve sıhhi müesseselerin bir idare altında tevhide ve İstanbul'a mahsus sağlık ve sigorta sisteminin tatbiki³²⁷.

Bu çalışmalar sonunda bir de dernek kurulmuştur. *İstanbul Kalkınma Derneği* adını taşıyan derneğin başkanlığına Ahmet Hamdi Başar getirilmiştir. Derneğin amacı İstanbul'un meselelerini milletvekillerine ulaştırmak olarak belirlenmiştir³²⁸. Ahmet Hamdi Başar'ın bu kongreyi toplayabilmesi ve başkan seçilmesinin milletvekili olması ile ilgili olduğu kanaatindeyiz. Daha önceleri fikirlerini anlatmak için kimseleri bulamazken milletvekili olduktan sonra sözü, en azından Meclis dışında, dinlenir olmuştur.

Ahmet Hamdi Başar, söz verdiği gibi kongrede alınan kararları Meclis'e taşıma azmindedir. Fakat bu iş sandığı kadar kolay olmayacaktır. Bu tekliflerden belediye meselesini zaten kongreden önce gündeme getirmiş bulunmaktadır.³²⁹ Fakat bu düşüncesi Meclis'te kabul görememiştir. Belediye ile vilayetin birbirinden ayrılması daha muvafık bulunmuştur. Başar da özellikle İstanbul'da bunun kolay yapılacak bir iş olmadığını, bu karara da farazi olarak değil, 1952 kongresinin 4 aylık çalışması sonucunda ulaşıldığını dile getirmiştir³³⁰. Başar'ın mecliste karşılaştığı bu tutum, İstanbul Bölge Kalkınma Kongresi'ni de İstanbul Kalkınma Derneğini de kendi başına kurduğu, partisinden onay almadığını göstermektedir. Başar, yine yaptım oldu sistemi ile girdiği işte başarısızlığa uğramıştır.

13 Mayıs 1952, tarihinde şehircilik açısından, hükümete İstanbul Limanı tesisleri ve yeni yerleri hakkında sözlü soru önergesi vermiştir. Başar'ın acilen cevaplanması istemi ile verdiği soru önergesi altı ay sonra cevaplanmıştır. Önergenin cevaplanması nedeniyle söz alan Başar, Salıpazarı ile Tophane arasına yapılan modern limanın yer seçiminin ne kadar kötü olduğuna değinmiştir. Yeni limanı art bölgesi olmamakla eleştirmiştir. Ayrıca liman depolarının şehrin en büyük caddesinin üzerine yapılmış olmasını da büyük bir hata olarak nitelendirmiştir. Son olarak yük limanı olarak inşa edilen limanın yolcu limanı yapılmasını, yük limanının ise şehrin dışında inşa

³²⁷ *Milliyet Gazetesi*, 15.03.1952, s. 2.

³²⁸ Başar., *Yaşadığımız...*, s. 52,53.

³²⁹ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 9, C. 15, Birleşim 77, 28.02.1952, s. 371.

³³⁰ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 9, C. 24, Birleşim 109, 15.07.1953, s. 682,683..

edilmesini teklif etmiştir³³¹. Fakat Bayındırlık Bakanı Kemal Zeytinoğlu'nun liman yapılmadan evvel mütehassıslarla görüşüldüğünü, şimdilik yeni ve büyük bir yük limanı yapmayı uygun görmediklerini, mevcut projenin devam edeceğini söylemesi Başar'ı sinirlendirmiştir. Yeniden kürsüye çıkan Başar;

“Şimdi arkadaşlar mevzu böyle ortaya atılınca, Hükümetin vereceği cevap şöyle olmalı idi. ‘Bu mevzuu da tetkik ettireceğiz.’ öyle demiyorlar. Diyorlar ki; ‘karar verdik, muhtelif yerlerde limanlar yapılıyor, yapılsın, memleketin iktisadi ve trafik vaziyeti anlaşılсын, ondan sonra İstanbul’da bir yeni limanın yapılması icap edip etmiyeceğini o zaman tetkik edebiliriz’ diyorlar. Ne olur Bakan Bey bir heyet toplarsanız, mütehassıslara bu işi tetkik ettirseniz... Bu işi tetkik ettirmek için paraya da ihtiyaç yoktur, bu mütehassısların hepsi fahri olarak böyle bir işi üzerine almaya amadedirler. Mademki bu limanı yaparken, Ticaret odasına, alâkalılara sormadık diyorsunuz, şimdi olsun sorunuz ne olur?

...

Ben çok rica ediyorum, bir mütehassıs heyeti toplamışlar o heyetten raporları alsınlar bundan sonra eğer Sayın Bakanın fikrini değiştirmemesi icabediyorsa o zaman ben değişeceğim arkadaşlar, söz veriyorum.”³³²

cevabını vermiş olsa da sonucu değiştirememiştir.

Son olarak sivil toplum kuruluşları tarafından hükümete baskı yapılmasını denemiştir. 25 Eylül 1953 günü Kalkınma Derneğinin toplantısında başkan sıfatıyla liman meselesi hakkında görüşlerini belirtmiştir. İstanbul’un iş sahası ile iskân sahasının birbirinden ayrılmasını istemiştir. Ayrıca limanın Rumeli yakasında Marmara sahilinde surların civarından başlayarak Bakırköy’e kadar devam eden sahada en kısa zamanda yeniden inşa edilmesini ve bu limanın arkasından da Haliç’e ve Şişli sırtlarına kadar devam edecek çok geniş saha serbest bölge ve sanayi ve iş sahası olarak tespit

³³¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, C. 17, Birleşim 10, 28.11.1952, s. 345,346.

³³² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, C. 17, Birleşim 10, 28.11.1952, s. 347,348.

edilmesini istemiştir³³³. Derneğin zaten hükümete baskı yapabilecek bir gücü yoktur. Başar'ın da Meclis'teki konumu ne söylerse söylesin, ne teklif ederse etsin kabul edilmeyecek bir duruma gelmiştir. Bu nedenlerle Başar'ın dernek çabaları ve hayata geçirmeye çalıştığı projeler açıkta kalmıştır.

Başar'ın Menderes ile ilişkileri yukarıda bahsettiğimiz üzere DP'nin kurulma çalışmaları sırasında başlamıştır. Bayar ve Koraltan ile sıkı ilişkileri olmasına rağmen Menderes ve Köprülü'nün muhalefetleri sonucunda kurucular arasından ayrılmak zorunda kalmıştır. Başar, kendisini İstanbul'a yolcu eden Bayar'a:

*“Beyefendi, Yeni partiyi bensiz kuracaksınız. Fakat size şunu söyleyeyim ki, bu partinin temsil edeceği hürriyet fikrinden ve bunun temsilcisi rolünde olan Menderes'ten sakınmanızı tavsiye ederim”*³³⁴ demiştir.

Kurucular arasında olmamasına rağmen Bayar ve Koraltan'ın çabaları ile 1946 seçimlerinde aday gösterilmeye çalışılmışsa da yine Menderes tarafından bu çabalar engellenmiştir³³⁵. Özellikle Başar'ın kuruculardan ayrıldıktan sonra yayınladığı *Hürriyet Buhranları* kitabı milletvekili olmasının önündeki en büyük engel olarak önüne çıkmıştır.

1950 seçimlerinde milletvekili seçilmesi ile birlikte Başar, her şeyi unutmuş ve DP'nin milletvekili olarak vatanına ve dolayısıyla partisine hizmet etmek için kolları sıvamıştır. Fakat vekilliğinin daha ilk günlerinde Menderes'in Başbakan olmasını istememesi ve Bayar'ın Cumhurbaşkanı seçilmesine kırmızı oy vermesi Menderes ile aralarındaki mesafenin kapanmasına engel olmuştur.

Daha sonraki Meclis çalışmaları da ya DP politikalarına aykırı olmuş ya da DP yöneticileri tarafından aykırı olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Bu durum Başar'ın kendisini DP mensubu bir milletvekili gibi hissetmesine engel olmuştur. Aynı durum Menderes için de geçerlidir. Menderes, diğer milletvekillerinin aksine verdiği kararları sorgulayan Başar'ı kendi partisinin milletvekili olarak görememiştir.

³³³ *İstanbul. 'un Kalkınması, Milliyet Gazetesi*, 26.09.1953, s. 2.

³³⁴ Koraltürk, *Yine Hayal...*, s. 109.

³³⁵ Koraltürk, *Yine Hayal...*, s. 155.

Başar'ın faaliyetlerinde kendisinden daha çok Koraltan'a tepki gösterilmiştir. Koraltan da Başar'ı yaptıklarından dolayı uyarma ihtiyacı hissetmiştir. Aslında Başar için vekillik düşünülmektedir. Gerek Koraltan gerek Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu kendisine vekillik verilmesinin düşünüldüğünü ima etmişlerdir. Fakat bu vekillik imaları Başar'ın siyasi faaliyetlerinin DP'ye uymamasından dolayı sonuçsuz kalmıştır³³⁶. Başar, gerçekten vekillığe layık görülmüş müdür yoksa sessiz kalması için kendisi avutulmaya mı çalışılmıştır sorusuna kesin bir cevap vermek güçtür. Adnan Menderes'in milletvekili iken dahi kontrol etmekte güçlük çektiği bir insanı vekil yaparak daha denetlenemez hâle getirip getirmeyeceği ise asıl cevaplanması gereken sorudur.

Koraltan, Menderes ile Başar'ın arasını düzeltmek için elinden geleni yapmıştır. Koraltan'ın çabaları sonucunda Menderes ile Başar birkaç defa baş başa görüşmüş hatta yürüyüşlere çıkmışlardır. Bu görüşmelerde Menderes'in şahsiyetinden etkilenmiş ve vereceği görevleri yerine getirme arzusu içerisinde olduğunu kendisine bildirmiştir. Görüşmeler çok olumlu geçmesine rağmen, ileri ki günlerde Başar'ın Menderes'e ulaşması mümkün olmamıştır. Başar bu duruma şaşkınlığını şu şekilde anlatmaktadır:

*“Hayret etmemek mümkün değildi. Beraberken o derece alâka gösterdiği, ‘Aman Hamdi Bey, bu raporu kısa zamanda okuyun; bir hafta, on günü geçmesin; hemen görüşelim.’ dediği hâlde, ben ondan randevu isterken, sanki yapamayacağı şahsi bir işim için peşini bırakmayan bir adamdım.”*³³⁷.

Menderes ile en bariz yumuşama sinyalleri 1953 Temmuzunda yaşanmıştır. Menderes ve Başar bir yemekte karşılaşmış ve dış ticaret meselesi üzerine konuşmuşlardır. Başar, dış ticaret açığının hükümet tarafından geçici olduğunun savunulduğunu fakat açığın daimi olduğunu ileri sürmüştür. Hükümetin yanılması ve kendisinin haklı çıkması hâlinde hükümetin dış ticaret politikasının derhâl değişmesi gerektiğini, bunun da bir an evvel yapılmasının uygun olacağını Menderes'e bildirmiştir. Hükümet ile kendi fikrinin münakaşa edilmesinin ülkenin hayrına olacağını söylemiş ve münakaşa için izin istemiştir. Bu münakaşadan galip çıkan fikrin

³³⁶ Başar., *Yaşadığımız...*, s. 58.

³³⁷ Başar., *Yaşadığımız...*, s. 56, 57.

Türkiye'nin dış ticarete belirleyeceği yol olmasını gerektiğini söylemiştir. Menderes de bu teklifi memnuniyetle kabul etmiştir. Başar'a başvekâlette randevu vererek konuyla alakalı vekilleri de çağıracağını bu sayede münakaşanın gerçekleşeceğini söylemiştir. Hazırlıklarını tamamlayan Başar, randevu günü başvekâlete gitmiştir, fakat ne o gün ne de ondan sonraki günler de Başbakan ile görüşmeyi başaramamıştır³³⁸. Bu konu ile ilgili tek kaynak Ahmet Hamdi Başar'ın kendi kitabıdır. Eğer olay tam olarak anlattığı gibi gerçekleşmiş ise Menderes'in çevresinde Başar'ı istemeyen birilerinin olduğunu düşünmek gerekmektedir. Kişilik itibarıyla fikirlerinde esneklik göstermeyen ve sürekli fikir münakaşalarına tutuşarak düşman edinme konusunda hiç sıkıntı yaşamayan Başar'ın DP içerisinde de sevmeyenlerinin olduğu muhakkaktır.

Bu olay Menderes ile Başar'ın aralarının düzelme ihtimalini tamamen ortadan kaldırmıştır. Aradaki soğukluğun iyice artması ise partinin grup toplantısında yaşanan olay ile olmuştur. Menderes'in CHP ile ilgili olarak bir hafta içinde yaptığı iki farklı açıklamanın grup içerisinde aynı tepkilere yol açmasını Başar uygun bulmamış ve kürsüye çıkarak bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında DP grup toplantılarının CHP grubu toplantılarına benzediğini, Başbakanın etrafını dalkavukların sardığını, bunlar arasında eski devrin adamlarının da olduğunu ifade etmiştir. Başar'ın konuşması sırasında Menderes toplantı salonunda değildir. Salona geldikten sonra tutanakları okumuş ve cevap vermek için kürsüye çıkmıştır. Başar'ın konuşmasını ve konuşma tarzını sert bir dille eleştirmiştir. Menderes, Başar'ın milletvekili oluncaya kadarki tutumlarını eleştirmiştir. Ayrıca Başar'ın DP'nin kurulması sırasında bir müddet çalışmalara katıldığını fakat kurucu heyetle farklı görüşlerde olduğu için heyetten çıkarıldığını söylemiştir. Ayrıca Başar'ı yeniden kürsüye gelip kendisi ve çevresindeki arkadaşları üzerine iddiaları kaldırmasını yoksa tekrar kürsüye çıkarak cevap vereceğini söylemiştir. Bunun üzerine Ahmet Hamdi Başar kürsüye çıkmış ve Başbakana olan sevgisini ve hayranlığını dile getirmiştir. Yerine dönerken de yanına uğrayarak tekrar kürsüye çıkmaması için ricada bulunmuştur. Menderes'in tekrar kürsüye çıkmaması üzerine yanına giderek elini sıkışmış ve teşekkür etmiştir³³⁹. Başar'ın bir tartışmadan çekinmesi beklenemez. Bu geri çekilmeye ancak iki şey sebep olmuş olabilir. Bunlardan ilki Koraltan'ın vasiliğinde olması ve onu kıracak bir şey yapmak istememesi, diğer ise Menderes'ten daha ümidini kesmemiş olmasıdır.

³³⁸ Başar., *Yaşadığımız...*, s. 57, 58.

³³⁹ "Başarın Hitabesine Başbakanın Mukabelesi", *Milliyet Gazetesi*, 24.12.1952.

Bağların tam olarak kopması ve Menderes'in Başar'a istifa yolunu göstermesi 1953 bütçesinin görüşüldüğü sırada yaşanmıştır. Bütçe üzerine konuşmak için söz alan Başar'ın konuşmasından DP ile ipleri koparmak niyetinde olduğu anlaşılmaktadır. Sözüne Maliye Bakanını eleştirerek başlamıştır. Verdiği istatistikler ve gösterdiği kaynaklarla Maliye Bakanının yalan beyanatta bulunduğunu ispatlamıştır. Daha sonra bütçe komisyonlarına yüklenerek yaptıkları işin hakkını vermediklerini savunmuştur. 1953 bütçesinde öngörülen 163 milyonluk açığı da eleştiren Başar, bu açığın ortaya çıkmasının sebebini de bütçe komisyonunun verdiği rapora gerekli ilgiyi ve itinayı göstermemesine bağlamıştır. Bütçenin açık vermesi yerine eski borçları ödemek için ek ödeneğin çıkarılması ve devlet borçlarının ödenmeye çalışılmasını istemiştir. Bütün bunları söylerken arada da mevcut hükümetin eski iktidar gibi rehavete kapıldığını ve icraatları hakkında olumsuz görüş belirtenlere tahammülü kalmadığını söylemiştir. Kendisinin bu eleştirileri iktidarı yıpratmak için değil, iktidara doğru yolu göstermek için yaptığını belirtmiştir³⁴⁰.

Aynı görüşmede dış ticaret politikasını da sert bir şekilde eleştirmiştir. Dış ticaretin bu hâlde olmasının ana sebebini İktisat Vekili Zühtü Velibeşe olduğunu söylemiş ve bu kişiyi aklı ermediği hâlde iktisat vekilliği yapmakla itham etmiştir. Tabi bu itham sadece Bakanı ilgilendirmemektedir³⁴¹. Zira onu atayan kişiler de durumdan kendilerine pay çıkarmışlardır.

Başar'ın konuşmasından bir sonraki gün Meclis karışmıştır. Zühtü Hilmi Velibeşe, Bütçe Komisyonu Raportörü Hadi Hüsmen ve Maliye Vekili Hasan Polatkan hücumlarına uğramıştır. Kendilerine cevap hakkı doğan bu kişiler ertesi gün sırasıyla söz almış ve haklarındaki istinatları cevaplamışlardır. Zühtü Velibeşe, Ahmet Hamdi Başar'ı iktisat bilmemekle suçlamıştır. Başar'ın kendisinse ihracatı yasaklamak gibi ilginç tekliflerle geldiğini söylemiştir. Ayrıca Başar tarafından hazırlanan *Milletçe Kalkınma Kanun Teklifi*'nin hiçbir partinin programına uymayacağı gibi kendisinden başka bu kanuna taraftar kimseyi de bulamayacağını iddia etmiştir. Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve Komisyon Başkanı Hadi Hüsmen'de Başar'ı raporları okumamakla, konuşmaları dinlememekle ve rakamları çarpıtmakla suçlamışlardır³⁴². Adnan Menderes

³⁴⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, C. 20, Birleşim 45, 17.02.1953, s. 399-403.

³⁴¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, C. 20, Birleşim 45, 17.02.1953, s. 404.

³⁴² Milliyet Gazetesi, 19.02.1953, s. 7.

ise iki buçuk senedir Başar'ın DP politikalarını eleştirdiğini, kendisinin önerdiği ekonomik sistemin kabul edilmeyeceğini kürsüden dile getirmiştir. Ayrıca Başar'a bu tür görüşlerini öncelikle grup toplantılarında dile getirmesi gerektiğini söylemiştir³⁴³.

Artık Başar'ın DP ile ipleri kopmuş vaziyettedir. DP'liler muhalefete yüklendikleri kadar Başar'a da yüklenmişlerdir. Başbakan'ın önerdiği ekonomik sistemin kabul edilmeyeceğini söylemesi de Başar'ın, çok önceden fark etmesi gereken, hedeflerine ulaşamayacağını göstermiştir. Zaten Ahmet Hamdi Başar'ın DP içerisinde bulunması çok fazla bir anlam ifade etmemiştir. Verdiği bütün teklifler reddedilmiş, kanun teklifleri komisyonlarda uyutulmuş ve her fırsatta Koraltan'ın vesayeti ile partiye kabul edildiği kendisine ima edilmiştir.

Başar'ın da DP ile uyum sorunları yaşadığı açıktır. Parti kararları yerine kendi kararlarını uygulamış ve gerektiği hâllerde partisine muhalefet etmekten geri durmamıştır. Sonuç olarak Adnan Menderes ve Ahmet Hamdi Başar arasındaki uçurum kapatılamaz duruma gelmiştir.

Başar istifasını şu şekilde anlatmaktadır:

“Gün geçtikçe dostlarımdan ziyade çekemeyenlerimin veyahut sadece benden hoşlanmayanların çoğaldığını görmekte idim. Durup vaziyetimi düzeltmem ve takım içindeki ittiratlı ve ahenkli yürüyüşe ayak uydurmam lazımdı; yapamadım. ... Nihayet sonunda, bu işlere beraberce başlama kararını verdiğimiz eski ideal arkadaşım, iktidarın bir zirvesi bana;

- Ne üzerine vazife; sen mi kaldın?

diye adeta çıktı. Büsbütün tek ve تنها idim. Büyük bir ordu, bir kalabalık içinde yalnız kalmanın dehşetini ve gururunu duydum; ve 16 Aralık 1953 günü, geri alınması için yapılabilecek tavassut imkânlarını da ortadan kaldıracak şekilde hazırlayarak

³⁴³ Milliyet Gazetesi, 19.02.1953, s. 7.

*alakalılara verdiğim bir istifaneme ile Demokrat Parti'den ayrıldım*³⁴⁴. ”

Başar'ın istifası 18 Aralık 1953'te gerçekleşmiştir³⁴⁵. Başar istifası ile ilgili olarak kimseye bir şey söylememiştir. Hatta kendisine kefil olan Koraltan ve saygı duyduğu Bayar'a bile haber vermemiştir. Anılarında istifasını bu iki kişiye bildirmediği için hâlâ üzüntü duyduğunu belirtmiştir³⁴⁶. Başar, Koraltan ile görüştüğü takdirde istifa etmesine izin vermeyeceğinden çekinmiş olmalıdır. Fakat Başar'ın parti içindeki tek savunucusu olan Koraltan'ın bile onu koruyacak gücünün kalmamış olması muhtemeldir. Çünkü Başar, milletvekili olduğundan istifasına kadar geçen süre içerisinde sürekli olarak DP politikalarını eleştirmiş ve kendi ekonomik sistemini partiye uygulamaya çalışmıştır.

Başar, DP'den istifasını uzun bir dilekçe ile bildirmiştir³⁴⁷. Dilekçesinde DP ile milletvekili olduğu döneme kadar geçen zamanı kısaca özetledikten sonra, ülkenin yararı için çalışmaya başladığını, gecesini gündüzüne katarak Milletçe Kalkınma Kanun Tasarısı hazırladığını fakat bir türlü muhatap alınmadığını yazmıştır³⁴⁸. Başar bunları yazarken kendisinin takındığı tutumdan bahsetmemektedir. Muhatapsız kalmasının en büyük nedeni partisinin kanun tekliflerinde izlediği usulü takip etmemesidir. Usul olarak, hazırlanan teklifler öncelikle grup toplantılarında görüşülmektedir. Başar bu safhayı atlamış, partisinden kimsenin haberi olmadan kanun teklifini meclise sunmuştur.

Partinin ekonomik ve kalkınma politikalarında müthiş hatalar işlediğini, bunu önemek için milletvekili arkadaşlarının da herhangi bir girişimde bulunmadığından yakınmıştır. Kendisinin iyi niyetle yaptığı ikaz ve tenkitlerinin dikkate alınmadığı gibi, gittikçe yalnızlaşmakta olduğunu bildirmiştir³⁴⁹. DP şahıslara bağlı bir parti görünümündedir. Bayar, Koraltan ve Menderes partinin sahibi diğer milletvekilleri ve bakanlar ise onların misafiri görünümündedir. Böyle bir ortamda Başar'ın ev sahipleri ile yaşadığı sıkıntılar doğal olarak etrafından fazla kimsenin kalmamasına sebep

³⁴⁴ Başar., *Demokrasi Buhranları*, s. 15.

³⁴⁵ Ahmet Hamdi. Başar. *D.P. den İstifa Etti*, *Milliyet Gazetesi*, 18.12.1953.

³⁴⁶ Başar., *Demokrasi...*, s. 17.

³⁴⁷ Dilekçenin tam metni için bkz. Başar., *Demokrasi...*, s. 95-100.

³⁴⁸ Başar., *Demokrasi...*, s. 97.

³⁴⁹ Başar., *Demokrasi...*, s. 97,98.

olacaktır. Başar, kendisine yapılan hiçbir uyarıyı dikkate almayarak kendi kendisi yalnızlaştırmıştır.

Parti içinde demokrasi olmaması da Başar'ı rahatsız eden en önemli sorunlardandır. Ona göre, Meclis grubunda hükümet ve parti tarafından hiçbir mühim mesele danışılmamış, grubun ihtisas komisyonlarına bir tek ciddi iş havale edilerek bu komisyonlarda partili milletvekillerinin fikirlerini söylemelerine imkân verilmemiş ve başka hiçbir yolla da parti disiplini denilen heyulayı ürkütmeden, bir milletvekilin kendi fikirlerini ortaya atıp bildirmesi veya münakaşa etmesi mümkün olmamıştır. Hürriyet ve demokrasi idealinde herhangi şekilde bir emniyet ve teminat unsuru olması bir hayalden ibarettir³⁵⁰. Bütün bunlardan dolayı, DP'nin icraatlarında iştirak etmekten korktuğunu belirterek:

“Hem bu korkunun doğurduğu endişe ve hem de artık bu camia içinde bulunmak suretiyle yapacağım çalışmalardan hiçbir fayda umamayacağıma kati kanaat getirmiş olmamdan dolayı, müstakil mebus olarak, kısa da olsa, teşrii vazifemi vicdan huzuru içinde yapabilmek ve inandığım yolda serbest ve müstakil yürürebilmek için Demokrat Partiden ayrılmayı bir vicdan borcu bilirim.” sözleri ile istifasını açıklamıştır³⁵¹.

İstifasından on gün sonra Celal Bayar'a bir mektup yollamıştır. Bu mektupta Bayar'a büyük saygı duyduğunu ve bu saygı ve sevgisinin her zaman devam edeceğini bildirdikten sonra istifa nedenlerini açıklamaya başlamıştır. Öncelikle Menderes'in kendisine hiç güven duymamasından, başkalarının fikirlerini dinlemenin zafiyet olduğunu düşünmesinden ve gayet yumuşak bir üslupla ilettiği ikazların Menderes'i kendisinden daha fazla uzaklaştırmak haricinde başka bir işe yaramadığından yakınmıştır³⁵². Milletçe Kalkınma Kanun tasarısı uğradığı tenkitlerden başlayarak Adnan Menderes ile yaşadığı bütün sorunları sırasıyla mektuba yazmıştır. Bundan sonra müstakil bir fikir adamı olarak çalışmak ve fikir mücadelesi yapmak istediğini, demokrasiyi ancak fikir hâkimiyetini tesis etmekle kurtarmanın mümkün olacağını, kendisinin de bu fikir hareketini doğurmak ve politika adamlarını bu ışıktaki yürümeye

³⁵⁰ Başar., *Demokrasi...*, s. 98.

³⁵¹ Başa, *Demokrasi...*, s. 100.

³⁵² Başar., *Demokrasi...*, s.101-104.

alıştırmak için çalışacağını bildirmiştir. Son olarak Bayar'dan iyi niyetine inanmasını ve vatan menfaatleri için çalıştığını unutmamasını istemiştir³⁵³. Mektubun son bölümü ilgi çekicidir. Başar, demokrasiyi tesis etmek için bir fikir hareketi doğurmak istediğinden bahsetmektedir. Buradan anlaşıldığına göre Başar yeni bir parti kurma düşüncesindedir. Celal Bayar'a gönderdiği böyle bir mektubun ise vaktiyle Celal Bayar'ın İsmet İnönü'den aldığı icazetle benzerlik gösterdiği kanaatindeyiz.

Ahmet Hamdi Başar'ın istifa dilekçesi gazetelerde de yayınlanmıştır. Bunun üzerine İstanbul DP teşkilatı kendisine bir telgraf çekmiştir. Bu telgrafta Başar'ın şahsına hakaret varan sözler yazmışlar ve DP sayesinde milletvekili seçildiğini hatırlatarak milletvekilliğinden de istifa etmesini istemişlerdir³⁵⁴.

Yukarıdaki ifadelerimizde Başar'ın Menderes ve DP'nin politikası ile nasıl ters düştüğünden bahsetmiştik. Başar, bütün bu sıkıntılara rağmen partiden istifa etmemiştir. İstifa tarihi yeni seçimlerin yaklaştığı bir tarihe denk gelmiştir. Bu istifada fikir ayrılıklarının etkili olduğu şüphesizdir, fakat Başar'ın 1954 seçimlerinde aday gösterilmeyeceğine emin olması da istifanın nedenleri arasında söylenebilir.

2. 3. 3. Ahmet Hamdi Başar'ın Yeni Parti Kurma Çabaları

Ahmet Hamdi Başar DP'den istifa ettikten sonra köşesine çekilmeyi düşünmemiştir. Ülkeyi kötü yönettiğine inandığı DP iktidarına karşı bir muhalefet oluşturmak için çaba harcamıştır.

Başar'ın beklentisi istifasının ardından DP'den ciddi sayıda milletvekilinin istifa etmesidir. Kendisince bir yol açtığını düşünmektedir. Meclis'te bağımsız olan milletvekilleri ve istifa edeceğini düşündüğü milletvekillerini bir araya getirerek yeni bir muhalif grup kurma girişiminde bulunmuştur. Fakat işler düşündüğü gibi gelişmemiştir. DP'den beklediği istifalar yaşanmamıştır. O da çalışmalarını bağımsız milletvekilleri arasında sürdürmeye başlamıştır.

O dönemde mecliste Halide Edip Adıvar, Ali Fuat Cebesoy, Nadir Nadi, Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Kemal Türkoğlu bağımsız milletvekili olarak faaliyet

³⁵³ Başar., *Demokrasi...*, s. 104-119.

³⁵⁴ "Ahmet Hamdi. Başar.'ın Mebusluktan İstifası İsteniyor", *Milliyet Gazetesi*, 19.12.1953, s. 1.

göstermektedir. Başar'ın ilk işi bağımsızlarla görüşmek olmuştur. Bu görüşmelerde müstakil bir grup oluşturmayı düşündüğünü vekillere iletmiştir. Bu grubun CHP ile DP arasındaki mücadelelerde tamamen tarafsız kalmasını öngörmüştür. Grubun Meclis'teki rolünü bu mücadelelere hakemlik olarak belirlemiştir. Bu sayede grubun saygınlığını yükseltmeyi ve her iki partiden kopan milletvekillerini bünyesinde toplamayı hedeflemiştir. Tabi ki bu oluşumun ileride parti olması da düşünülmüştür. Başar, grubun programını ileride partiye dönüşme ihtimaline göre yapmıştır³⁵⁵. Zaten istifasından sonra yapmak istediği şey parti kurmaktır.

Halide Edip Adivar hariç diğer dört müstakil milletvekili ile görüşmüştür. Fakat bu görüşmelerden istediği sonucu alamamıştır. Kemal Türkoğlu, DP hakkındaki kanaati değiştiği için gruba katılmamıştır. Cebesoy, Tanrıöver ve Nadi ise siyasetle uğraşmak istemediklerini hatta bir daha milletvekili seçilmeyi dahi düşünmediklerini Başar'a bildirmişlerdir³⁵⁶. Bu vekillerin DP'ye muhalefet etmekten çekindikleri için mi yoksa Başar'a olan inançsızlıklarında mı oluşum içinde yer almak istemedikleri kesinlik kazanmış bir konu değildir.

Başar'ın müstakil grup kurma çalışmaları başarısızlıkla sonuçlanmıştır. DP'den istifası sonucunda ise gittikçe yalnızlaşan bir adam olmuştur. Yaşadığı yalnızlık ve teşebbüslerinin başarısızlığını kitabında şu şekilde anlatmaktadır.

“İşte bu davalar için senelerce çalıştım ve haysiyetli bir dernek hâlinde kendilerini bir araya toplayıp onlara mesleki menfaatlerini hür ve serbest topluluk şuuru içinde müdafaa zevkini tattırdığım kimseler... kurduğum derneklerinden, ilk hamlede beni ‘Hükümetle kötü kişi oldu, bize zararı dokunur.’ korkusuyla çıkarıyorlar!.. Benim, mesela en iyi yapabileceğim bir iş var, ona teşebbüs edeyim diyorum; eskiden bir sözümle arkamdan gelen kimseler şimdi benden kaçıyorlar.

...

³⁵⁵ Koraltürk, *Yine...*, s. 275,276.

³⁵⁶ Başar., *Yaşadığımız...*, s. 71.

Müstakil, feragatli, kalpleri memleket dertleriyle yaralı tanıdığım kimselerle temas ediyorum; müstakil hürriyetçiler cephesi kurarak beraber çalışalım ve muhalefeti bir şuur ve hareket birliği içinde birleştirelim diye onlarla görüşüyorum; hiç birinde cesaret göremiyorum”³⁵⁷.

Bu çalışmaların başarısızlığından sonra sıra 1954 seçimlerine gelmiştir. Başar’a Cumhuriyetçi Millet Partisi’nden adaylık teklifi gelmiştir. Bunu değerlendiren Başar, partinin İstanbul. milletvekili adayı olmuştur³⁵⁸. Zaten pek iddiası olmayan partiden seçilmeyi başaramamıştır.

1954 seçimleri DP’nin büyük başarısı ile sonuçlanmıştır. 5.147.758 oyla kullanılan oyların %56,61’ini alarak 503 milletvekili çıkarmıştır. CHP %34,78 (3.163.931 oy) oy oranıyla 31 milletvekili, Cumhuriyetçi Millet Partisi %4,69 oy oranıyla (427.024 oy) 5 milletvekili çıkarmıştır. Ayrıca Meclis’e 2 de bağımsız milletvekili girmeyi başarmıştır³⁵⁹. Bu durum halkın DP iktidarına güvendiğinin ve yaptığı icraatları desteklediğinin bir göstergesi olarak yorumlanmıştır. Ama bu başarıda seçimden hemen önce CHP’nin mallarının bir kısmının haksız edinildiği gerekçesiyle müsadere edilmesi³⁶⁰ ve diğer muhalefet Millet Partisi’nin irticai faaliyetlerden dolayı kapatılmasının da etkili olduğu açıktır³⁶¹. DP, seçim galibiyeti için bütün koşulları hazırlamış ve sonunda seçim sisteminin de yardımıyla ezici bir üstünlükle zafere ulaşmıştır.

DP’nin ikinci iktidar dönemi ilk iktidar döneminden bariz farklılıklar göstermiştir. İlk iktidar döneminde her türlü özgürlüğün yanında yer alan DP, ikinci iktidar döneminde kısıtlamalara gitmeye başlamıştır. Yersiz verilen demeçler basın ve üniversitelerin DP’ye karşı cephe almasına neden olmuştur. DP’nin iktidarı sırasında

³⁵⁷ Başar., *Demokrasi Buhranları*, s. 19.

³⁵⁸ “Dört Partinin İstanbul Milletvekili Adayları”, *Milliyet Gazetesi*, 02.05.1954, s. 3.

³⁵⁹ Mete Tunçay, *Siyasal Tarih, Türkiye Tarihi 4, Çağdağ Türkiye Tarihi 1908 – 1980*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 182.

³⁶⁰ CHP.’nin mallarının bir kısmına el konulması ile ilgili kanun 14.12.1953 tarihinde Meclis’te kabul edilmiştir. Bayar., kanunu hiç bekletmeden ertesi gün onaylamıştır. “Meclis Dün CHP’nin Mallarına Ait Kanunu Kabul Etti”, *Milliyet Gazetesi*, 15.12.1953, s. 7., “Bayar, CHP’nin Mallarına Ait Kanunu dün tasdik etti”, *Milliyet Gazetesi*, 16.12.1953.

³⁶¹ Necati Aksanyar, “Demokrat Partinin Din Politikalarının Basınında Yansımaları”, *Akademik Bakış*, S. 11, Ocak 2007, s. 23.

pek çok gazeteci tutuklanmış, birçok yayın ise kapatılmıştır³⁶². Böyle bir ortamda Başar, harekete geçmek zorunda hissetmiştir. Hürriyetlerin kısıtlandığı bir dönemde hürriyetçi kişileri etrafına toplayarak parti kurmak istemiştir.

Ahmet Hamdi. Başar'ın kurmaya çalıştığı partinin programını da bizzat kendisi hazırlamıştır. Daha önce Meclis'te oluşturmaya çalıştığı müstakil grubun programı üzerinde değişiklikler yaparak kurmaya çalıştığı partinin programı olarak ortaya çıkarmıştır. Programı çoğaltarak partiyi birlikte kurmak istediği arkadaşlarına dağıtmıştır. Enver Adakan, Avni Başman, Nihat Reşat Belger, Şükrü Kerimzade, Mithat Benker programı olarak üzerinde çalışma yapmaya başlamışlardır³⁶³. 1955 Mayıs ayında başlayan toplantılar 7 ay kadar sürmüştür³⁶⁴. Başar yine aynı yöntemi kullanmıştır. Programı yapıp arkadaşlarını buna ikna çabalarına girişmiştir. Bu tutumu partinin kurulması önündeki en büyük engel olarak değerlendirmenin yanlış olmayacağı kanısındayız.

İlk çalışmalar İstanbul.'da başlamıştır. Başar'ın arkadaşları arasından işi en fazla ciddiye alan Enver Adakan olmuştur. Adakan ile Başar uzun süreler parti ve partinin programı hakkında çalışmışlardır. İkisi de parti işine kendilerini adanmış olmalarına rağmen aralarında sıkça fikir uyuşmazlıkları yaşanmıştır. Adakan, Başar tarafından hazırlanan programa temkinli yaklaşmıştır. Partinin kuruluşundan sonra bu fikirlerin gündeme getirilmesini ve nihai kararın orada verilmesini istemiştir³⁶⁵. Görüldüğü üzere Başar'ın programından en yakın mesai arkadaşı Enver Adakan dahi memnun değildir.

Adakan, partiyi iş adamı ve tüccarlara dayandırmayı hedeflemektedir. Bunun sebebi olarak da DP'nin politikalarından en olumsuz etkilenen sınıfın iş adamı ve tüccarlar olduğunu düşünmesidir. Aydınların da menfaat dışı olmak kaydıyla çalışmalara katılmasını istemektedir. Başar, bu görüşe karşıdır. Partinin idealist insanların sırtında da yükselebileceğini ifade etmektedir. İdealistleri saf dışı bırakıp, menfaatleri icabı partiye dâhil olmuş kimselerin zorlukla karşılaştığı zaman cepheyi terk edeceğini düşünmektedir. Bu düşüncesini de İstanbul. Tüccar Derneğinin 1 numaralı

³⁶² DP. döneminde Bakanlar Kurulu Kararı ile yasaklanan yayınlar için bkz. Mustafa Yılmaz, Yasemin Doğaner, "Demokrat Parti Döneminde Bakanlar Kurulu Kararı ile Yasaklanan Yayınlar", *Kebikeç*, S. 22. Ankara., 2006.

³⁶³ Koraltürk, *Yine...*, s. 309.

³⁶⁴ Başar., *Yaşadığımız...*, s. 81.

³⁶⁵ Koraltürk, *Yine...*, s. 309.

üyesi olduğu hâlde DP'den istifa ettikten sonra dernekten ihraç edilmesini göstererek ispatlamaktadır³⁶⁶.

Adakan'ın son isteği ise nizamnameye “teşkilatta faal vazife alanlar seçimlerde aday olamazlar” hükmünün konulmasıdır. Başar buna karşı çıkmıştır. Böyle bir durumda parti için çalışacak pek çok iş adamı bulacağını söylemiştir. Fakat bu düşünce ve çözüm yolu gerçekçi görünmemektedir. Başar, bu görüşü desteklememesine rağmen parti kurma çalışmalarında en fazla teşrik-i mesai yaptığı kişiyi küstürmek istememiştir. Sonuçta her iki fikrin ortası kabul edilen bir madde nizamnameye konulmuştur. Nizamnamede, “Teşkilatta faal vazifelerden altı ay evvel istifa etmeye mecburdurlar.” ve “Parti azaları seçimlerde aday gösterilmek isteyip istemediklerini giriş beyannamelerinde bildirirler. İdare kurullarına bunlardan üçte birden fazla nispette aza seçilemez.” hükümleri yer almıştır³⁶⁷. Bu tartışmada fikrimizce Başar haklıdır. Adakan, emek verdikleri, canlandırdıkları partiyi başkalarına terk etmek fikrindedir. Başar ise sürekli olarak bahsettiği partici esnafını partiden uzak tutma görüşündedir. Adakan'ın fikirlerinin kabul edilmesi durumunda partici esnafı kolaylıkla partiye hâkim olacaktır. Başar, çok fazla göstermediği bir davranış olarak görüşlerinde esnemiş ve partinin kurulması için Adakan ile ortak bir müşterekte buluşmayı başarmıştır.

Parti kurma çalışmalarının ikinci safhası Başar'ın Alaaddin Tiritöğlu vasıtasıyla Şemsettin Günaltay ile görüşmesi olmuştur. Günaltay, CHP üyesi olmakla beraber İsmet İnönü'nün yürüttüğü politikadan hoşnut değildir. 1950 seçimlerinden sonra İnönü'ye yaptığı “çekilin” teklifinin kabul edilmemesinin işleri bu noktaya getirdiğini düşünmektedir. 17 Mayıs 1955 tarihinde Günaltay, Tiritöğlu, Adakan ve Başar'ın baş başa yaptıkları toplantı daha çok bu konular üzerinde dertleşme olarak geçmiştir³⁶⁸. Toplantı başında liderlik için Günaltay'a teklifte bulunma fikrinde olmayan Başar, toplantıda Günaltay ve fikirlerinden etkilenmiştir. Toplantı sonunda Günaltay'a hazırladıkları parti programına esas olacak muhtıranın bir örneğini vermiştir³⁶⁹. Başar, ani bir kararla Günaltay'ı genel başkanlığa getirme fikrini ortaya atmıştır. Günaltay,

³⁶⁶ Koraltürk, *Yine...*, s. 310-312.

³⁶⁷ Başar., *Yaşadığımız...*, s. 85,86.

³⁶⁸ Başar., hatıralarının bir bölümünde bu görüşmeyi Tiritöğlu. ve Günaltay ile birlikte yaptığını yazmaktadır. (Koraltürk, *Yine...*, s. 313), fakat ilerleyen sayfalarda Enver Adakan'ın da kendilerinin yanında olduğu bilgisini vermektedir. (Koraltürk, *Yine...*, s. 319.)

³⁶⁹ Koraltürk, *Yine...*, s. 313-319..

gerek İsmet İnönü gerekse Celal Bayar ile mücadele edebilecek alt yapıya sahip biri olduğundan isabetli bir tercih gibi görünmektedir.

Bu görüşme ile birlikte partinin başkanı olacak kişi belirlenmiştir. Parti için çalışmalar ise İstanbul. ve Ankara. merkezli olarak yürütülmeye başlamıştır. İstanbul çalışmalarını Ahmet Hamdi. Başar, Ankara çalışmalarını ise Alaaddin Tiritoglu yürütmüşlerdir. Sonunda partinin çekirdek kadrosu oluşturulmuştur. Bunlar, Şemsettin Günaltay, Ahmet Hamdi Başar., Alaaddin Tiritoglu., Enver Adakan, Reşat Belger, Avni Başman, Avni Doğan ve Raşit Hatipoğlu'dur³⁷⁰.

Parti kurma çalışmaları çok fazla gizli kalmamıştır. Basında Günaltay tarafından yeni parti kurulacağı konusunda haberler yapılmaya başlanmıştır. Günaltay'ın, CHP'den ayrılarak Avni Doğan ve Faik Ahmet Barutçu'nun da iştiraki ile yeni parti kuracağı haberleri, Ahmet Barutçu tarafından yalanlanmıştır³⁷¹. Fakat Günaltay, yeni partinin kurulup kurulmayacağı konusunda herhangi bir şey söylememiştir. Mücadelesine parti kurulunda devam edeceğini bildirmiştir. Fakat bu sözleri parti kurulunda hiç de hoş karşılanmamış ve Günaltay'ın asıl mücadelesinin CHP olduğu meclis üyeleri adına İlhami Sancar tarafından basına bildirilmiştir³⁷². Bu açıklamalar üzerine Günaltay, mücadelesini doğrulamış, fakat mücadelesinin CHP'ye karşı değil, partinin yöneticilerine karşı olduğunu bildirmiştir. Bu açıklamalar basın tarafından Günaltay'ın CHP genel başkanlığına aday olmaya hazırlığı olarak değerlendirilmiştir³⁷³. Bu gelişmeler ve kendisine yapılan hücumlar sonunda Günaltay, CHP merkez haysiyet divanı başkanlığından ve üyeliğinden istifa etmiştir³⁷⁴. Görevlerinden istifa etmesini Günaltay'ın yeni kurulacak partinin başkanlığına hazırlanması olarak yorumlamanın yanlış olmayacağı kanısındayız.

Başar ve Günaltay 6 Haziranda bir araya gelmişler ve parti hakkında görüşmüşlerdir. Bu görüşmede Başar, hazırladığı parti programını Günaltay'a detaylı bir şekilde izah etmiş ve ikili her konuda mutabık kalmışlardır. 9 Haziranda bu toplantı Avni Doğan, Alaaddin Tiritoglu ve Sait Sarıkaya'nın katılımı ile tekrarlanmıştır. Başar,

³⁷⁰ Koraltürk, *Yine ...*, s. 320.

³⁷¹ "Yeni Bir Parti Kurulacağı Haberi Yalan", *Milliyet Gazetesi*, 31.05.1955, s. 1

³⁷² "CHP. İçindeki Fikir Ayrılığı Genişliyor", *Milliyet Gazetesi*, 01.06.1955, s. 7.

³⁷³ "Günaltay.'ın Parti İdare Mekanizmasına Karşı Cephe Alışı Endişe Uyandırdı", *Milliyet Gazetesi*, 02.06.1955, s. 1 ve 7.

³⁷⁴ "Günaltay., CHP. haysiyet Divanından İstifa Etti", *Milliyet Gazetesi*, 11.06.1955, s. 1.

3 gün önceki toplantıda Günaltay'ı ikna ettiği gibi diğer arkadaşlarını da bu toplantıda ikna etmeyi düşünmektedir. Bu amaçla sözü almış ve hazırladığı programı anlatmaya başlamıştır. Fakat Günaltay'ın aksine Tiritoglu itiraz etmiştir. Önceliklerinin partiyi kurmak olduğunu, parti tüzüğünün hazırlanmasını, parti kurulduktan sonra Başar'ın fikirlerinden faydalanılabileceğini dile getirmiştir³⁷⁵. Başar'ın arkadaşlarının parti oluştuktan sonra programın bir heyet tarafından yapılmasını istedikleri görünmektedir.

Ahmet Hamdi Başar'ın büyük çabalar sarf ederek hazırladığı programlar ne DP'de ne müstakil grup oluşturmaları sırasında ne de Günaltay başkanlığında kurulacak parti çalışmalarında da dinlenmek istenmemiştir. Bunun pek çok nedeni olabilir. Bizce bunlardan en önemlilerinden birisi Başar'ın bu programların tamamını kimseye danışmadan kendisinin hazırlamasıdır. Başar, programı arkadaşlarıyla hazırlamak yerine önce hazırlayıp sonra arkadaşlarını programa inandırmak yolunu seçmiştir. Bu nedenle bütün kurulum çalışmalarında fikirlerini tek başına savunmak zorunda kalmıştır.

Aradan çok fazla geçmeden kurucu ekip arasında mücadeleler başlamıştır. Avni Doğan ile Alaaddin Tiritoglu arasında bir mücadele başlamıştır. Başar'a göre bu mücadele Günaltay'dan sonra partinin ikinci adamı olma yarışıdır. Bu iki şahıs bunu sağlama bilmek için birbirleri arkasından çalışmaya başlamışlardır³⁷⁶. Sonuç olarak grup dağılmıştır. Şemsettin Günaltay ve Avni Doğan, CHP'de siyasete devam etmişlerdir. Enver Adakan, Nihat Reşat Belger ve Avni Başman ise Hürriyet Partisi³⁷⁷'ne kurucu olmuşlardır. Alaaddin Tiritoglu ise Ankara'da yeni parti kurma çalışmalarını farklı gruplar arsında devam ettirmiştir³⁷⁸. Böylelikle Başar'ın yeni parti kurma çalışmaları sekteye uğramıştır.

Başar'ın bu faaliyetleri sırasında DP içinde de işler yolunda gitmemektedir. Parti içerisinde Fethi Çelikbaş ve Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu'nun başını çektiği bir grup izlenilen politikadan memnun olmadıklarını gündeme getirmişlerdir. Muhalefetin harekete geçtiği bu olay ise basın mensupları için istedikleri ispat hakkıdır. Fethi Çelikbaş ve DP mensubu 10 arkadaşı 2 Mayıs 1955 tarihinde "ispat hakkı" önergesini vermişlerdir. Bu önerge;

³⁷⁵ Koraltürk, *Yine Hayal...*, s. 322-326.

³⁷⁶ Başar., *Yaşadığımız...*, s. 87.

³⁷⁷ Bundan sonra HP olarak anılacaktır.

³⁷⁸ Koraltürk, *Yine Hayal...*, s. 332.

*“Milletimizin maruz bulunduğu çeşitli sıkıntılar ve ıztıraplar hakiki sebep ve âmilleri ile müessir şekilde mücadeleyi ve demokrasinin temel prensibi olan millet murakabesini mümkün kılmak; Nüfuz ve sâlâhiyetlerini suistimal edenlerin, adalet yolu ile tefrik ve temyizini ve bin netice, muazzam tarihi vazife ve mesuliyetler yüklenmiş bulunan iktidarımızın, maruz kalması melhuz, her türlü şaibeden tenzihini emin bir sisteme bağlamak için alınacak ıslahat tedbirlerinin başında, ispat hakkının tanınmasının lâzım geldiğine kâni bulunuyoruz.”*³⁷⁹ denilmektedir.

Basına bu hak tanınmadıkça milletvekili, devlet memuru gibi devlet görevlilerini kuşku altında bırakacaklarını ileri sürmüşlerdir. Önerge ceza yasalarında da değişiklik gerektiği gerekçesiyle reddedilmiştir³⁸⁰. Bu önerge vaktiyle CHP’ye verilen dörtlü takdir ile hemen hemen aynı özellikleri taşımaktadır. İkisi de parti içinden kişilerin parti politikalarını eleştirmesidir.

DP içerisinde ciddi bir muhalefetin olduğu kesindir ve Menderes bu muhalefete daha fazla dayanamayacaktır. DP’nin 4. Büyük Kongresi’nin (15-18 Ekim) başlamasına saatler kala, dokuz milletvekili partiden ihraç edilmiştir. Bunun üzerine kongreyi protesto ederek katılmayan diğer dokuz milletvekili ise kongrenin son günü istifa etmişlerdir. İspat hakçılar olarak bilinen bu milletvekilleri; F. Lütfi Karaosmanoğlu, Ekrem Hayri Üstündağ, Safaettin Karanakçı, Ragıp Karaosmanoğlu, İsmail Hakkı Akyüz, Behçet Kayaalp, Ziyat Ebuziyya, Mustafa Timur, Sabahaddin Çıracıoğlu, Fethi Çelikbaş, Enver Güreli, İbrahim Öktem, Raif Arbay, Şeref Kamil Mengü, Muhlis Bayramoğlu, Ekrem Alican, Mustafa Ekinci, Kasım Küfrevi’dir³⁸¹.

Başar, bu grupla temasa geçerek onları İstanbul.’daki oluşum ile birleştirmek istemiştir. ondozularla birleşerek *Müstakil Hürriyetçiler Cephesi veya Cumhuriyetçi Hürriyet Partisini* kurmayı hedeflemiştir. Bu amaçla Ekrem Hayri Üstündağ ve Enver

³⁷⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 10, C. 11, 2 Mayıs 1955, s.526.

³⁸⁰ Nuran Yıldız, “Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. 51, S. 1, s. 493.

³⁸¹ Seyfi Kurtbek, Menderes.’in tesirinde kalarak İspatçılardan ayrıldığı için 19’lar on sekiz kişiye düşer, fakat yine de 19’lar olarak anılmaya devam etmişlerdir. Diren Çakmak, “Türk Siyasal Yaşamında Bir Muhalefet Partisi Örneği: Hürriyet Partisi (1955-1958)”, *Akademik Bakış*, C. 2, S. 3, Kış 2008, s. 153, 154.

Gürel ile görüşmüştür. Bu görüşmelerde parti kurmak fikri için erken olduğunu, biraz daha bekleyeceklerini söylemişlerdir. Başar, F. Lütfi Karaosmanoğlu'na da bir mektup yollamıştır. Bu mektuba herhangi bir yanıt alamamıştır. Enver Adakan vasıtasıyla 19'larla temaslar sürdürülmüşse de sonuç birleşme olmamıştır³⁸². İspat Hakçılar ya da 19'lar olarak bilinen grup 19 Aralık 1955 tarihinde parti kurma dilekçesini vermişlerdir. 21 Aralıkta parti resmen kurulmuştur. 32 kişilik kurucu heyetin içinde Ahmet Hamdi Başar'ın dava arkadaşları Enver Adakan, Avni Başman ve Reşat Belger de yer almışlardır³⁸³. Ondokuzlar hareketinin de Başar'sız partileşmesi üzerine, Başar parti kurma işine ara vermiştir.

2. 3. 4. Ahmet Hamdi Başar'ın DP'ye Karşı Ortak Muhalefet Oluşturma Çabaları

Basın üzerinde kurduğu baskı ile basının aleyhine dönmesine sebep olan DP, Dâhiliye Encümeninde görüşülen bir kanun sırasında DP milletvekilleri Ekrem Anıt ve Süleyman Çağlar tarafından üniversite profesörlerinin komünist olduğunu söylenmesi ile üniversiteleri de kaybetmiştir³⁸⁴. Böylece bilim adamları DP'ye karşı bir tavır içerisine girmişlerdir.

İstanbul. Üniversitesi Senatosu bir tebliğ yayınlamış ve milletvekilleri de dâhil olmak üzere on binlerce Türk vatandaşının yetiştirilmesinde üniversite hocalarının emeği bulunduğunu dile getirmiştir. Ayrıca üniversite hocalarının en az isnatta bulunan milletvekilleri kadar vatanperver oldukları da belirtilmiştir³⁸⁵. DP üniversite olayını yatıştırmaya çalışmak yerine olayın daha da körüklenmesine neden olmuştur. Zafer Gazetesi'nde çıkan bir yazıda senatoların üzerinde TBMM olduğu ve senatoların parlamentoların vazifelerine hudut çizemeyecekleri ile ilgili bir makale yayınlanmıştır. Bunun üzerine muhalefet işe karışmıştır. CHP, senatoların görüşlerine tamamen katıldıklarını ve üniversite özerkliğinin ne olduğunu en iyi profesörlerin bileceği demecini vermiştir. HP adına konuşan Turan Güneş ise üniversitelerin görüşlerinde haklı olduklarını bildirmekle beraber tek hatalarının meclisin ve vatandaşın salahiyyet ve hürriyetlerinden tamamıyla bihaber olan şahıslara diploma vermiş olması olduğunu

³⁸² Başar., *Yaşadığımız...*, s. 102-106.

³⁸³ "Hürriyet Partisi Resmen Kuruldu", *Milliyet Gazetesi*, 21.12.1955, s. 1.

³⁸⁴ Toker, *İsmet Paşa. ile 10 Yıl*, C.I (1954-1957), Akis Yayınları, Ankara, 1966, s. 154.

³⁸⁵ "İstanbul. Üniversitesi Senatosu'ndan Tebliği", *Milliyet Gazetesi*, 20.01.1956, s. 1,7.

demecini vermiştir³⁸⁶. Muhalefeti karşısına almaya çekinmemiş olan DP, basın ve üniversiteleri de çıkardığı kanunlarla muhalefetin yanına itmiştir³⁸⁷. DP büyük bir gücü kaybetmiş olduğunun farkında olmamasına rağmen muhalefet iki ciddi müttefik elde etmiştir.

DP'ye karşı muhalefet oluşturma fikri ilk olarak Kasım Gülek'in Burhaniye'de yaptığı açıklamada gündeme gelmiştir. Gülek, burada yaptığı konuşmada HP'yi muhalefet yapma konusunda CHP'ye yardımcı olmaya davet etmiştir³⁸⁸. Daha sonra CHP'yi ortak muhalefet kurma konusunda teşvik eden başka olaylar da yaşanmıştır. DP'nin aldığı açık hava mitinglerinin men edilmesi bu kararın alınmasında büyük rol oynamıştır. Bu kanuna göre seçimlere üç ay kalıncaya kadar siyasi partilerin açık hava mitingi yapması men edilmiştir³⁸⁹. Bunun üzerine CHP ortak muhalefet fikrini resmî olarak CHP Meclis Grubu'nda dile getirmiştir³⁹⁰. Muhalefet işi gittikçe ciddiye alınır ve gerçekleştirilebilir bir durum olarak ortaya çıkmıştır.

Muhalefet partileri arasında arabuluculuk görevini ilk olarak üzerine alan Yakup Kadri Karaosmanoğlu olmuştur. Bunun sebebi, hem İsmet İnönü'ye hem de HP kurucusu Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'na yakınlığıdır. Daha önceki izlenimlerinde her iki partinin de ittifak yapma konusunda istekli olduğunu görmüştür. Fakat işi üzerine alıp çalışmalara başladığında durumun ciddiyetini kavramıştır. HP'liler İsmet İnönü'nün kendilerini bir oyuna getireceğini düşünmektedirler. CHP idarecilerinden bazıları ise HP'deki genç entelektüellerin bir gün gelip kendi yerlerini alacağı korkusu vardır³⁹¹. HP yeni kurulmuş bir partidir. CHP ise Cumhuriyet'in kuruluşundan beri varlığını devam ettirmektedir. HP'nin İnönü gibi kurt bir politikacıdan ve CHP içinde kaybolmaktan korkmaları normal görünmektedir.

Yakup Kadri, bütün olumsuz şartlara rağmen her iki partinin yönetim kadrosunu bir araya getirmeyi başarmıştır. Bu görüşmede HP'liler CHP'ye ve CMP'ye bir uzlaşma metni sunmuşlardır. Bu metinde her partinin eşit milletvekili çıkarması öngörülmüştür.

³⁸⁶ “Partiler Arası Münakaşa”, *Milliyet Gazetesi*, 22.01.1956, s. 1, 7.

³⁸⁷ Tezimizin konusunun dışında kalması nedeniyle partiler arası mücadeleden geniş bir şekilde bahsetmeyi uygun görmedik. Dönemin siyasi gelişmeleri hakkında bkz. Feroz ve Bedia Ahmad, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945–1971*, Bilgi Yayınevi, Ankara., 1976.

³⁸⁸ “Gülek.’in Yeni Bir İddiası”, *Milliyet Gazetesi*, 24.01.1956, s. 7.

³⁸⁹ “Partilerin Açık Hava Mitingi Men Ediliyor”, *Milliyet Gazetesi*, 01.04.1956, s.1.

³⁹⁰ “CHP. Meclise Çatıyor”, *Milliyet Gazetesi*, 07.04.1956, s.1.

³⁹¹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada 45 Yıl*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1968, s. 222.

Ayrıca metnin sonunda yer alan “Seçimlerin kazanılması hâlinde cumhurbaşkanlığı ve başbakanlık gibi kilit mevkileri her iki partinin lideri de reddetmelidir.” maddesi yer almıştır. Bu madde İsmet İnönü’yü fazlasıyla sinirlendirmiştir. İnönü, bu maddeyi kendisine karşı güven duyulmaması olarak nitelemiştir³⁹². Buna rağmen HP’lilerin çağrısına sadece CHP cevap vermiştir. Teklifi prensip itibarıyla partiler arasında görüşülmesini ve bu iş birliğine CMP’nin de katılmasının uygun olacağı bildirilmiştir. Bu sefer sinirlenme sırası HP’lilere gelmiştir. İnönü’yü iş birliği istememekle ve cumhurbaşkanlığından vazgeçmemekle suçlamışlardır³⁹³. Sonuç olarak muhalefet partilerini birbirine yaklaştırmak amacıyla sunulan teklif partilerin arasında tehlikeli bir düşmanlık havası esmesine neden olmuştur.

Artık birleşmenin olması imkânsız gibi görünmektedir. İşte bu sırada Ahmet Hamdi. Başar, İnönü’ye bir mektup yazmıştır. 16 Ekim 1956 tarihinde yolladığı mektupta HP’nin metnini beğenmediğini iş birliği hususunda yanlış yol tuttıklarını, buna karşın CHP’nin verdiği cevabın gayet müspet olduğunu bildirmiştir. Ayrıca mektupta etrafında birleşilmesi gereken davanın gelecek seçimlerde İsmet İnönü’nün cumhurbaşkanlığına getirileceğinin kabulü ve millete şimdiden ilanı olarak göstermiştir³⁹⁴. Başar’ın bu açıklamalarına bakarak birleşmeyi CHP etrafında sağlamaya çalıştığını söylemek doğru olacaktır.

Bu mektuptan sonra İnönü, Başar.’la bir görüşme yapmıştır. 21 Ekimde yapılan görüşmede muhalefet partileri arasında iş birliği sağlama işini Ahmet Hamdi. Başar üzerine almıştır.

Başar, işe parti ileri gelenleriyle görüşmekle başlamıştır. Amacı hangi partinin ne istediğini ve anlaşmazlık noktalarını tesbit etmektir. Bu görüşmeler sonunda ulaştığı kanaat bu işin zor olacağıdır. İlk görüşmeyi HP ile yapmıştır. Öncelikli olarak CHP’ye yaptıkları hücumları durdurmalarını istemiştir. Hazırladıkları muhtırayı da eleştirerek bu belgenin iş birliği yapmak amacıyla değil, iş birliğini bozmak amacıyla yazılmış gibi göründüğünü partililere bildirmiştir. Ayrıca İnönü’nün doğal lider olarak kabul edilmesini de istemiştir. Başar’ın izlenimine göre HP içerisinde İnönü’ye sempati ile bakanların olduğu fakat parti yönetiminin İnönü’ye karşı olan kişilerin elinde olduğu

³⁹² Karaosmanoğlu, *age.*, s. 222-225.

³⁹³ “İşbirliği İnönü Yüzünden Bozuldu”, *Milliyet Gazetesi*, 14.10.1956, s. 1, 5.

³⁹⁴ Başar., *Yaşadığımız...*, s. 120.

yönündedir³⁹⁵. Bu durum CHP, yani İsmet İnönü etrafında birleşme olmasını hedefleyen Başar için aşılması güç bir engel olarak ortaya çıkmıştır.

Başar'ın işini zorlaştıran başka bir olay ise 1957 bütçe görüşmeleri sırasında yaşanmıştır. CMP ve HP, bütçeye ve DP'ye ciddi hücumlarda bulunmuştur. HP'nin bu sert tutumuna karşı CHP ise umulmadık bir şekilde DP'ye dostluk elini uzatmıştır. İnönü iktidarı ve Menderes'i takdir ve teşvik edici bir konuşma yapmıştır. Menderes, bu konuşmanın altında kalmamış ve İnönü lehine bir konuşma da o yapmıştır. Menderes ve İnönü birbirlerinin konuşmalarını alkışlamışlardır³⁹⁶. Bu durumu iyi değerlendiren Menderes bütçe kabul edildikten sonra yaptığı konuşmada;

“Bütün bunlar C.H.P. muhterem lideri ve C.H.P. hakkında söylediğim sözlerin diğer muhalefet partilerindeki arkadaşları üzmüş ve incitmiş olduğunu gösteriyor. Fakat, bizler Halk Partisini elbette diğerlerinden ayırmak mecburiyetindeyiz. Çünkü ne denirse densin İsmet Paşa'da, Halk Partisi de hataları ile, sevapları ile tarihe mal olacak varlıklardır” demiştir³⁹⁷.

Başbakan aynı konuşmasında CMP'yi ellerinde bavullarla ülkeyi gezip hatıra toplamakla itham etmiştir. HP'ye ise kendi ellerinden çıkma olduklarını hatırlatmıştır. Bu sayede Başbakan CHP ve İnönü'yü onurlandırırken muhalefet partileri arasında olası bir birleşme kapısını kapamaya çalışmıştır.

Menderes'in bu tutumu CMP ve HP tarafından Menderes'in muhalefet partilerinin yaklaşmasından korkması olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca bütçe tartışmaları CMP ile HP'yi aynı safta birleştirdiği için basında iki partinin birleşeceği yönünde haberler çıkmaya başlamıştır³⁹⁸. Bu birleşme için CMP'nin sorun çıkarması beklenirken HP'den bir açıklama gelmiştir. Gerekli bir durum görüldüğünde birleşme taraftarı olabileceklerini fakat bunun için erken olduğu, parti meclis grubu başkan vekillerinden Feridun Ergin tarafından basına açıklanmıştır³⁹⁹. Fakat HP adına açıklama yapan İbrahim Öktem Feridun Ergin'in sözlerinin HP adına olmadığı belirtilmiş ve

³⁹⁵ Koraltürk, *Yine Hayal...*, s. 463, 464.

³⁹⁶ “İktidarla CHP. Dostluk İçin Anlaştı”, *Milliyet Gazetesi*, 27.02.1957, s. 1, 3.

³⁹⁷ “Başvekilin Kapanış Nutku”, *Milliyet Gazetesi*, 01.03.1957, s. 3.

³⁹⁸ “C.M.P. HÜR.P. Birleşmesi”, *Milliyet Gazetesi*, 02.03.1957, s. 1, 3.

³⁹⁹ “Bazı Hür. P. Liler Birleşmeye Muhalif”, *Milliyet Gazetesi*, 03.03.1957, s. 1.

birleşmeye taraftar olduklarını fakat CMP'nin, daha önce hem kendilerine hem CHP'ye sundukları bildiriye cevap vermediğini hatırlatılmıştır⁴⁰⁰. Sonuç olarak her iki parti liderinin birleşme ile ilgili haberleri yayınlamalarına rağmen⁴⁰¹ partiler arasındaki görüşmeler devam etmiştir.

Başar, bu dönemde İnönü de dâhil olmak üzere bütün muhalefet parti ileri gelenleri ile görüşmüştür. Fakat bu görüşmelerde kişiler arasındaki fikir ayrılıkları, kişisel husumetler ve fantezi istekler nedeniyle başarıya ulaşamamıştır. Buna rağmen Başar, partiler arası diyalogları ara vermeden sürdürmüştür⁴⁰². Gerek kendine olan güveni gerekse DP'ye karşı başarı kazanmasının tek yolu olarak ortak muhalefeti görmesi Başar'ın yılmadan temaslarda bulunmasına sebep olmuştur.

Partileri tekrar bir araya toplayan olay ise CMP genel başkanı Osman Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının 20 Haziran 1957 tarihinde kaldırılması ve Bölükbaşı'nın tutuklanması olmuştur⁴⁰³. Partiler iş birliği yapmak konusunda istekli olduklarını basın yoluyla duyurmuşlardır⁴⁰⁴. Başar, bu uygun ortamdan faydalanarak parti ileri gelenleriyle görüşmelere başlamıştır.

Başar'ın düşüncesine göre en istekli parti CHP'dir. HP ise eşitlik şartının yerine getirilmesi ile iş birliğine yanaşabilecek gibi görünmektedir. Fakat CMP iş birliği yanaşacak gibi gözükmemektedir⁴⁰⁵.

Başar, temmuz ayı içerisinde görüşmelerini hızlandırmıştır. Bunun iki sebebi vardır. İlki iktidarın seçimleri ileri alması ihtimalidir. İkincisi ise ilk teşebbüsün başarısız olmasına neden olan HP'nin bildirisi gibi başka bir bildirinin yayınlanmasına izin vermemektir. Başar, ilk görüşmesini 2 Temmuzda İnönü ile yapmıştır. Bu görüşmede İnönü'yü %40-45 milletvekili kontenjanına razı olmaya ikna etmeye çalışmıştır. İkinci toplantı 10 Temmuzda CMP ile yapılmıştır. Bu toplantıda CMP'nin ideolojisini DP ve CHP'ye düşmanlık olarak tespit etmiş ve bu parti ile yapılması muhtemel iş birliğinden umudunu kesmiştir. Son olarak 17 Temmuzda HP ile bir

⁴⁰⁰ "Hür. P. De Görüş Ayrılıkları", *Milliyet Gazetesi*, 05.03.1957.

⁴⁰¹ "Bölükbaşı, Hür P. İle Birleşme", *Milliyet Gazetesi*, 18.03.1957.

⁴⁰² Başar.'ın yaptığı görüşmeler ve içerikler hakkında detaylı bilgi için bkz. Koraltürk, *Yine...*, s. 472-499.

⁴⁰³ "Komisyon Bölükbaşı'nın Dokunulmazlığını Kaldırdı", *Milliyet Gazetesi*, 22.06.1957, s. 1.

⁴⁰⁴ "Hür.P. – C.M.P. Yakınlaşması", *Milliyet Gazetesi*, 24.06.1957, s. 1.

⁴⁰⁵ Koraltürk, *Yine Hayal...*, s. 463, 464.

görüşme yaparak eşitlik ilkesinden vazgeçmelerini istemiştir. Fakat HP'nin çok detaylı ve uygulanması zor kontenjan hesaplarının olduğunu görmüştür⁴⁰⁶. Başar, ülkenin selameti için bütün partilerin çıkar gözetmeden ortak muhalefete dâhil olacağını düşünmüştür. Oysa partiler çok ince hesaplar içerisine girmiş ve olası bir seçim zaferinin ganimetlerinin nasıl toplanacağı üzerinden hesaplar yapmaya başlamışlardır.

CHP iş birliği isteğini basın yoluyla da duyurmaktadır. CHP idare heyeti basına verdiği demeçte muhalefetin hedefe doğru birleşmesinin zarureti dile getirmiştir⁴⁰⁷. Ferdî açıklamaların ardından parti meclisi bir beyanat yayınlamıştır. Seçimlerle ilgili maddelerden sonra birleşmeyle ilgili olarak:

*“Muhalefet Partileri arasında, rejim davalarında işbirliği mevzuunda Parti Meclisi hem fikir cephesinden hem ameli cihetlerden etraflı olarak tetkik etmiştir. Parti Meclisi arasında işbirliğini samimi olarak arzu eylediğini beyan ve teyid eder. Cumhuriyet Halk Partisi, kanunların verdiği imkânlardan faydalanmak ve partiler bünyesindeki tabii güçlükleri yenmek için elinden geleni yapacaktır.”*⁴⁰⁸ maddesi karara bağlanmıştır.

CHP'nin bu faaliyetleri diğer partilerin de iş birliğine yaklaşmasını sağlamıştır. Bölükbaşı yaptığı açıklamada iş birliği fikrine aleyhtar olmadığını bildirmiştir⁴⁰⁹. HP liderleri de bu açıklamalar üzerine iş birliği fikrine olumlu baktıklarını açıklamıştır⁴¹⁰. Partiler iş birliği fikrine büyük ölçüde yaklaşmışlardır.

Muhalefet partilerinin aynı amaca hizmet etmek istedikleri anlaşıldıktan sonra üç parti arasında görüşmeler başlamıştır. 12 Ağustosta, İnönü'nün Heybeliada'daki evinde gerçekleşen toplantıya CHP'den İsmet İnönü, Kasım Gülek., Turgut Göle katılmıştır. CMP, Fuat Arna, Nurettin Ardıçoğlu, Ahmet Bilgin tarafından temsil edilmiştir. HP adına ise Fevzi Karaosmanoğlu, İbrahim Öktem ve Enver Güreli toplantıya iştirak

⁴⁰⁶ Koraltürk, *Yine Hayal...*, s. 507-513.

⁴⁰⁷ “C.H.P.’de İşbirliği Temayülü Artıyor”, *Milliyet Gazetesi*, 10.06.1957, s. 1, 5., “Fevzioğlu Muhalefetin İşbirliğine Taraftar”, *Milliyet Gazetesi*, 22.06.1957, s. 1, 3.

⁴⁰⁸ “C.H.P.’nin Faaliyeti: Seçim ve İşbirliği”, *Milliyet Gazetesi*, 30.07.1957, s. 1, 5.

⁴⁰⁹ “Muhalefetin Seçimde İşbirliği İhtimali Artıyor”, *Milliyet Gazetesi*, 27.06.1957, s. 1, 3.

⁴¹⁰ “Muhalefetin İşbirliği Meselesi”, *Milliyet Gazetesi*, 28.06.1957.

etmişlerdir⁴¹¹. Her parti adına üst düzey yöneticilerin katılması ortak muhalefet oluşması için olumlu bir gelişme olarak ortaya çıkmıştır.

Toplantılar olumlu bir havada cereyan etmiştir. Muhalefet partileri büyük oranda mutabakat sağlamaya başlamışlardır⁴¹². Toplantıların başlamasından üç gün sonra heyet görüşmeleri parti meclislerine arz etmek ve yetki almak için toplantılara ara vermiştir⁴¹³. Partilerinden yetki alan heyet görüşmeye devam etmiş ve sonuç olarak 21 Ağustosta mutabakata varmışlardır. Bu mutabakata göre iş birliği yapılacak başlıklar şu şekilde belirlenmiştir: Bir hukuk devleti nizamı, kurucu meclis, yeni anayasa, antidemokratik kanunları veto edecek anayasa mahkemesi, nisbi temsil, adli istiklal, hürriyet ortamının sağlanmasıdır. Aynı toplantıda milletvekili kontenjanları ise %40 CHP, %22 CMP, %20 HP ve %18 bağımsızlar olmak üzere dağıtılmıştır⁴¹⁴. Bu dağılım partilerin hesaplanan güçleri üzerinden yapılmıştır. Dikkat edilmesi gereken diğer bir husus ise seçimlerden sonra oluşturulması hedeflenen kurucu meclistir. Ortak muhalefet seçimleri kazandıktan sonra köklü değişimler yapmayı hedeflemektedir.

Başar'ın çabaları elle tutulur bir sonuç vermemiştir. Yalnızca partiler arası görüşmeler yaparak partilerin birbirlerinin görüşlerinden haberdar olmalarını ve iş birliği fikrine ısınmalarını sağlamıştır. Hatta CHP hariç diğer partilerin iş birliğine razı olmayacakları gibi bir intibaya dahi kapılmıştır. Birleşme konusundaki somut gelişmeler aracılar sayesinde değil, liderler sayesinde olmuştur.

Fakat muhalefet arasındaki iş birliği kararının alınması istenen sonucu doğurmayacaktır. DP iktidarı “daha önceleri birleşseler dahi bir şey değişmeyecek” söylemlerine rağmen bu iş birliğinden tedirgin olmaya başlamıştır. Muhalefetin birleşmesini önlemek amacıyla tedbirler alma ihtiyacı hissetmiştir. Bu tedbirlerden ilki seçim tarihini geriye çekmek olmuştur. 11 Eylülde, Meclis, 27 Ekim 1957 tarihinde seçim yapılması kararını alarak kendisini feshetmiştir. Seçimin erkene alınmasından önce seçim kanunu da muhalefetin iş birliğini imkânsız hâle getirecek şekilde tadil edilmiştir. Buna göre;

⁴¹¹ “İşbirliği Toplantısı Başladı”, *Milliyet Gazetesi*, 13.08.1957, s. 1.

⁴¹² “İşbirliğinin Ameli Cephesinde Anlaşma Oldu”, *Milliyet Gazetesi*, 14.08.1957, s. 1, 5., “İşbirliğinin Hukuki Cephesi Ele Alındı”, *Milliyet Gazetesi*, 15.08.1957, s. 1, 3.

⁴¹³ “İşbirliği Toplantıları Dün de Bitirilemedi”, *Milliyet Gazetesi*, 16.08.1957, s. 1, 3.

⁴¹⁴ “Muhalefet İşbirliği Mevzusunda Anlaştı”, *Milliyet Gazetesi*, 22.08.1957.

1. Seçilme yeterliliğine sahip her vatandaş milletvekilliğine adaylığını koyabilir. Siyasi partiler genel merkezlerindeki yetki organları da bu partilerin teşkilatı bulunan seçim çevreleri için aday gösterilebilirler. Şu kadar ki, seçime iştirak eden siyasi partiler, il veya ilçe teşkilatı kurdukları her seçim çevresinde müstakilen seçime iştirak etmek ve o ilin çıkaracağı milletvekili sayısı kadar aday göstermek mecburiyetindedir.
2. Seçimin zamanında yapılması halinde seçim tarihinden asgari 6 ay evvel mensup oldukları siyasi partilerden ayrılmamış olanlar, başka bir parti tarafından aday gösterilemezler⁴¹⁵.

Değiştirilen maddeler ile birlikte partilerin ortak liste çıkarması, birbirleri lehine eksik liste çıkarmaları ve şehirleri paylaşarak bazı şehirlerde diğer parti lehine aday göstermemeleri gibi seçenekleri ortadan kaldırmıştır.

Bütün çalışmalar boşuna gitmiş ve her parti kendi başına seçime girmek zorunda kalmıştır. Partiler bütün illerde listelerini oluşturmuşlardır. Ahmet Hamdi. Başar da iş birliği için sarf ettiği gayretler nedeniyle CHP'den İstanbul. adayı gösterilmiştir⁴¹⁶. Fakat seçimleri kazanamamıştır⁴¹⁷. Bu seçim Ahmet Hamdi Başar'ın katıldığı son seçim olmuştur. Bundan sonra milletvekilliği ve parti kurma hayali gütmeyen Başar, kendisini yayın hayatına adamıştır.

1957 seçimleri DP'nin başarısı ile sonuçlanmıştır. DP 424, CHP 178, CMP ve HP ise 4'er milletvekili çıkarmışlardır⁴¹⁸. Oyların dağılımı ise %47,70 DP, %40,82 CHP, %7,19 CMP, %3,85 HP ve %0,45 bağımsızlar olmuştur⁴¹⁹. Bu tabloya göre DP'nin seçim kanununda yaptığı değişikliğin ne kadar hayati olduğu daha iyi anlaşılmaktadır. Muhalefet toplamda daha fazla oy almasın karşın DP iktidarını muhafaza etmeyi başarmıştır.

⁴¹⁵ "Meclis Feshedildi", *Milliyet Gazetesi*, 12.09.1957, s. 1, 5.

⁴¹⁶ "C.H.P. Listeleri Dün İlan Edildi", *Milliyet Gazetesi*, 06.10.1957, s. 3.

⁴¹⁷ "Yeni Milletvekilleri", *Milliyet Gazetesi*, 29.10.1957, s. 5.

⁴¹⁸ Mustafa Albayrak, *age.*, s. 299.

⁴¹⁹ Tunçay, *agm.*, s. 182.

2. 3. 4. 27 Mayıs ve Ahmet Hamdi

1957 seçimlerinden önce yapılan muhalefetin birleşme çabaları iktidarın kanun değişikliği ile suya düşmüştür. Bu durum zaten gergin olan siyasi havanın daha da gerilmesine neden olmuştur. 1957 seçimlerinden sonra bu gerginlik artarak devam etmiştir. Sonuç olarak DP iktidarı 27 Mayıs 1960 tarihinde yapılan askeri müdahale ile son bulmuştur. Millî Birlik Komitesi⁴²⁰ ülke yönetimine el koymuştur⁴²¹.

MBK'nin yönetime el koyması Ahmet Hamdi. Başar tarafından heyecanla karşılanmıştır. Başar., fikirlerinin uygulamaya geçmesi ve bu sayede ülkenin kalkınmasının sağlanması için Atatürk Döneminden sonraki en büyük fırsatı yakaladığını düşünmektedir.

Ona göre hürriyet Türkiye'de tekâmül yoluyla kurulamaz. 1956 tarihinde yazmış olduğu kitapta;

*“Biz henüz millet örgüsü tam şekilde kurularak devletin tesirinden kurtulamamış, fertleri iktisadi hürriyetine kavuşamamış, tarihi bünyesi itibariyle sadece devletten ibaret tek örgülü bir cemiyet olarak yaşamakta devam etmiş bir topluluk halindeyiz. Bu şartlar altında, garpta olduğu gibi, muhtelif partiler kurularak, iktidarı elde etmek için mücadele yaparak siyasi hayatımızı tanzim ve idare etmemiz ve demokratik nizamı kurmamız imkânı yoktur”*⁴²².
demektedir.

Başar yine aynı kitabında hürriyete ulaşmanın yolunu ise şu şekilde izah etmektedir:

“Hürriyete nasıl ulaşabiliriz? Daima söylüyorum: iktidarın hüsnü niyetiyle ve inkılâpçı bir müdahale ile!.. Yani ancak bu işe inanmış ve nasıl hareket edeceğini mükemmelen kavramış bir iktidar bu memlekette hürriyeti ve nizamını kurabilir. Devletin bünyesini

⁴²⁰ Bundan sonra MBK olarak anılacaktır.

⁴²¹ Mustafa Arıkan, “27 Mayıs’a Damgasını Vuran Söz ve Beyanlar”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 4, Konya 1997, s. 305.

⁴²² Başar., *Demokrasi Buhranları*, s. 41.

değiştirecek odur. Eline aldığı devlet mekanizmasının tozunu bile silmeden olduğu gibi kullanan bir iktidar nasıl demokrasiye hizmet eder⁴²³.”

Görüldüğü gibi daha 1956’da Başar, hürriyetin ülkeye gelebilmesi için inkılapçı bir müdahalenin gerektiğini savunmaktadır. Başar’ın düşüncesi dört sene sonunda gerçekleşmiş ve askerî bir müdahale idareyi ele geçirmiştir.

Ahmet Hamdi. Başar, MBK’ye sesini duyurabilmek için önce eserlerini komiteye yollamıştır. 14 Temmuzda da yazdığı bir mektubu göndermiştir. Bu mektupta ihtilalin hedefini şu şekilde özetlemiştir:

“27 Mayıs ihtilali bir hükümet darbesi değildir. Asırlarca sürmüş şahıs ve zümre hâkimiyetine dayanan istibdat rejimini yıkmak, yerine halk hâkimiyet rejimini koymak ve milleti yeniden maddi ve manevi sahalarda cihazlanmaya ve kalkınmaya hazırlamak için yapılmış, son derece ulvi ve müstesna bir inkılâp hareketidir.”⁴²⁴

Başar, komitenin 3 ay içerisinde seçimlerin yapılarak idarenin sivillere devredileceği açıklamasını bu mektubunda eleştirmiştir. Bu nedenle komitenin yapması gerekenleri şu şekilde sıralamıştır:

1. Bu rejime insan ileri, aydın ve idealist bir kadronun bir müddet iktidara hâkim olmasına ve memleketin bu kadro elinde bir inkılâp rejimi yaşamasına;
2. İnkılabın ilk heyecan devri zarfında ideolojisini yaratmasına, devri zarfında ideolojisini yaratmasına, bir kitabı olmasına, heyecanın şuur ve fikirle beslenmesine, bu suretle inkılâbın millete mal olmasına;
3. İnkılap devresi zarfında garbın geçirdiği tekâmülleri, elde ettiği tecrübe ve bilgileri iyice tetkik ederek, onların sadece hürriyet sayesinde ele ettikleri bu neticeleri ilmin ve tecrübenin ışığı altında sentetik şekilde meydana getirebilme yollarının bulunabilmesine;

⁴²³ Başar., *Demokrasi Buhranları*, s. 44.

⁴²⁴ Başar., “27 Mayıs İhtilali de Hedefini Bulmadı”, *BD*, Nisan 1962, S. 1, s. 33.

4. En kısa zamanda inkılâp devremizi tamamlayarak hürriyetin bütün müesseseleriyle arızasız yaşayabileceği normal devri yaratabilme yollarının bulunabilmesine bağlıdır. Bu ilkelere göre yönetimin siviller devri için en az dört sene gerekmektedir⁴²⁵.

Başar mektubun ve eserlerin okunduğundan bile şüphe etmektedir. Fakat durum beklediğinin aksine gerçekleşmiştir. 14 Temmuzda yolladığı mektuba 16 Temmuzda cevap almıştır. Komite tarafından ortak düşünceye sahip oldukları dile getirilmiş ve kendisiyle çalışmak için Ankara.'ya davet edilmiştir⁴²⁶. Ahmet Hamdi Başar için bu davet çok büyük önem taşımaktadır. Daha önceleri de yazdığı kitapları ve önerilerini yöneticilere göndermiş, fakat olumlu bir cevap alamamıştır. Kitaplarının okunmuş ve fikirlerinin beğenilmiş olması Ahmet Hamdi Başar'ı heyecanlandırmış olsa gerektir.

Ankara.'da hürmetle karşılanan Başar'dan komite üyeleri ve sivillerden oluşan Sosyal İşler Komitesine fikirlerini anlatması istenmiştir. Başar kendisini ilgi ile izleyen dinleyicilerine fikirlerini etraflı bir şekilde anlatma fırsatı bulmuştur. Başar, bu toplantıda, idarenin en az dört sene parti mücadelelerinden uzak kalmasını, yeni bir parti kurulmasını ve iktidarın bu partiye bırakılmasını, resmî ilanlardan gelen para ile finanse edilerek yüksek tirajlı bir gazete çıkarılmasını önermiştir. Ayrıca inkılap ruhunun topluma yayılması için de çalışmalar yapılması düşüncesindedir. Amaçlarını şu şekilde sıralayabiliriz: İnkılap ruhunun yayılması için köylerden ve mahallelerden başlayarak, bütün vatandaşları kongreler hâlinde toplantılara çağırmak, buralarda inkılabın hedefleri ve prensipleri hakkında vatandaşları aydınlatmak, onları görüşlerini ve dertlerini öğrenmek, köy ve mahalle kongrelerinden sonra, sırasıyla kaza ve vilayet kongreleri yapmak; nihayet Ankara'da vilayet kongrelerince seçilmiş murahhaslarla üniversitelerin, başlıca mesleki teşekküllerden ve devlet sektörünün temsilcilerinden müteşekkil bir büyük kalkınma kongresi toplamak⁴²⁷. Görüldüğü gibi aradan uzun yıllar geçmiş olmasına rağmen Başar'ın temel fikirlerinde bir değişiklik olmamıştır. Mesleki temsil ve kongreler fikrini sürekli olarak müdafaa etmiştir.

⁴²⁵ Başar., "27 Mayıs...", s. 33.

⁴²⁶ Başar, "Bir İhtilalin Hikayesi", *BD*, Mayıs 1962, S. 2, s. 28.

⁴²⁷ Başar, "Bir İhtilalin...", S. 2, s. 29.

Başar, komiteye ifade ettiği fikirlerini 8 Ağustos ve 27 Ağustosta hazırladığı raporlarla tekrar komiteye göndermiştir⁴²⁸. Başar'ın fikirleri komite üyeleri tarafından beğeni ile karşılanmıştır. Fikirlerinin değerlendirileceğine dair komite üyelerinin pek çoğundan mektuplar almıştır⁴²⁹. Başar, bu dönemde ülkenin kalkınabilmesi için bir inkılap yapılması gerektiğini ve belli bir müddet tek partili olarak ülkenin yönetilmesini önermektedir. Komite içerisinde iktidarı hemen bırakmama taraftarı olan subaylar Başar'ın fikirlerine kendilerine yakın bulmuş ve onun dinlemek istemişlerdir.

2 Eylülde Başar, Ankara.'ya davet edilmiştir. Başar bu gidişinde Başbakanlık Müsteşarı Alparslan Türkeş ile görüşmüştür. Türkeş kendisine, fikirlerinin komitenin fikirleriyle tamamen uyduğuna, artık birlikte çalışacaklarını bildirmiştir. 5 Eylülde Sosyal İşler Komisyonu Araştırma ve İnceleme Kurulu Üyesi olarak göreve başlamıştır. Kurulun toplantılarına katılmanın zorunlu olmadığı, ferdî çalışma yapılabileceği kendisine bildirilmiştir⁴³⁰. Bu tam Ahmet Hamdi Başar'a göre bir görevdir. Kimseye bağlı kalmadan çalışmalarını yürütebilecek ve komisyonlarda görüşülmesini sağlayabilecektir.

Başar hemen çalışmalara başlamış ve görev aldığı komisyon ile birlikte ihtilalin prensiplerini hazırlamıştır. Buna göre;

1. Millî Birlik inkılabının temel fikri, demokratik rejimi kurmaktır. Bu rejim, Anayasa ve Seçim Kanununu yaparak seçimlere gitmek sayesinde sağlanamaz. Bunun için en az dört sene milletçe elele vererek ve iktidarı herhangi bir partiye teslim etmeyerek, bir inkılâp devri yaşamamıza ihtiyaç vardır.
2. Bu temel fikrin gerçekleşmesi için:
 - a. Demokrasinin fikir planının hazırlanması;
 - b. Seçim zeminin hazırlanması;
 - c. Bir İnkılâp Meclisinin teşkil edilmesi;
 - d. İnkılâp Meclisinde parti iktidarının doğmama tedbirlerinin alınması; gerekmektedir.

⁴²⁸ Başar, "Bir İhtilalin...", Haziran 1962, S. 3, s. 30.

⁴²⁹ Başar, "Bir İhtilalin...", S. 2, s. 31.

⁴³⁰ Başar., "Bir İhtilalin...", S. 2, s. 30,31.

3. Bizde demokrasinin kurulamamasının başlıca sebebi, iki temel örgümüzün noksan veya kifayetsiz oluşudur. Garpta bu rejim: 1) Komünlerin ve belediyelerin istiklali; 2) Loncaların kaldırılmasından sonra, hür ve serbest mesleki teşekküllerin kuvvetlenmesi sayesinde kurulmuştur. Bundan maada, fert, iktisadi hürriyetine sahiptir. Yani, garpta iktisadi hürriyet, siyasi hürriyetten evvel doğmuştur. Bizde vatandaş, otoritelerin sadece idari değil, daha çok iktisadi baskısı altındadır.

Demokrasi vatandaşın otoritelere karşı mukavemet etmesi hareketidir. Bir milletin fertleri ne kadar cengâver olursa olsun, muntazam ordu şeklinde teşkilatlanmamış ise, harb edemez. Bunun gibi, bir millet, otoritelere karşı mukavemette için teşkilatlanmış olması ve memlekette demokratik ananenin kurulması şarttır. Sadece siyasi parti halinde organlaşma kâfi gelmez. Böyle olursa, modern anlamda partiler kurulamaz; kurulanlar geri tezatları körükler ve faydadan ziyade zararlı olurlar.

İşte demokrasiyi kurabilmemiz için, topluluğumuzun noksan veya yetersiz olan bu orta örgüsünü meydana getirmemiz ve demokratik ananeyi yaratmamız ve aynı zamanda ferdin iktisadi hürriyetini sağlayıcı tedbirler almamız lazımdır. Bu gayeye, ancak inkılâp rejimi yaşamak sayesinde varabiliriz.

İnkılâbın temel fikri bu görüşe dayanmaktadır.

Seçim Zemininin Hazırlanması:

4. Bugünkü şartlar, henüz bir seçim yapmaya müsait değildir. Bu seçimde partiler, iktidara karşı olmayacaklardır. Seçime girecek partiler, iktidarda bulunan Millî Birlik Komitesine karşı değil, onunla birlikte seçime gireceklerdir. Bu seçim memleketçe ve bütün partilerce kabul edilmiş müşterek bir idealin gerçekleşmesi gayesiyle yapılacaktır. Partiler, inkılâbın fikir planında birleştikten sonra, seçime girmelidirler. Şüphesiz bu ana fikrin nasıl ve ne şekilde tatbik edilmesi gerektiği noktasında partiler çeşitli görüşlere sahip olabilirler. Fakat elele vererek bir inkılâp meclisi içinde demokrasiyi kurmak ve memleketin başlıca ana davalarını halletmek hususunda arada hiçbir ihtilaf olmayacaktır.
5. Partiler bakımından seçim hazırlığı sadece ana fikirde birleşme sayesinde başarılamaz. Aynı zamanda şu iki işin de yapılması lazımdır:

- a. Parti reformu (partilerin teşkil ve idaresi, üyeleri, seçim propaganda faaliyetleri vesair hükümler, Cemiyetler Kanunu dışında hususi bir kanunla düzenlenmelidir.)
 - b. Seçmenlerin seçimden önce kongreler halinde toplanması.
6. Önümüzdeki sene sonbahar başlarında yapılması kararlaştırılmış olan seçimlerle kurulacak İnkılâp Meclisine kadar Millî Birlik Komitesinin istişari organı olarak çalışacak bir meclisin hemen teşkili çok faydalı olacaktır. Bu mecliste partiler, mesleki teşekküllerden maada, Millî Birlik Komitesince seçilmiş mütehasıs aza bulunur.

İnkılâp Meclisinin Teşkil Tarzı

7. İnkılâp Meclisi veya Kurucu Meclis, geçici Anayasaya hükümler koymak suretiyle teşkil edilmelidir. Bu meclis, kendisini teşkil eden bu hükümleri değiştiremez.

Bu meclisin üçte ikisi, halkın tek dereceli seçim usulüyle seçtiği mebuslardan ve üçte birisi de teşekküllerin seçim yaparak yollayacağı temsilcilerden müteşekkil olabilir. Temsilcilerin tahsil ve tecrübe gibi bazı vasıfları haiz olması şart koşulur.

Seçmenler, parti listelerine oy verirler. Müstakillerin de birleşerek veya tek başlarına seçimlere iştirak hakları vardır. Parti adayları, teklif edilen parti kanun tasarısına göre, çift kademe üzerinden seçilirler. Yani aday ayrılması da, bir nevi seçim mahiyetindedir. Partiler, o seçim bölgesinde kalkınma kongrelerine katılmış olan müstakil aday koymaya, mesela, dörtte birden fazla olmamak gibi bir limit de kabul edilerek, mecbur tutulabilirler. Millî Birlik Komitesi üyeleri her parti listesinde müstakil olarak yer alırlar.

İnkılâp devresinde yasama organı tek meclisten ibarettir. Bu meclisin süresi normal meclislerinki kadar olmak üzere, dört yıl olmalıdır.

Parti İktidarının Önlenmesi:

8. İnkılâp Meclisi devresinde bir parti ekseriyette de olsa, iktidarın ona teslim edilmemesi, yani parti iktidarı usulünün terki için seçim hazırlığı ve Meclisin teşkil tarzı hususlarında belirtilen tedbirler dışında:
- a. İkinci Cumhuriyetin Birinci Meclisi devrinde veya Anayasa tasarısının derpiş ettiği gibi, müddeti yedi sene olacak ilk cumhur reisinin tarafsız bir zat olması sağlanmalıdır. Bu inkılâp meclisinin teşkiline esas olacak

olan geçici anayasaya hüküm koymak suretiyle hallolunabilir. Başbakan, kazanan partiden olur. Fakat kabine, mecliste temsil edilen her parti ve müstakillerden müteşekkil olmak şarttır.

- b. Bütün bunların sağlanabilmesinin en büyük teminatı da Millî Birlik Komitesinin seçim öncesi yapacağı çalışmalar, yani seçim hazırlığıdır. İlk meclisin, bundan evvelkiler gibi olmaması, ancak bu suretle sağlanır. Bu sayede, ikinci cumhuriyetimizin birinci meclis, birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi karakterini taşıyacağı umulabilir⁴³¹.

Başar, inkılap döneminin komisyon tarafından belirlenen prensipler doğrultusunda geçirilmesi hâlinde ülkenin hem demokratik alanda hem de ekonomik alanda refaha ereceği düşüncesindedir. Bunu sağlamak için de Meclis'e de dâhil olmak üzere, dernekler, sendikalar, odalar, belediyeler, kooperatifler, bankalar gibi teşekküllerin başına dahi inkılapçı vasfa sahip kişilerin geçmesi gerektiğini savunmuştur. Ayrıca genç bilim adamlarının önünün açılmasının ve üretimi arttıracak, işsizliği azaltacak yeni iş sahalarının yaratılmasının gerekliliği de yer almıştır⁴³². Görüldüğü üzere Başar, darbeyi de sahiplenmiş ve onun hangi yolda ilerlemesi gerektiğini maddeler hâlinde darbenin sahiplerineiletmiştir.

Bu komitede 5 Eylül – 13 Kasım 1960 tarihleri arasında çalışmıştır. Bu süre içerisinde sunduğu raporu destekleyen iki kanun teklifinde de bulunmuştur. Bu kanunlardan ilkinde göre devamlı olarak düzenlenecek kalkınma kongreleri yapılacak ve bu kongreler sayesinde halkın birbiri ile kaynaşması sağlanacaktır. Diğer kanun ise siyasi partilerde bir reform yapılmasını öngörmektedir. Bu reform ile siyasi partilerin politikacıların elinden kurtarılması hedeflenmiştir⁴³³. İki teklif de Başar'ın önceden beri savunduğu iktisadi devletçilik kavramının ilkeleri arasında yer almaktadır. Başar, komite sayesinde düşüncelerini hayata geçirmeyi denemiştir.

Yıllar sonra komite çalışmalarından dolayı Başar'a istinad edilen bir kanun teklifi vardır. Bu teklif Ülkü ve Kültür Birliği'dir. Ülkü ve Kültür Birliği Kanun Teklifi Başar tarafından sunulan bir teklif değildir. Hatta kendisi bu teklife karşı çıkmıştır.

⁴³¹ Başar., "Bir İhtilalin...", Ekim 1962, S. 6, s. 54,55.

⁴³² Başar., "Bir İhtilalin...", Temmuz 1962, S. 3, s. 37,38.

⁴³³ Başar., "Bir İhtilalin...", Ağustos 1962, S. 4, s. 50-51

Fakat daha sonra kendisi bu kanun teklifini hazırlamakla suçlandığı için biz de tezimizde bu kanun teklifine yer verme ihtiyacı hissettik.

Başar, komisyon üyesi olarak çalışmaya başladığında bütün işleri komisyon olarak kendilerinin yapacağını zannetmiştir. Fakat işler zannettiği gibi gelişmemiştir. Komite tarafından bazı reformlar komisyondan geçirilmiştir. Bunlardan bazılarını Başar muhalefet etmiştir. Öncelikle üniversiteden bazı hocaların yeterli tahkikat olmadan çıkarılması ve suçsuzlukları ispat ettikleri hâlde görevlerine iade edilmemeleri sorunu yaşanmıştır. Fakat komite verdiği kararı geri almayacağını bildirerek hocaların dönüşünü kapatmıştır. İkinci olay ise vergiler konusunda düzenleme yapılmak istenmesi sonucu yaşanmıştır. Dönemin Maliye Bakanı Ekrem Alican, inkılap rejimini kullanarak vergi sisteminde köklü değişiklikler yapmak istemiştir. Başar, bu durumu çok sakıncalı görmüş ve engellemek için harekete geçmiştir. Ekonomi komisyonu raportörü Kamil Karaveli ile görüşerek kanunun çıkmaması için çalışmıştır. Bu tür konuların aceleye getirilmemesini, Meclis kurulduktan sonra bu işlerin yapılması gerektiğini savunmuştur⁴³⁴.

Başar'ın en fazla muhalefet ettiği kanun tasarısı ise Ülkü ve Kültür Birliği Kanun Tasarısı'dır. Bu tasarıya göre Millî Eğitim Bakanlığı, Diyanet İşleri Reisliği, Vakıflar, Beden Terbiyesi ve Basın Yayın Umum Müdürlükleri kaldırılmakta; bütün bu işler birleştirilerek, yerlerine Ülkü ve Kültür Birliği ismi altında bir teşkilat kurulmaktadır⁴³⁵. Bu teşkilatın başkanı her şeyin üzerinde bir devlet adamı olacaktır. Seçimlerin yapılması, iktidarın değişmesi bu başkanı etkilemeyecektir. Kanun teklifinin altında Sami Küçük, Kadri Kaptan, Numan Esin, Orhan Erkanlı, Sezai Okan ve Şefik Soyuyüce'nin imzaları bulunmaktadır. Başar, kanun teklifini okuduktan sonra Sami Küçük ile görüşmüş ve durumun ciddiyetini kendisine ifade etmiştir⁴³⁶. Sonuç olarak teklif Başar'ın da katkılarıyla geri çekilmiştir.

Teklifin hazırlanmasından beş yıl sonra Milliyet gazetesinde çıkan bir yazıya ek olarak Ahmet Hamdi, kanun teklifinde kendisinin ve çalıştığı komisyonun bir payı olmadığını şu satırları yazarak anlatmıştır:

⁴³⁴ Başar., "Bir İhtilalin...", Ekim 1962, S. 6, s. 51,52.

⁴³⁵ Başar., "Bir İhtilalin...", Ekim 1962, S. 6, s. 53.

⁴³⁶ Koraltürk, *Yine Hayal...*, s. 691,692.

“Ülkü ve Kültür Birliği kanun teklifi, Komitenin istişari kurullarından, Sosyal İşler Maarif Araştırma ve İnceleme Kurulundan geçirilmemiştir.”⁴³⁷

2. 3. 6. 3. Ahmet Hamdi Başar ve CHP Görüşmeleri

1950-1960 yılları arasında CHP ve DP arasında dolaylı ve açıktan yaşanan mücadelede üniversite, basın ve ordu gibi kurumlar da yerlerini almışlardır. 27 Mayıs 1960 tarihine gelindiğinde ise ordu “rejimi korumak ve kollamak” görevini üstlenmiş ve ülke yönetimine el koymuştur⁴³⁸. Bu el koyma iktidarı DP’den alıp CHP’ye verme manasına gelmemektedir. Ordu adına yönetimi devralan MBK’nin bir kısmı düzeni sağladıktan sonra hemen seçimlere gidilmesini istemiştir. Diğer bir kısmı ise reformların daha rahat yapılabilmesi için iktidarın bir müddet ellerinde kalmasından yana olmuşlardır.

Böyle bir durum içerisinde CHP’nin beklentisi DP tarafından mağdur edilmiş parti olarak muamele görmektir. Yani CHP, MBK’nin bir an evvel yönetimi kendilerine bırakarak çekilmesini istemektedir. Aslında CHP’nin bu tutumu MBK’nin icraatlarıyla örtüşmektedir. Zira 14 Ağustos 1960 tarihinde Resmî Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmesine rağmen 27 Mayıstan itibaren geçerli kabul edilen kanunun genel hükümler bölümünde, iktidar partisinin Anayasa’yı ihlal ederek, Türk milletinin bütün fert ve insan hak ve hürriyeti ile masuniyetini ortadan kaldırdığını, muhalefeti işlemez hâle getirerek TBMM’yi fiilen tek parti grubuna dönüştürdüğü ifadesi yer almıştır. Ayrıca Kanun’un birinci maddesinde MBK’nin, yeni Anayasa ve Seçim Kanunu, demokratik usullere uygun olarak kabul edilip buna göre en kısa zamanda yapılacak genel seçimle yeniden kurulacak olan TBMM’ye iktidarını devredeceği tarihe kadar, Türk milleti adına hâkimiyeti kullanacağı da yer almıştır⁴³⁹. Bu Kanun ile Birliğin yönetimde uzun süre kalmayacağı, en kısa zamanda yönetimi sivillere devredeceği anlaşılmıştır.

CHP’nin beklentileri MBK içerisinde CHP’ye karşı olumsuz tutum takınan bir grup oluşmasına sebep olmuştur. Bu grup, CHP’nin iktidarı kısa yoldan ele geçirmek için MBK’nin aleyhine çalıştığını düşünmektedir. Ahmet Hamdi. Başar, CHP ile

⁴³⁷ “Açıklamalar, Ülkü ve Kültür Birliği Hakkında”, *Milliyet Gazetesi*, 05.01.1965, s. 9.

⁴³⁸ Mustafa Arıkan, agm., s. 309.

⁴³⁹ Şeref Gözübük, *Açıklamalı Türk Anayasaları*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1993, s. 93-94.

Komitenin arasını bulmaya çalışmıştır. CHP'yi ziyaret ederek, iktidarı hemen devralma fikrinden vazgeçmelerini istemiştir. Kendi görüşleri doğrultusunda CHP'nin dört sene boyunca iktidar istemediğini millete açıklamasını bu sayede komitenin CHP'ye tekrar güven duymasını sağlamaya çalışmıştır⁴⁴⁰. Başar, medeniyetler arasındaki geçişlerin diktatörlük sistemi ile olduğu görüşündedir. Türkiye'nin de buhranlardan kurtulmasını komitenin diktatörlüğü altında belli bir müddet geçirmesine bağlamaktadır. Bu amaçla CHP'nin iktidara hemen talip olmasını önleme çabası içerisine girmiştir.

Başar, düşüncelerini parti ileri gelenlerine anlatmış olmasına rağmen İnönü ile de görüşme ihtiyacı hissetmiştir. 7 Ekim 1960 tarihinde İnönü'den görüşme talep etmiş, fakat kabul edilmemiştir. Görüşme Başar'ın ısrarı üzerine bir sonraki gün gerçekleşmiştir. Başar, komitenin çalışmaları ve kendi çalışmaları hakkında İnönü'ye bilgi vermiştir. Özellikle parti reformundan bahsederek inkılap devrinin ülkeye katacaklarını anlatmıştır. Aslında Başar'ın ilk hedefi İsmet İnönü'yü CHP liderliğinden ayırmayı denemek olmuştur. Ona göre bu inkılap dönemini en iyi yönetebilecek kişi İnönü'dür. Bu nedenle İnönü milleti kendisinden mahrum etmemelidir. Partiler üstü bir konum olarak ülke için çalışmalıdır⁴⁴¹. Başar, öngördüğü diktatörlük rejimi için en uygun kişi olarak İsmet İnönü'yü seçmiş görünmektedir. İnönü'yü CHP'den ayırarak diktatör olarak ülkenin başına geçmeye ikna etmeye çalışmıştır.

Başar, bu görüşmede hem görüşlerini aktarmış hem de İnönü'ye hizmet etmek istediğini bildirmiştir. İnönü ise reformlardan konuşmak yerine bilgi alma çabası içerisine girmiştir. “Ankara.’dan ne haber?, Komite içerisinde bize düşman olanlar kimlerdir?, Yeni bir parti kurma düşüncesi var mıdır?” gibi sorular sorarak MBK'nin CHP'ye karşı tavrını anlamaya çalışmıştır. Gelecek dönemdeki düşüncelerinden ise Başar'a bahsetmemiştir⁴⁴².

Başar'ın o dönemde hissetmemesine rağmen CHP'liler tarafından kendisine büyük bir tepki vardır. Bu tepkinin iki sebebi vardır. İlki yeni çıkmış olan *Yaşadığımız Devrin İç Yüzü* kitabıdır. İkincisi ise savunduğu dört yıllık geçiş dönemidir. Gerek partililer ile görüşmesinde gerekse İnönü ile sohbetinde kendisine bu hissettirilmiştir. İnönü'ye sadakatini ve CHP'ye de onlarla çalışmak istediğini bildirmesine rağmen ne

⁴⁴⁰ Başar., “Bir İhtilalin...”, Ağustos 1962, S. 4, s. 51,52.

⁴⁴¹ Başar., “Bir İhtilalin...”, Ağustos 1962, s. 52-54.

⁴⁴² Başar., “Bir İhtilalin...”, Ağustos 1962, s. 52-54.

İnönü ne de CHP'den herhangi biri Başar ile temasa geçmemiştir⁴⁴³. Uyumsuzluğu ile dikkat çeken Başar, yazdığı kitap nedeniyle de dışlanmış ve artık CHP içerisinde kendisine yer bulamamıştır.

2.4. Ahmet Hamdi Başar'ın Vefatı

Başar'a Milli Birlik Komitesi tarafından verilen görev sona erdikten sonra Temsilciler Meclisine girebilmek için aday olan Başar, amacına ulaşamamıştır⁴⁴⁴.

Bu tarihten sonra Barış Dünyası Dergisi'ni çıkarmaya başlamıştır. Bu dergiyi vefatına kadar çıkarmaya devam etmiştir. 25 Eylül 1969 yılında ilk eşi Şükufe Nihal'den olan kızı Günay'ı kaybeden Başar, bu durumdan fazlasıyla etkilenmiştir⁴⁴⁵. Bu tarihten sonra kendisini çalışmaya veren Başar, 26 Haziran 1971 tarihinde kalp yetmezliğinden vefat etmiştir.

⁴⁴³ Başar partililerin kendisine karşı tutumunu şu şekilde ifade etmektedir: "... Halk Partililer beni kendileri aleyhine çalışıyor zannediyorlar. Geçenlerde Halk Partisinin İstanbul idare kurulu merkezine gitmiştim. Ekrem Özden (Avukat ve aşırı partici): "Sana darıldım Hamdi Bey, dedi; kitabındaki fikirlerinle bize cephe alıyorsun." Yanındaki diğer partiler de bana son derece soğuk muamele yaptılar.", Başar, "Bir İhtilalin...", Ağustos 1962, s. 53.

⁴⁴⁴ Başar, *Temsilciler Meclisine Adaylığımı Koyuyorum*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1960. *Ölüm*, Milliyet Gazetesi, 27.06.1969, s. 4., Hilmi Ziya Ülken, "Ahmet Hamdi Başar (1893-1971)", Barış Dünyası, Temmuz 1971, S. 110, C. 10, s. 5.

III. BÖLÜM: YAYINCI AHMET HAMDİ

Ahmet Hamdi. Başar'ın hayatında yazarlık kadar önemli yer tutan diğer bir uğraş da yayıncılık olmuştur. Başar, genellikle fikirlerini basın yoluyla yaymaya çalışmıştır. Bu nedenle de kendisinin denetiminde olan bir yayın organının bulunmasına ayrıca bir önem vermiştir. Bu yayın organları içerisinde bizzat kendisi tarafından kurulanlar olduğu gibi müdürlüğünü yaptıkları da vardır.

3. 1. Ticaret-i Umumiye Mecmuası⁴⁴⁶

Ahmet Hamdi. Başar'ın ilk yayıncılık denemesi Ticaret-i Umumiye Mecmuası olmuştur. Aslında bu dergi Başar ve eniştesi tarafından kurulan Ahali İktisat Fırkasının yayın organı olarak kurulmuştur⁴⁴⁷. Fakat derginin yayına başlaması partinin kurulmasından öncedir. Parti, 1918'in Kasımında kurulmuştur. Oysa Ticaret-i Umumiye Mecmuası'nın ilk sayısı 16 Mart 1917 tarihinde çıkmıştır. Dergi daha sonra partinin yayın organı hâline gelmiş olmalıdır. Zaten partinin kurucuları ile derginin kurucuları hemen hemen aynı kişilerdir. Bu nedenle derginin parti tüzüğüne uygun yayınlar yapması normal karşılanmalıdır.

İlk sayısında çıkan *Maksadımız* adlı makalede mecmuanın amacının uzun uzadıya izah edilmesine ihtiyaç olmadığını, maksadın mecmuanın isminden anlaşılacağı belirtilmektedir. Bu açıklamaya rağmen dergi kendisine çizdiği faaliyet alanını sayılarında bahsedeceği konuları şu şekilde ifade etmektedir:

1. Ticaret hakkında malumat-ı umumiye ve ameliye ve tatbikat-ı iktisadiye; ticaret ve iktisat fikirleri, bunlara ait kavanin ve kavaidin, saha-i ticarete suret-i tatbiki.
2. Müstahsiller: Emtia istihsal eden vesait, Memalik-i Osmaniye ve ecnebiyenin kabiliyet-i istihsaliyesi, mevki-i ticarileri, muhtelif mallara ait fabrika ve darülsınailer.
3. Vesait-i Nakliye, Berri ve bahri yollar, limanlar, merakiz-i ticaret, muhtelif şehir ve limanların faaliyet-i ticariye ve iktisadiyeleri, vesait-i nakliye tarife ve ücretleri.

⁴⁴⁶ Derginin örnek kapağı için bkz. Ek: VIII.

⁴⁴⁷ Tunaya, *Türkiye 'de...*, C. II, s. 161.

4. İhracat Ticareti: İhracatımızın, ihracat yük ve vesaiti, bu hususa dair çalışan müesseseler, mallarımızın ecnebi piyasalarındaki mevki ve kıymeti, ecnebi piyasa ve borsaları.
5. İthalat Ticareti: Gümrükler, emtianın memleketimizdeki geçirdiği safahat-ı muhtelif, ithalat piyasası.
6. Ticaret-i Dâhiliye: Memalik-i Osmaniyye’de yetişen mallar her zamanki en hakiki piyasa.
7. Şuun ve hadisat-ı ticariye⁴⁴⁸.

Bu maddelerden ve her sayısında bu konular üzerinde makaleler yayınlamasından anlaşıldığına göre derginin temel amacı Türk tüccarının ufkunu açmak ve yeni çıkan yasalardan onları haberdar etmektir. Yani bir nevi ticaret konusunda yeterli bilgiye sahip olmayan Türk tüccarını eğitmektir. İttihat ve Terakki’nin millî burjuvazi ve millî zenginleri yaratma çabalarının yoğun bir şekilde hissedildiği bu dönemde dergi İttihat ve Terakki’nin politikasına uygun olarak Türk tüccarını bilgilendirme vazifesini üstlenmiştir⁴⁴⁹. Yayın organlarının kısıtlı, yurt dışı seyahatlerinin meşakkatli olduğu bir dönemde derginin üstelendiği misyon takdire şayandır.

Derginin idare yeri Başar’ın eniştesi olan Ermenekli Mehmet Nuri’nin ticarethanesidir. Ermenekli Nuri Bey’in yanı sıra derginin yazarları arasında Abdi Tevfik (Yegül), Ahmet Sanevber, Ali Galip, Hüseyin Fehmi Rüştü, İbrahim Memduh, Mustafa Zühtü (İnhan) gibi isimler bulunmaktadır⁴⁵⁰.

Ahmet Hamdi. Başar, derginin en faal yazarı olarak göze çarpmaktadır. Başar, sadece kendi adı ile değil, rumuz kullanarak da yazılar yazmıştır. Hatıralarında, Ahmet Dünder ve M.C. rumuzları ile çıkmış yazıları da kendisinin yazdığını bahsetmiştir. M.C. rumuzunu başmakaleler için kullandığını hatta bu rumuzun dönemin nazırı Mehmet Cavid’e ait olduğunu sanıldığını bildirmektedir⁴⁵¹. Ayrıca bazı araştırmacılara

⁴⁴⁸ “Maksadımız”, *Ticaret-i Umumiye Mecmuası*, 16 Mart 1917, S. 1, s. 3.

⁴⁴⁹ İttihat ve Terakki’nin millî burjuvazi oluşturma yolundaki çabaları için bkz. ÇAMURCUOĞLU, Gülten, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Toprak Reformu ve Milli Burjuvazi Yaratma Çabası”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XIII, 2009, S. 1-2, s. 161-178.

⁴⁵⁰ Koraltürk, “Millî Tüccarın Sesi: Ticaret-i Umumiye Mecmuası ve Dizini”, *Müteferrika*, Kış 2000, S. 18, s. 152. Ayrıca makalede Ticaret-i Umumiye Mecmuası’nın yazar isimlerine ve makale isimlerine göre sıralanmış dizini bulunmaktadır.

⁴⁵¹ Koraltürk, *Gazi Bana...*, s. 78.

göre *Muallim Ahmet Hamdi*'nin kısaltması olabilecek M. Elif. H ve Elif. H. rumuzları ile yazılan yazıların da Ahmet Hamdi'ye ait olma ihtimali üzerinde durulmuştur⁴⁵². Ahmet Hamdi'nin rumuzlar kullanarak makaleler yazmasını, ifade edecek çok şeyi olmasına bağlamak mümkündür. Zaten Ahmet Hamdi Başar, hayatının her döneminde söyleyecek çok şeyi olan bir adam olarak dikkat çekmiştir. Kendi hâkimiyetindeki derginin pek çok sayısında da birden fazla makale yayınlamak istemiş olma ihtimali yüksektir.

Başar dergideki yazılarında daha çok iktisadi meseleler üzerinde durmuştur. Başar zaman zaman siyasi konularda da yazılar yaşımıştır. Fakat makalelerinin çoğu iktisat ve ticaret ile ilgilidir. Ülkeler arası karşılaştırmalar, Osmanlının coğrafi yapısı, iç ticaret, dış ticaret, deniz ticareti gibi konularda kendi adını taşıyan 25 makalesi mevcuttur. Başar'ın bütün makaleleri ticaretle ilgili değildir. Ahmet Dünder ismini ise girdiği polemiklerde kullanmıştır. Bu rumuz ile iki yazısı mevcuttur. MC ve M Elif H rumuzu ile yazdığı yazılarda da iktisadi konuları işlemeye devam etmiştir. Başar'ın dergide kendi ismi ve rumuz kullanarak yazdığı yazıların toplam sayısı 42'nin üzerindedir⁴⁵³. Bu sayı Ahmet Hamdi Başar'ın hareketli fikir hayatını yansıtmayı açısından önemlidir.

1916 yılında yayınına başlayan dergi düzensiz aralıklarla yayınlansa da I. Dünya Savaşı sonuna kadar çıkmaya devam etmiştir⁴⁵⁴.

3. 2. Türkiye İktisat Mecmuası (1921-1926)⁴⁵⁵

Millî Mücadele boyunca İstanbul'da MM grubu içinde çalışmalarını sürdürmüş olan Ahmet Hamdi, mücadelenin sona yaklaştığı dönemde İstanbul tüccarını bir araya toplamak için çalışmalara başlamıştır. Amacı, askerî alandaki zaferi iktisadi alanda da yaşatmaya çalışmaktır. Ahmet Hamdi ve arkadaşları İstanbul tüccarının tamamının katıldığı bir dernekten önce “*Türkiye İktisadi İstihbarat ve Neşriyat*” merkezini kurmuşlardır⁴⁵⁶. Bu dernek, tezimizin daha önceki bölümünde bahsettiğimiz gibi *Türk*

⁴⁵² Didem Gürses, *age.*, s. 18.

⁴⁵³ Koraltürk, “Millî Tüccarın Sesi...”, s. 154, 155, 156, 158.

⁴⁵⁴ Koraltürk, *Gazi Bana...*, s. 78.

⁴⁵⁵ Derginin örnek kapağı için bkz. Ek: IX.

⁴⁵⁶ Koraltürk, *Gazi Bana...*, s. 129.

Ticaret Salnamesi'ni hazırlamak için yazışmalar yapmış ve İstanbul'daki tüccarlarla ilgili olarak detaylı bilgiye sahip olmuştur.

Daha sonra MTTB'ye dönüşecek olan dernek bir de dergi çıkarmıştır. Bu dergi *Türkiye İktisat Mecmuası* adını taşımaktadır. Dergi ilk sayısında “*Türkiye İktisadi İstihbarat ve Neşriyat Merkezi tarafından ibra ve neşr olunur.*” ibaresi ile çıkmıştır⁴⁵⁷. MTTB'nin kurulmasından sonra da başlığın altında “*Millî Türk Ticaret Birliği İktisadi İstihbarat ve Neşriyat Merkezi*” ibaresi yer almıştır⁴⁵⁸. Derginin idare merkezi, İstanbul. Bab-ı Ali caddesi Adalet Hanı, Numara 19 olarak belirlenmiştir⁴⁵⁹.

Ahmet Hamdi, müdür sıfatıyla ilk sayıda mecmuanın neşredilme amacını, doğal zenginlik ve kaynaklarımızı tanıtmak, bu konudaki bilgi eksikliğini gidermek, memleketin ziraat-ı tabisi hakkındaki tetkikatı neşr etmek, memlekete ait her nevi iktisadi, ticari, mali havadisleri ve Türkiye limanlarına ve ticaret şehirlerine ait harekât-ı iktisadiyeyi kaydetmek ve Türk'ün âlem-i ticaretini; cihanın en mühim hadisat-ı iktisadiyesiyle alakadar etmek üzere, neşr eleyecektir, sözleri ile açıklamaktadır⁴⁶⁰. Ticaret-i Umumiye Mecmuası'nda olduğu gibi bu mecmuada da ülke kaynaklarının ve ticaret olanaklarının Türk tüccarına anlatılması hedef seçilmiştir.

Dergilerin içeriğinden anlaşıldığına göre amaç tüccarı bilgilendirmek ve ülke zenginliklerinden haberdar etmektir. Dergide aylık iktisadiyata bakış, sanayi ve ticaret işleri, piyasa haberleri, uluslararası iktisad haberleri, toptan ve perakende satış istatistikleri, kanunlar ve nizamlar, istatistikler, ticaret tetkikleri, tetkikler ve tettebular, tabiat servetleri gibi konular makaleler ve verilerin değerlendirilmesi gibi konular incelenmiştir. Bend-i İktisadi kısmında ise ticari meselelere çözüm önerileri getiren makaleler yayınlanmıştır⁴⁶¹.

MTTB'nin yayın organı olması nedeniyle İzmir İktisat Kongresi de dergi tarafından yakından takip edilmiştir. Birlik, İstanbul tüccarını temsil için kalabalık bir şekilde kongreye katılmıştır. Türkiye İktisat Mecmuası da İzmir İktisat Kongresi'ne ayrı

⁴⁵⁷ *TİM*, Temmuz 1337 (1921) C. 1, S. 2, s. 1. (Derginin ilk sayısına ulaşamadık fakat ikinci sayısında da aynı ibarenin yer alması birinci sayıda da büyük ihtimalle aynı ibarenin yer aldığı konusunda bize ip ucu vermektedir)

⁴⁵⁸ *TİM*, 1 Haziran 1922-339, C. 2, S. 10, s. 1.

⁴⁵⁹ *TİM*, Temmuz, 1921 – 1337, C. 1 S. 2, s. 31.

⁴⁶⁰ 20 Haziran 1337 tarihli *Türkiye İktisat Mecmuası*. 'ndan nakleden Gürses, age, s. 46.

⁴⁶¹ *TİM*, Temmuz, 1921 – 1337, C. 1 S. 2, s. 31.

bir önem vermiştir. Kongre münasebetiyle İzmir’de derginin *nüsha-i fevkaladesi* yayınlanmıştır⁴⁶². İsminden de tahmin edileceği üzere bu sayı kongredeki görüşmeleri ve alınan kararları içermektedir.

Ahmet Hamdi’nin dergide pek çok yazısı yer almaktadır. Genel olarak *Bend-i İktisadi* ve *Tabii Servetlerimiz* başlıkları altında makaleler yazmıştır. Tabii Servetlerimiz kısmında ülkenin tabi servetlerinden bahsetmiştir⁴⁶³. Bend-i İktisadi başlığı altında çıkan yazılarında ise hükümetin iktisat politikaları eleştirilmiştir⁴⁶⁴. Ahmet Hamdi derginin tek hâkimi gibi görünmektedir. Bazı sayılarda birden fazla makalesi dahi yer almaktadır. Örneğin 14 Haziran 1923 tarihli 16. sayıda Ahmet Hamdi’nin üç makalesi yayınlanmıştır⁴⁶⁵. Özellikle Ankara ile yabancı şirketlere imtiyazlar verilmesi hususunda yaşanan tartışmalara Ahmet Hamdi Başar bu dergide yazdığı makaleler ile katılmıştır. Bu makaleler derginin Bend-i İktisadi kısmında yer almıştır.

İstanbul Ticaret Odasının denetiminin MTTB’nin eline geçmesinden sonra Ahmet Hamdi de odanın yayın organının başına getirilmiştir. Bu nedenle Hamdi, Türkiye İktisat Mecmuası müdürlüğünden ayrılmıştır. Mecmua 1926 yılına kadar yayınlanmaya devam etmiştir⁴⁶⁶.

Görevi sona erinceye kadar Ahmet Hamdi, derginin tüccarı daha iyi bilgilendirebilmesi ve sesini sadece iç piyasaya değil dış piyasaya da duyurabilmesi için çalışmıştır. Özellikle her sayının sonunda yer alan *Revue Economique de Turquie* başlıklı sayfada mecmuanın içerdiği makalelerin Fransızca adlarının ve özetlerinin bulunması bu çabanın bir sonucu olsa gerektir.

Ahmet Hamdi’nin ikinci dergi deneyimi kendisine pek çok şey kazandırmış gibi görünmektedir. Zira Türkiye İktisat Mecmuası’ndan sonra çıkardığı İstanbul. Ticaret ve

⁴⁶² *TİM*, 14 Şubat 1923 – 339, C. 1, S. 12.

⁴⁶³ Bunlardan bazıları; “Bulgar Dağı Madeni”, *TİM*, Mayıs – Haziran 1338 (1922), Sene 1, S. 5, s. 129-131. “Ergani Bakır Madeni”, *TİM*, Temmuz 1338 (1922), Sene 1, S. 6, s. 161-162., “İktisadi Rusya.’yı Tanıyalım”, *TİM*, Haziran 1923 – 1339, S. 15, s. 44-46.

⁴⁶⁴ Bunlardan bazıları; “İktisatla Nasıl Uğraşıyoruz?”, *TİM*, Mart 1338 (1922), Sene 1, S. 3, s. 95-97., “Memleketimizin İktisadi Atısı ve İstiklali”, *TİM*, Nisan- Mayıs 1339 (1923), Sene 2, Nisan-Mayıs 1339 (1923), S. 14, s. 1-4., “Zavallı Misak-ı İktisadi.”, *TİM*, Haziran 1223-339, S. 15, s. 33-35.

⁴⁶⁵ Bu makaleler; “Yanan Yıkılan Anadolu’nun İmarı...”, s. 49-50, “Ereğli Zonguldak Kömürlerimiz”, s. 50-52, “Almanya.’nın İktisadi Vaziyeti”, s. 52-53.

⁴⁶⁶ *Türkiye İktisat Mecmuası*.’nın ulaşabildiğimiz son nüshası 23 Ağustos 1926 tarihine aittir.

Sanayi Odası Dergisi şekil ve içerik açısından bir önceki mecmuanın gelişmiş biçimi olarak göze çarpmaktadır.

3. 3. İstanbul. Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası⁴⁶⁷

Tezimizin önceki bölümlerinde MTTB'nin faaliyetleri ve Sanayi ve Ticaret Odasını millîleştirme çabalarından bahsetmiştik. Bu çabalar sonucunda oda tamamen millîleşmiştir. MTTB'nin yöneticileri de odada önemli vazifelere getirilmiştir. MTTB'nin umumi kâtipliğini yapana Ahmet Hamdi. Başar da yazı yazmaya merakı ve daha önceki dergi tecrübesi nedeniyle *İstanbul. Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası* 'nın müdürlüğüne getirilmiştir. Ahmet Hamdi 14 Ekim 1923 tarihinde görevine başlamıştır.⁴⁶⁸

MTTB'nin daha önceki oda yönetimini en çok eleştirdiği konulardan biri de neşriyat meselesi olmuştur. Yayınların düzenli olmaması, tüccara lazım olan bilgilerin neşriyatta yer almaması, dış ticareti destekler yayın yapılmaması en çok eleştirilen konu olmuştur. Bu eleştirilerden sonra neşriyatı devralan Ahmet Hamdi'ye çok iş düşmüştür⁴⁶⁹. Fakat yazı yazmayı seven, yayıncılık tecrübesi olan ve kendisine verilen görevleri başarmak için büyük çabalar sarf eden Ahmet Hamdi'nin iş başına getirilmesi isabetli bir karar gibi gözükmektedir.

Derginin ilk sayısı 15 Kasım 1923 tarihinde çıkmıştır. Başlığın hemen altında "*İstanbul. Ticaret ve Sanayi Odası tarafından her ayın Onuncu günü neşr olunur!*" ibaresi yer almaktadır⁴⁷⁰.

Dergi, *Tetkik ve Tettebbu Kısmı*, *Resmî Kısım* ve *İstihbarat Kısmı* olmak üzere üç kısımda yayınlanmıştır. Resmî kısmın alt başlıklarında tüccarları alakadar eden zabıt özetleri, kanunlar, nizamnameler, emirler ve tebliğler ve resmî ilanlar bölümleri yer almaktadır. Bu bölümde tüccarın yasalardan ve yeni çıkan emirlerden haberdar olması ve resmî ilanları takip etmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

⁴⁶⁷ Derginin örnek kapağı için bkz. Ek: X.

⁴⁶⁸ Hakkı Nezihi, *age.*, s. 271.

⁴⁶⁹ Ahmet Hamdi. Başar, hatıralarında İTO.'daki işini çok fazla önemsediyini ve bütün gücünü buraya harcadığını anlatmaktadır. Hatta bu sıkı çalışma nedeniyle MTTB.'nin katib-i umumiliğini bıraktığını ve bunun büyük bir hata olduğundan bahsetmektedir. Koraltürk, *Gazi Bana...*, s. 171.

⁴⁷⁰ İstanbul. Sanayi ve Ticaret Odası Mecmuası, S. 1, 15 Teşrin-i Sani 1339 (15 Kasım 1923), s. 1. Derginin örnek kapağı için bkz. EK: XIII.

İstihbarat kısmında ise Türkiye’den ve dünyadan haberlere yer verilmiştir. *Türkiye Havadisleri* kısmında piyasadaki ürünler hakkında detaylı bilgilere yer verilirken *Cihan İktisadiyatı* başlığı altında da ülkelerin iktisadi durumları detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Bu sayede Türk tüccarının Türkiye ve dünya piyasalarından haberdar olması sağlanmaya çalışılmıştır.

Derginin *Tetkik ve Tettebbu* kısmı makalelere ayrılmıştır. Bu kısımda özellikle Ahmet Hamdi’nin makaleleri yer almıştır. *Bend-i İktisadi* ve *Makale-i Mahsusa* bu bölümün ana başlıklarını oluşturmaktadır.

Dergi, zahire borsası, transit taşımacılık, limanların iyileştirilmesi, vergiler, yabancılarla rekabet gibi ticaretin temel konuları yanında o dönemde ticari hayatın işleyişini geliştirmek ve yapısal sorunlarını çözmek amacıyla hazırlanan kanun ve tüzüklere de yer vermiştir⁴⁷¹.

MTTB’nin kuruluş amacının Türk tüccarı ile yeni kurulan devlet arasındaki iletişimi sağlamak olduğu daha önceki bölümlerde ifade edilmiştir. Birliğin, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odasının yönetimini eline geçirmesi ile Birlik İstanbul tüccarının resmî sözcüsü hâline gelmiştir. Bu sözcülük aynı zamanda tüccarın savunuculuğunu da getirmiştir. Gerektiğinde dergide hükümetin politikalarını eleştiren ve iktisadi meselelerin çözümü için devlete önerilerde bulunan yazılar bizzat Ahmet Hamdi tarafından kaleme alınmıştır⁴⁷². Başar, yazılarında ülke zenginliklerini de tanıtmaya ve bu zenginliklerden gerektiği gibi yararlanılmasını sağlamaya da çalışmıştır. İktisadi kalkınma için teklifler sunmuştur⁴⁷³. Başar’ın yazılarına konu olan diğer bir konu da ülke iktisadiyatının değerlendirilmesi olmuştur. Değerlendirmeleri yaparak iktisadi hayatın daha iyiye gitmesi için tekliflerde bulunmuştur⁴⁷⁴. Başar’ın ekonomik görüşleri

⁴⁷¹ Zekeriya Kurşun, *İstanbul. Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası (1. Sayısı 1923)*, İTO. Yayınları, İstanbul, 2007, s. Önsöz.

⁴⁷² Bunlardan bazıları şunlardır: “Tütün Meselesi: İnhisarda ve Bandrolde Kaçakçılık”, *İTSOM*, Sene 41, Kanun-i Sani 1341 (Ocak 1925), S. 1, s. 649-654., “Kambiyo Meselesi”, *İTSOM*, Sene 40, Temmuz 1340 (1924), S. 8, s. 326-328., “İsmet Paşa’nın Beyanâtı – Reji Meselesi”, *İTSOM*, Sene 40, Ağustos 1340 (1924), S. 9, s. 417-419. “Yeni Kanunlar Münasebetiyle”, *İTSOM*, Sene 41, Mayıs 1341 (1925), S. 5, s. 869-871.

⁴⁷³ Başar, “Tabiat Servetlerimiz, Şimal-i Anadolu Ormanları”, *İTSO*, Sene 40, Nisan 1340 (1924), S. 6, s. 243-247. “İzmir. Üzüm ve İncirleri”, *İTSOM*, Sene 41, Haziran 1341 (1925), S. 6, s. 921-924. “İstanbul. Ticaret Limanı Olamaz mı?”, *İTSOM*, Sene 41, Temmuz 1341 (1925), S. 7, s. 1003-1007.

⁴⁷⁴ Başar, “1923 Senesi Hadisat-ı İktisadiyesine Umumi Bir Bakış”, *İTSO*, Sene, 40, Kanun-i Sani 1340 (Ocak 1924), S. 3-4, s. 157-167. “Büyük İstihsal Siyasetimiz ve Pamuk”, *İTSO*, Sene 41, Ağustos 1341 (1925), S. 8, s. 1093-1097. “İktisat Cephesindeki Muvaffakiyetler”, *İTSO*, Sene 41, Eylül 1341

bu dönemde fazla kimsenin ilgisini çekmemiş olsa bile yazdığı sert yazılar Ankara’da iyi tanınmasına sebep olmuştur.

Ahmet Hamdi’nin dergiye yüklediği başka bir misyon da Türkiye’nin yurt dışında tanıtılmasıdır. Derginin ilk sayısından itibaren Fransızca nüshası da yayına sunulmuştur. *Bulletin de la Chambre de Commerce et d’Industrie de Constantinople* adı ile çıkan Fransızca nüsha Türkçe nüshanın tercümesi şeklindedir⁴⁷⁵. Fransızca nüshanın yayınlanması ile birlikte oda mecmuası daha önceki yönetime getirilen eleştirilerin tamamını ortadan kaldırmıştır.

Ahmet Hamdi, Başar’ın mecmuadaki yoğun mesaisi İstanbul liman inhisarını alma çalışmaları nedeniyle hafiflemiştir. 1926 tarihinden itibaren dergide yazısı çıkmamaya başlamıştır. İstanbul Liman Şirketinin umum müdürlüğüne getirilmesi ile dergideki görevinden ayrılmış olma ihtimali yüksektir.

3. 4. Liman Mecmuası⁴⁷⁶

Millî Mücadele’nin kazanılmasından sonra Ahmet Hamdi’nin Türk tüccarını ticari hayatta aktifleştirmek için çaba sarf ettiğinden yukarıda bahsetmiştik. Bu çabaları sonucu MTTB’de önemli çalışmalar yapmış, hatta İzmir İktisat Kongresi’ne birlik adına katılan heyette yer alarak alınan kararların Türk tüccarı için daha kârlı olmasını sağlamaya çalışmıştır.

Millî Mücadele’nin kazanılmasından sonra iktisadi alanda da bir millî mücadelenin yaşanması gerektiğine inanan Başar, yabancı tüccarları kârlı işlerden uzaklaştırarak bunların yerini Türk tüccarların almasını sağlamaya çalışmıştır. Bu çalışmalar sonucunda ortaya çıkan ranttan da faydalanmak istediği açıktır. Başar, bu ranttan faydalanmak için arkadaşları ile birlikte Bahri Muamelat Türk Anonim Şirketini kurmuş ve İstanbul Limanı inhisarını almaya çalışmıştır. Fakat Başar’ın şirketi tek başına inhisarı elde edememiştir. İstanbul Mavna ve Salpuryacılar Türk Anonim Şirketi, İş Bankası, Türkiye Sanayi ve Maadin Bankasının katılımı ile oluşturulan İstanbul

(1925), S. 9, s. 1173-1178. “Aydın İktisat Hareketlerine Bir Nazar”, *İTSO*, Sene 41, Teşrin-i Sani 1341 (Kasım 1925), S. 11, s. 1339-1341.

⁴⁷⁵ Bkz: *Bulletin de la Chambre de Commerce et d’Industrie de Constantinople*, 39 Année, No 2, November 1923.

⁴⁷⁶ Mecmuanın örnek kapağı için bkz. Ek: XI.

Liman İşleri İnhisarı Türk Anonim Şirketi inhisarı almıştır. Başar da bu şirketin umum müdürlüğüne getirilmiştir.

Başar'ın umum müdürü olmasından sonra şirketin yayın organı olarak *Liman Mecmuası* yayın hayatına başlamıştır. İlk sayısı Mayıs 1927 tarihinde çıkan dergi aylık olarak yayınlanmıştır⁴⁷⁷.

Ahmet Hamdi. Başar'ın dergide kendi ismi ile makalesi bulunmamaktadır. Fakat kendisinin rumuz kullanma alışkanlığı dikkate alınırsa dergide çıkan Elif H. kısaltmasının Ahmet Hamdi'nin kısaltması olabileceği ve bu rumuzla çıkan yazıların ona ait olabileceği tezi güçlenmektedir. Ayrıca Liman imzalı yazıların da şirketin umum müdürü sıfatını taşımasından dolayı Başar'a ait olduğu ön görülmektedir⁴⁷⁸.

İlk sayısında çıkan *Liman'ın Maksad-ı İntişarı* adlı makalede derginin amacı şu şekilde ifade edilmiştir:

“ ‘Liman’ mecmuası ise Türk ticaret-i bahriyesinin ve Türk limanlarındaki faaliyetin tevessü ve inkişafına yardım ihtiyacından doğmaktadır. Mecmuamız, ticaret-i bahriyemizden gerek limanlarımızdaki, gerek diğer Türk ve ecnebi limanlarındaki faaliyetlerden bahsedecek, İstanbul. limanının ve diğer limanlarımızın ticaret-i bahriyemizin, gemicilerimizin, mücehhezlerimizin, hulasa denizle alakası olan herkesin ihtiyaçlarına, dertlerine derman olacaktır. Büyük limanlar, başlı başına bir şehir, âlemdir. Bir limanda olup biten işler, yalnız arasına yevmi gazetelerin bahs ettikleri kazalardan veya girip çıkan gemilerin umumi tonajından ibaret değildir. Orada vuku bulan her hadisenin memleketin iktisadiyatı ile azim alakası vardır. İşte “Liman” büyük küçük bütün bu hadiselerden bahs edecek. Hükümetimizin takip ettiği ticaret-i bahriye ve liman siyasetinin

⁴⁷⁷ Yaptığımız araştırmalar sonucunda derginin ancak dördüncü sayısına ulaşabildik. Fakat Murat Koraltürk tarafından bir kolleksiyonerin arşivi incelenmiş ve dergi sayılarının tamamı incelenerek bir dizin oluşturulmuştur. Biz de bu makalenin yol göstericiliğinden faydalandık. Koraltürk, “Liman Mecmuası.”, *Müteferrika*, Kış 2006, S. 30, s. 215-227.

⁴⁷⁸ Koraltürk, “Liman...”, s. 216.

zahiri, ticaret-i bahriyemizin liman işlerinin bir ma'kusu olacaktır.

Bu gayeye hadim bütün yazılara sahifelerimiz açıktır.”⁴⁷⁹

Yazıdan anlaşıldığına göre dergi, ülkedeki ve dünyadaki liman işlerini tanıttığı gibi, vatandaşları da liman işleri hakkında bilgilendirmeyi hedeflemektedir. Derginin çıkması ile liman işlerinin şeffaf olarak yürütölmeye çalışılması ve halk üzerinde de bu tesirin bırakılmayı hedeflemiş olması ihtimali yüksektir.

15 Mayıs 1927 tarihinde yayın hayatına adım atan dergi, yedi sayı çıkmıştır. Ayda bir defa yayınlanan dergi, Kasım 1927’de son sayısını çıkararak yayın hayatına veda etmiştir⁴⁸⁰.

3. 5. Kooperatif Mecmuası⁴⁸¹

Kooperatif, Ahmet Hamdi’nin Liman Şirketi müdürlüğü görevi devam ederken çıkardığı bir dergidir⁴⁸². Atatürk ile çıktığı yurt gezisinden sonra fikirlerini Gazi’ye anlatma imkânı bulamayan Ahmet Hamdi, 14 Mayıs 1932 tarihinde bir rapor hazırlamıştır. Bu raporu Mustafa Kemal’e yolladıktan sonra haber beklemeye başlamıştır. Bu süreyi boş geçirmemek için de Kooperatif Mecmuası’nı çıkarmaya başlamıştır⁴⁸³. İlk sayısı 1 Haziran 1932 tarihinde yayınlanmıştır. İlk sayıda yer alan “Kooperatifçilik Ne İçin Çıkıyor?” başlıklı yazıda derginin amacı şu şekilde ifade edilmektedir:

“Kooperatif, fikrini memleketin her köşesine yaymak, ve bu gayede uğraşanların fikir ve madde kuvvetlerini bir araya toplamak, her inkılâpçı Türkün vazifesidir. Bu vazifeden bize düşeni gücümüz

⁴⁷⁹ “Liman’ın Maksud-ı İntişarı”, *Liman*, S. 1 (15 Mayıs 1927), s. 1-2’den aktaran Koraltürk, “Liman...”, s. 223.

⁴⁸⁰ Koraltürk, “Liman...”, s. 216.

⁴⁸¹ Mecmuanın örnek kapağı için bkz. Ek: XII.

⁴⁸² Mecmuanın Ahmet Hamdi. Başar.’a ait olması nedeniyle Mecmuanın Liman Şirketine ait olduğu düşünülmektedir. Fakat mecmuanın 10. sayısında *Mühim Bir Nokta* başlığı altında yayınlanan notta mecmuanın Liman Şirketi ve Liman Kooperatifiyle hiçbir alakasının ve münasebetinin bulunmadığı açıklanmıştır. “Mühim Bir Nokta”, *Kooperatif*, Mart 1933, S. 10, s. 1.

⁴⁸³ Başar., *Atatürk ile...*, s. 148.

*yettiği kadar, yazılarımızla yapmaya ve gayelerimize her adım daha yaklaştırmaya muvaffak olmak, beklediğimiz en büyük mükâfattır.”*⁴⁸⁴.

Mecmuanın başlığının hemen altında “*Aylık İktisadi Halk Mecmuası*” yazmaktadır. Mecmua, 1932 – 1934 yılları arasında aylık olarak yayınlanmıştır. Toplam 24 sayı çıkmıştır. Mecmuanın 17 ve 18. sayıları Cumhuriyet’in onuncu yıl dönümü sebebiyle birlikte yayınlanmıştır⁴⁸⁵.

Başar, ilk sayıdaki yazısında mecmuanın para kazanmak amacıyla değil, halka hizmet amacıyla çıktığını belirtmektedir⁴⁸⁶. Ahmet Hamdi, dergiyi görüşlerini yaymak amacıyla kurmuştur. Yani ticari bir çıkar bekleme ihtimali hemen hemen yok gibidir. Başar, görüşlerinin daha geniş bir zemine yayılmasını sağlamak için Kooperatif’i kullanmaya çalışmıştır. Milletvekillerine mecmua ücretsiz olarak yollanmıştır. Fakat bu sürekli olarak ücretsiz yollandığı manasına gelmemektedir. Mecmuanın nüshaları arasında ele geçirdiğimiz ve Gümüşhane mebusu Şevket Bey’e yazılmış pusulada; dergiyi takdire şayan gördüyse abone olması istenmektedir. Pusulada şahıs ismi ve görevi daktilo ile yazılmıştır. Diğer kısımlar ise matbudur. Anlaşıldığına göre bu pusula sadece bir mebusa yollanmamıştır. Ahmet Hamdi tarafından mecmua mebuslar dâhil olmak üzere Türkiye’nin önde gelen ve yönetimde söz sahibi olan kişilere ücretsiz olarak yollanmıştır. Bu çaba sonunda Kooperatif, Türkiye’nin her tarafına yollanan ve binlerce okuyucusu olan ve kendi iddiasına göre Türkiye’nin en çok okunan mecmuası olmuştur⁴⁸⁷. Ahmet Hamdi’nin fikirlerini daha geniş kitlelere duyurmak için dergi çıkardığı muhakkaktır. Böyle bir durumda daha geniş kitlelere ulaşmak için abone çalışması yapması normal görünmektedir. Kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre de bu amacına ulaşmayı başarmıştır.

Ahmet Hamdi mecmuada kendi ismi haricinde, ***, A.H ve H rumuzlarını kullanarak da yazılar yazmıştır⁴⁸⁸. Başar, makalelerini genellikle iktisadi devletçilik üzerine yazmıştır. İktisadi devletçilik kitaplarında işlediği konuları makaleler hâlinde

⁴⁸⁴ (Başar.), *Kooperatif Ne İçin Çıkıyor?*, *Kooperatif*, Haziran 932 (1932), S. 1, s. 3.

⁴⁸⁵ 17 ve 18. sayıların birlikte yayınlandığı 19. sayıda bildirilmiştir.

⁴⁸⁶ (Başar.), “Kooperatif Ne İçin Çıkıyor?”, *Kooperatif*, Haziran 932 (1932), S. 1, s. 3.

⁴⁸⁷ Bülent Varlık, *Kooperatif – Seçme Yazılar, 1932-1934*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara., 1982, s. 27.

⁴⁸⁸ Varlık, *Kooperatif...*, s. 28.

yayınlamıştır⁴⁸⁹. Ayrıca mecmuada sayfalarında yaşanan tartışmalar ve girilen polemiklere de Ahmet Hamdi Başar cevap vermiştir⁴⁹⁰. Tartışma ve polemik yaratma aslında Ahmet Hamdi'nin bir taktiği olarak görünmektedir. Genelde tartışmak için muhatap bulamayan Başar, polemikler yaratarak kendisine muhataplar bulmuş ve görüşlerini daha ilgi çekici bir şekilde anlatma yolunu tercih etmiştir.

3. 5. 1. Kooperatif ve Sanayiciler Mücadelesi

Ahmet Hamdi'nin kişilik özelliklerine bakıldığında, fikirlerini yaymak için tartışmalara girmekten kaçınmayan, her platformda görüşlerini dile getirmek isteyen biri olduğu anlaşılmaktadır. Kooperatif Mecmuası'nı çıkarma amacı da fikirlerini yaymak olduğu için bazı tartışmalara girmesi gayet normal olmuştur. Mecmuanın yayınlamaya başlamasından hemen sonra esnaflar ve sanayiciler ile ilgili yazılar yazmıştır. Bu yazılar basında fazlaca yer almış ve tartışmalar büyümüştür.

Ahmet Hamdi, ilk olarak kooperatif fikrini esnaflara karşı savunmak için bir yazı kaleme almıştır. Buhranı sebep göstererek insanların üretimi bırakıp esnaflığa başladıklarını bu durumun buhranın etkilerini attırdığını savunmaktadır. Ona göre halk, kolaycılığa kaçmakta ve üretmek yerine hizmet sektöründe karnını doyurmaya çalışmaktadır. Bu durum, orta sınıflı sömürmek manasına gelmektedir. Bu nedenle kooperatiflerin kurulması şarttır. Kooperatiflerin kurulması sonucunda çiftçi malını bir elden sattığı için daha yüksek fiyata satabilecektir. Şehirdekiler ise tüketim kooperatifleri kurarak daha ucuza ihtiyaçlarını karşılayabileceklerdir. Başar, bu durumun esnafları zora sokacağını bilmektedir. Fakat kooperatiflerin esnafların işlerini ellerinden alacağını fakat bu işlerin zaten kooperatifin işi olduğu için bir sorun yaratmayacağını savunmaktadır⁴⁹¹. Başar, çiftçi ve tüketici arasında tampon bir organ olarak kooperatifi düşünmüştür. Bu sayede çiftçinin çok kazanması, tüketicinin ucuz mal tüketmesi sağlanabilecektir.

⁴⁸⁹ Bu makalelerden bazıları şunlardır; Başar., "Altın Saltanatı Yıkılıyor", *Kooperatif*, Temmuz 1933, C.2, No: 14, s. 1-7., "Altın ve Para Meselesi", *Kooperatif*, Ağustos 1933, C.2, No: 15, s. 1-6., "Buğday Türkiye'nin Ana Meselesidir", *Kooperatif*, İkinci Kanun (Ocak) 1932, C. 2, No: 20, s. 7-11.

⁴⁹⁰ Bu makalelerden bazıları şunlardır; Başar., "Ağaoğlu Ahmet Bey'e Cevabımız", *Kooperatif*, Şubat, 1933, C. 1, No: 9, s. 6-8., "Hüseyin Cahit Bey'e Cevabımız", *Kooperatif*, Birinci Kanun (Aralık) 1934, C. 2, No: 24, s. 4-7.

⁴⁹¹ Başar., "Kooperatif Eyi Amma, Tüccara Esnafa Yazık Değil mi?", *Kooperatif*, Temmuz 1932, S. 2, s. 4.

Başar'ın asıl sert ve ortalığı karıştıran yazısı ise 1932 Ekiminde yayınlanmıştır. “*Sanayici Efendilerimizi Biraz Susar mısınız?*” başlıklı yazıda Başar, sanayicileri sert bir dille eleştirmiştir. O sırada hükümetle bir görev değişikliği olmuştur. İktisat vekilliğine Mustafa Şeref (Özkan) Bey'in yerine Celal (Bayar) Bey atanmıştır. Sanayiciler bu değişimi büyük bir heyecanla karşılamışlardır. Celal Bey'in daha önceki görevinin İş Bankası müdürü olmasından dolayı liberal bir görüşün devlet görüşü haâline dönüşeceğini düşünmektedirler. Başar, bu düşüncenin yanlış olduğunu savunmaktadır. Devlet politikasının bir anda devletçilikten liberalizme dönmeyeceği görüşündedir⁴⁹². Başar, sanayicilerin bu heyecanını yersiz bulmuştur.

Ahmet Hamdi'nin eleştirdiği bir diğer konu da sanayicilerin Mustafa Şeref Bey hakkındaki görüşleridir. Başar bu durumu;

*“Sanayicilerimiz, sabık iktisat vekilinin ihdas ettiği “kontenjan”, bid’atinin takdirî ve hayranı kimselerdi; nereden ise, “kontenjan” usul ile memlekete hariçten mal gelmek yasak edildikçe, enseleri bir kat daha şişen, kan çanağına dönmüş yüzleri bir kat daha gülen bu aziz sanayi erbabımız vatan namına, inkılâp namına çalışan fedakâr, feragati nefis sahibi, kahramanlar haline konacaklardı. ... bu efendilerimizin “kontenjan” usulü pek hoşlarına gitmişti; hemen hemen bu müstahsen usulü ortaya çıkaran eski vekil Mustafa Şeref Beyin namına heykel dikeceklerdi!..”*⁴⁹³ sözleri ile eleştirmiştir.

Başar, yazısının sonunda da sanayicilerin yeni vekil hakkındaki yorumlarına eleştiri getirmiştir. Sanayicilere yeni vekili rahat bırakmalarını ve işleyen bacalar gibi olan ağızlarını kapatmalarını önermiştir⁴⁹⁴. Başar'ın sanayicilere sarf ettiği bu ağır sözler hemen yankısını bulmuştur. Başar, makaleyi A.H. rumuzu ile yazmıştır. Tartışmaların ilk yaşanmaya başladığı dönemde A.H.'nin kendisi olmadığını fakat

⁴⁹² Başar., “Sanayici Efendilerimiz Biraz Susar mısınız?”, *Kooperatif*, Teşrinievve 1932 (Ekim), S.5, s. 2.

⁴⁹³ Başar., “Sanayici Efendilerimiz...”, s. 2

⁴⁹⁴ Başar., “Sanayici Efendilerimiz...”, s. 3.

görüşlerine katıldığını söylemiştir⁴⁹⁵. Başar, tepkileri bizzat yazdığı yazı üzerinden almak yerine yazıyı yazan A.H. üzerinden karşılamayı uygun görmüştür.

Başar'ın yazısına yapılan eleştirilerin odak noktası yazının bir sınıf çatışması ortaya çıkaracağı olmuştur. Makaleye karşı yapılan ilk hücum İş Bankası İdare Meclisi Reisi ve Siirt Mebusu Mahmut (Soydan) Bey tarafından olmuştur. 17 Ekim 1932 tarihinde Milliyet gazetesinde yayınlanan yazısında, A.H. rumuzunun Ahmet Hamdi. Başar'a ait olduğunu savunmuş ve Başar'ın memlekette bir sınıf kavgası çıkarmaya çalıştığını, bunun da memlekete yapılabilecek en büyük kötülük olduğunu bildirmiştir. Partinin de bu tür düşüncelere karşı olduğu da sözlerine eklemiştir. Mahmut Bey'in haricinde Alaeddin Cemil (İstanbul. Mebusu ve Kooperatif Derneği Başkanı), Nizamettin Ali (İktisatçı), Atıf Süreyya (Süreyya Paşa Adalet Mensucat Fabrikası Müdürü), Nizamettin Ali (Ticaret Borsası Umumi Kâtibi) gibi isimler de değişik platformlarda A.H. rumuzu üzerinden Ahmet Hamdi Başar'a yüklenmişlerdir. Fakat Ahmet Hamdi'nin görüşüne göre bu olayın en büyük yansıması CHP içerisinde yaşanmıştır. Kendisi ile parti arasındaki köprülerin yıkılmasına sebep olarak bu olayı gösteren Başar, Liman Şirketinden uzaklaştırılmasını da bu olaya bağlamaktadır⁴⁹⁶. Liman şirketinden ayrılmasını sadece bu olaya bağlamanın yanlış olacağı fikrindeyiz. Başar'ın devlet politikalarını sert bir üslup ile pek çok yerde eleştirmesi, pek çok kişinin dikkatini çekecek kadar lüks içinde yaşması gibi etkenler de şirketten uzaklaştırılmasının nedenleri arasında sayılmalıdır.

Sonuç olarak bu makalenin basındaki yansımaları iki ay kadar devam etmiştir. Başar sonunda yazıyı kendi yazdığını kabul etmiştir. Başar bu tartışmaların yaşanması sayesinde yeni iktisat vekili olmuş Celal Bey'e büyük yardımlarının olduğunu savunmaktadır. Celal Bey'in devletçi politikayı desteklediği, beş yıllık kalkınma planların ilkinin yaptığı, Sümerbank ve Etibankı kurduğu, kömür ocaklarını devletleştirdiğinden bahsetmektedir⁴⁹⁷. Başar'ın iktisat vekilinin değişmesi ile ilgili tahminleri doğru çıkmıştır. Bayar, liberal ekonomiye geçmek yerine devletçiliği devam ettirmiş ve kalkınma planlarının ilkinin yapmıştır.

⁴⁹⁵ 15.10.1932 tarihli *Cumhuriyet Gazetesi*'nden nakleden Gürses, *age*, s. 132.

⁴⁹⁶ Ahmet Hamdi. Başar. anılarında makalenin yaptığı akisleri detaylı bir şekilde anlatmıştır. Olaylar ve makaleye gösterilen tepkilerin geniş bir dökümü için bkz. Koraltürk, *Gazi Bana...*, s. 453-465.

⁴⁹⁷ Koraltürk, *Gazi Bana...*, s. 465.

3. 5. 2. Kooperatif ve Kooperatifçilik Dergisi Mücadelesi

Kooperatif Mecmuası üzerinden Ahmet Hamdi. Başar'ın tartışmaya girdiği diğer mecmua Kooperatifçilik'tir. Aslında mecmua ilk çıktığında Kooperatifçilik tarafından olumlu karşılanmıştır. Kooperatifçiliğin 2. sayısında İstanbul. Liman Şirketi bünyesinde kurulan kooperatiften olumlu şekilde bahsedilmiştir. Fakat 3-5. sayılarda yayınlanan yazıda Kooperatif'e çatmış ve bu dergiyi çıkaranların sınıf kavgasını körüklemek istediklerini yazmıştır⁴⁹⁸. Kooperatifçilik dergisinin okuyucu kitlesini hızla arttıran Kooperatifi kendisine rakip olarak görmüş olma ihtimali yüksektir.

Kooperatif Dergisi, 4. sayısında bu ithamı reddetmiştir. Mecmuanın toplum içerisinde bulunan sınıfları isimleri ile anmasının sınıf kavgası çıkarmaya çalıştığı anlamına gelmemesi gerektiğini yazmıştır. Yazıda mecmuanın haksız bir ithamla karşı karşıya olduğu bildirilmektedir⁴⁹⁹. Ahmet Hamdi Başar, daha sonraki dönemlerde de pek çok kez sınıf kavgası yaratmaya çalışmakla suçlanmıştır. Fakat millî mücadelenin sonunda sınıf mücadelelerine izin vermemek için Umum Amele Birliğini kurmuş biri olarak Başar'ın böyle bir fikri olduğu kanısında değiliz.

Yukarıda bahsettiğimiz *“Sanayici Efendilerimiz Biraz Susar mısınız?”* yazısından sonra tartışma iyice alevlenmiştir. Kooperatif Derneği başkanı ve İstanbul mebusu Alaeddin Cemil, derginin Ağustos, Eylül ve Ekim sayılarında *“İlim Adına Söylenen Yalanlar”* başlığı ile yayınladığı yazılarda Ahmet Hamdi. Başar'ı eleştirmiştir. Başar.'ın daha önce yayınladığı yazılardan alıntılar yaparak bu yazılarda yalan ifadeler bulunduğunu iddia etmiştir. Ayrıca Kooperatif Mecmuası'nı sınıflar arası mücadeleyi körüklemekle itham etmiştir⁵⁰⁰. Ahmet Hamdi Başar'ın fazlaca yayını olması her konu hakkında az çok görüş beyan ettiği manasına gelmektedir. Alaeddin Cemil Bey de bu yazıları inceleyerek Başar'ı en hassas noktasından yakalamak istemiştir.

Ahmet Hamdi. Başar, bu iddialara Kooperatif'in şubat sayısında cevap vermiştir. Başar., isim vermeden Alaeddin Cemil Bey'in okuduğu birkaç Fransızca kitaptan

⁴⁹⁸ Varlık, *Kooperatif...*, s. 38,39.

⁴⁹⁹ “Kooperatifçilik'e Cevabımız”, *Kooperatif*, Eylül 1932, S. 4, s. 14.

⁵⁰⁰ Alaettin Cemil, “İlim Namına Söylenen Yalanlar”, *Kooperatifçilik*, Ağustos, Eylül, Teşrinievvel (Ekim) 1932, S. 6-7-8, s. 407-412.

kooperatifçiliği öğrendiğini ve kooperatifçiliğin Türkiye’deki önderi olmaya çalıştığını bildirmiştir. Ayrıca bu zatın Avrupa’dan öğrendiği kooperatifçiliği Türkiye’ye uygulamaya çalıştığını söyleyerek, Avrupa sisteminin Türkiye’ye tamamen aykırı olduğunu, ülkede kurulması gereken kooperatif şeklini kendi şahsına münhasır Türkiye kooperatifçiliği olması gerektiğinden bahsetmiştir. Alaeddin Cemil Bey’in Türkiye kooperatifçiliğinden yana olmamasının sebebini ise Türk İnkılâbı’nı anlayamamış olmasına bağlamıştır. Yazısının neredeyse tamamında Alaeddin Cemil Bey ve faaliyetlerini küçümser bir üslup kullanan Başar, hükümetin de bu şahsa yardım ettiğini dile getirerek bu durumun Türk kooperatifçiliğine bir ihanet olduğunu savunmaktadır⁵⁰¹. Başar., bir sonraki sayıda ise Kooperatifçilik Dergisi’ni dedikoduculukla suçlamıştır. Alaeddin Cemil Bey ve temsil ettiği zihniyetin Türk inkılabına, Türk kooperatifçiliğine asla vakıf hatta kani olmayan geri bir zihniyet olduğunu yazmıştır. Alaeddin Cemil Bey’i fikirleri değil kişileri eleştirmekle suçlamıştır. Ayrıca kendisini dedikoduyu bırakıp karşılıklı tartışmaya davet etmiştir⁵⁰². Başar’ın tartışmalar konusunda kabiliyeti her kes tarafından bilindiği için Başar bütün rakiplerini her fırsatta karşılıklı tartışmaya çağırmaktan çekinmemiştir.

İki dergi arasındaki bu çekişme Türkiye’deki kooperatifçiliğin temsilcisi olma tartışması olarak değerlendirilebilir. Fakat bu konuda Kooperatifçilik Dergisi büyük bir yanlıgı içindedir. Kooperatif, çok okuyucu toplamasına rağmen asıl amacı Ahmet Hamdi Başar’ın fikirlerini duyurmaktır. Bu nedenle Türkiye kooperatifçiliğinin liderliği gibi bir durum söz konusu değildir. Zaten kısa bir müddet sonra dergi kapanmıştır.

3. 5. 3. Kooperatif ve Kadro Dergisi

Kadro, Kooperatif’ten yaklaşık altı ay önce, Ocak 1932’de ilk sayısını yayınlamıştır. Kadro hareketinin bir ölçüde yaratıcısı ve teorisyeni konumunda olan Şevket Süreyya Aydemir, bu hareketin fikir binasının mimarı ve önderi, hareketin dayandığı fikirlerin yaratıcısıdır⁵⁰³. İmtiyaz sahibi Yakup Kadri Karaosmanoğlu, yayın

⁵⁰¹ Başar., “Türk Kooperatifçiliği İhanet Görüyor”, *Kooperatifçilik*, Şubat 1933, S. 9, s. 1-3.

⁵⁰² “Adi Bir Hücum Karşısında”, *Kooperatif*, Mart 1933, S. 10, s. 14.

⁵⁰³ Fatih Demirci, “Kadro Hareketi ve Kadrocular”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ağustos 2006, S. 15, s. 36.

müdürü Vedat Nedim Tör'dür. İsmail Hüsrev Tökin ve Burhan Asaf Belge ise kurucu yazarlar arasındadır⁵⁰⁴.

Kadro'nun çıkış amacı Şevket Süreyya Aydemir tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

*“Ama madem ki, bir inkılâp vardır, o halde bu inkılabın bir izahı, yani tarihte yeri ile, karakteristiklerinin açıklanması olmalıdır. İnkılâbın izahı, o inkılâbın tarih içinde doğuran objektif şartların araştırılması, orijinal prensiplerinin bilimsel bir açıdan derlenmesi, sentezleştirilmesi demektir. ... Nitekim bir aydın kadro, Mustafa Kemal'in hayatında ve onun dikkatli gözleri önünde, Türk inkılâbının ideolojik esaslarını kendi açılarından derlemek, aydınlatmak ve terkip etmek çabasına girişmiştir. Bu hareket, Kadro Hareketidir.”*⁵⁰⁵.

Kadro'nun çıkış amacı ile Kooperatif'te işlenen konulara bakıldığında iktisadi görüş olarak birbirine yakın bir görüntü ortaya çıkmaktadır. Her ikisi de devletçiliğin Türkiye için vazgeçilmez olduğunu düşünmektedir. Fakat aralarında devletçiliğin uygulanması ile ilgili olarak ayrılıklar yaşanmıştır.

Kadro'ya göre dünya üzerindeki tüm ulusal ve uluslararası eşitsizliklerin, iç ve dış çelişkilerin temel nedeni kapitalist düzendir. Kapitalizmi, 1930'ların başlarındaki buhranlı döneminde, 19. yüzyıldaki ilkel ve vahşi niteliği ile ele alan Kadrocular, bu sistem ile ilgili her türlü siyasal, sosyal ve ekonomik kavrama karşı çıkmışlar ve şiddetle reddetmişlerdir. Marksizmi ise proletarya diktatörlüğünü hedeflemesi ve ulusal kurtuluş savaşlarına yeterince önem vermemesi nedeniyle eleştiren Kadrocu yazarlar, bu ideolojiyi kapitalizmin yaratmış olduğu adaletsizlikleri ortadan kaldırma konusunda yetersiz görmüşlerdir⁵⁰⁶. Kadrocular kapitalizme tam olarak karşı olmalarına rağmen kapitalizmin tezatlarından doğmuş olan marksizme de karşı çıkmışlardır. Marksizmin kapitalizmin yerini alabilecek güçte olmadığı kanısı Kadro yazarlarında hâkim kanıdır.

⁵⁰⁴ Mustafa Türkes, *Kadro Hareketi, Ulusçu Sol Bir Akım*, İmge Kitabevi, Ankara. 1999, s. 47.

⁵⁰⁵ Aydemir, *Tek Adam*, Remzi Kitabevi, İstanbul. 2008, C. III, s. 434, 435.

⁵⁰⁶ Temuçin Faik Ertan, “Kadro Hareketi ile İlgili Bir Değerlendirme ve Bazı Düzeltmeler”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Temmuz-Kasım 1993, S. 27, C. IX., s. 549-559.

Kadrocular devletçiliği tanımlarken, temel olarak, sosyal milliyetçilik görüşünden hareket eden iktisatta devletçilik, fikir ve kültürde devletçilik, politikada devletçilik düşüncesini savunmuşlardır⁵⁰⁷. Kadrocular bu tarif ile her alanda devletin elini görmek istediklerini dile getirmektedir. Açıklamalarından da anlaşıldığı üzere Kadrocuların hedeflediği devletçilik, devletçilik fikrinin en koyusudur.

Kadro bu devletçiliği, Türkiye'nin eski sömürge ya da yarı sömürge ülkelerdeki koşullardan sıyrılarak, siyasi ve ekonomik bağımsızlığını sağlayacak kendine özgü bir ekonomik düzeni ve sosyal yapı olarak yorumlamıştır. Yeni doğan ülkeler kendine özgü kurumları oluştururken klasik demokrasinin hem sosyal yapısından hem ekonomik düzeninden de ayrılacaktır, onlar için en önemli gelişim çizgisi devlet eliyle planlı kalkınma olmalıdır⁵⁰⁸. Kadro grubunda, devletin tüm temel endüstrilerin millileştirilmesi ve ekonomik hayatı sıkı kontrol altına alma düşüncesi hâkimdir. Kadroculara göre millet çıkarları ve istekleri her şeyin üstündedir⁵⁰⁹. Devlet, ülkenin ve milletin çıkarı için her alana ve herkese müdahale edebileceği gibi her sektöre de emirler verebilir olarak görülmüştür.

Bu görüşler Ahmet Hamdi. Başar'ın *iktisadi devletçilik* düşüncesi ile tamamen aynıdır. Başar.'ın düşüncesi hep Türk inkılabının dünyadaki diğer milletlere örnek olacak nitelikte olduğudur. Ayrıca Kadrocular gibi o da Türkiye'nin kendisine has özellikler taşıdığını bu nedenle yurt dışından getirilecek herhangi bir sistemin ülkeye uyum sağlayamayacağı görüşündedir. Ona göre Türkiye kendi sistemlerini oluşturmalı ve takip etmelidir.

Kadro ve Kooperatif birbirlerinin görüşlerini destekler yönde yayınlar yapmışlardır. Başar., Kooperatif'in altıncı sayısında Şevket Süreyya Aydemir'in *İnkılâp ve Kadro* eserini tanıtmıştır. Başar, yazısında eserin iyi çalışılmış, orijinal bir eser olduğundan bahsetmektedir. Şevket Süreyya'nın Türk inkılabı ve dünya buhranı meselelerindeki düşüncelerinin kendi düşünceleriyle neredeyse aynı olduğunu

⁵⁰⁷ İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Kadrocuları ve Kadro'yu Anlamak*, Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul. 2003, s. 97,98.

⁵⁰⁸ Rukiye Kaya, "Kadro Hareketi'nin Değişim ve Demokrasiye Yaklaşımları Üzerine Bir Değerlendirme", *Atatürk Üniversitesi Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Erzincan 2002, C.VI, S. 1-4, s. 217.

⁵⁰⁹ Ayhan Orhan, "Tek Partili Yılların Ekonomi-Politiği ve Kadro Hareketi", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (17) 2009/1, s. 135.

bildirmektedir. Buna rağmen yazarın bazı hatalar yaptığından bahsetmektedir. Başar’a göre yazarın düşüncelerinde bazı çelişkiler vardır. Yazar, sınıfların ortadan kaldırılmasını hedeflemektedir. Bunu da sanayinin desteklenmesi ile yapılacağını savunmaktadır. Avrupa’da bu taktik memleket tezatlarını dahi beraberinde getirdiğine göre Türkiye’de sınıf tezadı doğurmama ihtimali yoktur. Diğer taraftan sermaye terakümünün gerçekleşmesi için sanayinin iç piyasayı istismar edilmesi fikri de Başar’a göre başarıya ulaşamayacak bir teoridir. Ayrıca bu teorinin millî kurtuluş hareketinin ruhuna aykırı olduğu görüşündedir⁵¹⁰. Başar, Kadrocular ile ayrılıklarını teorik bazı uygulamalara bağlamaktadır. Fakat diğer tartışmalarda kullandığı sert üslup Kadro ile yaşanan tartışmalarda yoktur. Daha yapıcı ve sakin bir dil ile Kadro ile kendi düşünceleri arasındaki farkı anlatmayı tercih etmiştir.

Şevket Süreyya da Kadro Dergisinde Ahmet Hamdi’nin *İktisadi Devletçilik* kitabının ikinci cildini tanıtmıştır. Şevket Süreyya yazısında eserden;

*“...şunu itiraf etmeliyiz ki, bu kitap bizim tahlilinde bitaraf kalacağımız bir eser değildir. Çünkü İktisadi Devletçilik her şeyden evvel, Kadro’nun ilk sayısından beri izaha çalıştığı, İnkılâp ve Kadro’da esas hatlarıyla tezleştirmeye gayret ettiği inkılâp ideolojisinin müdafaa ve teyididir. Binaenaleyh bu kitap bizim için, nihayet aynı cinsten bir fikrin sistemini izaha tahsis olunmak itibariyle her şeyden evvel bir kardeş eseridir.”*⁵¹¹ Şeklinde söz etmektedir.

Makalesinde Başar’ın eserini detaylı bir şekilde inceleyen ve okurlarına şiddetle tavsiye eden Aydemir, buna rağmen müstemleke tezadı – farklılık tezadı, sermayenin tanımı, millî iktisadın kurulması için izlenecek metotlar ve para tezi üzerinde ayrılıklar yaşadıklarını da belirtmiştir⁵¹². Görüldüğü üzere Aydemir’in Başar’a yaklaşımı da gayet nazik olmuştur.

⁵¹⁰ *H. (Başar.), “İnkılâp ve Kadro, Şevket Süreyya Beyin Eseri Münasebetiyle”, *Kooperatif*, Teşrinisani (Kasım), S. 6, s. 6.

⁵¹¹ Şevket Süreyya (Aydemir), “İktisadi Devletçilik”, *Kadro*, Mayıs 1933, S. 17, s. 448.

⁵¹² Aydemir, *İktisadi...*, s. 448-453. Ayrıca Kadro, Fikir Hareketleri ve Kooperatif Mecmuası arasında yaşanan tartışmalar hakkında detaylı bilgi için bkz. Ali Haydar Fırat, *Bir Dönem Tartışmalarının Seyri: 1932-1935 Yıllarında Matbuat Tartışmaları Bağlamında Kadro, Kooperatif ve Fikir*

Ne Şevket Süreyya'nın ne de Ahmet Hamdi'nin yazılarında birbirlerini incitecek cümleler yer almamaktadır. Bilakis yazarı destekleyen ve daha fazla okunmasını sağlamaya çalışan yazılar yazmışlardır. Devletçilik kavramı üzerinde mutabık kalmalarına rağmen detaylarda birbirlerinden ayrılan bu iki mecmua arasında bir dostluk rüzgârının esmekte olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu dostluk, Ahmet Hamdi'nin makalelerini Kadro'da yayınlayacak kadar gelişmiştir⁵¹³.

3. 5. 4. Kooperatif ve Ağaoğlu Ahmet Bey Mücadelesi

Kooperatif ile yaşanan basit olaylar haricinde Kadrocu yazarlar genelde demokrasi ve liberalizm yanlısı yazarlarla polemiklere girmişlerdir⁵¹⁴. Bu polemiklerden bazılarını Kooperatif namına Ahmet Hamdi de dâhil olmuştur. Ahmet Hamdi'nin de dâhil olduğu tartışmalardan biri Ağaoğlu Ahmet Bey ile gerçekleşmiştir.

Ağaoğlu Ahmet Bey, Cumhuriyet Gazetesi'nde, Şevket Süreyya Bey'in çıkardığı *İnkılâp ve Kadro* eserini eleştiren bir yazı dizisi yayınlamıştır. Başar, Ağaoğlu Ahmet Bey'in fikirlerini eleştiren bir yazı yayınlamıştır. Bu yazıda, Kadrocular ile Ağaoğlu arasında tartışmaya neden olan Şark – Garp tezdâdı üzerinde durmuştur. Kadrocular tezdâdın sebebini iktisadi olarak gösterirken Ağaoğlu siyasi olarak göstermektedir. Ona göre İngiltere ile Hindistan arasındaki gelişmişlik farkı demokrasinin İngiltere'de yaşayabilmesi fakat Hindistan'da yaşayamamasıdır. Bu düşünceyi eleştiren Başar, Ağaoğlu'nun neden-sonuç ilişkisini yanlış kurduğunu düşünmektedir. Bunun sebebini ise benimsediği yönteme bağlamaktadır⁵¹⁵. Kendisinin bizzat hedef alınmadığı bir polemige dâhil olan Başar, daha sonraları ısrarla savunacağı “her ülkenin kendine özgü şartları” olduğu görüşüşünü Ağaoğlu Ahmet Bey'e kabul ettirmeye çalışmıştır.

Hareketleri Dergileri, (Ankara. Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara 2005.

⁵¹³ Ahmet Hamdi, “Tasarruf ve Yerli Malı Haftası”, *Kadro*, Sayı: 1, s. 48; Ahmet Hamdi, “Kapitalizm Emperyalizm ile Millet iktisat Rejimi ve Ferdîyetçilik ile Devletçiliğin Manaları”, *Kadro*, Sayı: 18, Ss. 43-49; Ahmet Hamdi, “Buhranlar ve İnkılaplar Telakkisi. Türk İnkılâbının Kaynak Noktaları ve Seyri Etrafında Bir Tahlil”, *Kadro*, Sayı: 21, Ss. 47-50; Ahmet Hamdi, “Türk Devletçiliği ve Himayeci Ferdîyetçilik”, *Kadro*, Sayı: 22, Ss. 42-46.

⁵¹⁴ Temuçin Faik Ertan, “Kadro Dergisi Niçin Kapandı”, *Atatürk Dergisi*, Temmuz 2003, C. III, S. 4, s. 24,25.

⁵¹⁵ Başar, “Ağaoğlu – Kadro Münakaşası”, *Kooperatif*, Kânunuevvel (Aralık) 1932, S. 7, s. 6-8.

Ağaoğlu Ahmet Bey, Başar’a *Kooperatif*’in sekizinci sayısında cevap vermiştir. Kendi tezini savunarak şarkın geri kalma sebebinin hürriyetsizlik olduğunda ısrar etmiş ve Ahmet Hamdi’nin yazısında ileri sürdüğü nedenleri reddettiğini bildirmiştir⁵¹⁶. Ağaoğlu’nun bu tutumu pek çok açıdan değerlendirmeye açıktır. İlk olarak Ahmet Hamdi Başar’ın eğitiminin coğrafya üzerine olması Ağaoğlu tarafından ciddiye alınmamasına sebep olmuş olabilir. Fakat bizce daha kuvvetli olan neden Ahmet Hamdi Başar’ın ihtiyacı olan polemiği ona vermemek isteğidir.

Derginin bir sonraki sayısında Ahmet Hamdi, Ağaoğlu’nun hem yazısındaki hem de İktisatçılar Cemiyetinde verdiği konferanstaki iddialarını cevaplamıştır. Yalnızca Ağaoğlu Ahmet Bey’e değil, Ağaoğlu’na destek veren İbrahim Fazıl (Pelin)⁵¹⁷ ve ruhiyatçı Profesör Mustafa Şekip Bey’e de cevaplar vermiştir. Ayrıca Ağaoğlu’nun iktisatçılar cemiyetinde konferans davetine de katılacağını bildirmiştir⁵¹⁸. Daha sonra Başar, söz verdiği gibi iktisatçılar cemiyetinde iktisadi devletçiliği anlatan bir konferans vermiştir⁵¹⁹.

Bu tartışmalar haricinde Başar, Nizamettin Ali (Sav) ve Hüseyin Cahit (Yalçın) ile de tartışmalar yaşamıştır⁵²⁰. Görüldüğü gibi Ahmet Hamdi dergi kurmaktaki amacına fazlasıyla ulaşmıştır. İktisadi devletçilik fikrini sadece makaleler ile tanıtmakla kalmamış, girdiği tartışmalarla da fikirlerinin daha fazla ilgi çekmesini sağlamıştır. Dergi 1934 yılının Mayıs ayında kapanmıştır. Bu kapanış Ahmet Hamdi Başar’ın Liman Şirketi umum müdürlüğünden alınması ile hemen hemen aynı tarihlere gelmektedir. Bu da derginin onuncu sayısında inkâr edilmesine rağmen *Kooperatif*’in Liman Şirketi ile bir alakası olduğu ihtimalini güçlendirmektedir.

⁵¹⁶ Ağaoğlu Ahmet, Bir İzah, *Kooperatif*, Kânunusani (Ocak) 1933, S. 8, s. 12.

⁵¹⁷ Daha sonraki aylarda İbrahim Fazıl Bey ile olan tartışma alevlenmiştir. Fazıl Bey, 13 Nisan 1933 tarihli *Akşam* gazetesinde “İnkılâp Devletçiliği İhtilal Devletçiliği Değildir” başlıklı bir yazı yayınlamıştır. Başar. da buna karşılık olarak Mayıs 1933’te *Kooperatif* Dergisinde “İbrahim Fazıl Bey’in Devletçiliği” başlık bir yazı yayınlarak iddialara cevap vermiştir.

⁵¹⁸ Başar., “Ağaoğlu Ahmet Beye Cevabımız”, *Kooperatif*, Şubat 1933, S. 9, s. 6-8.

⁵¹⁹ Bu konferansın tam metni için bkz. Başar., “İktisadi Devletçilik Hakkında Konferans”, *Kooperatif*, Mart 1933, S. 10, s. 1-10.

⁵²⁰ Bu tartışmalar ile ilgili makaleleri için bkz. “Buhran Nedir?”, *Kooperatif*, Haziran 1932, S. 1, s. 13-15, “Hüseyin Cahit Bey’e Cevabımız”, *Kooperatif*, Mayıs 1934, S. 24, s. 4-7.

3. 6. Barış Dünyası (1944)⁵²¹

Ahmet Hamdi. Başar tarafından yayınlanan diğer bir dergi *Barış Dünyası*’dır. İlk sayısı 4 Şubat 1944 tarihinde yayınlanmıştır. Haftalık olarak çıkan dergi 23 Haziran 1944 tarihlerinde sıkıyönetim komutanlığı tarafından kapatılncaya kadar 21 sayı çıkarmayı başarmıştır. Derginin adının altında “*Cuma günleri çıkar; milliyetçi ve insancı mecmua.*” ibaresi yer almaktadır. Derginin ilk sayısında yayın ilkeleri şu şekilde maddeleştirilmiştir:

1. Barışçıyız.
2. Dar ve şoven milliyetçiliğe düşmanız.
3. Dogmatizme ve buna dayanan ideolojilere, rejimlere düşmanız.
4. Yeni Dünya fikrinin yeni bir enternasyonal doğuracağına kaniyiz.
5. Ebedi bir sükûn ve refah dünyası yaratılabileceğine inanıyoruz.
6. Yeni medeniyetin temeli ahlaktır.
7. Türkiye Yeni Dünya fikrine uymalıdır⁵²².

Barış Dünyası, II. Dünya Savaşı sırasında yayına başlamıştır. Dergi, savaş ortamında dünyanın barışının sağlanabileceğini ispat için çıkmış görünümündedir. Daha önce çıkardığı dergilerde olduğu gibi bu dergide de Ahmet Hamdi’nin fazlaca makalesi vardır. Onun haricinde Şükufe Nihal, Süheyl Derbil ve İsmail Hami Danişment’in de yazıları yer almıştır.

Ahmet Hamdi. Başar, bu dergideki yazılarında farklı bir görüntü çizmektedir. Daha önceki dergilerde ekonomi üzerine yazan ve tartışmalara giren Başar, Barış Dünyası’nda daha çok sosyolojik çıkarımlar yapan yazılar yazmıştır⁵²³. Başar’ın dergide savunduğu görüş, derginin kapağında da yazdığı gibi milliyetçi ve insancıl görüştür. Başar’a göre son uygarlık çağı; fertçilik, milliyetçilik ve insancılık fikirlerinin doğduğu ve yayıldığı çağ olmuştur. Bu üç görüş arasında ilk olarak sahneye çıkan fertçilik olmuştur. Bu görüşe göre insan için en önemli olan kendi çıkarlarıdır. Bu görüş liberalizmin temelini oluşturmaktadır. Bu görüşe tepki olarak milliyetçilik

⁵²¹ Derginin örnek kapağı için bkz. Ek XIII.

⁵²², “Başlarken”, *BD*, 4 Şubat 1944, S. 1, s. 3-4.

⁵²³ Ahmet Hamdi. Başar.’ın dergide devletçilikle ilgili iki makalesi yer almaktadır. Başar., “Devletçilikte Zihniyet İnkılabı Lazım”, *BD*, 9 Haziran 1944, S. 19, s. 3-4, “Devletçilik Yeni Dünyanın Tek Fikridir”, *BD*, 23 Haziran 1944, S. 21, 3-4.

(nasyonalizm) ve insancılık (sosyalizm) doğmuştur. Başar, bu üç görüşün birbirleriyle sürekli bir mücadele içinde olduğunu düşünmektedir. Hatta dünya savaşının sebebini de bu görüşlerin çarpışması olarak göstermektedir. Eğer savaşın sebebi bu üç görüşün çarpışması ise savaşın bitişi de bu üç görüşün uzlaşmasından geçtiğini düşünmektedir⁵²⁴. Yaşının da ilerlemesi ile daha uzlaşmacı ve sakin bir kişi hâline gelen Başar, İkinci Dünya Savaşı'nın çıkış nedeni olarak kabul ettiği fikirlerin dahi uzlaşabileceği görüşündedir.

Başar, dünya savaşını bitirecek ve dünyaya huzur getirecek görüş olarak *milliyetçi insancı* görüşü benimsemiştir. Bu görüşe göre milliyetçilik kendi milletini üstün görme fikrinden kurtulacak, sosyalizm ise dogmatikliğinden vazgeçecektir. Bu iki fikrin demokrasi temelinde buluşması ile de yeni görüş ortaya çıkacaktır⁵²⁵. Başar'ın bu görüşüne göre, her fikir akımının kendisine göre eksileri ve artıları vardır. Yapılması gereken fikir akımlarının eksilerini bir kenara bırakarak artılarını bir araya getirmektir. Bu sayede hem savaş sona erecektir hem de Yeni Dünya düzeni kurulmuş olacaktır.

Başar'ın bütün hayatı boyunca savunduğu tez Türkiye'nin diğer ülkelerden farklı bir gelişim gösterdiğidir. Bu nedenle başka ülkelerde ortaya çıkan görüşler ve kurallar Türkiye için uygun değildir. Bu görüşünü *milliyetçi insancı* görüşü savunurken de dile getirmiştir. Ona göre dünya barışını sağlamak için *milliyetçi insancı* görüş İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyaya hâkim olmalıdır. Türkiye'nin yapması gereken ise bu değişimi yakından takip etmek ve dâhil olmaktır⁵²⁶. Bu sayede çok fazla çaba sarf etmeden yeni kurulacak dünya düzeni içerisinde yerini almış olacaktır.

Barış Dünyası'nın yayınlandığı dönemde Türkiye'de milliyetçilik akımı çok güçlenmiş vaziyettedir. Güçlenme doğrultusunda bu görüşü savunan *Bozkurt*, *Çınaraltı*, *Gökbörü*⁵²⁷ gibi dergiler yayın hayatına atılmışlardır⁵²⁸. Barış Dünyası'nda Ahmet

⁵²⁴ Fikirlerin gelişimi ve birleştirilmesi hakkında detaylı bilgi için bkz. Başar., "Fertçilik, Milliyetçilik, İnsancılık", *BD*, 3 Mart 1944, S. 5, s. 3-4.

⁵²⁵ Başar., "Dünyayı Kurtaracak Yeni Fikir", *BD*, 12 Mayıs 1944, S. 15, s. 3-4, "Dünyayı Kurtaracak Yeni Fikir", *BD*, 16 Haziran 1944, S. 20, s. 3-4.

⁵²⁶ Başar., "Dünyayı Görmek Yolu", *BD*, 4 Şubat 1944, S. 1, s. 5-6, "Dünya Çapında Türk Fikri", *BD*, 25 Şubat 1944, S. 4, s. 3-4.

⁵²⁷ Bu dergiler hakkında detaylı bilgi için bkz., Necati TONGA, "Çınaraltı Mecmuası Üzerine Bir İnceleme", *Türk Yurdu (Türkiye'de Fikir Dergiciliği Özel Sayısı)*, Mayıs 2005, C. XXV, S. 213, s. 125-129, Günay Göksü Özdoğan, *Turan'dan Bozkurt'a Tek Parti Döneminde Türkçülük. (1931-1946)*, İletişim Yayınları, İstanbul. 2006, Zafer Toprak, *Fikir Dergiciliğinin Yüz Yılı, Türkiye'de Dergiler Ansiklopediler (1849-1984)*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1984.

Hamdi. Başar ise milliyetçiliğe karşı çıkmamakla birlikte milliyetçiliğin kendi milletini üstün görme fikrinden sıyrılması gerektiği görüşünü savunmuştur. On dokuzuncu yüzyılın emperyalist milliyetçiliği kalıplarından kurtulunması gerektiği görüşündedir⁵²⁹.

Bozkurt, Gökbörü ve Çınaraltı dergilerinin etrafında ise ırkçı-Turancı hareketler gelişme göstermektedir. Milliyetçiliğin yapısının değişmesi gerektiğini savunan Barış Dünyası ile bu dergiler arasında tartışmalar yaşanmıştır⁵³⁰. Ahmet Hamdi'nin milliyetçilik fikri üzerine çok ilginç düşünceleri vardır. Onun bu kavram ile ilgili fikirlerine tezimizin V. Bölümünde geniş bir şekilde yer verilmiştir.

Ahmet Hamdi. Başar'ın anılarını da ilk olarak neşretmeye başladığı Barış Dünyası Dergisi 23 Haziran 1944 tarihinde sıkıyönetim komutanlığı tarafından kapatılınca kadar yayın hayatına devam etmiştir⁵³¹.

3. 7. İstanbul. Tüccar Derneği ve Türkiye İktisat Mecmuası. (1948-1956)⁵³²

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile birlikte dünya dengelerinde önemli bir değişiklik olmuştur. Almanya ve İtalya'nın yenilmesi ile birlikte aşırı sağ akımlar dünya üzerindeki popülerliğini kaybetmiştir. Yeni dönem ise ABD'nin başını çektiği liberalizm ve özgür düşünce üzerine kurulmaya başlamıştır. Yeni Dünya'nın kuruluşu sırasında Türkiye seçimini ABD'den yana kullanmıştır. Bu doğrultuda ülkede her alanda özgürlükçü bir hava esmeye başlamıştır. Çok partili hayata geçildiği gibi sivil toplum kuruluşlarının da örgütlenmesine izin verilmiştir. Bu durumdan faydalanan tüccarlar İstanbul Tüccar Derneğini kurmuşlardır.

⁵²⁸ Baskın Oran bu dönemde milliyetçilik fikrinin fazlaca taraftar bulmasını Almanya'da Nazilerin iş başına gelmesi ve İkinci Dünya Savaşı'nda gösterdikleri başarıya bağlamaktadır. Bu düşüncesini ispat için de Nazilerin Şubat 1943 tarihinde Stalingrad'da yenilmeleri üzerine milliyetçilik fikri temsilcilerinin tutuklanmasını göstermektedir. Baskın Oran, "İkinci Dünya Savaşında Türkiye'de Siyasal Hayat ve Sağ-Sol Akımlar", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Eylül 1969, C. XXIV, N. 3, s. 264, 275.

⁵²⁹ Başar., *Hürriyet...*, s. 61.

⁵³⁰ Başar.'ın milliyetçilik hakkında görüşleri ve bu dergilerle girdiği tartışmalar için bkz. Başar, "Yanlış Türkçülük. – Gerçek Türkçülük", *BD*, 14 Nisan 1944, S. 11, s. 3-4, "Sizi Millet Karşısında İmtihana Çağırıyoruz", *Barış Dünyası*, 21 Nisan 1944, S. 12, s. 3-4, "Çınaraltı'ya da Ne Oluyor", *BD*, 31 Mart 1944, S. 9, s. 14.

⁵³¹ Koraltürk, *Gazi Bana...*, s. 39.

⁵³² Derginin örnek kapağı için bkz. Ek: XIV.

28 Ocak 1947 yılında kurulan dernek, DP'nin ilk yıllarında ticaret sermayesinin sesini duyurmak amacını gütmektedir⁵³³. Dernek MTTB'nin devamı niteliğini taşımaktadır. Başar, bu konu ile ilgili olarak;

“...Millî Türk Ticaret Birliğiyle vaktinde ve tam sıhhatle doğmuş olan bir fikir ve hareket çocuğunun vakitsiz ölümünü hüsrarla hatırlarken, her birimizin kafasında bir şimşek parlaklığıyla şu fikir doğdu:

- Türk Ticaret Birliğini yeniden yaratalım.

Bu mes'ut karar, 28 Ocak 1947 tarihinde İstanbul vilayetine beyanname vererek Dernekler Kanunu gereğince kurulan İstanbul Tüccar Derneği'ni doğurdu.”⁵³⁴

MTTB, Millî Mücadele'nin ardından iktisadi bir millî mücadeleye girişmek için kurulmuştur. Yabancı sermaye ve gayrimüslimler elinde bulunan ticareti millîleştirmek amacını gütmüştür. 1947 yılında kurulan ve devamı niteliğinde olan İstanbul Tüccar Derneği ise İkinci Dünya Savaşı'nda üst seviyede izlenen devletçilik politikalarından muzdarip olmuş olan tüccarın sesini duyurmaktır⁵³⁵. Yani iki kuruluş arasında amaç benzerliği vardır.

MTTB. ile İstanbul Tüccar Derneğinin başka bir ortak özelliği ise kurucularının ve üyelerinin büyük bölümünün birbiriyle aynı olmasıdır. Ayrıca üye profilleri hemen hemen birbirinin aynısıdır⁵³⁶. Derneğin başkanı İzzet Akosman'dır. Ahmet Hamdi. Başar ise genel sekreterlik görevini üstlenmiştir⁵³⁷. İlgi çekici bir nokta olarak Başar'ın hiçbir dernek ve birlikte başkan olmadığını, sürekli olarak genel sekreterlik görevini yürüttüğünü belirtmek gerekir.

Derneğin kuruluş amacı nizamnamesinde şu şekilde yer almıştır:

⁵³³ Koraltürk, “Ahmet Hamdi. Başar., Türkiye İktisat Mecmuası. (1948-1956) ve Dizini”, *Müteferrika*, Kış 2002, S. 22, s. 119.

⁵³⁴ Başar., “Türkiye İktisat Mecmuası., Bu ismi niçin seçtik?”, *TİM*, Ocak 1948, S. 1, s. 2.

⁵³⁵ Murat Sever, *Ahmet Hamdi. Başar. ve İstanbul Tüccar Derneği*, Libra Yayınları, İstanbul 2009, s. 64.

⁵³⁶ Koraltürk, “Ahmet Hamdi. Başar., Türkiye...”, s. 120.

⁵³⁷ Derneğin nizamnamesinin tam metni ve çalışma programı için bkz. *İstanbul Tüccar Derneği Ana Nizamname ve Çalışma Programı*, Dernek Yayınları, İstanbul 1947.

“İktisadi hayatımızın gelişmesi ve kuvvetlenmesi, ticaret ve teşebbüs erbabının mesleki şeref ve menfaatlerinin korunması ve aralarında meslek şuurunun ve tesañüt duygusunun gelişmesi amacı ile ve İstanbul. Tüccar Derneğı adı ile bir dernek kurulmuştur.”⁵³⁸

Derneğın kurulması bazı çevrelerce yanlış anlaşılmıştır. Sivil toplum örgütü olmasının dışında İstanbul. Ticaret Odasına karşı bir oluşum olduğı görüşünde olanlar vardır⁵³⁹. Bu düşüncenin oluşmasında en büyük neden, derneğın amacının ticaret odalarının görevleri ile yakınlık göstermesi olarak gösterilebilir. Dernek adına Başar bu görüşü tümüyle reddetmiştir. Bu iddiada bulunan Cevat Nizami’ye ağır bir dille cevap verdikten sonra, derneğın Ticaret Odasına karşı olmak şöyle dursun oda ile çok yakın ilişkileri olduğı hatta odanın dernek toplantısı için salonunu kendilerine tahsis ettiğini bildirmektedir. Son olarak;

“Hülasa, ne İstanbul. Tüccar Derneğı, ne de şimdi İstanbul Ticaret Odası kendi aralarında bir yarış olduğı kanaatinde değildir. Bizim cephemizden durum gayet açıktır; İstanbul Tüccar Derneğı, tüccarın hür ve serbest bir teşekkülüdür. İstanbul Ticaret Odası ene ideal şekliyle çalışsa dahi bu teşekküle ihtiyaç vardır ve bunu her halde yaşatacağız. Odaya gelince, onun hükümetin emrinde ve murakabesinde bir teşekkül olmasını istemiyoruz. O da meslektaşlarımızın serbest ve hür iradesiyle kurulan ve yaşayan bir teşekkül olmalıdır. Bu hususta bizimle odada vazife ve mesuliyet almış arkadaşlarımız arasında hiçbir ihtilaf noktası yoktur. Şu halde yarıştan niçin ve kimin için bahsedildiğini bir türlü anlayamıyoruz ve anlamak istemiyoruz.”⁵⁴⁰

Dernek kurulduktan sonra iktisadi hayatta aktif rol almaya başlamıştır. Kuruluş amacına uygun olarak tüccarın sesini hükümete duyurmaya çalışmıştır. Bu amaçla

⁵³⁸ İstanbul. Tüccar Derneğı Ana Nizamname..., s. 4.

⁵³⁹ 14 Şubat 1948 tarihli Akşam gazetesinde Cevat Nizami’nin *Ticaret Odası – Tüccar Derneğı Yarışı* başlıklı makalesi yayınlamıştır. Nizami, dernek içerisinde şöhret ve mevki sahibi olmak isteyen tüccarlar bulunduğunu ve bunların amaçlarına ulaşmak için İstanbul. Ticaret Odası’nı yıkmayı amaçladığını yazmıştır. Cevat Nizami, “Ticaret Odası – Tüccar Derneğı Yarışı”, *Akşam*, 14 Şubat 1948.

⁵⁴⁰ Başar., “Ticaret Odası – Tüccar Derneğı Yarışı”, *TİM*, Şubat 1948, S. 2, s. 3.

ihtisas komisyonları kurmuş ve yayınlarda bulunmuştur. Bu çalışmaların bir sonucu olarak dernek hükümet tarafından ciddiye alınmaya başlamıştır. Hükümet zorunlu olmamasına rağmen zaman zaman dernekten mütalaa istemiş, toplantılarına temsilciler ve hatta bakanlar göndererek dernek üyelerine hükümetin görüşlerini açıklamış ve tartışılmasını istemiştir⁵⁴¹. Bu faaliyetler derneğin kuruluş amacına ulaştığını göstermektedir. Derneğin hükümet tarafından ciddiye alınması hem dernek için hem de dernek yöneticilerinin istikballeri için çok önemli bir gelişme olarak dikkat çekmektedir.

3. 7. 1. Türkiye İktisat Mecmuası

Derneğin kurulmasından bir sene sonra yayın organı olarak Türkiye İktisat Mecmuası. çıkarılmaya başlamıştır⁵⁴². Ocak 1948’de dergi ilk sayısını yayınlamıştır. Derginin sahibi ve başyazarı derneğin genel sekreteri sıfatıyla Ahmet Hamdi. Başar’dır. Başar, dergide kendi isminin yanı sıra Ahmet Dünder rumuzu ile de yazılar yayınlamıştır. Dergide pek çok kişinin yazısı olmasına rağmen Ahmet Hamdi Başar ve Munis Tekinalp derginin yazı yükünü çekmişlerdir⁵⁴³. Ahmet Başar’ın yazı işini yüklenmesi gayet doğal görünmektedir. Hayatının büyük bir bölümü yazı yazmakla geçen Başar’ın bu yükü seve seve kabul ettiği muhakkaktır.

Aylık olarak yayınlanan derginin yazı işleri müdürlüğünü Mazhar Sensus yürütmüştür. Derginin idare yeri Galata’da Frank Hanı numara 30’dur. Yayın hayatı boyunca doksan sayıya ulaşmayı başaran derginin altı sayısı özel sayı olarak çıkmıştır. Bunlar Aralık 1948’de yayınlanan 11. ve “Türkiye İktisat Kongresi Özel Sayısı”, Ekim-Kasım 1950’de yayınlanan 27-28. ve “Dış Ticaret Özel Sayısı”, Nisan 1951’de yayınlanan 33. ve “Umumi Sanayi Kongresi Özel Sayısı”, Ağustos 1951’de yayınlanan 37. ve İzmir. Fuarı Özel Sayısı, Ağustos 1952’de yayınlanan 49. ve “İzmir Enternasyonal Fuarı Özel Sayısı ve Şubat 1956’da yayınlanan 88. ve “Türkiye İktisat Mecmuası. Özel Sayısı”dır⁵⁴⁴.

⁵⁴¹ 4 Mart 1947 tarihli *İktisadi Yürüyüş*, Y. 8, S. 173, s. 16’dan nakleden Gürses, *age.*, s. 212.

⁵⁴² Başar, derginin adının MTTB..’nin yayın organı ile aynı olmasının tesadüf olmadığını kasten aynı ismin tercih edildiğini bildirmektedir. Başar, “Türkiye İktisat Mecmuası...”, s. 2.

⁵⁴³ Dergide yazan yazarlar ve yazıları için bkz. Koraltürk, “Ahmet Hamdi. Başar., Türkiye İktisat...”, s. 121-151.

⁵⁴⁴ Koraltürk, “Ahmet Hamdi. Başar., Türkiye İktisat...”, s. 121,122.

Dergide genel olarak ticaret ve sanayi ile ilgili makaleler yayınlanmıştır. Devletin iktisat politikaları da dergideki yazıların konuları arasındadır. Genel olarak dergi tüccarın sözcüsü olmaya çalışan bir yapıdadır. Daha önce MTTB'nin yapmaya çalıştığı gibi hükümet ile tüccar arasındaki irtibatı sağlamaya misyonunu üstelenmiştir. Dergide ayrıca iktisadi ve günlük haberlere de yer verilmiştir. İstanbul Tüccar Derneğinin yayın organı olması nedeniyle derneğin çalışmaları ve yönetim kurulu raporları da dergi sayfalarında yer almıştır.

Ahmet Hamdi. Başar'ın yazıları derginin *Dertleşme* ve *İdeoloji Bahisleri* bölümlerinde yer almıştır. Yazılarında, devletçilik ve devletçiliğin uygulanışı, hükümete iktisadi öneriler, dış ticaret politikaları, sanayi ve ticaretin durumu, ziraatin içinde bulunduğu durum gibi konulara değinmiştir⁵⁴⁵. Derginin yayın politikası da derneğin politikası gibi tüccarın koyu bir devletçilik altında ezilmesini engellemek üzerine kurulmuştur.

3. 7. 2. 1948 İktisat Kongresi

İstanbul. Tüccar Derneği iki sene içerisinde ciddi bir teşkilatlanma gerçekleştirmiştir. Aylık çıkardığı yayın organının dışında ihtisas komisyonları sayesinde Türkiye'nin iktisadi sorunları hakkında ciddi çalışmalar yapmış ve bu çalışmalarını da halka duyurmaya çalışmıştır. Dernek çalışmalarını daha ileri bir safhaya taşıyarak bir kongre toplamaya karar vermiştir. Başkan İzzet Akosman kongrenin toplanış amacının; ülkenin kalkınmasına esas olarak devletçilik ve devlet müdahalesi, dış ticaret rejimi ve vergi reformu gibi üç meselenin bulunduğunu, amaçlarının bu meseleleri ülke genelinde gündeme taşıyarak bu konularla ilgili kurum, kuruluş ve kişileri bir araya getirmek olduğunu, bu sayede ele alınacak meselelerin objektif ve bilimsel yöntemlerle incelenerek çeşitli sonuç ve kararlara ulaşılması olarak ifade etmiştir⁵⁴⁶. Akosman'ın açıklamalarından anlaşıldığı üzere kongrenin amacı ülke ekonomisi için çok önemli olduğu hâlde geri planda kalan konuların ön plana çıkarılması ve bu konularla ilgili olarak görüş birliklerine ulaşılmasıdır.

⁵⁴⁵ Ahmet Hamdi. Başar.'ın *TİM*'de yazdığı makalelerin tam metni için bkz. Koraltürk, "Ahmet Hamdi Başar., Türkiye İktisat...", s. 123-124, 126-127.

⁵⁴⁶ İzzet Akosman, "Kongrenin Bilançosu: İstanbul. Tüccar Derneği 14. Aylık Toplantısı", *TİM*, Aralık 1948, S. 11, s. 4.

22-27 Kasım 1948 tarihleri arasında toplanacak kongreye ülkenin her yayından uzmanlar davet edilmiştir. Bunların haricinde İstanbul, Ankara. ve İzmir. Ticaret Odaları, Türkiye İktisatçılar Derneği, İhracatçılar Birliği, Türkiye Tütüncüler Birliği, Bankalar, Sigorta şirketlerinden delege yollamaları istenmiştir. Ayrıca basın ve üniversite hocaları da davetliler arasındadır⁵⁴⁷. Kongreye davet edilen kişilerin profilleri de dikkat çekicidir. Dernek, ticaret odalarını ve birlikleri çağırarak ekonominin pratik sahasına hâkim kişileri dinlemek istemiştir. Üniversite hocalarını davet ederek de teorik bilgilenmeyi sağlamaya çalışmış görünmektedir.

Ahmet Hamdi. Başar'ın kongreden beklentisi büyüktür. TİM'de yer alan bir yazısında 1923 İzmir. İktisat Kongresi'ni değerlendirmiş ve kongrenin düzenleniş safhasından alınan kararlar ve uygulanışına kadar bilgiler vermiştir. 25 yıl sonra toplanacak kongrenin ise diğerine göre çok daha fazla faydalı olacağı inancındadır. Ona göre kongrenin en büyük hizmeti, dikkate şayan kararlar vermesi olmayacaktır. En ehemmiyeti işi iktisadi davaları için artık bundan sonra meslek ve ihtisas adamlarına ve onların toplanarak yaptıkları teşekküllere ve kongrelere memleketin mutlak muhtaç olduğu hakikatini fiiliyatla ispat etmesidir. Kongrenin memleketteki tepeden inme idare zihniyetini yıkmada mühim rol oynayacağı inancındadır⁵⁴⁸. Başar, kongrenin görüntüdeki problemlerden çok kökende yatan problemlerin çözümünde etkili olacağı görüşünü savunmaktadır.

Kongrenin açılış konuşmalarında konuşmacılar genel olarak kongrenin 1923 kongresinin devamı niteliğinde olduğundan bahsetmişlerdir. Fakat bu kongrenin İzmir. İktisat Kongresi'nden farkının sivil inisiyatifle toplanmış olması olduğu da dile getirilmiştir. İstanbul. Tüccar Derneği Başkanı İzzet Akosman, kongrenin hür ve serbest olduğunu fakat kongre gündemine sadık kalınmasını ve parti ve parti politikalarının kongre çalışmalarına karıştırılmamasını istemiştir⁵⁴⁹. Akosman, derneği siyasetten uzak tutmaya çalışarak ekonomik konuların ikinci planda kalmasını engellemeye çalışmıştır.

Kongreye katılım hayli yüksek olmuştur. Aralarında Celal Bayar ve Refik Koraltan'ın da bulunduğu milletvekilleri, bakanlık müsteşarları, neredeyse bütün

⁵⁴⁷ Zafer Toprak, "Unutulan Kongre: 1948 Türkiye İktisat Kongresi", *İktisat Dergisi*, S. 211-212, Haziran – Temmuz 1982, s. 39.

⁵⁴⁸ Başar, "1923 Türkiye İktisat Kongresinden 1948 Türkiye İktisat Kongresine, *T.İ.M.*, Kasım 1948, C. 1, S. 10, s. 14.

⁵⁴⁹ Kemal Kılıçdaroğlu, *1948 Türkiye İktisat Kongresi*, Sermaye Piyasası Kurulu, Ekim 1997, s. 3.

illerden ticaret ve sanayi odası temsilcileri, ticaret borsası temsilcileri, menkul kıymetler borsası temsilcileri, ticaret borsaları, ihracatçılar birlikleri, fındık ihracatçılar birlikleri, İstanbul ihracatçılar birlikleri, kooperatiflerin temsilcileri, mesleki teşekkül temsilcileri, İstanbul Sanayi Birliği temsilcileri, Türk Ekonomi Kurumu temsilcileri katılmışlardır. Kongreyi 32 gazeteden 37 muhabir takip etmiştir. Bunlardan 6 tanesi dış basındır. Ayrıca üniversitelerden de hatırı sayılır miktarda akademisyen kongreye iştirak etmiştir⁵⁵⁰. Kongreye katılım gerçekten takdire şayan olmuştur. Ulusal basın büyük ilgisi haricinde yabancı basının da kongreyi takip etmesi kongrenin uluslararası arenada ne kadar önemli görüldüğünün bir kanıtıdır.

Kongre açılmadan önce kararlaştırıldığı gibi kongreye sadece vergi, dış ticaret ve devletçilik hakkında bildiriler sunulmuştur. Ahmet Hamdi. Başar, vergi ve devletçilik konularında sunulan bildirilerde görüş bildirmiştir⁵⁵¹. Konuların önceden belirlenmesinin amacı, pek çok konunun tartışmaya açılmasını engellemektir. Pek çok konunun tartışılıp sonuca bağlanamamasındansa üç konunun tartışılıp uygulanabilir kararlar alınması daha uygun görülmüş olmalıdır.

Ahmet Hamdi. Başar, kongrenin düzenlenmesi sırasında İstanbul Tüccar Derneği Başkanı İzzet Akosman ile görüş ayrılıkları yaşamış olmasına rağmen 1950 yılına kadar görevini sürdürmüştür⁵⁵².

Ahmet Hamdi. Başar'ın dernekteki görevi dikkatleri üzerine çekmekte etkili olmuştur. Daha önce DP tarafından veto edilen Başar., 1950 seçimlerinde DP'den aday gösterilmiştir⁵⁵³. Milletvekilli adaylığını yalnızca bu dernekteki görevine bağlamak hatadır. Zira bu dernekteki genel sekreterlik görevine rağmen, daha önce bahsettiğimiz gibi, milletvekili seçilmesi Refik Koraltan'ın kefilliği sayesinde olmuştur. Eğer dernek tek başına bir kişinin milletvekili seçilmesini sağlayabilecek kadar güçlü olsaydı dernek başkanının milletvekili seçilmesi gerekirdi.

⁵⁵⁰ Kongreye katılanların tam listesi için bkz. Kılıçdaroğlu, *age.*, s. 25-40.

⁵⁵¹ Bildirilerin tam metni için bkz. <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/iktisa48/> (Erişim tarihi 24.08.2010).

⁵⁵² Kongre sırasında vegi konusu görüşülürken tartışmalar yaşanmıştır. Dernek ve kongre başkanı İzzet Akosman, kongreyi tatil ederek salonu terk etmiştir. Bunun üzerine yeni bir başkan seçilerek vergi bildirisi kabul edilmiştir. Gazetelere yansıyan haberler İzzet Akosman ile Ahmet Hamdi. Başar.'ın arasında yaşanan fikir ayrılıklarını manşetlerine taşımış ve başkan ve genel sekreterin bile aralarında mutabık kalamamaları eleştirilmiştir. Günlük basında kongrenin yansımaları için bkz. <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/iktisa48/> (Erişim tarihi 24.08.2010).

⁵⁵³ Başar, aday gösterilmesinde derneğin önemli bir rolü olduğu inancındadır. Koraltürk, *Yine...*, s. 175.

1950 yılında dernek genel sekreteri Ahmet Hamdi. Başar ve derneğin ikinci başkanı Bedri Göknıl milletvekili seçilmişlerdir. Başar ve Göknıl milletvekili olduktan sonra dernekten istifa etmişlerdir. İstifanın gerekçesi olarak da gayrisiyasi olan derneğin bundan sonra da tarafsız çalışabilmesini sağlamak olarak gösterilmiştir. Bu iki istifanın yerine Fikret Erenyol ve Salih Bıçakçı seçilmişlerdir⁵⁵⁴.

Bu çekilme ile birlikte Başar'ın Türkiye İktisat Mecmuası. ile olan bağlantısı da kesilmiştir. Başar'ın mecmuada çıkan son yazısı Nisan 1950 tarihinde yayınlanan 26. sayıdaki "İşsizlik Tehlikeli Bir Çığ Gibi Büyüyor" başlıklı makalesidir. Bu tarihten sonra dergide makaleleri yer almamıştır.

Ahmet Hamdi. Başar, DP'den istifa ettikten sonra dernek ile tekrar bağlantıya geçmeye çalışmıştır. Fakat üye aidatını ödememesi neden gösterilerek dernekten atıldığını öğrenmiştir. Başar., böyle bir nedeni kabul etmemiş ve dernekten çıkarılma sebebini derneğin iktidar partisinden çekinmesine bağlamıştır⁵⁵⁵. Bununla birlikte dernekten ayrılmadan evvel İzzet Akosman ile yaşadığı tartışmayı da göz ardı etmemek gerekir. Başkan ve yanındakilerin Başar'ı tekrar dernekte görmek istememiş olma ihtimalleri yüksektir.

3. 8. Barış Dünyası Dergisi (1962-1971)⁵⁵⁶

Barış Dünyası Dergisi, Ahmet Hamdi.'nin 1944 yılında çıkarmaya başladığı fakat kapatılan Barış Dünyası'nın devamı niteliğindedir. 1962 tarihinde yayına başlayan ve aylık olarak yayınlanan dergi, Ahmet Hamdi Başar'ın vefatına kadar aralıksız 9 sene çıkmış ve Temmuz 1971 tarihinde 110. ve son sayısını çıkararak basın dünyasına veda etmiştir.

1944 yılında yayınlanan Barış Dünyası, İkinci Dünya Savaşı'nın etkilerini azaltmak ve dünyaya barış getirecek yeni düzeni kurmak amacıyla yayınlanmıştır. 1962 yılında yayınlanan Barış Dünyası ise Türkiye içerisindeki barışı sağlamaya çalışmaktadır. Derginin ilk sayısında Başar, ülkedeki halkın sağcı – solcu olarak ikiye

⁵⁵⁴ "Berdi Göknıl ile Hamdi Başar. Tüccar Derneğinden Çekildi", *Milliyet*, 19.05.1950, s. 2.

⁵⁵⁵ Başar., bu durumu hayatının en acı darbesi olarak nitelendirmektedir. Alınan ihraç kararını kaldırabileceğini fakat dernek üyelerinden öğrendiği için böyle bir girişimde bulunmadığından bahsetmektedir. Başar, *Yaşadığımız...*, s. 72.

⁵⁵⁶ Derginin örnek kapağı için bkz. Ek: XV.

bölünmeye çalışıldığını dile getirmektedir. Bunlardan birinin liberalizm diğerrinin ise sosyalizmi savunduğu, bu iki görüşün de Türkiye ile alakası olmadığı ve dışarıdan ülkeye girdiğini söylemektedir. Ülkenin önünde büyük bir uçurum olduğunu dile getiren Başar, herkesi Atatürk'ün yolunda yani “Yurtta sulh, cihanda sulh.” ilkesi üzerinde birleşmeye davet etmiştir⁵⁵⁷. Daha önce dünyada barışı sağlamaya çalışan Barış Dünyası, bu sefer Türkiye'nin iç barışını sağlamak amacıyla çıkmaya başlamıştır.

Başar., 1944 yılında yayınlamaya başladığı hatıralarını da dergide yayınlamaya devam etmiştir. Derginin işlediği ağırlıklı konu ise Ahmet Hamdi. Başar'ın *iktisadi devletçilik* fikri olmuştur. Atatürk ile çıktığı gezide oluşturmaya başladığı kalkınma prensibi yaşının da ilerlemesi ile olgunluğa erişmiş gözükmektedir.

Derginin amacı özel olarak belirtilmemekle birlikte ilk sayıda yer alan *Kalkınma Prensiplerimiz* başlıklı maddeler derginin amacı olarak gözükmektedir. Bu prensipler sadece Başar'ın görüşleri değildir. Yazının başında yer alan bir nota göre bu maddeler çeşitli bilgi ve meslek kollarına mensup birçok aydının ve başlıca Ticaret ve Sanayi Odalarının katkıları ile hazırlanmıştır. Buna göre dergi tarafından savunulacak maddeler şunlardır:

1. Bütün davamızın başı çalışmaktır.
2. Devletçilik hepimizin ortak kabul edeceğimiz bir rejimdir.
3. Ancak devletin sermayedar ve işveren yerine geçmesi büyük tehlikedir.
4. Rejimimiz: Sosyal adaleti sağlayan ve özel teşebbüsü geliştiren bir devletçiliktir.
5. Orta sınıfımızın şimdiki perişan halinde kurtarılması şarttır.
6. Özel teşebbüse dayanan bir kalkınmanın hızlı olması ve sosyal adalete dayanması sağlanabilir.
7. Devlet kapitalizmi rejimine tamamen aleyhtarız.
8. En büyük davamız modern devleti kurmaktır.
9. Her davayı barış ve karşılıklı anlaşma yoluyla başarabiliriz⁵⁵⁸.

⁵⁵⁷ Başar., “Barış Yolunda”, *BD*, Nisan 1962, S. 1, s. 3.

⁵⁵⁸ “Kalkınma Prensiplerimiz”, *BD*, Nisan 1962, S. 1, s. 18-22.

Dergi bu ilkeler doğrultusunda yayınlarını sürdürmüş ve polemiklere girmekten kaçınmamıştır. Başar'ın Barış Dünyası'nda girdiği en büyük polemik daha önce devletçiyken şimdi özel sektörü destekler tavırda olması ile itham edilmesi sonucu yaşanmıştır. Başar, okuyucuları ve bazı profesörler tarafından döneklilikle, sermayedarlara menfaat karşılığı hizmet etmekle, fikir komisyonculuğu yapmakla suçlanmıştır. Başar, bu ithamlara karşılık yazdığı yazıda Atatürk ile çıktığı geziden sonra hazırladığı raporun bazı kısımlarını yayınlamış ve o günkü görüşü ile şimdiki görüşleri arasında hiçbir farkın olmadığını savunmuştur⁵⁵⁹. Başar değişmediğini savunmuş olsa da farklı görüşler savunmasında da herhangi bir mahzur görünmemektedir. Başar'ın iktisadi devletçilik ilkelerini oluşturmaya başlaması Atatürk ile çıktığı gezi ile olmuştur. 1930'lardan 1960'lara gelindiğinde ülkenin içinde bulunduğu durum değişmiştir. Kişilerin kalkınma görüşlerinin değişiklik göstermesi de normal karşılanmalıdır.

3. 8. 1. Barış Dünyası'nda Doğu Davası

Barış Dünyası ülke kalkınması ile yakından ilgilenmiştir. İktisadi fikirlerin yanında Türkiye'deki iller ve zenginlikleri de tanıtılarak ülke ekonomisinin güçlü yanlarını araştırmıştır. Derginin önemli bir bölümü de doğu illerine ayrılmıştır. 2. sayıdan itibaren *Doğu Davası* başlığı altında bir bölüm yayınlanmaya başlamıştır. Bu yazıda doğuda Kürtlerin var olduğunun kabul edilmesi gerektiğini savunmuştur. Bölgenin güvenli bir hâle getirilmesini böylece sermayedarların hatta yabancı sermayenin dahi bölgeye geleceğini bu sayede de doğu bölgelerinin kalkınacağı görüşündedir. Başar'ın o dönem için bazı radikal önerileri de vardır. Kürt diline saygı gösterilmesi ve Kürt çocukların ana dilleri olan Kürtçe ile eğitim görmesini önermektedir⁵⁶⁰. Alınacak bu kararların ülkeyi bölmek yerine kültürel çeşitlilik kazandıracağı görüşünü savunmaktadır.

Barış Dünyası'nda yayınlanan bu yazı hem sağdan hem soldan hücumlara uğramıştır. Milliyetçi bir yapıya sahip *Milli Yol* dergisi Başar'ı komünist ve Türkçülük düşmanı olarak nitelendirmiştir. Sol görüşe sahip *Yön* dergisi ise Başar'ın sermayedar

⁵⁵⁹ Başar, "Biz Değiştik mi?", *BD*, Haziran 1962, S. 3, s. 135-137.

⁵⁶⁰ Başar, "Doğunun Kalkınması Türkiye'nin Kalkınması Demektir", *BD*, 1 Mayıs 1962, S. 2, s. 8-15. İlerleyen sayılarda Kürtçe yayın yapan bir radyonun kurulması da derginin teklifleri arasına katılmıştır. "Gerçek Çözüm Yolları", *BD*, 1 Kasım 1962, S. 8, s. 44.

tarafı, liberal, sağı ve faşist olduğunu iddia etmiştir. Bu iddialara yanıt veren Başar, ülkeyi bölmek istediğı iddialarını reddederek, iddia sahiplerine şu yanıtı vermiştir:

*“Tehlikeli bir hastalığı, arazi örtbas ederek veya inkâra kalkarak, kendimizi avutmaktan vazgeçelim. Vücudumuzda kangren olabilecek bir yara vardır. Aklın, ilmin ve insanlığın gösterdiği yolu tutarak, bu yarayı tedavi etmeye ve bünyemizi kurtarmaya çalışmalıyız”*⁵⁶¹.

Kendisine yapılan hücumlara pek de aldırmayan Başar, 4. sayıda Musa Anter’in bir makalesini yayınlamıştır. Makalede Anter, Mustafa Kemal ve İsmet İnönü için yazılmış Kürtçe şiirlere yer vermiştir. Anter yazısında şiirlerini yayınladığı ozanların ana dillerinde yazdıklarını söylemeyi de ihmal etmemiştir⁵⁶². Anter, bu yazısında Kürtlerin dilinin ayrı olmasına rağmen kahramanlarının Türklerle aynı olduğunu savunmaktadır.

Tartışma *BD*’nin 5. sayısında daha şiddetli bir şekilde devam etmiştir. Yön Dergisi’nin yayınladığı doğulu gençlerin *BD*’ye cevabi içerikli yazıya karşılık bir cevap yazmıştır⁵⁶³. Musa Anter ise Amerika Birleşik Devletleri. tarafından yollanan bir heyetin teklif ettiği Kürtçe sözlük oluşturma ve doğu bölgesindeki eğitimi Kürtçe verme konusundaki teklifin askeriye tarafından reddedilmesini eleştirmiştir⁵⁶⁴. Ahmet Hamdi Başar, milliyetçilik kavramını farklı anladığını dile getirerek milliyetçiliğe karşı olduğunu pek çok defa dile getirmiştir. Ona göre Atatürk’ün gösterdiği yol en ideal yoldur ve milliyetçilik de Atatürk milliyetçiliğine göre yapılmalıdır.

BD’nin diğer sayılarında da yaşanan polemikler devam etmiştir⁵⁶⁵. Bununla birlikte 6. sayıdan itibaren Musa Anter “Kürt Edebiyatı” başlıklı bir yazı dizisine başlamıştır. Anter., Kürtçe lehçeleri birleştirerek ortak bir Kürtçe oluşturmaya

⁵⁶¹ Başar., “Sağdan Soldan Hücumlar Karşısında Doğu Davamız”, *BD*, 1 Temmuz 1962, S. 4, s. 29-31.

⁵⁶² Musa Anter., “Doğu Kalkınması Üzerine”, *BD*, 1 Temmuz 1962, S. 4, s. 32.

⁵⁶³ Abdurrahman Ethem, “Yöncülere Cevabımız”, *BD*, 1 Ağustos 1962, S. 5, s. 45,46.

⁵⁶⁴ Anter., “Kürtçe Sözlük”, *BD*, 1 Ağustos 1962, S. 5, s. 46, 47.

⁵⁶⁵ Talip Yıldırım’ın Yeni İstanbul. gazetesinde yayınlanana yazısında Türkler ve Kürtlerin aynı soydan geldiğini ispatlayan yazısına cevap olarak Ethem, “Kürt Realitesi”, *BD*, 1 Eylül 1962, S. 6, s. 39, 40.

çalışmıştır⁵⁶⁶. Anter'in bu çabalarını Başar, dergisinde yazmasına izin vererek ve onu gelen tepkilere karşı koruyarak desteklemiştir.

Dergide ülkenin Kürt politikası da tartışılmaya başlanmıştır. Doğan Kılıç Şihhesenanlı, 7. sayıda yayınlanan makalesinde doğu davasının ortaya çıkma sebebini Türkiye Cumhuriyeti'nin uyguladığı politikalara bağlamıştır. Osmanlı zamanında böyle bir sıkıntı yaşanmadığını dile getiren yazar, Türkiye Cumhuriyeti'ni milliyetçi bir politika izlemekle ve Kürtleri Türkleştirmeye çalışmakla suçlamıştır⁵⁶⁷. Yazı dizisinin ilerlemeye devam ettikçe Başar'ın kontrolünden çıktığı anlaşılmaktadır. Zira ekonomi alanında başlayan ve ırk esasının yanlış olduğunu savunan yazı dizisi Kürt ırkını savunur bir boyut kazanmıştır.

Bu duruma tepki gösteren Fahrettin Kırzioğlu, Kürtlerin Türk kökünden geldiğini kanıtlayan uzunca bir makaleyi dergiye göndermiş ve yayınlanmasını istemiştir. Fazla uzun ve ilmi bulunan makale yazarın affına sığınarak kısaltılmış ve yayınlanmıştır. Makalenin sonuna da derginin cevabı iliştilmiştir. Bu cevapta; Kırzioğlu'nun görüşleri ve kaynakları tenkit edilmiştir⁵⁶⁸. Bu tenkitler *BD* ile Kırzioğlu arasında ihtilafa yol açmıştır. Bu ihtilafın mahkemeye taşındığı ve mahkemenin Kırzioğlu lehine karar verdiği derginin 14. sayısından anlaşılmaktadır. Dergi Kırzioğlu tarafından yazılmış makaleyi başına *Ankara. Beşinci Sulh Ceza Hâkimliği eliyle yayınladığımız makale* ibaresi eklenerek yayınlanmıştır. Ayrıca daha önceki makalesine yazılan cevap da mahkeme kararı ile dergi tarafından tekzip edilmiştir⁵⁶⁹. Dergi daha önce de tepkiler almıştır. Dergiye gelen mektuplar ağır eleştiriler içermektedir. Fakat bilimsel mânada ve yargı yoluyla itiraz Fahrettin Kırzioğlu tarafından yapılmıştır.

Dergi ile Kırzioğlu arasındaki polemik, derginin geri adım atması ile son bulmuştur. Dergi, 15. sayısında yayınladığı bir yazı ile mahkemenin verdiği kararı eleştirmiştir. Daha sonra da Fahrettin Kırzioğlu ile dergide yazan Doğan Kılıç Şihhesenanlı arasında yaşanan polemğin kendi sayfalarında devam etmemesini istemiş ve Şihhesenanlı'nın Kırzioğlu'na cevap olarak gönderdiği mektubu yayınlamayacağını

⁵⁶⁶ Anter., "Kürt Edebiyatı", *BD*, 1 Eylül 1962, S. 6, s. 45, 46.

⁵⁶⁷ Doğan Kılıç Şihhesenanlı., "Doğu Davası ve Gerçek Çözüm Yolları", *BD*, 1 Ekim 1962, S. 7, s. 26.

⁵⁶⁸ Fahrettin Kırzioğlu., "Kürtlerin Kökü – Kürtler Oğuzların Boğdüz ile Becen Türklerinden mi?", *BD*, 1 Şubat 1963, S. 11, s. 51-53.

⁵⁶⁹ Kırzioğlu., "Kürtlerin Kökeni İç oğuzlardandır", *BD*, 1 Mayıs 1963, S. 14, s. 49-54.

duyurmuştur⁵⁷⁰. Fakat bu durum polemiğin sona ermesine yetmemiştir. Kırzioğlu bu yazıyı da mahkeme kararı ile tekzip etmekten geri durmamıştır⁵⁷¹.

BD'de yayınlanan *Doğu Davası* bölümü pek çok çevrenin tepkisini çekmiştir. Başar'ın ilk bölümde dikkati çekmeye çalıştığı doğunun iktisadi kalkınması meselesi ikinci planda atılmıştır. Dergi bol bol tekzip ve tenkit mektubu yayınlamak zorunda kalmıştır. Sonuç olarak konu *BD*'nin her kesimden olumsuz tepki çekmesinden başka bir işe yaramamıştır. 2. sayıda yayınlanmaya başlayan *Doğu Davası* 20. sayıda Kırzioğlu'nun tekzibinin yayınlanması ile son bulmuştur.

Ahmet Hamdi Başar'ın profili genel olarak incelendiğinde doğu davası adıyla yayınladığı makaleleri anlamak daha kolay olacaktır kanaatindeyiz. Başar, ülkenin geneline bakmayı ilke edinmiş bir adamdır. Yani bölgelerle ilgilenmek yerine ülkenin, hatta dünyanın nasıl kalkınacağı üzerine çalışmalar yapmıştır. Dergide sadece doğunun değil, Türkiye'nin her bölgesinin ekonomik artılarından ve eksilerinden bahsedilmektedir. *Doğu Davası*'nın ortaya çıkmasında da bu çalışmanın etkili olduğu kanaatindeyiz. Doğunun zenginliklerini tanıtmak ile işe başlayan yazıların daha sonra Kürt edebiyatına kadar gitmiştir. Hatta Türkler Kürtleri asimile etmekle suçlanmıştır. Olayların bu raddeye gelmesinin nedenini Başar'ın yazarlar üzerindeki hakimiyetini kaybetmiş olması olarak göstermek yanlış olmaz kanaatindeyiz.

⁵⁷⁰ “Zorla Makale Bastırmanın Yolu Bulundu”, *BD*, 1 Haziran 1963, S. 15, s. 357-359.

⁵⁷¹ Kırzioğlu, “Barış Dünyası'nın Tarih ve Dil Otoritesi Ne”, *BD*, 1 Kasım 1963, S. 20, s. 535-537.

IV. BÖLÜM: İKTİSADİ DEVLETÇİLİK TEORİSİ

Atatürk ile çıktığı yurt gezisi ile başlayan iktisadi devletçilik hikâyesi Başar'ın hayatından çok önemli bir yer kaplamaktadır. Aslında bu teori Ahmet Hamdi Başar'ın hayatının alt üst olmasının en büyük sebebidir. Her platformda bu teoriyi anlattığı için etrafında kimse kalmamıştır. Bunun haricinde liman şirketinde herkesin imrendiği bir konumdayken görevinden alınması, süngercilik şirketini kurup kâra geçirmişken işinden olması, DP'nin kurucuları arasından çıkarılması, DP milletvekili iken partiden uzaklaştırılması tamamen iktisadi devletçilik yüzündendir.

Başar, sessiz kalıp bir şeylerin tadını çıkarmak yerine doğru inandığı ekonomi politikasını uygulatacak birilerini aramakla ömrünü geçirmiştir. Bu açıdan ekonomik bir teori olarak değer kazanmış olan iktisadi devletçilik, Başar'ın hayat hikâyesi olarak da ayrı bir yere sahiptir.

Tezimizin bu kısmında Türkiye'nin 1929 ekonomik krizinden etkilenmesinden başlayarak Başar'ın son yıllarına kadar devam edecek olan iktisadi devletçiliğini açıklamaya çalışacağız.

4. 1. 1929 Buhranı ve Türkiye'ye Etkileri

1923-1929 döneminin iktisadi gelişmesinin en belirgin iki yapış taşı, Türk Devleti'nin dünya içinde nasıl bir yer kaplayacağını belirleyen Lozan Antlaşması ile dönemin son yılında patlak veren ve kapitalist dünya ekonomisini derinden sarsan büyük buhrandır. İlginç bir tesadüf sonucu, Lozan Antlaşması'nın hükümlerine göre uygulanan ekonomik sınırlamaların kalkacağı, ayrıca Osmanlı borçlarından Türkiye Cumhuriyeti'ne düşen borç taksitlerinin ödenmeye başlayacağı yıl da büyük buhranın başlangıç yılı olan 1929 olacaktır⁵⁷². 1929 yılı her açıdan Türkiye için kötü bir yıl olacaktır.

1929 yılı millî burjuvazinin desteklenmesi anlayışında bir dönüm noktası olmuştur. 1930'lu yılların koşulları aynı anlayışı sürdürmeyi olanaksızlaştırmıştır⁵⁷³. Buhranın etkisi en aza indirmek için bütün ülkeler tedbir almaya başlamıştır. Tüketim

⁵⁷² Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi...*, s. 43.

⁵⁷³ Gülten Kazgan, *Tanzimattan XXI. Yüzyıla*, s. 74.

ve gelir düzeyinin düşmesine karşı doğal bir savunma tepkisi olarak ithalatı denetleyen koruma önlemlerine gidilmesi, kısacası dışa kapanarak buhranın iç yansımalarını sınırlamak, durgunluğu aşmanın ön koşulu olmuştur. Koruma duvarları arkasında, yaygın (ve eskiden ithal edilen) sınaî tüketim mallarından (üç beyazlar olan un, şeker, kumaştan) başlayan ithal ikameci yatırımlar, 20. yüzyılın ilk yarısında Üçüncü Dünya ülkelerinin birçoğunda ilk sanayileşme hamlelerini oluşturmuştur. Farklı ifadeyle, uluslararası ihtisaslaşmanın o döneme kadar az gelişmiş ülkeleri mahkûm kıldığı “sanayisiz” yapıyı aşmaya yönelik ilk hamlelerin birçok ülkede büyük buhran yıllarında gözlenmesi tesadüf değildir⁵⁷⁴. 1929 sonlarından itibaren Türkiye de dış ticareti denetleyen ve korumacı bir yapıya bürünmüştür.

Türkiye’nin krizi atlatma yöntemi devletçilik fikrini benimsemek olmuştur. Türkiye’nin devletçiliği benimsemesindeki başlıca neden 1923-1929 yılları arasında liberal sistem ile oluşturulmaya çalışılan sanayinin hem istenen seviyeye gelmemesi hem de krizin etkisi ile yerle bir olmasıdır. Diğer bir neden ise kapitalist bir sisteme sahip dünya ülkeleri krizin pençesinde iken devletçi bir politika izleyen Sovyet Rusya’nın krizden etkilenmemesidir⁵⁷⁵. Bu dönemde planlı iktisat politikasını benimseyen Sovyet Rusya, ilk sonuçlarını başarılı bir şekilde almıştır⁵⁷⁶. Türkiye bundan sonraki dönemde devletçi bir politika izleme kararı almış görünmektedir.

1929 bunalımından sonra Türkiye’de devletçiliğe geçiş kesinleşmiştir. Bu sefer de devletçilik fikri üzerinde tartışmalar başlamıştır. Bu konuda iki fikir hareketi doğmuştur. Bunlardan ilki kadrocular, ikincisi ise iktisadi devletçiler ismiyle tanınmaktadır. Kadrocular, devlet kapitalizmi sistemini savunmaktadırlar ve özel sermaye ve teşebbüsün gelişmesi için çaba harcayarak zaman kaybedilmesini istememektedirler. İktisadi devletçiler ise, Türkiye gibi az gelişmiş memleketlerde, devletçiliğin bir zaruret olduğunu kabul etmekle beraber devletin kapitalist ve iş veren yerine geçmesini büyük tehlike olarak görmekte ve devletin vazifesinin devrin şartlarına uygun, yani sınıflar arasında en iyi uzlaşmayı ve cemiyette sosyal adaleti sağlayan bir nizam içinde özel teşebbüs ve sermayeye dayanan demokratik bir rejimi kurmak

⁵⁷⁴ Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi...*, s. 64.

⁵⁷⁵ Erdinç Tokgöz, “Atatürk Dönemi İktisat Politikaları”, *Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi Türkiye’si*, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Yayını, Ankara., 1981, s. 24-25.

⁵⁷⁶ Yalçın Acar, *Tarihsel Açıdan Türkiye Ekonomisi ve İzlenen İktisadi Politikalar (1923-1963)*, Vipış A.Ş Yayınları, Bursa, 1999, s. 44.

olduğunu söylemektedirler⁵⁷⁷. Ahmet Hamdi Başar, iktisadi devletçilik teorisinin hem kurucusu hem de en ateşli savunucusu olmuştur.

4. 1. 1. Ahmet Hamdi. Başar’a Göre 1929 Buhranı

Mustafa Kemal. Atatürk, krizi atlatmanın yollarını bizzat kendisi de aramıştır. Kurduğu Serbest Cumhuriyet Fırkası ile iktisadi görüşlerin çarpışmasını ve bu sayede ülke için en uygun olan iktisadi sistemin tespit edilmesini sağlamaya çalışmıştır. Fakat gerek buhranın etkileri gerekse CHP yönetimine karşı duyulan memnuniyetsizlik partinin kısa zamanda çok büyük taraftar bulmasına neden olmuştur. Partinin kapanmasından sonra Mustafa Kemal Atatürk halkın şikâyetlerini dinlemek için bir yurt gezisi düzenlemiştir. Bu geziye Ahmet Hamdi. Başar da bizzat Atatürk’ün daveti ile katılmıştır. Başar.’ın *İktisadi Devletçilik*” fikri de bu gezi sırasında yaptığı gözlemler ve çalışmalar sonucunda ortaya çıkmıştır.

Başar’a göre dünyada yaşanan buhranın sebebi iktisadi politikalar değildir. Ona göre buhranın temel nedeni rejimdir. Dünya iki zıt parçaya bölmüş olan bir rejimin yıkılmaya başladığının alametidir. Buhranı ortadan kaldırmanın yolunu da zengin milletlerin fakir milletlere yardım etmesi olarak göstermiştir. Bu sayede yeni bir dünya düzeni kurulabilecektir. Aksi takdirde dünyanın yeni düzenini buluncaya kadar buhranlar ve ihtilaller birbirini takip edecektir⁵⁷⁸. Ona göre bu durum ancak devletlerin birbirine yakın seviyelerde olması ile çözüme kavuşabilecektir.

Başar ayrıca buhranın rejimle alakalı olduğu, Türkiye ile hiçbir alakasının olmadığı görüşündedir. Ona göre dünya buhranının çıkış sebebi üretimin fazla, tüketimin az olmasıdır. Alıcı olmadığı için ürün fiyatları düşmüştür. Ürünler devletin elinde kalmış bu da buhrana sebep olmuştur. 1929-1930 yılları arasında Türkiye’de de fiyatlarda bir oynama olmuştur. Fakat sanayi ürünlerinde çok cüzi miktarda düşme yaşanırken, tarım ürünlerinde çok büyük düşüşler yaşanmıştır. Türkiye’deki iktisadi buhranı, dünya buhranından ayıran nokta ve buhranın bize ait olan hususiyeti, bunun eşya fiyatlarındaki tenezzülden doğmasından ziyade fiyatlar arasındaki muvazene ve

⁵⁷⁷ Başar., “Türkiye’nin Kalkınmasında Rota Tayini Meselesi”, *BD*, 1 Ocak 1963, S. 10, s. 11.

⁵⁷⁸ Başar., “Kapitalizmin ve Sosyalizmin Yeni Çehresi”, *BD*, 1 Nisan 1963, S. 13, s. 3.

ahengin bozulmasından neşet etmiş olmasıdır⁵⁷⁹. Aslında Başar, Türkiye’de de bir kriz olduğunu kabul etmektedir. Kabul etmediği Türkiye’deki kriz ile dünya krizinin aynı kaynaktan çıkmış olmasıdır. Ona göre dünya krizi ile kıyaslandığında Türkiye’nin yaşadığı kriz bile sayılmayabilir.

Türkiye’deki buhranın dış dünyadakinden farklı sebepleri olduğunu düşünen Başar, dünya buhranının geçmesini beklemeden tedbirler alınması gerektiği görüşündedir⁵⁸⁰. Türkiye’nin iktisaden dirilmek ve inkişaf etmek hususunda, Avrupalı devletlerden daha şanslı olduğu düşünülmektedir. Avrupalı devletlerin yıllardan beri oluşmuş olan iktisadi düzen ve teşkilatlarının birbirleri ile karışık bir ilişkilerinin olduğunu ve buhrandan çıkmak için alınacak tedbirlerin bu nizam ve teşkilata aykırı olmaması neredeyse imkânsız gibidir. Oysa Türkiye’de yerleşmiş bir liberal ekonomi olmadığı için tedbirler alırken hakiki ihtiyaçlara göre tedbirler alınması daha kolaydır. Krizden çıkmak için Türkiye’nin alması gereken tedbirler ise, çiftçiyi, tüccarı, fabrikatörü kuvvetlendirmektir. Halk ilmen ve ahlaken yükseltilmelidir. Onların yapamayacağı işleri devlet yaparak işlerini kolaylaştıracaktır⁵⁸¹. Başar’ın bu önerisi iktisadi devletçilik fikrinin temelini teşkil etmektedir. Devlet bütün işlere el atmayacaktır. Sadece özel sektörün yapamayacağı işleri üzerine alacaktır.

Başar, krize giren devletlerin fabrikalar açarak ziraat memleketlerine mal satan memleketlerde başladığı tespitinde bulunmaktadır. Bu ülkelerin ellerinde stoklar fazlasıyla birikmiş vaziyettedir. Türkiye’nin bundan istifade ederek bu malları ucuza alması ve bu malları istediği gibi kullanarak fabrikalar açmasını gerektiği görüşündedir⁵⁸². Bu sayede Avrupa ile Türkiye arasındaki gelişmişlik farkı hızlı bir şekilde kapanabilecektir. Kriz, Türkiye için bir şans devresine çevrilebilecektir.

4. 2. İktisadi Devletçilik Kavramı

Coğrafya eğitimi almış olmasına rağmen Ahmet Hamdi. Başar, iktisada ve iktisadi politikalara büyük ilgi duymuştur. Osmanlı Döneminde kurduğu Ahali İktisat

⁵⁷⁹ Başar., *İktisadi Devletçilik*, Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi Yayınları, İstanbul., 1931, C.I, s. 32,33.

⁵⁸⁰ Başar., *Atatürk ile...*, s. 72.

⁵⁸¹ Başar., *İktisadi Devletçilik*, C. 1, s. 32,33.

⁵⁸² Başar., “Kooperatifçilik Türkiye’nin Diriliş ve Kurtuluş Tilsimidir!”, *Kooperatifçilik*, Haziran 1932, S. 1, s. 5.

Fırkası ile resmî olarak iktisadi görüşlerini açıklamıştır. Fırkanın kurulduğu dönemde ülkenin içinde bulunduğu durum fırkanın fazla taraftar bulmasına mani olmuştur. Fakat Başar'ın iktisadi görüşlerini resmî olarak açıklaması açısından önemli bir gelişmedir.

Ahmet Hamdi. Başar'ın iktisadi konulara ilgisi Cumhuriyet Döneminde artarak sürmüştür. Özellikle Millî Mücadele'nin bitmesinden sonra arkadaşları ile birlikte ülke ekonomisinin de millîleşmesi için büyük gayretler göstermiştir.

Ahmet Hamdi'nin Cumhuriyet Döneminde yayıncılık ve dernekler haricinde iktisadi hayata ilk atılımı İstanbul. Limanı'nı işletmek için kurulan şirketin başına geçmesi ile olmuştur. Özel teşebbüs ve devlet sermayesinin ortaklaşa kurduğu şirket zor şartlarda olmasına rağmen Başar.'ın idaresi altında hızla büyümüş ve çok büyük kârlar elde eden bir şirket hâline gelmiştir. Bu durum Ahmet Hamdi Başar'ın iktisadi görüşlerine etki eden en büyük etmenlerden biri olmuştur. Bundan sonraki dönemlerde *İktisadi Devletçilik* olarak nitelediği iktisadi düşünce sisteminde İstanbul Liman şirketinin yapısını örnek gösterecektir.

1929 Dünya Ekonomik Buhranı, Ahmet Hamdi için bir dönüm noktası olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri.'nde başlayan buhran hızlı bir şekilde yayılmış ve Türkiye'yi de kısa sürede etkisi altına almıştır. Böyle bir durumda Başar., iktisadi fikirlerini Mustafa Kemal. Atatürk'e iletmeye çalışmıştır⁵⁸³. Bir davet sırasında görüşlerini Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü'ye yüz yüze anlatma fırsatı bulmuştur⁵⁸⁴. Bu görüşme sayesinde Mustafa Kemal Atatürk'ün gözüne girmeyi ve halkın dertlerini dinlemek için çıktığı gezide kendisine müsteşar olarak eşlik etmeyi başarmıştır⁵⁸⁵. Bu gezi Ahmet Hamdi'nin iktisadi görüşleri üzerinde büyük etki yapmıştır. *İktisadi devletçilik* düşüncesinin başlangıcı kabul edilebilecek “*Buğday Organizasyonu*” fikrini bu gezi sırasında geliştirmiştir.

Başar'a göre Türkiye'nin kendisine özgü bir yapısı olduğu için dışarıdan ithal edilecek hiçbir iktisadi ve siyasi politika hatta kanun dahi Türkiye'de istenilen sonucu veremez. Bu nedenle Türkiye'nin kendisine özgü politikalar geliştirmesi lazımdır. Başara göre dünya üzerinde iki devletçilik uygulaması mevcuttur: Liberal devletçilik ve

⁵⁸³ Koraltürk, *Gazi Bana...*, s. 264,265.

⁵⁸⁴ Koraltürk, *Gazi Bana...*, s. 268-274.

⁵⁸⁵ Buğday organizasyonu ile ilgili olarak tezimizin ilerleyen bölümlerinde daha fazla bilgi verilecektir.

faşist devletçilik. Türkiye'nin bu iki devletçiliği de birebir alması uygun değildir. Her iki devletçiliğin de iyi yanları alınarak Türkiye'ye özgü bir devletçilik oluşturmak gerekir⁵⁸⁶. Bu bağlamda Türkiye'nin kalkınması için uygulanması gereken devletçilik de kendisine özgü olmalıdır. Ona göre devletçilik deyince, iktisat işlerinde teknik ve ihtisastan ziyade politika cereyanlarına ve günlük idare-i maslahat tedbirlerine ehemmiyet veren bürokrat hükümetçilik akla gelmemelidir. Hükümetçilik bir zihniyet, bir idare tarzı ise de bir rejim olamaz. Hâlbuki devletçilik, millet iktisat rejiminin diğer bir ifadesidir. İşte Başar'ın uygulamaya konmasını istediği “İktisadi Devletçilik” tam olarak budur. İktisadi devletçilik, iktisadi ve mübadele işlerini tanzim ve idare vazifesinin bizzat kendi idare makinesiyle değil, fakat yeni ve genç iktisadi uzviyetlerde yaptırır. Öyle genç ve yeni uzviyetler mevcut olacaktır ki bunlar ancak himaye ile doğabilecek müteşebbis ve kapitalistin yerine geçerek, bir umumi görüş ve ahenk dâhilinde iktisadi hareketleri idare ve tanzim edecektir. Müteşebbis ve kapitalist yerine bir memur sınıfının genişlemesini isteyen devletçilik ile iktisadi devletçilik arasındaki en büyük fark budur⁵⁸⁷. Başar, devletin iktisadi hayata belli bir mesafede kalması görüşünü savunmaktadır. Devlet, sermaye bazında iktisadi hayata katılacak ama ekonomiyi memurları vasıtasıyla yönetmeye kalkmayacaktır.

Başar'ın en fazla yakındığı şey devletçiliğin Türkiye'de uygulanış biçimidir. Bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

*“Memlekette neyimiz vardı? Türk neyi bilirdi? Lokantacılık mı, otelcilik mi, başka bir ticaret ve sanat mı? Hayır, hiç bir şey, garsonluğu bile başkaları yapardı. Bu şartlar altında bir zaruret olarak ortaya çıkan devletçiliğimizin “Devlet ferdin yapamayacağı işi yapar” prensibi altında devletin girişemeyeceği iş yoktu.”*⁵⁸⁸.

1929 buhranı nedeniyle güdülmeye başlayan devletçilik Başar'ın dediği gibi hızla genişlemiş ve devlet, müteşebbisin yatırım yapamadığı sektörlerde yatırım yaparak sanayiye geliştirmek yerine iç pazar istismarını kendisi bizzat yaparak özel

⁵⁸⁶ Ahmet Hamdi. Başar. tarafından 9 Mart 1933 tarihinde İstanbul. Halkevi'nde verilen Türk Devletçiliği konulu konferanstan nakleden, “İkinci Konferans: Türk Devletçiliği”, *Kooperatif*, Nisan 1933, s. 11, s. 9-11.

⁵⁸⁷ 23 Şubat 1933 tarihinde Ahmet Hamdi. Başar. tarafından Türk İktisatçıları Derneğinde verilen konferanstan nakleden “İktisadi Devletçilik Hakkın Konferans”, *Kooperatif*, Mart 1933, S. 10, s. 9.

⁵⁸⁸ Başar., “Türkiye'nin Kalkınmasında...”, s. 9.

teşebbüse cephe alır bir politika izlemeye başlamıştır. Bu durum Başar’a göre memur devletçiliğini genişletmiş ve memlekette çeşitli huzursuzluk ve şikâyetlere sebep olan bir rejim takip edilmesine neden olmuştur⁵⁸⁹. Bu durum devletin gittikçe daha fazla ekonomiye hâkim olmasına ve müteşebbislerin gittikçe daha fazla ekonomi dışına itilmesine sebep olmuştur.

Başar’a göre, devletçilik ülkemize de bir doktrin olarak değil, zaruret olarak ülkemize girmiştir. Fakat ülkede uygulanan devletçilik son derece geri bir devletçiliktir. En fazla yakındığı şey *Kapıkulu* sınıfı olarak nitelediği memur sınıfının iktisadi hayata hâkim olmasıdır. Bu sınıfın iktisadi konularda geri ve bilgisiz olduğu görüşündedir.⁵⁹⁰ Oysa Türk devletçiliği, baştanbaşa ve yeniden yapılmaya muhtaç geri bir memleketi kurmak vazifesini üzerine almıştır. Onun için memlekette mevcut bütün kuvvetlerden en son haddine kadar rasyonel bir şekilde istifade etmek mecburiyetindedir. Bu yolda bu kadar ağır bir yükü üzerine almış bir ülkede üretimi bir plan altına almak, iş kuvvetlerini ona göre tanzim etmek lazımdır⁵⁹¹. Başar bu işin ancak devlet tarafından yapılabileceğini düşünmektedir. Mevcut sistem ile bu işin altından kalkılmasını imkânsız görmüş ve devlette yapısal olarak değişiklik yapılması gerektiğini savunmuştur.

Başar, devletin iktisadi ve idari olarak ikiye ayrılması gerektiği görüşündedir. Ona göre, idari devletin iktisadi işlere el atması iktisadi gelişmeyi baltalamaktan ve ülkenin kalkınmasını yavaşlatmaktan başka bir işe yaramayacaktır⁵⁹². Ekonominin bürokrasiye bağlı değil, bürokrasinin ekonomik yönetime bağlı olması gerektiğini savunan Başar, bu sayede yolsuzluk ve haksızlıkların önüne geçmenin mümkün olacağını iddia etmiştir⁵⁹³.

Başar 1948 Türkiye İktisat Kongresi’nin açılışında, İstanbul. Tüccar Derneği Başkanı sıfatı ile yaptığı konuşmada dünya üzerindeki devletçilikleri ve Türkiye’de uygulanan devletçiliği değerlendirmiştir. Bu değerlendirmede devletçilik iki bölüme

⁵⁸⁹ Başar., “Türkiye’nin Kalkınmasında...”, s. 10.

⁵⁹⁰ Başar., “Türkiye’nin Kalkınmasında...”, s. 8.

⁵⁹¹ Ahmet Hamdi. Başar. tarafından 9 Mart 1933 tarihinde İstanbul. Halkevi’nde verilen Türk Devletçiliği konulu konferanstan nakleden, “İkinci Konferans: Türk Devletçiliği”, *Kooperatif*, Nisan 1933, s. 11, s. 9, 10.

⁵⁹² Başar., *Hürriyet Buhranları*, s. 136-137.

⁵⁹³ Sevda Mutlu, “1930’lar Türkiye’sinde Devletçilik Tartışmaları”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2007, C. 8, S. 1, s. 42.

ayrılmıştır. Bunlardan ilki geri memleketlerde uygulanan ve ekonominin gelişmesini sağlayamaya çalışan devletçiliktir. Bu devletçilik Başar tarafından *Kurucu Devletçilik* olarak adlandırılmıştır. Bu tür devletçiliğin yapması gereken, geri memleketin sanayisini bir anne şefkatiyle besleyip büyütmesidir. İkinci devletçilik ise *Koruyucu Devletçilik* olarak adlandırılmıştır. Bu tür devletçiliğin yapması gereken ise gelişmiş bir ülkenin ekonomisinin çökmemesi için gerekli müdahaleleri yapmasıdır. Bu durumu da yaşlı bir hastaya bakan ve hayatına devam etmesini sağlamaya çalışan bir doktor olarak nitelemektedir. Şartlar gereği Türkiye’de ancak *Kurucu Devletçilik* uygulanabilmektedir. Fakat asıl sıkıntı bu devletçiliğin daha sonra çizgisinden sapmasıdır. Anne şefkati ile sanayiye geliştirmeye çalışan devletçilik bir süre sonra yetiştirdiği evlatlarının kendisine kul, köle olmasını istemeye başlamasıdır. İktisadi alandaki her türlü faaliyetin memurlar tarafından idare edilmesine çalışılmasıdır⁵⁹⁴. Başar, Türkiye’de devletçiliğin aynen ikinci örnekte anlatıldığı gibi yapıldığını savunmaktadır. Gençlere tek geçim kaynağı olarak devlet kapısı gösterilmekte bu da hür teşebbüs yerine insanları devlete mecbur bırakmaktadır.

Başar’a göre devletçiliğin kötü tarafları o kadar çoktur ki bunlar alınacak tedbirlerle önlenemez. Hele daha evvel özerci bir rejim yaşamamış ve bu devre içinde müesseselerini ve geleneklerini kurmamış, cemiyette her sahada çalışacak elemanlarını hazırlamamış ve yetiştirmemiş olan memleketlerde bu neticeler önlenemez. Ne kadar iyi plan yapılırsa yapılsın, eğer işletmeler devletin elinde ise, millî hasılda özerci rejimlerde mukayese edilirse, yeter bir çoğalma olamaz. İnsan gücü bu rejimde israfa uğrar. İş yaratma ve randımanın çoğalma hırsı söner. Dikkat ve ilgi azalır. Çalışma aşkı ve hevesi kalmaz. Sevk ve idarede güvensizlik vardır. İnsan insandan şüphelenir ve kimseye inanılmaz⁵⁹⁵. Başar, ekonomi içerisindeki kişilerin kâr amaçlarını ekonomiyi geliştirmedeki en önemli unsurlardan biri olarak değerlendirmektedir. Daha fazla kâr için insanlar daha fazla çalışacaklardır. Oysa eski usul devletçilikte ne kadar kâr etse de devletten alacağı maaş değişmeyeceği için ekonomiyi geliştirme çabaları istenilen seviyeye ulaşamayacaktır. Bu nedenle devletçiliğin uygulanışında iktisadi devletçiliğin uygulanması zaruret hâline gelmiştir.

⁵⁹⁴ Kılıçdaroğlu, *age.*, s. 5.

⁵⁹⁵ Başar., “Sistemin Adını Koyalım”, *BD*, 1 Ekim 1962, S. 7, s. 39.

Başar, devlet kapitalizminin ülkeyi modern bir Orta Çağa götüreceğini iddia etmektedir. Bu sayede ne kalkınmanın gerçekleşeceğini ne de demokrasiye ulaşılabileceğini savunmaktadır⁵⁹⁶. Ona göre Türkiye için tek kalkınma yolun iktisadi devletçiliktir.

Başar iktisadi devletçiliğin amacını şu şekilde dile getirmektedir:

*“Bizim davamız, devletin yatırım ve işletme politikasındaki hedefin, özel teşebbüs ve sermaye rejimini kurmaya yöneltmiş olmasıdır. Yani gaye, günün birinde ve mümkün olan en kısa zamanda devletin artık iktisadi mahiyette olan yatırım sahasından elini eteğini çekerek, ekonomik hayatın düzenlenmesi ve yönetilmesi işini halka bırakmasıdır.”*⁵⁹⁷.

Bu amaca ulaşabilmek için ise iyi yetişmiş, seçkin bir sınıfın ülkenin iktisadi ve siyasi idaresinde rol sahibi olması lazımdır. Devlet, sanayinin kalkınması ile ilgilenirken diğer taraftan da bu seçkin sınıfın yetişmesini sağlamalıdır. Bu sınıfın güçlenmesi sayesinde iktisadi devletçilik amacına tam olarak ulaşacaktır⁵⁹⁸. Yani iktisadi devletçiliğin ülkede yerleşmesinde devletin sadece sistemi uygulaması yetersizdir. Başar, devletin sistem için insan yetiştirme işini de üzerine alması gerektiği görüşündedir.

4. 3. İktisadi Devletçiliğin İlkeleri

Ahmet Hamdi. Başar *İktisadi Devletçilik* fikrini ortaya atmakla kalmamış bu fikrin bir doktrin hâline gelmesi için elinde geleni de yapmaya çalışmıştır. Bu amaçla iktisadi devletçiliğin ilkelerini de oluşturmuştur.

Başar, *“İktisadi Devletçiliğin”* ilk ilkesi olarak devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini belirlemiştir. Asıl sorun bunun nasıl olacağı ve sınırlarının nasıl belirleneceğidir. Ona göre, yatırım politikası devletin bol keseden para dağıtması ve mütemadiyen verip geri almaması politikası olmamalıdır. Buna hem devletin gücü yetmeyecek hem de bu durum enflasyonun patlamasına neden olacaktır. O hâlde

⁵⁹⁶ Başar., “Devletçilik Anlayışımız”, *BD*, 1 Şubat 1963, S. 11, s. 5.

⁵⁹⁷ Başar., “Kalkınmanın Tek Yolu”, *BD*, 1 Haziran 1962, S. 3, s. 2.

⁵⁹⁸ Başar., “Demokratik Nizam İçinde Kalkınma”, *BD*, 1 Ağustos 1962, S. 5, s. 5.

devletin yatırımlar hususunda yapması gereken sermaye olarak ayırdığı tahsisatı hibe mahiyetinde dağıtmasıdır. Fakat daha sonra devlet bu hibeyi şu ya da bu şekilde geri almalıdır⁵⁹⁹. Yani devlet iktisadi teşebbüsler için sermayeyi koymalıdır. Fakat koyduğu sermayeyi belli bir zaman zarfında geri almalıdır. Başar, devlete bir tür finansörlük görevi yüklemektedir.

Başar'ın sistemi içerisinde bazı yeni kurumların oluşturulması da düşünülmüştür. Bunlardan birisi sermaye piyasası kurma projesidir. Ona göre bu piyasanın taşınması gereken özellikler şu şekildedir:

1. Halkın ve bilhassa orta ve küçük tasarruf sahiplerinin hisse senetleri ve tahviller satın alarak bu piyasayı beslemeleri şarttır.
2. Yatırım yapılacak büyük, küçük işlerin etütlerini yapmak, proje ve plan hazırlamak, kurucu ve işletmeci guruplarla anlaşmalar yapmak, şirketleri kurmak, onlara teknik ve idari yardımlarda bulunmak, mali ve teknik kontrollerini üzerine almak, hisse senet ve tahvil hamillerine sermaye ve asgari kar garantisi vermek üzere Yatırım ve Garanti Şirketi gibi bir isim altında bir Holding şirketin kurulması bu işin temel meselesini teşkil eder.
3. Devlet yatırımlarını sağlamak ve düzenlemek üzere bir Devlet Yatırım Bankası kurulması konusu önemle etüt edilmeye değer.
4. Amme hizmeti olduğu için doğrudan doğruya devletçe yatırım yapılacak sahalar dışında kalan ve ticari mahiyet taşıyan bütün yatırımların Anonim şirket halinde kurulmuş müesseselere yapılması prensip olmalıdır. Bu şirketlere dıştan ve içten hissedarlar bulunarak devletin ilk anda belki de büyük kısmı kendi elinde olan hisse senetlerinin satılması ve bu suretle hem devlet işletmeciliği ve sermayedarlığı rejiminin zamanla tasfiyesi ve hem de yeni yatırımlar için devlete imkânlar hazırlanması sağlanmış olur.
5. Her işletme için yerli veya ecnebi veyahut da ikisinin iştirak ettiği bir grupla anlaşma yapmak esas olmalıdır.
6. Mevcut devlet işletmelerinin anonim şirketler halinde konmasında veya yeni işletmeler kurulmasında mutlaka küçük üniteler esas alınmalıdır. Her fabrika

⁵⁹⁹ Başar., *Demokrasi Buhranları*, s. 93.

veya iş bir ünite olarak kabul edilmeli, her biri ayrı ve müstakil şirket olarak kurulmalı ve idare olunmalıdır⁶⁰⁰.

Başar, ülkede ancak sermaye piyasası kurulmak sayesinde özel teşebbüs ve mülkiyete dayanan bir rejimin kökleşebileceği düşüncesindedir. Bu safhaya geçilmezse kapitalizmin yahut başka bir deyimle özel bir rejimin hiçbir suretle savunmasının yapılamayacağı ve yaşamasının mümkün olmadığı görüşündedir⁶⁰¹. Yani iktisadi devletçiliğin uygulanması için öncelikle zemin hazırlanmalıdır. Bu zemin de sermaye piyasası kurmaktır.

Başar'ın kalkınmadaki öncelikli şartlarından birisi de ekonomik politikaların siyasi iktidarlara ilişkisinin kesilmesidir. İktisadi buhranları ve sınıflar arasındaki tezatları önlemek ve gerekiyorsa kalkınma için devlet sermayedarcılığı yapmak, hulusa iktisadi ve sosyal hayatı tanzim ve idare etmek, siyasi iktidarın takdir ve kararına bağlı bir iş olmaktan çıkarılmalıdır. Bu işlerin meslek ve ihtisas adamlarının kuracakları ve idare edecekleri yeni organlara bırakılması gerektiği görüşündedir⁶⁰². Ahmet Hamdi Başar'ın bu görüşü devletin iktisadi ve yönetim olarak ikiye ayrılması görüşüdür. Yönetim kısmı seçimle iş başına gelirken iktisadi kısmı bürokratlardan oluşacaktır. Bu sayede yönetimdeki partinin değişmesi ekonomik planlarda herhangi bir değişikliğe sebep olmayacaktır.

İktisadi devletçilik fikrinin en önemli ilkelerinden biri de planlama olarak belirlenmiştir. Bu planın yapılması sırasında ilim ve politikanın en iyi şekilde anlaşması ve planın uygulanması şarttır. Devlet Planlama Dairesinin kurulmuş olması Başar tarafından iyimser bir başlangıç olarak nitelenmiştir. Fakat bu işin burada kalmaması gerektiği, planla uğraşan mütehassısların sektör planları, genel plan çalışmaları yapmaları gerektiği görüşündedir. Ayrıca planın sadece iktisadi konularda yapılmaması gerektiğini, mütehassıslarının cemiyeti organik olarak yaratabilmek için de plan yapmaları gerektiğini belirtmiştir⁶⁰³. Olanakların sınırlı olduğu bir ülkede planın ehemmiyeti daha da artmaktadır. Başar, bu planlar sayesinde ne iş gücünün ne de sermayenin israf edilmeden kalkınmaya yönlendirilebileceği görüşündedir.

⁶⁰⁰ Başar., “Kalkınma Prensipleri–Sermaye Piyasası Kurulması Hakkında bir Ön Proje Taslağı Veriyoruz”, *BD*, 1 Mayıs 1962, S. 2, s. 20-22.

⁶⁰¹ Başar., “Bizde Sermaye Piyasası Nasıl Kurulur?”, *BD*, 1 Eylül 1962, S. 6, s. 9.

⁶⁰² Başar., *Demokrasi Buhranları*, s. 55, 56.

⁶⁰³ Başar., “Planlı Cemiyet Davası”, *BD*, 1 Ağustos 1962, S. 5, s. 18-19.

İktisadi devletçilik ilkelerine göre devlet ekonomide yerini alırken çok dikkatli davranmalıdır. Devletin tekeller kurarak karlı işler yapması normal karşılanabilir bir durumdur. Fakat devlet bu tekelleri her alanda kurmamalıdır. Başar tarafından devlete tekel kurması için önerilen sektörler ve tekel kuralları şunlardır:

1. Tekel, zevk için harcanan lüks maddelere konacak;
2. Daha çok, yeni ve bilinmedik maddeleri içine alacak;
3. Fertler tarafından yapıldığı zaman fiili tekel hâline gelen tercih edilecek⁶⁰⁴.

Bu sayede hem devletin kâr elde etmesi hem de özel sektörün gelişmesi sağlanabilecektir. Prensip şudur; devlet ancak ve ancak monopol kurmak ve aşırı gelirleri kendisinde toplamak maksadıyla, ticari işlere girişebilir. Yani serbest piyasada fertler gibi iş görüp kâr peşine düşemez. Bunun tek istisnası, fertlerin boş bıraktığı sahaları, geçici olarak devletin doldurması veya fertlerin oralara teşvik maksadıyla, yine geçici olarak bu işlerde önderlik etmesidir.

İktisadi devletçilik, devletin, ekonomik sınıfların ve hayatın dışında kalan ve geçimleri devlet kapısına bağlı bulunan insanların elinde kalmasını, demokratik düzenin yaşaması ve hızla kalkınma idealimizin gerçekleşmesi için en büyük engel olarak görmektedir. Bu, devlet yerine iktisadi sınıfların elinde bulunacak yeni bir devletin ülke hayatına hâkim olması için orta sınıfın, aydınların politikalara etkili olacak duruma hızla ulaşmalarının şart olduğu düşüncesindedir⁶⁰⁵. Başar, sisteminde yönetici kesim olarak orta sınıfı belirlemiştir.

Başar, *iktisadi devletçiliğin* ana ilkelerini ise şu şekilde maddeleştirmiştir:

1. Özel teşebbüs ve sermayeye dayanan, sosyal güvenlik ve adaleti sağlayan demokratik bir düzenin bütün milletçe ortak bir hedef ve yön olması amacımızdır.
2. Türkiye, ileri garp memleketlerinin uzun tarihi olgunluk devirlerini atlayarak bugün vardıkları veya varmak için çaba gösterdikleri (Özel teşebbüs ve sermayeye dayanan, sosyal güvenlik ve adaleti sağlayan, demokratik ve

⁶⁰⁴ “Devletçilik ve Tekelcilik”, *BD*, 1 Nisan 1963, S. 13, s. 18.

⁶⁰⁵ Başar., “Modern Devlet, Ancak İktidar Sosyal Sınıfların Elinde Olursa Kurulabilir”, *BD*, 1 Temmuz 1964, S. 28, s. 5.

sosyal) bir düzene devrimci yollarla ve devlet yardımıyla kavuşmak zorundadır.

Böyle bir kalkınmanın dünyada henüz tam bir modeli olmadığından dolayı hareketimizi düzenleyecek ve yönümüze ışık verecek yepyeni fikirlere muhtacız. Tabiatın kendiliğinden yarattığı Garp toplumu tipini, biz Atatürk'ün büyük sezışlerine dayanarak, devrim metotlarıyla ve kendimize özge usullerle meydana getireceğiz. Bunun için Garbın uzun tecrübesini, derin bilgisini ve ileri tekniğini kullanmak mutluluğuna malikiz. Bu sayede önümüzde ışık saçacak yaratıcı ve yapıcı fikri kendi idealimize uygun çabalarla doğurmak ve yaşatmak ilk vazifemiz olmalıdır.

3. Devletçilik bizim için bir gaye değil, milletçe ortak olacağımız hedefe varmak için sadece bir vasıttan ibarettir.

Devletin ilk devrelerde kapitalist ve müteşebbis yerine geçmesi, işletmeler, kurup idare etmesi bir zarurettir. Fakat hedef, en kısa zamanda onun bu işi bırakması ve işletmelerini özel kişilere devretmesi olmalıdır. Devletin politikası da ilk günden itibaren memlekette özel teşebbüs ve sermayeye dayanan demokratik rejimi kurmaya göre ayarlanmalıdır.

4. Halkçılık ve milliyetçilik anlayışımızda da yeni bir insanca ihtiyacımız vardır. Halkın her istediğini yapmak ve bu isteği belirtecek bir rejim kurup yaşatmak manasına alınan şekliyle demokrasiyi memleketimiz ve varmak istediğimiz hedef için son derece zararlı bulmaktayız.

Devlet idaresine ehil insanlara daha geniş oy ve söz hakkı tanıyan, daima halktan yana işleyen ve onun oyuna dayanan bir rejim, ancak "Halka" ismini alabilir. Böyle bir temel yapıdan ve organdan yoksun, sadece genel seçimlere dayanarak işletilmek istenen ve demokrasi olduğu iddia edilen rejimlerin halk dışı demagogilerden ibaret olduğuna inanmaktayız.

Nihayet milliyetçilik anlayışımızda bugün görünen perişanlığı da ortadan kaldırmak en başta gelen davalarımızdandır. Milli hudut içinde dil, din, ırk farkları ne olursa olsun, bütün vatandaşları Türk milleti bütünlüğü altında menfaat ve kültür birliği kurarak birleştirmek mümkün olduğuna inanmaktayız.

5. Özel teşebbüs ve sermayeye dayanan rejim, memleketin ekonomik kaynaklarını ve imkânlarını sermaye sahibi, iş bilir mahdud insanların eline

bırakan, sermayenin bunlar elinde birikmesini sağlayan bir hedefe yönelirse yaşamasına ve milletçe ortak hedeflere bu sayede varmamıza imkân ve ihtimal yoktur.

Özel teşebbüs ve sermaye veya kısaca sosyal kapitalizm rejimini ileri Garbın bugün erişmeye çalıştığı şekil altında yön olarak kabul etmekteyiz. Böyle bir rejim;

- a) Vatandaşın devlet kapısına ve yardımına muhtaç olmadan kabiliyetine ve çalışmasına göre bir kâr veya ücret sağlayacağı kazancın meşru ve makbul sağlayacağı;
 - b) Büyük sermaye şirketlerinde ortaklığın geniş halk kitlesine yayılacağı;
 - c) Her türlü fırsatların ve rekabet yollarının açık tutulacağı;
 - d) Aynı zamanda insanın insan tarafından haksız şekilde sömürülmesinin önleneyeği ve gerçek bir hürriyet ve demokrasinin hâkim olacağı bir ortam için de yaşar ve gelişir.
6. Bununla beraber, Garp'ta olduğu gibi, kapitalist rejimin başlangıç devresinde bir takım kimselerin fırsatları ellerine geçirmeleri ve onlardan faydalanmaları suretiyle büyük sermaye birikimini sağlamaları ve başlıca işleri kendi tekellerinde bulundurmaları son derece normal ve zaruridir.

Bunlar kapitalizmin öncüleridir ve risklere katlanarak ve çok defa hayatlarını zehir ederek büyük işler yaratırlar ve topluma çok yararlı hizmetler yaparlar. Öncülerin yetişmesini ve gelişmesini önlemeye çalışanlar, sosyal kapitalizm rejimine düşman olanlardır. Bunlar halkın fakir ve devlet gelirlerinin yetersiz oluşunu bu adamların aşırı kazanç sağlamalarına ve halkı sömürmelerine bağlarlar. Servet düşmanlığı, yeni gelişen memleketleri batırmak için bire birdir. Henüz yetişmeye başlayan ormanlara keçi ne zarar verirse, bu memleketlere de servet düşmanlığı aynı şeyi yapar. Bu bakımdan yönlerini sosyal kapitalizm olarak çizmiş geri memleketlerde ilk iş, bu düşmanlığa karşı mücadele olmalıdır. Fikir anarşisi içinde yaşayan ve hedefsiz eğitim sistemleri içinde gençler yetiştiren bu memleketlerde zenginliğe, servete ve iş yaratanlara memleketin ve halkın kan damarlarını sömüren insanlar gibi bakıldığı gün komünizm başlıca davasını kazanmış demektir.

7. Mahdut ellerde servetin ve sermayenin birikimi, kapitalizmin başlıca özelliğidir. Nasıl dereler ovaları topraklarla, çukurları da sularla doldurursa hareket halinde olan ekonomide de sermaye ve servet birikimi olacaktır. Bizde her ne şekilde ve ne yolda olursa olsun, meşru servet ve sermaye toplanmasına, biriktirilmesine, kar elde edilebilmesine karşı gerek toplumda düşmanlık duyguları uyandırmak suretiyle manevi ve gerekse kanunlar koymak suretiyle maddi alanda yapılacak baskının kendi etimizi yemek, kanımızı içmek gibi millî bünyeye en büyük zarar vereceğine inanmamız lazımdır.
8. Kapitalizmin öncüleri olan Türk teşebbüs ve sermaye sahiplerinin, Sosyal kapitalizm rejiminin kurulması için de önderlik vazifelerini yapacaklarına, toplumda sorumluluk taşıdıkları şuuruna ulaşacaklarına güvenmekteyiz. Sosyal kapitalizm, bu öncülerin arkasından ve onlarla birlikte en küçük basamaklara kadar özel teşebbüs elinde iş kollarının hızla büyümesi ve gelişmesi sayesinde kurulabilir. Bu suretle rejim, gittikçe genişleyerek çoğunluğun ve bütün milletin ortak ideali olur. Rejim ancak bu suretle özel teşebbüs ve sermayeye bağlı ve ekonomiye hâkim bir sınıfın teminatı altına girebilir. Kapitalist rejimin ilk kuruluş devresinde bu sınıfın devlet idaresini etkisi altında bulundurulması şarttır. Bu kontrol fonksiyonu, fikir âleminde, meslek ve politika hayatında öncülerin ve kademe kademe özel teşebbüs ve sermaye adamlarının gösterecekleri ilgi derecesinde sağlanabilir. Özel sektör öncüleri para kazanmaktan ve kendi işinin dışında bir işe karışmamaktan ibaret bir davranış ve tutum altında kalırlarsa, devletin yönetim ve kontrol fonksiyonu, ya onu şimdi ellerinde tutan ve devlet kapısından geçinmeye çalışan sınıfların elinde kalır veya uyanmakta ve teşkilatlanmakta bulunan ikinci sosyal sınıfın tekeline geçer. Memleketimiz için her ikisinin de ne büyük tehlike ve çöküş sebebi olacağına inanmaktayız.
9. Kalkınan memleketlerde tarihî olgunluk basamakları birer birer ve sırasıyla aşılmalıdır. İlk sorumluluk parasıyla, teşebbüsüyle, çalışmasıyla ekonomiyi elinde tutanlarıdır.

İdaresi ekonomiye hâkim sınıfların dışında olan devletlerde, işçilerin ve memurların en haksız bir istismara alet oldukları, fena idarelerden doğan zararların düşük ücretlerle karşılandığı bir gerçektir.

... Ekonominin gelişmesine ve karın çoğalmasına hayatını bağlamış bir sınıf elinde devletin idaresi, çoğunluğun desteğini kazanmaya doğru yönelir. Bununla beraber, bir sınıf devlet yönetim sorumluluğu uzun zaman omuzlarında taşıyamaz ve taşımaya gücü yetmez.

...Bizde kalkınma devrimci metotlarla olacağından, bu geçişin çok hızlı belireceği ve ilk kuruluş devresinde yönetimi üzerine alması beklenen burjuva sınıfımızın yanı sıra kısa bir süre sonra işçi sınıfımızın da katılacağı şüphesizdir.

10. Devlet, ekonomiyi gerek sermaye ve teşebbüs güçleriyle ve gerek kolları ve kafalarıyla yöneten sınıfların eline geçtikten sonra memleketin meselesi artık çözüm yolu bulmuş demektir.

En fena devlet, halktan vergi toplayarak geçinen sınıflar elinde olan devlettir. En iyi devlet, ekonomiyi ellerinde tutan ve onun gelişmesine çıkarlarını bağlamış olan sınıfların yönettiği devlettir. Bu birinci durumdan ikinci duruma geçebilmemiz için:

Özel teşebbüs ve sermayeye dayanan sosyal ve demokratik bir düzenin bütün milletçe yön olarak kabul edilmiş olması; özel teşebbüs ve sermaye adamlarının diğer sınıflardan önce memleket idare sorumluluğu şuurunu duyması ve bunun için de bu kapitalizm öncülerinin ve aydınların harekete geçmesi şarttır⁶⁰⁶.

Son olarak Ahmet Hamdi. Başar “*İktisadi Devletçilik*” ideolojisinin özetini “özel teşebbüs ve sermayeye dayanan demokratik ve sosyal adalete uygun bir rejim altında milletçe el ele vererek hızla kalkınmak” olarak yapmaktadır⁶⁰⁷. Başar iktisadi devletçiliğin tam olarak uygulanması ve herkesin kendi üzerine düşen görevi yerine getirmesi durumunda Türkiye’nin kalkınmasının hatta dünyada sayılı devletlerden biri olmasının çok basit bir iş olduğu görüşünü savunmuştur.

⁶⁰⁶, “Türkiye’nin Kalkınma Prensipleri: Sosyal Kapitalizmin Ana İlkeleri”, *BD*, 1 Eylül 1964, S. 30, s. 12-15.

⁶⁰⁷ Başar., “Sosyalizm Demagojisi”, *BD*, 1 Mart 1963, S. 12, s. 6.

4. 4. Kooperatifçilik

Ahmet Hamdi. Başar'ın fikir sisteminde kooperatif ve kooperatifçilik sistemi önemli bir yer tutmaktadır. Kooperatifçilik sayesinde yastık altı sermayesinin ekonomiye kazandırılabilceğini düşünmüştür. Başar, diğer bütün devlet organları ve iktisadi ve sosyal politikalarda olduğu gibi kooperatifçilik alanında da Avrupa'dan faydalanılmasına karşı çıkmıştır. Türkiye'nin yapmasını gerekenin kendi şartlarına uygun bir kooperatifçilik görüşü benimsemesi gerektiği inancındadır. Ona göre, kooperatifler, küçükten başlayıp yavaş yavaş büyüğe gitmeli, aralarında birlikler yapılarak umumi merkezlere bağlanmalıdır. Bu bağlanma işini devlet eliyle yapmak gerekmektedir. Bu sayede işlerin çok daha hızlı bir şekilde gerçekleşmesi sağlanabilecektir⁶⁰⁸.

Kooperatifçiliğin yayılması için bir de dergi çıkarmış olan Başar, kooperatifçiliğin faydalarını ve özelliklerini şu şekilde maddeleştirmiştir:

1. Bu kooperatif, sermayeye muhtaç olan iş adamlarıyla, ellerinde kullanmadıkları para bulunan sermaye ve tasarruf sahiplerinin elele vererek kuracakları bir ortaklıktır.
2. Kooperatif, bir taraftan ortaklarına yatırım ve iş sermayesi temin edecek, diğer taraftan da sermaye haklarını korumak için çalışacaktır. Kooperatifin bir gayesi de, devlet iktisadi teşebbüslerini halka ve özel teşebbüse devretme yollarını araştırmak ve sağlamaktır.
3. Kooperatif, işler hakkında etütler yapar ve yeni iş sahaları açmaya çalışır. Garanti verdiği müesseseleri kontrol ederek, hakiki durumu, para koymuş olanlara bildirir. Özel sektör sahasında iş adamlarından ve eksperlerden müteşekkil bir nevi yüksek murakabe kurulu vazifesi görür.
4. Kooperatif, asgari 100 ortak ve 500 bin lira sermaye ile kurulur. Ortaklar, sermayelerinin bir misli nisbetinde zarara iştiraki kabul edeceklerdir.
5. Kooperatif, sermaye ve kâr garantisi verir. Buna karşılık, kabul ettiği riskleri sigorta prensiplerine uygun şekilde hesaplayarak bir prim alır. Riskleri diğer müesseseler ve şahıslar arasında paylaşılabılır.

⁶⁰⁸ Başar., *Atatürk'le...*, s. 80,81.

6. Kooperatif, aynı zamanda bir iş ve sermaye borsası gibi çalışır. Gerek ortaklarının ve gerekse diğer iş adamlarının tekliflerini inceler. Uygun görürse garanti verir⁶⁰⁹.

Kooperatifçiliğin en fazla tepki gördüğü kesim esnaf olmuştur. Kooperatiflerin kendi işlerini baltalayacağı görüşündedirler. Başar, esnaflar ile aynı görüştedir. Fakat olaya farklı bir bakış açısı ile yaklaşmaktadır. Tarlalarda çoluk çocuk çalışan çiftçilerin esnaftan çok fazla çalışmasına rağmen esnafın yarısı kadar para kazandığını iddia ederek asıl durumu düzeltilmesi gereken kesimin bunlar olduğunu savunmaktadır. Kooperatif sayesinde hayatın ucuzlayacağını ve çok çalışıp yine de geçimini zar zor sağlayan kişilerin hayat standartlarının yükseleceğini iddia etmektedir⁶¹⁰. Hem çiftçinin hem tüketicinin kârlı çıkacağı bir sistemde esnafın zorlanmasını doğal karşılamaktadır.

Kooperatiflerin tam manasıyla çalışmaya başlaması ile esnaf ve küçük ticaretin biteceğini görmektedir. Fakat bunu gerçekleştirecek olan faktörün kooperatif değil, yüksek teknik medeniyeti olduğunu düşünmektedir. Esnaflığın ortadan kalkmasının tarihî bir süreç olduğu ve esnaflığı korumak için alınacak tedbirlerin modern medeniyetin ülkeye girmesini engellemek manasına geldiği görüşündedir. Ona göre, kooperatiflerin çoğalması ile esnaflar yerini büyük fabrikacılığa, büyük ticarete devredecektir. Esnafları korumak için yapılacak girişimler yalnızca ülkeye değil, bu esnafları olumsuz etkileyecektir. Yapılması gereken esnafın intibak devresini zararsız atlatmasını sağlamaktır⁶¹¹. Başar, esnafın büyümesi için de birleşmeleri yolunu göstermiştir. Esnaf, kooperatiften gerektiği gibi istifade ederse büyük çıkarlar sağlayabileceğini ifade etmektedir. Ona göre, öncelikle esnaf, ileriye görerek gelecekte yok olacağını anlamalıdır. Yok olmamak için de otuz, kırk, yüz esnaf bir araya gelerek bir kuvvet oluşturmalıdır. Daha sonra ellerindeki makinelerin ve malzemelerin kıymetini belirleyerek büyük bir atölye veya mağaza açabilirler. Yani esnaflar da kooperatifler kurarak Yeni Dünya düzenine ayak uydurabilirler⁶¹². Bu sayede esnaflar sanayici hâline gelecektir. Hem kendi hayatlarını daha rahat sürdürecekler hem de ülkenin sanayileşmesine katkıda bulunacaklardır.

⁶⁰⁹ Başar., “Bizde Sermaye Piyasası Nasıl Kurulur?”, *BD*, 1 Eylül 1962, S. 6, s. 10-11.

⁶¹⁰ Başar., “Kooperatif Eyi Amma, Esnafa, Tüccara Yazık Değil mi?”, s. 4-5.

⁶¹¹ Başar., “Sanayi Kooperatifleri Güden Güne Çöken Esnafı Kurtarmak için Yegâne Çaredir”, *Kooperatif*, Ağustos 1932, S. 3, s. 1.

⁶¹² Başar., “Sanayi Kooperatifleri Güden Güne Çöken...”, s. 2.

Başar'ın yazılarından ve *Kooperatif*'te çıkan makalelerden anlaşıldığına göre kooperatif sisteminin başlıca üç görevi vardır. Bunlar; üreticinin bir araya gelerek kooperatifler oluşturması ve ürününü değerinde satabilir hâle gelmesi (üretim kooperatifleri); ürünleri tüketiciye en az kârla ulaştırmak ve onların hayat standartlarını yükseltmek (tüketim kooperatifleri) ve Türk inkılabı başta olmak üzere her türlü çağdaş fikir ve düşünceyi ülkenin en ücra köşelerine kadar ulaşılarak halka anlatmaktır.

Ahmet Hamdi. Başar'ın çıkardığı *Kooperatif* dergisi kooperatiflerin kuruluş amacını ticaret ve kazanç sağlamak olmadığını savunmuştur. Asıl amacın tüketiciyi koruma ve himaye etmek amacıyla kurulduğu görüşü üzerinde durulmuştur. Bu bakımdan kooperatifin özellikle tarım alanında faaliyet gösteren halk için çok önemli bir teşekkül olduğu belirtilmiştir⁶¹³. Kooperatifler sayesinde çiftçilerin organize olmasının sağlanacağı, Türk tarım ürünlerinin rekabet gücü kazanacağı ve çiftçinin alın terinin karşılığını tam olarak alacağı görüşü savunulmuştur.

Başar ve arkadaşlarına göre, kooperatif sadece üretim ve tüketim alanında ülkeye fayda sağlamayacaktır. Kooperatiflerin en küçük yerleşim yerlerine kadar uzanabilecek yapısının olması sayesinde Türk inkılabı bütün halka tam olarak anlatılabilecektir. Kooperatif, programları doğrultusunda, kurulduğu bölgedeki halkın aydınlatılması görevini de üstlenecektir⁶¹⁴. Başar, iletişim organlarının zayıf olduğu dönemde merkezden yapılan yeniliklerin halka açıklanması işini kooperatiflerin üzerine bırakmıştır. Bunda en büyük etken olarak da kooperatiflerin yapısı gereği köylere kadar inebilecek yapıya sahip olmalarını göstermiştir.

4. 5. Buğday Organizasyonu

Buğday organizasyonu fikrini Başar'ın *iktisadi devletçilik* sisteminin temeli olarak nitelemenin yanlış olmayacağı inancındayız. Mustafa Kemal ile çıktığı gezi sırasındaki gözlemleri sonucunda oluşturduğu bu fikri, Türkiye'nin kalkınmasında yapılması gereken ilk şey olarak öne sürecek ve ülke ileri gelenlerine bunu anlatmak için çaba gösterecektir.

⁶¹³ Cemil Besim, "Kooperatifler Neden Lazımdır?", *Kooperatif*, Temmuz 1932, S. 2, s. 10-11.

⁶¹⁴ Cemil Besim, agm, s. 11.

4.5.1. 1929 Dünya Buhranı Karşısında Türkiye Ziraatı

Tarım ürünleri içerisinde buğday ise farklı bir yere sahiptir. Buğday, Türkiye'nin iktisadiyatının dayanmakta olduğu belli başlı mesnetlerden biridir dense mübalağa edilmemiş olur. Böylesine önemli bir ürünün 1929 krizinden etkilenmesi pek çok vatandaşın sıkıntıya düşmesi manasına gelmektedir. Krizde buğday fiyatları çok büyük bir düşüş yaşamıştır. 1929'da kilo başına fiyat 12.83 kuruş iken, 1933'de 4.31 kuruşa düşmüştür ki bu 1929'dakinin %35'i bile değildir. Başka tabirle, köylünün borç ödeme kabiliyet ve satın alma kudreti %65 azalmış demektir. Neticede, buğday fiyatı sukutunun ilk neticesi, bu yıllardaki hayvan fiyatlarının düşüşünde görülmüştür. Müstahsil, borçlarını ödeyebilmek için, hayvanını eskisine nazaran daha ucuz fiyatla satmak mecburiyetinde kalmıştır⁶¹⁵. Köylüyü içinde bulunduğu durumdan kurtaracak herhangi bir tedbir devlet tarafından alınamamıştır.

Temel geçim kaynağı tarım olan halkın düştüğü durumu göstermesi açısından şu istatistikleri vermek faydalı olacaktır. 1929'da bir kilo şeker için 3.23 kilo buğday, 1930'da 4.76 kilo buğday, 1931'de 7.76 kilo buğday, 1932'de 7.64 kilo buğday verilmektedir. 1929'da bir metre yünlü kumaş için 55.5 kilo buğday, 1930'da 93 kilo buğday, 1931'de 160 kilo buğday, 1932'de ise 141.5 kilo buğday verilmektedir⁶¹⁶.

Buhranın çiftçiye etkisini şu şekilde maddeleştirmek mümkündür:

1. Ziraat mahsulleri fiyatları iç pazarda da, dış pazarda da nispetsiz şekilde düşmüşlerdir. Böylece ziraatın hemen bütün şubeleri de rantabl olmaktan çıkmışlar, çiftçinin geliri hiçe inmiştir.
2. Buna mukabil endüstri mamulleri fiyatları iç pazarda dış pazara nispetle yüksek kalmışlardır. İç pazarda bu yüksek fiyatlar kısmen sabit kalmışlar, ancak sonradan az bir inme temayülü göstermişlerdir. Fakat endüstri mamullerindeki fiyat inişi ziraat mahsullerinin fiyat düşüşünü asla karşılayamamıştır.
3. Türkiye ziraatının tabiatı ve işleyişi icabı istihsal masraflarından tasarruf imkânları bulunamamıştır. Çiftçinin ekonomik zaafı ve pazarın meşru

⁶¹⁵ Haldun Derin, *Türkiye'de Devletçilik*, Çituri Biraderler Basımevi, İstanbul., 1940, s. 159.

⁶¹⁶ Haldun Derin, *age.*, s. 160.

vaziyeti yüzünden istihsalı artırarak, istihsal masraflarını düşürmek, bol satışla fiyat düşüklüğünü kapatmak da mümkün olamamıştır. Bilakis istihsal masrafları bazı unsurlarının vaziyetleri dolayısıyla kabarma tehlikesi göstermiştir.

4. Çiftçinin vergi mükellefiyetleri azalmamıştır, hatta bazı bakımlardan ağırlaşmıştır. İşte bu sebeplerden işleyişinde muvazenesi bozulan çiftçi ekonomisi tutunabilmek için varlığını daraltma yoluna girmiş ve demirbaşını, zaten az olan sermayesini istihlake başlamıştır⁶¹⁷.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında tarımın geliştirilmesi ve tarımsal üretimin artırılması için çeşitli önlemler alınmıştır. Bunlar arasında en başta tarımı vergilendiren aşarın 1925 yılında kaldırıldığını belirtmek gerekir. Ayrıca; kredi, gübre, tohumluk ve sulama gibi konularda da çiftçilere çeşitli kolaylıklar sağlanmıştır. Diğer taraftan, 1927 ve 1929 yıllarında çıkarılan kanunlara dayanılarak devlete ait toprakların 711 bin hektarlık bölümü 1923-1934 yılları arasında topraksız ailelere dağıtılmıştır⁶¹⁸. Fakat bu gayretler krizin çiftçi üzerindeki etkisini yok etmek gibi bir sonucu olmamıştır.

4.5.2. Buğday Organizasyonunu Zorunlu Kılan Sebepler

Türkiye'deki zirai üretim içerisinde buğday ayrı bir yere sahiptir. Başar, bu durumu iyice incelemiş ve durumun ciddiyetini kavramış vaziyettedir. Ona göre, bütün tarım ürünlerinden daha fazla olarak Türk çiftçisi buğday üretimi yapmaktadır. Bu nedenle buğday meselesi Türkiye'nin bir numaralı meselesi olmalıdır. Buğday, Türk köylüsünün başlıca istihsal maddesidir. Halkın %80 oranına ulaşan kısmı buğday üreticisidir. Bu hesap ile bakıldığında Türkiye'de maden kömürü de dâhil olmak üzere hiçbir madde buğday kadar üretilmemektedir⁶¹⁹. Buğdayın çok üretilmesi buğday üzerinden yapılan ticareti de canlı tutmaktadır. Türkiye'nin sanayi ve ticaret alanındaki en büyük hareketlilik sebebi buğdaydır.

⁶¹⁷ Ş. Raşit Hatipoğlu, *Türkiye'de Zirai Buhran*, Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayınları, Ankara., 1936, s. 80'den nakleden Bülent Varlık, "Ahmet Hamdi. Başar.'da Buğday Meselesi", *Ekonomik Yaklaşım*, C.2, S. 6, s. 91.

⁶¹⁸ Yalçın Acar, *Tarihsel Açından Türkiye Ekonomisi ve İzlenen İktisadi Politikalar (1923-1963)*, Vipaş A.Ş Yayınları, Bursa, 1999, s. 28.

⁶¹⁹ Başar., *İktisadi Devletçilik*, C.1, s. 86.

Buğday, çiftçi için bu kadar değerliyen ve Türkiye ekonomisinde bu kadar geniş bir hacme sahipken buğday fiyatlarındaki küçük bir oynama pek çok kişinin hayatını etkilemesi normaldir.

Daha önce bahsettiğimiz gibi Ahmet Hamdi. Başar, Atatürk ile çıktığı gezi boyunca karşılaştığı köylülerin perişan hâllerini buğday fiyatlarında yaşanan müthiş düşmeye bağlamıştır. Sanayi ürünlerinde yaşanan %30-50 arasındaki düşüğe rağmen buğday fiyatlarındaki %500 düşüşün yalnızca köylüyü değil, ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayandığı için, ülkeyi de olumsuz etkilediği görüşündedir⁶²⁰. Köylünün bu durumu kendi imkânlarıyla çözmesi mümkün değildir. Devletin müdahalesi şart gözükmektedir.

Başar buğday meselesini Türkiye'nin en baş meselesi olarak kabul etmiştir. Buğday fiyatlarının akıl almayacak derecede düşmesinin memlekete zarar verdiğini savunan Başar, Türkiye'deki buhranın sebebinin de buğday fiyatlarındaki bu oynamaya bağlamıştır⁶²¹. Ülkenin büyük bir kesiminin buğday üreticisi olmasının, buğday fiyatlarındaki düşüşü millî bir mesele hâline getirdiğini savunmaktadır.

Başar, buğdayın Türkiye için çok önemli olduğunu dile getirerek bir an evvel tedbir alınması gerektiğini şu şekilde ifade etmiştir:

“...bize nazaran buğday mahsulüne bu kadar ehemmiyet vermeyen, yani halkı başlıca ekmekle geçinmeyen, istihsalinin çoğu buğday olmayan memleketler bile üç seneden beri dünya buhranının başlıca sebeplerinden olan buğday fiyatlarındaki tenezzüle karşı tedbir aldılar; hükümetleri ellerinden geleni yaptı; buğday işi her yerde milli bir mesele oldu; beynelmilel anlaşma fikirleri suya düştükten sonra, her memleket ancak kendine göre tedbirler almaktan başka çare bulamadı; gemisini kurtaran kaptan oldu!

Bütün dünya memleketleri böyle çalışırken, buğdayı velinimet tanımış, ekmeği mukaddes bilmiş olan Türk memleketi hepsinden

⁶²⁰ Başar., *Atatürk'le ...*, s. 73.

⁶²¹ ***, “Buğdayı Kurtarmalıyız”, *Kooperatif*, Temmuz 1932, S. 2, s. 6.

daha evvel, hepsinden daha kuvvetli tedbir almaya muhtaç iken, buğday işinde itiraf edelim, derin bir sükût görüldü”⁶²².

Başar’a göre buğdayda organizasyon yapmak alınabilecek bir önlemden ziyade bir zorunluluktur. Bu zorunluluğun sebebi ise ülke tarımının ilkel yöntemlerle yapılıyor olmasıdır. Çiftçilerin ellerindeki topraklar dağınık vaziyettedir. Bu nedenle ancak küçük üretimler yapılabilir. Pek çok çiftçi toprak sahibi değildir. Toprakları kiralama usulü ile ettikleri için maliyetleri yükselmekte ve kârları azalmaktadır. Sulama sistemleri yetersizdir. Buğdayı depolayacak herhangi bir yer bulunmamaktadır. Ulaşım sıkıntısı had safhadadır. Üretici fiyat konusunda tüccara mahkûm durumdadır. Buğday piyasasının bir dengesi olmadığı için üreticinin önünü görebilmesi ve tedbirler alması mümkün değildir⁶²³. Bütün sorunları çözmek ve buğday üreticisinin refaha kavuşmasını sağlamak organizasyon sayesinde mümkün olacaktır.

Ahmet Hamdi. Başar, buğday organizasyonunun prensiplerini şu şekilde belirlemiştir:

- A. Buğday istihsalatımız teşvik edilerek Türkiye kendi buğdayını kendi topraklarında yetiştirmeli ve hatta ihracat yapmalıdır.
- B. Bu gayeye ulaşıldığında buğdayın fiyatının dünya piyasalarındaki indirim oranında düşerek üreticiyi idare etmemesi tehlikesini engellenmelidir.
- C. Bu iki gayeyi sermayedar hareketiyle temin etmek mümkün değildir. Bunu ancak organizasyon başarabilir.
- D. Buğday işi serbest bırakıldığı takdirde kilosuna 6 buçuk kuruşluk bir gümrük ve buna yakın prim himayesine ihtiyaç vardır. Buğday organize edildiğinde bu himayelerin yapacağı fiyat, yüksekliğini aynen muhafaza ederek, buğdayda istenilen gayeler temin edilmiş ve aynı zamanda organizasyondan hükümete senede 40-50 milyon lira varidat gelmiş olur ki bu suretle icap ederse doğrudan doğruya alınan bütün vergileri kaldırmak imkânı bile elde edilir⁶²⁴.

⁶²² Başar., “Buğdayı Kurtarmalıyız”, s. 6.

⁶²³ Başar., *İktisadi Devletçilik*, C. I, s. 104-106.

⁶²⁴ Başar., “Buğday, Türkiye’nin Ana Meselesidir”, *Kooperatif*, İkinci Kanun (Ocak) 1934, S. 30, s. 8.

Bu prensiplerden anlaşıldığına göre Başar'ın düşüncesi kooperatif tarzı bir oluşumdur. Üretimin arttırılması için alınacak tedbirlerin yanı sıra birlikler oluşturarak buğday fiyatını belli bir seviyenin üzerinde tutmayı da hedeflemiştir.

Başar'ın bu organizasyon ile ulaşmak istediği hedeflerden biri de devlete sağlayacağı varidattır. Bu varidat sayesinde her zaman kaldırılmasından yana olduğu direkt vergileri kaldırmayı düşünmektedir.

İlkeler belirlendikten sonra sıra organizasyonun nasıl uygulanacağına gelmektedir. Ahmet Hamdi. Başar, organizasyonun uygulanışını pek çok yazısında basit bir şekilde anlatmıştır. Ona göre bu organizasyonun devletin eli olmadan kurulması mümkün değildir. Devlet, piyasaya çıkan bütün buğdayları alarak işe başlayacaktır. Bu alımlar sırasında satıcıların ve daha sonra buğdayın un ve ekmek olarak tüketileceği yerlerdeki kişilerin durumları göz önüne alınarak ortalama bir fiyat belirlenecektir. Buğday daha sonra değirmenlere satılacaktır. Devlet bu alım satım işinde kendi hesabına küçük bir kârı da fiyata ekleyecektir⁶²⁵. Bu sayede çiftçi ürününü iyi bir fiyata satmış olurken devlet de bu satışa arıcılık ettiği için belli bir kâr elde etmiş olacaktır.

Devletin bu alım satım işlerinde üzerine düşen silolar yapmak ve satın alınan buğdayları değirmenlere sevk etmektir. Mevcut durumda devletin bu işi görebilecek bir kurumu bulunmamaktadır. Başar, bu amaçla *Buğday Yetiştiricileri Birliği* adında yeni bir kurumun kurulmasını önermektedir. Aynı durum buğdayların satılacağı değirmenler için de geçerlidir. Başar, değirmenler için de yeni bir birliğin kurulmasından yanadır. Köy değirmenleri hariç tutulmak üzere diğer bütün değirmenleri birleştirerek *Türkiye Değirmenciler Birliği*nin kurulmasını önermektedir⁶²⁶. Bu sayede organizasyonun kurulması için gereken bütün teşkilat oluşmuş olacaktır.

Başar, kurulacak Buğday Birliğinin tamamen devlete ait olup bu şekilde devam etmesinden yana değildir. Ona göre, Buğday Birliğinde, buğday üreticilerinin ne şekilde iştirak edecekleri meselesi, zirai üretim ve kooperatifler siyasetine bağlıdır. Bu iştirak yavaş yavaş olacak ve muayyen bir programa göre muayyen bir sene sonra, Buğday Birliği yarı yarıya hükümet ve Türk müstahsilleri ve yine muayyen bir sene sonra

⁶²⁵ Başar., “Buğday İşinde İnkılapçı Adım Lazımdır”, *Kooperatif*, Şubat 1934, S. 21, s. 1,2.

⁶²⁶ Başar., “Buğday İşinde İnkılapçı Adım Lazımdır”, *Kooperatif*, Şubat 1934, S. 21, s. 2., Başar, “Atatürk ile...”, s. 81.

tamamen Türk buğday müstahsilleri tarafından sermayesi teşkil ve idare edilmiş bir müessese olacaktır. Bu program tatbik edilinceye kadar bu müesseseyi de devlet idareye edecektir⁶²⁷. İktisadi devletçilik ilkeleri gereğince devlet sermayeyi koyacak ve şirketi oluşturacaktır. Daha sonra halkın eline para geçtikçe devlet kendi sermayesini alarak şirketten çekilecektir.

Türkiye Değirmenciler Birliğinin kurulması *Buğday Birliğine* göre daha karmaşık görünmektedir. Zira ülkede bulunan bütün değirmenlerin, köy değirmenleri hariç, bir çatı altında toplanması gerekmektedir. Bu değirmenlerin tamamının ekonomik bir değeri olması devlet tarafından hepsinin satın alınmasını engellemektedir. Bu faktörler dikkate alınarak bir ekip oluşturulmasını ve bu ekibin değirmenlere fiyat takdir etmesini düşünmüştür. Bu fiyat karşılığında değirmen sahiplerine Türkiye Değirmenciler Birliği İttihadı TAŞ hisse senetleri verilecektir. Fakat bu sefer de hisse senedi istemeyen bir kesimin ortaya çıkma ihtimali vardır. O zaman devletin yapması gereken değirmen sahiplerine değirmenleri karşılığında bedeli kısa vadede mesela üç veya beş senede ödenmek üzere %7 gibi muayyen bir faizle hazine bonoları vermektir⁶²⁸. Bu sayede hem birliğe katılan değirmenler için hem de birliğe katılmak istemeyen değirmenler için bir çözüm yolu bulunmuştur.

Başar, devletin buğday organizasyonda küçük de olsa hissesini devam etmesi gerektiğini savunmaktadır. Bunu sağlaması için de *Değirmenciler Birliği TAŞ*'dan devletin %20 veya %30 hisse senedi alması gerekmektedir. Bunu bizzat kendisi yapabileceği gibi, *Buğdaycılar Birliği* aracılığıyla da yapabilir. Eğer birlik aracılığı ile yapılırsa satılan buğdaylardan elde edilen paraların bir kısmı ile bu alımın gerçekleştirilmesi en mantıklı yol olarak gösterilmiştir⁶²⁹. Buğday'ın ülke açısından çok önemli olması nedeniyle herhangi bir spekülasyona kurban gitmemesi lazımdır. Devletin elinde tuttuğu hisseler bu spekülasyonu önleyecektir.

Yukarıda verdiğimiz bilgilere ve Başar.'ın yazılarına göre buğday organizasyonunun uygulanışı özet olarak şu şekilde gerçekleşecektir: Hükümet buğday satın alacak ve bunları bir banka deposuna koyacak ve bedelinin yüzde 60'ına tekabül

⁶²⁷ Başar., "Buğday İşinde İnkılapçı...", s. 4.

⁶²⁸ Başar., "Buğday İşinde İnkılapçı...", s. 4-5.

⁶²⁹ Başar., "Buğday İşinde İnkılapçı...", s. 5.

edecek bir miktarı itibari yeni emisyon ile temin edecektir. Banka depolarına gitmiş olan buğdaylar; Değirmenciler Birliği tarafından muayyen bir fiyatla satın alınacaktır.

Başar, organizasyonun uygulanışını ve yapılması gerekenleri şu şekilde maddeleştirmiştir:

1. ... Türkiye’de buğday istihsalini tanzim için mümkün olduğu kadar bu ziraatı çok mahsul alınan mıntikalarda teksif etmeliyiz. Bu teksifi yaparken, mesele çok esaslı bir etüde tabi olmalı ve ecnebi mütehassıslardan istifade etmeliyiz.
2. ... Yeni yeni modern köyler tesisi, bu programla beraber halledilmelidir. Her köyde fenni aleti ziraiye deposu, mümkünse tamirhane, mahsulü ayıklayacak, temizleyecek tertibat ve birkaç köyde bir değirmen, tohum istasyonu saire gibi tesisat yapılmalıdır.
3. Sulama işleri de bu büyük programla hallolunmalı ve nüfusun teksifinde sulamanın kolay olacağı yerler tercih edilmelidir.
4. Türkiye’de mevcut tohumlar ıslah olunmak üzere esaslı tetkikata tabi tutulmalı ve behemehâl mütehassısların da muavenetiyle tohumlarımız üzerinde uğraşılmalıdır.
5. Ziraat yavaş yavaş sanayileştirilmeli ve köylülerin tarlaları, mümkün olan mıntikalarda traktörlerle ucuzca sürülmeli. Bu suretle bu işlerin büyük mikyasta yapılmasını temin olunmalıdır.
6. Mahsullerimiz muayyen tiplere göre tasnif edilmeli ve beynelmilel tanınmış hallere getirilmelidir.
7. Köylü mahsulünü, buğday organizasyonu tarafından, tayin edilecek fiyatla satabilmelidir.
8. Organizasyon bütün memlekette ekmek ve un ihtiyacını temin için ithal, sevk ve nakil, öğütme işlerini muayyen bir plana göre tanzim etmelidir. Organizasyon aynı zamanda memleketin muhtelif mıntikalarında un fiyatını tespit etmeli ve bu fiyatla unları firincılara, tüccarlara münhasıran kendisi satmalıdır.
9. Organizasyon, memleket istihsalatından fazla kalacak hububatın muhafazası ve harice ihracı tedbirlerini resen almalı ve mallara müşteri aramalı ve aynı

zamanda müteakip sene istihsalini, istihlak ve ihraç miktarlarına ve taleplerine nazaran kısmak veya çoğaltmak tertibatını da alabilmelidir⁶³⁰.

4. 5. 3. Organizasyonun Sağlayacağı Fayda

Yukarıda bahsettiğimiz gibi organizasyonun birinci hedefi çiftçiyi rahatlatmaktadır. Organizasyon sayesinde, Türk köylüsünü köy, kasaba ve şehirlerdeki ağaların, arazi sahiplerinin, tüccar ve faizcilerin ellerinden kurtarılması hedeflenmiştir. Ayrıca organizasyonun hayata geçmesi ile birlikte köylü, siyasi ve iktisadi haklarına, hürriyetine tam olarak kavuşmuş olacaktır..

Buğday organizasyonunun bir diğer önemli faydası ise ülkedeki para dengesini sağlaması olarak öngörülmüştür. Radikal önlemler alınarak buğday-para arasında bir denge kurulması sayesinde Türk parasının istikrara kavuşacağı düşünülmüştür.

Başar'a göre organizasyonun sağladığı önemli faydalardan birisi de örnek organizasyon olmasıdır. Ona göre, buğday organizasyonunun yakalayacağı başarı başka alanlar için de örnek olacaktır. Devlete ve ferde, birçok meselenin programlı hareket etmekle halledilebileceğini ve her işin rasyonel usullerle gelişebileceğini gösterecektir.

Başar, yapılacak organizasyonun devletçiliğin uygulanması için de gerekli olduğu görüşündedir. Devletçilik programının her maddesi, buğday organizasyonu ile tatbik kabiliyeti alabilecektir. İktisadi buhrana set çekmek, seri hamlelerle ilerlemek imkânı ortaya çıkacaktır. Başar, devletin kalkınması için de buğday organizasyonunun oluşturulması ve uygulanmasının birinci şart olduğunu söylemektedir⁶³¹. Başar'ın bu sözleri buğday organizasyonunun iktisadi devletçilik sistemi içerisinde ne kadar hayati bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Son olarak Başar, işin devlet açısından önemini vurgulamaktadır. Vergi üretimden değil tüketimden alınmalıdır. Bütün halktan alınabilmesi için de ekmeğe vergi getirilmesi en uygun yol olacaktır. Başar, ekmek üzerine 2 kuruş vergi konulduğu takdirde ortaya çıkacak geliri yıllık 40 milyon lira olarak hesaplamıştır. Bu rakam o dönem bütçesi için mükemmel denebilecek bir miktardır. Zira devlet o dönemde sayım

⁶³⁰ Başar., "Buğday, Türkiye'nin...", s. 9-10.

⁶³¹ Başar., "Buğday, Türkiye'nin...", s. 9.

vergisinden 15 milyon, arazi vergisinden 7.5 milyon, kazanç vergisinden 13 milyon ve musakkafat vergisinden 8.5 milyon lira gelir elde etmektedir. Bu vergilerin toplamı 44 milyon olmasına rağmen devletin vergiyi almak için ettiği masraf 10 milyon lirayı bulmaktadır. Şu hâlde vergilerden devletin eline geçen miktar ancak 34 milyon liradır. Buğday organizasyonunun gerçekleşmesi ile devlet neredeyse hiç masraf etmeden vergilerden aldığı miktarın üzerinde bir varidat elde edecektir⁶³². Kalkınma hamlesine girmiş ve ciddi miktarlarda paraya ihtiyacı olan Türkiye için bu para çok önemli meselelerin kendiliğinden çözülmesini sağlayacaktır.

Başar'a göre ekmekten alınacak verginin pek çok getirisi olacaktır. Öncelikle buğday üretimine göre her yıl dalgalanma gösteren ekmek fiyatlarının sabitlenmesi sağlanacaktır. Buğday üretiminin miktarına göre bölgeler arasında farklı ekmek fiyatları belirlenebilecektir. Bu sayede ekmekten alınan verginin adaletli bir şekilde alınması sağlanacaktır. Buğday üretimi artacak, buğday üzerinden yapılan spekülasyonların da önüne geçilecektir. Buğday ithalatı önlenecek ve buğdayın stok yapılması sağlanabilecektir⁶³³. Başar'a göre ekmekten alınan vergi ekmeği pahalandırmayacak, fiyatını muhafaza ederek fakirlerin daha rahat bir şekilde ekmeğe ulaşmasını sağlayacaktır.

Buğday organizasyonu, hızla yükselen Ahmet Hamdi. Başar'ın sonunu hazırlamıştır. Atatürk ile çıktığı gezi boyunca üzerinde çalıştığı ve bir rapor hâline getirdiği organizasyon fikrini Mustafa Kemal'e arz etmeye çalışmıştır. Fakat bu konuda başarılı olamamıştır. Bunu başaramamasının en büyük nedeni Mustafa Kemal'e, Başar.'ın fukaranın yiyeceği olan ekmeğe vergi koymak istediğinin iletilmesidir. Raporunu Gazi'ye okumayı başaramayan Başar, Recep Peker başkanlığında yapılan toplantıda kendisine bu durum bildirilmiştir⁶³⁴. Başar, fukaranın yiyeceği olan ekmeğe vergi koymayı teklif eden kişi olarak kötü bir ün yapmıştır. Gezi dönüşünde bakan olması dahi gündemde olan Başar, unutulmaya terk edilmiştir.

Başar, unutulmamak için elinden geleni yapmış ve hazırladığı raporu Mustafa Kemal'e göndermiştir. İktisadi Devletçilik kitabının ilk cildi olan bu kitap Ankara.'da herhangi bir yankı uyandırmamıştır. Bunun üzerine kitabın baskısını yapan Başar bu

⁶³² Başar., *Atatürk'le...*, s. 79.

⁶³³ Başar., *İktisadi Devletçilik*, C. I, s. 171.

⁶³⁴ Başar., *Atatürk'le...*, s. 99.

sefer de kitabı olarak Yalova'da bulunan Mustafa Kemal'i görmeye gitmiştir. Sofraya davet edilmesine rağmen kendisine iktisadi hiçbir konuda danışılmamıştır⁶³⁵. Bu görüşme sonunda Başar, Mustafa Kemal ve diğer önemli yöneticilere bu şekilde ulaşmayı başaramayacağını anlamıştır.

Ahmet Hamdi. Başar, karakter olarak çabuk umutsuzluğa düşen birisi değildir. Atatürk'ten umduğu ilgiyi görememesi fikirlerinden vazgeçmesine sebep olmamıştır. Şubat 1932 tarihinde CHP tarafından mali güçlüklerle çare bulmak için yirmi kişilik bir heyet oluşturulmuştur. Başar, bunu fırsat bilerek buğday ve vergi meselesi hakkındaki görüşlerini yeniden ortaya koymuştur. 21.02.1932 tarihinde uzun bir mektupla buğday davası hakkındaki görüşlerini İsmet İnönü'ye bildirmiştir. Fırka encümenine çağırılarak dinlenmesini istemiştir⁶³⁶. Fakat bu isteği de sonuçsuz kalmıştır. Ankara açık bir şekilde kendisine köşesine çekilmesini hissettirmiştir. Başar buna rağmen mücadelesinden vazgeçmemiştir.

Gazeteler vasıtasıyla buğday meselesini gündemde tutmaya çalışsa da bir müddet sonra gazeteler de konuya ilgilerini kaybetmişlerdir. Bunun üzerine Başar, son bir gayretle Mustafa Kemal'e tekrar ulaşmaya çalışmıştır. Mart ayı içerisinde bir mektup yazarak Atatürk'ten kendisini dinlemesini istemiştir. Fakat dinlenmek yerine kendisinden fikirlerini yazılı olarak göndermesi istenmiştir. Ahmet Hamdi. Başar, 167 sayfalık bir rapor hazırlayarak Ankara'ya göndermiştir⁶³⁷. Tahmin edileceği üzere bu rapordan da herhangi bir sonuç çıkmamıştır.

4. 6. Ziraat İnkılabı

Ahmet Hamdi. Başar, Türkiye'nin büyük gayretlerine rağmen ziraat ülkesi olmaktan kurtulamadığı kanısındadır. Ona göre Türkiye'nin yapması gereken bir yandan sanayiye geliştirmeye çalışırken diğer yandan da mevcut ekonominin bel kemiği ve halkın büyük bölümünün geçim kaynağı olan ziraatin gelişmesini sağlamaktır.

Türkiye ile ilgili yaptığı çalışmalar sonucunda ülke nüfusunun %80'inin ziraat vasıtasıyla geçimini sağlamasına rağmen ülke ziraatinin çok geri olduğu kanaatine

⁶³⁵ Başar., *Atatürk'le...*, s. 125-130.

⁶³⁶ Başar., *Atatürk'le...*, s. 135.

⁶³⁷ Başar., *Atatürk'le...*, s. 138-140.

varmıştır. Ona göre, ziraatte uygulanan teknik ve usuller son derece iptidaidir. Avrupa'nın on yedinci yüzyılda kullandığı tekniklerle üretim yapılmaya çalışılmaktadır. Modern tekniklerin kullanılması hâlinde zirai alanda çalışan kişi sayısının üçte biri ile mevcut üretimin iki mislisini elde etmek mümkündür⁶³⁸. Bu tespit ülkenin sahip olduğu tarım potansiyelini kullanamaması açısından önemlidir.

Ahmet Hamdi. Başar, zirai alanda kalkınmanın sağlanabilmesi için de kendisine göre bir strateji belirlemiştir, bu stratejiye göre yapılması gerekenleri şu şekilde sıralamıştır:

1. Nüfusumuzun çoğunun iş ve geçim konusu olan hububat ve bilhassa buğday ve arpa ziraatini tekniğin en son haddine kadar faydalanılarak, bu işe en uygun bölgelerde, en geniş ölçüde istihsale gitmek. Toprağın ıslahı, tohumların ıslahı, sulama, depolama, taşıma, piyasalara sevk etme işleri de dâhil olduğu halde, bunu milli bir plana bağlamak.
2. Buğday ve arpa ziraatinin milli plana bağlanması, bu işe en uygun olan bölgelere ve topraklara münhasır kalacaktır. Bu organizasyon sayesinde maliyetin çok aşağı seviyeye inmesi ve bu sahada çalışan insan gücünün mühim kısmının, belki 3-4 milyon insanın serbest kalmasını intaç edecektir. Bu sahada devlet yatırımına ihtiyaç vardır. Memlekette hububat fiyatları, hayvanla ziraat yapan çiftçiye idare edecek seviyede, herhalde bugünkünden düşük olmayan bir had altında tesbit edilecektir. Milli plana giren istihsalin fiyat farkları devlete intikal etmelidir. Bu ya devlet çiftliklerinin karı şeklinde veya vergilendirme kanalıyla sağlanır. Küçük çiftçi için de bu rejim, ayrıca bir himaye teşkil eder.
3. Tarlayı bir sınaî işletme konusu haline koymak, memlekette tekniğin ve sanayinin de gelişmesine yol açar. Biz, bu temele dayanan bir kalkınmaya girişsek, bugün atıl ve yarı işsiz olan köylü nüfusumuzun mühim bir kısmını sanayi sahasında kullanmaya ve hatta işçi sıkıntısı çekecek duruma girmeye hazırlanmalıyız⁶³⁹.

⁶³⁸ Başar., "Zirai Kalkınma", *BD*, 1 Temmuz 1962, S. 4, s. 11.

⁶³⁹ Başar., "Zirai Kalkınma", s. 13.

Başar'ın stratejisi basit gözükmetedir. Stratejinin uygulanmasında en önemli rol yine devlete düşmüştür. Yeni teknolojilerin uygulanması ve ürünün en fazla verim sağlayacağı bölgede yetiştirilmesini sağlamak amacıyla millî bir plan oluşturulması vazifesi devlete bırakılmıştır. Fakat devletin üzerine bırakılan en büyük vazife zirai alandaki modernleşmeden sonra ortaya çıkacak büyük bir işsiz ordusunun istihdamını sağlamaktır.

Başar'a göre zirai alandaki kalkınma sınai alandaki kalkınmayı zorunlu kılacaktır. Zirai alanda yapılan yenilikler sayesinde köylünün mühim bir kısmı makinist, teknisyen, işçi olarak çalışacaktır. Teknik bilgi ve seviyesi yükselecektir. Başlıca hububat istihsalinin devlet planına alınması, bu sahada yarı işsiz hâlinde senede ancak 70-80 gün çalışmakla yetinen milyonlarca nüfusa yeni iş sahaları açmak için devleti de yatırım yapmaya, özel teşebbüs ve sermayeyi de teşvik etmeye sınai işletmeler kurmaya zorlayacaktır⁶⁴⁰. Başar'ın görüşleri tatbik imkânı bulamamış olmasına rağmen teorikte başarıya ulaşma ihtimali var gözükmetedir. Basit bir şekilde zirai üretimin arttırılması için tedbir alınacaktır. Üretimin artması ekonominin güçlenmesine yol açacaktır. Bu sayede devlet yatırımlar yaparak sınai kalkınmayı sağlayacak ve zirai alandaki makineleşme sonunda işsiz kalacak çiftçileri sınai alanında istihdam edebilecektir.

4. 7. Para Meselesi

4.7.1. Altın Karşılığı Para Meselesi

Ahmet Hamdi. Başar'ın üzerinde durduğu en önemli konulardan biri altın karşılığı para konusudur. Özellikle 1928 buhranı sırasında Türk lirasının yaşadığı sarsıntı Başar'ı yeni bir para sistemi oluşturma çalışması yapmaya sevk etmiştir.

Başar, altın esasına göre ve uluslararası mahiyette para kombinezonlarının, altına sahip ülkelerin hâkimiyetini uluslararası garanti altına almak ve canlandırmak olarak görmektedir. Altın karşılığı parayı ekonomik buhranın sebebi olarak gören Başar, buhranı sona erdirmek için bu memleketlerin altın üzerindeki haklarından fedakârlık etmesi gerektiği görüşündedir⁶⁴¹.

⁶⁴⁰ Başar., "Zirai Kalkınma", s. 14.

⁶⁴¹ Başar., "Altına Hücum", *Kooperatif*, Mayıs 1933, S. 12, s. 4.

Ülkelerin zenginliklerinin altınla ölçülmesi Başar’a göre büyük bir hatadır. Böyle bir durumda iktisadi teşkilatlanmasını yeni yapan ülkelerin altın biriktirmek gibi bir şansları yoktur. Yeni kurulmuş ve iktisadi teşkilatlanmasını yeniden yapmaya çalışan Türkiye’nin yapması gereken altın biriktirmek yerine fazla ihracat kıymetlerini, halkın tasarruflarını, hariçten bulunabilecek her türlü krediyi ancak üretim hareketlerini çoğaltmak, teknik gelişmelerden ülkeyi istifade ettirmek amacıyla ithalat yapmaya ayırmalıdır. Böyle bir durum içerisinde Türkiye halkının fedakârlığı ile elde ettiği variyeti altına yatırması büyük bir hatadır. Altın biriktirebilecek devletler, her şeyi yapmış, satın alacak başka şeyi kalmamış olanlardır⁶⁴². Oysa Türkiye’nin daha pek çok şeye ihtiyacı vardır. Bu nedenle altın stoku yapmak Türkiye’nin yapacağı son şey olmalıdır.

Aslında liberal sitemin miktar nazariyesine göre, bir memlekette altın fazla toplanırsa, orada eşya fiyatları yükselecek, bundan dolayı o memlekette daha ucuz yerlerden eşya ithalatı olarak altın tekrar dağılacaktır. Başar bu nazariyeyi hayalcilerin ilmin otoritesinden faydalanarak bütün dünyayı kandırmak ve ellerindeki altınları toplayıp, herkesin eline bir sürü borç senedi vermek olarak nitelemiştir. Bu sayede altın, mübadele vasıtası, eşyanın kıymet ölçüsü olmak vasfıyla beraber az gelişmiş devletleri istismar vasıtası da olmuştur⁶⁴³. Bu nazariyeyi çürütmek için Başar, mevcut durumu şu şekilde izah etmiştir:

“Şimdi bu iki memleket (Fransa ve Amerika) haricinde, hiçbir memlekette mübadelenin icap ettirdiği kadar altın yoktur. Filhakika bu memleketin, Fransa ve Fransa’nın nüfusu bütün dünya nüfusunun ancak onda biridir; hâlbuki ellerindeki altın, bu miktardan tam altı defa fazladır.

... altın bütün milletler için para mikyası kabul edilince Amerika ve Fransa’nın hazinelerinde toplanmış olan altınlar diğer milletlerin mübadele vasıtasını teşkil etmek üzere, dünyaya tekrar yollanacak! Fakat miktar nazariyecilerinin düşündüğü gibi, o

⁶⁴² Başar., “Altına Hücum”, s. 5.

⁶⁴³ Başar., *Değişen Dünya*, s. 94.

memleketlerden mal ithali şeklinde değil, faizli borç şeklinde tekrar aynen iade olunmak üzere.”⁶⁴⁴.

Başar, sanayileşmesini çok önceden tamamlamış birkaç devletin işine yarayan ve bu devletlerin dünyanın geri kalanını sömürme aracı olarak altın karşılığı para sisteminin hemen değiştirilmesi gerektiği kanısındadır. Ona göre, para olduğundan farklı bir boyuta taşınmıştır. Aslında para sadece mübadele vasıtasıdır ve ürünlerin birbiriyle değişimini sağlayan bir araçtır. Para değişim vasıtası olduğu hâlde liberal sitem içerisinde iktisadi mekanizmanın dışında bırakılmış ve ayrı bir varlık olarak düşünülmeye başlamıştır. Bu uygulama yanlış bir uygulamadır. Para miktarı üretim miktarına göre belirlenmelidir. Ne kadar üretim varsa, o kadar da para var olmalıdır⁶⁴⁵. Başar mükemmel parayı ise şu şekilde tarif etmektedir:

“...bizce doğru, sağlam ve karşılıklı para bir memlekette istihallerin kıymet yekûnları ile karşılaşan bir paradır. Para mekanizmasının istihsal münasebetleri haricinde müstakil ve başlı başına bir mevcudiyet halinde telakki olunmasını bu günkü dünya buhranının başlıca amili olarak görmekteyiz”⁶⁴⁶.

Başar, altın karşılığı para politikasının iflas ettiğini öne sürmektedir. Bir zamanlar serbest mübadele için otomatik bir düzenleyici olarak görülen altının daha sonraları mübadeleyi durduran ve milletleri kendi kabukları içine sokan bir politika hâlini aldığı görüşündedir. Ülkeler, üretimlerini dışarıya satmak için büyük bir gayret içerisine girerken, sahip oldukları altınları kaybetmemek için dışarıdan herhangi bir şey alma konusunda çok dikkatli davranmaktadırlar. Bu durum, toplanan altınların hareketsiz ve cansız bir şekilde saklanmasına neden olmaktadır. Bundan dolayı da milletler arası ticaret durma seviyesine gelmiştir. Ticaretin yeniden canlanması ve hacminin genişlemesi için altının mübadele dışında bırakılması gerektiği görüşündedir⁶⁴⁷. Başar, bu görüşünde haklı görünmektedir özellikle sanayileşmiş ülkeler ticaretteki üstünlüklerini kullanarak dünya üzerindeki altınların büyük

⁶⁴⁴ Başar., “Altına Hücum”, s. 3.

⁶⁴⁵ Başar., “Altına Hücum”, s. 6.

⁶⁴⁶ Başar., “Altına Saltanatı Yıkılıyor”, *Kooperatif*, Temmuz 1933, S. 14, s. 4.

⁶⁴⁷ Başar., *Para ve İnkılap*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1936, s. 7.

çoğunluğuna sahip olmuşlardır. Altınlar stok yapıldığı için dolaşıma da çıkamamaktadır. Bu durum para sıkıntısına, para sıkıntısı da buhranlara yol açmaktadır.

Başar, özellikle yeni kurulan devletlerin altın karşılığı para politikasından uzak durması gerektiğini savunmaktadır. Bu politikanın uygulanması hâlinde bu tür devletlerin dünya devleri karşısında hiçbir şanslarının olmayacağı görüşündedir. Yeni olduğu için ülkesinde yapması gereken pek çok iş varken onlar parasızlık yüzünden elleri kolları bağlı bir şekilde beklemek zorunda kalacaklardır. Ne para bulmak ne de bu durumu değiştirebilecek tedbirler almak mümkün olmayacaktır⁶⁴⁸. Bu devletler için tek bir olasılık kalacaktır o da altın stoku olan ülkelere borç almak. Borç altın karşılığı alındığından ödeme sıkıntıları devletleri içinden çıkılmaz bir duruma sürükleyecektir.

4.7.2. Türkiye’de Para Meselesi

Türkiye’nin durumu yukarıda bahsettiğimiz, yeni yeni kendisini toparlamaya çalışan ve bir sanayi oluşturmak için gayret eden ülke görünümündedir. Başar, Türkiye’nin altın karşılığı para politikasını benimsemesinin kesinlikle hata olduğu görüşündedir. Ona göre, Türkiye, altın karşılıklı para politikasını uygulamaya çalıştığı müddetçe, çoğalmasi gereken kendi mübadele sahasını daraltmak mecburiyetinde kalacak ve buhrana düşecektir⁶⁴⁹.

Başar, Türkiye’nin yapması gereken pek çok iş olduğu ve bu işler için de paraya ihtiyaç olduğunu bildiğini söylemektedir. Ona göre, mevcut düzen içerisinde para bulmanın tek yolu ülkedeki altın miktarını arttırmaktır. Bunun da iki yolu vardır. Ya ihracatı fazlaştırıp bunun fazlası ile dış piyasalardan altın almak ve yahut dış piyasalardan istikraz yaparak mukabilinde altın satın almak. İhracat fazlası ile altın almak, birçok seneler için yapabilecek iş değildir; çünkü böyle bir fazla elde edilse bile buna altın değil memleketin ihtiyacı olan makine, teknik vasıtalar ve müdafaa aletleri satın alınmalıdır. Dış piyasalardan ödünç para alıp bununla altın stokunu çoğaltmak meselesi ise hayalden öteye geçemeyecek bir düşüncedir. Aradan geçecek süre içerisinde altın borcunu ödemek şöyle dursun faizini ödemek bile mümkün

⁶⁴⁸ Başar., *Para ve...*, s. 11.

⁶⁴⁹ Başar., “Altına ve Para Meselesi”, *Kooperatif*, Ağustos, 1933, S. 15, s. 2.

olmayacaktır⁶⁵⁰. Başar'ın tespitine göre yeni kurulan devletlerin mevcut para düzeni içerisinde hayatta kalmaları mümkün değildir.

Ona göre, Türkiye, tarım, turizm, sanayi, maden açısından mümbit bir ülkedir. Fakat bu zenginliklerini kullanmak için yeterli sermayeye sahip değildir. Kuruluşundan 1936 yılına kadar yaptığı işlerin toplam tutarı olan 500 milyon lira, ziraat müstahsilleri ve işçilerin fedakârlığı ile elde edilmiştir. Bu kesimlerin istismarı artık mümkün değildir. Fakat devlet işlerinin yürüyebilmesi için de paraya ihtiyaç vardır. Bu para işçi ve çiftçiden alınmazsa nereden alınmalıdır? Devlet, bu ihtiyacı karşılayacak kadar zengin değildir. Sanayi zümresi de bu giderleri karşılayacak kadar güçlenmemiştir. O halde ülkenin ihtiyacı olan para nasıl elde edilmelidir?⁶⁵¹

Eldeki olanakların yetersiz olduğu durumlarda planlı hareket etmek hem maddiyattan hem de zamandan büyük tasarruf edilmesini sağlayabilir. Bu nedenle Başar'ın da Türkiye'nin para politikası ile ilgili olarak ortaya attığı ilk fikir, ülkenin iktisadi sistemi, bir iş ve istihsal planına ve o plana uyarak istihsal kıymetleri ile karşılaşan bir para ve kredi siyasetine geçiş yapmasıdır⁶⁵². Bunun için de en uygun yolu üretim karşılığı para sistemi olarak göstermiştir.

Başar'a göre altın karşılığı para yerine üretim karşılığı para sistemine geçilmesi dünyaya farklı bir yön verecek ve iktisadi buhranı sonlandıracaktır. Böyle bir durumda Türkiye'nin de üretim karşılığı para politikasını bir an evvel benimsemesi lazımdır. Bu durumda Türkiye paraya karşılık hangi üretimi göstermelidir? Başar, bu konuda en uygun üretimi buğday olarak görmektedir⁶⁵³. Bunun sebebini de Türkiye'deki toplam üretim içerisinde buğdayın önemli bir yere sahip olmasını göstermektedir.

⁶⁵⁰ Başar., *Para ve...*, s. 23-24.

⁶⁵¹ Başar., *Para ve...*, s. 14-21.

⁶⁵² Başar., *Para ve...*, s. 91.

⁶⁵³ Başar., *İktisadi Devletçilik*, Matbaacılık ve Neşriyet Türk Anonim Şirketi, İstanbul., 1933, C. II, s. 180-211. Aslında Ahmet Hamdi. Başar.'ın altın yerine tavsiye ettiği sadece buğday üretimi değildir. "Para ve İnkılap" adlı eserinde para meselesini ve inkılabın alması gereken tedbirleri geniş bir biçimde inceleyen Başar, buğday ve pamuk karşılığı parayı örnek olarak vermiştir. Daha sonra görüşü buğday üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu durum Başar'ın daha öncelerdeki yayınları neticesinde buğday meselesine olan duyarlılığı ve buğdayın ülkede en fazla üretilen ürün olmasıdır. Başar'ın yeni para sistemi, pamuk ve buğday karşılığı para görüşleri hakkında geniş bilgi için bkz. Başar, *Para ve...*, s. 86-118.

Başar, Türkiye'nin para ihtiyacını, üretim karşılığı para sistemine geçerek çözmeyi hedeflemektedir. Türkiye, ihtiyacı olan parayı üretimini arttırarak kolayca yapabilecektir. Ülkede üretimi en kolay arttırılabilecek ürün ise buğdaydır. Zaten buğday organizasyonu hayata geçirilerek ürün artışı da sağlayabileceğine göre Türkiye için en ideal para politikası buğday karşılığı para gibi görünmektedir. Bu sayede para çoğalacak ve mübadele hızlanacaktır. Başar'ın planı iki sene içerisinde mevcut durumda tedavülde bulunana paranın iki katını tedavüle sokmaktır. Beş sene içerisinde ise bu nispetin dört misline çıkmasını hedeflemektedir⁶⁵⁴. Başar paranın çoğalması ile ticaretin canlanmasını hedeflemektedir.

Başar'ın bu görüşüne tepkiler gelmiştir. Paranın artmasının enflasyona sebep olacağı düşünülmektedir. Başar, bu iddiayı kesin bir dille reddetmektedir. Ona göre, bu sistem asla bir enflasyon değildir. Enflasyon karşılıksız para çıkarmak, piyasa ihtiyaçlarından fazla parayı sürerek kıymetini düşürmek demektir. Hâlbuki Türkiye'nin gitmesi lazım gelen yeni para yolunda, evvela para çıkarılmayıp ihtiyaçlar yaratılacağından piyasanın yükselen ihtiyaçlarına mukabil para çıkarılacağından bunun enflasyonla alakası yoktur. Bilakis bu para sistemi altın karşılıklı para sisteminin yaptığı, bazen kredi enflasyonları, bazen de bir nevi deflasyon neticesini doğurmayacağından ikide bir finansal buhranlara veya devalüasyon denilen para düşürmelerine ihtiyaç görülmez. Devalüasyon eşya ve para kıymetleri arasında hâsıl olan açıklığı ayarlama hareketidir⁶⁵⁵. Başar'ın tavsiye ettiği sisteme göre bu ayar otomatikman gerçekleşecek ve böyle sarsıntılar yaşanmayacaktır.

Başar'ın para politikası alanındaki görüşleri, diğer görüşlerinde olduğu gibi, hükümet cephesinde pek bir etki yapmamıştır. Başar'ın kendine özgü oluşturduğu sistem diğer fikirleri gibi ortada kalmıştır.

4. 8. Vergi Siyaseti

Vergi, kelime manası olarak, kamusal hizmetlerin gerektirdiği giderler ile kamu borçları dolayısıyla ortaya çıkan yükleri karşılamak amacıyla, devletin egemenlik

⁶⁵⁴ Başar., *Para ve...*, s. 116.

⁶⁵⁵ Başar., *Para ve...*, s. 116-117.

gücüne dayanarak karşılıksız olarak, gerçek ve tüzel kişilerden cebri olarak aldığı parasal değerler anlamına gelmektedir⁶⁵⁶.

Vergi, özellikle yeni kurulmuş ve çok fazla gelir kaynağı olmayan devletlerin en büyük geliridir. Devlet, bu gelir sayesinde ülkeyi kalkındırmaya ve halka hizmet götürmeye çalışır. Türkiye Cumhuriyeti ilk kurulduğu yıllarda gelirleri sınırlıdır. Kapitülasyonların etkisinin devam etmesinin yanında yabancı sermaye hemen hemen ülkenin kâr getirebilecek her alanında faaliyet göstermektedir. Sanayi yok denecek seviyededir. Tarım ise ilkel yöntemlerle yapılmaya çalışılmaktadır. Bütün bunların yanında Türkiye Cumhuriyeti Osmanlıdan pek çok alanda olduğu vergi alanında da Orta Çağ kalıntısı, dağınık bir vergi sistemi devralmıştır⁶⁵⁷. Böyle bir durumda ülkenin ihtiyacı olan parayı sağlamak iyice güç görünmektedir. Ahmet Hamdi. Başar'ın iktisadi bütün konularda olduğu gibi halkı incitmeden onlardan vergi toplanması hususunda da görüşleri vardır.

Başar'ın bütün görüşlerinde öne sürdüğü ortak düşünce Türkiye'nin kendine özgü bir yapısının olduğudur. Ona göre, Avrupa'dan alınan ne olursa olsun, hangi alanda olursa olsun tam bir verim sağlamayacaktır. Türkiye'nin her alanda kendi şartlarına göre fikirler geliştirmesi şarttır. Başar, vergi hususunda da aynı görüşü savunmaktadır⁶⁵⁸. Kendine özgü vergi usulünün belirlenmesi ile vatandaş zor durumda bırakmadan en fazla vergiyi almak mümkün olacaktır.

Batı'nın modern vergi prensiplerini ve kanunlarını, gerek aynen gerekse ülke bünyesine uydurarak tadil yolu ile alınamamasının başlıca sebebinin, kapitalizm devrinin muhtelif dönemleri arasında Batı ile Türkiye arasında mevcut büyük farktan ibaret olduğu kanaatindedir⁶⁵⁹. Türkiye, Batı'nın geçirdiği bütün medeniyet dönemlerini geçirmemiştir. Bu nedenle Batı'nın vergi sisteminin Türkiye'ye uyması mümkün değildir.

Başar, Batı'da alınan vergiler ile Türkiye'de alınan vergiler karşılaştırılırken ciddi yanlışlıklar yapıldığı fikrindedir. Bu yanlışlıkları şu şekilde ifade etmektedir:

⁶⁵⁶ Nihat Sayar, *Kamu Maliyesi*, Sermet Matbaası, İstanbul. 1975, s. 50.

⁶⁵⁷ Halil Nadaroğlu, *Kamu Maliyesi Teorisi*, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul. 1998, s. 397.

⁶⁵⁸ Başar., "Vergi Reformu Nasıl Olur?", *BD*, 1 Haziran 1962, S. 3, s. 23.

⁶⁵⁹ Başar., *Vergi Reformu ve Kalkınma Davamız*, Kenan Matbaası, İstanbul., 1947, s. 15.

- a) *Mukayesesi yapılan memleketler, liberal ekonomi temeline dayanırlar. Oralarda hemen bütün mili gelir kaynakları fertlerin elindir ve miktarları mahdud olan mali inhisarlar dışında, devletin büyük kar sağlamak ve sermaye toplamak maksadıyla yaptığı işletmeler yoktur.*
- b) *İkinci hatta da büyük bir ölüm dirim harbine girmiş, bütün milli servetlere ve kaynaklara bu zaruretle el koymaya hak kazanmış olan memleketlerdeki vergi yükü ile mukayeseler yapılmalıdır. Bu noktanın sıhhatli bir netice elde etmeye imkân vermeyeceği şüphesizdir.*
- c) *Milli gelirden yüzde nispetinde vergiye düşen kısmın bulunarak muhtelif memleketler arasında yapılan mukayeseler de, kategorilerin aynı olmaması yüzünden, yanlıştır ve gayri ilmidir.*
- d) *Nihayet en mühim faktör olarak tekniğe ve enerjiye tahakküm güçleri karşılaştırılmadan yapılacak mukayeselerin bir mana ifade edemeyeceğine şüphe yoktur.”⁶⁶⁰.*

Türkiye en az vergiye tahammülü olan memleket iken, millî gelir kaynakları zengin olan memleketlerle kıyaslanması hatadır. Bu nedenle Türkiye’nin yapması gereken kendi millî vergi sistemini oluşturmaktır.

4.8.1. Türkiye’de Uygulanan Vergi Sisteminin Eksiklikleri

Türkiye’de modern vergilerin tatbikatı, Cumhuriyet’ten sonra, aşarın kaldırılmasıyla başlamış sayılabilir. Bundan sonra gerek aşarın yerini alacak yeni vergiler koyma ve gerekse vergileri modernize etmek için çalışmalar yapılmıştır⁶⁶¹. Bütün çalışmalara rağmen vergi sisteminden istenilen sonuç elde edilememiştir.

⁶⁶⁰ Başar., *Vergi Reformu...*, s. 29,30.

⁶⁶¹ Gülay Akgül Yılmaz, “Türkiye’de 1923-1938 Dönemi Maliye Politikası Uygulamaları, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, C. XXVII, S.II, s. 307-312.

Başar, öncelikle aşarın kaldırılmasına karşı bir görüş içerisindedir. Aşarın ilkel bir vergi olduğunu kabul etmesine rağmen gerek devlet gelirleri içerisindeki yüksek oranı⁶⁶² gerekse halkın alışmış olduğu bir vergi olması nedeniyle bir müddet daha devam ettirilmesinden yanadır. Başar'ın diğer bir eleştirisi ise aşar yerine getirilen yeni vergiler üzerinedir. Ona göre, aşarın yerini doldurması için önce Fransa vergi sistemi, 1948'de de Amerikan ve Alman vergi sistemleri örnek alınmıştır. Fakat bu sistemler ülke şartlarına uydurulmaya çalışıldığı için kuşa dönmüş ve gerek mükellefler, gerekse hazine açısından şarklı bir vergi usulü olmaktan kurtulamamıştır. Halk ve hatta maliye de bu vergilere bir türlü alışmamıştır⁶⁶³. Vergilere olan bu yabancılaşma beraberinde vergilerin düzgün ve zamanında toplanmasını engelleyeceği gibi, memurların sistemi yadırgamasından dolayı da yanlış hesaplamalara yol açacaktır.

Başar, ülkenin vergi sisteminin bozuk olduğu görüşündedir. Başar'ın en çok eleştirdiği konu vergilerin dolaylı alınması yerine doğrudan vergi olarak alınmasıdır⁶⁶⁴. Yaptığı tesbitlerde Türkiye'de vergilerin %25'inin doğrudan vergi olarak alındığını, bu nedenle de ziraatla uğraşan halkın zor duruma düştüğünü görmüştür. Ona göre, vergi sistemi adaletsizdir. Bu adaletsizliği şu şekilde ifade etmektedir:

“...sermayenin ve hâsılatı gayrisafiyeinin maktu bir vergiye tabi tutulması, ancak ve münhasıran ziraat istihsaline, çiftçi sınıfa aittir. Çiftçinin başlıca istihsal sermayesi, tarla ve hayvandır; sanatkârın fabrika ve makinedir; tüccarın ticaret eşyası ve paradır. Ziraat sınıfından maada hangi sınıf sermaye üzerinden, değil yüzde (6) dan başlayarak yüzde (60) a kadar, hatta yüzde (1) nispetinde bir vergiye tabidir; Fabrikatörün ödediği sıfırdır; tüccarın ise ancak kazancıdır; yani hâsılatı gayri safiye değil, hâsılatı safiye vergisidir. Hayvan müstahsilinden hâsılatı gayri safiyeden yüzde (50) ye yakın

⁶⁶² 1924 yılında köylerden alınan verginin bütün vergilere oranı %27.5 civarındadır. Köy vergilerinin % 21.3'ünü ise aşar vergisi oluşturmaktadır. O dönemde şehirlerden alınan verginin %5.5 olduğu göz önüne alındığında aşarın ülke ekonomisi içerisindeki yeri daha iyi anlaşılmaktadır. Dilek Göze Kaya, Ayşe Durgun, “1923-1938 Dönemi Atatürk'ün Maliye Politikaları: Bütçe ve Vergi Uygulamaları, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs 2009, S. 19, s. 241.

⁶⁶³ Başar., “Vergi Reformu Nasıl Olur?”, *BD*, 1 Haziran 1962, S. 3, s. 23.

⁶⁶⁴ Basit bir tanım yapmak gerekirse, doğrudan vergi kazanç üzerinden alınan vergidir. Dolaylı vergi ise harcamalardan alınan vergilerdir.

vergi alınırken, tüccar sınıfından hâsılatı safiyeden en çok yüzde (10-15) bir nispet dâhilinde vergi alınmaktadır.”⁶⁶⁵.

Başar, vergilerin özellikle çiftçiler ve işçilerin aleyhine olduğu görüşündedir. Mevcut vergi sistemi ile üreticilerin ağır bir vergi yükü altında olmasına ve sermayelerinin bir kısmını vergi olarak devlete ödemesine rağmen çok büyük sermayelere sahip bazı kimselerin bir işçi kadar dahi vergi ödemediği görüşündedir. Ona göre, yüksek kazanç sağlayan kişiler daima vergiden kaçmak yolunu bulmaktadırlar. Yüz binlerce liralık iş yapan bir fabrikatör teşviki sanayi kanundan istifade ederek kazancından on para vergi vermemesine mukabil, o fabrikada ancak boğaz tokluğuna çalışan birçok işçi muntazaman vergi vermektedirler⁶⁶⁶. Ona göre sadece bu neden bile vergi sisteminin yenilenmesini gerektirmektedir. Uygulanan vergi sistemi tamamen adaletsizdir.

Başar, mevcut vergi sisteminin sanayi alanında da istenilen gelişmeye engel olduğu görüşündedir. Ziraat için aşar vergisi ne ise sanayi için de muamele ve üretim vergisinin aynı manaya geldiğini düşünmektedir. Vergi sisteminde radikal değişiklikler yapılmadığı takdirde sanayinin gelişmesinin mümkün olamayacağını iddia etmektedir⁶⁶⁷. Başar'ın vergi sistemine getirdiği bütün eleştiriler vergi sisteminde reform yapılması gerektiği sonucuna ulaşmaktadır.

Başar, vergi sisteminin zamanın getirdiği şartlara göre yenilenmemesini de eleştirmektedir. Ona göre devlet, zamanın ilerlemesi sonucunda ortaya çıkan değerlerden alması gereken vergiyi almamaktadır. Bunlardan ilki ziraat alanındadır. Makineleşme ile giderlerini kısan, gelirlerini yükselten çiftçilerden ek vergi alınmamaktadır. Makineli tarım yapanlardan ek vergi alınmalıdır. Diğer bir husus aşırı değerlenen gayrimenkullerdir. Daha önce değeri düşük iken yanından yol geçmesi, yanına fabrika ya da devlet binası yapılması ile değeri beş altı misli artan gayrimenkul ve arsalardan ek vergi alınmasıdır. Son olarak ise amme hizmetlerinin bir kısmının ücretlendirilmesi gerekmektedir. Örneğin köprü olmayan bir yerde kamyonlar ve insanlar salcılara para vererek karşıya geçerken köprü yapıldıktan sonra devlete herhangi bir ücret ödememektedirler. Bunlardan belli bir ücretin alınması ülke

⁶⁶⁵ Başar., *İktisadi Devletçilik*, C. I, s. 146-148.

⁶⁶⁶ Başar., *İktisadi Devletçilik*, C. I, s. 150-151.

⁶⁶⁷ Başar., *Vergi Reformu...*, s. 69.

ekonomisini kalkındıracaktır.⁶⁶⁸ Başar'ın düşüncesine göre vergi sistemi düzenli aralıklarla güncellenmelidir. Böylelikle yıllar içerisinde ortaya çıkan değerlerden vergi alınabilecektir.

Başar'a göre vergi sisteminin bir diğer sıkıntısı ise çok karışık olmasıdır. Halk vergi sistemini ve vergi cezalarını anlayamamaktadır. Ayrıca sistem çok karışık olduğu için uygulamada çok personel gerektirmektedir. Bu nedenle maliyenin kadrosu iki misli büyümüştür. Vergi sistemini düzelterek hem vergilerin daha rahat alınması hem de maliye personelinin sayısını azaltılarak kazanç elde etmesi sağlanabilir⁶⁶⁹. Devlet'in üzerindeki memur yükünün de bu sayede azalması sağlanabilecektir.

4.8.2. Türkiye'nin Vergi Sisteminde Yapılması Gereken Yenilikler

Ahmet Hamdi. Başar, vergi sisteminde yapılması gereken inkılaptan bahsederken gayet gerçekçi bir değerlendirme yapmaktadır. Ona göre Türkiye'nin kalkınma hamlesi içerisinde vergi çok önemli bir yer tutmaktadır. Ülkenin başka alanlarda büyük kazançları olmadığı için vergilerin Batı ülkelerine göre çok olması gerekmektedir. Asıl sorun ise bu vergilerin biçimi ve sınıflar arasında dağılımıdır. Vergi inkılabına başlamadan önce devletin sınıflar arasındaki barışçı ve insancı bir zihniyetin üstünlüğü altında uzlaşmaya gitmesi ve devletin tarafsız olması gerekir⁶⁷⁰.

Başar, yeni vergi sistemi ile halktan alınacak vergilerin taşınması gereken özellikler şu şekilde sıralamaktadır:

Öncelikle vergiler adil olmalıdır. Tek bir sınıfa yüklenilerek alınan vergiler ileride çok büyük sıkıntıları da beraberinde getirecektir. Verginin adaletli alındığına hükmeden halk, vergisini ödemekten kaçmayacaktır. Diğer bir özellik ise dolaylı alınan vergilerin zam şeklinde olmamasıdır. Bilakis dolaylı vergiler teşvik edilmelidir. Halktan alınan vergi iktisadi hayatı baltalamamaktadır. Devletçiliğin esas programına uymayan ve iktisadi hayatı baltalayan verginin geleceği yoktur. Alınacak vergiler hayat pahalılığı yaratmamalıdır. Vergi, hayat pahalılığına yol açıyorsa bu vergilendirmede bir hata olduğunun göstergesidir. Vergi iktisadi dengeyi bozmamalıdır. Son olarak ise vergiler

⁶⁶⁸ Başar., "Vergi Reformu Nasıl Olur?", s. 24-25.

⁶⁶⁹ Başar., *İktisadi Devletçilik*, C. I, s. 158.

⁶⁷⁰ Başar., "Vergi Reformu Nasıl Olur?", s. 23.

kolay alınabilir olmalıdır⁶⁷¹. Adil, kolay, gündelik yaşantıya etki etmeyen, sanayiye baltalamayacak vergilerin suistimal edilmeden uygulanması Türkiye'nin kalkınmasında büyük rol oynayacaktır.

4.8.2.1. Gelir Vergisi Meselesi

Cumhuriyet'in ilk yıllarında tartışma konusu olan vergilerden biri de gelir vergisidir. Ahmet Hamdi. Başar, gelir vergisi sisteminin Türkiye'ye uygun olmadığı kanısındadır. Ona göre, modern vergi, şüphesiz, millî gelire bağlı olmalıdır. Bunun da en mütakâmil yolu “Gelir Vergisi”dir. Tatbikat bakımından çeşitli gelir vergileri sistemleri olabilir; nitekim muhtelif memleketlerde bu prensip ayrı ayrı şekiller almıştır. Fakat kök prensip tektir: Devlet hissesi ancak millî gelirden alınmalıdır. Bu kısa prensibin ifade ettiği ilk mana, verginin sermayeye ve emeğin zaruri yaşama hakkına tecavüz etmemesidir⁶⁷².

Başar, gelir vergisinin ortaya çıkışını incelemeye başladığında işin kaynağına ulaşmaya çalışmıştır. Ona göre, bu vergi, kapitalist sistemin gelişmesi ile ortaya çıkmıştır. Devlet, bu gelişme esnasında çok az vergi almış ve politikası gereği özel teşebbüslere ve sermaye hareketlerine karışmamıştır. Devlet, az vergi alarak bu gelişimleri desteklemiştir⁶⁷³. Yani gelir vergisinin uygulanabilmesi için devletin kapitalist bir devre geçirmesi lazımdır. Kapitalist dönem geçirmeyen devletlerde bu verginin uygulanması mümkün değildir.

Kapitalizmin tam olarak hâkim olduğu ülkelerde bu iş kolay olmasına rağmen, Türkiye gibi ülkelerde gelir vergisinin hedefi olan kazancın tam olarak hesaplanması mümkün olarak görünmemektedir. Başar, böyle bir durumda gelir vergisi alınmasının eksik ve adaletsiz bir uygulama olacağı kanısındadır⁶⁷⁴. Bu nedenle Türkiye'nin uygulamaya çalıştığı gelir vergisi sistemi tamamen yanlıştır.

⁶⁷¹ Başar., *İktisadi Devletçilik*, s. 164-165.

⁶⁷² Başar., *Vergi Reformu...*, s. 9.

⁶⁷³ Başar., *Vergi Reformu...*, s. 14, 15.

⁶⁷⁴ Başar., *Vergi Reformu...*, s. 13.

4.8.2.2. Türkiye'ye En Uygun Vergi Sistemi: Tüketim Vergisi

Ahmet Hamdi. Başar'ın Türkiye'de uygulanması gereken vergiler konusundaki temel fikri tüketimden vergi alınmasıdır. Tüketiciden alınacak vergi en adil vergi sistemidir. Bu vergi sisteminde üretimden hiç vergi alınmaması öngörülmektedir. Başar'a göre ülke üzerinde herkes üretim yapmamaktadır, ama herkes tüketim yapmaktadır. Bu nedenle tüketimden alınacak vergi bütün halktan vergi alınmasını sağlayacaktır. Ayrıca bu vergi sisteminin adaletli olacağı kanısındadır. Üretimden vergi alındığı zaman kişilerin sermayelerini, kazançlarını gizlemeleri veya hiç kazanmamış gibi işlem yapmaları ihtimal dâhilindedir. Oysa bu kişilerin tüketimlerini gizlemeleri mümkün değildir. Bu sayede vergi kaçırması da mümkün olmayacaktır. Ayrıca çok kazanan kişiler çok harcayacakları için çok vergi vereceklerdir. Az kazananlar ise az harcayacakları için az vergi ödemiş olacaklardır. Tüketimden alınacak vergilerde, özellikle zenginlerin tükettiği eşyalara ağır, fakir halkın tükettiği eşyalara nisbeten hafif vergiler konulacaktır. Bu sistemin bir diğer faydası ise otomatik olarak ihracattan vergi alınmamasını sağlamasıdır. Üretilen malların ülkede tüketilmemesi demek bu ürünlerden vergi alınmaması manasına gelmektedir⁶⁷⁵. Bu sayede ihracatı yapılan ürünler yurt dışında tüketileceği için ihracattan vergi alınmamış ve ihracat teşvik edilmiş olacaktır.

Vergi sisteminin en önemli prensibi sınai ve zirai alanda elde edilen gelirlerin gelişmeye ve makineleşmeye yönlendirildiği müddetçe vergi alınmamasıdır⁶⁷⁶. Bu sayede zaten zor durumda olan üreticilerin gelişmesi sağlanabilir. Aslında Başar, sanayicilere vergi ödememenin yolunu göstermektedir. Sanayici elde ettiği kârı yatırıma dönüştürdüğü müddetçe vergi ödemeyecektir.

Başar'a göre üretimden vergi alınmaması üretimin her alanında ortaya çıkan gelirlerin tekrardan üretimin gelişmesi için harcanması ve bu sayede vergi dışı kalması sınai ve zirai alanda büyük gelişmelere yol açacaktır. Özellikle ziraat alanında önemli gelişmeler olacağı görüşündedir. Ona göre, ziraat şubeleri hemen canlanacak, modern teknik ve üretim usulleri ziraate hâkim olacaktır. Çiftlikler bir araya toplanacak, kolektif üretim sistemi gelişecektir. Üretim kooperatifleri kurulacak, kooperatiflere gören

⁶⁷⁵ Başar., *İktisadi Devletçilik*, C. I, s. 161,162.

⁶⁷⁶ Başar., *Vergi Reformu...*, s. 65.

köylüler ise dünyanın en müreffeh ve en zengin köylüsü hâline gelecektir⁶⁷⁷. Başar, iktisadi devletçilik sistemi içerisinde tüketim vergisi, buğday organizasyonu, kooperatif ve ziraat reformunun bir araya geldiği sistemin bu sonucu vereceğinden emindir.

Başar'a göre Türkiye'nin ilk yapması gereken millî gelir kaynaklarından vergi almamak olmalıdır. Bu sayede gelir kaynakları rahat bir şekilde gelişme imkânı bulacaktır. Daha sonra ise gelir kaynaklarını ve devlet elinde bulunan sermaye ve teknik hâkimiyetini fertlere yaymaya ve tek tek kuvvetli ve refahlı fertler hâlinde yaşamaya ve ülkenin sermaye topluluğuna girmesini sağlayacaktır. Bunu yaparken devletin giderlerini de azaltarak daha az vergiye ihtiyaç duymasını sağlamak gerektiğini savunmaktadır⁶⁷⁸. Başar'ın sürekli savunduğu şey, devletin mümkün olduğunca az memur tarafından idare edilmesidir. Devlet, özellikle iktisadi alanda yetkiyi paylaşarak hem yükünü hafifletecektir hem de masraflarını kısıbilecektir.

Ahmet Hamdi. Başar'ın önerdiği tüketimden vergi sisteminde bazı mahsurlar tesbit edilmiştir. Bunlardan ilki üretimin Türkiye'de yapıp paranın yurt dışına çıkarılmasıdır. Diğer bir mahzur ise çok kazanıp az harcayan kişilerin olmasıdır. Başar., bu tür mahzurları ortadan kaldırmak için de önerilerde bulunmuştur. Ona göre, yapılması gereken paranın yurt dışına çıkmasını engellemek için harice para transferinin üzerine kontrol koymaktır. Çok kazanıp az harcayanlardan vergi alınmasının yolunu ise sermaye ve veraset üzerinden vergi alınması olarak göstermiştir⁶⁷⁹. Başar, bu açıkların kapatılmasıyla birlikte sistemin mükemmele ulaştığı görüşündedir.

Sonuç olarak Ahmet Hamdi. Başar, ülkenin vergi sisteminin kökten bir değişime gitmesi gerektiğini iddia etmektedir. Bunu yaparken önce mevcut düzeni yıkıp sonra yeni bir sistem aranması gerektiği görüşündedir. Öncelikle mevcut vergilerin yerini alacak ve eskisinden daha iyi olacak vergilerin belirlenmesini savunmaktadır. Kendi görüşüne göre yapılacak düzenlemeler sayesinde de hem devletin daha fazla gelir elde edeceğini hem de halkın üzerine daha az yük bineceği kanısındadır. Ahmet Hamdi Başar.'ın pek çok görüşünde olduğu gibi vergi sistemi hakkındaki görüşleri de kitaplar, makaleler ve konferanslar arasında kalmış, kendilerini hayata geçirecek idari bir kuvvet bulamamıştır.

⁶⁷⁷ Başar., *Vergi Reformu...*, s. 67.

⁶⁷⁸ Başar., *Vergi Reformu...*, s. 32.

⁶⁷⁹ Başar., *İktisadi Devletçilik*, C. I, s. 162.

4. 9. Ahmet Hamdi. Başar.'ın Yeni Düzen Fikri

Ahmet Hamdi. Başar, *iktisadi devletçilik* doktrini çerçevesinde yeni bir düzen oluşturma fikri üzerinde durmuştur. Yeni insan, yeni kafa, yeni ilim görüşü sayesinde, yeni bir cemiyet, millet ve devlet anlamı doğacağını savunmuştur. Ona göre böylesi bir birleşme ancak tarih potasında olabilir. Tarih, olgunluk çağına gelmiş ise, su hâlinde gelen buluttan yağmur dökülür gibi, yeni bir oluşun ve birleşmenin yaratılması imkânı vardır⁶⁸⁰.

Başar, yeni düzeni tanımlarken yeni oluşacak medeniyetin temelini de şu şekilde açıklamaktadır:

*“Akıl, vicdan üzerine kurulmuş bir ilmi görüş, insan bütünlüğüne, sevgisine ve bağlılığına dayanmış bir ahlak, tabiatı ve hayatı sevmeye ve sonuz bir neşe ve huzur içinde insani en büyük kuvvet harcamaya görececek bir cehd ve iman ve müspet bilgilerden ve teknikten sonsuz istifade ile buna inanmış modern bir kafa yeni medeniyetin temelini oluşturacaktır. Bu medeniyet, şimdiye kadar olanların hepsinden farklı, büyük ölçüde bir dünya medeniyeti olarak kurulacaktır. Her millet, her insan tek imana bağlı, tek yolun yolcusu olabildiği gün insan hayatı ebedileşmiş, cennet başlamış demektir.”*⁶⁸¹.

Bütün hayatı boyunca büyük idealler peşinde koşan Başar, kurulacak olan yeni düzenin bir dünya düzeni olacağı kanaatindedir. Bu nedenle önerilerini dünya çapında kullanılacakmış gibi yapmıştır. Başar'ın yeni düzen fikri bir nevi Avrupa Birliği'ni andırmaktadır. Ona göre ülkeler yeterlilik dengesine dayanan, iş ve üretim gücüne göre üniteler hâlinde yeniden teşkil edilmelidir. Bu üniteler, aynı sınırlar içinde tek bir devlet olabileceği gibi birkaç devlet arasında da olabilir. Bu devletler kendi aralarında üretim ve değişim anlaşmaları yapabilirler. Bu sayede tek bir millet ve devlet gibi çalışarak

⁶⁸⁰ Başar., *Davalarımız*, s. 286.

⁶⁸¹ Başar., *Bir Medeniyetin Sonu*, s. 221,222.

iktisadi çıkarlar elde edebilirler⁶⁸². Yani, bağımsız milletlerden ibaret birleşik hükümetler kurulabilir. Bu hükümetlerin birbirlerine hâkim olmak hırsına kapılmaması ise temel esastır.

Ahmet Hamdi. Başar'ın sistemine göre küçük milletler de refaha kavuşabilecektir. Ona göre, küçük millet ve hükümetlerin gümrüklerini kapayarak sanayilerini geliştirmeye çalışmaları, zirai faaliyetlerini çeşitlendirmeye uğraşmaları gereksizdir. Sistem dâhilinde tek bir çeşit üretim yaparak dahi üniteler içerisinde önemli bir yere sahip olabilir. Küçük memleketlerden beklenen her şeyi yapması değil, yapabileceğini iyi yapması ve bir ünite içinde bunları kolaylıkla satmasıdır. Ziraat ve sanayi memleketleri bu şekilde bir araya gelerek kader birliği oluşturacaklardır⁶⁸³. Başar, sistemi idealize ederek anlatmaktadır. Uygulamaya geçildiğinde teorideki sonuçların aynen ortaya çıkması olasılığı çok düşük görünmektedir.

Başar'ın sisteminde ziraat ve sanayi memleketleri arasında bir mukadderat ilişkisinin olması esastır. Bu iki tür memleket arasında bir hayat ve mukadderat ilişkisi vardır. Bu mukadderat iştiraki hissi veya nazari bir mevzu olmayıp tarihten ve istatistikten, maddi ilimlerden anlaşılan bir gerçektir. Ziraat devletlerinin sanayileşmiş Avrupa devletlerine ihtiyacı olduğu gibi, Avrupa devletlerinin de ziraat memleketlerine ihtiyacı vardır. Avrupa'nın Amerika'nın müstemlekesi olmaması için ziraat memleketleriyle iş birliği yapması ve üniteler oluşturması şarttır⁶⁸⁴. Basit şekilde ziraat memleketleri sanayileşmiş ülkelere tarım ürünü verecek, sanayileşmiş ülkeler de ziraat ülkelerine sanayi ürünleri vereceklerdir. Fakat Başar'ın bu mübadele sisteminde zirai ürünler ile sanayi ürünleri arasındaki fiyat farklarından bahsedilmemiştir.

Başar, kurulmasını düşündüğü ünite içine giren memleketlerin, tabii servetlerini, tekniği ve insan kuvvetini toplu görüş içinde kullanmak imkânına sahip olmaları sayesinde dış piyasaların kendi piyasalarını istismar etmelerine engel olacağını savunmaktadır. Başar'ın iddiasına göre bu sayede liberalizmin bütün dünya için tek fiyat esasına dayanan mübadele sistemi yerine ünitelerin birbirinden ayrı fikir ve farklı

⁶⁸² Başar., *Değişen...*, s. 121.

⁶⁸³ Başar., *Bir Medeniyetin Sonu*, s. 189.

⁶⁸⁴ Başar., *Değişen...*, s. 125.

fiyat ve mübadele sistemi kurulacaktır⁶⁸⁵. Bu sayede de üretim ve ticaret çoğalacak, dünya refahı artacaktır.

Ahmet Hamdi'ye göre kurulacak yeni düzen ekonomik buhranların da çaresi olacaktır. Yeni düzende oluşturulacak büyük üniteler milletleri kendi bölgelerinde hürriyetlerine sahiplik tanımakla beraber, hepsini bir araya toplayacak yeni bir enternasyonal oluşturacaktır. Bu geniş manada bir milliyetçiliğin doğmasına sebep olacaktır. Yeni üniteler kendi kendilerine yetecek coğrafyalarda kurulacaktır. Böylece üniteyi oluşturan devletlerarasında gümrük bağları bulunmadan tek pazar halinde çalışacaklardır⁶⁸⁶. Başar, ülkeleri ünitelere ayırırken siyasi sınırlarını değil, ekonomik sınırlarını dikkate almıştır. Ülkeler, kendi kendilerine yetebilecek ekonomik yeterliliğe ulaşmaya kadar birleşeceklerdir. Bu devletlerin siyasi sınırları bâki kalmakla beraber ülkeler arasındaki ekonomik sınırların kaldırması hedeflenmiştir.

Başar, yeni düzende oluşacak ünitelerin tam uzviyet sistemine göre kurulması gerektiğini savunmaktadır. Bu şekilde dünyanın kendi kendine yeten ünitelerden oluşmuş yeni bir şekli olacaktır. Ona göre yeni oluşacak dünyada plan birinci unsur olmalıdır. Sosyalizmin ilk şartı da plan olduğundan sosyalizm Yeni Dünya cemiyetinin düzeni olabilir. Fakat uygulanacak Sosyalizm en akıllı, en uzman, en bilgili kişileri tarafından tatbik olunmalıdır. Sosyalizm sayesinde, cemiyetteki ihtilaflar ortadan kalkacaktır. İhtilafların ortadan kalkması ile münakaşalar ve kavgalar da ortadan kalkacaktır. Başar, tam ve bütün plan fikriyle insanları son haddine kadar refah içinde, ihtilafsız, tezatsız yaşatmak ancak sosyalist bir cemiyet ve üniteler fikriyle gerçekleşebilir⁶⁸⁷. Görüldüğü üzere Başar, yeni düzenin temellerini eski düzenin fikir akımlarına dayandırmaktadır. Bu fikir akımlarının faydalı gördüğü kısımlarını alarak yeni düzenin dayanağı yapmıştır.

Başar.'ın yeni düzen için önerdiği Sosyalizm, yaşadığı dönemin sosyalizminden farklı özellikler taşımaktadır. Başar, dünya medeniyetinin daha önce iki halkası olduğu görüşündedir. Bunlardan ilki hürriyet fikridir. İkinci halka ise sosyalist ve müdahaleci

⁶⁸⁵ Başar., *Değişen...*, s. 121.

⁶⁸⁶ Başar., *Türkiye ve Yeni Dünya*, Barış Dünyası Neşriyat, İstanbul, 1943, s. 67, 68.

⁶⁸⁷ Başar., *Bir Medeniyetin Sonu*, İstanbul. Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1942, s. 187,188.

fikirlerdir. Her iki görüş de iflas etmiş vaziyettedir⁶⁸⁸. Başar'a göre dünya medeniyetinin son halkası yeni düzen olacaktır.

Ahmet Hamdi. Başar, Avrupa Birliği tarzında önerdiği sistem ile dünyayı ünitelerden oluşan parçalara ayırmayı düşünmüştür. Ne devlet yöneticilerin de, ne de üniteler oluşturan milletlerde herhangi bir art niyetin olmadığı ve herkesin çıkarları doğrultusunda işbirliği yaptığı bir ünite hedeflemiştir. Buhranların ve savaşların sistemlerdeki sınıf kavgaları ve tezatlardan kaynaklandığını düşünen Başar, yeni düzen içerisinde sınıfların etkisini mümkün olduğu kadar azaltmayı hedeflemiştir.

Başar'a göre dünyaya ebedî barışı getirebilecek tek düzen Yeni Dünya düzenidir. İdealize edilmiş bir sistem olarak göze çarpan yeni düzen fikri Başar'ın kitap ve makale koleksiyonunda yerini almıştır. Diğer fikirlerine göre daha az ilgi çeken yeni düzen düşüncesi diğer düşünceleri gibi uygulayıcı bulamamıştır.

⁶⁸⁸ Başar., *Bir Medeniyetin...*, s. 116.

V. BÖLÜM: AYDIN OLARAK AHMET HAMDİ BAŞAR VE DÜŞÜNCE HAYATI

Ahmet Hamdi. Başar'ın önemli özelliklerinden biri de sosyolojik çıkarımlarıdır⁶⁸⁹. Bu nedenle tezimizin son bölümünü Başar'ın sosyolojik çıkarımları hakkında genel bilgiler vermeyi uygun gördük.

5. 1. Bilim

Ahmet Hamdi Başar, bilimin tarifini: “İlim yaşanmış hayatı, realiteleri görerek kavramaya ve bunların sebeplerini bulmaya çalışan bir insani cehdin sistemleşerek prensipleşmesi ve şekillenmesi demektir.”⁶⁹⁰ olarak yapmaktadır. Bilimin en önemli özelliği cemiyet hurafelerini yıkmasıdır. Cemiyet olaylarında insanlar hurafelere ve otoritelere bağlanmaktadır. Bu durum cemiyetin ilerlemesinin önündeki en büyük engeldir⁶⁹¹. Başar, bilim sayesinde bu hurafelerin yıkılacağını ve cemiyetin hür düşünce yolunu bulacağını iddia etmektedir.

Ahmet Hamdi. Başar'ın bilim araştırmalarına getirdiği en büyük eleştiri toplumu bir bütün olarak incelememesidir. Ona göre, bilim modern dönemde geliştikçe detaylanmıştır. Daha önce toplumu bütün olarak ele alan bilim dallara ayrılmış ve gittikçe detaylanan ince araştırmalar yapmaya başlamıştır. Bu çalışmalar pek çok gelişmeyi yanında getirmiş olmasına rağmen bilimin bütünselliğini götürmüştür. Bir konuyu incelerken her bilim dalı kendisine lazım olan bölümü incelemektedir⁶⁹². Bu durum olayların bütün olarak görülmesini ve incelenmesini engellemektedir. Başar, olayların tam olarak anlaşılmasının onlara geniş açıdan ve bir bütün hâlinde bakılması ile mümkün olacağı görüşünü savunmaktadır.

Ahmet Hamdi. Başar, bilim dallarının iş birliği içinde olması gerektiği görüşündedir. Özellikle tarih üzerinde duran Başar, sosyoloji, din, ahlak, hukuk gibi

⁶⁸⁹ Ahmet Hamdi. Başar.'ın sosyolojik çıkarımları üzerine Sevda Kaya (Mutlu), *Ahmet Hamdi Başar. Sosyolojisi*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2000, Mümin Köktaş, *Siyasal Düşünceleri ile Ahmet Hamdi Başar*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2001.

⁶⁹⁰ Başar., *Hürriyet Buhranları*, s. 18.

⁶⁹¹ Başar., *Hürriyet Buhranları*, s. 26.

⁶⁹² Başar., *Bir Medeniyetin Sonu*, s. 51-62.

bilim dallarının tek başlarına çalışmalarının doğru olmadığı görüşündedir. Ona göre, bu bilimlerin tarihten yardım alması zorunludur. Örneğin Planton'u araştıran bu bilim dallarının Platon'un görüşlerini teker teker incelemeleri mümkün değildir. Böyle bir durumda tarihten yardım almaları şarttır. Almadıkları takdirde araştırmalar eksik kalacaktır. Başar, bu yöntemi ilkel ve geri bir yöntem olarak nitelendirmiştir⁶⁹³. Başar'ın görüşlerinden anlaşıldığına göre bilim dalları bir arada çalışmalı ve araştırdıkları konularda birbirleri ile sıkı bir ilişki içinde olmalıdır. Bu sayede incelenen konunun hiçbir eksiği kalmadan ve çok yönlü bir şekilde incelenmesi mümkündür. Yani bilim, parçaları birleştirerek bütüne ulaşmaya çalışmak yerine, çalışmalarını bütün üzerinde sürdürmelidir.

Başar'a göre bilim topluma önder olmalıdır. Fakat bu önderliği yapabilmesi için tarihî süreç içerisinde bir olgunluk devresi geçirmesi şarttır. Bu olgunluk devresinden sonra toplum kendisini ilme teslim edecektir⁶⁹⁴. Toplumun ilme teslim olması ile birlikte büyük gelişme hamleleri yaşanabilecektir.

Ahmet Hamdi. Başar'ın bilime getirdiği eleştirilerden biri de bilimin olayları yalnızca müşahade ve tetkik faaliyetleri gösteren kayıtlı bir özelliğe sahip olmasıdır. Başar, yeni kurulacak düzen içerisinde bilimin de rolünü belirlemiştir. Ona göre, bilim yeni düzen içerisinde kayıtçı olmayı bırakacak ve araştırmacı, kurucu ve yönetici bir özellik üstlenecektir. Yeni düzen içerisinde kayıtçı bilim de varlığını devam ettirecektir. Fakat kayıtçı bilimin kendisi olmayacaktır. Sadece kurucu bilimin bünyesinde çalışan istatistik ve araştırmalarla uğraşan bir mahiyet alacak ve kurucu bilimin teknik sınıfını oluşturacaktır⁶⁹⁵. Başar'ın görüşlerinden anlaşıldığına göre, bilim iki bölüme ayrılacaktır. Bunlardan ilki topluma önderlik edecek kurucu bilimdir. Bu bilim, geçmişteki olayları her yönü ile inceleyecek, yaşanan dönemi araştırarak ve gelecekte toplumun karşılaşması muhtemel olayları tesbit etmeye çalışacaktır. Diğer bilim ise kurucu bilim bünyesinde çalışacak ve sadece istatistikleri tutacak, karşılaştırmalar yapacaktır. Yani yaşananları kayıt edecektir.

⁶⁹³ Başa, *Bir Medeniyetin Sonu*, s. 63.

⁶⁹⁴ Başar., *Hürriye Buhranları*, s. 36.

⁶⁹⁵ Başar., *Bir Medeniyetin Sonu*, s. 167.

5. 2. Medeniyet

Ahmet Hamdi. Başar, dünya tarihinin medeniyet halkalarından oluştuğu görüşündedir. Ona göre, medeniyetler doğar, genişler, tezatlar içine düşer ve çöker. Medeniyetler buhranlardan sonra kurulur. Medeniyetin ilk kurulduğu ve tezatların henüz ortaya çıkmadığı dönemler sükûn dönemleri olarak adlandırmıştır. Tezatların ortaya çıktığı dönemler ise buhran dönemleridir. Tarihin medeniyet halkaları bu şekilde birbirini takip etmektedir. Sükûn ve buhran arasındaki dönemi ise intikal dönemi olarak adlandırmıştır⁶⁹⁶. Bu tarihî gelişim çemberi mutlak refahı sağlayacak yeni düzenin dünyaya hakim olmasına kadar sürekli devam edecektir.

Tezatların yıktığı medeniyetlerden sonra yeni medeniyetler doğmaktadır. Başar, medeniyetleri doğuran iki faktör olduğunu savunmaktadır. Bunlardan ilki insanların dünya hududu ve bilgisini, tabiat istismarını çoğaltmasıdır. İkincisi ise teknik seviyenin ilerlemesidir⁶⁹⁷. Bu iki ilerlemenin olmaması kötü sonuçlar verebilir. Örneğin bir imparatorluğun dış ilerleyişinin durması ve içindeki üretim gücünün kaybolması toplumu bunalıma sürükleyecektir. Önce buhran devri sonra da intikal dönemi başlayacaktır. Bu devre sonunda parçalanma, sıkışma, küçülme ve nihayet dağılma ile sonuçlanacaktır. İmparatorluk küçülüp hükümetler, derebeylikler haline gelecektir. Başar daha da ileri giderek buhranın devamı halinde bu hükümetlerin de dağılacağını ve toplumun kabile hayatına döneceğini hatta vahşileşeceğini iddia etmektedir⁶⁹⁸. Ona göre insanlar sürekli olarak bir gelişme içerisinde olmalıdır. Bu olmadığı takdirde buhranlar başlayacaktır.

Ahmet Hamdi. Başar'ın medeniyet tanımı içerisinde iki bölüm olduğundan yukarıda bahsetmiştik. Bunlardan ilki buhran ve intikal dönemidir. Ona göre, rejimler çok büyük iyi niyetlerle dahi kurulmuş olsa bile zamanla insanlar ve milletler arasında farklılıklar, üretim ve tüketim arasında farklılıkları meydana getirmektedir. Bu durum toplumlar içerisinde sınıfların oluşmasına neden olmaktadır. Sınıflar arasındaki farklar ihtilallere, devletler arasındaki fark ise savaşımlara neden olmaktadır⁶⁹⁹. Savaşlar medeniyetlerin düştüğü tezatların bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

⁶⁹⁶ Başar., *Bir Medeniyetin Sonu*, s. 18.

⁶⁹⁷ Başar., *Hürriyet Buhranları*, s. 24.

⁶⁹⁸ Başar., *Bir Medeniyetin Sonu*, s. 28,29.

⁶⁹⁹ Başar., *Değişen Dünya*, s. 11.

Başar'a göre buhran devri başladıktan sonra durdurulması mümkün değildir. İnsanların yapması gereken buhran dönemi şartlarına uymaktan ibarettir. Zira her buhrandan sonra bir gelişmiş seviyeye geçmek mümkün değildir. Yalnızca inkılâp olup cemiyetin daha ileri bir safhaya geçmesi imkânının bulunduğu devrelerdir⁷⁰⁰. Ona göre, buhranlar o kadar kötü devreler değildir. Toplumların daha gelişmiş bir safhaya geçmesinin başlangıcıdır. Toplumların buhran döneminde tek ihtiyacı olan buhranın durdurulamayacağını anlaması ve durumu kabullenmesidir.

Başar.'a göre buhran devriminin vazgeçilmez özelliği toplumun kendisine bir şef bulmasıdır. Buhran dönemi özgürlüklerin sınırlandırıldığı, otoriter bir devletçilik görüşünün takip edildiği bir dönemdir. Toplumlarda buhranlar diktatörler yüzünden çıkmamaktadır. Diktatörlerin ortaya çıkması buhranlar yüzündendir. Böyle bir durumda toplumların yapması gereken durumu kabullenmektir. Zira diktatörlük buhranın sebebi değil sonucu olduğu için ortadan kaldırılması buhran hâlini bitirmeyecektir. Bunun yerine özgürlük mücadelesine girişilmeden diktatörün toplumu refah dönemine geçirmesini beklemek lazımdır. Diktatörlüklerin özelliklerinden biri de refah döneminde yaşayamamasıdır⁷⁰¹. O hâlde, diktatörlük toplumu refah dönemine kavuşturduktan sonra kendiliğinden ortadan kaybolacaktır. Vakti dolmadan diktatörlerin yıkılması mümkün olmadığına göre toplum diktatörlüğü sükûnet içinde kabullenmelidir.

Başar, diktatörleri iki sınıfa ayırmaktadır. Bunlardan ilki iş başına geldikten sonra ihtiraslara kapılarak cemiyeti felakete sürüklerler. Buhran hâlinin güçlenmesine neden olurlar. Bu tür diktatörler irticam, eskinin, din ve ananenin mümessili olurlar ve hayatlarında kazandıkları iktidarı kendi evlatlarına devretmek için saltanat usullerini ana prensipleri hâline koyarlar. İkinci tür diktatörler ise inkılapçı bir yapıya sahiptirler. Eski şartları değiştirmeye ve yeni ana prensiplere dayanmış bir refah ve sükûn devresine cemiyeti ulaştırmaya muvaffak olurlar⁷⁰². Yani cemiyetlerin buhrandan kurtulmak için yapması gereken diktatörünü iyi belirlemesidir. Bu kişiyi belirledikten sonra kendisini tamamen teslim edecek ve sükûn dönemine ulaşacaktır.

Başar'a göre medeniyetin ikinci safhası sükûn ve refah dönemidir. Buhran dönemini yaşayan ve diktatörün önderlik ettiği bir inkılap dönemi geçiren medeniyet

⁷⁰⁰ Başar., *Bir Medeniyetin Sonu*, s. 42.

⁷⁰¹ Başar., *Değişen Dünya*, s. 25.

⁷⁰² Başar., *Değişen Dünya*, s. 19.

yeniden sükûn ve refah dönemine geçer. Bu dönemde diktatörlükler yıkılır, huzur, özgürlük ve demokrasi içeren bir sistem toplumları yönetmeye başlar⁷⁰³. Böylelikle toplum öncekinden daha gelişmiş bir medeniyet dönemine girer.

5. 3. Tarih

Ahmet Hamdi. Başar'ın düşünce sistemi içerisinde tarih önemli bir yere sahiptir. Ona göre, tarih günümüzün anlaşılabilmesi için araştırılması gereken bir bilim dalıdır. Başar, özellikle sosyolojik çıkarımlar yaparken tarihten fazlasıyla faydalanmıştır. Yaşanılan toplumu daha iyi anlamak ve tezatlarla çözümler bulmanın yolunun tarihten geçtiği inancındadır.

Başar, tarihin tanımını yaparken olayların iki boyutu olduğundan bahsetmektedir. İlki cemiyete ait boyut, ikincisi ise zaman ait boyuttur. Bu iki boyutu bir arada düşünmesi ile felsefe, heyecan, edebiyat ve dinler oluşur. Bunlardan herhangi birini durdurarak olayları tetkik etmek de bilim ve tarihi oluşturmaktadır⁷⁰⁴.

Ahmet Hamdi. Başar, tarihçilerin araştırmaların önemli bir metot hatası yaptıkları görüşündedir. Ona göre en büyük hata bilimin olayları parçalayarak incelemesidir. Bilimin yapması gerektiği gibi tarih de parçalarla değil bütün ile ilgilenmelidir. Ayrıca sadece göze çarpan büyük olaylar ile meşgul olmamalıdır. Cemiyet bünyesi ve bütünü üzerinde etkili olan olayları incelemelidir⁷⁰⁵. Bu sayede daha isabetli çıkarımlar yapılması mümkün olacaktır.

Başar'a göre tarih araştırmalarında konular seçilirken de hata yapılmaktadır. Ona göre hükümdarların hayatı, savaşlar gibi olaylar tarihin asıl konusu olmamalıdır. Zira bu konular cemiyetleri anlamak için yeterli değildir. Modern dönemde cemiyet olayları ve cemiyetler arası ilişkiler üzerine çalışan yüzlerce bilim dalı vardır. Bu nedenle tarihin konuları hakkında yeniden bir sınıflama yapılmalıdır. Yeni konular belirlenirken cemiyet hayatına etki eden olayların tarihin konuları arasına alınması şarttır⁷⁰⁶. Başar, tarihin sadece savaşlar ve antlaşmalardan ibaret olmadığı görüşündedir. O, sosyal

⁷⁰³ Başar., *Değişen Dünya*, s. 18.

⁷⁰⁴ Başar., *Bir Medeniyetin Sonu*, s. 67.

⁷⁰⁵ Başar., *Bir Medeniyetin Sonu*, s. 60.

⁷⁰⁶ Başar., *Bir Medeniyetin Sonu*, s. 59.

gelişmelerin ve fikir hareketlerinin cemiyete etkilerinin de tarihin konuları arasında olması gerektiğini savunmaktadır.

Ona göre tarih araştırmalarında düşülen en büyük hatalardan biri de tarihin tekerrürden ibaret olduğunu düşünmek ve ona göre tarihi tetiklerde bulunmaktır. Oysa olaylar bir defa yaşandığı ve tekrarı olmadığı için farklı sonuçlar doğururlar. Tarih tek bir yokuştan ibaret düz bir hat takip etmez. Tarih, helezonlar, devri hareketler yaparak, halkalar çevirerek ilerler. Aynı inkişaf, sarsıntı ve buhran devrelerinden doğan tabiat, cemiyet veya din fikirleri birbirine benzemez⁷⁰⁷. Tarihçilerin araştırma yaparken dikkat etmesi gereken husus geçmişte birbirine benzeyen olaylar yaşanmış olmasına rağmen her birinin sonucunun farklı olduğudur. Bu durum dikkate alınmadığında tarih araştırmalarının en önemli yanı olan olayların sonuçları ile ilgili bölümü eksik kalacaktır.

Başar, tarihin pek çok tarafa çekilebileceğini düşünmektedir. Ona göre, tarihi maddiyatçı göstermek isteyen biri bunu rahatlıkla başarabilir. Aynı şekilde tarihi, dinî açıdan değerlendiren kişiler de bunu yaparken herhangi bir sıkıntı yaşamayacaklardır. Her iki görüşte vesikalar bularak kendi görüşlerini ispat edebilirler. Bu durum tarihin yüksek müsamahası ve birçok telakkilere aynı zamanda kucak açacak kadar geniş olmasından değildir. Bu durum tarihin mukavemetsizliğinden ileri gelmektedir⁷⁰⁸. Tarihin bu özelliği nedeniyle tarihçilerin verecekleri kararlarda çok dikkatli olmaları gerekmektedir.

Başar'a göre sosyoloji ile tarih yakından alakalı iki bilim dalıdır. Tarih, sosyolojinin malzeme tedarikçisidir. Sosyoloji tarih sayesinde cemiyet yapısının temelini öğrenebilir. Geçmişte yaşamış insanların fikirleri ve kurdukları müesseseleri binlerce yıl sonra mezarlarını açarak bulmak mümkün değildir. Sosyoloji bütün manasını tarihten ziyade bugün yaşayan cemiyet numunelerini görecektir; onları tarihle karşılaştıracaktır⁷⁰⁹. Yani sosyolojinin çalışma yapabilmesi için tarihin kendisine geçmiş cemiyetlerle ilgili olarak vereceği bilgilere muhtaçtır. Ona göre sosyolojinin tarihe muhtaçlığı kadar tarih de sosyolojiye muhtaçtır⁷¹⁰. İnsanlığın bütün safhalarını

⁷⁰⁷ Başar., *Bir Medeniyetin Sonu*, s. 64.

⁷⁰⁸ Başar., *Bir Medeniyetin Sonu*, s. 61.

⁷⁰⁹ Başar., *Bir Medeniyetin Sonu*, s. 54.

⁷¹⁰ Başar., *Bir Medeniyetin Sonu*, s. 55.

tanıyabilmek için tarihi bilmek, tarihi iyi anlamak için de sosyolojiyi bilmek gerekmektedir.

Başar'ın tarih alanındaki görüşleri incelendiğinde kendisinin tarihçi olmadığı fakat tarih araştırmalarına ne kadar değer verdiği anlaşılmaktadır. Yeni bir düzen içerisinde yeni bir medeniyet kurulması gerektiğini savunan Başar, tarihi yeni medeniyetin temeli olarak görmektedir. Nasıl ki bina temelsiz ayakta duramayacaksa, yeni kurulacak medeniyette temelsiz ayakta duramayacaktır. Tarih, geçmiş dönemdeki olayları incelerken cemiyet yapısına yaptığı etkileri dikkate almalıdır. Tarih, geçmişten çıkardığı derslerle günümüzdeki toplum yapısını çözmeye çalışmalı hatta gelecekte yaşanabilecek olası sıkıntıları tahmin etmelidir. Yani tarih olayların sadece kayıtlarını tutmamalıdır. Olayların geleceği aydınlatmasına da yardım etmelidir.

5. 4. Fikir Hareketleri

Ahmet Hamdi. Başar'ın üniversiteden mezuniyeti coğrafya olmasına rağmen ekonomi ve ekonomi politikaları alanında çalışmış ve eserler vermiştir. Başar.'ın ilim anlayışına göre konuların parçalara ayrılması yanlış bir uygulamadır. Olaylar bütün olarak ele alınmalı her yönüyle araştırılmalıdır. Başar, bu düşünceleri doğrultusunda ekonomik incelemeler yaparken tarih ve sosyolojiden fazlasıyla yararlanmıştır. Tarihin getirdiği şartlar ve toplumları etkileyen fikir akımları üzerine görüşleri oluşmuştur. Bu nedenle kendisi bir sosyolog ya da tarihçi olmamasına rağmen bu alanlarda da önemli görüşler dile getirmiştir. Tezimizin bu kısmında Ahmet Hamdi Başar'ın toplumları etkileyen fikir akımları üzerine görüşlerine yer vermeyi uygun gördük.

5. 4. 1. Faşizm

Birinci Dünya Savaşı sonunda özellikle Avrupa'da köklü değişiklikler yaşanmaya başlamıştır. Savaş için bütün kaynaklar seferber edildiği için savaş sonunda ekonomik alanda büyük sıkıntılar yaşanmıştır. 1929 yılında yaşanan ekonomik kriz ile birlikte ülkeler krizden çıkmak için değişik yollar aramaya başlamışlardır. Böyle bir

durum içerisinde Cemil Meriç tarafından savaş ve buhranların çocukları olarak nitelendirilen Nazizm ve faşizm doğmuştur⁷¹¹.

Ahmet Hamdi. Başar, toplumları incelerken onlara yön veren fikir akımları üzerine de çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalar sırasında faşizm hakkında da görüşlere yer vermiştir. Başar, faşizmi tanımlarken onun ferdiyetçi değil, devletçi olduğu tespitinde bulunmuştur. Ona göre, faşizm iktisadi devletçilik olmaktan çok idari ve inzibati bir devletçiliktir. Bu nedenle faşizm tam manası ile bir sistem, bir meslek değil, inzibati bir tedbir gibi değerlendirilmiştir⁷¹². Faşizm kapitalist âlemde komünizme gitmemek için ehvenişer olarak görülmüştür.

Başar'a göre faşizmin tarihî bir bağlantısı yoktur. Ona göre faşizmi kendisinden önceki fikirlere ve olaylara bağlamak zoraki ve realite dışında bir iştir. Faşizm, diğer fikirler gibi sadece yaşanan tarihî şartların mahsulüdür. Ortaya çıkma sebebi ise kendinden önceki devrin tezatlarıdır⁷¹³.

Bilindiği üzere faşizmin kaynağı İtalya.'dır. Mussolini de faşizmin en büyük temsilcisi sayılabilir. Ahmet Hamdi. Başar, Mussolini'nin dahi tezatlar içinde olduğu görüşündedir. Ona göre, Mussolini hürriyet, demokrasi, sosyalizm fikirlerini top yekûn yıkar ve yerlerine mutlak disiplin, sınıf aristokrasisi, korporasyon gibi üç eski şeyi yenilemeye çalışmaktadır. Faşizm, devleti tek realite saymaktadır. Bundan dolayı devleti millet yapan devlettir görüşü benimsenmiştir. Mussolini'nin bu tavrı ile eski Roma adetlerini canlandırmaya çalıştığı görüşündedir⁷¹⁴. Fikir akımlarının günün şartlarına göre ortaya çıktığını savunan Ahmet Hamdi Başar'ın faşizmin Roma ananelerine bağlanmaya çalışmasını yanlış karşılaması normaldir.

Başar'a göre faşizmin en büyük eksikliği inkılap heyecanından yoksun olmasıdır. Bu durum, fikrin yükselmesine ve daha insani hale gelmesine rağmen, harp fikrini taşıdığı için İtalya. milletini kendisinden uzaklaştırmaktadır. Faşizmin ayakta kalması yapıcı doktrinlerinin işe yarayıp yaramayacağına bağlı olacaktır⁷¹⁵. İşe

⁷¹¹ Cemil Meriç, *Umrandan Uygarlığa*, Ötüken Yayınevi, İstanbul., 1974, s. 112.

⁷¹² Başar., faşizmin doktrin olmadığı için ya sönüp gideceği ya da iktisadi devletçiliğe inkılap edeceği görüşündedir. Başar, *İktisadi Devletçilik*, C. I, s. 4.

⁷¹³ Başar., *Bir Medeniyetin Sonu*, s. 130.

⁷¹⁴ Başar., *Bir Medeniyetin Sonu*, s. 131.

⁷¹⁵ Başar., *Bir Medeniyetin Sonu*, s. 132,133.

yaraması durumunda faşizm ayakta kaldığı gibi kendisine yeni taraftarlar da bulabilecektir.

Ahmet Hamdi. Başar, faşizmin bir sonu olmayacağı görüşündedir. İtalya.'ya has ve onun şartlarına ve tarihine uygun bir hareket olması dolayısıyla bir kıymeti olduğunu savunan Başar, buhran devrinin bitmesi ile faşizmin de söneceği kanaatindedir. Faşizmin devam ettirilmesinin ise iktisadi devletçiliğe inkılâp etmesi ile gerçekleşeceği kanaatindedir⁷¹⁶. Başar'ın bu tespiti iktisadi devletçilik ile faşizm arasında ciddi benzerlikler olduğu kanısını uyandırmaktadır. Ona göre faşizm, iktisadi devletçiliğin ilk safhasıdır.

5. 4. 3. Liberalizm

Başar.'a göre son medeniyet halkasının fikirleri liberal-kapitalizmdir. Ona göre, Batı'da meydana gelen bu medeniyetin temeli sermaye birikimidir. Batı, coğrafi keşifler sayesinde keşfedilen Yeni Dünya memleketlerini sömürgesi hâline getirmiştir. Bu sayede Avrupa'da ciddi bir sermaye birikimi sağlanmıştır. Avrupa kapitalist sistemin temelini de Avrupa dışındaki bütün pazarların sömürülmesi şeklinde belirlemiştir⁷¹⁷. Bu dönemde dünyanın bütün kaynakları Avrupa'ya akmıştır.

Başar, 19. asırdan itibaren liberalizmin Batı cemiyetine hâkim olduğu görüşündedir. Bu hâkimiyet sonucunda bencillik ve çıkarıcı bir toplum oluşmaya başlamıştır. İnsana insan olarak yaklaşan davranışlarla alay edilmeye başlanmıştır. Sevgiler, üzüntüler, sevinmeler, kederler hepsi para ile ölçülebilir duruma gelmiştir. İnsanlar olaylar karşısında “On bin dolar kazanmış kadar sevindim.” ya da “On bin dolar kaybetmiş kadar üzuldüm.” şeklinde tepki verir olmuşlardır⁷¹⁸. İnsani duygular gittikçe kaybolurken, insanlara paraları kadar değer verilen bir dönem başlamıştır.

Başar'a göre liberal mesai ve demokratik idare insanları yükseltmek için vasıta kabul edilmiştir. Bu kabul, İngiltere. gibi sanayici ve istismarcı milletleri bu vesile ile memleketlerini zengin etmek yolunu bulmuşlardır. Mesela, İngiltere kendi müstemlekelerinde ve geri ziraat ülkelerinde kapitülasyonlardan istifade ederek millî

⁷¹⁶ Başar., *Bir Medeniyetin Sonu*, s. 131,132.

⁷¹⁷ Başar., *Vergi Reformumuz...*, s. 17.

⁷¹⁸ Başar., “Yeni Dünya Fikri: Sınıflar Arasında Uzlaşma ve Yardımlaşma”, *BD*, 1 Aralık 1962, S. 9, s. 3.

sanayilerin gelişimini engellemiş ve buraların her türlü ticaretini eline almıştır⁷¹⁹. Böyle durumlar ortaya çıktığı için liberalizmi müstemlekeleri ve ziraat milletlerini istismar için sanayici ve müstemlekeci devletler tarafından sadece bir vasıta olarak kullanılmıştır.

Başar, liberal sistem içinde hükümetlerin yeri üzerine de görüşler belirtmiştir. Ona göre, liberalizm sonsuz bir hürriyet davasıdır. Bununla beraber nizamcı ve intizamcı kuvvet mefhumuna tamamen bağlıdır. İcabında her dediğini yaptırabilecek hükümetler ister. Bu hükümetlerin vazifesi, işi, üretimi tanzim değil, asla bu işlere müdahale etmemek ve edememek şartıyla mülkiyeti ve nizamı muhafazaya memur olmaktır. Bu açıdan değerlendirildiğinde bir jandarma devleti oluşturulmak istenmektedir. Bir hudut içinde nizamdan uzaklaşan, mülkiyete taarruz eden, şahsi kuvvetlerin kullanarak zorbalığa kalkan, yani asayişsizlik ile neticelenecek hareketlerde bulunan herkesi engellemek hükümetin işidir⁷²⁰. Liberalizmde hükümetlerin ekonomi üzerinde hiçbir etkisi yoktur. Hükümetler yalnızca ekonomiye müdahale edilmesini engellemekle yükümlüdür. Böyle bir durumda liberal ülkelerde hükümet başkanından çok sanayicilerin sözünün geçmesi normal kabul edilmelidir.

Başar'a göre, liberal ilim hürriyeti cemiyet için esas platforma alınca, ferdi hürriyet fikrini de beraber almıştır. Cemiyetin fertler dışında ayrıca bir varlığı, bir üstünlüğü yoktur. Eğer cemiyet diye bir gerçek varsa, bu, fertlerin aralarında, sanki birer mukavele varmış gibi, kendi rızalarıyla kurdukları bir müesseseden ibarettir. Cemiyetin fertler üstünde bir realite olması fikri yanlıştır. Her fert her şeyin hâkimidir. O, kendi işini herkesten iyi bilir. Her gün daha iyi menfaatini korumak ve hayat seviyesini yükseltmek için en iyi usulleri bulur⁷²¹. Bütün bu açıklamalar ışığında liberal sistemde asıl olan kişilerin istekleridir denilebilir. Herkes kendi için en iyi olanı bulacağından herhangi bir plan yapmaya lüzum yoktur.

⁷¹⁹ Başar., *İktisadi Devletçilik*, C. I., s. 33-34.

⁷²⁰ Başar., *Değişen Dünya*, s. 55, 56.

⁷²¹ Başar., *Bir Medeniyetin Sonu*, s. 76, 77.

5. 5. 2. Sosyalizm ve Marksizm

Ahmet Hamdi. Başar, sosyalizm ve Marksizm'i aynı şey olarak kabul etmektedir. Sosyalizmi bir toplum realitesi olarak gören Başar, Marksizm'i ise bu realiteyi sistem hâline koymaya çalışan bilimsel bir görüş olarak nitelendirmektedir⁷²².

Başar, sosyalizmin temellerini tarihte aramanın büyük bir hata olduğu görüşündedir. Ona göre, sosyalizm, modern cemiyet içinde ve o cemiyetin ortalarından doğmuştur⁷²³. Başar'ın bu görüşü bütün fikir akımları için geçerli kabul edilebilir. O, fikir akımlarının temellerini tarihte aramayı hata olarak görmüştür. Ona göre bu fikirler kendilerinden önceki medeniyetin tezatlarından doğmaktadır.

Başar'ın sosyalizme bakışı dönemlere göre farklılıklar göstermektedir. Ahmet Hamdi. Başar, 1933 yılında İstanbul. Halkevi'nde verdiği "Türk Devletçiliği" konulu konferanslardan birinde sosyalizme karşı fikirler beyan etmiştir. Bu konferansların ikincisinde Başar., sosyalizmin olması için, sınıfların teşekkül etmesi gerektiği ve memleketin bir kapitalist devre geçirmesinin şart olduğunu savunmuştur. Ona göre, sosyalizme geçmeden önce bir memleket kapitalizme geçmelidir. Sermaye muayyen ellerde toplanmalı, kapitalist başlıca istihsal ve mübadele müesseselerini kurmalı, sınıflar arasında tezat keskinleşmeli, sermayeyi elinde tutan ile işi idare eden sınıflar ayrılmalıdır. Henüz kapitalizm devresi geçirmemiş Türkiye'de ise sosyalizmin uygulanması düşünülemez⁷²⁴. Bu görüş Başar'ın Türkiye ile ilgili olan görüşleriyle tamamen uyum içerisindedir. Daha önce sermaye birikimi olmadığı için Türkiye'de kapitalizmin uygulanamayacağı iddiasında olan Başar, şimdi de kapitalist sistemin tezatlarından doğan sosyalizmin Türkiye'de uygulanamayacağı düşüncesindedir.

Başar, sosyalizmin Türkiye için tehlikesine de dikkat çekmektedir. Ona göre, geri memleketlerin kendi kendilerine sosyalizmi tatbik etmeleri mümkün değildir. Bunu yapmak için mutlaka Sovyet Rusya. idaresine girmek veya onun peyki olmak gerekmektedir. Türkiye'nin jeopolitik durumu ve sosyalizm konusunda hemen hemen hiçbir kademenin aşılamamış olması nedeniyle Türkiye'nin uydu devlet dahi olamayacağını ifade etmektedir. Ona göre, Türkiye'de sosyalizmin ne elemanı, ne

⁷²² Başar., *Bir Medeniyetin Sonu*, s. 93.

⁷²³ Başar., *Bir Medeniyetin Sonu*, s. 75.

⁷²⁴ Başar, "İkinci Konferans: Türk Devletçiliği", s. 11, s. 8.

kadrosu, ne tarihi zarureti, ne ahlakı, ne de geleneği mevcuttur⁷²⁵. Böyle bir durumda Türkiye’de sosyalizmin uygulanması mümkün değildir.

Daha sonraki dönemlerde Başar’ın sosyalizme bakışı değişmiştir. 1940’lara gelindiğinde sosyalizme yeniden ilgi duymaya başlamıştır. Başar, sosyalizmin son medeniyet halkası olduğunu düşünmeye başlamıştır. Ona göre, sosyalizmin ilk hedefi, iktidarı burjuva sınıfından yapılacak bir ihtilalle almak, proletarya sınıfına vermektir. Onun için XIX. asırda sosyalizm, sınıfların ölüm-dirim kavgası demektir. İlmi de bu hedefi doğrulamak için kurmuştur. Sermaye, burjuvanın çalışmasını tam hakkını vermeden işçiden çaldığı payların birikmesinden doğmaktaydı. Şu hâlde çalınan mallar, çalanların elinden alınacak, topluma mal edilecekti⁷²⁶. Sosyalizmin gereği olarak sermaye yalnız devletin elinde toplanacağından, insanın insan tarafından sömürülmesi sosyalizm sayesinde sona erecektir.

Ahmet Hamdi. Başar, sosyalizme kendine göre bir açıklama getirmektedir. Ona göre hakiki Sosyalizm, dünyayı tam uzviyet hâlinde kurulmuş ünitelere bölen Yeni Dünya düzeninin eseri olacaktır. Sosyalizm, mülkiyeti ve sınıfı kaldırmak değildir; bütün sosyalist ve Marksist fikirler, düzenli ve planlı cemiyet kurma esasına dayanmaktadır. Düzen ve plan mekanik olmayıp insan mevzuunu düşünecek uzvi bir cemiyet için olursa sosyalizm kurulabilir. Sosyalizmin başı plan olunca, bu sistemin en akıllı, en mütehassıs, en bilgili adamlar tarafından yapılması ve tatbik olunması gerekmektedir. Tam ve bütün plan fikriyle insanları son haddine kadar refah içinde, son haddine kadar ihtilafsız ve tezatsız yaşatmak, ancak sosyalist bir cemiyette ve üniteler fikriyle gerçekleşebilir⁷²⁷. Başar, yeni düzenin malzemesinin sosyalizm olacağı görüşündedir. Ona göre, sosyalizm, devletçilik ve devlet yolunda haksızlıkları önlemiş, bütün tabiat ve insan kuvvetlerinden en iyi şekilde istifade edilmiş refahlı, şen ve ileri bir millet meydana getirmek yollarından ibarettir⁷²⁸. Açıklamaları dikkate alındığında Başar, sosyalizm fikrinden çok etkilenmiştir. Sosyalizmin son medeniyet halkası olacağı görüşündedir.

⁷²⁵ Başar., “Sosyalizm Demagojisi”, *BD*, 1 Mart 1963, S. 12, s. 3.

⁷²⁶ Başar., “Modern Devlet, Ancak İktidar Sosyal Sınıfların Elinde Olursa Kurulabilir”, *BD*, 1 Temmuz 1964, S. 28, s. 2

⁷²⁷ Başar., *Bir Medeniyetin Sonu*, s. 188.

⁷²⁸ Başar., *Davalarımız*, s. 289.

Başar'a göre sosyalizm maddeyi değil, insanı kucaklamaya çalıştığı için enternasyonal doğuracak fikirdir. Başar'a göre sosyalizm modern ilmin çocuğudur ve insanın akıl yolundaki Başar'a göre sosyalizm maddeyi değil, insanı kucaklamaya çalıştığı için enternasyonal doğuracak fikirdir üstünlüğünü göstermektedir. Bu nedenle de dünyanın en büyük dinî, en büyük insani nizamı kurulabilir durumdadır⁷²⁹. Başar, medeniyet halkalarının sonu olarak gördüğü sosyalizmi liberalizmden ayrı tutmaktadır. Ona göre liberalizm, insanın hayvan yanını teşvik eder ve insanların çıkarları için her şeyi yapabileceklerini savunur. Oysa sosyalizm, insanın akıl yönünü ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle dünya düzenini kurmak için sosyalizm daha uygun bir fikir akımıdır. Bu durum sosyalizmin millîleştirilmesi ile mümkündür⁷³⁰. Başar zaten ülkeye dışarıdan getirilen her fikrin öncelikle ülke şartlarına uyarlanması gerektiği görüşünü savunmaktadır. Sosyalizmin de ülkelerde millî olarak uygulanmasını savunmaktadır. Her ülkenin farklı şartlara sahip olduğunu söyleyen Başar, her ülkedeki sınıfların farklı isteklerinin olması nedeniyle sosyalizmin her ülke tarafından kendi şartlarına göre uyarlanması gerektiği görüşündedir.

Başar'a göre millî ölçüde sosyalizm ve dünya ölçüsünde nasyonalizm enternasyonal fikir olarak yayılacaktır. Rejimler arasındaki farklar, insan yüzleri arasındaki farklar kadar tabii görülecek ve milletlerin birbirini sevmelerini sağlayacaktır. Bu bağlamda Başar, Türkiye için de bir sosyalizm öngörmektedir. Ona göre, Türkiye'de uygulanacak sosyalizm, devletçilik ve devlet yoluyla haksızlıkların önlenmesi, bütün tabiat ve insan kuvvetlerinden en iyi şekilde istifade edilecek refahlı, şen ve ileri bir millet meydana getirecektir⁷³¹. Başar, kendi sistemi ile sosyalizmi birleştirerek Türkiye için ideal sistemi oluşturmaya çalışmaktadır.

1960'lı yıllara gelindiğinde sosyalizme karşı yeniden olumsuz bir tavır takınmıştır. Dönemin şartları göz önüne alındığında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin sosyalizmin temsilciliğini yapması ve Türkiye için büyük bir tehdit oluşturmasının da bu durumda etkili olduğu düşünülebilir. Başar, bu dönemde kapitalist devre geçirmeyen memleketlerin sosyalizme geçmelerinin mümkün olmadığı görüşünü savunmuştur. Bu devreyi yaşamayan Türkiye'nin sosyalizme geçmek için ısrarının

⁷²⁹ Başar., *Türkiye ve Yeni Dünya*, s. 17.

⁷³⁰ Başar., *Değişen Dünya*, s. 103.

⁷³¹ Başar., *Türkiye ve Yeni Dünya*, s. 23.

modern bir Orta Çağ yaşamasına sebep olacağı görüşündedir. Bu sayede kalkınmanın da demokrasiye ulaşmanın da mümkün olmadığı kanısındadır⁷³².

Ahmet Hamdi. Başar'ın medeniyet hakkındaki görüşlerini incelediğimiz bölümde medeniyetleri halkalar hâlinde nitelendirdiğinden bahsetmiştik. Başar., her bir medeniyetin kendinden önceki medeniyetin tezatlarından doğduğu görüşündedir. İşte sosyalizmde liberalizmin tezatlarından doğmuş son medeniyet halkasıdır. Liberalizmin beraberinde getirdiği kapitalizm ile birlikte insanlar para kazanmak için her yolu denemişler ve sonunda cemiyetlerde sınıflar oluşmuş ve bu sınıflar arası farklar gittikçe keskinleşmiştir. Sosyalizm de sınıfları kaldırmayı vaat etmektedir. Ayrıca mevcut yönetici sınıfları da tasfiye etmeyi hedefleyen sosyalizm, işçi sınıfının yönetime gelmesini sağlamayı hedeflemektedir. Başar, 1930'lu yıllarda Türkiye'ye uymayacağını iddia ederken, 1940'lı yıllarda sosyalizmin bir dünya rejimi olabileceği görüşünü savunmuştur. 1960'lara gelindiğinde ise tekrar sosyalizmin ülke için tehlikelerine değinmiştir. 1960'lı yıllardaki görüşleri dikkate alındığında Başar, sosyalizmin uygulanacağı ülkeler için kapitalizm evresini geçirmenin şart olduğu görüşündedir. Türkiye'nin bu evreyi yaşamamasına rağmen sosyalizmi uygulamaya çalışmasının Sovyet Rusya.'nın işgaline uğraması demek olacağı görüşünün savunucusu olmuştur.

5. 5. 4. Nasyonal Sosyalizm

Faşizm başlığı altında bahsettiğimiz gibi, nasyonal sosyalizmin doğuş nedeni de Birinci Dünya Savaşı sonunda Almanya.'da yaşanan hiper enflasyon ve sefalet olmuştur. Alman ırkının üstünlüğünü savunan Adolf Hitler, kısa zamanda iktidarı ele geçirmiş ve dünya tarihine yön verecek çalışmalara başlamıştır.

Başar'a göre nasyonal sosyalizm kendi başına bir fikir hareketidir. Onu İtalya. faşist hareketinin bir devamı olarak telakki etmek hatadır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra doğan bütün hareketler gibi nasyonal sosyalizm de doğduğu cemiyetin şartlarına ve liberal kapitalist devrin tezatlarına bağlanmalıdır⁷³³. Bu açıklamalara dayanarak nasyonal sosyalizmin tamamen millî şartlardan doğan bir hareket nitelendirilmelidir.

⁷³² Başar., "Devletçilik Anlayışımız, *BD*, 1 Şubat 1963, S. 11, s. 5.

⁷³³ Başar., *Bir Medeniyetin Sonu*, s. 133.

Ahmet Hamdi. Başar’a göre Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra dört inkılap hareketi vardır. Bunlardan ilki Türk inkılabıdır. Diğerleri ise sosyalizm, faşizm ve nasyonal sosyalizmdir. Nasyonal sosyalizmin bu üç inkılap ile ortak yanları vardır. Rusya. inkılabı ile sosyalizmde; Türk inkılabı ile millî kurtuluş hareketi ve bir ihtilaleci şef etrafından milletçe toplanma idealinde; faşist hareketiyle de sınıflar üstünde devlet telakkisinde ve demokrasi düşmanlığında⁷³⁴ ortaktır. Nasyonal sosyalizm millî bir hareket olmasına rağmen etrafındaki fikir hareketlerinden etkilenmiştir.

Alman nasyonal sosyalizmini, millî bir kalkınmaya imkân vermek için özel ve genel şartlardan – nasyonal ve enternasyonal – doğan bir ideoloji olarak değerlendirmektedir. Başar., bu fikir akımının realitelerle değişerek olgunlaşacağı inancındadır. Ona göre nasyonal sosyalizm sadece Almanya.’da buhranı tasfiye sistemi olarak tamamen millî çerçeve içinde bir inkılap değildir. Bu hareket bir dünya nizamı veya dünyanın bir kısım memleketlerinde karşılıklı münasebetler kurmaya imkân veren bir yeni nizam şartlarına doğru gelişecektir⁷³⁵. Başar’ın dünya nizamı arayışı nasyonal sosyalizmde de devam etmiştir. O, bu fikrin gelişmeye devam etmesi durumunda dünya fikri olabileceği görüşündedir.

Ahmet Hamdi. Başar nasyonal sosyalizmi değerlendirirken onun savunduğu görüşleri, Birinci Dünya Savaşı sonrası ekonomik olarak çok kötü durumda olan devletlere bir umut olacağı görüşündedir. Başar, nasyonal sosyalizmin bu yanını şu şekilde ifade etmektedir:

“Ekonomi, halkın ihtiyacına kıfayet etmelidir. Bir milletin kendine kıfayet edecek kadar toprak ve arz parçası üzerinde yaşamaya hakkı olduğu fikriyle otarşilere dayanan yeni bir dünya muvazenesi fikri birbirini tamamlamaktadır. Gerek memlekette ve gerek milletler ve otarşiler arası münasebetlerde altın esasına değil, istihsale dayanan bir para, devlet elinde bir finans kapitalizmi ile nasyonal sosyalizm, harpten sonra altından mahrum ve liberal kapitalizmin istismarına maruz kalmış diğer memleketlerdeki

⁷³⁴ Başar., *Bir Medeniyetin Sonu*, s. 133.

⁷³⁵ Başar., *Bir Medeniyetin Sonu*, s. 135, 136.

realitelere ve sosyalizm prensiplerine uygun yeni bir mübadele faaliyeti kurmaya çalışmaktadır.”⁷³⁶.

I. Dünya Savaşı’nda Almanya ile Osmanlı Devleti’nin müttefik olması Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında Türk halkının bu devlete sempati ile bakmasına neden olmuştur. Türkiye silahlı mücadele ile özgürlüğünü kazanmışken Almanya bunu yapamamış fakat daha sonraki dönemlerde ekonomik kalkınması ile müttefik devletlere karşı büyük bir üstünlük sağlamıştır. Bu durum Türk halkında Almanya’ya karşı bir sempati uyandırmıştır. Ahmet Hamdi Başar’ın da ekonomik alanda büyük bir başarı kaydeden Almanya’ya o dönem içerisinde sempati duyması normal karşılanmalıdır. Nasyonal sosyalizm ile ilgili görüşleri bu bilgiler ışında değerlendirmenin daha tutarlı sonuçlar vereceği kanaatindeyiz.

5. 5. 6. Milliyetçilik

Ahmet Hamdi. Başar, millet tanımını basit bir şekilde “aralarında kıymetler bütünü olan insanlar birliği” olarak yapmaktadır. Bu kıymetleri ise dil, ahlak ve din, anane ve kültür, menfaat bütünlüğü ve ırk ve menşe olarak göstermektedir. Başar. bu hususta önemli bir noktaya dikkat çekerek ırkın millet olmadığını savunmaktadır. Ona göre, ırk, millet terribini kuvvetlendiren, birleşmeyi sağlamlaştıran bir yardımcı unsurdur ancak ırk eşittir millet değildir⁷³⁷. Onun düşündüğü millet, farklı ırklardan olmasına rağmen aralarında kıymetler birliği olan bütün insanlardır.

Ahmet Hamdi. Başar, milliyetçilik kavramının önemli bir kavram olduğunu dile getirmekte beraber uygulanış tarzına göre çok büyük sıkıntılar yaratabilecek bir fikir akımı olarak görmektedir. Ona göre milliyetçiliğin dört şekli vardır. Bunlar:

- A. Buhran ve intikal zamanlarında baş göstermiş daraltıcı, küçültücü, küçük parçalar halinde toplulukları koruyucu bir fikir olarak;
- B. Genişlemeye muhtaç bir cemiyet ideali olarak;
- C. Her cemiyette bağlayıcı yaşayan bir ruh olarak;

⁷³⁶ Başar., *Bir Medeniyetin Sonu*, s. 139.

⁷³⁷ Başar., *Bir Medeniyetin Sonu*, s. 228.

D. Siyasi ve şahsi hırslar ve çıkar aleti olarak⁷³⁸.

Başar., milliyetçiliğin amacına uygun kullanılmamasının milletleri daraltıcı bir etki göstereceği kanısındadır. Özellikle bunalım dönemlerinde böyle bir etkinin görüleceğini savunmaktadır. Ona göre, nasyonal sosyalizmde olduğu gibi bunalım dönemlerinde güçlü bir fikir akımı olarak daraltıcı milliyetçilik doğar. Bu fikri savunan kişiler daha önce imzalanmış bütün anlaşmaları çığner, şoven ve dar bir milliyetçiliği müdafaa eder. Milliyetçilik kavramını o kadar daraltır ki ideal millet tipi üzerine, en küçük farkları dahi kabul etmez. Bu durum milliyetçiliğin birleştirici özelliğini yitirmesine neden olduğu gibi cemiyetleri de parçalamaya başlar. Milletlerin böyle bir durumda mezhepçilik, sınıfçılık, dar milliyetçilik, hemşerilik fikirlerinden ve onlara dayanan ideolojileri, fikirleri geri ve tasfiyesi icap eden şeyler gibi görmelidir⁷³⁹. Ona göre bir millete dâhil olmak için doğuştan getirilen özellikler yeterli değildir. Milleti oluşturan temel unsurlar kültür öğeleridir.

Başar'ın buhranları ve savaşları bitirecek düzen olarak ortaya attığı yeni düzen fikrinde milliyetçilik de yerini almıştır. Ona göre, yeni milliyetçilik, yeni medeniyet devrinin reel millet tipini yaratacak ve yeni bir refah ve sükûn devrine yol açacak olan yeni fikrin, yeni medeniyet nizamının eseri olacak ve onun vereceği şekil dâhilinde yayılacak ve yaşayacaktır. Yeni reel millet tipleri, dünyayı coğrafi birlikler içinde büyük ünitelere ayıracak olan devrin ideolojik temellerine göre şekil alacaktır. Bu sayede kıymetler üstünlüğü yaşayan önder millet etrafında, bazen kıymetli diğer küçük milletlerin birleşmesini kolaylaştıran geniş manada bir milliyetçilik doğacaktır. Önder millet fikri, lisan, kültür, teşkilat bakımından devrin en iyi ve en insani yeni yaradılışlarını doğuran, millet ve insanı bağlayan, kisası dünyayı yeniden kuran akli ve organik bir enternasyonal için tek vasıttan ibarettir⁷⁴⁰. Yeni düzende daraltıcı bir milliyetçilikten uzak durulması ve diğer milletlerin önder millet etrafından birleşmesi gerektiğini savunmaktadır.

Başar yeni düzen milliyetçiliğini savunurken ortaya reel millet görüşünü atmaktadır. Ona göre reel millet görüşünü en güzel uygulayan devlet Osmanlıdır. Osmanlının devleti İslam temeli üzerine kurmuş olması, devletin kapalı kalmasını

⁷³⁸ Başar., *Bir Medeniyetin Sonu*, s. 222.

⁷³⁹ Başar., *Bir Medeniyetin Sonu*, s. 222, 225.

⁷⁴⁰ Başar., *Bir Medeniyetin Sonu*, s. 233, 234.

engellemiştir. Çevresindeki Müslüman halka açık olduğu gibi dünyanın her yerindeki Müslümanlara da kapısını her zaman açık tutmuştur. Yeni kurulmuş Türkiye Cumhuriyeti'nin de takip etmesi gereken milliyetçilik politikası Osmanlı'da olduğu gibi reel bir millet yaratmaktır⁷⁴¹. Bu teklifle birlikte Türkiye şartları ile Osmanlı'nın şartlarının birbirinden farklı olduğunu da göz ardı etmemektedir.

Başar'a göre Türkiye reel millet oluşumunda Osmanlıyı örnek almasına rağmen özel şartlarından dolayı yepyeni bir reel millet kavramı oluşturmalıdır. Osmanlı Devleti'nin müsamahası sayesinde Osmanlı içerisinde doğmuş büyümüş olmasına rağmen Türkçe bilmeyen pek çok kişi vardır. Bu durumda onların hepsini kapı dışarı etmek yâda bunlara ait kıymetler ayrılığı yaşaracak her şeyi zorla ortadan kaldırmak mümkün değildir. Türkiye'nin yapması gereken, Osmanlı Devleti'nin uyguladığı reel millet tipini inkâr etmeden fakat bu reel millet tipine yeni kavramlar ekleyerek değişen dünya şartlarına göre kurulmuş millet ve dünya çapında birleşmiş bir ideolojiye dayanarak her şeyden önce bir coğrafi realite halinde yaşamalı, kuvvetli ve mesut bir millet idealini gerçekleştirmeye uğraşmalıdır⁷⁴². Başar, reel milletin oluşumunu Türkiye'nin sağlaması görüşündedir. Ülkedeki çeşitliliği devletin aynı potada eritmesini öngörmektedir. Fakat unutulmaması gereken diğer bir konu da Türkiye içinde yer alan azınlıkların reel millet kavramı hakkındaki görüşüdür. Onların kendi rızalarıyla ve samimiyetle katılmadıkları reel millet fikrinin Türkiye tarafından uygulanmaya çalışılması zor görünmektedir.

Başar, Osmanlı Döneminde Türk milletinin ezildiği görüşündedir. O dönemde Türklere bakışı ve Türk kelimesini anlamını şu şekilde ifade etmektedir:

“Hâlbuki Gazi'den evvel, birine Türk demek hakaretti. Şehirliler kaba saba, köylü, cahil, medeni terbiyeden yoksun insanlara Türk derlerdi. Anadolu'da da bu kelime Kızılbaşlara, göçebelere takılmış ad olarak kullanılırdı. Osmanlı Devletini idare edenler Türk olmamakla, Osmanlı olmakla övünürlerdi. Bir devlet

⁷⁴¹ Başar., *Bir Medeniyetin Sonu*, s. 236-244.

⁷⁴² Başar., *Bir Medeniyetin Sonu*, s. 245, 246.

adamının, Arnavut, Kürt, Çerkes gibi Türk olmadığını belirten bir lakabla anılması meziyet sayılırdı."⁷⁴³

Başar'ın bu tesbitlerinden sonra Türk milliyetçiliği üzerine kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'nin eskinin intikamını almak yerine bütün Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarını kucaklayacak bir milliyetçilik fikri takip edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu düşünce içerisinde takip edilmesini önerdiği reel millet kavramı haricinde takip edilen milliyetçilik hareketlerini ise anlamsız bulmaktadır.

Başar, Türkiye Cumhuriyeti'nin takip ettiği milliyetçilik fikrini olumlu karşılamaktadır. Atatürk ilkelerinde yer alan milliyetçilik kavramını Başar, şu şekilde açıklamaktadır:

*"Türkçülük başka, milliyetçilik başka şeydir. Bunlardan birincisi Türkçe konuşan, Türk olduğunu söyleyen çeşitli kavimler arasında kültürel ve politik bağlar ve birleşmeler kurmaya çalışan bir akım ifade eder. Hâlbuki milliyetçilik, yeni Türk Devleti hududu içinde yaşayan ve çeşitli dil, din ve ırklara mensup olan insan gruplarının tek bir millet şuuru içinde birleşmesi hedefini güden düşünüş ve davranışlar anlamına gelir."*⁷⁴⁴

Her fırsatta Türkçülük ile milliyetçilik kavramlarının birbirinden farklı olduğunu dile getiren Başar, Türkçülük idealinin gerçek dışı olduğu görüşünü savunurken milliyetçilik fikrinin iyi kullanılması halinde ülkeleri birleştirici rol oynayacağı görüşündedir. Bu neden Türkiye'nin takip ettiği milliyetçilik anlayışını ülkede yaşayan halkları birleştireceği düşüncesi ile olumlu karşılamaktadır⁷⁴⁵. Ona göre, Türkiye'de uygulanan milliyetçiliğin önündeki en önemli sorun ise Osmanlıdan kalma Turancılık ve Türkçülük fikirlerinin milliyetçilik kavramının yerini almasıdır.

Ahmet Hamdi Başar'ın milliyetçilik ile ilgili görüşleri özellikle Barış Dünyası'nda yayınlamaya başladığı Doğu Davası yazı dizisi ile kendisini iyice belli etmiştir. Başar, Türkçülüğe karşı açık bir cephe almıştır. Türkçülüğün Türkiye için

⁷⁴³ Başar., "Milliyetçilik Anlayışında Tehlikeli Bir Buhran İçindeyiz", *BD*, 1 Ekim 1964, S. 31, s. 4.

⁷⁴⁴ Başar., "Milliyetçilik Anlayışında...", s. 5.

⁷⁴⁵ Başar., "Milliyetçilik Anlayışında...", s. 7.

yıkıcı bir fikir olduğu görüşündedir. Türkiye'deki azınlıklara Türklük baskısı yapılmasının ayrılık hareketlerini güçlendireceğinin savunmaktadır Bu yapılmayıp insanların kendi hâline bırakılması durumunda ise azınlıkların kendiliğinden Türkleşeceğini iddia etmektedir⁷⁴⁶. Osmanlı Devleti'nin yüzyıllar boyunca hâkim olduğu ve büyük bir hoşgörü ile davrandığı azınlıkların hemen hemen hiçbirinin Türkleşmediğini göz ardı etmektedir.

Başar'ın milliyetçilik hususunda dikkat çektiği diğer bir nokta ise birleştirici milliyetçiliği uygulayacak kişilerdir. Millet bir akıl merkezi ile demokratik örgü içinde birbirine bağlanmış halklardan ibarettir diyen Başar, akıl merkezinin bilgin, iradeli, imanlı ve akıllı insanların elinde olduğu, planlı ve teşkilatlı bir şekilde çalışıldığı takdirde mükemmel sonuç verecektir⁷⁴⁷. Milliyetçilik kavramının anlamını tam olarak bulmasının haricinde milliyetçiliği uygulayan kişilerinde önem taşıdığından bahsetmektedir.

Başar'ın yayınlarından anlaşıldığına göre o, ırk esasına dayanan bir milliyetçilik kavramına karşıdır. Dil, din, ırk gibi farklılıkların kişileri ayırmaması gerektiği görüşündedir. Bu gibi farkların toplumların zenginlikleri olarak görülmesinden yana olan Başar, kendisinden daha gelişmiş milletler ile karşılaşılması halinde onlardan faydalanılabileceği görüşündedir. Bu hususların takip edilmemesi halinde daraltıcı milliyetçilik baş gösterecektir. Öncelikle ırk usulü ile başlayan bu milliyetçilik, gittikçe daha detaya inecek ve sonunda toplumu kabileler halinde yaşamak mecburiyetinde bırakacaktır.

5. 5. 7. Batılılaşmak

Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında Batı büyük bir ilmî karanlık yaşamasına rağmen, İstanbul'un fethini müteakip giriştiği aydınlanma hareketi sonunda bilim ve teknoloji konusunda büyük aşamalar kaydetmiştir. On sekizinci yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti de Batı'yı örnek alan yenilik hareketlerine girişmiştir. Bu durum Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra da devam etmiştir.

⁷⁴⁶ Başar., "Milliyetçilik Anlayışında...", s. 7,8.

⁷⁴⁷ Başar., *Türkiye ve Yeni Dünya*, Barış Dünyası Neşriyat, İstanbul, 1943, s. 28.

Başar., Türkiye’deki Batılılaşma fikrini, ilimde, sanatta, yaşayış şekillerinde, kültürde, kanunlarda, kısası hayatın bütün sahalarında aynen ve kayıtsız ve şartsız taklit etmek olarak tanımlamaktadır. Ona göre, bu fikir özellikle cumhuriyet döneminde kendisine fazlaca yandaş bulmuştur. Bu fikrin, Osmanlı döneminde de aktif olmasına rağmen, dönemin yönetim tarzı gelişmesine engel olmuştur. Yani cumhuriyetle birlikte iyice su yüzüne çıkan batılılaşmanın parolası kayıtsız şartsız garplılaşmak olarak belirlenmiştir⁷⁴⁸. Türkiye’nin şartlarının göz önüne alınmadan ve hiçbir kurala bağlı kalınmadan Batılılaşmanın daha sonra pek çok sıkıntıya yol açacağı açıktır.

Ahmet Hamdi. Başar, Batı hayranlığı konusunda temkinli görüşler ileri sürmektedir. Ona göre, her medeniyetin kendine özgü özellikleri vardır. Başka bir medeniyetten alınan herhangi bir şey doğrudan diğer bir medeniyete uygulanamaz. Başar., batıdan bir şeyler almanın karşısında değildir. Fakat bu alınan şey ne olursa olsun mutlaka Türkiye şartlarına göre düzenlenmeli ve uyumu sağlanmalıdır. Aksi takdirde başarıya ulaşması imkânsızdır. Bu konuda aydınlara büyük iş düşmektedir. Aydınlar Batı’dan aldıkları fikirleri tetkik dahi etmeden bir simsar gibi toplum hayatına sokmak yerine fikir üreticiliği yapmalıdır⁷⁴⁹. Başar’ın önerisi, Batı fikirlerinden faydalanılmakla beraber Türkiye’nin kendi fikirlerini kendisi üretmesidir.

Başar.’ın iddiasına göre, Batı’yı olduğu gibi alma fikri cemiyetin olgunlaşmamış olması, alınanların halka mal olamaması nedeniyle cemiyete hâkim olamamıştır. Başar, Atatürk’ün yenilikler konusunda inkılap yolunu tercih etmesini de bu duruma bağlamaktadır. Cemiyetin müsait olmaması üzerine Atatürk, halka rağmen inkılap fikrini benimsemiş ve yenilikleri cemiyete tatbik etmiştir. Aslında cemiyetin o dönemde Batı’ya karşı bir çekingenliği hatta bir nefreti vardır. Böyle bir topluma Batılılaşma fikri ancak inkılaplar hâlinde sokulabilir. Bu inkılabı yapacak kişi de halkın güvenini kazanmış birisi olmalıdır. Mustafa Kemal. Atatürk, “Millî Mücadele Kahramanı” sıfatı ile Batılı tarzındaki inkılapları halka rağmen uygulamayı ve kabul ettirmeyi başarmıştır⁷⁵⁰. Bu tutum, Başar tarafından takdir ile karşılanmaktadır. Bunun haricindeki bir taktiğin milleti çağdaştırma konusunda eksik kalacağı görüşündedir.

⁷⁴⁸ Başar., *Hürriyet Buhranları*, s. 56.

⁷⁴⁹ Başar., *Hürriyet Buhranları*, s. 55.

⁷⁵⁰ Başar., *Hürriyet Buhranları*, s. 57, 58.

Başar'ın dikkat çektiği bir diğer konu ise Batı ile doğu arasındaki kültür farkıdır. Batı'nın taklidi sayesinde en yeni ve teknolojik aletler, müesseseler, kanunlar alınmasına rağmen bunları kullanacak ve idare edecek ruh Şarklı kalmaktadır. Batı'nın maddeci zihniyeti ile doğunun manevi temellere dayanan medeniyeti birbirine uyum sağlayamamaktadır. Toplumda oluşan bu tezat maddi çöküşlerle ölçülemeyecek bir manevi çöküş yaşanmasına neden olmaktadır. Bu nedenle Batılılaşmış Doğu'da dinsizliğin ve ahlaksızlığın en büyüğü görülür ve o memleketler Batılılaştıkça kendilerini yaratan bütün tarihî köklerden sıyrılmaya çalışarak büsbütün soysuzlaşır⁷⁵¹. Bu özelliği vurgulayarak Batı taklidinin ne kadar tehlike olabileceğine dikkat çekmek istemiştir.

Sonuç olarak Başar, Batının ileriliğini kabul etmekle birlikte her şeyinin tam olarak taklit edilmesinden yana değildir. Türkiye'nin Batıda toprakları olmasına rağmen Doğulu bir medeniyet kavramı vardır. Manevi kavramlar Türkiye için önem taşımaktadır. Bu nedenle Batı'dan kayıtsız ve şartsız alınacak kanun ve nizamlar cemiyet hayatında pek çok tezatların ortaya çıkmasına sebep olacaktır. Bu nedenle Batı'dan bir şeyler almadan, kendi fikirlerimizi kendimizin üretmesi en mantıklı olacak şeydir. Fakat bu üretim yapılamıyorsa ya da eksik kalıyorsa bu sefer Batı'dan alınan usullerin Türkiye'ye uyarlanması şarttır. Batı'dan taklit yoluyla ve orijinal olarak alınması gereken tek şey ise, teknolojinin kullanım metotları ve devlet yapısı olmalıdır.

5. 5. 8. Laiklik

Ahmet Hamdi Başar'ın Mustafa Kemal Atatürk ile çıktığı gezi sırasında altı ok umdeleri bizzat Atatürk tarafından belirlenmiştir. Bu umdelerden biri de laikliktir. Belirlenen bu altı madde Atatürk başkanlığında geziye katılan heyetin oluşturduğu bir mecliste tartışılmıştır. Altı madde sırası ile tartışılırken sıra laikliğe gelmiştir. Mustafa Kemal Atatürk, Ahmet Hamdi'nin de fikrini sormuştur. Bu sual karşısında Başar, laiklik kavramını çok farklı bir açıdan değerlendirmiştir. Dinin devlet işlerine karışmamasının Hristiyanlık için mevzubahis olduğunu söylemiştir. Avrupa'da sıkıntının başlama sebebini Hristiyanlığın devlet işlerine karşıması olarak göstermiştir. Ona göre, Avrupalılar laikliği benimseyerek doğru bir karar vermişlerdir. Zaten Hristiyanlık dini devlet işlerine karışmamayı öngördüğü için laiklik Avrupa'ya dinsizlik

⁷⁵¹ Başar., *Hürriyet Buhranları*, s. 88.

getirmemiştir. Oysa İslamiyet'te din ile dünyayı birbirinden ayıran bir anlayış yoktur. Avrupa'da nasıl ki Hristiyanlık dünya işlerine karışarak sıkıntı çıkardıysa, Türkiye'de İslamiyet'in dünya işlerinden ayrılmasının sıkıntı çıkaracağını düşünmektedir. Yapılacak bütün yeniliklerin İslam'a aykırı olmadan yapılabileceğini fakat İslamiyet'in dünya işlerinden uzaklaştırılmasının dinsizliğe doğru gitmek olduğunu savunmuştur⁷⁵². Ona göre İslamiyet'in dünya işlerinden ayrılması toplum hayatında tamir edilemez sorunlara yol açacaktır.

Aslında Başar, laikliğe karşı değildir. Başar'ın laiklik anlayışı farklıdır. Ona göre İslam dininin geri kalmışlıkla ya da devlet işlerinin iyi yürümemesi ile hiçbir alakası yoktur. Asıl sıkıntı İslamiyet'in devlet işlerine yeterince girememesi ya da yanlış İslami bilgilerin uygulanmasıdır. Yapılması gereken modern Batı usulleri ile İslamiyet'in yeniden incelenmesidir. Bu sayede hakiki İslam bütün halka yayılacaktır. Bu da laiklik inkılabının temelini oluşturacaktır⁷⁵³. Başar, laiklik inkılabı olarak din ile dünyayı ayırmayı değil, dinî sınıfları tasfiye ederek din ile dünyayı birleştirmeyi hedeflemektedir.

Başar, özellikle dini suistimal eden sınıflar üzerinde durmaktadır. Ona göre, otorite dinin elinde değil, din otoritenin elindedir. Osmanlı Döneminde iktidarın dini kendilerine oyuncak yaptığı görüşündedir. Özellikle sarayın saltanatın ilahiliğini, onun emirlerine riayet etmenin yarın ahrette vereceği mükâfatı Allah emri diye hocalar ve yobazlar aracılığı ile halkın arasında yaydığını iddia etmektedir⁷⁵⁴. Yani İslamiyet'le alakası olmayan ama saray tarafından yapılan şeylerin halk tarafından kabul edilmesi için hocalar ve yobazlar aracılığı ile İslamiyet kullanılmıştır. Halk arasında sarayın yaptığı her şeyin İslam dini adına olduğu anlayışı yerleşmiştir. Bu anlayış nedeniyle daha sonraki dönemlerde sarayın yaptığı olumsuz hareketlerde sarayla birlikte İslam dinine yüklenmeye başlamıştır.

Ahmet Hamdi. Başar, Avrupa'dan alınan pek çok fikrin ülkemizde uygulanmış olmasına rağmen Avrupa'dan gelecek laiklik fikrinin bünyeye tamamen zıt olduğu görüşündedir. Ona göre, Avrupa'da laikliğin uygulanması çok isabetli bir karardır. Çünkü onların dini olan Hristiyanlık sadece ruhani hayatı düzenleyen kurallardan

⁷⁵² Başar., *Atatürk'le Üç Ay...*, s. 45.

⁷⁵³ Başar., *Davalarımızı*, s. 298.

⁷⁵⁴ Başar., *Hürriyet Buhranları*, s. 67,68.

oluşmaktadır. Bu kurallara sahip bir dinin devlet ve toplum işlerine karışmış olması onlar için felaketi getirmiştir. Bu nedenle onlar, Hristiyanlığı devlet işlerinden ayırarak büyük bir başarı kaydetmişlerdir. Aynı durum Türkiye için söz konusu değildir. İslamiyet, sadece kişilerin ruhani hayatını değil, devletin ve toplumun işleyişini de düzenleyen kurallara sahiptir. Bu kurallarda ne kadar isabetli olduğunu çöl ortasında yaşayan Arapları büyük bir medeniyet hâline getirerek göstermiştir⁷⁵⁵. Bu nedenle İslamiyet'in devlet ve toplum hayatından çıkarılmaması lazımdır. Avrupa bunu yaparak laikleşmiş olsa dahi Türkiye bunu yaparak ancak dinsizleşecektir.

Başar, uygulanan laiklik ilkesinin sonucunu ise şu şekilde değerlendirmektedir:

“Layıklık inkılâbının siyasi neticesi şu oldu; zaten kendi elinde bulunan din otoriteden iktidarın kendiliğinden vazgeçmesi. Bu suretle Türk inkılâbı demokrasiyi gerçekleştirmek için en ileri bir adım atmış oldu. Fakat bu kuvvetli vasıttan kendi kendini mahrum ettikten sonra eğer inkılâp fikir, ideoloji, propaganda vesaire itibarı ile dinden müstağni olmanın yolunu bulmuş ve onun yardımı olmadan davalarını halletmişse bir mucize göstermiş demektir.”⁷⁵⁶

Başar'ın düşüncelerinden anlaşıldığına göre onun anladığı manada laiklik, din ve devlet işlerinin tamamen birbirinden ayrılmasının çok ötesindedir. O, laiklik ilkesinin uygulanması ile İslamiyet'in uygulanışı üzerinde değişiklikler yapılması görüşündedir. Bu inkılap ile İslamiyet'i tekel hâline getiren bazı kesimlerin hâkimiyeti yıkılacaktır. Bu sayede insanlar kendilerine anlatına İslamiyet yerine asıl İslamiyet'i tanıyacaklardır. Asıl İslamiyet'in tanınması ile birlikte din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasına gerek kalmadığı görülecektir. Zira İslam, devletleri geriletmek yerine onların daha ileri medeniyetlere ulaşmasını sağlayacak etkenlerden biridir. Diğer bir husus ise İslamiyet sayesinde yapılacak yeniliklerin daha hızlı ve tepki ile karşılaşmadan uygulanabilmesi olacaktır. Ona göre, Türk inkılabı laiklik ilkesini uygulayarak böylesine büyük bir güçten kendisini mahrum etmiştir.

⁷⁵⁵ Başar., *Hürriyet Buhranları*, s. 63-66.

⁷⁵⁶ Başar., *Hürriyet Buhranları*, s. 72.

5. 6. Devlet

Başar'ın fikir sisteminde ulaşılması gereken hedeflerden biri de ideal devletin yaratılmasıdır. Mevcut devleti, memur denilen uzuvlar ile temsil edilen, kanun denilen kaidelere bağlı, çok güç kurulan ve idare edilebilen, en büyük otorite olarak tanımlamaktadır⁷⁵⁷. Başar, insanların hala ideal devleti kuramadığı tezini savunmaktadır.

Başar'a göre, modern devlet kurmak, bugün kalkınma halinde olan veya esasen kalkınmalarını tamamlamış bulunan her millet için varılması gereken ilk hedeftir. Bu devletin kurulabilmesinin tek yolu devlet gelirlerine veya nimetlerine göz dikmiş insanların değil, devlet kapısına göz dikmemiş, servetleri, çalışmaları, bilgi ve hüneleri sayesinde geçinen insanların iktidarı ellerinde tutmalarına bağlıdır⁷⁵⁸. Yani, kişisel hırsları olmayan ve kendisini ülkesine adanmış kişilerin devlet kademelerinde görev alması gerekmektedir. Bu kişilerin devleti yönetmesi ile ideal devlete ulaşma konusunda büyük bir adım atılmış olacaktır.

Ona göre, devletin, ekonomik sınıfların ve hayatın dışında kalan ve geçimleri devlet kapısına bağlı bulunan insanların elinde kalması, demokratik düzenin yaşaması ve hızla kalkınma idealimizin gerçekleşmesi için en büyük engeldir. İdeal devlet iktisadi sınıfların elinde bulunmalıdır. Bu amaçla orta sınıfın, aydınların politikalara müessir olacak duruma hızla ulaşmaları şarttır. Orta sınıfı gereği gibi şuurlaştırmamış ve teşkilatlanmamış geri memleketlerde çok partili rejimin huzursuzluklar doğurduğu, yaşayamadığı, ihtilaller ve diktatoryal rejimlerin doğmasına yön verdiği görülmektedir⁷⁵⁹. Başar'ın bu açıklamaları iktisadi devletçilik görüşü ile tamamen ayırdır. Ona göre, memur devleti ilkel bir devlettir. İdeal devlete ulaşmak için orta sınıf içerisinde yer alan bilim adamları ve iktisadi uzuvların yönetime dâhil olması lazımdır.

Başar, Türk toplumu için devletin önemi üzerinde de durmaktadır. Ona göre, Türk toplumunu millet hâlinde ayakta tutan tek örgüt henüz devlettir. Yani devletin olmadığı ve onun silinip gittiği yerlerde Türk milleti de kalmamaktadır. Tarihi

⁷⁵⁷ Başar., *İktisadi Devletçilik*, C. I, s. 51.

⁷⁵⁸ Başar., "Modern Devlet, Ancak İktidar Sosyal Sınıfların Elinde Olursa Kurulabilir", *BD*, 1 Temmuz 1964, S. 28, s. 4.

⁷⁵⁹ Başar., "Modern Devlet, Ancak ..." s. 5.

yapımızın gereği olan bu gerçek, ulusal niteliğimize biçim veren en önemli faktördür. Başar'a göre devletin bu kadar önemli olduğu bir toplum olmamıza rağmen devletimizin temeli henüz sağlam değildir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile pek çok alanda yenilikler yapılmasına rağmen devlet alanında hiçbir yenilik yapılmadığı, Osmanlı Devleti'nin kapıkulu devlet anlayışının aynen devam ettiği fikrini savunmaktadır. Başar, Tanzimat, Meşrutiyet, Cumhuriyet ve hatta Millî Birlik İnkılabının dahi pek çok şeyi değiştirmiş olmasına rağmen hantal ve ilkel bir kuruluş hâlinde olan devleti değiştirmedeği görüşündedir. Bütün bu olaylardan sonra devlet yapısında değişiklikler yaşanmamasının sonucunu ise devlet güçlerini ellerine geçirme mücadelesine girişen parazit bir sınıf peyda olması olarak göstermektedir. Bu sınıfın, devlete sülük gibi yapışarak, anayasa başta olmak üzere bütün kanunlara devlet yönetimini ellerinde tutmayı sağlamak için biçimler veren ve bu yüzden millet arasını düşmanlık tohumları eken bir sınıf olduğu fikrindedir. Bu sınıfı parti esnafı olarak tanımlayan Başar, bu kişileri, bir iman, bir ideoloji yolunda değil, sadece çıkar mücadelesinde olan ve devletin nimetlerine el koymak peşinde olan insanlar olarak itham etmektedir⁷⁶⁰. Başar bu kişileri partici esnafı olarak nitelemektedir.

Başar.'ın yayınlarından anlaşıldığına göre, ideal devlet öncelikle ideal kişilerin elinde bulunmalıdır. Bu kişiler özellikle orta sınıf mensubu ve aydın olmalıdır. Bu kişilerin devlet üzerinden çıkar sağlamak yerine, devlete hizmet etmeleri esas olmalıdır. Yani devleti kullanan bir esnaf yerine ona hizmet eder pozisyonda bulunmaları şarttır. Böyle bir kadro oluşturduktan sonra devletin yapısı Osmanlıda olduğu gibi kapıkulu devleti şeklinden çıkarılarak iktisadi devlet şekline sokulmalıdır. Devlet, kişilerin tek başlarına yapamadığı işlere el atarak bu işlerin sorunsuz yürümesini sağlamalıdır. Onun haricindeki alanları ise tüccar ve iş adamlarına terk etmelidir.

5. 7. Özgürlük ve Demokrasi

Başar'ın düşünce sisteminde özgürlük ve demokrasi kavramları yan yana geçmektedir. Başar, özgürlük ve demokrasi arasında sıkı bir bağ olduğu inancındadır. Buna rağmen Türkiye'nin özgürlük ve demokrasi fikrine hazır olup olmadığı konusunda şüpheleri vardır.

⁷⁶⁰ Başar., "İdeal Boşluğu", *BD*, 1 Nisan 1971, S. 107, s. 16.

5. 7. 1. Özgürlük

Ahmet Hamdi. Başar, özgürlük fikrinin doğuş merkezi olarak Avrupa'yı göstermektedir. Ona göre, hürriyet keşiflerin ve ilerlemelerin bir sebebi olarak ortaya çıkmıştır. Bu ilerlemeler ile birlikte hürriyet en doğru yol kabul edilerek her çeşit müesseseleri ile kabul edilmiştir. Fakat mülkiyet hakkının korunması ile hürriyet fikri birbirlerine tezat oluşturmaya başlamıştır. Bu durumu değerlendiren Başar., çok iddialı bir şekilde hürriyetin insanların en hayvani tarafı olduğu iddiasını ileri sürmektedir. Ona göre hürriyet; insanların arasını açan, cemiyet halini bozan, cemiyeti madde ve ihtiras temeline oturtan bir şeydir. Hürriyet sadece üstün millet ve sınıfların çıkarına hizmet etmektedir⁷⁶¹. Başar bu açıklaması ile hürriyet fikrinin ülkeler üzerinde olumsuz etkiler yaratacağı iddiasında bulunmaktadır.

Başar, cemiyet ilimlerinin hürriyet temeline oturtulmasının çok vahim sonuçlar doğurduğu kanısındadır. Ona göre, cemiyet ilimleri, felsefeleri ve hadiseleri hürriyet temeli üzerine olduğundan dolayı ortaya çıkan medeniyet ahlaki ve insani temelden, maddi ve şeytani temele oturan sisteme uygun düşmüştür. İhtiras şahlanmış, zulüm ve haksızlık çoğalmış, katı bir ahlak doğmuştur⁷⁶². Hürriyetin insani bir fikir olabilmesi için onun insan ve cemiyet hesabına düzenlenmiş, ehlileştirilmiş olması gerektiği görüşündedir⁷⁶³. Sınırsız hürriyet hem insana, hem topluma hem de devlete zarar vereceği inancındadır.

Başar'ın yazılarından anlaşıldığına göre o, hürriyetin fikir olarak varlığına karşı değildir. Fakat bu fikrin tam bir hürriyet içerisinde yayılmasına ve bu şekilde algılanmasına karşıdır. Hürriyetin ancak denetim altına alındığı ve gerekli düzenlemeler yapıldığı takdirde cemiyetlere faydalı olabileceği görüşündedir.

Ahmet Hamdi. Başar, hürriyet ve demokrasi nizamının dayandığı temeli, bütün vatandaşların eşit değerdeki oylarını kullanarak kendi vekillerini seçmesi olarak göstermektedir. İdealin her halkın takdirine saygı göstermesi olarak belirlemektedir. Fakat bu durumun Türkiye için uygun olmadığı görüşündedir. Başar, Türk milletinin Batılı milletlere göre daha fazla şuur ve sezîşe sahip olmasına rağmen demokrasi için

⁷⁶¹ Başar., *Türkiye ve Yeni...*, s. 15,16.

⁷⁶² Başar., *Türkiye ve Yeni...*, s. 15,16.

⁷⁶³ Başar., *Bir Medeniyetin Sonu*, s. 163.

özgürlüğü kullanabilecek kudrette görmemektedir. Bunun sebebini ise Türk toplumunun:

1. Henüz yığın hâlinindedir; yani sosyal sınıflaşma ve gruplaşma tamamlanamamıştır.
2. Çoğu küçük köylerde dağınık yaşamaktadır;
3. Okuyup yazma bilenler de Garba nazaran azdır;
4. Orta Çağ kural ve kurullarıyla dini inanışlar sosyal ve politik hayatta henüz etkisini kaybetmemiştir;
5. Parti ayrılışlarına kaynak olacak fikir akımları ve doktrinler doğup halka mal olmamıştır⁷⁶⁴, şeklinde maddeleştirmektedir.

Demokrasi için kullanacağı özgürlüğe hazır olmayan halkın partici esnafı tarafından kullanılacağı inancını taşımaktadır. Hürriyetin devlet kudretini eline geçirmek ve devletin nimetlerini aralarında paylaşmak ihtirasıyla yanan politikacılar tarafından savunulduğu görüşündedir. Ona göre, politikacıların istediği hürriyet kanunlarla teminat altına alarak fazlasıyla veren yine kendileridir. Bu verilen hürriyetlerin halka hiçbir faydası yoktur. Hatta bu gereksiz hürriyetler ilerleyen dönemlerde memlekete zarar verecektir⁷⁶⁵. Başar, muhalefette ateşli hürriyet taraftarı olan partilerin iktidara geçtikten sonra iktidarın nimetlerini kaybetmemek için hürriyetleri kısımaya çalıştığını iddia etmektedir. Ona göre, daha önce iktidarla bulunan ve hürriyetleri kısımaya çalışan kişiler muhalefet olduklarında hürriyet savunucusu konumuna geçmektedir⁷⁶⁶. Başar bu örnekleri ileri sürerek politikacıların halk ve memleket için hürriyet peşinde koşmadıklarını sadece devleti ele geçirerek çıkar sağlamak için hürriyet delisi olduklarını iddia etmektedir.

Başar, Barış Dünyası'nda yayınlanan bir makalesinde halkın ve politikacıların hürriyete bakışını da onaylamamaktadır. Ona göre, hürriyeti halk istememektedir. Halk, devletin kendisini görmesini istemektedir. Hürriyet isteyen sınıf yalnızca politikacılarıdır. Onalar da hürriyeti iktidarı ele geçirmek için istemektedir. İktidarı ele geçirdikten sonra da hürriyetleri sınırlamaya başlamaktadırlar⁷⁶⁷. Ahmet Hamdi Başar,

⁷⁶⁴ Başar., “Yanlış Yolda Mıyız?”, *BD*, 1 Ağustos 1964, S. 29, s. 4-5.

⁷⁶⁵ Başar., “Yanlış Yolda Mıyız?”, s. 4.

⁷⁶⁶ Başar., *Demokrasi Buhranları*, s. 39.

⁷⁶⁷ Başar., “Hürriyeti Kim İstiyor?”, *BD*, 1 Şubat 1971, S. 105, s. 7.

bu açıklaması ile DP'nin iktidara gelmek için öncelikle hürriyet isteyip daha sonra hürriyetleri kısıtlamasını kastediyor olmalıdır.

Başar'ın yayınlarından anlaşıldığına göre, hürriyet fikri tehlikeli bir oyuncaktır. Avrupa, cemiyet olarak geçirdiği evreler sonunda hürriyet fikrini ehlileştirmeyi başarmış ve cemiyete faydalı bir hale getirmiştir. Aynı şeyi Türkiye'nin de yapması lazımdır. Fakat öncelikle Türk halkı geçirdiği tarihi evrelerin Avrupa'dan farklı olması nedeniyle hürriyet fikrine hazır değildir. Bu nedenle hürriyet partiler elinde bir oyuncak haline gelmiştir. Türkiye'de büyük bir tezat olarak diktatoryasını kurmak isteyen kişiler hürriyet fikrinden yardım almaktadır. Muhalefette iken hürriyeti savunanlar iktidara geçtikten sonra diktatör rejimi kurmayı denemektedirler. Hürriyetin ülkede tam olarak uygulanabilmesi için öncelikle devlet teşkilatının yenilenmesi lazımdır. Bu da ancak iktidar partisinin iyi niyetiyle mümkündür.

5. 7. 2. Demokrasi

Ahmet Hamdi. Başar'ın demokrasi anlayışı özgürlük anlayışı ile paralel bir çizgi takip etmektedir. Demokratik sistemin en önemli unsurları siyasi partilerdir. Oysa Türkiye'de siyasi partiler gerçek amaçları dışında hareket etmektedir. Başar.'a göre siyasi partiler, özgürlük temeline göre kurulmuş toplumlarda, yaşanan huzursuzluklar karşısında yeni ve kurtarıcı fikirlerin hayata hâkim olması için çalışır. Yani önce fikirler doğar, daha sonra siyasi partiler bu fikirleri savunmak için ortaya çıkarlar. Siyasi partilerin kurulup daha sonra fikirlerin ortaya çıkması düşünülemez⁷⁶⁸. Bu tanımın ardından Başar, Türkiye'deki siyasi partilerin çıkar amaçlı kurulduğunu düşündüğü için demokrasinin Türkiye'de tam olarak uygulanamayacağı görüşünü savunmaktadır.

Başar., fikirlerin her dönemin gerektirdiği şekilde temellendiği görüşündedir. Bu görüş dâhilinde demokrasinin de her dönem farklı temellere dayandığını düşünmektedir. Dönemin demokrasisinin temellerini parlamentarizm, çok partililik ve genel oy olarak belirleyen Başar, özellikle genel oy fikrini pek benimsememiş görünmektedir. Bu durumun bir Batı müessesesi olduğu iddiasında bulunan Başar, Garp'ta, mülkiyet örgüsünün teşekkül ederek fertlerin eline geçmesi, siyasi ve iktisadi iki ayrı örgü halinde toplumun bir düzene kavuşması, köy nüfusunun azalarak şehirlerde nüfusun

⁷⁶⁸ Başar., *Hürriyet Buhranları*, s. 10.

toplanması, iktisadi örgüyü elinde tutan sınıfların siyasi örgüyü de hâkimiyeti altına almaya çalışması, fakat mülk ve sermaye sahibi olmayan çoğunluk halkın bunu önlemeye zorlaması gibi, bir takım birbirine bağlı olaylar sayesinde demokrasi meydana geldiğini öne sürmektedir.⁷⁶⁹ Türk milleti ise özgürce oy kullanmaya hazır değildir⁷⁷⁰. Ona göre, en azından toplumun tam düzeni sağlanana kadar halkın tamamının oy kullanmaması onun yerine sadece uzmanların ve hiç olmazsa bilgi sahiplerinin oyu ve sözünün hâkim olmasını istemektedir⁷⁷¹. Başar, halkın seziş kuvvetinden şüphe etmemekle birlikte daha önce yaşadığı imparatorluk devresi nedeniyle istismara müsait olduğu görüşündedir. Halkın politikacıların istismarından korunması gerektiği görüşündedir.

Başar'ın düşünce sisteminde batıda uygulanan demokrasinin Türkiye'de uygulanması büyük tezatlar doğuracaktır. Batıda demokrasi denildiğinde, çok partili, parlamento hâkimiyetine dayanan demokrasi rejimi ferdin mülkiyet örgüsüne tahakküm ettiği ve devlete muhtaç olmadan kendisini ve memleketi kalkındırabildiği bir sistem akla gelmektedir. Batıda, devletin vazifesi milletin bütünlüğünü, siyasi ve hukuki varlığını korumaktan ibarettir. Hatta sınıflar arasındaki mücadelelere hakem sıfatıyla karışması bile doğru değildir⁷⁷². Oysa Türkiye'de devlet olmadan bu işlerin başarılması mümkün değildir. Türkiye'nin kalkınması için devlet müdahalesi şarttır. Halk dahi devletten yardım bekler konumdadır⁷⁷³. Türkiye'nin demokrasi yolunda kabul etmesi gereken ilk realite bizde hürriyet ve demokrasinin ancak devlet eliyle ve yardımıyla doğup yaşayabileceğini kabul etmektedir.

Ahmet Hamdi. Başar'ın düşünce sisteminin temeli yukarıda da bahsettiğimiz gibi Türkiye'nin dışarıdan taklit etmek yerine kendi fikirlerini kendi oluşturması gerektiği fikri oluşturmaktadır. Demokrasi konusunda da aynı görüşü paylaşmaktadır. Garpta gayet güzel bir şekilde işleyen demokrasinin tarihi şartların getirdiği olgunluk sayesinde olduğunu düşünen Başar., Türkiye'nin bu olgunluğa erişemediği görüşündedir. Türkiye'de uygulanan demokrasiye iki temel eleştiri vardır. Bunlardan ilki halkın özgür bir şekilde oy kullanmaya hazır olmadığıdır. Diğerisi ise cemiyet ve

⁷⁶⁹ Başar., “Yanlış Yolda Mıyız?”, s. 5.

⁷⁷⁰ Başar., *Demokrasi Buhranları*, s. 39.

⁷⁷¹ Başar., *Demokrasi Yolunda Nereye Gidiyoruz*, Başar Yayınları, İstanbul, 1959, s. 14.

⁷⁷² Başar., *Demokrasi Buhranları*, s. 52, 53.

⁷⁷³ Başar., *Demokrasi Buhranları*, s. 67.

ülkenin kalkınmak için devletin kesin hâkimiyetine ve şef sistemine olan ihtiyacıdır. Başar, Türkiye'nin şef sistemi ile kalkınmasını, cemiyetin demokrasi için olgunlaşmasını daha sonra demokrasinin Türkiye'de uygulanmasını savunmaktadır.

5. 8. Türk İnkılabı

Ahmet Hamdi. Başar'ın yayınları incelendiğinde Mustafa Kemal. Atatürk'e ne kadar büyük bir ilgi ve saygı duyduğu bariz bir şekilde anlaşılmaktadır. Başar., Türkiye gibi Avrupa'yı geriden takip eden ülkelerde tarihi devirlerin kendi kendine oluşmasını ve bu devrelerin geçmesini beklemek vakit kaybı olarak değerlendirilmiştir. Ona göre, böylesi geri kalmış memleketler ancak Türkiye'nin takip ettiği yol ile kalkına bilir. O da, Mustafa Kemal Atatürk gibi, kendisini ülkesine adayan bir tek kişi yönetimidir. Atatürk'ün inkılaplar sayesinde ülkeyi çağdaşlaştırmaya ve kalkınmasını sağlamaya çalışmasını büyük bir takdirler karşılamaktadır. Başar, Atatürk'e ve onun inkılaplarına duyduğu hayranlığı şu sözleri ile dile getirmektedir:

*“Türk İnkılâbının en büyük zaferi, bu inkılâbı harikulade ileri bir seziş kuvveti ile ve hiçbir inkılâpçıya malik olmasıdır. Gazi inkılâbında, en büyük asliyet bu yüksek heyecan menbainin kurumaması, kudretini zerre kadar kaybetmemiş olmasıdır. O bütün asliyet ve kudreti ile her zaman aramızda başımızdadır”*⁷⁷⁴.

Başar'a göre Atatürk inkılabının iki ana hedefi vardır. Bunlardan ilki Osmanlı İmparatorluğu ve Osmanlılıktan kurtulmaktır. İkincisi ise Batı'ya karşı mukavemet etmek, fakat ona rağmen Batılılaşmaktır⁷⁷⁵. Bu ne kadar zor olursa olsun ülkenin geleceği için yapılması gereken bir şeydir.

Başar., Batıya karşı Batılılaşmanın zorluklarına dikkat çekmektedir. Türkiye'nin üstün devlet ve medeniyet seviyesine ulaşmak istediği kesindir. Fakat en büyük sıkıntı Türkiye'nin ulaşmaya çalıştığı medeniyet halkasında çöküntü başlamıştır. Bu nedenle Avrupa'yı taklit etmek mümkün değildir. Onun için Türkiye'nin yapması gereken yeni

⁷⁷⁴ Başar., “Buhranlar ve İnkılaplar Telakkisi: Türk İnkılabının Kaynak Noktaları ve Seyri Etrafında Bir Tahlil, *Kooperatif*, Eylül 1933, S. 16, s. 4.

⁷⁷⁵ Başar., “Anlaşılamayan İnkılaplar”, *BD*, 1 Kasım 1962, S. 8, s. 2.

oluşacak medeniyeti sezmek ve davalarına buna göre istikamet vermektir⁷⁷⁶. Bu sayede Türkiye değişen dünyanın dışında kalmamış olacaktır.

Ahmet Hamdi. Başar, Türk inkılabının başlangıcında Batı'nın taklit edildiği görüşündedir. Başar., Mustafa Kemal'in durumu hemen fark ederek batının taklit edilemeyeceğini ancak örnek alınabileceğini kavradığı söylemektedir. Türkiye'nin mutlaka kendisine uygun bir yol bulması gerektiği görüşündedir. O, bu yol bulma çalışmaların "Kemalizm" doktrininin doğuş sebebi olduğunu savunmaktadır. Yalnız Türkiye için değil, bütün geri kalmış, yeniden bağımsızlığını kazanmış, kalkınmaya girişmiş her memleketin böyle bir rejime ihtiyacı vardır. Kayıtsız şartsız millî iradeye hâkim olmalıdır. Yani demokrasi temel prensiptir, ancak bu garpta olduğu gibi, bir vasıta değil, bir gaye olmalıdır⁷⁷⁷. Başar, millî fikrin dünya realiteleriyle uyum sağlaması hâlinde yaşamını devam ettirebileceğini, millete huzur vereceğini ve tezatlardan uzak durulmasını sağlayabileceğini iddia etmektedir⁷⁷⁸. Yani, fikrin millî olmasına rağmen kapalı olmaması gerekir. Millî fikrin dünyadaki diğer fikirler ile iş birliği şarttır.

Başar, fikir sisteminde hep mutlak huzuru sağlayacak yeni bir düzen kurulması görüşüne yer vermektedir. Başar, bu fikri bazen sosyalizm bazen de Türk inkılabı olarak göstermektedir. Ona göre, Yeni Dünya ve yeni düzen fikrinin temel taşı Atatürk'ün "Yurtta sulh, cihanda sulh." sözü olmalıdır⁷⁷⁹. Başar'ın görüşüne göre dünya medeniyet düzeni, tarihin seyri içinde devrini tamamlamış ve cemiyet artık daha iler bir plana doğru geçmek safhasına girmiştir⁷⁸⁰. Başar, Türk inkılabının doğması bu ihtiyacın bir ürünü olduğu görüşünü savunmaktadır

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Başar, Türk inkılabını dünya çapında bir fikir akımı hâline getirmek peşindedir. Ona göre, Türk inkılabının dünyaya sıcak gelecek ve yayılacak fikir hâlinde sistemleştirmek mümkündür. Bunun en büyük sebebi inkılâbın başında dogmalara, sabit ve tek taraflı fikirlere yer verilmemiş olmasıdır. Atatürk'ün belirlediği altı ok, sadece Türkiye'nin değil Yeni Dünya'nın temeli olabilecek

⁷⁷⁶ Başar., *Davalarımız*, s. 281, 282.

⁷⁷⁷ Başar., "Kapitalizmin ve Sosyalizmin Yeni Çehresi", *BD*, 1 Nisan 1963, S. 13, s. 2.

⁷⁷⁸ Başar., *Hürriyet Buhranları*, s. 75.

⁷⁷⁹ Başar., "Yeni Dünya Fikri: Sınıflar Arasında Uzlaşma ve Yardımlaşma", *BD*, 1 Aralık 1962, S. 9, s. 6.

⁷⁸⁰ Başar., "Buhranlar ve İnkılaplar Telakkisi: Türk İnkılabının Kaynak Noktaları ve Seyri Etrafında Bir Tahlil, *Kooperatif*, Eylül 1933, S. 16, s. 3.

niteliktedir. Zaten Türk inkılabı, dünya rejiminin müstemleke kısmını ortadan kaldırdığı için dünya inkılabı sayılmalıdır⁷⁸¹. Bu nedenle Türk inkılabı'nın kendine özgü bir dünya ve memleket görüşü, yani ideolojisi olmalıdır.

Başar'ın dünya düzeni iddiası olmasının yanında Türk inkılabının karşılaştığı güçlüklerle de yayınlarında dikkat çekmiştir. Ona göre, inkılabın en önemli sorunlarından biri Avrupa tarzı insan yaratma güçlüğüdür. Osmanlı medeniyet devrinde bir Türk tipi vardır. Misafirperver, doğru, feragatli, fedakâr, mert, halim, kahraman gibi bir sürü meziyetleri yayında kendine güvenme, modern dünyaya düşman ve lakayt yaşama halini düzeltmeye karşı isteksiz, mistik ve tembel ruhlu gibi birçok da kusurları olan bu tip, kendini meydana getiren tarihi şartlar kaybolduktan sonra yaşatılamaz. Öncelikle yapılması gereken Avrupalı insanların yaptığı gibi bizim insanlarımızın da sosyal şartlar etrafından birleşmesini sağlamaya çalışmaktır. Başar'ın dikkat çektiği diğer bir güçlük ise Avrupa rejimlerini alamamak güçlüğüdür⁷⁸². Avrupa'nın takip ettiği sistemin çöküş aşaması yaşadığına inanan Başar, Türk İnkılâbı'nın Avrupa'nın doktrin ve felsefelerini aynen alması imkânsız olduğunu savunmaktadır.

Başar'ın öne sürdüğü zorluklardan bir başkası ise Türk inkılabının öncü fikirlere dayanamamak güçlüğüdür. Ona göre, Türk inkılabını kendinden önceki fikirlere bağlamak mümkün değildir. İnkılabın en büyük fikirlerinden biri olan Avrupalılaşmak dahi telifçi fikirlere bağlanamaz⁷⁸³. Türk inkılabı, öncü bir fikre bağlanmadan, dünya için öncü bir fikir olmak zorundadır.

Ahmet Hamdi. Başar'ın Türk inkılabına yüklediği dünyanın yeni düzeni fikri biraz abartılı bulunup hatta Başar'ın Atatürk'ün ilgisini çekebilmek için öne sürdüğü fikirler olarak değerlendirilebilir. Fakat Başar'ın 1960'lı yıllarda yaptığı yayınlar Türk inkılabına ve ona inancına önemli bir kanıt olarak gözükmektedir. O yıllar sonra bile Atatürk inkılaplarının arkasında durmuştur.

Başar, Atatürk'ün başlattığı inkılapların halk tarafından yeterince sahiplenilemediği görüşündedir. Ona göre, cemiyet Osmanlı hasretinden bir türlü kurtulamamıştır. Özellikle münevver kesim halktan daha fazla bu görüşü

⁷⁸¹ Başar., *Türkiye ve Yeni Dünya*, s. 4, 6.

⁷⁸² Başar., *Davalarımız*, s. 24, 25.

⁷⁸³ Başar., *Davalarımız*, s. 31, 32.

paylaşmaktadır. Yani sadece halk değil, münevverler dahi Mustafa Kemal. Atatürk'ün inkılaplarını anlayamamıştır. Hatta bu münevverler Batı'ya rağmen Batılılaşmak hedefinde de inkılap ideolojisini yaratmasına izin vermemişlerdir. Batı'yı körü körüne taklit anlayışı münevver görüşüne hâkim olmuş ve inkılap hedefine ulaşamamıştır⁷⁸⁴.

Başar, inkılabın hedefine ulaşması için yapılması gerekenleri de sıralamaktadır. Ona göre, inkılabı gerçekleştirmek için kişilere düşen vazife, kapıkulu devleti yerine, halk devletini kurmaktır. İktisadi ve sosyal devleti, idari ve siyasi devletin tesir ve nüfuzundan uzak, yepyeni uzuvlarla cihazlamak, devleti sosyal adalet ve güvenlik vazifesini yapacak hâle getirmek, vilayetlerin ve nahiyelerin muhtar idareleri, köylerin birleşerek nahiyeler teşkil etmeleri ve bunların halk tarafından idareleri, nahiye müdürlerinin ve valilerin halk tarafından seçilmeleri, hukuki ve idari devlet bünyelerinde halk devletine yakışan reformların yapılması, milletin, şakuli örgü ismini verebileceğimiz meslek ve ihtisas gruplarına göre hür ve demokratik esaslara uygun teşkilatlanması, devlet makinesinin A'dan Z'ye kadar ıslahı gerekmektedir⁷⁸⁵. Başar, kendi sistemi ile Atatürk'ün başlattığı inkılap hareketini birine çok yakın iki fikir olarak göstermekte ve kendi düşüncelerinin inkılap adına hayata geçirilmesini istemektedir.

Başar, 1964 yılına gelindiğinde hâlâ Atatürk ideolojisinin Türkiye'ye tam olarak yerleşmemesinden şikâyetçidir. Türkiye'de pek çok şeyin değiştiğini, fabrikalar, yollar, barajlar yapıldığını dile getiren Başar, asıl önemli olan şeyin Atatürk inkılap ideolojisinin olduğunu ama bunun da Türkiye'de bulunmadığını ifade etmektedir. Bu ideolojinin olmamasının Türkiye'nin direncini kırdığı görüşündedir. Atatürk ideolojisinin Türkiye'ye tam olarak yerleşmemesi ülke bünyesini komünizm, şeriatçılık, emperyalizm, faşizm gibi hastalıklara açık bırakacaktır⁷⁸⁶. Türkiye'nin yapması gereken kendisine yeni fikir sistemleri aramak yerine Türk inkılabına sahip çıkmaktır.

Başar hayatı boyunca kapitalizm sonrası dünyada hâkim olacak fikri bulmaya çalışmıştır. Önce sosyalizm, sonra faşizm ve son olarak nasyonal sosyalizmin yeni düzen olabileceğini düşünmüştür. Başar son olarak Yeni Dünya düzenini Türk inkılabı olarak belirlemiştir. Türkiye'nin yükselme ve kalkınma yolunda ne liberalizme ne de

⁷⁸⁴ Başar., "Anlaşılamayan İnkılaplar", s. 3.

⁷⁸⁵ Başar, "Anlaşılamayan İnkılaplar", s. 5.

⁷⁸⁶ Başar, "Hürriyeti Kim İstiyor?", *BD*, 1 Şubat 1971, S. 105, s. 5,6.

sosyalizme ihtiyacı olmadığını vurgulayarak Türkiye'nin böyle kategorilere tabi tutulamayacağını dile getirmiştir. Ona göre Türkiye'nin takip ettiği sisteme mutlaka bir isim verilmesi gerekirse gayet açık ve net bir şekilde *Kemalist* denilmelidir⁷⁸⁷. Kemalizm, Türkiye'yi kalkındıracak, Türkiye'ye en uygun sistemdir. Türkiye bu sistemi uyguladığı gibi Yeni Dünya düzeni hâline de gelmesini sağlama olanağı vardır.

⁷⁸⁷ Başar, "Sistemin Adını Koyalım", *BD*, 1 Ekim 1962, S. 7, s. 40.

SONUÇ

Ahmet Hamdi Başar, Osmanlı Devleti'nin yıkılışı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve çok partili sisteme geçiş dönemlerinin önemli şahitlerinden biridir. Kendisini önemli şahitlerden biri yapan en önemli özelliği ise aktif kişiliği ve bıkmak bilmeden yaptığı yayınlar ve kurduğu cemiyetlerdir. Başar'ın Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti için uygulanmasını istediği fikirleri sürekli olmuş ve bu fikirlerin ardında esneklik göstermeden durmuştur. Biz de tezimizde Ahmet Hamdi Başar'ın hayatı üzerinden giderek Türkiye'nin kalkınması için ortaya attığı “İktisadi Devletçilik” fikrini incelemeye çalıştık.

Emin Türk Eliçin, Ahmet Hamdi Başar hakkında şöyle demektedir:

“... 17 yaşında yazmaya başladığı günden 67 yaşında bulunduğu bugüne kadar hep sevgili Türkiyesini düşünmüş, onun sorunlarına çözümyolları aramış, bulduğu ve kurtarıcı olduğuna inandığı çareleri Atatürk'ten Milli Birlikçilere kadar her iktidar sahibine anlatıp kabul ettirmeye çalışmış usanmaz bir idealist!”⁷⁸⁸.

Bu çalışmamızda Ahmet Hamdi Başar'ın hemen hemen bütün yayınlarını gözden geçirdiğimiz gibi, Başar hakkında yazılmış yazılara da ulaşmaya çalıştık. Çalışmamız sonunda Ahmet Hamdi Başar'ın bizim üzerimizde uyandırdığı intiba Emin Türk Eliçin'in intibasıyla aynıdır. Başar, bitmek, tükenmek bilmeyen enerjisiyle, ülkesine faydalı olmaya çalışmıştır. Bu çalışmalar elbette takdire şayandır, fakat Başar'ın daha fazla takdiri hak eden yanı bize göre azmidir. Fikirlerini iktidar sahiplerine anlatmaktan hiçbir zaman vazgeçmemiştir. Yaşamı boyunca pek çok iktidar değişmiş olmasına rağmen Başar'ın düşünceleri ve bu düşüncelerini uygulamaya sokma çabaları değişmemiştir. İktidar sahiplerinden, İnönü hariç, hemen hemen hepsine görüşlerini anlatıp uygulamalarını istemiş fakat başarılı olamamıştır.

Aslında Ahmet Hamdi Başar'ın iktisadi devletçilik fikri ile Mustafa Kemal Atatürk'ün devletçilik fikri birbirine yakın gözükmektedir. Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'nin takip edeceği devletçiliği; “ Bizim takibini muvafık gördüğümüz

⁷⁸⁸ Eliçin, *Kemalist Devrim İdeolojisi*, Ant Yayınları, İstanbul 1970, s. 78.

devletçilik prensibi bütün istihsal vasıtalarını fertlerden alarak, milleti büsbütün başka esaslar dahilinde tanzim etmek gayesini güden ve hususi ve ferdi teşebbüs ve faaliyetlere meydan bırakmayan sosyalizm prensibine dayanan *kollektivist, komünizm gibi bir sistem değildir*. Bizim takip ettiğimiz devletçilik, *ferdi mesai ve faaliyeti esas* tutmakla beraber, mümkün olduğu kadar milleti refaha, memleketi mamuriyete erdirmek için, milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icapettirdiği işlerde -bilhassa iktisadi sahada- devleti fiilen alakadar etmektir.”⁷⁸⁹ sözleri ile ifade etmektedir. Başar’ın da ön gördüğü iktisadi program bu şekildedir. Fakat, Atatürk, devletçiliği ekonomik bir sistem olarak kabul etmekteyken, Başar iktisadi devletçiliği bir yönetim sistemi olarak ortaya koyma gayreti içerisindeydi. Atatürk tarafından “hayalperest” olarak nitelendirilmesinin nedeninin, oluşturmaya çalıştığı sistemin Atatürk’e göre uygulanabilir olmamasından kaynaklandığı görüşündeyiz.

Birinci adam olmak gibi bir düşüncesi hiçbir zaman olmamış olan Başar, iktidar sahibinin sağ kolu olmayı tercih etmiştir. Bu sayede fikirlerini uygulamayı hedeflemiştir. Fakat Başar’ın ömrü boyunca yaptığı çalışmalar ne kendisi tarafından ne de kendisinden sonra uygulanma şansı bulamamıştır.

Başar, fikirlerini hep sert bir üslup ile savunmuştur. Gerek konferanslarda gerekse süreli yayınlarda sürekli olarak polemiklere girmiş ve bu polemikler sayesinde görüşlerini daha iyi anlatacağını, rakiplerini susturarak kendi safına katılmalarını sağlayacağını düşünmüştür. Oysa bu tavır, Başar’a sürekli kaybettirmiştir. Yapısı gereği başarısızlığını bizzat test ettiği yoldan vazgeçmek yerine aynı yolu sürekli denemiştir.

Aslında Başar’ın eline fikirlerini uygulamak için tam üç fırsat geçmiştir. Bunlardan ilki Mustafa Kemal Atatürk’ün hesap uzmanlığı dönemidir. İkinci olarak DP iktidarından, üçüncü olarak da MBK döneminde fikirlerini uygulayacak bir ortam yaratabilecek durumdadır. Başar, fikirlerini anlatmak için tuttuğu yolu değiştirerek uygulayıcı pozisyona gelmek yerine bahsettiğimiz zor yolu denemeye devam etmiştir. Hedefine bir an evvel ulaşmak için gayret sarf eden Başar, siyasi davranmayı beceremediği için hayatı boyunca hedefine ulaşamamıştır.

⁷⁸⁹ Boratav, *100 Soruda Türkiye’de Devletçilik*, İstanbul: Gerçek Yay., 1974, s. 135.

Kendisi aksini iddia etmiş olmasına rağmen zaman zaman fikirleri arasında çelişkiler meydana gelmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında güttüğü ekonomik politika, 1960'lı yıllara gelindiğinde farklı bir görünüme bürünmüştür. Aynı durum Başar'ın Faşizm, Sosyalizm ve Nasyonal Sosyalim ile ilgili görüşleri için de geçerlidir. Başar, önceleri bu fikirleri yeni düzenin fikri olarak değerlendirse de daha sonra bu fikirleri savunmaktan vazgeçmiştir. Bize göre gerek ekonomide gerekse sosyolojik çıkarımlarında fikir değişiklikleri yaşaması gayet normaldir. İlerleyen zaman içerisinde ülke ve dünya şartlarının değişmesinin buna neden olmuş olma ihtimali yüksektir.

Ahmet Hamdi Başar'ın Barış Dünyası dergisinde yayınladığı Doğu Davası yazı dizisi için ayrı bir parantez açmak şarttır. 1963 yılında Başar'ın dile getirdiği sorunlar günümüzde dahi devam etmektedir. Ayrıca bu sorunlar Başar'ın önerdiği çözüm yolları ekseninde tartışılmaktadır. Başar'ın önerdiği çözüm yolları tartışılabilir olsa dahi, problemi tam olarak tespit ettiği konusunda şüphe yoktur. Hayatı boyunca güçlü ve tam bağımsız bir Türkiye oluşturmak için çaba harcadığını iddia eden Başar, bunun yolunu bütün bölgeleri aynı hızla kalkındırmak olarak göstermiştir.

Başar'ın sorunu ortaya attığı dönemde bölge halkı devlete büyük bir sadakat göstermektedir. Böyle bir sakadat mevzu bahiskene alınacak tedbirlerin günümüzde alınan tedbirlere göre çok daha fazla etkilili olacağı ve olumlu sonuçlara ulaşmanın günümüze göre daha hızlı olacağı açıktır.

Sonuç olarak Ahmet Hamdi Başar, Türkiye için çalışmış bir aydındır. Yaşadığı dönemin şartlarına göre ülke kalkınması için önerilerde bulunmuş, ülke kalkınmasına katkı sağlamaya çalışmıştır. Bu çalışmaları sırasında hatalara düşmüş olması muhtemeldir fakat bunlardan hiçbirini ülkeye zarar vermek amacıyla yapmadığı açıktır. Bizce fikirlerinin isabetli olup olmamasının bir kıymeti yoktur. Türkiye için çaba sarf etmiş bu Türk aydınını doğrularıyla ve yanlışlarıyla kabul etmek lazımdır.

KAYNAKÇA

A. Ahmet Hamdi Başar'ın Eserler

a. Kitaplar

Hürriyet Buhranları, Gün Basımevi, İstanbul., 1946.

Atatürk. İle Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye, AİTİA Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu Basımevi, Ankara., 1981.

Aziz Şef İnönü. 'ye Açık Dilekçe, Gün Basım Evi, İstanbul., 1946.

Bağımsız Olarak İstanbul.'da Adaylığını Koyan Ahmet Hamdi. Başar.'ın Seçim Beyannamesi, Gün Basımevi, İstanbul, 1946.

Bir Medeniyetin Sonu, İstanbul. Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1942.

Davalarımız, Arkadaş Basımevi, İstanbul. 1943.

Değişen Dünya, Kenan Basım Evi, İstanbul., 1941.

Demokrasi Buhranları, Türkiye Basımevi, İstanbul., 1956.

Demokrasi Yolunda Nereye Gidiyoruz, Başar. Yayınları, İstanbul., 1959.

İktisadi Devletçilik, Matbaacılık ve Neşriyet Türk Anonim Şirketi, İstanbul., 1933, C. II.

İstanbul. Millet Vekilliği İçin Namzetliğimi Koyuyorum, Tan Matbaası, İstanbul, 1945.

Milletçe Kalkınma Davamız, Tan Matbaası, İstanbul, 1951

Para ve İnkılap, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1936.

Temsilciler Meclisine Adaylığımı Koyuyorum, Ayyıldız Matbaası, Ankara., 1960

Türkiye ve Yeni Dünya, Barış Dünyası Neşriyat, İstanbul, 1943.

Türkiye ve Yeni Dünya, Barış Dünyası Neşriyat, İstanbul, 1943.

Vergi Reformumuz ve Kalkınam Davamız, Kenan Matbaası, İstanbul, 1947.

Yaşadığımız Devrin İç Yüzü, Ayyıldız Matbaası, Ankara., 1960.

Vergi Reformu ve Kalkınma Davamız, Kenan Matbaası, İstanbul, 1947.

İktisadi Devletçilik, Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi Yayınları, İstanbul, 1931, C.I.

Demokrasi Buhranları, Türkiye Basımevi, İstanbul, 1956.

b. Makaleler

“1923 Senesi Hadisat-ı İktisadiyesine Umumi Bir Bakış”, *İstanbul. Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası.*, Sene, 40, Kanun-i Sani 1340 (Ocak 1924), S. 3-4, s. 157-167.

“1923 Türkiye İktisat Kongresinden 1948 Türkiye İktisat Kongresine, *Türkiye İktisat Mecmuası.*, Kasım 1948, C. 1, S. 10, s. 8- 14.

“27 Mayıs İhtilali de Hedefini Bulmadı”, *Barış Dünyası*, Nisan 1962, S. 1, s. 29-35.

“Ağaoğlu – Kadro Münakaşası”, *Kooperatif*, Kanunuevvel (Aralık) 1932, S. 7, s. 6-8.

“Ağaoğlu Ahmet Beye Cevabımız”, *Kooperatif*, Şubat 1933, S. 9, s. 6-8.

“Almanya.’nın İktisadi Vaziyeti”, *Türkiye İktisat Mecmuası*, 15 Haziran 1923 – 1339, S. 16, s. 52-53.

“Altın Saltanatı Yıkılıyor”, *Kooperatif*, Temmuz 1933, C.2, No: 14, s. 1-7.

“Altına Hücum”, *Kooperatif*, Mayıs 1933, S. 12, s. 1-6.

“Ankara.’da Şirketlerin Kazandığı Zafer”, *Türkiye İktisat Mecmuası*, S.18, 28 Haziran 1923.

“Anlaşılamayan İnkılaplar”, *Barış Dünyası*, 1 Kasım 1962, S. 8, s. 2-5.

“Bir İhtilalin Hikayesi”, *Barış Dünyası*, Mayıs 1962, S. 2, s. 28-33.

“Biz Değiştik mi?”, *Barış Dünyası*, Haziran 1962, S. 3, s. 135-137.

“Bizde Sermaye Piyasası Nasıl Kurulur?”, *Barış Dünyası*, 1 Eylül 1962, S. 6, s. 6-11.

“Buğday İşinde İnkılapçı Adım Lazımdır”, *Kooperatif*, Şubat 1934, S. 21, s. 1-5.

“Buğday, Türkiye’nin Ana Meselesidir”, *Kooperatif*, İkinci Kanun (Ocak) 1934, S. 30, s. 7-11.

“Buhranlar ve İnkılâplar Telakkisi: Türk İnkılabının Kaynak Noktaları ve Seyri Etrafında Bir Tahlil, *Kooperatif*, Eylül 1933, S. 16, s. 1-5.

“Demokratik Nizam İçinde Kalkınma”, *Barış Dünyası*, 1 Ağustos 1962, S. 5, s. 2- 5.

“Devletçilik Anlayışımız, *Barış Dünyası*, 1 Şubat 1963, S. 11, s. 2- 5.

“Dünyayı Görmek Yolu”, *Barış Dünyası*, 4 Şubat 1944, S. 1, s. 5-6,

“Fertçilik, Milliyetçilik, İnsancılık”, *Barış Dünyası*, 3 Mart 1944, S. 5, s. 3-4.

“Hatıralar”, *Barış Dünyası Dergisi*, C.5, S.50, Temmuz 1966.

“Hürriyeti Kim İstiyor?”, *Barış Dünyası*, 1 Şubat 1971, S. 105, s. 4-7.

“Irak Sosyalizmi ve Alacağımız Ders”, *Barış Dünyası*, 1 Eylül 1964, S. 30, s. 4-7.

“İbrahim Fazıl Bey’in Devletçiliği”, *Kooperatif*, Mayıs 1933, S. 12, s. 7-8.

“İdeal Boşluğu”, *Barış Dünyası*, 1 Nisan 1971, S. 107, s. 16.

“İsmet Paşa.’nın Beyanatı – Reji Meselesi”, *İstanbul. Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, Sene 40, Ağustos 1340 (1924), S. 9, s. 417-419.

“Kalkınma Prensipleri – Sermaye Piyasası Kurulması Hakkında bir Ön Proje Taslağı Veriyoruz”, *Barış Dünyası*, 1 Mayıs 1962, S. 2, s. 20-22.

“Kambiyo Meselesi”, *İstanbul. Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, Sene 40, Temmuz 1340 (1924), S. 8, s. 326-328.

“Kapitalizmin ve Sosyalizmin Yeni Çehresi”, *Barış Dünyası*, 1 Nisan 1963, S. 13, s. 2.

“Kooperatif Eyi Amma, Esnafa, Tüccara Yazık Değil Mi?”, *Kooperatif*, Temmuz, 1932, S. 2, s. 4-5.

“Kooperatifçilik Türkiye’nin Diriliş ve Kurtuluş Tilsimidir!”, *Kooperatifçilik*, Haziran 1932, S. 1, s. 4-5.

“Memleketimizin İktisadi Atisi ve İstiklali”, *T.İ.M.*, S.14, Nisan, 1339 (1923).

“Milliyetçilik Anlayışında Tehlikeli Bir Buhran İçindeyiz”, *Barış Dünyası*, 1 Ekim 1964, S. 31, s. 4-9.

“Modern Devlet, Ancak İktidar Sosyal Sınıfların Elinde Olursa Kurulabilir”, *Barış Dünyası*, 1 Temmuz 1964, S. 28, s. 2-5.

“Müsbet ve Muayyen Bir Siyaset-i İktisadi”, *Türkiye İktisat Mecmuası*, S.19, 5 Temmuz 1339 (1923).

“Payitahtımız ve İstanbul. Meselesi”, *Türkiye İktisat Mecmuası*, S.21, Temmuz 1339 (1923).

“Planlı Cemiyet Davası”, *Barış Dünyası*, 1 Ağustos 1962, S. 5, s. 16-19.

“Sağdan Soldan Hücumlar Karşısında Doğu Davamız”, *Barış Dünyası*, 1 Temmuz 1962, S. 4, s. 29-31.

“Sanayi Kooperatifleri Güden Güne Çöken Esnafı Kurtarmak için Yegane Çaredir”, *Kooperatif*, Ağustos 1932, S. 3, s. 1-2.

“Sanayici Efendilerimiz Biraz Susar mısınız?”, *Kooperatif*, Teşrinievve 1932 (Ekim), S.5, s. 1-3.

“Sosyalizm Anlayışları”, *Barış Dünyası*, 1 Ekim 1962, S. 7, s. 2-6.

“Sosyalizm Demagojisi”, *Barış Dünyası*, 1 Mart 1963, S. 12, s. 2-6.

“Tabiat Servetlerimiz, Şimal-i Anadolu Ormanları”, *İstanbul. Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, Sene 40, Nisan 1340 (1924), S. 6, s. 243-247.

“Teşebbüs ve Sermaye Düşmanlığı”, *Barış Dünyası*, 1 Temmuz 1962, S. 4, s. 5- 9.

“Türk Kooperatifçiliği İhanet Görüyor”, *Kooperatif*, Şubat, 1933, S. 9, s. 1-3.

“Türkiye İktisat Mecmuası, Bu ismi niçin seçtik?”, *Türkiye İktisat Mecmuası*, Ocak 1948, S. 1, s. 1-2.

“Türkiye’nin Kalkınmasında Rota Tayini Meselesi”, *Barış Dünyası*, 1 Ocak 1963, S. 10, s. 7-12.

“Tütün Meselesi: İnhisarda ve Bandrolde Kaçakçılık”, *İstanbul. Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, Sene 41, Kanun-i Sani 1341 (Ocak 1925), S. 1, s. 649-654.

“Tütünde İnhisarı Nasıl Müdafaa Ediyorlar?”, *İstanbul. Ticare.t ve Sanayi Odası Mecmuası*, Sene: 40, Teşrinisani – Kanunuevvel, 1340 (Kasım-Aralık 1924), No: 12, s. 573-576.

“Vergi Reformu Nasıl Olur?”, *Barış Dünyası*, 1 Haziran 1962, S. 3, s. 22-25.

“Vergi Reformu ve Caldor (Kaldor) Raporu”, *Barış Dünyası*, 1 Eylül 1962, S. 6, s. 32-36.

“Yanlış Türkçülük. – Gerçek Türkçülük”, *Barış Dünyası*, 14 Nisan 1944, S. 11, s. 3-4.

“Yanlış Yolda Mıyız?”, *Barış Dünyası*, 1 Ağustos 1964, S. 29, s. 4-6.

“Yeni Dünya Fikri: Sınıflar Arasında Uzlaşma ve Yardımlaşma”, *Barış Dünyası*, 1 Aralık 1962, S. 9, s. 2-6.

“Yeni Dünya Fikri: Sınıflar Arasında Uzlaşma ve Yardımlaşma”, *Barış Dünyası*, 1 Aralık 1962, S. 9, s. 6.

“Yeni Kanunlar Münasebetiyle”, *İstanbul. Ticare.t ve Sanayi Odası Mecmuası*, Sene 41, Mayıs 1341 (1925), S. 5, s. 869-871.

“Yıkılan Binayı Yeniden ve Kendi Malzemelerimizle Yapmalıyız”, *Türkiye İktisat Mecmuası*, S.34, 12 Teşrinisani 1339 (1923),.

“Zirai Kalkınma”, *Barış Dünyası*, 1 Temmuz 1962, S. 4, s. 11-15.

“Sistemin Adını Koyalım”, *Barış Dünyası*, 1 Ekim 1962, S. 7, s. 40.

“Ağaoğlu Ahmet Bey.’e Cevabımız”, *Kooperatif*, Şubat, 1933, C. 1, No: 9, s. 6-8.,

“Altına Saltanatı Yıkılıyor”, *Kooperatif*, Temmuz 1933, S. 13, s. 1-6.

“Altına ve Para Meselesi”, *Kooperatif*, Ağustos, 1933, S. 15, s. 1-5.

“Anlaşılamayan İnkılaplar”, *Barış Dünyası*, 1 Kasım 1962, S. 8, s. 3.

“Barış Yolunda”, *Barış Dünyası*, Nisan 1962, S. 1, s. 2-3.

“Devletçilikte Zihniyet İnkılabı Lazım”, *Barış Dünyası*, 9 Haziran 1944, S. 19, s. 3-4.

“Doğunun Kalkınması Türkiye’nin Kalkınması Demektir”, *Barış Dünyası*, S. 2, s. 8-15.

“Dünyayı Kurtaracak Yeni Fikir”, *Barış Dünyası*, 12 Mayıs 1944, S. 15, s. 3-4.

“İdeal Boşluğu”, *Barış Dünyası*, 1 Nisan 1971, S. 107, s. 16.

“İktisadi Devletçilik Hakkında Konferans”, *Kooperatif*, Mart 1933, S. 10, s. 1-10.

“İktisatla Nasıl Uğraşıyoruz”, *Türkiye İktisat Mecmuası*, S.3, Mart, 1338 (1922),

“Kooperatif Eyi Amma, Tüccara Esnafa Yazık Değil mi?”, *Kooperatif*, Temmuz 1932, S. 2, s. 3-4.

“Kooperatif ne için çıkıyor?”, *Kooperatif Mecmuası*, Haziran 932 (1932), S. 1, s. 3.

“Sistemin Adını Koyalım”, *Barış Dünyası*, 1 Ekim 1962, S. 7, s. 38-40.

“Ticaret Odası – Tüccar Derneği Yarışı”, *Türkiye İktisat Mecmuası*, Şubat 1948, S. 2, s. 3.

“İktisatla Nasıl Uğraşıyoruz”, *Türkiye İktisat Mecmuası*, Mart 1338 (1922), Sene 1, S. 3, s. 95-97.

“Altın ve Para Meselesi”, *Kooperatif*, Ağustos 1933, C.2, No: 15, s. 1-6.,

“Ayn İktisat Hareketlerine Bir Nazar”, *İstanbul. Ticaret Odası Mecmuası*, Sene 41, Teşrin-i Sani 1341 (Kasım 1925), S. 11, s. 1339-1341.

“Buğday Türkiye’nin Ana Meselesidir”, *Kooperatif*, İkinci Kanun (Ocak) 1932, C. 2, No: 20, s. 7-11.

“Buhran Nedir?”, *Kooperatif*, Haziran 1932, S. 1, s. 13-15,

“Bulgar Dağı Madeni”, *Türkiye İktisat Mecmuası*, Mayıs – Haziran 1338 (1922), Sene 1, S. 5, s. 129-131.

“Büyük İstihsal Siyasetimiz ve Pamuk”, *İstanbul. Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, Sene 41, Ağustos 1341 (1925), S. 8, s. 1093-1097.

“Çınaraltı’ya da Ne Oluyor”, *Barış Dünyası*, 31 Mart 1944, S. 9, s. 14.

“Devletçilik Yeni Dünyanın Tek Fikridir.”, *Barış Dünyası*, 23 Haziran 1944, S. 21, 3-4.

“Dünya Çapında Türk Fikri”, *Barış Dünyası*, 25 Şubat 1944, S. 4, s. 3-4.

“Dünyayı Kurtaracak Yeni Fikir, *Barış Dünyası*, 16 Haziran 1944, S. 20, s. 3-4.

“Ereğli Zonguldak Kömürlerimiz”, *Türkiye İktisat Mecmuası*, 15 Haziran 1923 – 1339, S. 16, s. 50-52.

“Ergani Bakır Madeni”, *Türkiye İktisat Mecmuası*, Temmuz 1338 (1922), Sene 1, S. 6, s. 161-162.

“Hüseyin Cahit Bey’e Cevabımız”, *Kooperatif*, Birinci Kanun (Aralık) 1934, C. 2, No: 24, s. 4-7.

“Hüseyin Cahit Bey’e Cevabımız”, *Kooperatif*, Mayıs 1934, S. 24, s. 4-7.

“İkinci Konferans: Türk Devletçiliği”, *Kooperatif*, Nisan 1933, s. 11, s. 8.

“İktisadi Rusya’yı Tanıyalım”, *Türkiye İktisat Mecmuası*, 1 Haziran 1923 – 1339, S. 15, s. 44-46.

“İktisat Cephesindeki Muvaffakiyetler”, *İstanbul. Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, Sene 41, Eylül 1341 (1925), S. 9, s. 1173-1178.

“İstanbul Ticaret Limanı Olamaz mı?”, *İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, Sene 41, Temmuz 1341 (1925), S. 7, s. 1003-1007.

“İzmir. Üzüm ve İncirleri”, *İstanbul. Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, Sene 41, Haziran 1341 (1925), S. 6, s. 921-924.

“Kalkınma Prensiplerimiz”, *Barış Dünyası*, Nisan 1962, S. 1, s. 18-22.

“Kalkınmanın Tek Yolu”, *Barış Dünyası*, 1 Haziran 1962, S. 3, s. 2-6.

“Memleketimizin İktisadi Atisi ve İstiklali”, *Türkiye İktisat Mecmuası*, Nisan- Mayıs 1339 (1923), Sene 2, Nisan-Mayıs 1339 (1923), S. 14, s. 1-4.

“Sizi Millet Karşısında İmtihana Çağırıyoruz”, *Barış Dünyası*, 21 Nisan 1944, S. 12, s. 3-4.

“Yanan Yıkılan Anadolu’nun İmarı...”, *Türkiye İktisat Mecmuası*, 15 Haziran 1923 – 1339, S. 16, s. 49-50.

“Zavallı Misak-ı İktisadi”, *Türkiye İktisat Mecmuası*, 1 Haziran 1223-1339, S. 15, s. 33-35.

B. Arşiv Belgeleri

.....	TBMM üyelerine ait IX. Dönem Olumluluk Kağıdı, Sicil No: 1705, Defter No: 2-460, Zarf No: 32.
B.O.A.,	Fon Kodu: DH.KMS, Gömlek No:61,Tarih: 29/C /1339 (Hicrî), Dosya No:60/-1, (09 Mart 1921).
B.O.A.,	Fon Kodu: HR.İM., Dosya No:102, Gömlek No:43, Tarih: 13/4/1924 (Miladî).
B.O.A.,	Fon Kodu: MV, Dosya No:221, Gömlek No:102, Tarih: 27/B /1339 (Hicrî), (06 Nisan 1921).
B.O.A.,	Fon Kodu: DH.EUM.AYŞ, Dosya No:53, Gömlek No:13, Tarih: 05/Ş /1339 (Hicrî), (14 Nisan 1921).
B.C.A.,	Fon Kodu: 30..18.1.1., Yer No: 9.26..11, Dosya No: 156-10, Sayı: 534, Tarih: 19/05/1924

- B.C.A., Yer No: 20.52..1., Fon Kodu: 30..18.1.1, Yer No: 20.52..1., Dosya No: 161-22, Sayı: 3980, Tarih: 28/07/1926.
- B.C.A., Yer No: 22.86..15., Fon Kodu: 30..18.1.1, Yer No: 22.86..15, Sayı: 4673, Tarih: 23/01/1927.
- B.C.A., Yer No: 8.40..10, Fon Kodu: 30..18.1.1, Dosya No: 210/20 Sayı: 30, Tarih: 18/11/1923.
- B.C.A., Fon Kodu: 30..18.1.1., Yer No: 15.49..20., Dosya No: 161-15, Sayı: 2328, Tarih: 9/8/1925.
- B.C.A. Yer No: 10.30..8., Fon Kodu: 30..18.1.1, Dosya: 180-35, Sayı: 612, Tarih: 15/6/1924.
- B.C.A., Yer No: 47.59..14., Fon Kodu: 30..18.1.2, Dosya No: 180-148, Sayı: 11942/, Tarih: 28/8/1934.
- B.C.A., Yer No: 1.5..4., Fon Kodu: 30..1.0.0., Dosya: A1, Tarih: 24/6/1929.
- B.C.A., Yer No: 522.2202..1., Fon Kodu: 490..1.0.0, Dosya No: 2. BÜRO, Tarih: 13/6/1934.
- B.C.A., Yer No: 27.158..15., Fon Kodu: 30..10.0.0, Dosya: 2715, Tarih: 23/11/1925

C. Süreli Yayınlar

Barış Dünyası.

İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Dergisi.

Kadro Dergisi.

Kooperatif Dergisi.

Milliyet Gazetesi.

Resmi Gazete.

Ticaret-i Umumiye Mecmuası.

Türkiye İktisat Mecmuası.

Ç. Kitaplar

-, Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumunun 2003, 2004, 2005 Yılları Eylem ve İşlemlerinin Araştırılıp Denetlenmesi Raporu, Ankara, 2006, s. 2.
-, Resmi Gazete (15/06/1945), S. 6032.
-, *Süngercilik Türk Anonim Şirketi. Alelâde Umumi Heyet Toplantısı VIII*, Çituri Basımevi, İstanbul., 1943.
-, *Süngercilik Türk Anonim Şirketi. Alelâde Umumi Heyet Toplantısı VIII*, Çituri Basımevi, İstanbul., 1942.
-, *Süngercilik Türk Anonim Şirketi. Esas Mukavelenamesi*, Cituri Biraderler Basımevi, İstanbul., 1936.
-, *Ticaret ve Sanayi Odasında Müteşekkil İstanbul. İktisat Komisyonu Tarafından Tanzim Olunan Rapor, 29 Kanun-u sani 134 -1924 _ 26 Teşrin-i sani 134-1924*, İstanbul, 1341.

-, *Bandrolün Mali ve İktisadi Faideleri*, Yeni Matbaa, İstanbul, Teşrinisani 1340.
-, *Atatürkçülük (Birinci Kitap)*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1998, s.402.
-, *GATT Bilgilendirme Rehberi*, Gelir Dairesi Başkanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı GATT Müdürlüğü Yayın No: 95, Ankara., 2009.
-, *İstanbul. Ticaret Borsası Bültesi*, Beşinci Sene, Numara: 1319, 2 Haziran 1929.
-, *İstanbul. Tüccar Derneği Ana Nizamname ve Çalışma Programı*, Dernek Yayınları, İstanbul 1947.
-, *Milli Türk Ticaret Birliği. Nizamname-i Esasisi*, İstanbul, Kanunuevvel, 338, Şehzadebaşı, Evkaf Matbaası.
-, *Süngercilik Türk Anonim Şirketi. Alelâde Heyeti Umumiye Toplantısı I*, Resimli Ay Basımevi T.C Sosyetesı, İstanbul, 1936
-, *Süngercilik Türk Anonim Şirketi. Alelâde Umumi Heyet Toplantısı IV*, Çituri Basımevi, İstanbul, 1939.
-, *Süngercilik Türk Anonim Şirketi. Alelâde Umumi Heyet Toplantısı V*, Çituri Basımevi, İstanbul, 1940.
-, *Süngercilik Türk Anonim Şirketi. Alelâde Umumi Heyet Toplantısı VIII*, Çituri Basımevi, İstanbul, 1941.
-, *Süngercilik Türk Anonim Şirketi. Alelâde Umumi Heyet Toplantısı IX*, Çituri Basımevi, İstanbul, 1944.
-, *Süngercilik Türk Anonim Şirketi. Alelâde Umumi Heyet Toplantısı III*, Cituris Basımevi, İstanbul, 1938

-, *TBMM Tutanak Dergisi*.
- ACAR, Yalçın, *Tarihsel Açından Türkiye Ekonomisi ve İzlenen İktisadi Politikalar (1923-1963)*, Vipaş A.Ş Yayınları, Bursa, 1999.
- AĞAOĞLU, Ahmet, *Serbest Fırka Hatıraları*, Nebioğlu Yayınevi Siyasi Yayınları, İstanbul., 1969.
- AHMAD, Feroz, AHMAD, Bedia, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945–1971*, Bilgi Yayınevi, Ankara., 1976.
- AKANDERE, Osman, *Milli Şef Dönemi*, İz Yayınları, İstanbul., 1998.
- ALBAYRAK, Mustafa, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti. (1946-1960)*, PhoenixYayınları, Ankara., 2004.
- ARGUNŞAH, Hülya, *Bir Cumhuriyet Kadını, Şükufe Nihal*, Akçağ Yayınları, Ankara., 2002.
- ATAY, Falih Rıfkı, *Zeytindağı*, Pozitif Yayınları, İstanbul., 2004
- ATİK, Hakan, *Serbest Bölge ve Türkiye’de Serbest Bölgeler*, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş Araştırma Müdürlüğü, Ankara., Ocak 1998.
- AVCIOĞLU, Doğan, *Türkiye’nin Düzeni*, Tekin Yayınevi, İstanbul., 2001, C.I
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, *İkinci Adam*, Remzi Kitabevi, İstanbul., 1979.
-, *Tek Adam*, Remzi Kitabevi, İstanbul. 2008, C. III.
- BIYIKOĞLU, Tevfik, *Trakya’da Milli Mücadele*, C.I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara., 1987.
- BİLMEZ, Bülten Can, *Demiryollarından Chester Projesi (1908-1922)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.

- BORATAV, Korkut, *100 Soruda Türkiye 'de Devletçilik*, İstanbul: Gerçek Yay., 1974.
-, *Türkiye İktisat Tarih 1908-2002*), İmge Kitabevi, İstanbul., 2004.
- BRUNE, Lester H., BURNS, Richard Dean, *Chronological History of U.S. Foreign Relations*, , NewYor, 2003, Vol. I (1607-1932)
- BURÇAK, Rıfki Salim, *On Yılın Anıları (1950-1960)*, Nurol Matbaası, Ankara., 1998.
-, *Türkiye 'de Demokrasiye Geçiş 1945-1950*, Olguç Yayınları, Ankara., 1979.
- ÇAVDAR, Tevfik, *Türkiye 'nin Demokrasi Tarihi (1839 – 1950)*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999.
- DELİORMAN, Necmettin, *Nuri Demirağ. 'ın Hayatı ve Mücadeleleri*, İstanbul., 1957
- DERİN, Haldun, *Türkiye 'de Devletçilik*, Çituri Biraderler Basımevi, İstanbul., 1940.
- DERVİŞOĞLU, Fatih M., *Nuri Demirağ., Türkiye 'nin Havacılık Efsanesi*, Ötüken Yayınları, İstanbul., 2007.
- DOĞANAY, Rahmi, AÇIKSES, Erdal, *Yüzyıllık Amerikan Rüyası Chester Projesi*, Elazığ, 2010.
- EKİNCİ, Necdet, *II. Dünya Savaşından Sonra Türkiye 'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul., 1997.
- EMRENCE, Cem, *99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası.*, İletişim Yayınları, İstanbul., 2006.

- ERDOĞAN, Engin, *Serbest Bölgeler ve Türkiye’de Bir Model Denemesi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1985.
- ERTÜRK, Hüsamettin, *İki Devrin Perde Arkası*, (Yazan: Samih Nafiz Tansu), Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1957
- FINDIKOĞLU, Z.Fahri. *Le Play Mektebi ve Prens Sabahattin*, İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1962.
- FIRAT, Ali Haydar, *Bir Dönem Tartışmalarının Seyri: 1932-1935 Yıllarında Matbuat Tartışmaları Bağlamında Kadro, Kooperatif ve Fikir Hareketleri Dergileri*, Ankara. Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara 2005.
- GÜL, Osman Kubilay, *Osmanlı’dan Cumhuriyete bir Türk Aydın ve Siyasetçisi Dr. Reşit Galip*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Kırıkkale, 2007.
- GÜRSES, Didem, *Dönemi ve Görüşleriyle Ahmet Hamdi. Başar.*, Ankara. Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesinde Hazırlanmış ve Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1986.
- Hakkı Nezihi, *50 Yıllık Oda Hayatı, 1882-1932*, Sanayii Nefise Matbaası, İstanbul, 1932.
- HATİPOĞLU, Ş. Raşit, *Türkiye’de Zirai Buhran*, Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayınları, Ankara., 1936.
- IŞITMAN, Tarık Ziya, *Mahmut Esat. Bozkurt Hayatı ve Hatıraları (1892-1943)*, Güneş Basım ve Yayınevi, İzmir., 1944.
- KANDEMİR, Nüzhet, *Siyaset Fırtınası*, Ekicigil Yayınları, Ankara., 1956.
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, *Politikada 45 Yıl*, Bilgi Yayınevi, Akara, 1968.

- KAYA MUTLU, Sevdâ, *Ahmet Hamdi. Başar. Sosyolojisi*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2000.
- KAZGAN, Gülten, *Tanzimattan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1999
- KILIÇDAROĞLU, Kemal, *1948 Türkiye İktisat Kongresi*, Sermaye Piyasası Kurulu, Ekim 1997.
- KORALTÜRK, Murat, *Gazi Bana Çok Kızmış*, İstanbul. Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.
-, *Yine Hayal Aleminde Uçuyorum...*, İstanbul. Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.
- KÖKTAŞ, Mümin, *Siyasal Düşünceleri ile Ahmet Hamdi Başar*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2001.
- KUMAŞ, Rahmi, *C.H.P. 'nin Soyağacı*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1999.
- KURŞUN, Zekeriya, *İstanbul. Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası (I. Sayısı 1923)*, İ.T.O.. Yayınları, İstanbul, 2007.
- MERİÇ, Cemil, *Umrandan Uygarlığa*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1974.
- NADAROĞLU, Halil, *Kamu Maliyesi Teorisi*, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul. 1998.
- NASKALİ, Emine Gürsoy, *Tütün Kitabı*, Naskali Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2003.
- OKYAR, Fethi, *Serbest Cumhuriyet Fırkası. Nasıl Doğdu, Nasıl Feshedildi*, İstanbul. Yayınları, İstanbul, 1987.
- ÖNDER, Mehmet, *Atatürk. 'le Adım Adım Türkiye*, Kültür Ofset Araştırma Yayınları, Ankara., 1984.

- ÖZDOĞAN, Bahar, *Serbest Bölgeler*, Siyasal Kitabevi, Ankara., 2006.
- ÖZDOĞAN, Günay Göksü, *Turan'dan Bozkurt'a Tek Parti Döneminde Türkçülük. (1931-1946)*, İletişim Yayınları, İstanbul. 2006.
- POLAT, Nazım Hikmet, *Müdafaa-i Milliyet Cemiyeti*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara., 1991.
- Prens Sabahattin, *Görüşlerim*, Buruç Yayınları, İstanbul., 1999.
-, *Türkiye Nasıl Kurtarılabılır?*, Liberte Yayınları, Ankara., 2002.
- SAKAL, Fahri, *Ağaoğlu Ahmet Bey.*, TTK Yayınları, Ankara, 1999.
- SALIŞIK, Selahattin, *Kurutuluş Savaşının Gizli Örgütü M.M. Grubu*, Kaynak Yayınları, İstanbul., 2007.
- SAYAR, Nihat, *Kamu Maliyesi*, Sermet Matbaası, İstanbul 1975.
- SEVER, Murat, *Ahmet Hamdi. Başar. ve İstanbul. Tüccar Derneği*, Libra Yayınları, İstanbul 2009.
- SHAW, Stanford, SHAW, Ezel Kural, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, çev. Mehmet Harmancı, e Yayınları, İstanbul., 1983.
- ŞİMŞİR, Bilâl, *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara., 1985.
- TEKELİ, İlhan, İLKİN, Selim, *Kadrocuları ve Kadro'yu Anlamak*, Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul. 2003.
- TEVETOĞLU, Fethi, *Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, T.T.K. Yayınları, Ankara 1991, s. 19-20.
- TEZEL, Yahya, *Cumhuriyet Dönemi İktisat Tarihi (1923-1950)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002

- TOKER, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşa, Tek Partiden Çok Partiye, 1944-1950*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998.
- TOPRAK, Zafer, *Fikir Dergiciliğinin Yüz Yılı, Türkiye'de Dergiler Ansiklopediler (1849-1984)*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1984.
- TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986, C.II.
- TUNÇAY, Mete, *1923 Amele Birliği*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2009.
-, *Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1978.
- TÜRKEŞ Mustafa, *Kadro Hareketi, Ulusçu Sol Bir Akım*, İmge Kitabevi, Ankara 1999.
- UYAR, Hakkı, *Sol Milliyetçi" Bir Türk Aydını: Mahmut Esat Bozkurt (1892-1943)*, Büke Yayınları, İstanbul, Kasım 2000
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul, 1992, s. 472.
- VARLIK, Bülent, *Kooperatif – Seçme Yazılar, 1932-1934*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1982.
- YEŞİL Ahmet, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988.
- YETKİN, Çetin, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı*, Karacan Yayınları, İstanbul, 1982.
- ZÜRCHER, Erik Jan, *Milli Mücadele'de İttihatçılık*, Çev. Nükhet Salihoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

D. Makaleler

- ***, “Buğdayı Kurtarmalıyız”, *Kooperatif*, Temmuz 1932, S. 2, s. 6-7.
- *.H. “İnkılap ve Kadro, Şevket Süreyya Beyin Eseri Münasebetiyle”, *Kooperatif*, Teşrinisani (Kasım), S. 6, s. 4-6.
-, “Vergi Rerformu, Yoksa Bir Deform mu Yapılıyor?”, *Barış Dünyası*, 1 Nisan 1964, S. 25, s. 6-10.
-, “Maksadımız , *Ticaret-i Umumiye Mecmuası*, 16 Mart 1917, S. 1, s. 1-3.
-, “İkinci Konferans: Türk Devletçiliği”, *Kooperatif*, Nisan 1933, s. 11, s. 1-10.
-, “Adi Bir Hücum Karşısında”, *Kooperatif*, Mart 1933, S. 10, s. 14.
-, “Devlet Gelirleri Nasıl Artar?”, *Barış Dünyası*, 1 Mayıs 1963, S. 14, s. 32-33.
-, “Devletçilik ve Tekelcilik”, *Barış Dünyası*, 1 Nisan 1963, S. 13, s. 17-19.
-, “Gerçek Çözüm Yolları”, *Barış Dünyası*, 1 Kasım 1962, S. 8, s. 43-45.
-, “İktisadi Devletçilik Hakkın Konferans”, *Kooperatif*, Mart 1933, S. 10, s. 1-10.

-, “Kooperatifçilik’e Cevabımız”, *Kooperatif*, Eylül 1932, S. 4, s. 14.
-, “Türkiye’nin Kalkınma Prensipleri: Sosyal Kapitalizmin Ana İlkeleri”, *BD*, 1 Eylül 1964, S. 30, s. 12-15.
-, “Zorla Makale Bastırmanın Yolu Bulundu”, *BD*, 1 Haziran 1963, S. 15, s. 357-359.
- AĞAOĞLU, Ahmet, “Bir İzah”, *Kooperatif*, Kanunusani (Ocak) 1933, S. 8, s. 12.
- AKSANYAR, Necati, “Demokrat Partinin Din Politikalarının Basınında Yansımaları”, *Akademik Bakış*, S. 11, Ocak 2007, s. 1-30.
- Alaettin Cemil, “İlim Namına Söylenen Yalanlar”, *Kooperatifçilik*, Ağustos, Eylül, Teşrinievvel (Ekim) 1932, S. 6-7-8, s. 407-412.
- ANTER, Musa, “Doğu Kalkınması Üzerine”, *Barış Dünyası*, 1 Temmuz 1992, S. 4, s. 32.
-, “Kürt Edebiyatı”, *Barış Dünyası*, 1 Eylül 1962, S. 6, s. 45, 46.
-, “Kürtçe Sözlük”, *Barış Dünyası*, 1 Ağustos 1962, S. 5, s. 46, 47.
- ARIKAN, Mustafa, “27 Mayıs’a Damgasını Vuran Söz ve Beyanlar”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 4, Konya 1997, s. 299-310.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya “İktisadi Devletçilik”, *Kadro*, Mayıs 1933, S. 17, s. 447-453.
- AYDIN, Mesut, “Milli Mücadele Döneminde İstanbul.’da Anadolu Lehinde Faaliyette Bulunan Gizli Gruplardan Zabitan. Grubuna Ait Bir Vesika Teşkilat ve Faaliyet Raporu”,

- Atatürk. Araştırma Merkezi Dergisi*, Temmuz 1990, C.VI, S.18.
- BARAN, Tülay Alim, “Mütareke Döneminde İstanbul.'daki Rus Mültecilerin Yaşamı”, *Atatürk. Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 64-65-66, Cilt: XXII, Mart-Temmuz-Kasım 2006.
-, “İstanbul.'da Beyaz Ruslar ve Tombalacılar Derneği”, *İstanbul Dergisi*, Ocak 2005, S. 52, s. 58–67.
- Cemil Besim, “Kooperatifler Neden Lazımdır?”, *Kooperatif*, Temmuz 1932, S. 2, s. 10-11.
- ÇAKMAK, Diren, “Türk Siyasal Yaşamında Bir Muhalefet Partisi Örneği: Hürriyet Partisi (1955-1958)”, *Akademik Bakış*, C. 2, S. 3, Kış 2008, s. 153-186.
- ÇAMURCUOĞLU, Gülten, “Türkiye Cumhuriyeti'nin Toprak Reformu ve Milli Burjuvazi Yaratma Çabası”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XIII, 2009, S. 1-2, s. 161-178.
- DEMİRCİ, Fatih, “Kadro Hareketi ve Kadrocular”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ağustos 2006, S. 15, s. 35-53.
- EKİNCİ, Necdet, “Kurtuluş Savaşındaki Türk ve Yabancı Gizli Faaliyetleri”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara, 1994, C.4, S. 14.
- ELİÇİN, Emin Türk, *Kemalist Devrim İdeolojisi*, Ant Yayınları, İstanbul 1970.
- ERGÜN, Mustafa, “Prens” Sabahattin Bey'in Eğitim Üzerine Görüşleri”, *Kurumsal Eğitimbilim*, 2008, C.1, S.2.
- EROĞLU, Nadir, “Atatürk Dönemi İktisat Politikaları”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 2007, C. XXIII, S. 2, s. 63 – 73.

- ERTAN, Temuçin Faik, “Kadro Dergisi Niçin Kapandı”, *Atatürk Dergisi*, Temmuz 2003, C. III, S. 4, s. 19-34.
-, “Kadro Hareketi ile İlgili Bir Değerlendirme ve Bazı Düzeltmeler”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Temmuz-Kasım 1993, S. 27, C. IX., s. 549-559.
- ETHEM, Abdurrahman, “Kürt Realitesi”, *Barış Dünyası*, Eylül 1962, S. 6, Eylül, s. 39, 40.
-, “Yöncülere Cevabımız”, *Barış Dünyası*, 1 Ağustos 1962, S. 5, s. 45,46.
- GÖÇMEN, Muammer, “Mütareke Yıllarında Beyaz Rusların İstanbul’daki Sürgün Hayatları”, *Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 20, 2008/1,
- GÜLER, Birgül Ayma, “Toprak Reformu Politikası Üzerine”, *TMMOB Toprak Reform Kongresi 2005*, Hermes Basımevi, Ankara, 2005.
- İNAN, Afet, *İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat-4 Mart 1922)*, T.T.K. Yayınları, Ankara, 1982, s. 51-54.
- İNCE, Erdal, “Köylüyü Topraklandırma Kanunu’nun Türk Siyasal Yapısının Oluşumu Üzerindeki Etkileri”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. V, 2006/Güz, s. 59-78.
- İNCEÖZ, Semih, “Türkiye’de ilk Uçak Fabrikasını Kuran Adam, Nuri Demirağ”, *Aksiyon Dergisi*, 1996, S. 80, s. 24-29.
- KAAN, Oğuz, “Prens Sabahattin Bey’in Siyasi Fikirleri: Birey – Devlet Görüşü”, *Tarihin Peşinde*, 2009, S.2.
- KARAÖMERLİOĞLU, M. Asım, “Bir Tepeden Reform Denemesi: Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun Hikayesi”, *Birlikim*, Mart, 1998, No. 107, s. 31-47.

- KAYA GÖZE, Dilek, DURGUN, Ayşe, “1923-1938 Dönemi Atatürk’ün Maliye Politikaları: Bütçe ve Vergi Uygulamaları, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs 2009, S. 19, s. 233-249.
- KAYA, Rukiye, “Kadro Hareketi’nin Değişim ve Demokrasiye Yaklaşımları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Atatürk Üniversitesi Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Erzincan 2002, C.VI, S. 1-4, s. 211-220.
- KEYDER, Çağlar – PAMUK, Şevket, “1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Üzerine Tezler”, *Yapıt*, Sayı. 8 (1984-1985), s. 52-63.
- KEYDER, Çağlar, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk Tüccarı’nın Millileşmesi”, *Odtü Gelişim Dergisi*, 1979-1980 Özel Sayısı, s. 246-247.
- KIRZIOĞLU, Fahrettin “Barış Dünyası’nın Tarih ve dil otoritesi ne”, *Barış Dünyası*, 1 Kasım 1963, S. 20, s. 535-537.
-, “Kürtlerin Kökeni İç oğuzlardandır”, *Barış Dünyası*, 1 Mayıs 1963, S. 14, s. 49-54.
-, “Kürtlerin Kökü – Kürtler Oğuzların Boğduz ile Becen Türklerinden mi?”, *Barış Dünyası*, 1 Şubat 1963, S. 11, s. 51-53.
- KISIKLI, Emine, “Milli Mücadele Başlangıcında, Mustafa Kemal Paşa’nın Milli Hareketi, İttihat ve Terakki Faaliyetlerinden Uzak Tutma Teşebbüsleri”, *Atatürk Yolu Dergisi*, 1990, C.2, S.5.
- KORALTÜRK, Murat, “17 Şubat – 4 Mart 1923, İzmir Türkiye İktisat Kongresi’nin Belgeleri”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, S.85, Şubat 2001, s. 23-25.

-, “1920’lerde Ankara’nın Sermaye Birikimini Yönlendirme Girişimleri ve Buna İstanbul’un Tepkisi”, *İstanbul Dergisi*, Ocak, 2001, S. 36, s. 97-101.
-, “Ahmet Hamdi Başar, Türkiye İktisat Mecmuası (1948-1956) ve Dizini”, *Müteferrika*, Kış 2002, S. 22, s. 117-151.
-, “Bir Şirketin Başından Geçenler ve Ekonominin Türkleştirilmesi”, *Tarih ve Toplum*, Mayıs, 2002, S. 221, s. 281-289.
-, “Liman Mecmuası”, *Müteferrika*, Kış 2006, S. 30, s. 215-227.
-, “Milli Tüccarın Sesi: Ticaret-i Umumiye Mecmuası ve Dizini”, *Müteferrika*, Kış 2000, S. 18, s. 151-166.
- KURAN, Ercüment, “XIX. Yüzyılda Milliyetçiliğin Türk Aydınları Üzerindeki Tesirleri”, *Türkiye’nin Batılılaşması ve Milli Meseleler*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1997.
- MUTLU, Sevda, “1930’lar Türkiye’sinde Devletçilik Tartışmaları”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2007, C. 8, S. 1, s. 31-52.
- NİZAMİ Cevat, “Ticaret Odası – Tüccar Derneği Yarışı”, *Akşam*, 14 Şubat 1948.
- ORAN, Baskın, “İkinci Dünya Savaşında Türkiye’de Siyasal Hayat ve Sağ-Sol Akımlar”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Eylül 1969, C. XXIV, N. 3, s. 227, 275.
- ORHAN, Ayhan, “Tek Partili Yılların Ekonomi-Politiği ve Kadro Hareketi”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (17) 2009/1, s. 120-147.

- ÖKÇÜN, A. Gündüz, “Teşvik-i Sanayi Kanun-ı Muvakkatı”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.30, s. 25-44.
- SAĞLAM, Dündan, “Devletçilik İlkesinin Gelişmesi ve Günümüzdeki Sonuçları”, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, C. 2, S. 4, s. 71-97.
- ŞİHHESANANLI, Doğan, Kılıç, “Doğu Davası ve Gerçek Çözüm Yolları”, *Barış Dünyası*, 1 Ekim 1962, S. 7, s. 26-27.
- TEZEL, Yahya, “Birinci Büyük Millet Meclisi Anti-Emperyalist miydi? Chester Ayrıcalığı”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Ankara, 1970, C.25, S.4, s. 287-318.
- TOKGÖZ, Erdinç, “Atatürk Dönemi İktisat Politikaları”, *Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi Türkiye’si*, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Yayını, Ankara, 1981, s. 16-35.
- TONGA, Necati, “Çınaraltı Mecmuası Üzerine Bir İnceleme”, *Türk Yurdu (Türkiye’de Fikir Dergiciliği Özel Sayısı)*, C. XXV, S. 213, Mayıs 2005, s. 125-129.
- TOPRAK, Zafer, “Unutulan Kongre: 1948 Türkiye İktisat Kongresi”, *İktisat Dergisi*, S. 211-212, Haziran – Temmuz 1982, s. 37-42.
- TUNÇAY, Mete, “Siyasal Tarih”, *Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye Tarihi 1908 – 1980*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 172-187.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, “Ahmet Hamdi Başar (1893-1971)”, *Barış Dünyası*, Temmuz 1971, S. 110, C. 10, s. 5-6.
- UYAR, Hakkı, “Mahmut Esat Bozkurt”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce cilt 2, Kemalizm*, İletişim yay., İstanbul, 2001.,

- VARLIK, Bülent, “Ahmet Hamdi Başar’da Buğday Meselesi”, *Ekonomik Yaklaşım*, C.2, S. 6, s. 85-105.
- YALÇIN, Semih, “Mustafa Kemal Paşa’nın İttihatçılığı”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye yay., Ankara 2002, C.13, s. 256.
- YILDIZ, Nuran, “Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 51, S. 1, s. 481-505.
- YILMAZ AKGÜL Gülay, “Türkiye’de 1923-1938 Dönemi Maliye Politikası Uygulamaları, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, C. XXVII, S.II, s. 297-328.
- YILMAZ, Mustafa, DOĞANER, Yasemin, "Demokrat Parti Döneminde Bakanlar Kurulu Kararı ile Yasaklanan Yayınlar", *Kebikeç*, S. 22. Ankara, 2006, s. 1-43.

E. TEZLER

- FIRAT, Ali Haydar, *Bir Dönem Tartışmalarının Seyri: 1932-1935 Yıllarında Matbuat Tartışmaları Bağlamında Kadro, Kooperatif ve Fikir Hareketleri Dergileri*, Ankara. Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara 2005.
- GÜL, Osman Kubilay, *Osmanlı’dan Cumhuriyete bir Türk Aydın ve Siyasetçisi Dr. Reşit Galip*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Kırıkkale, 2007.
- GÜRSES, Didem, *Dönemi ve Görüşleriyle Ahmet Hamdi. Başar.*, Ankara. Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesinde Hazırlanmış ve Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1986.

- KAYA MUTLU, Sevda, *Ahmet Hamdi. Başar. Sosyolojisi*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2000.
- KÖKTAŞ, Mümin, *Siyasal Düşünceleri ile Ahmet Hamdi Başar*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2001.

EKLER

EK I: AHALİ İKTİSAT FIRKASI PROGRAMI ESASİYAT⁷⁹⁰

Madde 1- Fırkanın maksadı, içtimaî iktisadiyata doğru yürümektir. Binaenaleyh hükümetin elinde durdukça bilâ kıymet ve bilâ istifade muattal kalan veyahut eşhasa ait olup sahipleri tarafından imar ve ıslah edilmeyen emlak ve arazinin mucibi istifade bir surette halka taksimi, faaliyet-i iktisadîyye ve içtimaiyyede bilâ istisna her ferdin hissement olarak tufeylilikten kurtulması ve içtimai, iktisadi hürriyet ve istiklaline sahip olması ve ziraat, sanayi, ticaret erbabından ibaret olan müstahsillerin temin-i hukuk ve hâkimiyeti ve hakk-ı hâkimiyetin ahaliye âidiyeti esasları, fırkanın gayesini teşkil etmektedir.

Madde 2 - Sülâle-i âli Osman'ın hukuk ve imtiyazatı kemakân bâkidir.

Madde 3- Bilâ tefrik-i cins ve mezhep her ferd-i Osmanî, kanun dâhilinde hürriyet-i mutlakaya sahip ve her türlü icraatında müstakildir. Umumun ve âhır bir şahsın hürriyet ve menfaatine taalluk eden meselelerden gayri ahvalde bu hürriyet hiç bir veçhile takyid edilemez. Osmanlılarda sınıf-ı zadegân olmadığı gibi rütbe-i mülkiye de mülğadır. Herkes kanun ve cemiyet nazarında aynı hakka maliktir.

Madde 4- Osmanlı memleketinde esaret, müsadere, angarya, cerime külliye memnudur.

Madde 5- Ticaret ve say-ü amel her suretle ve herkes için serbesttir.

Madde 6- Bilâtefrik-i cins ve mezhep her Osmanlı kabiliyet ve iktidarına göre memur olmak hakkına maliktir. Hiç bir suretle meslek ve ihtisası haricinde bir şahsa memuriyet verilemez.

Madde 7- Memalik-i Osmaniye'de her yer kendi idaresiyle alâkadar ve bundan mes'uldür. Fırka, kavanin-i muhtelif ile tayin ve takyid edilecek hakkına her nahiyenin sahip olması emelindedir,

⁷⁹⁰ Tunaya, *Türkiye 'de Siyasal*..., C.II, s. 161-180.

Madde 8- Fırkanın mesleği, temsil-i nisbi usulüyle her yirmibeş bin nüfus-u zükurun bir meb'us intihabını temine matuftur. Yirmi yaşını ikmal eden intihap hakkına, yirmibeş yaşını ikmal eyleyen ise meb'us olmak selâhiyetine maliktir. Doğrudan doğruya ve bir derece üzerine icra edilecek intihabatın hiç bir tesir ve nüfuz altında kalmaması matluptur. Her meb'us üç sene müddetle intihap olunur.

Madde 9- Meclis-i Ayan, nısfı, kayd-ı hayat şartıyla taraf-ı Hazret-i Padişahîden mensup ve nısf-ı diğeri de millet tarafından altı sene müddetle müntehap azadan mürekkeptir.

(Fırka, zürra, tüccar, erbab-ı sanayiden Meclis-i Milli'de meb'us bulundurarak münferiden veya menafi-i mülk-ü millete hâdim ve nokta-i nazarına muvafık diğer fırak-ı siyasiye ile müştereken haiz-i ekseriyet olmaya çalışacak ve bu suretle memalik-i Osmaniye'de ticaret ve ziraat ve sanayiî inkişafını, terakki ve tealisini, ahalinin refah ve saadetini kâfi kanunlar teklif eyleyecektir.)

Madde 10- Harp, sulh kararlarını Meclis-i millînin tasdiki şarttır.

Madde 11- Mükellefiyet-i askeriye mülgadır. Yalnız emniyetimizi tehdit edecek sair düvel ve akvamın mükellefiyet-i askeriye ile kemakân bâki olduğu takdirde biliztirar ibkası tabiidir. O takdirde mükellefiyet-i fiiliye zamanının tenkisi, askerlik hayatının tehvin ve terfihi lâzım gelir.

Madde 12- Osmanlılar haklarına hürmet edildiği müddetçe muhibb-i sulh ve müsalemettirler. Hiç bir zaman memlekette bir intikam ve haksız bir tevsi-i arazi politikasına müsaade olunmaz.

Madde 13- Mahdut bir zaman için bir lüzum-u fevkalâde üzerine hükümet hal-i içtimada ise, meclisin tasdiki, değilse meclis-i millîye karşı mes'ul olmak şartıyla idare-i örfiyye ilân edebilir.

Madde 14- Hükümet-i Osmaniye'nin lisan-ı resmîsi Türkçedir. Türkçenin aynı zamanda ticarî, umumî bir lisan olmasını fırkanın ahz-ı amalidir. Resmen yevm-i tatil, Cuma ve bayramlarla iyyad-ı mebruke ve milliyedir. Herkes say-ü amelinde serbest ise de resmi eyyam-ı tatiliyede terk-i meşagil eylemesi kanunen mecburidir.

Madde 15- Vuku bulan şikâyet yahut görülen lüzum üzerine Meclis-i Millî sür'at-i mümkün ile tahkikat-ı teşriiyye icrasıyla muvazzaftır.

Madde 16- Ahval-i mahallîye ve teba-i-ahali âdât ve an'anat itibariyle kavani-i umumiye-i devletin kısmen veya tamamen kabil-i tatbik olamadığı yerlerde meclis-i millinin muvafakatiyle hususî idareler teşkil ve buna göre kavanin ve nizamât vaz olunabilir ise de bu idarelerle hukuk-ı esasiye-i millîyyenin duçar-ı tecavüz olmaması şarttır.

Madde 17- Mevadd-ı sabıka nazar-ı itibaren alınmak üzere, Kanun-ı Esasi, hâkimiyet-i milliye, hakikî parlamentarizm esasına tevfikân tadil ve islâh ve işbu Kanun-ı Esasî'ye mugayir kavanin, nizamât, talimat ve teamüller ref' ve ilga edilecektir.

Teşkilât

Madde 18- Teşkilât-ı devlet, maksat ve gaye etrafında tanzim ve islâh ve devair-i hükümetten muamelât-ı kırtasiyye telhis edilecek ve eshab-ı mesalihin umuru, sür'at-i mümkün ile biltakip ve tavassut hal ve masuniyet-i hukukiyeleri temin olunacaktır.

Madde 19- Ticaret Nezareti unvanı İktisat Nezareti'ne tebdil ve Ziraat ve Sıhhiyye Nezaretleri namiyle iki nezaret teşkil, Evkaf, Posta ve Telgraf, İaşe Nazırlıklarıyla imkân hududunda Harbiye ve Bahriye Nezaretleri lağvedilecektir.

Madde 20- İktisat ve Nezareti dâhil ve hariçte Osmanlı menfaat-i iktisadiyesini temine ve memlekette alelumum mesai-i iktisadiyenin tanzimine sâi bir teşkilâta sahip olacak, Maadin ve Sanayi Müdiriyet-i Umumiyyeleriyle ayrıca teşkil edilecek Mesai Müdiriyet-i umumîyesi bu Nezarete raptolunacaktır.

Madde 21- Ziraat ve Orman Nezareti'ne Baytar, tetkikat-ı iklimiyye ve Ziraatiye Müdiriyet-i Umumiyyeleri de ilhak olunarak ayrıca zürra' ve halkın tohumluk ve iaşesiyle meşgul bir iaşe Müdiriyeti teşkil edilecektir.

Madde 22- Mükellefiyet-i askeriyyenin ilgasına zemin ve zaman müsait olunca Harbiye ve Bahriye Nezaretleri de lağvedilerek ta raf-ı Padişahîden mensup ve makam-ı Sedaret'e merbut bir ordu ve donanma Müşirliği tesis olunacaktır.

mektepe binaları inşa, tedrisat ve umur-ı sıhhiyeye ait masarifi temin, bûdçenin müsaadesine göre büyük veya küçük bir halk kütüphanesi, icabında sinema ve konferans ve tiyatro salonları umumî bahçe ve müesseseler vesaire kûşad olunur.

Madde 31- Nahiye teşkilâtına ait teklif olunacak kanunda evvelâ nahiye taksimâtına esas olan mevad tayin edilecek, ba'de nahiyelerin tarz-ı idare, derece-i selâhiyetleriyle nahiye reisleri ve azalarının haiz olacakları şerait ve tarz-ı intihap ve bunlara ait bilcümle hususat zikrolunacaktır.

Madde 32- Yedibinden fazla nüfusa malik kasaba ve şehirlerde belediye intihabat ve teşkilâtı nahiye esasatına göre icra ve tayin edilerek her yirmibeş bine kadar nüfus için müştereken bir belediye reisi intihap olunur. Birden fazla belediyeye malik olan şehirlerde ise yine intihab-ı umumî ile ayrıca bir Şehremini nasb ile teşkilât-ı mahsusası yapılır. Belediye meclisinde her nahiye iki aza bulundurur. Şehremaneti meclisi ise kısmen veya tamamen belediye azalarından ibarettir.

Madde 33- Belediyeler ticaret, ziraat, sanayi odalarıyla icabeden cem'iyet ve müessesat-ı ictimaiyye ve iktisadiyye nezdinde murahhas azalar bulunduracak ve belediye ve Şehremaneti meclislerinde de bu kabil müessesattan murahhas azalar bulunabilecektir.

Madde 34- Şehirlerin imar ve tezyini, mebaninin zevk-i selim-i milli icabatına tevfikân ve memleketinin iklim ve servet nazar-ı dikkate alınarak inşası, yangınlardan muhafazası asar-ı atika ve abidât-ı millîyenin tahribten vikayesi, fabrikaların huzur ve sıhhat-i belediyeyi ihlâl etmeyecek bir surette inşası maksatlariyle bir imarât ve ebniyye kanunu teklif olunacak ve her şehrin muntazam haritalar, plânlar dâhilinde tevsi ve imarına tevessül ve plansız ve keyfi istimlâklerin men edilmesi, mektep, hastahane, kütüphane, müze, tiyatro, otel ve saire umumi müessesatla bağçelerin, şehirlerin şanı ile mütenasip bir surette inşa ve kûşadı ve mesakinin mümkün mertebe müstakillen bir aileye tahsus olunması esbabı temin edilecektir.

Madde 35- Mutasarrıflar, Dâhiliye Nezareti'nin intihap ve inhası ve meclis-i vükelânın tasvibiyle ba irade-i seniyye tayin olunurlar. İdare-i liva hakkında meclis-i umumînin hukuk ve vezaifi mahallin inkişaf-ı tamamını kâfi olacak surette tevsi olunacak ve liva mecalis-i umumîyesine her beş nahiye müştereken bir aza intihap edecektir.

Madde 36- Her nevi intihabatta ekalliyatta kalan milletler hukukunun muhafazası esbabı temin edilecek ve kavanin-i umumiyenin tanziminde idare-i liva kanunuyla idare-i mahalliyelere verilen hukuk ve vezaifin mahfuziyeti nazar-i dikkate alınacaktır.

Madde 37- Hidemat-ı umumîye-i devlette müstahdem memuriyenin ve nasb ve azil ve terfi ve tebeddüllerine, terfih-i hal ve istikballerine, vezaif ve selâhiyetlerine ait kanun ve talimatnameler yapılarak bilhassa bir lüzum-u mücbir olmadıkça rüesa ve memurinin makamlarından tebdiline müsaade olunmayacak ve bilâ istisna bilumum memurinin siyasi fırkalarla münasebetleri terviç edilmeyecektir.

Madde 38- Asayiş meselesini ahsen surette hal için polis, Jandarma, bekçi ve kolcular ıslah ve tezyit ve idareten polisler belediyelere, jandarmalar da nahiye ve livalara merbut olmakla beraber hey'et-i mecmuası İnzibat Müdiriyet-i umumiyesi tahtında tevhid edilerek Dâhiliye Nezareti'ne rapt olunacak, sıhhi, adli, beledi, askeri vezaif-i inzibatiyye de polislere verilecektir.

Madde 39- Şehir ve köylerle alelumum orman, çayır ve harman yangınlarının men'i zuhuru ile hüdusu takdirinde sür'at-i itfasının temini için tedabir-i lâzime ittihaz olunacaktır.

Madde 40- Hapishane ve tevkifhanelerin sıhhi bir surette inşasına, işkence usulünün lağviyle mahpusların iskân, tarz-ı maişet, mesai, tahsil, terbiye ve ahlâkları hususunun bir suret-i ciddiyede nazar-ı dikkate alınmasını dair ve memalik-i mütemeddine teşkilâtına muvafık tedabirin icrası teklif olunacaktır.

İçtimai

Madde 41- Fırka, her Osmanlı'nın müstakilen aile teşkil etmesi ve her cihetten muhtacı mürüvvet ve atıfet bir mevkiden kurtarılacak sahib-i istiklâl olması emelindedir.

Madde 42- Sıhhat-i umumîyenin vikayesi, emraz-ı müstevliye ve müzminenin men'i intişarı, esbab-ı refahın temini, sai ve istirahat arasındaki nisbet-i sıhhiyenin tesbiti gibi esasat ve mesken, idman, gıda, hava, su gibi şerait nazar-ı dikkate alınarak memlekette ömr-ü vasati-i beşerin tezayüdü, izdivacat ve tevellüdatın teşvik ve teksiri hakkında teşkilât icrası fırkanın ahs-ı amalidir. İzdivaçta kadına sağlam ve emin bir mevki

vererek saadet-i ailenin teminine çalışılacak, erken ve geç izdivaçlara mümanaat ve vaktinde vâki menahikâtı teşvik ve terviç için kabil-i iska ve zer' arazi-i haliyeden münasip ve kâfi miktarını bilabedel ve mesken hususunda teshilât-ı mahsusa ibraz eylemek veyahut sanat ve ehliyetiyle mütenasip işler temin için kavanin ve teşkilât-ı mahsusa teklif edilecektir.

Madde 43- Fırkanın nokta-i nazarı şehirlerde doğru mevcut olan muhacerete vesait-i meşrua ile meydan vermeyerek ahaliye istihsal hayatını sevdirmek ve icabında mukabil bir hicret temin etmektir. Sinn-i teehhüle balığ olmuş her Osmanlının az ve çok varidatını temine kâfi bir arazisi ve sıhhi bir meskeni bulunarak bu suretle memlekette zirai kapitalizmin mümkün mertebe olsun men'ine ve vergi ashabından olmak itibariyle nahiye, belediye, mecalis-i umumiyye ve teşri'ye intihabatına ve memleket mukadderatına iştirakinin teminine sarf-ı makderet olunacaktır.

Madde 44- Ahkâm-ı mirasta emlâk ve arazinin küçük parçalara taksim veya bervech-i iştirak-i tasarruf edilmemesi ve hukuk-ı tasarrufiyede içtimai haksızlıkların adem-i hüdsu için lâzım gelen tadil ât-ı asriyye yapılacaktır.

Madde 45- Fırka, emval-i gayri menkulenin Osmanlıların elinde kalması emelindedir.

Madde 46- Halk ve bilhassa tüccar, amele ve sünuf-u müstahsile arasında ittihat ve tesanüd-ü itibarın teminiyle kooperatif tarzında şirketlerin tasarruf ve teavün sandıklarının teessüs ve tezayüdü uğrunda faaliyet-i mahsusa deriğ olunmayacaktır.

Madde 47- Memalik-i Osmaniye'de el'an kemiyyetleri şayan-ı dikkat bir yekûn tutan göçebe aşiretlerin fenni ve idarî usullerle temeddini için ayrıca köyler teşkili ve arazi tefrik ve esbab-ı temeddünleri temin olunacaktır.

Madde 48- Mevcut köyler, kasabalar hakkında ciddi ve ilmî tetkikat yaparak muntazam, içtimaî, tabii, sıhhî haritalar tanzim olunacak, gayri sıhhî ve gayri tabî köy teşekküllerini men ve boş arazimizde irva ve iska ve taksim-i arazi gibi mesail-i evveliyeyi teminden sonra yeniden sıhhî köyler teşkil ve buralarda iskân çarelerine bakmak için teşkilât ve kavanin-i mahsusa teklif edilecektir.

Madde 49- Fırka, emval-i gayri menkulenin kıymet ve ehemmiyetçe terakkisini içtimâî ve iktisadî bir gaye olarak telâkki ettiğinden köylere varıncaya kadar sıhhi, muntazam ve asrî evler yaptıрмаğa matuf teşebbüsata bu meyanda ecnebiye ve emlâk şirketleri, kooperatif tarzında inşaat şirketleri teşkiline müzaheret-i tammesini deriğ etmeyecektir.

Madde 50- Dilencilik, acezelik, dalkavukçuluk gibi zelil vasıtalarla idare-i maişet memnudur. İşlemeğe muktedir kimselerden teşkilât-ı mahsusa ile istifade edilerek kendilerinin İçtimai hayata idhalleri ve cidden âciz bulunanların da müessesat-ı hayriyede iskâr ve iaşeleriyle beraber memlekette marazilik, sakatlık gibi fena teşekküllerin vesait-i muhtelifi ile men'i ve hariçten gelecek muhacirlerin memlekette tufeyli bir vaziyete düşecek ve kendisini idare edemeyecek derecede mariz, alil olanlarıyla ahlâk ve âdâtı şüpheyi dâî ve muzir bulunanların kat'iiyen men'i kabulü ve serserilikte tanannüt eden ecnebi teb'asının memleketlerine iadesi hakkında kavanin-i mahsusa yapılacak ve ebeveynden veya muavenetten mahrum çocukların tahsil ve terbiye ve iaşelerini belediye ve nahiyele temin edecektir.

Madde 51- Memalik-i Osmaniye'den harice memleket için muzır olan muhaceretlerin azalması için her ferd ve ailenin vatan ve maişetinden memnun olması esbabı temin ve hariçten gelen muhacirlerin eyvâ ile terfihi çarelerine tevessül edilecektir.

Madde 52- Memlekette kâfi bir sıhhiyye teşkilâtı icra edilerek mümkün mertebe her nahiye ve belediyede kâfi miktarda doktor ve sıhhiyye memurlarının bulunmasına ve nahiye ve belediyelerin idaresi altında bir eczahane bulundurulurarak ucuz fiyatla mualecat fûruhtunun teminine çalışılacaktır.

Madde 53- Memlekette mevcut müvelüdül-emraz göl ve bataklıkların kurutulması için vesait ve esbab-ı fenniye bil-taharri mahsusa yapılacak, firengi illet-i müthişesinin, verem, sıtma, daülfil ve sair emrazın defi için mücadele heybetleri teşkil kılınacaktır.

Madde 54- Tiyatro ve sinemalarda ahlâk ve sıhhat-i umumiyenin ihlâl ve ifsadını mâni tedabir ittihaz ile beraber sıhhi ve nâfi tiyatro binaları inşasına ve her cihetle müfid asarın vaz'ı sahne edilmesine gayret olunacaktır.

Madde 55- Müskiratın âdem-i intişarı ve tehdit-i istimali begayet matluptur. Anadolu'da ekseri yerlerde câri olan gizli müskirat fûruht ve istimali men edilerek hükümetin

mürakabesi altında açılacak mahdud meyhaneler vasıtasıyla müskiratın fûruhtu ve müskirat üzerine ağır bir istihlâk resmi vaz'ı ve daha sair tedabir-i müessirenin tatbiki talep edilecektir.

Madde 56- Kumar ve fuhuşiyatın hem men'i intişarı, hem de netayic-i muzarrasının izalesi babında şiddetli kanunla teklif olunacaktır.

Madde 57- İçtimai hayatımızda dinin umum halk ve münevverler tarafından temsil edilmesi için ahkâm-ı diniyye ile ahkâm-ı asriyye ez her cihet telif ve ulemalık mesleği tahdid ve tayin edilerek kisve-i ilmîyye bir imtiyaz-ı ilim ve kemal olarak inhisaren erbabına terk edilecek, idare-i hükûmette ahkâm-ı şer'iyyeye riayetle beraber müessesat ve devair-i diniyyenin uhdelerine tereddüp eden vezaif-i diniyye ve uhdelerine bihakkın ifa edebilmeleri zımında kendilerine istiklâl temin ve müessesat-ı idariye ve dünyeviyeye âdem-i müdahaleleri tasvib olunacak ve bab-ı meşihatte ifta, irşad, telkinat, tedrisat ile umum ehl-i İslâm arasında vahdet-i diniyye ve maneviyyenin temini ve ahkâm-ı şer'iyyenin neşri zımında teşkilât ve islahat-ı mahsusa yapılacaktır.

Madde 58- Kadın hayat-ı ictimaiyyede erkekle yalnız ilim, fazilet, iktidar gibi meziyetlerle tefrik edilir. Fırka, kadınların hayat-ı ictimaiyyede gerek müstakillen ve gerek erkekle müştereken çalışmasını muvafık bulur. Kıyafet-i hariciyye meselesinde ise teamül ve İctihâdât-ı umumiyeye mugayir ve galeyan-ı ammeyi mucib müfrit eşkâlden maadasında müdahalenin icabetmediği fikrindedir.

Madde 59- Memalik-i Osmaniye'de müfrit muhafazakârlık derecesine vâsıl olmamak şartıyla âdât ve an'anât-ı milliyye ve âbidât-ı tarihiyyenin muhafazasına çalışılacak ve ekalliyette kalan akvam hakkında bir temsil-i içtimai tatbik edilmeyeceği gibi misyonerler ve saire harici ve dâhilî vasıtalarla memlekette muzir bir temsile kat'iiyen müsaade olunmayacaktır.

Madde 60- Memlekette sahib-i hak ve istiklâl bir amele sınıfının vücud bulması matluptur. Bir taraftan sermayedaran istibdadı, diğer taraftan amelenin lüzumsuz metalip ve grevlerini men' için ameleye uğraştığı işte fiili ve maddi, bir iştirak temin olunarak aralarında mali, maddî, manevî teşkilât yapmaları esbab-ı ihzar, amele hayatının terfihi için de mesken, gıda, sıhhat ve istirahatla saât-ı mesai gibi hususatin hallini kâfil tedabir iltizam olunacak ve ihtiyaç nisbetinde ecnebi amelenin vücudu

halinde yerli amele daima himaye edilmekle beraber icabında hariçten amele celbi de teşvik edilecektir.

Maarif

Madde 61- Fırkanın maarif hakkındaki nokta-i nazarı, umum halkın tahsil, ve terbiye-i iptidaiyyeyi ikmal, bilhassa millî, dinî, bedenî, bedî, fikrî, esaslı bir terbiye ahzetmiş bulunması ve memlekette her sınıftan evsaf-ı lâzimeyi haiz mütehassıslar, ameli meslek memurları yetiştirilmiş olması ve memleket kütüphane-i irfanının matlup dereceye i'sali gayelerine ma'tuftur. Binaenaleyh evvel emirde Maarif Nezareti teşkilâtında ehemmiyetli bir tebeddül, maarif kanun ve programlarında esaslı ve müfit bir inkılâp, fırkanın nuhbe-i maksadını teşkil etmektedir.

Madde 62- Tahsil-i iptidai, kadın ve erkek için mecburidir. Ancak müddet-i tahsil nahiyelerde dört ve şehirlerde beş seneye tenzil ve iş mevsimleri derslerin kısmen veya tamamen tatil edilmesi temin edilecek ve tedrisat-ı iptidaiyye kanununda esaslı bir tadilât yapılacaktır. Mekteplerde bi lüzum ve fazla nazarî dersler lağv ile çocukluk zekâ ve hâfızasını yormayacak, talebenin maddî ve manevi inkişafatını mucib olacak surette programlar islâh ve tanzim edilecek, aynı program ve talimatname ile umum memalik-i Osmaniye mekteplerinin idaresine beyhude çalışılmayacak, bilhassa müstah-sile bir terbiye vermek gayesi nazar-ı dikkate alınacaktır. Mekâtib-i iptidaiyyede lisan-i ecnebi okutulmaz.

Madde 63- Her nahiye ve belediye mektep binası, muallimin ve müstahdemin ve saire ücretini kendi bütçesinden temin etmeye mecburdur. Nahiye ve belediyeler kavanin-i mahsusa ile muayyen varidatlarından kâfi kısımları her sene bankaya yatırarak şerait-i sıhhiyye ve asrîyyeyi câmi ve muhite kâfi bir mektep binası inşasına kifayet edinceye kadar hıfzederler. Bu suretle muayyen bir müddet nihayetinde memalik-i Osmaniye'nin her yerinde mektep küşad edilmiş olur.

Madde 64- İlk üç sene iptidaî mekteplerinde inas ve zükûr, muhteliten okurlar. Ayrıca inas mektebi olmayıp dördüncü seneyi de erkeklerle beraber takipte mahzur beyan edilen yerlerde tahsil-i iptidaiyyenin kızlara üç sene için mecburiyeti kabul edilecektir.

Madde 65- Lisanı sadeleştirmek, aynı zamanda ihtiyacat-ı medeniyye ve ilmiyyeye muvafık bir hale irca etmek hususunda sarf-ı mesai edilmekle beraber tahsil ve kiraati kolay bir imlâ tesis ve hassaten halk kütüphane ve edebiyatının ihya ve tezyidi hakkında faaliyet-i kâfiyyeye sarf ve kavanin-i mahsusa teklif olunacaktır.

Madde 66- Tahsil-i iptidaîyyeden sonra derecat-ı tahsiliyye iki kısma ayrılır. Biri ameli meslek tahsili, ikincisi ihtisas tahsili. Fırka içtihadınca, her sınıf-ı mesaiye ait meslek mekteplerinin müddet-i tahsiliyyesi azami 5 sene olup ziraat, sanayi, ticaret idadileri, malumat-ı umumiyeye idadileri, lisan mektepleri, muhtelif sanat ve eliş mektepleri, amelî maden ve orman mektepleri, iptidaî darülmuallimin ve darülmuallimatlar, vaaz ve muallim medreseleri, muhtelif-i memurin mektepler, küçük sıhhiyye mektebi, küçük baytar mektebi gibi aksama ayrılır. Şehirlerde tahsil-î iptidaîyyeyi ikmalden sonra ihtisas tahsilini takip etmeyen çocukların bu meslek mekteplerinden birisini ihtiyar etmesi mecburidir. Bu mekteplerin program ve mesai saatlerine müdavim ülyay-i etfalın maddî istifadelerinin ve teşebbüsat-ı şahsiyelerinin tezyidi esbabının temini kâfil bir şekil verilecektir.

Madde 67- İhtisas tahsili mekâtib-i sultaniyede başlar. Sultanî tahsilinin ihtiyacat-ı asriyye ve medeniyyeye muvafık ve talebenin maddî ve manevî terakkisini mucip şekilde olması ve bilhassa hayat ve faaliyetin ihmal edilmemesi şart-ı lâzamdır.

Madde 68- Darülfünun, şahsiyet-i hukukiyeye sahip, ilmî bir muhtariyeti haiz ve bir takım menabi-i varidata malik olacak ve her şube-i ilme, bilhassa İktisadiyat ve maliyyata ait kürsüler bulunacaktır. Darülfünun tahsilinin beynelmilel bir derece-i kemale vâsıl olması için azamî faaliyet sarf ve bu hususta tanzim edilen kanunla tadilât teklif olunacaktır. Hükümet de lüzumu halinde mehamm-ı umura elverişli memurin-i âliye yetiştirmek için Darülfünun'da muvakkat ve daimî kürsüler ihdas edebilecektir.

Madde 69- Ziraat, ticaret, sanayi, baytar, mühendis mekâtib-i âliyeleri Darülfünuna merbut olmakla beraber bu program, idare itibariyle farklı olacak ve Darülfünunun diğer şuaabatı bulunmayan yerlerde bu şubeler küşad edilebilecektir. Tatil zamanlarında Darülfünun muallimleri talebeleriyle beraber memleketin dâhil ve haricinde mesleklerine ait tettebbu seyahatleri icra edeceklerdir.

Madde 70- Medarisin asra tevfikân islâhı begayetül-elzem olduğundan tahsil-i talisini medrese-i sultaniyi ikmal eden talebe-i ulûm, tahsil-i âlisini darülfünunda muhaddes ulum kürsülerinde takip eyleyecektir. Şura-yı medâris biri meslek medreseleri namıyla (imam. hitabet, kürsü şeyhliği, muallimlik) kısımlarına ayrılmış, diğeri de medrese-i sultaniyye namıyla Darülfünün ulum-u âliye-i diniyye ve fıkıh kürsülerine talebe yetiştirecek yalnız bir kısma taksim edilmiş olacaktır. Darülfünün mezunu ulema-i kiram memleketin fıkıh ve şer'i şerif hususlarında sahib-i irfan ve fazilet zevatını teşkil edecektir. Bunlar da diğeri Darülfünün mezunları gibi usul-ü cedide veçhile rüus ve icazet verebileceklerdir.

Madde 71- Ana mektepleri, çocuk bağçeleri muntazam teşkilât ve tesisatla memlekette tevsle gayret olunacaktır.

Madde 72- Ulûm ve fûnun-u müdevvenenin tetkik, te'lif, tercüme ve neşri için encümenler, bilhassa memalik-i Osmaniye'nin coğrafya, jeoloji, etnografya, tarih-i tabii ve tarih tetkikatiyle meşgul akademiler, cemiyetler teşkil olunacak ve bunlara mümkün mertebe müzaheret deriğ edilmeyerek muntazam ilmî te'lifat ve haritalar elde edilmesine ve memlekette tetkikat ve ilim hevesinin tezayüdüne ezher cihet çalışılacaktır.

Madde 73- Memlekette millî bir kütüphane-i irfanın teşkiline, edebiyat, musiki, resim gibi sanayi-i nefisenin terakkisine ait teşkilât ve kavanin teklif olunacak ve asar-ı nâfia daima himaye edilecektir.

Madde 74- Bilâtefrik-i cins ve mezhep her Osmanlı derecat-ı tahsiliyenin her bir şekline ait, kanun-ı esasî ahkâmına tevfikân, mektepler küşad edebilir. Yalnız mekâtib-i iptidaiyye ve meslek mekteplerinde Osmanlı lisan ve tarih coğrafyasının Türkçe olarak tedrisi ve diğeri de ayrıca mecburî Türkçe derslerinin programa idhali şarttır. Ecnebi nüfuz ve propagandasına tâbi mekteplerin küşadında kat'iyyen müzaheret ve suhulet ibraz etmemek hakkını fırka kabul eder.

Adili

Madde 75- Siyaset-i adliyyede fırkanın gayesi adaletin halka tekarrübü ve istihsal-i hukukun tesri' ve teshilidir. Muhakeme edilmeden hiç bir Osmanlı, hapis nefiy-ü tağrib

edilemez. Muhakematın sürüncemede bırakılmayarak sür'at-i mümkin ile rüiyyeti temin olunacaktır.

Madde 76- Nahiyeler, efrad-ı ahali arasında mütehaddis ufak tefek niza ve deaviyi ahlâk âdât-ı mahalliyeye tevfikân âdilâne bir surette hail ve fasl için gerek nahiye meclislerinde ve gerek tarafeynin hürmetini kazanmış hakemler vasıtasıyla sulhen halli selâhiyetine malik olacaklardır.

Madde 77- İdare-i örfiyye ilânına ve usul-ü muhakematına müteallik mevcut kavanin ve nizamat ve mukarrerat tâdil edilerek adalet-i ictimaiyyenin istilzam eylediği ahval ve hâdisatta idare-i örfiyye ilân ve devamını mucip olacak esbab-ı tasrih, divan-ı harb-i örfilerin teşkilât ve usul-ü muhakemesinin Kanun-ı Esasiyle müeyyed olan hakk-ı müdafaa ve istiklâl-i hükkâm esasatını kâfil ve efrada itimat bahş olacak bir surette tanzimine gayret olunacaktır.

Madde 78- Mahkeme-i Temyiz'de muhakemat âlenî olacak ve tashih-i karar usulü lağv edilecektir. Ceraim-i siyasiyyeden dolayı idam yoktur.

Madde 79- Evsaf-ı lâzimeyi haiz hükkâmın teksiri için teşkilât-ı mahsusa vücade getirilecektir.

Madde 80- Hükkâmın istiklâl, haysiyet ve hayen azillikleri ve maaşat-ı müstevliye itasiyle terfî ve iktidarları hassaten nazar-ı itibare alınacak hükkâmın usul-ü intihap ve terakkisi, taht-ı muhakemeye alınmaları hakkında bir kanun-i mahsus yapılacaktır.

Madde 81- Hükkâm hiç bir bahane ile emr-ü kazadan gayri bir vazife ile işgal edilmeyecektir.

Madde 82- Dava vekâleti muhamilik ünvanıyla inzibat altına alınacak, muhamat kanununun sür'at-i ihzarına ve müzakeresine teşebbüs olunacaktır.

Madde 83- Her nevi kavanin ile usul-ü muhakemat kanunları mümkün mertebe basit ve amelî bir hale ifrâğ, kanun-ı medenî ihtiyacat-ı asriyyeye muvafık bir surette islâh edilecektir.

Madde 84- Rub-u harc ve kaydiyye gibi masarif-i iptidaiyye ref ve lağv ile neticede haksız çıkan taraftan ve dava terk olunursa müddeilerden mahkûm ve müdde-i bih'in ve mütehakkık ise bedel-i sulhun yüzde yarımından üçüne kadar masarif-i muhakeme takdir ve diğer tarafın zarar ve ziyanına birlikte hükmolunacaktır.

Madde 85- İade-i mücrimin mukavelenamesi terviç ve iltizam ve bu husus için beynelmilel bir ittifak husulüne gayret edilecektir.

Mali

Madde 86- Devair bütçeleri hadd-i asgarisine tenzil edilerek fazla israfata mahal verilmeyecekse de gerek umrani teşebbüsata ve gerek düyun-u umumîyenin itfasına kâfi bütçede karşılıklar bulunacaktır.

Madde 87- Alelumum vergilerin efrad-ı ahali ve hayat-ı iktisadiyeyi zarara iras etmeyecek surette vaz ve cibayeti esbabı temin ve bilvasıta vergilere fazla ehemmiyet atf edilecektir.

Madde 88- Mani-i ümran olan rüsum ve tekâlif, tadil ve kavanin-i tasarrufiyede islahat-ı lâzime icra olunacak, kararname ile tekâlif vaz'ı suret-i kat'iyede men edilecektir.

Madde 89- Masarifat-ı âdiye devletin varidat-ı âdiyye devletle tevazüd peyda etmesine çalışılacak ve umur-ı nafia ve müsmire için ayrıca mutedil istikrazlar akt edilmesine müsaade edilecekse de menafi-i memlekete muzir şeraitin mukavelenamelerde bulunmamalarına fevkalâde itina ve dikkat olunacak ve maliye müfettişlerinin selâhiyetleri tevsi edilerek her daire umur-ı maliyesini teftişe hakları bulunacaktır. Düyun-u umumiyenin tarz-ı itfasına ait ayrıca bir kanun yapılacaktır.

Madde 90- Bilumum emlâk, arazi ve akarın imar ve ıslahı için intikal, ferağ muamele ve harçları teshil ve tehvin edilecektir.

Madde 91- Bir buhran tevlidine müsait ve kavanin-i maliye ve iktisadiyye mugayir her nevi sikke darbı suret-i şedidede men edilecek ve paramızın itibarının muhafazasına, beynelmilel kabil olduğu takdirde tevhid-i meskûkât teşebbüsâtının hüsn-ü kabulüne teşebbüs olunacaktır.

Madde 92- Ecnebi sermayesinin memlekete celbi pek ziyade şayan-ı temennidir. Ancak hariç sermayenin yerli sermaye ile ittihat ve İştirakine çalışılacaktır. Alelumum yerli sermayedarının zarurî veya rekabete âdem-i muktedir bir vaziyete ilgası tecviz edilmeyeceği gibi memlekette bir hulul-ü iktisadî teminine matuf ecnebi sermayelerinin de temerküzü iltizam olunmayacaktır.

Madde 93- Harpte ihtilas, sirkat, suiistimal gibi vasıtalarla kazanılmış servetten maadasiyla lâalettayin müessesat-ı ticariye, milliye ve iktisadiyyenin sermaye ve istikballeri aleyhine bir tehdit icrası kat'iyen memnudur. Aynı zamanda harp kazançları vergisine ait kanunun feshine çalışılacaktır.

Umranî

Madde 94- Berri ve nehri turuk-u muhtelif şebekesinin memlekette tezayüdü fırkanın birinci maksatlarındandır. Memleketin müsaade ettiği derecede nehirlerden istifade edilmesi ve nehir yollarının da kara yolları gibi canib-i hükümetten inşa ve muhafazası, kabil olmadığı takdirde bu hususun imtiyazlı şirketlere tevdi, turuk-u hadidiyye şebekesinin hadd-i kifayeye iblâğı hakkında Nafia Nezaretî'nin her sene için esaslı programlarla Meclis-i Mebusana gelmesi temin edilecektir.

Madde 95- Hükümetin doğrudan doğruya şimendüfer, vapur işletmesini fırka muvafık bulmamaktadır. Hükümet, inşa ve tesisatla işletmeğe tahsis edeceği sermayeyi bu hususta teşkil edilecek bir şirkete sermaye-i iptidaîyye olarak vaz edilebilir.

Madde 96- Turuk-u bedelât nakdiyyesi muhasebat-ı hususiyye açıklarını kapamak için maarif ve sair fasıllarda sarfa müsaade edilmeyecek şoselerin tezyid ve hüsn-ü muhafazasına çalışılacaktır.

Madde 97- Enhardan kuvve-i muharrike istihsaliyle tenvirat, fabrika ve darüssınaalar tahriki hususlarında emin ve kâfil bir teşkilât icrası ve her nevi teşebbüsât-ı nâfia imtiyazatının teshil-i itası teklif olunacaktır.

Madde 98- Kuraklıktan müteessir olan arazide vesait-i fenniyye ile irva ve iska ameliyatının icrası için tetkikat, teşkilât, himaye ve teşvikat talep olunacak, bu babta bir kanun-ı mahsus teklif edilecektir.

Madde 99- Vesait-i nakliye-i muhtelefe tarihelerinin daima hadd-i asgaride bulunması ve bilhassa memalik-i muhtelefedeki mevcut en müsait tarifelerin esas ittihaz edilmesi zımnında vesait-i nakliyye imtiyazatının itasında veya tecdidinde iltizam-ı ciddiyyet ve gayret olunacaktır.

Madde 100- Memalik-i Osmaniye'de mevcut ticaret limanları, kabiliyet ve istikbal ve meşgalelerine göre sınıflara taksim edilecek, her birinde doklar, antrepolar, arziyeler vesair asri tesisat bulunmasına, liman imtiyazatının itasında Osmanlı ticaret-i bahriye filosunun hukuk ve imtiyazatının muhafazasına çalışılacaktır.

Madde 101- Memlekette kâfi bir telgraf ve telefon şebekesinin tesisine uğraşılacaktır.

Zirai

Madde 102- Memlekette usul-ü cedide ile ziraat icrası, azamî miktarda arazi-i haliyeden istifade edilmesi için gelen fennî, idarî teşkilâtın bir an evvel tatbiki teklif olunacaktır.

Madde 103- Her çiftçi sahib-i arazi olacak ve münhasıran başkasının nam ve hesabına icra-yi zerriyyat etmemesi ve ziraatte angarye ve her nevi teklifatın ilgası hususunda lâzım gelen tedabir temin edilecektir.

Madde 104- Büyük sermayeli ziraî anonim şirketlerin vâsi mikyasta zerriyyat icra edebilmesi kaabil ise de bu tarz şirketlerden ziyade çiftçiler arasında alât ve edevat, irva ve iska, tohumluk ve sair hususat-ı zer'iyyede ittihat temin edilerek kooperatif tarzında köylü şirketlerine müzaheret olunacaktır.

Mamafih araziye ziraate salih bir hale ifrağ ettikten sonra taliplerine taksim ile meşgul büyük sermayeli ziraat şirketlerinin tesis ve tezayüdüne ehemmiyet-i mahsusa atf edilecektir.

Madde 105- Ziraat Bankasının sermaye ve teşkilâtı tezyid ve tevsî olunarak nahiyele kadar köylü tasarruf sandıkları namıyla tesis edilecek müesseselere müzaheret ve onlarla tevhid-i mesai eyleyecektir. Köylü tasarruf sandıklarının mahiyeti, temin edilen

fevaid ve imtiyazat ve hususat-ı saire ile Ziraat Bankası'nın bunlarla olan münasebetlerine ait bir kanun teklif ve aynı zamanda Ziraat Bankası nizamnamesinde esaslı tadilât icrası temin olunacaktır.

Madde 106- Maarif Nezaretinden Ziraat Nezareti'ne rapt edilmesine çalışılacak olan "Tetkikat-ı İklimiyye" Müdiriyet-i Umumiyesi vasıtasıyla memalik-i Osmaniye'nin muhtelif mahallerinde bir çok rasat merkezleri küşad edilerek, iklim, nehirlerin ahval ve şerait-i cereyanı ve saire hakkında tetkikler yapılacak ve memalik-i Osmaniye'nin muntazam bir harita-i iklimiyyesi meydana gelecektir.

Madde 107- Muhtelif mahallerde kâfi derecede ziraat idadileri, ziraat nümune tarlaları gibi müessesat açılacak ve bunlar ve ayrıca ziraat muallimleri vasıtasıyla memlekette her cins mahsulün kendisine mahsus menatiki tayin ve muntazam, mufasssal bir harita-i ziraiyye temin edilecektir.

Madde 108- Bilumum arazi-i haliye emr-ü ziraat için meccanen Osmanlılara temlik edilecektir. Yalnız bu babta teşkilât-ı mahsusa icrası ile arazinin kaabil-i zer' ve iskân bir hale iframdan sonra usulüne tevfikân veya zûra'a mükâfaten veya nüfusun tezayüt ve refahını teminen ba tapu itası hususunda bir kanun teklif edilecek ve Ziraat Bankası ile buna ait teşkilât-ı mahsusada alât ve edevat ve tohumluk tedariki ve hane inşası hakkında yardımlarda bulunacaktır.

Madde 109- Ziraate salih olan araziden dört sene müteakiben ekilmeyen ve imar edilmeyenleri bil müzayede başkalarına fûruht olunacaktır. Marel zıkr arazi eğer meccanen temlik edilmiş arazi-i emiriyyeden ise, bedeli hükümete kalacak veya hükümet-i ahara meccanen ferağa selâhiyettar bulunacaktır.

Madde 110- Mahsulâta âriz olan hastalıklar ve hayvanat hakkında fenni tedbirler ve mücadeleler yapılacaktır.

Madde 111- Memalik-i Osmaniye'de her nevi şuebat-ı ziraiyye ile beraber bağcılık ve gülcülük düştüğü hal-i inhitattan kurtarılmasına ve sütçülük, yoğurtçuluk, peynircilik, bağcılık, tavukçuluk, kozacılık, şarapçılık, konserveçilik, ispirotoculuk, şekercilik gibi sanayi-i ziraiyyenin terakkisine sarf-ı makderet ve bu meyanda kabiliyet-i iklimiyyeye göre şeker pancarı zer'i teşvik ve tamim olunacaktır.

Madde 112- Memleketimiz hayvanat-ı muhtelefesi hakkında iyi bir tetkik icrası ve cinslerinin ıslahı ve kemiyetlerinin tezyidi hususunda kavanin ve teşkilât-ı mahsusa taklit olunacaktır.

Madde 113- Züra'a zarar iras eden rüsum ve kavanin ilga ve tâdil ve ezcümle âşâr vergisi, başka nevi vergilerle bu miktar temin edildikten sonra lağvedilecek ve şimdilik islâhî çaresine bakılacaktır.

Madde 114- Ahalinin fennî ziraate terqip ve teşviki için fen dairesinde muayyen miktarda zer'iyatta bulunanlara muhtelif tarzda mükâfat itasına gayret edilecektir.

Madde 115- Memalik-i Osmaniye'nin günden güne mahf-ü tahrip edilen ormanlarını kurtarmak ve boş yerlerde yeniden teşçir ameliyesi yapmak için Ziraat Nezaretine bilâ ifate-i zaman teşkilât yapması teklif ve muhtelif darülsınaalarımızla maden ocaklarımızın ihtiyacını teinin edecek surette ormanlardan kat'iyat yapılması temin edilecek ve köylülere kâfi baltalıklar ayrılacak ve hususî ormanlar eshabının istikbal aleyhine tahribat yapması şiddetle men olunacaktır.

İktisadi

Madde 116- Fırkanın maksadı, ihtiyacat-ı memleketin mümkün mertebe istihsalât ve imalât-ı mahalliyye ile tatmini ve mahsulât ve mamulât-ı Osmaniye'nin pazar-ı âlemde temin-i revaç ve muvaffakiyetiyle servet-i umumîyyenin tezayüdüdür.

Madde 117- Mahsulât-ı millîyemizin hariç pazarlara, mevadd-ı iptidaiyye halinde ihracı da şayan-ı temenni ise de sanayiî terakkisi, nüfusun tezayüdü ve amele ücretinin memleketimizde tevkifi için mamül olarak istihzarı esbabı temin ve ezcümle dahilde işlenmesi faideli olmayanları müstesna olmak üzere mevadd-ı iptidaiyye üzerine nisbeten ağır ihraç resmi vaz edilecektir. Şu kadar var ki, bu tedbirin memlekette bir aksülamel husûle getirerek istihsalâtın tevakkuf veya tenakus intaç etmemesi de meşruttur. Aynı zamanda memlekette işlenmek üzere memalik-i ecnebiyeden celp edilen mevadd-ı iptidaiyyeden alınacak gümrük idhalat resmi, hadd-i asgariye tenzil edilecek veya hiç gümrük resmi alınmayacaktır.

Madde 118- Mevad-ı iptidaîyyesini memlekette tedarik eden sanayi tasnif edilerek bunlara âzâmi himaye deriğ edilmeyecek ve alelumum halıcılık, alacacılık, çinicilik, savatçılık, kumaşçılık ve emsali sanayi-i mahalliyyenin inhitattan muhafazasıyle sahipleri arasında iştirak temin ederek muntazam darüsinâalara ifrağı ve her mahalle hâs sanayi-i iptidaîyyenin de bu suretle ihyası ve istihsalât ve ihracata mükâfatlar, müsaadeler gibi himayelerin tatbiki hakkında İktisat Nezareti esaslı bir teşkilât icra edecek, bir kanun-ı mahsus teklif olunacaktır.

Madde 119- Tatbikinde müşkilâta tesadüf edilen Teşvik-i Sanayi Kanunu ihtiyacatına tevfiikan önemen tebdil ve erbab-ı istihsale muayyen şümullü tesbilât ve muavenat ibraz edilecektir.

Madde 120- Mevcut köy değirmenleri yerine fennî değirmenler İkamesi ve bunların da kemafissabık su kuvvetinden istifadesi zımnında değirmenciler ve köylüler arasında ittihadın temini ve elektriğin sanayide revac-ı tatbiki çarelerinin tatbiki talep edilecektir.

Madde 121- Şeker, kâğıt, ispiroto fabrikalarıyle sanayi-i lebeniye ve alelumum sanayi-i ziraiyyenin terakki ve himayesi ehemmiyetle derpiş olunacaktır.

Madde 122- Mekşuf ve gayri mekşuf maadinimizden bihakkın istifade temini için evvel emirde memlekette madencilik ilim ve hevesinin tezayüdüne çalışılacak, maden taharri ve işletme ruhsat ve imtiyazlarının itasında yerli tebaaya karşı tercihen sühulet ibrazına ve büyük maden teşebbüsâtı için yerli ve ecnebi sermayedarının ittihat etmelerine ve vesait-i nakliye imtiyazatının itasında madencilere sühulet temin edici mevad vaz'ına gayret ve menabi-i madeniyyeden kâfi derecede istifade esbabı ihzar olunacaktır.

Madde 123- Sanayi-i madeniyye ve cismiyyenin inkişaf ve terakkisi hususunda memlekette mevcut tabîî, iktisadi, beşerî şerait ve müsaadât nazar-ı dikkate alınarak esaslı bir program tanzim ve mevadd-ı madeniyyemizin mümkün mertebe mamul olarak ihracı esbabı temin edilmekle beraber esasen müsait olarak teessüs etmiş eski sanat merkezleriyle bisud rekabet için kuvva-i milliyyenin sarfi iltizam olunmayacaktır.

Madde 124- Berrî ve bahrî vesait-i nakliyye imalâthanelerinin teessüs ve bakalarına ait faaliyet deriğ edilmeyecektir.

Madde 125- İktisadi buhranlar tevliid eden amele grevlerine vesait-i meşrua ve âcile ile mani olmak için âtiyyen teşkili mukarrer amele ittihadlarında sermayedaran ve amelenin hukuku nazar-ı dikkate alınacak bir tarz-ı tesviye temin etmekle beraber hakem heyetleri teşkiline müzaheret edilecektir.

Madde 126- Mahsulât-ı ziraîyye ve sınaıyyemiz ve bilhassa ihracat-ı emtiamızın nakliyat şirketlerince asgari ve ehven tarifelerle naklettirilmesi için teşebbüsât-ı lâzimedede bulunulacak ve millî ticaret filomuzun terakkisine ve mahsulât-ı milliyyenin hariç pazarlarda teşhir ve fûruhta dair teşkilât ve tedabir-i mahsusaya tevessül ve bir ticaret bayrağı tesis edilecektir.

Madde 127- İnhisar ve boykotaj siyaseti yoktur. Yalnız menafi-i umumîyyeye mütedair hükümet inhisarlarına bazı kuyud ve şurut tahtında müsaade edilebilir. Kendi mahsulâtımıza boykotaj siyaseti tatbik eden piyasalar müverridatından maadası için boykotaj tecviz olunamaz. Aynı zamanda hükümet ve memurin-i hükümetin maden, matbaa, orman, müessesat-ı sınaıyye işletmesi ve muamelât-ı ticariyede bulunması memnudur. Mamefih hükümet her nevi tesisat-ı nâfia, sınaıyye, ticariyye'de lüzumunda sermayedar olabilir.

Madde 128- Sulh-ü umumi esasatı, münasebatta bulunduğumuz devletlerin vaziyeti, ziraat ve sanayi-i millîyyenin terakkisi nazar-ı dikkate alınarak gümrük tarifesi tayin ve idhalât ve ihracat, transit resimlerinde son haddine kadar himaye sistemi kabul edilecekse de bir tarafın himayesi için memlekette bir kısım erbab-ı mesaiye darbe vurulmaması ve ticaret muahedeleri akdedilirken menafi-i Osmaniyyenin muhafazası esbabı temin ve daha sair iktisadî mesail bir suret-i cedide ve ilmiyyede tetkik edilebilmek için evvel emirde payitahtında bir İktisat Akademisi tesis edilecektir.

Madde 129- Memurin-i şehbenderiyye, Hariciye Nezaretinden fek ile İktisat Nezareti'ne rapt ve vezaiif-i iktisadiyelerini hakkıyla ifa edebilmeleri için teşkilât-ı mukteziyye icra ve bu babta bir kanun-ı mahsus teklif olunacaktır. Aynı zamanda mahsulat-ı Osmaniyyenin hariç pazarlara sevk ve fûruht ve teşhiri, hariçte Osmanlı menfaat-i iktisadisinin muhafazası zımnında şehbenderlerin faaliyet ibraz edebilmeleri esbabı temin edilecektir.

Madde 130- Mahsulât ve mamulât-ı Osmaniye'nin memalik-i ecnebiyyeye sevk ve fûruhtu için ecnebi vasıtalarına İhtiyaç kalmamasına ve memalik-i ecnebiyyede mahsulât ve mamulât-ı Osmaniye'den müteşekkil nümune müzeleri teşkili, âlenî müzayedelerle satış muamelelerinin teshili için beynelmilel bir kalem tesisine, ticaret ve ziraat ve sanayi odalarıyla müstahsillerin daima münasebatta bulunmalarına dair icabeden nizamnameler tanzim ve teşkilât icra kılınacak ve hariçte memurin-i şehbenderiyyenin gayret ve himmetiyle satışlar icrasına çalışılacaktır.

Madde 131- Ticaret Odaları hakkında ahiren tanzim edilen lâyiha-i kanuniyenin tadilât-ı lâzimesi bilcira tamami-i tatbikine çalışılacak ve muamelede bulunduğumuz memalik-i ecnebiyyede Osmanlı Ticaret Odaları küşad edilecektir.

Madde 132- Bilâ tefrik-i cins ve mezhep memalik-i Osmaniyyede bulunan tüccar arasında bir meslek tesanüdü teminine, bilhassa yerli tüccarın memalik-i ecnebiyye ile olan muamelâtımızda büyük bir rol oynamasına ve beyneltüccar muhaddes-i ihtilâfatın evvelâ sulh ve hakem hey'etleri tarafından halline çalışılacaktır.

Madde 133- Tüccar ve müstahsile itibar temin edici müessesatın ve yerli sigorta şirketlerinin tezayüdüne ve muamelelerinde mümkün mertebe müsaadat ibrazı esbabının teminine uğraşılacaktır.

Madde 134- Her nevi şirket-i iktisadîyye ve ümranın tezayüt ve terakkisi firkanın ahz-i âmâlidir. Bilhassa anonim şirketlerine ait himaye tevsi olunacak ve memlekette anonim şirket cereyanı İktisat Nezareti ve İktisat Akademisi ile Ticaret Odaları tarafından bir suret-i cedide ve ilmiyyede tetkik ve takib olunarak muzir teşekküllere mümanaat ve iyi işler etrafında sermayenin temerküzü esbabına tevessül edilecektir.

Madde 135- İştirakte esas birinci derecede erbabı mesai arasında, ikinci derecede erbab-ı mesai ile hariç sermayedarın beyinde müştereken teessüs edecek iştiraklerdir. Sınaî, bilhassa zirai mesailde yalnız ve ekseriyyetle hariç sermaye d ar anın iştirakine ancak iki esasta iştirak kabil olmadığı takdirde cevaz verilebilir.

Madde 136- Ticaret-i berrîyye ve bahriyye kanunlarıyla sair iktisadî kavanin ve nizamâtın ihtiyacat-ı hâzire-i iktisadîyyeye göre ıslahına tevessül olunacak, ticaret kanunlarının beynelmilel tevhid-i cihetine gayret edilecektir.

Madde 137- Erbab-ı ziraat, ticaret ve sanayi-i garbın terakkiyatından haberdar etmek için nümune-i imtisal müesseseler teşkiline kuvve-i mihanikiye ve mücerrebat-ı fenniyeden istifadelerinin teminine ve bu maksat için seyahatler tertip ve icrasına çalışılacaktır.

Madde 138- Ticaret, sanayi, ziraat erbabım harice tanıtmak, kendileriyle münasebette bulunan memalik-i ecnebiye müesseselerinin mevki ve vaziyetlerini göstermek üzere, risaleler, muhtelif lisanlarda kataloglar, rehber ve salnameler neşrederek bu suretle şark ile garbın ticareti birbirine raptedilmesi alâkadar makam ve hey'- etlerden talep edilecektir.

Madde 139- Ticaret, ziraat, sanayi mektepleri teksir ve ihtiyacat-ı asriyeye muvafık tarzda ıslâh edilerek mezunlarının hayat-ı faaliyete atılmaları için hususi ve resmî teşkilât icrasına ve aralarında ittihadlar teminine çalışılacak ve mezunlarının terfih ve terakkileri düşünülecektir.

Madde 140- Memalik-i Osmaniye'de ziraat, sanayi, ticaret mesleği eshabının tefrik ve tasnifi ile namus ve haysiyet ve izzet-i nefis-i meslekilerinin muhafazasına, itibarın tevlidi esaslarının inhisarına dikkat, mamulât-ı dahiliyenin ecnebi mamulâtına tercihen bilumum ahalice istimalinin temini için bir nizamname tanzim olunacaktır.

Madde 141- Amele sınıfının sıhhati ve evkat-i mesaisi ve hakk-ı tatil ve tekaüdiyle hayatlarının sigorta edilmiş bulunması ve evlât ve iyallerinin... halleri hakkında teklifi mukarrer amele kanununda mevadd-ı kâfiye bulunacak ve İktisat Nezareti amele hukukunu müdafaa ve mesaisini tanzim vazifesiyle mükellef olacaktır. Bir rol oynamasına ve beyne İt ile car muhaddes-i ihtilâf a tın evvelâ sulh ve hakem hey'etleri tarafından halline çalışılacaktır.

Madde 142 - Mamulât ve mahsulât-ı Osmaniye'nin rekabet-i ecnebiyye ve cinsiyyeden mümkün mertebe himayesi esbabının teminine çalışılacaktır.

Madde 143- Hayat-ı iktisadiyye ve erbab-ı ticaret ve ziraatı zarara iras eden bilumum vergiler ve tekâlif ıslâh ve tadil iktisadiyata müteallik tanzim edilen kavanin ve nizamatin hüsn-ü suretle tatbik ve icrası temin edilecektir.

EK II: İKTİYASADİYATIMIZ HAKKINDA BİR BEYANNAME⁷⁹¹

4 Şubat 355 Salı günü akd-i içtima' eden Ahali İktisad Fırkasının Bâb-ıâli'ye takdim ettiği mahzar suretidir:

En had devresine vâsıl olan iktisadî buhranın izalesiyle hem erbab-ı ziraat ve san'at ve ticaretten ibaret olan müstahsillerin şerait-i meşrua dâhilinde azamî faaliyet sarf etmesi ve hem bu faaliyetten bilumum müstehlik halkın te'min-i istifadesi maksadına lâzım gelen tedabiri tezekkür etmek üzere marr-ül müzakere müstahsil kitleye istinad eden "Ahali İktisad Fırkası" hususat-ı âtiyeyi hükümet-i seniyenin nazar-ı dikkatine arz ve iblâğa karar vermiştir:

1- Bilumum şimendifer nakliyatının Harbiye Nezareti emrinden nakliye serbestîsi ve münâkâlâtta hırsızlık ve anafor parası gibi ticaretin ruhu olan emniyeti selb edici ahvâl-i muzirranın men'i.

2- Evrak-ı nakdiye ve Osmanlı esham ve tahvilâtı kıymetinin tenziline mani' olmak üzere memalik-i ecnebiyeye vaki' olan altın kaçakçılığına meydan vermeyecek ve mezkûr evrak üzerinde yapılan spekülâsyonu tahfif edecek tedabirin sûratle ittihazı.

3- Harb kazançları vergisine aid tedabir-i ibtidaiye hakkındaki kararnâmenin ilgası ve inkişâf-ı iktisadiyemize sedd çekecek olan bu vergiler [den] sarf-ı nazar edilmesi.

4- Harbde ihtilâs, irtişâ, sirkat, yağma suistimal gibi gayr-i meşru vasıtalarla kazanılmış servetin zabt ve müsaderesi ve fail ve müsebbiblerinin şiddetle tecziyesi ve muamelât-ı meşrua ve ticariye ile kesb-i servet etmiş kimselere aid sermayelerin te'min-i masuniyeti.

5- Kaçakçılığa sebebiyet veren memnuatın men'i ve memalik-i ecnebiye ile mütekabil mübadelat-ı ticariyeye bazı kuyud ve şurut tahtında mübaşeret için teşebbüsât-ı muktaziyenin icrasıyla erbab-ı san'at ve ticarete teshilât iraesî.

⁷⁹¹ Tunaya, *Türkiye'de Siyasal...*, C.II, s. 180-182.

6- Kömür istihsalinin her nev' ihtiya  mıza kifayet edecek bir m  kdarla ibl  ğ  n   kâfil tedabir ittihazı.

7- Asay  şin mümkün mertebe takriri.

8- Alelumum memurin-i mülkiye ve askeriyenin serbesti-i ticarete münafi müdahalelerinin Ő iddetle men'i.

9- Ziraat ve istihsal  t  n teŐ vik ve tezyidi zımnında bervech-i   ti tedabirin ittihazı:

Elif- Terhis olunan zabitan ve efradın ve alelumum iŐ  bulamayan eŐ has  n mümkün mertebe istihs  l vasıtaları etrafında bir faaliyet sarf edebilmeleri i   n Ziraat Nezaretine merbut bir teŐ kil  t yapılarak münferiden veya m  Ő tereken icra-y   ziraat etmek üzere arazi-i haliyeden m  n  sib ve kâfi m  kdar  n   meccanen vermek ve tohumluk, mesken,   l  t ve edevat hususunda ihtiraz  t ve muaven  tda bulunmak suretiyle   ift   il  ge Ő evkleri.

Be- Z  rra  n daha Ő  mil bir suretde istifade etmesi yukarıdaki umur-   mühimmenin imkân-   icrası i   n Ziraat Bankası niz  mn  me ve teŐ kil  tının ta'dil ve   sl  h  ,

Ce- AŐ  r vergisinin   ltizam ve emanet usullerinden herhangi biriyle istifası gerek hazine-i devletin ve gerekse ziraatın zararına b  is olduğı, tecrübe ve ems  l-i   didesiyle sabit ve Ő ekl-i hazırında bir gün bile devamı istihsal  t  n tezayüdüne mani' bulunduğ undan muayyen ve usul   bir nisbet dahilinde tarh edilecek ve her seneki zahire piyasasına göre bir kıymet kesb edecek olan sabit vasat   istihs  l  ta tabi' bir verginin   Ő  r yerine ikamesiyle   l  t-   fenniye-i ziraiye isti'm  linin ta'mimi ve istihsal  t  n teŐ viki i   n fazla istihsal  tda bulunanlar hakkında vergi m  kdarından muayyen bir nisbette tenzil  t icrası ve hali arazisini e  dirmeyen kimselerden dahi bu verginin aynen tahsili.

De- Harbde kesb-i servet ederek arazi iŐ letmekden vazge  enleri ziraate mecbur etmek i   n arazisi gayr-i kâfi olup istihs  l  t   hadd-   az  misine yaklaŐ tıran   ift   ilere mezkûr arazinin bilâ bedel bera-y   ziraat birer sene müddetle ihalesi.

He- Gerek erbab-ı ziraat arasında iştirak ve teâvün temin ve gerekse doğrudan doğruya devlet veya ziraat bankaları vasıtasıyla bir teşkilâtdan istifade edilerek âlât ve edevat-ı ziraiyenin mütehassısların yardımıyla çiftçiler arasında neşr ü ta'mimi.

Vav- Ba'dema erbab-ı istihsâlden hiçbir veçhile vaz'-ı yed, ikinci hisse-i özür gibi sebeblerle mallarının alınmayacağı ve icab ettikçe mahalli piyasa fiyatıyla hükümetin mübayaat icra ve vergilerin zahire olarak itasını talep edebileceğinin resmen te'mini.

Ze- En ziyade iş zamanlarında köylüyü tehdit eden sıtma illetiyle her nev' sari ve müzmin hastalıkların men'-i intişârı ve ref'i ve köylünün ucuzca edviye tedarikini te'min üzere kaza ve nahiye merkezlerine kadar her yerde belediye ve nahiyelere merbut birer eczahane küşâdı, kâfi tabib ve sıhhiye memurları bulundurulması.

Bervech-i bâlâ nıkat, âcilen nazar-ı dikkate alınmadığı ve bu seneki ziraat mikdarının bir an evvel tezyidi esbabına tevessül edilmediği takdirde mazallah gelecek sene kût gibi bir belâ-yı âzimin huzur etmesi ve memlekette esasen mevcut galâ ve sakaletin misli görülmemiş bir raddeye vâsıl olması muhakkak görüldüğünden işbu mütâlaatımızın heman nazar-ı dikkate alınmasını menafi'-i vataniye ve milliye nâmına firkamız talep eyler.

EK III: TÜRK ÇALIŞTIRMA DERNEĞİ NİZAMNAMESİ⁷⁹²

Türk Çalıştırma Derneği Nizamnamesi

Madde 1: 20 Ağustos sene 335 tarihinde merkezi İstanbul olmak üzere “Türk Çalıştırma Derneği” namıyla bir cemiyet teşkil edilmiştir.

Madde 2: Cemiyetin müessisleri atideki zevattır. Emin Ali Bey: Muharririn-i askeriyeden, İhsan Bey: Etba-i askeriyeden binbaşı, Ahmet Hamdi Bey: Ticaret-i Umumiye Gazetesi müdürü ve Süt Muamelatı Anonim Şirketi meclis-i idare reisi, Ahmet Celal Bey: Zabitan-i Bahriyeden, Halid Bey: Harbiye nezareti mümeyyizlerinden, Hüseyin Hüsnü Bey, Tüccar-ı Mutebereden, Muammer Bey, Bahriye nezareti mümeyyizi evvellerinden, terbiye-i etfal mütehassıslarından, Ramiz Bey: Tüccar-ı mutebereden, ve Vaslav Oryantal Şirketi müessislerinden, Cevdet Bey: Aşçıyan Tedrisat Şirketi müdürü, Mustafa Namık Bey: mehammi Naki Bey: Tüccardan, Lütfi Arif Bey: Mütehassisin-i Ziraiyeden Halkalı Ziraat Mektebi Âlisi muallimlerinden.

Madde 3: Derneğin fırka ve cemiyet-i siyasiyeden hiç birisiyle alakası ve mesail-i siyasiyede bir gûna faaliyeti olmayup başlıca maksadları ber vechi atidir.

Elif- Maişetini temin mecburiyetinde kalan gençleri ve çocukları bilfiil ticaret hayatına sevk ederek küçük mikyaslarda kendilerine sermaye temin ve bidayette basit ticaret işlerinde istihdam etmek ve bu gibilerin zati sermayelerinin temniye ve inkişafına delalet eylemek.

Be – Gençleri ve çocukları kabiliyet ve istidatlarına göre gerek dernek tarafından açılacak olan ve gerek hariçte bulunan sanat, ticaret ve ziraat müesseselerine yerleştirmek.

Ha – Gençleri ve çocukları istihsal ve ticaret hayatına teşvik ve onların bu yolda yetişmeleri için lazım gelen faaliyette bulunmak ve memleketin müstahsil gençleri ve çocukları arasında iktisadi ve içtimai bir muhadenet tesanüd husule getirerek müşterek haklarının sıhhi ve iktisadi refahlarının temin ve himayesine çalışmak.

⁷⁹² *Türk Çalıştırma Derneği...*, s.1-11

Madde 4: Dernek çocukların ve gençlerin iktisadi terbiye ve tesianütlerini temin için atideki vasıtalara müracaat eder.

Elif- Tahsilde bulunana çocukların istihsal ve ticaret hayatında muvaffakiyetlerini temin edecek tarzda mektep programlarının tanzimini müdafaa etmek.

Be- Ayrıca çocukların iktisadi muhabbet ve malumatlarını takviye için konferanslar, müsamereler vesaire, tertip etmek ve neşriyatta bulunmak, sanayi, ziraat ve ticaret meşhurları vücuda getirilmesine çalışmak.

Ha- Ticaret kitaplığı, müessesat-ı maliye, sanayiye memurluğu, simsarlık, gümrük muamelat memurluğu gibi hıdmatın ve sanayi-i nefisenin öğretilmesi için dershaneler ve marangozculuk, müretteplik, müzehheplik, mücelletlik, demircilik, vesaire gibi sanaat erbabı olacaklar içinde iş evleri açmak.

Hemze- Gençlere ve çocuklara mahsus mesleki teavün ve tasrif sandığı, işçi sendikaları tesis etmek, onların refah ve sıhatlarını temin için meccani muayene haneleri vücuda getirmek, içtimai, bedeni, bedii, terbiyelerinin ihmal edilmemesi esbabına teşebbüs etmek. Bikes ve bivaye çırakların ibatesine mahsus pansiyonlar tesisine delalet ve genç işçilerin sigortalarla alakalarını temin eylemek.

Aza-yı Cemiyet

Madde 5: Cemiyet bir meclis-i umumi tarafından müntehib bir heyet marifetiyle idare olunur.

Madde 6: Türk gençliğini ve çocukluğunu korumak isteyen ve nesli-i atiyi malumatlı, faal, müteşebbis, müstahsil olarak yetiştirmek arzusunu bekleyen ve evsaf-ı kanuniye-i haiz olan kadın erkek herkes cemiyete dâhil olabilir.

Madde 7: Cemiyetin, hami, ameli ve muavin namıyla üç nevi azası vardır.

Madde 8: Aza-yı hamiye cemiyetin makasidini himaye yolunda muavenet-i fevkaladeleri sevk eden zevat-ı kiramdır.

Madde 9: Aza-yı âmile, cemiyetin kongresine iştirak hakkına malik bulunan ve senevi asgari bir lira i'tasını taahhüt eden zevattır. Bu azalar heyet-i idare kararıyla kabul olunurlar.

Madde 10: Aza-i muavine derneğin faaliyet ve hidmat-ı umumiyesine iştirak etmeyerek yalnız teberru maksadıyla muavenet-i maliyeyi deruhte eden zevattır.

Madde 11: Azalık hakkı evvela istifa suretiyle, saniyen cemiyetin amal ve makasına münafi-i ahvalden taahhüdâtın tediyesinden dolayı heyet-i idarenin kararıyla sakıt olur.

Meclis-i Umumi

Madde 12: Meclis-i Umumi, Adi veya fevkalade olarak içtima eder. İçtima-i adi her sene şubatın ilk cuması derneğin merkezinde veyahud lâakal bir hafta evvel heyet-i idarenin ilan edeceği diğer bir mahalde vukuu bulur. Bundan başka ahval-i fevkaladede, heyet-i idarenin daveti üzerine tayin edilecek hususat-ı mühimmeyi müzakere etmek üzere fevkalade olarak içtima da edebilir.

Madde 13: Meclis-i Umumi heyet-i idare reisi tarafından küşad ve müteakiben meclis-i umumiye bir reis, bir reis-i sani ve iki katib intihab olunur.

Madde 14: Derneğin nizamname-i esasisinde tadilat lazım geldiği takdirde nisab-ı ekseriyet mevcut azanın lâakal nısfından bir fazlasının huzuruyla hâsıl olur ve tadil kararı da mevcudun sūlasani ekseriyet arasıyla kabul olunur.

Madde 15: Meclis-i Umumi içtima-i adisinde hususat-ı atıye ile işigal eder.

(Elif) - Heyet-i merkeziyenin senelik raporu ile muvazene-i hesabiyesini istima ve bunların tedkiki için üçer kişiden mürekkeb olamak üzere muamelat ve maliye encümenleri namıyla iki encümen intihab eder.

(Be) – Seneyi atıye bu bütcesini tetkik eder.

(Ha) – Heyet-i idare ve aza-yı cemiyet tarafından muamelat ve makasid-i cemiyete müteallik teklif edilen hususatı müzakere eder.

(Hemze) – Heyet-i idarenin sene içinde intihap etmiş olduğu azanın keyfiyet-i intihabını tasdik ve tecdidi lazım gelen azayı intihap eyler.

Heyet-i İdare

Madde 16: Heyet-i idare yedi azadan mürekkeb olup her sene nısfından bir fazlası kongrece yeniden intihab edilmek şartıyla müddet-i memuriyetleri iki senedir. Ancak, ilk heyet-i idare müessis aza tarafından aralarından intihab olunur.

Madde 17: Heyet-i idare meclis-i umumiyenin vasıta ve icraiyesidir. Bu sıfatla derneğin muamelatını mürakabe eder.

Madde 18: Heyet-i idare bir reis, bir reis-i sani, bir katib-i umumi ve diğer dört azadan ibaret olup derneğin maaşlı memur istihdamına değin bunlardan biri muhasebeci ve diğeri veznedarlık vazifesini ifa edecektir.

Madde 19: Heyet-i idare reisi derneğin hükümet nezdinde bil cümle muamelat-ı içtimaiye ve kanuniyesinden memur-i mesuldür.

Madde 20: Derneğin kâfe-i umur ve muamelatı bu nizamname ve buna müteferri talimatnameler ahkamına ve mukarrerat ve vala'ya göre katib-i umumi tarafından tedvir olunur.

Madde 21: Heyet-i idarenin kararları ekseriyet-i mutlaka ile ittihaz ve tesavi-i ar'a vukuunda reisin bulunduğu taraf tercih olunur. Heyet-i idare müzakeratının bir zabtnamesi bulunmak ve her zabtın zir-i içtimaa riyaset eden zat ve aza-yı mevcude tarafından imza edilmek şarttır.

Madde 22: Cemiyetin maksad-ı tesisini tamamıyla ifa ve muamelatını ittihaz ve yeniden şubeler, imalathaneler, destigahlar, sanathaneler vesaire tesis etmek heyet-i idarenin cümle-i vezaifindendir.

Madde 23: Nukud-u cemiyetin temniyesi ve emval ve emlakı cemiyetin suret-i idaresi heyet-i idareye aiddir. Heyet-i idarenin malumatı olmadıkça sarfiyatta bulunulamaz. Şu kadar ki ilk içtima edecek heyet-i idareye tasdik ettirilmek üzere katib-

i umumi cemiyetin ihtiyacat-ı acile ve mübrimesi için on bin kuruşa kadar sarfiyatta bulunabilir.

Cemiyetin Sermaye ve Umur-u Maliyesi

Madde 24: Evvela erbab-ı hayrın teberruatı. Saniyen dernek azasının taahhüdatı. Salisen derneğin müessesat-ı sanaiye, ziraiye, ticariyesinden istihsal edilecek varidat. Rabian, Meclis idare kararıyla cem olunacak ianat. Hamisen, dernekçe müstahdeminin kazançlarından heyet-i idarenin kararı ve mikdarı da işçilein rızasıyla tayin edilecek tevkifat.

Madde 25: Dernek azası taahhüdünün nevi ve mikdarını tebdil edebilir. Ancak keyfiyet senenin hitamından evvel ihbara mecburdur.

Madde 26: Aza taahhüdat-ı seneviyenin ya defaten veya iki taksitde verebilirler.

Madde 27: Derneğe defaten lâakal elli lira teberru eden zevat, daimi aza-i hamiye muyanına dâhil olur ve mahsusat-ı seneviye itasından varestе kalabilirler.

Mevad-ı Müteferrika

Madde 28: Derneğin umur-ı heyet-i idare tarafından müntekap ve muvazzaf bir katib-i umumi tarafından temışt olunacağı gibi derneğe ait mesalih için malumat ve mecalis-i resmiyeye ve muhakeme vuku bulacak müracaat ve mutalaabatta, dernek namına katib-i umumi vaz-ı imza edecektir. Derneğin evrak ve saik ve defteri katib-i umuminin mesuliyeti tahtındadır. Heyet-i hisabiyenin amiri muhasebeci ve heyet-i tahririye ile kâfe-i memurin ve müstahdeminin amir mercii katib-i umumidir.

Madde 29: Dernek içtimai ve iktisadi gayeler takib eden diğer dernek, cemiyet ve heyetlerle teşrik-i mesai edebilir.

Madde 30: İş bu nizamname içtima edecek meclis-i umumilerde heyet-i idarenin göstereceği lüzum veyahud azadan lâakal yirmi zatın verecekleri teklifatnameler üzerine aza-i mevcudenin sülasan-ı ekseriyetiyle tadil edilebilir.

Madde 31: Heyet-i idare lüzum gördüğü takdirde mütehassıs zevatdan mürekkeb muvakkat ve daimi encümenler dahi teşkil etmek hakkına haizdir.

Madde 32: Dernek münasip gördüğü mahallerde şubeler küşadına ve şuabat merbut hanımlar heyetleri teşkiline mezun olacaktır.

Madde 33: Gerek memurin ve müstahdemin ve mütesibinin ve gerek derneğin muamelat-ı umumiyesi şuabat vazaifi birer talimatname ile tayin edilecektir.

EK IV: MİLLİ TÜRK TİCARET BİRLİĞİ NİZAMNAMESİ⁷⁹³

Birinci Fasıl - Maksad ve Gaye ve Tarz-ı Kabul:

“Türk Ticaret Birliği" Nizamname-i Esasisi: Birinci Fasıl

Madde 1 - Türkiye'mizin en mühim ticaret merkezi olan İstanbul'da Türk ticaret erbabının ittihadıyla ve (Milli Türk Ticaret Birliği) namıyla bir cemiyet-i ticariye teşkil edilmiştir.

Madde 2 - Birliğin gayesi ve maksadı atîdir:

Türk tüccarının gerek ithalât ve ihracat ticaretinde ve herkese toptancı, nîm toptancı şekildeki ticarete hâkim olmasını temin etmek;

Be - Türk ticaretinin kendi aralarında ihtisaslarına göre konsorsiyumlar, tröstler gibi ticarî birlikler tesisine çalışmak;

Ha - İthalat ve ihracat ticaretinde bu birliklerin murakabe ve himayesi altında hâkimiyetini temine uğraşmak;

De - Memleketin ticarî hayatına tesiri dokunacak hadisatı takip ve tetkik ederek muhtelif mesail-i iktisadiyede tüccarın ve memleketin menfaatine muvafık şekilde, hükümete irae-i tarikde bulunmak;

He - Türk ticaret alemi ve Türk firmalarını Garbe tanıtmak ve Garbın iktisadî, malî ve ticarî hareketlerinden Türk ticaret erbabını sür'atle haberdar etmek;

Vav - Memleketin tabii servetleri ile meşgul olan ecnebi sermayedarlarına irae-i tarik ederek memleketin kanunlarına muvafık olarak teşkil edilecek şirketlerde Türkler lehine re'y kazanmak ve hakim olmak üzere iştiraklerine sarfı mesai etmek;

⁷⁹³ *Milli Türk Ticaret Birliği Nizamname-i Esasisi*, Evkaf Matbaası, İstanbul, Kanunuevvel, 338, Şehzadebaşı.

Ze - Türk ticaret erbabı arasında milli ve mesleki ahlakın tenmiyesiyle buna muhalif olan bilumum hareketlerde hakem sıfatıyla harekete gelmek;

Hı - Türk ticaret erbabı arasında tesanüdü temin etmek ve mesleki ihtiyaçlarını tatmin etmek;

Tı - Tüccarın kitle halinde faaliyetini mucib olan her hadisede Türk ticaretini temsil eylemek.

Madde 3 - Birliğe aza olarak dâhil olmak için ve atideki şeraitin haiz bulunmak lâzımdır.

Kaf - O saf kanuniye itibariyle muvafık bulunmak;

Lam - İthalat ve ihracat veya toptancı ve nimtoptancı, nakliye ve sarrafiye şekillerinde ticaret veya komisyonculukta bulunmak veyahut ticaret ve iktisad alemiyle temasta bulunan ve iktisadi neşriyat yapan fikir ve kalem erbabı olmak;

Mim - Mesleği ve mali ahlâk itibariyle şayan-ı itimad olduğuna dair Birlik azasından 2 zatın tezgiyesini hamil bulunmak, Namzetler hakkında meclis-i idarece kabul kararı verildikten sonra ta'adat senevîye nokta-i nazarından aza, kendi talebi ile birinci, ikinci, üçüncü sınıflara tefrik edilir.

Madde 4 - Birinci sınıf azalar, birlik kasasına senevî "24", İkinci sınıf azalar "18", üçüncü sınıf azalar, senevî "12" lira öderler. Aidat senevîye 4 taksitte ahz edilebilir.

İkinci Fasıl - Teşkilât:

Madde 5 - (Milli Türk Ticaret Birliği) bir "heyet-i umumiye", bir "meclis-i idare" ve muhtelif ihtisas encümenleriyle bir "iktisad-ı encümen-i aliyesi"nden ve bir de "hakem Heyeti"nden müteşekkildir.

Madde 6 - Heyet-i umumiyye, Birliğe kayıd edilmiş olan azanın daveti ve nisfından bir fazlasının içtimaa iştiraki ile in'ikad eder. İlk içtimada ekseriyet olmazsa 1 hafta sonra toplanacak ikinci heyet-i umumiyyede ne kadar aza mevcut olursa olsun, celse küşad ve müzakerat icra edilir. Senede bir defa Birliğin alelade kongresi Kanun-u sani bidayetinde içtimaa davet edilerek meclis-i idarenin senelik icraat ve hesap raporu kiraat

ve meclis-i idareye te'berre edilir. Birliğin müstakbel icraatı hakkında mukarrerat ittihaz ve mesai programı bu derecesi tasdik ve kabul ve müddeti hitama eden azaların intihabatı tecdit olunur. Heyet-i umumiyye vuku bulan davet üzerine fevkalade de içtima eder. İçtimaları idare etmek üzere bir reis, bir reis-i sani ve üç katib intihab olunur.

Madde 7 - Meclis-i idare, heyet-i umumiyye tarafından 2 sene müddetle intihab olunan 12 zattan ibaret olup, her sene nısfı tecdid edilir. Meclis-i idare içlerinden birer zatı ekseriyet ara ile reis, reisi sani, hesabat müfettişi, katib-i umumi olarak intihab eder. Meclis idare azalarına heyet-i umumiyye kararı ile hakkı huzur takdiri caizdir. Meclis-i idarenin vazifesi Birliğin faaliyet-i umumiyyesini idare ve muhtelif zümreler arasındaki ahengi temin ve birlik namına yapılacak teşebbüsâtı temsil ve idare etmekten ibarettir.

Madde 8 - Muhtelif mevaddın ithalat ve ihracatı bankacılık ve muhtelif şekil ticareti ile meşgul olan azalar, aralarında birer zümre teşkil ederler. Zümreler kendilerine ait ve münhasır olan mesailde içtima ve akid etmek ve faaliyette bulunmak üzere muakkat veya daimi encümenler teşkil ve bunlara lâzım gelen reis, kâtib ve azaları intihab ederler. Encümenler, mensub oldukları zümre azasının veya dilediklerinin iştirak edeceği ticari kongreler akid ve mukarrerat ile raporları meclis-i idare vasıtasıyla icab eden yerlere isal eyerler. Usulen lââkal 30 azaya malik olarak teşkil eden ve mevcudiyeti mesai programı heyet-i umumiyyece tasdik edilen zümreler Birlik dâhilinde bir şahsiyet-i muhtariye malik olup, kendilerine ait mesaiyi bizzat tayin ederler. Birlik azası arasında zümreler tesis etmeğe başladığı zaman ilk toplanacak heyet-i umumiyyede zümrelerin vezaif selâhiyeti hakkında bir talimatname tanzim ve tasdik edilecek meclis idarenin mümkün mertebe zümrelerin müntahaplarından ibaret olmasına çalışılacaktır.

Madde 9 - İktisad encümeni aliyesi olan memleketimizin saniyen beynelmilel iktisad ve ticaret âlemini alâkadar eden bilumum mesail iktisadiye, ticariye ve maliyeyi takib ve hadisatı sıhhatle kayıd ve tesbit ederek gerek dahili ve gerekse harici siyaset-i iktisadiyemizin ana hatları tayin ve birliğin maksadları dahilinde muhtelif neşriyatı idare, ilmi konferanslar ve kongreler tertib gibi vezaif ile mükelleftir. İktisad-ı encümen alîsi azalığı kaydı hayat şartı ile olup, aslî ve fahrî olmak üzere iki türlüdür. Aslî azalar encümen azası 12, oluncaya kadar irae edilen namzetlerden memleketin milli iktisad

vadisindeki ilmi hareketlerine asar-ı tedrisad, neşriyat vs. ile iştirak etmiş ilim ve irfan erbabı arasından; aza 12'yi tecavüz ettikten sonra iktisad-ı encümen alîsinin teklif edeceği namzedlerden, heyet-i umumiyeye intihab olunur. Aslî azadan encümen-i alînin mesaisine iştirak etmeye imkân bulamıyan veya ecnebi erbab âleminden olup neşriyat ve teşebbüsat alemisiyle memleketimizin iktisadi hareketlerine alâkadar olana encümen-i alî kararı ile fahrî azalık sıfatı verilebilir.

Madde 10 - Birliğin encümen namına istihbarat ve neşriyatını idare etmek üzere bir iktisadi istihbarat ve neşriyat merkezi tesis olunarak idaresi teşekkül etmiş bulunduğu takdirde iktisad encümen-i alîsine tayin ve meclis-i idarece tasdik olunan muzaf müdüre terk olunur. İşbu merkez tahkikat, istihbarat, istatistik, kitabiyat, neşriyat şubelerini havi olup bu şubeler emirleri ile memurini iktisad-ı encümen alîsine henüz bu encümen teşkil etmediği halde meclis-i idarece tayin olunur. Mezkûr merkezin gerek Türkiye'de gerek hariçte açılacak Şube ve muhabirliklerinin idaresi doğrudan doğruya kendisine aittir.

Madde 11 - Gerek Birliğe dâhil olan aza arasında ve gerek Türk tüccarı ile ecnebi müessesat ticariyesi beynindeki ihtilafatı meslekî ve malî ahlak esasatı dahilinde hakem sıfatıyla her hal ve fasl etmek birliğin gayesine ve faaliyetine muhalif olarak icra-i faaliyet eden ve Birlik aleyhinde çalışan aza hakkında muameleyi ifa eylemek üzere bir "Hakem Heyeti" teşkil edilir. Hakem heyeti meclis-i idare ve iktisad-ı encümen âlisinden ikişer ve muhakemesi icra edilen azaların men olduğu zümre encümenlerinden keza ikişer zattan müteşekkil olup meclis-i idare murahhaslarından birisinin riyasetinde akd-i içtimaa eder.

Hakem heyetinin ekseriyet ile verilecek kararları ledil-i itiraz müntehib azalar değiştirilmek suretiyle ikinci bir heyete istinafen tetkik edilebilir.

İstinafen tetkik eden heyet birinci kararı teyyiden vereceği karar gayrı kabil-i itiraz olup aza tarafından kabul-ü mecburidir. Hakem Heyeti işbu kararı kabul etmeyen azanın ihracına da hüküm verebilir.

Hakem heyeti vezaif mevduasını ve aidatını bilâ sebep ifa etmeyen ve Birlik aleyhinde bulunan ve Birliğin kesr hissiyetini mucip olan aza hakkında müstafi addedilmek veya ihraç olunmak kararı verebilir. Mamafih bilumum ihraç ve istifa kararları esbabının

müracaatıyla heyet-i umumiyece temyizen tetkik olunabilir. Hakkındaki karar heyet-i umumiyece nakid edilmeyen aza hiçbir suretle birlikle alakadar edilemez.

Madde 12 - Gerek Birlik azasının "kulüb" ihtiyaçlarını tatmin etmek ve gerek Türkiye'ye gelen tacir ve sermayedarlarla tüccarımız arasında bir temas mahalli olmak itibariyle bir "Ticaret Kulübü" tesis edilir. Ticaret kulübünün meclis-i idarece tarz-ı idaresi hakkında bir talimatname tanzim edilerek ilk heyet-i umumiye tasdik ettirilir.

Üçüncü Fasl - "Mevadd-ı Müteferrika"

Madde 13 - Birliğin varidatı: Azasının aidatından, hükümetçe ve belediyeler veya ticaret odaları ile müessesat sairece verilecek tahsisattan, kanuna tevfikan kabul edilecek teberruattan ve teşbisat-ı muhtelif ve kulübler ve iktisadî istihbarat ve neşriyat merkezi hasılatından; mesarifatı ise idare-i umumiye ve meclis-i idare ve muhtelif zümre encümenleri ve iktisad-ı meclis alisi ve istihbarat ve neşriyat merkezi ve kulübler fasıllarından ibarettir. Heyet-i umumiyece tasdik edilen umumi bütçe haricinde her encümen ve kısım kendi varidat ve mesarifat hususiyesi için meclis-i idarenin tasdik ettiği miktar bir bütçeye malik olabilir.

Madde 14 - Aynı maksada gaye ve aynı kabul şeraiti dâhilinde Türkiye'nin muhtelif ticaretgâh şehir ve kasabalarında teşkil edecek Birliklerin merkez-i umumi ile suret-i münasebet ve irtibatı heyet-i umumiyenin tasdikine iktiran eden bir talimatname ile tayin olunur.

Madde 15 – 1338 senesi Kanun-u evvel ayının 1. Cuma günü toplanan 18 adet azayı müesses tarafından kabul edilen işbu nizamname-i esasiyenin tadil ve tesii heyet-i umumiyenin ekseriyet kararına matuftur.

Madde 16 - Miktarı yukarki maddede meşkûr olan azanın 1 Kanun-u evvel 1338 tarihli ictimasında intihab edilen 9 zattan müteşekkil heyet, nizamname mucibince meclis-i idare şeklinde ilk heyeti umumiyeye kadar icra-i faaliyet edecektir.

**EK: V İSTANBUL LİMAN İŞLERİ İNHİSARI TÜRK ANONİM ŞİRKETİ
NİZAMNAME-İ DAHİLİYESİ⁷⁹⁴**

Birinci Fası

Şirketin Teşkilî ve maksadı ismi ve merkezi beyanındadır:

Birinci Madde – İstanbul limanında gemiler için tatlı su tevziatı gemilere tatlı su i'tası ve kömürde dâhil olduğu halde yolcu ağırlığı haricindeki bilumum tahmil ve tahliye kılavuzluk ve dalgıçlık, tahlisiye işleri hususata dair 26 Temmuz 341 tarih ve 2256 numaralı kararname-i aliye mukadderden ve bilcümle hukuki işbu şirkete müdir imtiyaz mukavelenamesi ahkamına bahriye, menbaî ve tesisatı tasrif ve bunları idare ve icabında da İstanbul ve diğer limanlarda ve limanlar arasında muamelât ve nakliyat bahriyeye mut'allık ve bilcümle ticari ve sanayi hususatı da ifa edebilmek ve imtiyaz yalnız imtiyaz sahsında münhasır kalmak üzere zirde muharririn imda Türkiye Sanai ve Maadin Bankası, Türkiye İş Bankası, Türkiye Seyri Sefain İdaresi, Bahri Muamelat Türk Anonim Şirketi ve İstanbul Muavene ve Salpuryacıları Tahmil ve Tahliye Türk Anonim Şirketi ile tertib ve ihraci bir veche ati kararlaştırılan hisseler eshabı beyinde bir Türk Anonim Şirketi teşkil olunmuştur.

İkinci Madde – Şirketin ünvanı “İstanbul Liman Şirketi İnhisarı Türk Anonim Şirketi” olacak ve tabiat itibariyle bilcümle muamelatı hakkında Türkiye Cumhuriyetinin kavanin ve nizamata hadıra müstakbelesi edilecektir. Şirket işhas hakimiyenin emval gayri menkuleye tasrifleri hakkındaki kanun ahkâmına tevfikeyen esas maksad ve tedbir muamelatı zımında emval gayri menkuleye tasrif edebilir.

Üçüncü Madde – Şirketin merkezi İstanbul'da olacak ve inhisar hakkı yalnız İstanbul limanına münhasır kalmak şartıyla memalik cumhuriyetin sair bir mahallinde veya memalik ecnebiyede dahi şubeleri bulunabilecektir. Şubeler açıldıkça Ticaret ve Vekâletine malumat verilecektir.

⁷⁹⁴ *İstanbul Liman İşleri İnhisarı Türk Anonim Şirketi Nizamname-i Dahilisi* 'nden nakleden Gürses, age., s. 377-387.

Dördüncü Madde – Şirketin müddeti bazı eshabdan dolayı kat’i veya temdit edilmedikçe 30 seneden ibaret olacaktır.

İkinci Fasil – Sermaye ve Hisse Senedatı Beyanındadır

Beşinci Madde – Şirketin sermayesi 500.000 liradan ibaret olup, beheri 25 Türk Lirası kıymetinde 20.000 hisseye münkasımdır. Mamafih hisse senedatının bir kısmı 4, 10, 20 veya 40 hisselik şekilde ihzar edilebilir. Bundan maada tayin kıymet edilmeksizin 1000 adet müessis hissesi de ihraç edilecek 5 müessis şirket arasında taksim edilecektir.

Heyet-i umumiyenin işbu sermayeye bir misli tezyid etmek selahiyeti olacaktır. Tezyid-i sermayeye karar verileceği zaman hükümete malumat verilecektir. Sermayenin bir mislinden fazla tezyidi evvel emirde hükümetin muvaffakatının istihsaline matkuftur. Şirketin hisse senedleri bedelleri tamamen tahsil edilmiş olmadıkça tezyid-i sermayeye ve yeniden hisse senedi ihracını karar verilemez. Şirketin ihraç eyleyeceği hisse senedatının numuneleri kabil-i ihraç lacelel tasdik Ticaret Vekâletine tevdi edilecektir. Limanlar kanununun tarih neşrinde İstanbul’da şirketin mesai mevzuu olan işlerde bilfaal çalışmakta olan Türk merakimi bahriye sahipleri şirketin tarih-i teşkilinden itibaren 6 ay zarfında müracaat ve haklarını istimal etmek şartıyla iş bu merakebe biçilerek kıymet üzerinden şirketin hisse senedlerine tercihen talib olmak hakkına malikdirler. Şirket bu merakebede çalışan ve bu sayı kendilerine sanat ittihaz edinen Türk işçilerini de başkalarına tercihen işletmeye mecburdur. Murakabe kıymet takdiri mahalli ticaret müdürü, liman reisi, ticaret odasından 2 aza ve murakıb sahibi mümessillerinden mürekkeb 5 kişilik bir heyet marifetiyle yapılır. İtiraz vukuunda Ticaret Vekâleti hakemdir.

Altıncı Madde – Şirket sermayesinin tamamı imza ve %10’u istihsal olunduktan sonra suret-i kat’iyyede teşkil etmiş ad olunacak ve hissedar yazılanlara tediye ettikleri taksidi muakkat senedat verilecek ve sermayenin nısfının tediyesinde eshabı bulunan senedatı muakkat senedat, asliyeye tahvil edilecektir. Şirketin hisse senedatı Türkçe lisan ile tanzim olunacaktır.

Sermayenin ilk taksidinin tediyesinden sonra kalacak miktarı şirketin ihtiyacatına göre maksaden veya def’aten meclis-i idarenin kararı ile Dersaadet’te ve

lazım gelen mahallerde elsanen muhtelifede çıkan resmi ve gayrı resmi bazı gazetelerde lâakal 30 gün evvel ilân olunarak mutalaaya olunacaktır. İstenilen cüz'i sermaye tamamen istifa edildikten sonra keyfiyet bir beyanname ile Ticaret Vekâletine bildirilecektir.

Yedinci Madde – Hisseler daima eshabının ismine muharrer olacak ve bedelinin %10'u tediye olunmadıkça kabil-i havale ve ferunat olmayacaktır. Ve bunların ve feruhatı şirketin defterine kaydedilerek ziri bayi ile müşteri ve müdirandan biri tarafından imza olunmakla icra olunacak ve keyfiyet havale ve feruhatı seed de dahi zıkr ve işaret kılınacaktır.

Sekizinci Madde – Hisse senedleri şirket nazarında kabil-i inkısam değildir. Ve şirket her hisse için bir sahip tanır. Bir hissedarın varisleri hiçbir vesile ile şirketin meval ve emlâkının tahtı hacze ve şirketin idaresine müdahale edemezler. Ve istifa hukuk için şirketin muhasebe defteri ile heyet-i umumiyenin kararlarını kabule mecburdurlar.

Dokuzuncu Madde – Evkaf mainede takside olmayan hisse senedatının sahiblerinden teehherat vakâdan dolayı ihtar keyfiyetine hacet kalmaksızın taksidin helulu gününden itibaren senevî %9 hesabı ile faiz ahz olunacaktır.

Onuncu Madde – Şirketin, taksidleri vaktiyle tediye edilmeyen senedat eshabı aleyhine ekamei dava etmeğe ve hisseleri satmağa selahiyeti olacaktır. Ve bilmukabele satılması lâzım gelen hisse senedatının numaraları resmi ceride dâhil olduğu halde lâakıl 3 gazete marifetiyle neşr ve ilân olunarak tarih ilânından 15 gün sonra şirket hiçbir gûna miktare ve muamelat adliyyeye mecbur olmamak ve zarar ve ziyânı sahibine ait olmak üzere İstanbul ve diğer Türk borsalarından ve borsalarda henüz alınıp satılması kabul olunmamış ise müzayede tarikiyle hisseleri sattıracaktır. Bu veçhile feruhat olunan senedat iptal olunacaktır. Ve müşterilere eski senedlerin numaralarını havi olmak üzere yeni sened iade kılınacaktır. Satılan senedin ismen hâsılası hissedarlar şirkete olan dinene tahsil olunur. Ve noksanı ondan temin olunacağı gibi fazlası varsa ona iade olunur.

Üçüncü Fasıl: Şirketin umur dâhiliyesi beyanındadır.

Onbirinci Madde – Şirketin umurmesalihı heyeti umumiye tarafından mensub ve 9'dan 15'e kadar azadan mürekkeb bir meclis-i idareye ihale olunur. İlk teşkil olunacak meclis idare azası müesseseler tarafından tayin olunacaktır.

Onikinci Madde – Dört sene müddet için tayin olunan azanın 4'ü senenin nihayetinden sonra ilk senelerde kur'a ile ve ondan sonra kıdem itibariyle her sene salisi çıkarılarak yerlerine arhî konularak intihap ve tayin kılınacaktır. Şu kadar ki çıkan azanın tekrar intihabı caiz olacaktır. Şirketin meclis-i idare azaları ile müdürü mabel iştigali olan muamelatı şahısları namına yapamazlar.

Onüçüncü Madde – Meclis-i idarenin ictimai icab maslahata tabii olacaksa da lâakıl ayda 1 defa şirketin merkezinde toplanması lâbeddar. Müzakeratın muteber olması lâakıl nısfından bir ziyade azanın bizzat huzuruna muhveddir. Meclis-i idarenin kararları nazır bulunan azanın ekseriyet ar'ası ile muteber olur. Tesâvî ar'a vukuunda keyfiyet içtima atıye talik edilir. Ve ondan dahi tesâvî ar'a vuku bulursa mevzuu bahis olan teklif red olunur.

Ondörüdüncü Madde – Meclis-i idarenin müzakeratı zabıt defterine kayıt olunur. Veziri reisile hazır bir meclis bulunan aza tarafından imza edilir. Zabtın sureti veya bir fıkra mahrecesi muteber olmak için reis veya vekili tarafından imza olunmak lâzım gelir.

Onbeşinci Madde – İdare-i meclisi azasından her birini şirketi bilâsale veya malukale 50 hisse senedine malik olması lâzım gelir. Senedat mezbure şirketin sandıkına tevdi olunacak ve azanın müddet memuriyetleri tarafından satılmayacaktır. Bunların üzerine feruhatı caiz olmadığını mubin bir damga vurulacaktır.

Onaltıncı Madde – Meclis-i idare azasından bir veya birkaçının vefatı veya istifası vukuunda veya sair bir sebepten dolayı bir veya aza yeri münhal olursa meclis idare işbu yerlerde muvakkaten aza tayin eyleyecek ve intihap kat'i kılacak heyet-i umumiye tarafından icra olunacaktır. Bu suretle intihap edilen aza-i cedide seleflerinin müddetlerini ikmal ederler.

Onyedinci Madde – Meclis-i idare her sene azası meyanında bir reis ve bir reis vekili intihab eder. Ve reisin vekilinin gıyabından vekâlet etmek üzere azadan birini tayin eylerler.

Onsekizinci Madde – Azadan memalik ecnebiyede ikamet veya muvakkaten gaybubet edenler esna-i müzakeratta kendilerine vekâlet etmek üzere refiklerinden azadan birinci tayin edebiliyorlar. Şu kadar ki vekâlet edecek azanın kendi reyi dâhil olduğu halde 2'den ziyade reyi olmayacaktır. Bilâmazet sıra ile 3 içtimai bulunmayan meclis-i idare azasına istifa etmiş nazarı ile bakılacağı gibi mazereti 3 aydan fazla devamına mani hali bulunan azanın yerine dahi usulüne tevfiken bir diğeri intihab olunur.

Ondokuzuncu Madde – Meclis-i idare şirketin umur ve emvalini idaresi için iktidar-ikama haizdir. Ve hattasılın olmak ve hakem tayin etmek selâhiyetine dahi maliktir. Ve heyet-i umumiye arz olunacak hesabatı tanzim ile tevzi olunacak temtaak miktarını teklif eder. Meclis-i idarenin reisi gerek medi ve gerekmedi alî sıfatı ile huzur mehakide bizzat veya bilvekâlet şirket namına murafada bulunur.

Yirminci Madde – Meclis-i idare azası hâsılatı safiyeden kendilerine tahsis kılınacak hisseden başka meclisde hazır bulunacakları günler için hissedara heyeti umumiyesince takdir ve tayin edilecek bir ücret dahi ahz edeceklerdir. İlk sene için tayin edilecek hakkı huzur müessisler tarafından takdir olunur.

Dördüncü Fasıl: Heyet-i Umumiyye Beyanındadır:

Yirmiikinci Madde – Suret-i muntazamada akid-i ictimaa eden heyet-i umumiye umum hissedarlarının heyet mecmuası makamında bulunur.

Yirmiüçüncü Madde – Heyet-i umumiye her sene Mart ve Nisan ayları zarfında şirketin merkezinde Meclis-i idarenin veyahut meskûr meclisinin davete adım teşbisi halinde Ticaret Vekâletinin davetiyle suret-i adiyede akid ictimaa eder. Bundan başka sermayenin %10'una malik olanların talebi üzerine veyahut doğrudan doğruya meclis-i idare veya meskûr meclisin imtihai halinde Ticaret Vekâleti icab eyledikçe suret-i fevkaladede olarak heyet-i umumiyyeyi davet edebilir. Her sene heyet-i umumiyyenin ictimai nihayet 20 gün ikdam-ı tahriren Ticaret Vekâletine ihbar olunacak ve bunu

muntazaman istidanameye içtima edecek heyet-i umumiyyeye arz edilmek üzere ihzar edilmiş bulunan meclis-i idare ve müfettiş raporları ve senelik bilançonun birer sureti lî olacaktır. Ve heyet-i mezkurede cahip vekâletten bir komiser hazır bulundurulacaktır. Meclis-i idare ve müfettiş raporlarıyla senelik bilançoda ve heyet-i umumiye zabtnamelerinden bir heyet mezkûrede hazır bulunan hissedarların esami ve miktar hisselerini mubin cetveldendir nüshası ticaret vekâletine heyet-i umumiyyenin son içtimai gününden nihayet 1 ay zarfında gönderilecektir.

Yirmidördüncü Madde – Heyet-i umumiyyeye vekâleten veya asaleten lâakal 50 hisseye malik olan hissedarından mürekkebdır. Heyet-i umumiyyede gerek asaleten ve vekâleten hazır bulunan hissedarının her 50 hisse için 1 rayı olacaktır. Ve şu kadar ki her bir hissedarın 20'den ziyade rayı olmayacaktır. Müessis olan şirketlerin haricinde vekâleten isbat-ı vücud edeceklerin de esasen sahib-i ray olması şarttır.

Yirmibeşinci Madde – Davetnameler yevm-i içtimadan lâakal bir mah evle 6. maddede beyan edildiği veçhile gazetelerle ilân kılınacak ve davetnamelere ruzname-i meskûrad derç edilecektir.

Yirmialtıncı Madde – Heyet-i umumiye gerek asaleten ve gerek vekaleten şirket sermayesinin bir rabbiane müsavi hisse senedatına malik hissedarlar hazır bulunacak hissedarının mutasarrıf oldukları hisselerin sarfı zıkr bir Rabia müsavi olup olmadığı anlaşılmaq üzere hisse senedlerini içtimaa gününe takdim eden 10 gün zarfında meclis-i idare tarafından irae olunacak mahale teslim etmeleri davetnamelerde ihtar olunacaktır. Bir muracaa hisse senedlerini tevdi eden hissedarlara verdikleri hisse senedlerinin adet ve numaralarını natık birer dehuliye varakası ile içtima edecek heyet-i umumiyyeye arz olunmaq üzere hazırlanmış olan meclis-i idare ve müfettiş raporlarından ve senelik bilançodan birer nüshası talepleri üzerine verilecektir. İşbu heyet-i umumiyyeden def'a ulvi içtimasında hazır bulunan hissedarının asaleten ve vekâleten hamil oldukları hisse senedatının mikdarı derece-i kâfiyede olmadığı halde heyet-i umumiye ikinci defa olarak içtimaa davet edilir. İş bu ikinci içtimada hazır bulunan hissedaran hisselerinin miktarı ne olursa olsun 1. içtimada müzakere edeceklerdir. Bu veçhile cereyan eden meskurat mer'i muteber olacaktır. 1. içtima ile 2. içtima beynindeki müddet 20 günden ve bir mahdan efsun olmayacak ve 2. içtimanın davetnameleri 10 gün evvel ilân olunacaktır.

Yirmiyedinci Madde – Heyet-i umumiyye meclis idare reisi riyaset eder. Ve reis mevcut olmadığı halde meclisi idare azası içlerinden birini riyaset vekâletine intihab eylerler. Heyeti umumiyyede hazır olup en ziyade hisseye malik olanlardan 2'si ray toplamak hidmetini ifa eder. Heyeti umumiye kâtibi reis ile ray toplamağa memur olanlar tarafından olunur.

Yirmisekizinci Madde – Heyet-i umumiyyede müzakere olunan hususata ekseriyet ile karar verirler. Müzakere olunacak mevaddın cedveli meclisi idare tarafından tanzim edilir. Raylarda tesavî vukuunda reisin bulunduğu taraf tercih olunur. İşbu cedvele dâhil olacak mevaad meclisi idarenin teklifatı ile hamil oldukları hisselerin bedeli şirket sermayesinin lâakal %20'sine baliğ olan hissedaran tarafından yevmi içtimadan lâakal 10 gün evvel vuku bulacak teklifattan ibaret olacaktır. İşbu cedvele dâhil olmayan hususat heyeti umumiyyede müzakere olunamaz meclisi idare kendi raporu ile bilançonun kabulüne rey veremez.

Yirmidokuzuncu Madde – Heyet-i umumiye bilcümle hesabatın tetkiki için gerek hissedarından ve gerek hariçten 1 veya müteaddit müfettiş tayin eder. Şu kadar ki ilk hesap senesi için iktiza eden müfettişler müessis şirketler tarafından intihab olunacaktır. Müfettişlerin meclisi idare azasına, müdür ve muhasebeciye karabeti olmaması şarttır. Müfettişler vazifelerinin tamamı ifasından ve verecekleri raporların hakikate mukarreratından gerek hissedarlara ve gerek hükümete karşı me'suldürler. Müfettişler ancak teftişe selâhiyettar olup idare umuruna müdahale edemezler. Müfettişlerden bir vazifesini ifa edemeyecek bir hale gelirse heyeti umumiyenin içtimasına kadar şirket muamelat ve hesabatını diğer bir müfettiş teftiş eder.

Otuzuncu Madde – Her sene akdi içtima edecek olan heyeti umumiye şirketin umur ve müsalinine dair her sene meclisi idare tarafından takdim olunan layiha ile hesabata dair müfettiş tarafından verilen raporun kıraatını istima ve hesabatı ledil müzakere ya kabul veya reddeder. Ve hisse temdei tayin eyler. Tabdili iktiza eden meclisi idare azasının yerlerine diğerlerini nesb eder ve şirketin bilcümle umur ve hususatı hakkında bilmüzakere kararı kat'iata ve meclisi idarenin icab eylerse iktidarını tevsi eyler. Fakat heyeti umumiyyede asaleten ve ekâleten şirket sermayesinin lâakal sala sanına musavi hisseler eshabı mevcut olup bunların ekseriyet arası hâsıl olmadıkça sermayenin tezyidine karar verilemez.

Otuzbirinci Madde – Heyeti umumiyenin zabt olunan müzakeratı bir defter-i mahsusa kayıd veziri heyet-i umumiye reisi ile rey toplamağa memur olanlar ve kâtip tarafından ifa edilir. Heyet-i umumiyenin her içtimasında hazır bulunan hissedaranın esamesi ile ikametgâhını ve her birinin amil olduğu hisselerin mikdarını mubir bir cedvel tanzim ile mevcut olanlar tarafından imza edilip zabt defterinin o günkü varakasına rabt ve talep vukuunda alâkadarana tebliğ olunur.

Otuzikinci Madde – Li etli’l-intâc olunacak heyeti umumiyenin zabtı sureti veya fekrat manrecesi meclis idare reisi veya reisi tarafından imza edilir.

Otuzüçüncü Madde – Heyet-i umumiye tarafından işbu nizamname tarafına tevfiken verilecek kararlar gaib olan veya muhalif reyde bulunan hissedaran için dahi mecburi icradır. Heyet-i umumiye 1 günde müzakeratını bitiremezse müzakere gününü takip eden hafta içinde içtima etmek üzere içtima günü gazeteler ile vs ile ilân olunacaktır. Eyam-ı tadiliye-yi resmîyede heyet-i umumiye içtimai caiz değildir.

Beşinci Fasil: Hesabat-ı Senevîye ve Müfredat defteri beyanındadır:

Otuzdördüncü Madde – Şirketin sene-i maliyesi Kânun-i sani iptidasından bidae ile Kânun-u evvelin sonuncu günü hitam bulur. Fakat 1. senei maliye müstesna olarak şirketin sureti kat’iyede teşkili tarihinde ertesi senenin Kânun-i evvelin sonucu günü beynindeki şamil olacaktır. Meclis-i idare her sene nihayetinde şirketin matlûbat ve duyumatını havi bir defter-i umumî tanzim ve işbu defter ile müvazene defterini ve hesabat-ı heyet-i umumiyenin içtimasından 40 gün evvel müfettişlere irae ve tebliğ edecek ve heyet-i umumiyenin içtimasında ona takdim edilecektir. Heyet-i umumiyeye dâhil olmak selâhiyetini haiz olan her hissedar mezkûr defterleri ve hesabatı mutalââ ve muayene edebilir.

Altıncı Fasil: Temettünün suret-i taksimi ve re’s-i emvale mahsub akçe beyanındadır:

Otuzbeşinci Madde – Şirketin temettüü-i safie-i senevisinden evvel bilâ istisna hisselerin cümlesine faiz olarak bedeli tesviye edilmiş sermayeye %6 i’tasına kifayet edecek meblağ ve saniyen ihtiyat akçesi teşkil etmek üzere temettüa mecburenin %10’u ifraz olunduktan sonra baki kalan kısmı suret-i atiyede taksim olunur: %10 meclis idare

azalarına, %20 müessis hisse senedatı eshabına %5 müdiran ve memurana, %65 temettü'a olmak üzere hissederana.

Otuzaltıncı Madde – Heyet-i umumiye her sene hisse senedatını ve miktar-ı muayyeninin kur'a keşidesi ile tedavülden alınmak üzere hâsılat-ı safiyeden bir mikdarın ifrazına karar verebilir. Ve şu halde kur'ası isabet eden hisse-i senedatı istirdat edilerek onların yerine birer juesans hissesi verilecek ve bu gibi hisseler için kemâkân hisse temettü verilip fakat faiz verilmeyecektir.

Yedinci Fası

İhtiyat Akçesi

Otuzyedinci Madde – İhtiyaç Akçesi 35. madde mucibince temettüat-ı seneviyeden müferris mebaligat terakiminden teşkil edecek ve mesarif fevkalade melhuzaya karşılık tutulacak ve işbu akçenin miktarı şirket sermayesinin %50'sine musavi bir raddeye balığ oldukça ihtiyat akçesi ifraz olunmayacaktır. Şu kadar ki ihtiyat akçesi sermayenin %50'sine balığ olduktan sonra ondan sarfiyat icrası ile miktarı nisbet-i mezkûreden aşağı düşerse tekrar temttuattan tevkifat icrasına mubaşeret olunacaktır. İhtiyat akçesi behemehâl nakid-i mevcûd olacak ve bu nakid ticaret vekâletince kabul edilecek emin bir müessese maliyeye tavdi olunmak veya her zaman nakde kabil-i tahvil devlet veya Türk şirketleri esham ve tahvilatı iştira edilmek suretiyle temviye olunabilecektir.

Otuzsekizinci Madde – Hâsılat-ı senevîye hisse başına %6 faiz veya hisse-i temettü azasına kifayet etmediği takdirde noksanı ihtiyat akçesinden ikmal edilebilecektir.

Otuzdokuzuncu Madde – Şirketin e'n-kaza-i müddetinde bilcümle tahhüdatı ifa olunduktan sonra ihtiyat akçesi kâfiyen hissedaran beyninde taksim olunacaktır.

Sekizinci Fası

Şirketin Temtia-i Müddet ve Feshi Kat'ı Muamelâtı Beyanındadır.

Kırkıncı Madde – Meclis-i idare her ne vakit ve her ne sebeple olursa olsun heyet-i umumiye'yi içtimada davetle şirketin müddetini temdidini veya kat'î ile tasfiyenin muamelâtı veyahut sair şirket ile birleşmesini teklif edebilir. Şu kadar ki temdid-i müddet edilmesi veya icab ederse şirketin sair şirket ile birleşmesi ve tahvilat ihracı ve işbu nizamnameyi tadili maddeleri her halde hükümetin ruhsatına mütevakıftır.

Kırkbirinci Madde – Meclisi idare şirket sermayesinin 3 reb'i zayi olduğu halde şirketin feshine veya devamına karar verilemek üzere heyet-i umumiye'yi davet eder.

Kırkikinci Madde – Şirketin müddet-i tekmil olmaksızın fesh olunduğunda içtimaa eden heyet-i umumiye şirketin tasfiye muamelât ve hesabatına karar verecek ve muayyen bir müddet zarfından tasfiye-i hesap için 1 veya birkaç memur tayin edecektir. Heyet-i umumiye şirketin mevcut olduğu zamanlarda olduğu gibi tasfiye-i hesap esasından dahi iktidar ve selâhiyetini istimale devam edecektir. Tasfiye-i hesaba memur olanlar heyeti umumiyenin kararı ve hükümet-i cumhuriyenin müsaadesi ile şirket mefsuhanın hukuk ve taahhüdâtı diğer bir şirkete veya bir kimseye devr edilebileceklerdir. Tasfiye muamelatının hitamında tasfiye heyeti kat'î bilançoyu tanzim edip fevkalâde surette içtimaa davet edilecek ve heyet-i umumiyeye tevdi ve tasfiye memurlarının olduğu ve şirketin mevcudiyetine kat'î nihayet verildiği ticaret vekâletine ihbar ve gazetelerle ilân olunacaktır.

Kırküçüncü Madde – İşbu faslın havi olduğu maddelerde gösterilen hususata karar vermek üzere suret-i fevkaladede davet edilecek heyet-i umumiyede şirket sermayesinin lâakal nısfına müsavi hisse senedatını hamil hissedaran hazır bulunacak ise de işbu ekseriyat temin edilemediği takdirde 3 hafta sonra 2. bir içtima akd edeceklerdir. Bu içtimada hazır bulunan hissedarının hisseleri ne miktar olursa olsun 1. içtimada müzakere olunmasına karar verilmiş olunan hususat hakkında icra-ı müzakerat edeceklerdir. Bu veçhile cereyan eden müzakerat mer'î ve muteber olacaktır.

Dokuzuncu Fasl

Mevadd-ı Müteferrika Beyanında

Kırkdörüdüncü Madde – İşbu nizamname-i dâhili sureti şirketin teşkiline hükümetçe müsaade i'ta olunduktan sonra 1 ay zarfında Dersaadette ceride-i resmiye ve

diğer muteber bir gazete ile şirketin muamelâtı veya şu'abât-ı idariyesi bulunan yerlerde ceride-i resmiye mevcut değil ise ceraidi-i mahalliye vs. ile aynen veya icmalen neşir olunacağı gibi nizamnamesi dâhilde hükümetin müsaadesi ile vuku bulacak her guha, tadilat ve her senenin heyeti umumiye mukarreratı', 1 senelik bilanço suretleri dahi gerek Ankara ve gerek şirket merkezinin bulunduğu vilayet gazetelerinde ber-vech-i muharrer ilan olunacaktır.

Kırkbeşinci Madde – Şirket ihraç edeceği hisselerle sahip kayd-ı zamanında neşir eyleyeceği tarifnamede evvela: şirketin maksad-ı teşkilini ve müddetini, saniyen: Müesseselerin esamisini, salisen: Sermayenin miktarını ve suret-i tezyidini, rabian: Temtuanın suret-i taksimini ve bu meyanda müesseselere ve heyet-i idare azasına tahsis kılınacak mekadiri sarahen tercih ve beyan edecektir.

Kırkaltıncı Madde – Şirket işbu nizamnameyi ve imtiyaz mukavelenamesini birlikte olarak tabii ve temsil ettirerek talib olanlara i'ta eyliyeceği gibi 50 nüshasını bir defaya mahsus olmak üzere ticaret vekâletine irsal edecektir.

Kırkyedinci Madde – Şirket istatistik idaresince i'ta kılınacak numunesine tevfiikan her sene muamelatına dair bir istatistik cedveli tanzim, vekâlete takdim eyleyecektir.

Kırksekizinci Madde – Şirketin nizamnamei dâhiliyesinden mutevellit hususat hakkında şirket üzerinde murakabe hakkına da haizdir.

Kırkdokuzuncu Madde – İşbu nizamnamei dâhiliye mugayir hareket vuku takdirinde ticaret vekâleti şirkete verilen ruhsatnameyi ba'del ihtar geri alabilir.

Ellinci Madde– Şirketin bilumum memur ve müstahdemini örfen ve harsen Türklerden mürekkeb olacak ve ancak bazı mütehassıslar ticaret vekâletinin müsaadesi ile şirketçe muvakkaten istihdam olunabilecektir.

Ellibirinci Madde– Ticaret Vekâleti lüzum gördüğü zamana şirketin bilumum muhaberat ve muamelatını defatir, evrak ve kayudatını şirket nezdindeki komiseri veya diğer bir memuru vasıtasıyla teftiş, murakabe ve şirket muamelatını işbu nizamname ve imtiyaz mukavelenamesi ahkâmına derece-i mut'avatını tetkike mezundur. Şirket

komiseri için takdir olunacak muhassesat şirketince vekâletin göstereceği şekilde tayin olunacaktır.

Elliikinci Madde – 14 Nisan 341 tarihli limanlar kanunu mucibince 6 ay zarfında tercihen hisse senedi almak hususunda hakka malik olan ve limanlar kanununun tarih neşrinde İstanbul limanında hal-i faaliyette bulunan Türk murakıb, bahriye eshamının şirkete müracaatları neticesinde mevzuu 500.000 lira sermaye gayr-ı kâfi olduğu tahakkuk ettiği takdirde ayrıca tezyid-i sermaye hakkındaki merasime hacet görülmeden şirket meclis idaresinin kararı ile sermaye 2 milyon liraya kadarı eblâğ edilecek ve keyfiyet ticaret vekâlet-i celilesine arz olunacaktır.

Türkiye Sanayi Bankası
Müdür-i Umumi Muavini
Hayrettin

Türkiye İş Bankası
Muvaffak Mahmut Celâleddin

Seyr-i Sefain İdaresi
Namına Ticaret Vekili
Ali Cenani

İstanbul Mavna ve Salpuracılar
Tahmil ve Tahliye Türk Anonim
Şirketi Namına
Mahmud Kenan

Bahr-i Muamelat Türk Anonim
Şirketi Namına
Ahmet Hamdi

Heyet-i vekilenin 26 Temmuz 341 tarihli içtimaında kabul ve Türkiye Cumhuriyeti Riyasetinin tasdikine iktiran eden (İstanbul Liman Şirketi Türk Anonim Şirketi) nin işbu nizamname-i dahilisi tasdik kılınır.

19 Kanun-u evvel 341
Mukabele edilmiştir
Mümeyyiz

M.Ziyaeddin

T.Ş
DilaverTicaret Müdür-i Umumisi
Kurtoğlu Ahmet FaikTicaret Vekili
Ali Cenani

Umum Numarası 5335

Ticaret Vekâlet-i Celilesinin 21/12/41 tarih ve 9312/909 umum ve numaralı tezkeresi ile vürud eden ve 4 nüshadan ibaret olan husus İstanbul Liman İşleri İnhisarı Türk Anonim Şirketi'nin işbu nizamname-i dahilisi aynen defter-i mahsusuna kayıd ve tescil edilerek takdim kılındı.

21 Kanun-i evvel 341
T.C. Ankara 2. Kâtib-i Adli
Veliyüddin Ziya

EK: VI AHMET HAMDİ BAŞAR'IN CHP'DEN İSTİFA DİLEKÇESİ

HAMDİ BAŞAR

DAHİLİ ve HARİCİ NAKLIYAT

Galata, Frank Han 4 cü kat No. 24-25

Telgraf Adresi : HAMBBA - İstanbul

Sicilli Ticaret No. 32930

Telefon : 43925

İSTANBUL, 27 Eylül 1945

Posta Kutusu 1300

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

C.H.P. Sayın Genel Sekreterliğine

A n k a r a

İlk zamanlardan beri partinin İstanbul Şişli, Meşrutiyet mahallesi Semt Ocağına kayıtlıyım. Ocak başkanlığına yazı ile müracaat ederek sayın makamınıza arzettiğim sebeplerden dolayı Cumhuriyet Halk Partisinden istifamın kabulünü diledim.

Halk Partisi kuruluşundaki demokratik ruha ve inkılâbımızın ana direklerine aykırı bir yol tutmakta, ve onu hakikî maksatlarına çevirmek üzere yapılan idealistçe bütün gayretler tesirsiz kalarak bilâkis hoş görülmemektedir. Parti, yeni ve ileri fikirlere kapılarını kapamış olduğu için inkılâpçılık vasfını kaybetmiştir. Değişmez Şef sistemi ve Şef emrinin kayıtsız ve şartsız parti emri olarak tanınması gibi demokrasi fikri ile hiç bir sebep ve bahane altında dahi birleşmesi kabil olmayan bir esas üzerine binasını ve teşkilâtını kurmuştur. Bundaki maksat başkanımız İnönü'nün ebediyen millet başında kalması ve bu yolla millî birliğimizin korunması değildir. Çünkü millet, parti tüzüğüne giren bu mânâsız kayıtlar dolayısı ile değil, fakat seve seve ve inana inana İsmet İnönü'yu başında tutmaktadır. İnönü milletin serbest ve vicdanî reyleri ile de değişmeden başkanımız olarak kalabilir ve kalacaktır. Ve ancak bu sâyede dış ve iç yapısı itibarı ile yekpâre kaya gibi sağlam bir millî birlik temin etmiş oluruz.

Halbuki parti tüzüğüne bu kaydın konması bilâkis millî birliğimizin zorla korunabildiği hissini uyandırmaktadır; ve bundan dolayı millî birliği bozmaktadır. Halbuki demokrasimizde söz evvelâ milletin-dir. Susarak değil, söyliyerek ve anlaşarak birleşen bir millet olmak zorundayız, ve inkılâbımızın gayesi de milleti inkılâp yolu ile gerçek bir demokrasiye ulaştırmaktan ibarettir. Önce biz söyliyeceğiz, münakaşa edeceğiz, çarpışacağız. Ve sonunda büyüğümüz bunlardan hangisini muvafık görürse o yola inanarak gideceğiz.

Son zamana kadar inkılâpçı tek parti içinde mücadelelerimizi yapmak azminde idik. Sınıf şuuru doğarak kuvvetlenmemiş olan memleketimizde inkılâp partisinin karşısında, düzmece muhalif partiler kurarak, mücadele mânâsız ve zararlı bir şey olacaktı. Onun için imanım

1. Harp sonu dünyasına karışırken büyük sarsıntı geçirmek zorundayız. Türkiye uzun seneler Pazar harici kaldı; şimdi dünyanın en alçak fiyat seviyesi ile satışa çıkaracağımızın fakir bir ihracatla, muhtaç olduğumuz sanayi eşyasını ve makineyi alamayız. Türkiye ithalatını ve ihracatını çoğaltmak, dünya iktisadiyatında kendisine mahsulleri ile yer tutulmak zorundadır. ...bununla beraber bu güçlük bizim ümitsizliğe götürmemelidir.; sadece harpten sonra milletçe çok büyük fedakarlıklar yapmamız, yeni yollar tutmamız ve çok çalışmamız lüzumuna inandırmalıdır.
2. Gerek harpten sonra ayakta durma ve gerek kalkınma işlerimiz birbirine bağlıdır. Bu iki büyük davayı ancak inkılapçı bir devletçilik sayesinde halledebiliriz.
... devlet ve devletçiliği sade harp için lazım sananlar aldaniyorlar. Nasıl iki asır evvel doğan medeniyet nizamının ismi fertçilik ve serbestçilik ise, yeni doğacak olan dünya medeniyet nizamının da ismi devletçiliktir.
3. Devletçilik; hayatın dışında kalmış devlet memurları vasıtası ile ve bürokrasi yolu ile iktisadi hayatın ve cemiyetin işlerinin düzenlenmesi demek değildir. ... devletçilik nizamının kurulması için bu irtica devletçiliğin her memlekette tasfiyesi ve demokrasinin bunlar vasıtası ile tahribinin önlenmesi lazımdır.
...irtica devletçilikleri demokrasiyi ve onun müessislerini kamilen red ve inkar ettiler ve buhran devirlerinin zaruri bir nizamı olan şef sistemini ebedileştirerek ideolojilerine aldılar. Dünyanın başına gelen felaket bir buhran devresinde, geçici mahiyette, diktatörlerin ve bu tarz devletçiliklerin çıkmış olmadığı değil; fakat bunların ideolojilere bağlanarak zorla ebedileştirilmeye çalışılmasıdır.
4. Devletçiliğimizin vazifesi, iktisadi sınıfları kuvvetli olmayan ve iki tarih devresini yaşamamış bulunan Türkiye'de devlet eli ile kalkınma ve sınıfsız bir

⁷⁹⁵ Başar, *Bağımsız Olarak İstanbul'da...*, s. 10-32.

halk demokrasisine geçme işini tamamlamaktan ibarettir. Bundan dolayı Türkiye’de memur devletçiliği ebedi bir nizam değildir ve şef sistemi de ebedileşmemiş, ideolojimize alınmamış, demokrasi ve onun müesseseleri hiçbir zaman rejimin ideolojisinde ilga, iptal edilmemiştir.

... şu halde Türkiye’de bünye itibarı ile antidemokratik ve faşist bir rejim mevcut olmadığı ve sadece devletçiliğimizin şimdiye kadar inkılaba yeter derecede hizmet etmediği göz önüne alınırsa bu bakımdan da iyimser olmakta ve kendimize güvenmekte haklı olduğumuz meydana çıkar.

5. İdeolojimizin esası, sınıflardan herhangi birinin elinde olmayan bir devlete inanmaktır.

... bize göre hadiseler, şuurun ve aklın emrettiği yolda akacaktır. Sınıflar ve milletler birbirleri ile düşman olmadan yeni bir medeniyet şartı içinde yaşayabileceklerini görecekle ve anlayacaklardır. Böyle bir imana dünyanın ihtiyacı var. Ve her memleketin aydınları, fikircileri bu imanı yaymakla mükelleftir.

6. Sınıflar üstünde bir demokrasi, cemiyet idaresini çalışan insanların ellerine almaları demektir. İktisadi rejimleri ne olursa olsun bütün demokrasiler bu temelde birleşmelidirler.

... yeni demokrasinin cemiyet şekli devletçiliktir: her memlekete göre mahiyeti ve şümulu değişen bir devlet müdahaleciliği. Buna sosyalizm de diyebiliriz. Müdahalecilik şekli millettten millete, devirden devire değişir, ve bu değişmeyi devlet palanı tayin eder. ... yeni devrin nasyonalizmi de millet düşmanlığına ve savaşa değil, milletlerarası sevgi ve barışa dayanacağından ideolojisi enternasyonal bir temel üzerine oturur. Şu halde son medeniyet nizamının iki anti tezi ve amansız düşmanı olan sosyalizm ve nasyonalizm, birbirlerini inkar ettikleri tezatlardan birleşmek; biri nasyonal, diğeri de enternasyonali kabul etmek sureti ile yani dünya için bir sentez, yeni bir fikir meydana gelmiş olur.

7. Türkiye burjuva ve proletarya diktatörlüğüne dayanmış ve tarihin tekamülünden doğmuş olan demokrasiler devresini yaşamadan yarının ileri halk demokrasisine geçmek zorundadır. Bunu ise inkılap ve inkılap devletçiliği

sağlar. Şu halde inkılabın başlıca vazifesi milleti yeni demokrasiye ulaştırmak, devlet idaresini halka mal etmek ve halkı demokratik ağ içine almaktan ibarettir. Bu, üç tarih devrinin, en az dört asrı atlayarak orta çağdan insanlığın henüz yaşamaya başlayacağı ileri bir çağa geçmektir. Bundan dolayı inkılabımıza düşen vazife çok ağırdır.

8. Türk inkılabı yine bu münevver sınıfın (Memurlar) eseridir. Doğrudan doğruya veya çok yakın bir alaka ile devlet kapısına bağlı olan bu sınıf arasından doğan inkılap, bir memur devletçiliğine dayanır, ve inkılabın tek icra vasıtası da bundan ibarettir. Bu itibarla Türkiye’de bugün olduğu gibi daha bir müddet inkılabın göreceği işleri, yani milleti demokratik örgü ile birbirine bağlamak ve kalkınmamıza devam etmek davasını bu sınıf ve bu devlet vasıtası ile yapmaktan başka çare yoktur.
9. ... inkılap devletçiliği, bugün tarihi zaruret dolayısıyla memur devletçiliğinden ibarettir. Halbuki devlet, memurların elinde olunca da demokrasi kurulamaz; onlar ismen yaşayan demokratik müesseseleri emirlerine alarak milletten ayırırlar. Yani bu devletçilik irticaa gider. Fakat elimizde de başka vasıta yoktur. Şu halde fasit bir daire içindeyiz işte davalarımızın başı burada, bu fasit daireden çıkıp kurtulmaktadır. Bunun da yolu memur devletçiliğini inkılabın emrine vermekten ibarettir. Eğer inkılap memur devletçiliğinin eline geçerse memlekette demokrasi kurulamaz ve istibdat yaşar.
10. İnkılabı parti temsil eder ve o da demokratik örgüye bağlanır. Gaye olarak parti hayata ve demokratik örgüye değil, bilakis demokratik örgü ve hayat partiye hükmeder. Bu itibarla serbest ve düzensiz rejimlerde partiler sayesinde tecelli eden milli arzu, yeni demokrasilerde demokratik örgü vasıtası ile mükemmelen tezahürlerini verir.
11. Demokrasi, her mukaddes şey gibi, ancak bir iman halinde ve kendisine saygı göstermek sureti ile yaşar. Fikir, toplanma ve seçim serbestliği bu imanın esasıdır.

Şehir meclislerinde, Ticaret Odalarında, meslek cemiyetlerinde, kooperatiflerde vesairedeki bütün seçimleri servest ve müdahalesiz yapmak; alakalıların her meşru vasıta ile mücadelede bulunmalarına hatta yardım etmek; seçilenlerin serbestçe fikirlerini söylemeleri haklarını maddi ve manevi şekilde hudutlamamak; seçim ve idare işlerine ait kanunlar ve esaslarda bu ruhu sarsacak hükümler varsa bunları kaldırmak ve nihayet tek rey esasını kabul ederek parlamento seçimini de serbest bırakmak lazımdır.

Yazı hürriyeti basıkyı konamaz; ve yazdığı ve söylediği için kimse doğrudan veya dolayısıyla bazı haklardan ve menfaatlerden mahrum edilemez. tenkit hakkı muhteremdir.

... vatandaşların topluca yapmak istedikleri işlerdeki birleşmeleri baltalayacak her türlü kanunlar ve tabirler kalkmalıdır; cemiyet yapmak ve çalışmak hakkı hiçbir veçhile hudutlanmamalıdır. Susarak ve korkarak değil, söyleyerek ve inanarak anlaşılan bir millet olmak zorundayız.

12. Topluluğa ait kurumları ve dernekleri bir plan altında kurmak ve bunları halka mal etmek devletin vazifesidir. Devlet halkın yapmasını beklemeden bir plan altında, yadımlarda bulunarak meslek ve ihtisas topluluklarının en ileri şeklini meydana getirmekte ön ayak olur. ...bu organların kanun yolu ile kurulmasından sonra memurlarla bir takım ihtirasçıların elinde kalmaması ve halka mal edilmesi için çalışmak inkılap devletçiliğine düşen başlıca vazifedir. ... her çalışanı bir derneğe bağlamak, dernekleri topluluk heyecanının kaynak yerleri haline koymak ve behemehal idaresinin başına kendi adamlarını geçirmek lazımdır.
13. Tarım işleri ile uğraşan kooperatifler ve müstahsil birlikleri vasıtası ile aynı şekilde teşkilatlandırma programı yine devlet planı içinde yer alır. ... zirai reform ve sigorta işleri ile de uğraşan geniş bir teşkilatlandırma lazımdır. ... özel ziraat rejimimiz toprak, ev, çift ve kümes hayvanı, alet ve vasıta mülkiyeti rejimidir. Serbest ve bağımsız çiftçilik esastır. Kooperatiflerin vazifesi bu serbest ve bağımsız hayata yardımdır. Toprağın toplu mülkiyeti ve kullanılması, hasılatının topluca alınarak taksimi toprağın ve işin ancak o şekilde işletmelere uygun olduğu hallerde yapılır.

... köy kooperatifleri, birlikler ve diğer işlere ait seçimlerde doğrudan doğruya köylünün alakalanması; bu kurumların mütegalibe ve memurlar eline düşmemesi veya bunlar tarafından tazyike maruz kalmaması için inkılapçı bir metotla kurularak halka mal edilmesi lazımdır. Devletin doğrudan doğruya işlettiği Toprak Ofisi, Zirai Donatım Kurumu gibi müesseselerin de plan dahilinde kooperatiflere ve halka devrine çalışılmalıdır.

- 14.** Bugün seçim sureti ile elemanlarını bulan işler haricinde doğrudan doğruya devletin tayinler yaparak idare ettiği işlere de halkı alakalandırmak ve bunların idaresine ve murakabesine halkın seçimlerle iştirakini sağlamak lazımdır.
- ... devlet işletmelerinin hepsinin idare ve murakabesine çeşitli ölçüler ve şekiller altında halkın alakalanmasına çalışılır. Bir çok işletmeleri bir araya toplayan büyük teşekküller yerine, bunları parçalayarak her birini muhtar ve bağımsız kurumlar haline koyan ve bulundukları yerlerde devletle beraber halkın da idare ve kontrolüne bırakan bir sistem tatbik olunur.

Devletçilik

- 15.** Devletçilikte, devlet işletmeciliğinde ve devlet idaresinde zihniyet, vazife ve teşkilat, eleman bakımlarından geniş ölçüde bir inkılaba ihtiyaç vardır. ... ayrılık ancak devlet idaresine halkın iştiraki, vilayet ve nahiyelelerin bağımsızlıkları ve buralarda geniş salâhiyetli halk meclislerinin kurulması; merkeziyetçiliğin bırakılması sayesinde kalkar. Memur halka ve hayata kumanda ve emir etmekle değil, hayatın ve halkın emrettiğini yapmakla mükelleftir; ve vazifesi halka hizmet etmektir. Hazine ve devlet menfaatini yalnız memurun değil, halkın da koruması vazifesidir.
- 16.** Devlet teşkilat ve kadroları, gördükleri işlerle ölçülemeyecek kadar büyük ve fazladır. Teşkilat ve usuller değiştirilirse aynı randımanı en az yarı elemanla elde etmek mümkündür.
- a)** İşletmeler ve idareler halkın idare ve kontrolüne konduktan ve bir devlet planı ile işler düzenlendikten sonra bu hastalıktan kurtulmak, merkez teşkilatını en ez ayarı yarıya indirmek mümkündür.

- b)** İktisadi devletin iş gördüğü sahalarda idari devletin bütün teşkilatı kaldırılmalı, ve bu çok zararlı ikilik kökünden kesilip atılmalıdır.
 - c)** Devlet teşkilatının etüd, plan ve program yapan bütün elemanları, devlet plan teşkilatına geçeceklerinden idari devlette bu bakımdan da bir tasfiye yapılacak ve teşkilat küçülecektir.
 - d)** Devletin göreceği vazifeler yeni baştan tetkik edilerek, lüzumsuz ve zararlı müdahaleler kaldırılmalı, bir kısım iler serbest bırakılmalı ve bir kısım devlet vazifeleri ise demokratik örgüye devredilerek devletin yükü hafifletilmedir.
 - e)** Bu suretle vazifeleri çok azalacak olan idari devlet teşkilatında modern usuller tatbik edilerek ve dairelerin salahiyyetleri genişletilerek, lüzumsuz bürokrasiyi kaldırmak lazımdır.
 - f)** Devlet memurlarına ve halka itimat esasına göre kanunlarını ve esaslarını kurmalı; bir suiistimal vehmi ile bir çok kayıtlar koymaktan vazgeçmelidir.
 - g)** Kanunlar ve nizamlar karışık ve işin içinde çıkılamaz, çok teferruatlı oldukça modern devlet makinesi kurulamaz. Hiçbir memlekette Türkiye’de olduğu kadar çok ve çabuk kanun çıkmaz. Basit, az, devamlı ve üzerinde çok işlenmiş kanun ve nizam, prensip olmalıdır. Bu bakımdan bütün kanun ve nizamların yeniden gözden geçirilmesi lazımdır.
- 17.** İktisadi devlet makinesinin halklaşması esastır. İşlerine, idaresine ve kontrolüne halkın, alakadarların, işletmede çalışanların bilfiil iştiraki ve halka geniş bir şikayet ve tenkit hakkı verilmesi lazımdır. İşletmelerin halklaşması devlet planı ile tayin olunur. Bir çok işletmeleri bir araya ve bir merkeze toplayarak idare etmenin aleyhindeyiz. İşletmeler mümkün olduğu kadar mevzii, küçük ölçülerde olmalı, bir fabrika veya işletme tamamen bağımsız ve serbest çalışmalıdır.
- 18.** İktisadi işletmelere devletin müdahalesi hududu büyük teknik ve sermaye kullanmak, işçi istimarının önlemek ve yüzde yüz devlet elinde bir fiyat politikası tatbikine imkan vermek, veya uzun seneler randıman alınamayacak işleri düzene koymak zaruretinden doğar.
... işçiyi çalıştırmaya, ona hakkını ödemeye ve işe bağlamaya ancak devletçilik muvaffak olabilir.

Planlaşma

19. Devletçi bir rejim, ancak merkezi bir planlaşma cihazı vasıtası ile tatbik olunur. ... bakanlıkların günlük ve nihayet senelik meseleler karşısında yaptıkları münferit planlar yerine bütün bakanlıkları içine alan ve uzunca bir müddeti, mesela üç seneyi birden kavrayan bir devlet planı lazımdır. Bütçe de plan gibi senelik değil, üç senelik olur; ve plandan doğar. İstihsalı ve işi genişletmek ölçüsünde tedavül ve kredi hacmi de genişleyebileceğinden ve büyük fiyat mekanizması devlet elinde olacağı için planın hesaplaşma mekanizması, aynı zamanda bütçenin gelir ve gider denkleşmesini sağlar.
20. Devlet planı toplu, uzunca bir zaman yaygın, başlıca cemiyet hayatını kavrayan, iş ve istihsal gücünü düzenleyerek çoğaltan, devletle halk işletmeleri arasında bir ayırma ve koordinasyon esasını sağlayan tek düzenci kuvvettir. Buna cemiyetin akıl merkezi denir.
21. İlk planlaşma cihazını devletin muhtelif bakanlıklarında palan ileri ile alakalı bütün mütehassıslarla devlet dışında kalan diğer elemanlar ve ecnebi mütehassısları bir daraya toplayarak meydana getirmek kabildir. Bir bütün heyet halinde çalışacak bu daire muhtelif ihtiras kollarına ayrılır. İstatistik, meteoloji, maden tetkik ve arama enstitüsü gibi tetkik ve araştırma müesseseleri, enstitüler ve akademiler bu daireye bağlanır. ... planlaşma cihazı bir kontrol ve hesaplaşma cihazı ile tamamlanır.
22. İlk planlaşma cihazı devletçe kurularak demokratik örgüye, bilgi ve araştırma kurullarına bağlandıktan ve plan şuuru ve heyecanı bu ideolojiden kaynağını alarak bütün halka ayıldıktan sonra bunun doğrudan doğruya halka ve demokratik örgüye mal edilmesi davanın ikinci safhasını teşkil eder. Bu suretle planlaşma cihazı seçimlerle meydana gelen, ve memleketin en ehil ve en mütehassıs elemanlarını bir araya toplayarak onlara ödev ve sorumluluk veren bir meclis halini alır. Bu meclis hükümete değil, parlamentoya bağlı olmalıdır. İcra ve teşri kuvvetleri arasına yeni demokrasilerde girmesi lazım olan dördüncü kuvvet budur.

... yeni demokrasilerde parlamentonun üstünde başka bir kuvvet yoktur; fakat ondan evvel doğruca kendisine bağlı, bir akıl merkezi vardır.

Plana Bağlı Davalarımız

23. Bu amaca varabilmek ve planı gerçekleştirmek için, memleketin birinci derecede ihtiyaç eşyasını teşkil eden bir kısım eşyada yüzde yüz devlet elinde bir fiyat politikası güdülmesi, ve bu mallardaki üretme, harcama, ihracat veya ithalat işlerinde devletin hakim olması lazımdır.
Bunun dışında kalan eşyadan bir kısmında devlet, fiyata nazımlık yapmak üzere az veya çok ölçüde karışır; bir kısım eşya için de hiç müdahalesiz ve yüzde yüz serbest bir fiyat politikası güder. Hangi eşyanın bu üç kategoriye gireceğini plan tespit eder.
24. İlk planda buğday ve un, kömür, pamuk, demir, çimento, kereste, şeker, halk giyecek eşyası birinci kategoriye girer. Devlet bu eşyanın her türlü ihtiyaca yetecek miktarda ve vesikalarla değil, serbestçe ve sabit fiyatlarla herkes tarafından temin olunabilecek şekilde yetişmesini ve noksanının memlekete sokulmasını, saklanmasını ve dağıtılmasını sağlamalıdır.
... tütün, fındık, üzüm ... bu gibi malların üretimini çoğaltmak, piyasaları fazla ve eksik üretim karşısında buhranlardan korumak ve ihtikarları önlemek; stokların değer fiyatlarla ihracını veya iyi şekiller arında saklanmasını ve kredi, sigorta nakil ve muhafaza işlerindeki yardımlarla istihisallerinin ve ticaretinin emniyet ve kolaylık içinde akışını sağlamak devletin vazifesidir.
25. Fiyat politikamızın gayesi dünya fiyat seviyesine inmektir. Bu gayeye piyasaları ve fiyatı serbest bırakmakla girmek kabil değildir. Onun için davamız, dünya fiyat seviyesine devletçi bir düzenle yavaş yavaş çıkmaktır.
26. İstihsalı çoğaltacak işler için olağanüstü bütçeler yapmak ve tedavül hacmini ancak bu maksatla genişletmek lazımdır.
... başlıca ürünlerimizin cinslerini ve üretim bölgelerini düzeltmek işlerini, yeni yetiştirme usullerini devamlı bakım ve denemelerle belirtecek ve yurda yayacak enstitüler kurulur. Randımanı çoğaltmak, teknik ilerlemeleri tatbik

etmek ve yeni ilerlemelerden günü gününe haberdar olarak eskiyi değiştirmek, tahsil ve terbiyenin esasını hayata uydurmak ve gençliğin teknik gücünü bu yolla da çoğaltmak, nakil, depo, yükleme ve boşaltma işlerini düzenleyerek ucuzlatmak, kısası en az masrafla istihlal prensibine her bakımdan uymak lazımdır.

- 28.** (Kitapta 27. Madde atlanmıştır) Büyük fiyat teşekkülleri devlet elinde olacağı ve üretimden satışa ve dağıtıma kadar başlıca istihlallerimiz organize edileceği için Türkiye’de iç piyasa fiyatları ile ihracat ve ithalat fiyatlarını ayırmak mümkün olacaktır.

Mühim kısmı iç piyasada harcanana mallarımıza ait ihracatı bu organlar eli ile dış piyasalarda dünya fiyatlarına satacağız. Daha çok dış piyasalar için hazırlanıp içerde sürümü az olan ihracat eşyamızın maliyetini dünya fiyatına indirinceye kadar zararını iç piyasaya fiyatlarına ve ya doğrudan doğruya devlete yükleyeceğiz. Memleketimizde de elde edilen eşyadan noksan kanları dışarıdan memlekete sokarken alçak dış fiyatları çeşitli yollarla yüksek iç fiyatlar seviyesine çıkartarak ve bu farktan mühim kısmının devlet eline geçmesini sağlayacağız.

- 29.** İstihsalatı genişletmek ve maliyeti indirmek için memlekette iş ve istihlal hayatını plan dahilinde serbestçe gelişmeye bırakmak, faydalı rekabetlere imkan vermek, devlet tedbirlerinde ve vergi sistemlerinde bu bakımlardan esaslı değişiklikler yapmak lazımdır. Devletin iktisat politikası yasağa dayanmamalı; yapıcı ve serbestliği koruyucu olmalıdır. Devlet müdahalelerini plan bütünlüğü içinde asgari bir hadde indirmek, işeri ve teşebbüsleri devlet memurları dışında gelişmeye bırakmak; teşebbüs şevkini kırmayıp çoğaltmak zorundayız. Harp dolayısıyla ticaret ve iş hayatının üzerine koşmuş olan baskılar kaldırılmak lazımdır.

- 30.** Maliyet fiyatlarını düşürmenin ve kalkınmanın tek yolu bol istihsalıdır. Bunun da tek çaresi çok çalışmak; bir karış toprağın ve bir tek insanın boş kalmamasını sağlamak; toprağın ve insanın verebileceği en yüksek randımanı alabilmekten ibarettir.

...işsizliği tamamen önleyeceğiz; çalışmayan tek adam bırakmayacağız. Köylüyü ve şehirliyi yaz ve kış çalıştıracak; çalışmayı zevkli ve semereli bir hale sokacağız. Kuraklıktan, hastalıktan, mahsulün para etmemesinden, fena idarelerden, asayişsizlikten, zulümden, gadırdan, hileden, hulasa bin bir çeşit çile ve beladan dolayı hayattan bezmiş; hareketi ve neşeyi unutmuş olan köylümüze hayatı ve işi sevdireceğiz. Şehirlerde boş adam bırakmayacak, herkese iş bulacak, planımızı iş gücümüze göre tanzim edeceğiz. Bütün bunlara rağmen çalışmamakta ısrar edenleri zorla çalıştıracak; iş mükellefiyetleri cezalı çalıştırma usulleri tatbik edeceğiz; ve bu usulleri çalışacakların verecekleri randıman ölçüsünde genişletip daraltacağız. Ziraata, sanayie ve diğer sahalara ait olmak üzere işsizleri çalıştırma yuvaları ve kampları kuracak, ve serbest iş nüvelerini çoğaltarak askerlikten dönenlere çalışma sahaları hazırlayacağız.

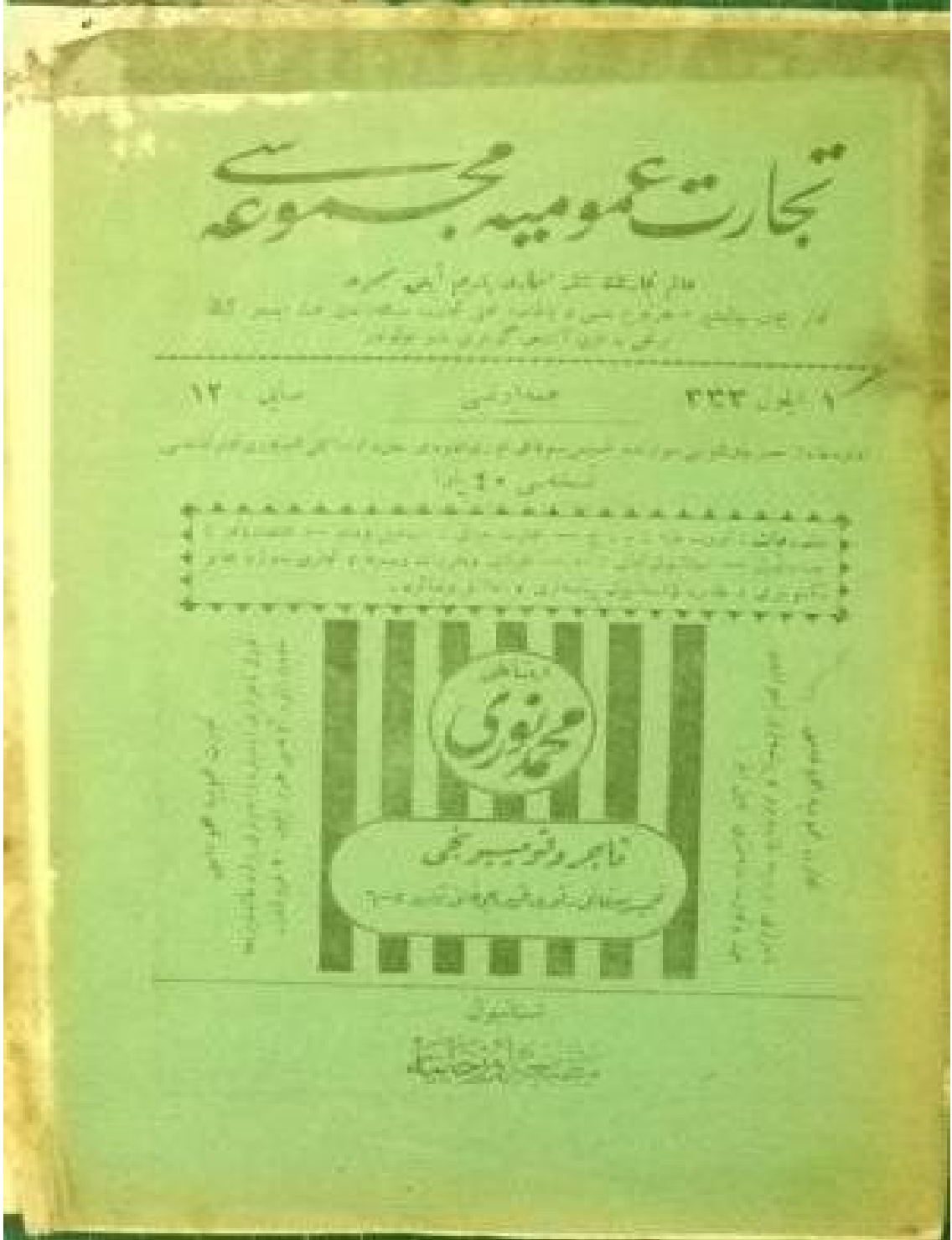
- 31.** Türkiye'nin kalkınma davası bir kül halinde planla çözüleceği için planın başlıca iki konusunu sıhhat ve kültür teşkil eder. Bu iki dava her şeyden ziyade biri birine bağlıdır.

... tarihi ve tabii şartların neticesi olan iskan tarzımız yeni şartlar karşısında değişmek zorundadır; dağılmaktan ziyade toplamak; kulübeden eve, küçük köyden büyük köye, tek yaşayıp çalışmaktan toplu yaşayıp çalışmaya doğru devlet eli ile bir davranışa ihtiyacımız vardır.

... sıhhat davası bir taraftan devlet eli ile derleme toplama ve kalkınma, diğer taraftan da köylüyü ekonomikman kalkındırma davasıdır. Bu iki mesele ise aynı zamanda uygun bir kültür planı tatbik etmeye bağlıdır.

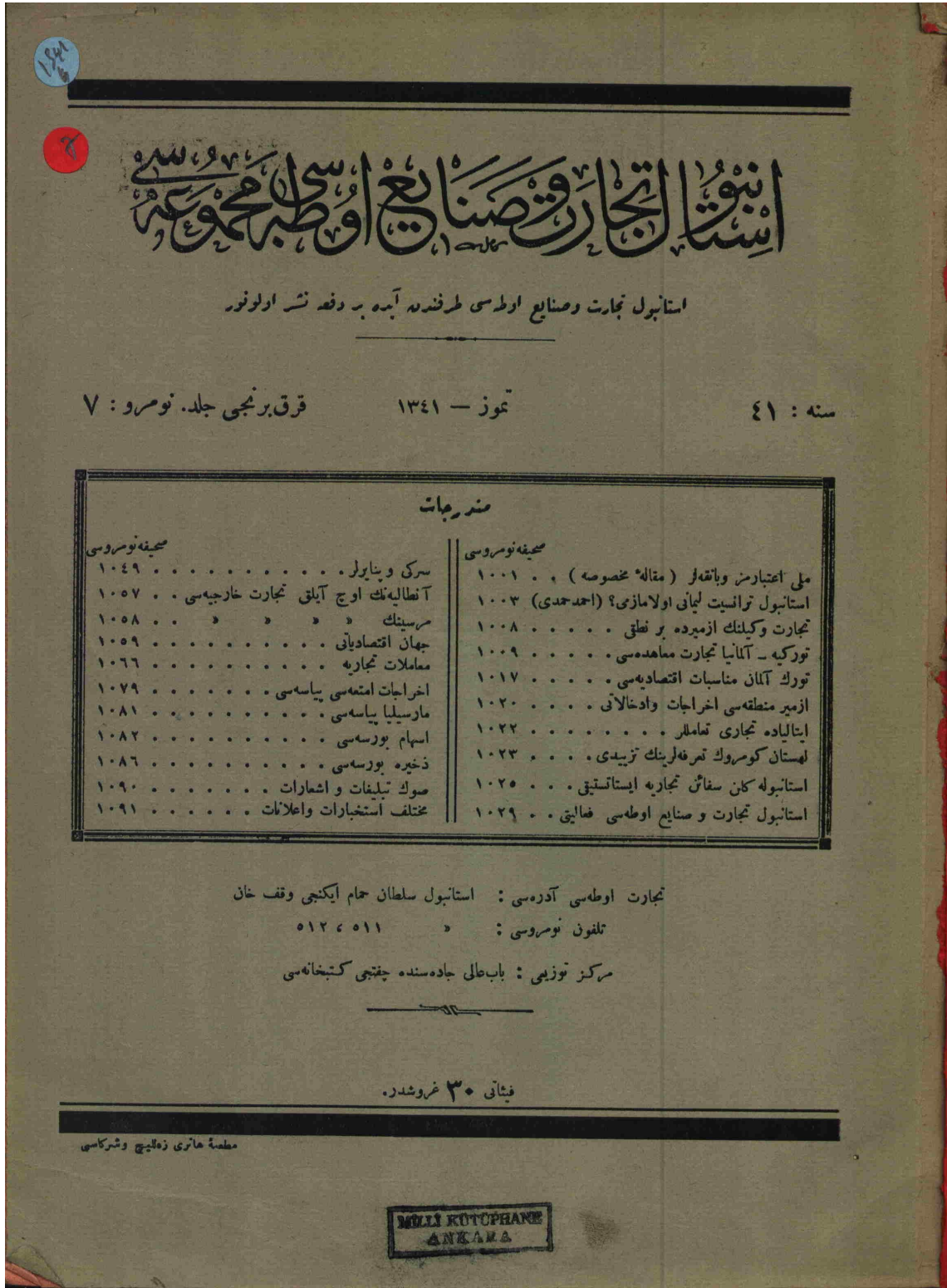
- 32.** Kültür ve maarif planının esasları, hayata uymak ve hayat için hazırlanmaktan ibarettir. Genel tahsilin çerçevesi buna uyacak; sıhhatli, iş bilir, topluluk hayatını kavramış ve onun halakını ve geleneklerini benimsemiş ve okur yazar insan yetiştirmek gayemiz olacaktır. Tahsili ucuz, kolay ve faydalı hala sokmak lazımdır. Bu işin devlet eli ile planlaşması ve güdülmesi lüzumuna inanıyoruz.

Son söz; Güven, inan ve bilgi içinde birliğimizi korumaktan ibarettir.

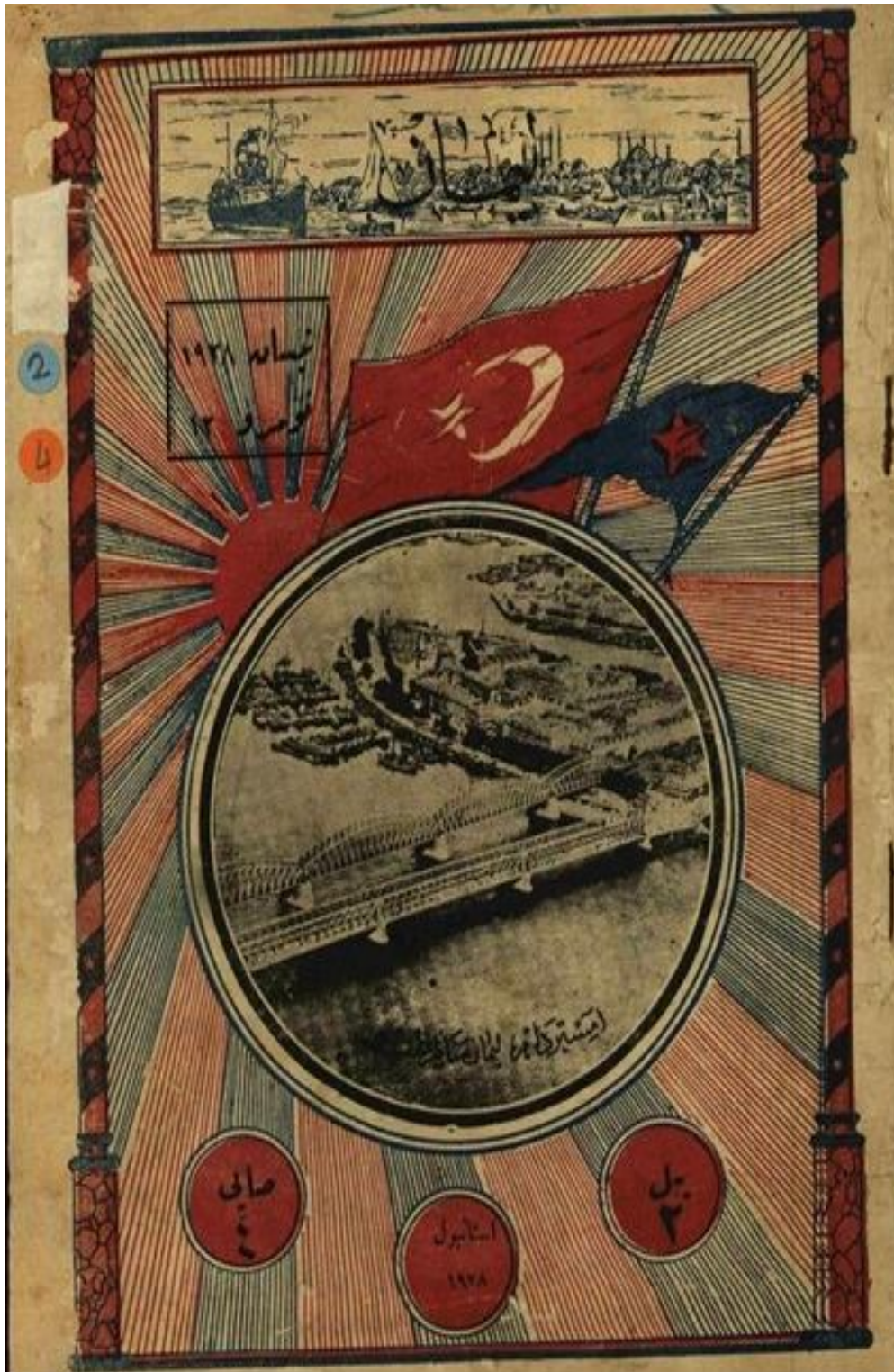
⁷⁹⁶ Ticaret-i Umumiye Mecmuası 12. Sayı.

⁷⁹⁷ Türkiye İktisat Mecmuası ikinci sayısının kapağıdır.

⁷⁹⁸ Temmuz 1341 (1925) tarihli 7. Sayının kapağıdır.

EK XI: LIMAN MECMUASI⁷⁹⁹

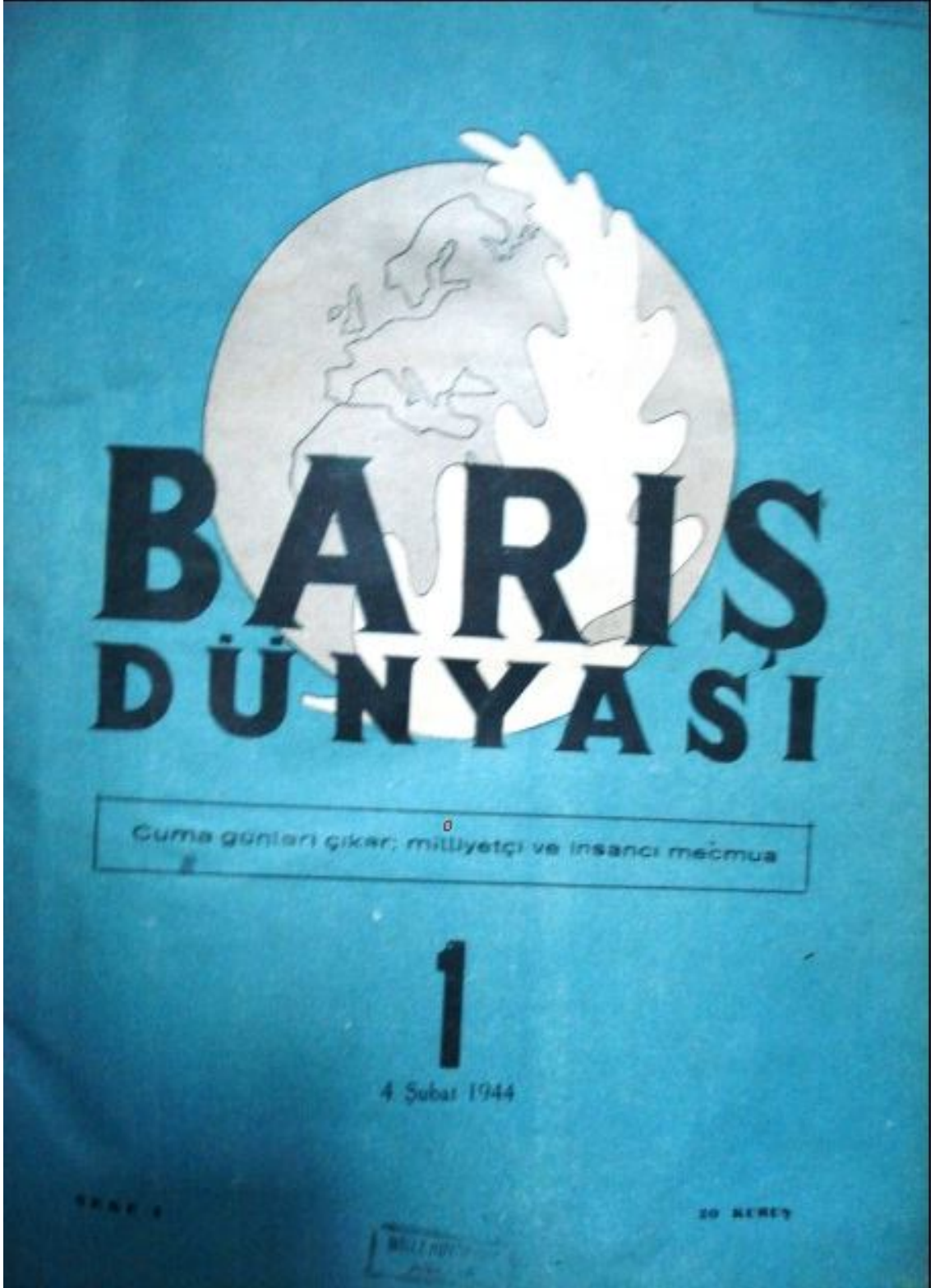

⁷⁹⁹ Dördüncü Sayının kapağıdır.

⁸⁰⁰ Kooperatif Mecmuası birinci sayı kapağıdır.

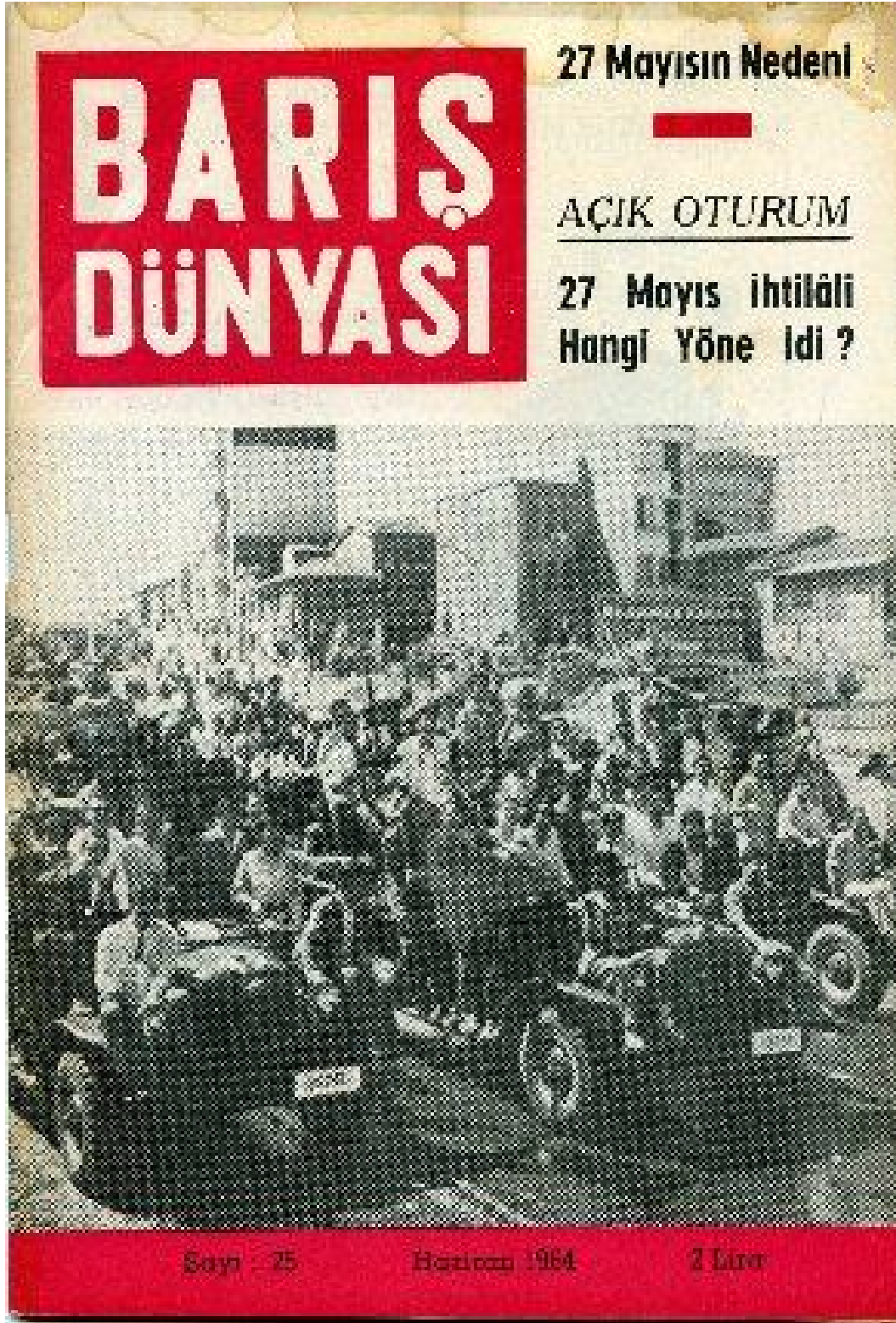
EX: XIII

BARIŞ DÜNYASI (1944)⁸⁰¹

⁸⁰¹ 4 Şubat 1944 tarihinde yayınlanan Barış Dünyası Dergisinin kapağıdır.

⁸⁰² Türkiye İktisat Mecmuası birinci sayı kapağıdır.

⁸⁰³ Barış Dünyası Dergisi 25. sayı kapağıdır.

DİZİN

Abdi Tevfik (Yegül).....	149	215, 216, 217, 218, 219, 220, 222, 223,	
Adil Bey.....	51	224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231,	
Adnan Menderes 86, 87, 88, 89, 90, 95,		232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239,	
97, 98, 99, 104, 110, 114, 115, 116,		240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247,	
117, 118, 120, 121, 128, 132		248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255,	
Adnan (Adivar)	21	256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263,	
Ağaoğlu Ahmet Bey...69, 159, 167, 168		264, 265, 267, 268, 323, 345 348	
Ahali İktisat Fırkası12, 18, 19, 105,		Ahmet Sanevber	149
148, 188		Alaaddin Tiritoglu	125, 126, 127
Ahmet Bilgin.....	134	Alaeddin Cemil	161, 162, 163
Ahmet Hamdi Başar 1, 4, 5, 6, 7, 8, 9,		Albülhâlik Bey	53
10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 24,		Ali Cenani Bey	58, 59, 61
25, 26, 27, 29, 30, 31, 33, 36, 37, 39,		Ali Çavuş zade Hamdi Bey.....	48
40, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 48, 49, 50,		Ali Çetinkaya	25, 26
51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60,		Ali Fuat Cebesoy	22, 97, 121
61, 62, 63, 65, 66, 67, 68, 70, 71, 72,		Ali Galip.....	149
73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82,		Alparslan Türkeş	140
83, 84, 85, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94,		Atıf Süreyya	161
95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103,		Avni Başman.....	124, 126, 127, 129
104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111,		Avni Doğan	126, 127
112, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120,		Avunduk zade Üzeyir Bey	48
121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128,		Bahri Muamelat Türk Anonim Şirketi	
129, 131, 132, 133, 135, 136, 137, 138,			58, 60, 61, 62, 155, 334
139, 140, 143, 144, 145, 146, 147, 148,		Bahriye Binbaşlılarından Hakkı	23
149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156,		Başkanı Halil Özyörük	97
157, 158, 159, 160, 161, 162, 165, 166,		Başkâtibi Zaven Efendi.....	47
167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174,		Bedri Göknıl.....	178
175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 183,		Behçet Kayaalp	6, 128
186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193,		Behiç Bey	56, 57, 63
194, 195, 199, 200, 201, 202, 205, 206,		Burhan Asaf	164
207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214,		Cafer Tayyar Bey	22

Celal Bayar77, 87, 88, 89, 90, 93, 94, 97, 98, 110, 114, 119, 120, 121, 160, 176	Hamdullah Suphi Tanrıöver..... 121, 122
Cemal Hüsnü Bey59	Hasan Polatkan..... 103, 117
Cevdet Bey..... 58, 59, 323	Hulusi Alataş.....63
Çocukları Çalıştırma Derneği24	Hüseyin Cahit (Yalçın)168
Denizbank Türk Anonim Ortaklığı . 102, 103	Hüseyin Fehmi Rüştü149
Doğan Kılıç Şihhesenanlı 182	Hüseyin Hüsnü Bey53, 323
Ekrem Alican 48, 128, 144	Hüseyin Münir Bey48
Ekrem Hayri Üstündağ 128	Hüsnü zade Şinasi Bey48
Emin Cester Bey59	İbrahim Fazıl (Pelin).....168
Enver Adakan... 124, 125, 126, 127, 129	İbrahim Hakkı Bey7
Enver Güreli..... 128, 129, 134	İbrahim Memduh.....149
Ermenekli Mehmet Nuri..... 12, 149	İbrahim Öktem 128, 132, 134
Esat Bey36, 40	İbrahim Paşazade Hüseyin Bey48, 51
Eskişehirli Hüseyin Hüsnü Bey 12	İhsan Paşa.....23
Fahrettin Kırzioğlu 182, 183	İktisadi Tetkikat, Neşriyat ve Muamelat Türk Anonim Şirketi.....29, 30, 31
Faik Ahmet Barutçu 126	İktisatçılar Cemiyeti168
Fethi Çelikbaş 100, 103, 127, 128	İslamcılık.....10
Fethi Okyar 49, 67, 69	İsmail Hakkı Akyüz.....128
Fevzi Çakmak 30, 38, 44	İsmail Hami Danişment169
Fevzi Karaosmanoğlu..... 134	İsmail Hüsrev Tökin.....164
Fikret Erenyol178	İsmet İnönü30, 61, 65, 66, 71, 85, 87, 88, 89, 92, 93, 95, 96, 125, 130, 131, 132, 133, 134, 146, 181, 188, 212, 267
Fuat Arna134	İstanbul Bölge Kalkınma Kongresi .110, 111
Fuat Köprülü87, 88, 90, 110, 114	İstanbul Esnaf Birliği.....32
Galatalı Şevket21, 22	İstanbul Kalkınma Derneği 112, 113
Giritli Hüseyin Nafi Bey.....48	İstanbul Liman İnhisarı Türk Anonim Şirketi.....60, 63, 68, 76, 155
Habib zade Ziya Bey48	
Hacı Recep Bey.....48	
Hacı zade Mehmet Mesut Bey.....48	
Halide Edip Adivar..... 121, 122	
Hamallar Cemiyeti32	

İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası.... XIII,	Mavna ve Salpuryacılar Tahmil ve
30, 38, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 54,	Tahliye Türk Anonim Şirketi60
55, 152, 153, 154, 173	Mavnacılar Cemiyeti32
İstanbul Tüccar Derneği124, 172, 173,	Mehmet Cavid.....149
190	Mehmet Fevzi Bey4
İstanbul Yayın Kooperatifi97	Milletçe Kalkınma Kanun Teklifi ...103,
İzmir İktisat Kongresi 35, 38, 39, 40,	105, 106, 119
41, 47, 50, 55, 151, 176	Milli Ahrar Fırkası.....19
İzzet Akosman.....172, 175, 176, 177	Milli Kongre.....12, 19
Kabakçı Ali Rıza23	Milli Türk Ticaret BirliğiXII, 30, 31,
Kadri Kaptan.....144	32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41,
Kamil Karaveli.....144	42, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 55, 58,
Kara Kemal21	151, 152, 153, 154, 155, 172, 175,
Karakol Cemiyeti21, 22, 23	329, 330
Kasım Gülek130, 134	Miralay Baha Sait21
Kasım Küfrevi.....128	Miralay Esat23
Kayyum Ahmed23	Miralay Kara Vasıf.....21, 22, 23
Kazım Karabekir30	Misak-ı İktisadi39, 280
Kemal Türkoğlu121, 122	Mithat Benker.....124
Kemal Zeytinoğlu.....113	Muhabere Memuru Cemal23
Kemalettin Sami.....22	Muhasip İhsan23
Kılıç Ali25	Muhlis Bayramoğlu128
Kır zade Şavkı Bey.....48	Musa Anter.....181
Kibar Sarım Bey.....48	Mussolini.....239
Kooperatif Mecmuası157, 159, 162,	Mustafa Ekinci128
166, 362	Mustafa Kemal Atatürk1, 19, 21, 22,
Liman Mecmuası.....155, 156	23, 24, 27, 30, 35, 36, 39, 67, 68, 69,
Lütfi Karaosmanoğlu.....128, 129, 130	70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 82, 83, 89,
M. M. Grubu24, 25	91, 92, 105, 137, 157, 164, 165, 167,
Macit Karakaş6, 48	179, 180, 181, 185, 186, 187, 188,
Mahmut (Soydan).....161	196, 200, 202, 205, 207, 211, 212,
Mahmut Esat36, 39, 40, 41	222, 250, 252, 253, 254, 262, 263,
Mahmut Şevket83	264, 265, 267

Mustafa Şekip Bey	168	Salih Bozok.....	61, 70
Mustafa Şükrü Bey.....	48	Sami Küçük.....	144
Mustafa Timur.....	128	Serezli Galip.....	23
Mustafa Zühtü (İnhan).....	149	Sezai Okan	144
Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti	25	Sezai Ömer Bey.....	48
Müdafaayı Milliye Teşkilatı	23	Sofu zade Sûdi Bey	48
Müsellah Mim Mim Grubu.....	23	Süheyl Derbil	169
Nazırı Şükrü Bey	5, 6	Süleyman Sırrı Bey.....	55, 57
Nemli zade Mithat Bey.....	48	Süngercilik Türk Anonim Şirketi	76, 77, 78, 79, 80, 81, 82
Nihat Reşat Belger	124, 127	Şahin zade Hasan Tahsin Bey	48
Nizamettin Ali.....	161, 168	Şefik Bakay	100
Numan Esin.....	144	Şefik Soyuyüce.....	144
Nurettin Ardıçoğlu	134	Şemsettin Günaltay.....	125, 126, 127
Nuri Demirağ	86	Şeref Kamil Mengü	128
Nurullah Esat	77, 80	Şevket Süreyya Aydemir	89, 90, 163, 164, 165
Obst	5, 6	Şükrü Kerimzade.....	124
Orhan Erkanlı.....	144	Şükrü Saraçoğlu	61
Osmanlıcılık.....	10	Şükufe Nihal.....	25, 169
Potamos zade Haydar Bey	48	Tevhid-i Efkâr	33, 37
Ragıp Karaosmanoğlu	128	The Amerikan Turkish Investment Corporation	68
Raif Arbay	128	Ticaret-i Hariciye Kongresi	35
Recep Peker	74, 75, 211	Ticaret-i Umumiye Mecmuası	148
Refik Koraltan..	87, 88, 89, 97, 115, 176	Topçu Kaymakamı Kemal,	23
Reşat Belger	126, 129	Topkapulu Mehmet Bey	23
Reşit Galip Bey	69	Tunus	11
Rifat Kamil Bey	48	Turgut Göle	134
S. Fehmi Kalaycıoğlu	100	Türk Çalıştırma Derneği	19, 33, 323
Sabahaddin Çıracıoğlu.....	128	Türk Ticaret Salnamesini.....	29
Sadullah Bey	61	Türkiye İktisadi İstihbarat ve Neşriyat	150, 151
Safaettin Karanakçı	128		
Sait Alkın	81		
Salih Bey.....	71, 74, 75		
Salih Bıçakçı	178		

Türkiye İktisat MecmuasıXIII, 32, 39, 42, 45, 150, 151, 152, 174, 280, 359, 364	Yakup Kadri Karaosmanoğlu... 130, 163
Türkiye İktisatçılar Derneği..... 176	Yüzbaşı Emin Ali23
Tütüncüler Zümresi Heyet-i Umumiyesi 51	Yüzbaşı Vahid23
Umum Amele Birliği..... 32, 33, 34, 38	Yüzbaşı, Şahap23
Vedat Nedim Tör..... 164	Zabitan Grubu22, 24
Vehbi Sarıdal48	Zekeriya Sertel91
Veli zade Mustafa Faik Bey.....48	Ziya Molla Bey.....48
	Ziyyat Ebuziyya128
	Zühtü Hilmi Velibeşe 100, 109, 110, 117

ÖZGEÇMİŞİM

14.02.1978 tarihinse Sivas'ın Şarkışla ilçesinde dünyaya gelmişim. İlk okulu Gücük Köyü İlkokulu'nda okudum. Orta Okulu Sivas Gazi Lisesi'nin orta kısmında tamamladım. Lise öğrenimimi Pamukpınar Anadolu Öğretmen Lisesi'nde tamamladım. 1996 yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Tarih Öğretmenliği Bölümünü kazandım. 2000 yılında mezun oldum.

2000-2011 yılları arasında Sivas dâhilinde çeşitli ilköğretim okulları ve liselerde Sosyal Bilgiler ve Tarih Öğretmeni olarak görev yaptım.

2007 yılında Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi alanında yüksek lisans eğitimimi tamamladım.

Halen Sivas Yenişehir Anadolu Lisesi'nde Tarih Öğretmeni olarak görev yapmaktayım.

Tezler:

Yüksek Lisans Tezi: Osmanlı'da Cumhuriyete Aydın-Siyasetçi Reşit Galip Bey, Kırıkkale, 2007.

Makaleler:

Doğu Türkistan'dan Türkiye'ye Hazin Bir Göç Hikayesi, Turkish Studies (Türkoloji Araştırmaları), Vol 2/1 Winter 2007, s. 252-273.

Osmanlı Toplumunda Aidiyetlik Duygusuna Bir Örnek: Ahmet Rüstem (Alfred Blinski) Bey, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.19, S.1, s.169-184. (Prof. Dr. Erdal AÇIKSES ile birlikte)

Bahtiyar Vahabzade'de Tarih Şuuru, Türk Yurdu Dergisi, Temmuz, 2009, C.29, S. 263, s. 89-91.

Kitap Tanıtımı

Necati Demir, "Hacı Emir Oğulları Beyliği", Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.I, S.1, s. 245-248.